

Посібник націлений на те, щоб допомогти суддям, адвокатам і прокурорам враховувати у процесі тлумачення та застосування кримінально-процесуальних кодексів, а також аналогічних або пов'язаних з ними законодавчих актів численні вимоги до кримінального провадження – чітко визначені й похідні від Європейської Конвенції з прав людини.

Для цього наведено витяги з ключових рішень Європейського Суду з прав людини та колишньої Європейської комісії з прав людини стосовно скарг щодо порушень, передбачених Конвенцією прав і свобод, а також щодо порушень, допущених у ході процедур оскарження та інших пов'язаних з кримінальним провадженням процедур.

Витяги з практики Європейського суду важливі не тільки тому, що текст Конвенції сам по собі є дуже загальним для визначення сфери застосування, яку охоплюють її положення, а й тому, що обставини вибраних справ дають уявлення про можливі варіанти застосування згаданих вимог у конкретних ситуаціях.

Генеральний Директорат
з прав людини і правових питань
Рада Європи
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://www.coe.int/justice/>

Рада Європи Дж. МакБрайд – ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Європейська Конвенція з прав людини та кримінальний процес

Джеремі МакБрайд

Publishing
Editions

Council of Europe
Conseil de l'Europe

European Union
Union européenne

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Джеремі Макбрайд

Генеральний директорат з прав людини
і правових питань

Рада Європи

Джеремі Макбрайд

Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес. – К.: «К.І.С.», 2010 – 576 с.

Переклад цієї книги опубліковано за фінансової підтримки
Європейського Союзу і Ради Європи в рамках спільної програми
Європейського Союзу та Ради Європи
«Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю».

Відділ правосуддя
Департамент правових питань
і питань сприяння розвитку прав людини
Директорат з технічного співробітництва
Генеральний директорат з прав людини і правових питань
Рада Європи
F-67075 Strasbourg Cedex

<http://www.coe.int/justice/>

© Рада Європи, 2010
© Д. Шкрюба, переклад, 2009
© О.Павліченко, Б. Маланчук,
фахове редагування, 2010
© Дизайн, макет, «К.І.С.», 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	13
А. КРИМІНАЛЬНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ	23
В. СТАДІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ	39
I. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ	39
1. Обов'язок здійснювати повне й ефективне розслідування	39
2. Відсутність зобов'язання бути безстороннім	43
3. Заяви для ЗМІ	44
4. Критика посадових осіб	47
II. ЗАТРИМАННЯ Й ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ	52
1. Правова база	52
2. Вимога щодо обґрунтованої підозри	55
a. <i>Нема вимоги щодо чітких доказів .....</i>	<i>55</i>
b. <i>Вірогідна підстава .....</i>	<i>56</i>
3. Обставини й застосування сили	62
a. <i>Присутність членів сім'ї .....</i>	<i>62</i>
b. <i>Застосування сили .....</i>	<i>63</i>
i. <i>Надмірність .....</i>	<i>63</i>
ii. <i>Помірність .....</i>	<i>67</i>
4. Обов'язок навести причини	68
a. <i>Достатність інформації .....</i>	<i>68</i>
b. <i>Невідкладність дій .....</i>	<i>70</i>
5. Припrowадження до судді	71
a. <i>Значення терміну «суддя» .....</i>	<i>71</i>
b. <i>Строк, який розглядається .....</i>	<i>72</i>
i. <i>Надмірний .....</i>	<i>72</i>
ii. <i>Не надмірний .....</i>	<i>77</i>
c. <i>Слухання .....</i>	<i>78</i>

d. Потреба в автоматичному розгляді рішень по суті	79
e. Потреба в повноваженнях звільнювати з-під вартою	79
6. Обов'язок обґрунтовувати тримання під вартою	81
7. Умови тримання та жорстоке поводження	82
8. Зв'язок із зовнішнім світом	83
III. ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ	84
1. Правова база	84
2. Обґрунтування	86
a. Обов'язок розглянути наявність потреби	86
b. Відсутність вимоги щодо чітких доказів злочину	86
c. Обов'язковість наведення конкретних мотивів	87
d. Недостатність посилення на тяжкість злочину та ймовірне покарання	89
e. Обґрунтована підозра	90
f. Ризик переховування	91
g. Ризик перешикоджання здійсненню правосуддя	96
h. Ризик вчинення нових злочинів	101
i. Загроза громадському порядку та захист утримуваного під вартою	102
j. Автоматичне унеможливлення звільнення	104
3. Обов'язок враховувати стан здоров'я утримуваного під вартою	105
4. Застосування альтернативних заходів	106
a. Звільнення під заставу (на поруки)	106
b. Підписка про невиїзд	111
c. Домашній арешт	112
d. Поліцейний нагляд	113
e. Вилучення паспорта	113
5. Перевірка правомірності	114
a. Доступність	114
b. Невідкладність	117
c. Обсяг перевірки	119
d. Періодичність	120
e. Доступ до матеріалів справи	121
f. Неповідомлення щодо подань, зроблених прокурором	122
g. Достатня можливість для підготування справи	123

h.	Присутність адвоката	124
i.	Присутність обвинуваченого	126
j.	Відсутність вимоги про слухання в відкритому засіданні	127
k.	Належна процедура слухання	128
l.	Наявність права звільняти з-під варти	130
6.	Умови тримання	131
a.	Якість	131
b.	Тримання окремо від засуджених	134
c.	Посилений режим	135
d.	Перехоплення кореспонденції	136
e.	Зв'язок із членами сім'ї	137
f.	Нагляд за особами, які перебувають у вразливому становищі	141
g.	Захист від інших ув'язнених	142
i.	Вибірчі права	149
j.	Жорстоке поводження з боку охоронців	150
7.	Строк	150
a.	Потреба контролю	150
b.	Визначення строку	151
c.	Такий, що не є нерозумним	151
d.	Нерозумний	154
e.	Звільнення по закінченні строку	157
f.	Вирахування з терміну покарання	160
IV.	ЗБІР ДОКАЗІВ	162
1.	Обшук і вилучення	162
a.	Обшук	162
b.	Вилучення	174
c.	Застосування сили	175
d.	Знищення майна	177
2.	Медичний огляд тіла, включно з судово-медичним розтином (автопсією)	178
3.	Психіатрична експертиза	180
4.	Обстеження місця вчинення злочину за безпосередньої допомоги підозрюваного	181

5. Перехоплення повідомлень та прослуховування розмов.	182
6. Стеження з допомогою аудіовізуальних засобів.	184
7. Таємні агенти	187
8. Зобов'язання надавати відомості	192
9. Зобов'язання нерозголошення щодо зібраних доказів.	198
10. Зберігання доказів по закінченні слідства, пред'явленні обвинувачення	200
V. ДОПИТ.	203
1. Право на правову допомогу	203
2. Право зберігати мовчання	211
3. Незаконні методи допиту	215
a. Катування.	215
b. Нелюдське і таке, що принижує гідність поводження	217
VI. ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ	219
1. Право не бути підданим переслідуванню в судовому порядку	219
2. Наведення мотивів рішення, що наводить на думку про вину.	221
3. Оспорування постанови про поновлення переслідування.	222
C. СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	224
I. СУД.	224
1. Означення поняття.	224
2. Встановлений законом.	225
3. Незалежність.	227
4. Безсторонність	229
a. Участь на попередніх етапах.	229
b. Особиста упередженість	237
c. Вияв упередженості.	240

ЗМІСТ

---

d. Поведінка в суді.....	242
e. Заяви поза судом.....	244
f. Вплив з боку ЗМІ.....	245
g. Вплив інших осіб.....	246
5. Військові суди.....	247
a. Судовий розгляд справ цивільних осіб.....	247
b. Судовий процес над військовослужбовцями.....	248
c. Суди державної безпеки та надзвичайного стану ..	251
6. Зміна складу суду.....	252
7. Зала судових засідань.....	255
8. Перегляд адміністративних покарань.....	256
II. ВІДКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ.....	257
1. Зміст.....	257
2. Обмеження, зокрема й відмова від права.....	260
3. Проголошення рішення.....	263
4. Обмеження щодо висвітлення.....	265
III. ТЯГАР ДОКАЗУВАННЯ.....	271
1. Тлумачення сумнівів на користь підозрюваного.....	271
2. Презумпції і перекладення тягара.....	271
3. Заборона самообвинувачення.....	278
IV. СВИДКИ.....	279
1. Обов'язок заслуховування.....	279
2. Анонімність.....	280
3. Перехресний допит.....	282
4. Достовірність свідчень свідка.....	293
5. Неправдиве свідчення.....	295
V. ПОКАЗАННЯ ЕКСПЕРТІВ.....	296
1. Об'єктивність.....	296
2. Процесуальна рівність / Альтернативна експертиза ..	298
3. Перехресний допит.....	301
VI. ПРИЙНЯТНІСТЬ ДОКАЗІВ.....	303

1. Обов'язковість розгляду питання про прийнятність .	303
2. Застосування катувань, нелюдського і принизливого такого, що принижує гідність поведіння	303
3. Порухення заборони на самообвинувачення	307
4. Провокація та підбурювання	313
5. Порухення недоторканності приватного життя	317
a. Незаконні обшуки та вилучення	317
b. Використання підслуховувального пристрою	318
c. Використання відеоспостереження	320
6. Визнання, зроблені за відсутності адвоката	322
7. Показання з чужих слів	326
8. Показання, дані раніше, та очні ставки	327
9. Імунітети свідків	328
10. Порухення національного законодавства	329
VII. ПРАВО НА ПОСЛУГИ ПЕРЕКЛАДАЧА	330
1. Застосовність	330
2. Обов'язковість забезпечення	332
3. Якість	333
4. Подальше стягнення витрат в разі безоплатного надання послуг	334
VIII. ЗАХИСТ	336
1. Повідомлення про висунуті обвинувачення	336
2. Виклик у судове засідання	343
3. Достатній час і можливості	344
4. Пред'явлення доказів обвинувачення	351
a. Доступ до матеріалів справи	351
b. Відмова у наданні доказів з посиланням на суспільні інтереси	355
5. Право обвинуваченого представляти себе самостійно	359
6. Юридичне представництво	364
a. Визначення часу	364

b. <i>Інтереси правосуддя потребують забезпечення з боку держави</i>	365
i. <i>Обставини, що мають значення для справи</i>	365
ii. <i>Обов'язок відшкодування</i>	368
c. <i>Вибір</i>	369
d. <i>Кваліфікація</i>	373
d. <i>Незалежність</i>	378
f. <i>Обмін інформацією</i>	379
i. <i>Зустрічі</i>	379
ii. <i>Кореспонденція і телефонні розмови</i>	386
g. <i>Відповідальність юридичного представника за заяви</i>	389
h. <i>Присутність на слуханнях</i>	393
i. <i>Сплата гонорару</i>	394
j. <i>Фінансові санкції за неналежну поведінку</i>	395
k. <i>Вихід із процесу</i>	395
7. <i>Наявність доказів</i>	397
8. <i>Можливість свідчити і подавати докази</i>	398
a. <i>Присутність</i>	398
b. <i>Потреба заслуховувати</i>	400
c. <i>Можливість подання доказів</i>	401
9. <i>Потреба в установленій процедурі</i>	402
10. <i>Використання засобів стримування або гамівних засобів</i>	406
IX. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ	408
1. <i>Нема права на переслідування в судовому порядку</i>	408
2. <i>Нема права виступати на стороні обвинувачення як цивільний позивач</i>	412
3. <i>Можливість брати участь у розслідуванні</i>	413
4. <i>Закриття справи провадженням та виправдання як вирішення спору щодо права цивільного характеру</i> 415	415
5. <i>Обмеження на участь в судовому розгляді</i>	418
6. <i>Нерозголошення доводів</i>	419
7. <i>Надмірна затримка</i>	420

X. ЗАОЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	421
1. Відмова від права на участь	421
2. Юридичне представництво	424
3. Необхідність повторного розгляду	426
4. Відсутність при ухваленні вироку	430
XI. ВИРОК	431
1. Обвинувальний вирок	431
a. Необхідність наведення мотивів	431
b. Додаткове провадження на тих самих фактичних підставах	434
2. Закриття провадженням	440
3. Призначення покарання	443
4. Виправдання	447
a. Наслідки	447
b. Обов'язковість дотримання	449
c. Подальше провадження в порядку цивільного судочинства	450
d. Точність офіційних документів	451
5. Доступність протоколів судових засідань	452
D. ОСКАРЖЕННЯ	454
I. АПЕЛЯЦІЯ	454
1. Право на апеляцію	454
2. Відхилення	465
3. Орган	470
4. Безсторонність	471
5. Повідомлення про слухання	475
6. Зміна кваліфікації обвинувачення	478
7. Неповідомлення змісту доказів	484
8. Достатній час і можливості	489
9. Допустимість нових доказів	492
10. Допит свідків	495

11. Рівність можливостей сторін	497
12. Юридичне представництво (правова допомога)	504
14. Слухання у відкритому засіданні	514
15. Проголошення рішення	521
16. Несправедливість.....	522
17. Необхідність наведення мотивів рішення	526
18. Предмет ухвали	527
II. ВІДНОВЛЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ.....	527
1. Клопотання з боку обвинувачення.....	527
2. Найпридатніші форми відшкодування.....	529
E. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	
УПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ	531
I. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД	
УПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ.....	531
1. Визначення періоду.....	531
2. Питання, що мають значення для встановлення факту порушення	533
3. Забезпечення ефективних засобів правового захисту	539
F. ВІДШКОДУВАННЯ І ВИТРАТИ	542
I. ВІДШКОДУВАННЯ.....	542
1. Арешт і тримання під вартою	542
a. Порушення ЄКПЛ як умова	542
b. Відсутність передбачення.....	542
c. Відмова на підставі підозр.....	544
d. Відмова без слухання або наведення мотивів.....	547
e. Оцінка.....	549
2. Виправдання / закриття справи	550
a. Відмова на підставі визнання вини	550
b. Відмова на основі підозр	551
3. Неправомірне засудження	555

II. ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ	558
1. Відсутність загального права.....	558
2. Відмова та презумпція невинуватості.....	559
3. Відмова, якщо склад злочину суперечить ЄКПЛ	561
G. ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ	
ДО НЕПОВНОЛІТНІХ	563
ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІХ	563
1. Попереднє ув'язнення	563
2. Допит.....	569
3. Збереження доказів.....	570
4. Забезпечення справедливого судового розгляду	571
5. Наслідки судового процесу.....	574

ВСТУП

1. Призначення цього посібника – сприяти тому, щоб судді, прокурори та адвокати враховували вимоги Європейської конвенції з прав людини (надалі – Європейська конвенція) та, зокрема, практику Європейського суду з прав людини (надалі – Європейський суд) при тлумаченні й застосуванні норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства. З цією метою наводяться витяги з ключових рішень Європейського суду та колишньої Європейської комісії з прав людини (надалі – Європейська комісія)¹, в яких викладено рішення щодо заяв про порушення однієї чи декількох норм Європейської конвенції в процесі провадження слідства, висунення обвинувачення або судового розгляду справ про інкриміновані злочини, а також у межах апеляційного чи іншого провадження, що має стосунок до кримінального процесу.
2. Використання витягів з цих рішень для ілюстрації різних вимог Європейської конвенції, які визначають здійснення кримінального процесу, не тільки свідчить про те, що в самому тексті Конвенції не міститься достатніх вказівок на межі поширення цього документа (оскільки це в різних ситуаціях значною мірою залежить і від тлумачення, яке дають його положенням два згадані органи), але також дає певне уявлення щодо того, яким чином слід застосовувати ці вимоги в конкретних ситуаціях з огляду на обставини вибраних справ.
3. Значення Європейської конвенції для тлумачення та застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються цієї сфери, впливає як із положень самої Конвенції, в яких чітко визначено вимоги

---

¹ Цей орган впливав на реалізацію Європейської конвенції до того, як набрав чинності Протокол № 11, однак його рішення з низки важливих питань, пов'язаних із кримінальним процесом, і досі не втратили своєї ваги. Автор цього посібника передбачає, що читач вже ознайомлений з загальною інформацією про систему Європейської конвенції.

щодо функціонування системи кримінального судочинства, так і з багатьох інших положень, в яких в імпліцитному вигляді вміщено низку вимог, що також мають бути враховані.

4. Чітко сформульовані вимоги насамперед постають із права на свободу та особисту недоторканність за статтею 5 та з права на справедливий судовий розгляд при розв'язанні питання про кримінальні обвинувачення за статтею 6, а також із права на оскарження в кримінальних справах, права на компенсацію за незаконне засудження та права не бути відданим до суду чи покараним двічі, що закріплене, відповідно, в статтях 2, 3 та 4 Протоколу № 7.
5. Імпліцитно сформульовані вимоги Європейської конвенції постають, зокрема, з права на життя за статтею 2 та з заборони катувань, нелюдського поводження чи покарання за статтею 3 (що є важливим в таких питаннях, як застосування сили при вчиненні спрямованих на забезпечення правопорядку дій, при розслідуванні ймовірних злочинів та проведенні допитів), з права на повагу до особистого та сімейного життя, житла та кореспонденції за статтею 8 (що не тільки накладає важливі обмеження на способи розслідування злочинів та отримання доказів, але й впливає на обмеження, що їх може бути накладено на арештованих або затриманих осіб, та публічність, яка може характеризувати певні аспекти кримінального процесу), з права на свободу вираження поглядів за статтею 10 (що пов'язане не лише з висвітленням кримінального провадження, але й із встановленням меж, в яких дозволено критикувати систему кримінального судочинства, зокрема з огляду на здійснення судочинства в конкретній справі), з права на мирне володіння майном за статтею 1 Протоколу № 1 (яке має бути дотримане в ході правозастосовних дій і яке може бути важливим в контексті заходів, яких вживають для збереження цілісності доказів вчинення злочину або доходів, здобутих внаслідок вчинення такого злочину) та права на вільне пересування за статтею 2 Протоколу № 4 (що може впливати на

обмеження, які накладають на осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, на час розслідування злочину або судового розгляду справи).

6. Цілковито можливо, що поняття, вміщені в кримінально-процесуальних кодексах та інших законодавчих актах, які стосуються сфери кримінального судочинства, відбивають та охоплюють багато – якщо не всі – з вимог Європейської конвенції в питанні кримінального процесу. Однак лише їхнє практичне застосування визначає те, чи були справді дотримані вимоги Європейської конвенції. Врахування того, як Європейський суд та колишня Європейська комісія тлумачили й застосовували положення Європейської конвенції в конкретних обставинах, може слугувати практичним орієнтиром, коли йдеться про тлумачення та застосування норм кримінально-процесуальних кодексів та інших законодавчих актів, які стосуються сфери кримінального судочинства, гарантуючи тим самим, що взяте за статтею 1 Європейської конвенції зобов'язання забезпечувати викладені в ній права та свободи буде належним чином виконано.
7. Розглядаючи значення Європейської конвенції для кримінального судочинства, не слід забувати про те, що права й свободи, які вона гарантує, – зокрема право на зібрання, об'єднання, вираження поглядів, особисте життя й віросповідання за статтями 8–11, так само як і заборона ретроспективних покарань за статтею 7, – також встановлюють суттєві обмеження в сфері застосування кримінального права. Однак у цьому посібнику про такі обмеження не йдеться, оскільки основну увагу в ньому приділено здійсненню кримінального процесу за умов, коли не виникає питання про припустимість притягнення до кримінальної відповідальності.
8. Слід також зазначити, що зміст поняття «кримінальний» для цілей Європейської конвенції не обмежується тим, як його розуміють у праві будь-якої держави, для котрої вона має обов'язковий характер. Як і багато інших норм Європейської

конвенції, термін «злочин» Європейський суд і колишня Європейська комісія розглядають як такий, що має самостійне значення, внаслідок чого, хоча класифікація чогось як «кримінального» у внутрішньодержавному праві й відіграватиме вирішальну роль при застосуванні різноманітних вимог Європейської конвенції до відповідного провадження, той факт, що якесь провадження з погляду внутрішньодержавного права не належить до цієї категорії, не заважає розглядати такі вимоги як застосовні до такого провадження.

9. Як свідчать наведені в першому розділі цієї книги витяги, особливо важливим в цьому контексті фактором є те, чи має відповідна норма загальний характер при застосуванні, було накладене стягнення за своєю природою штрафом чи покаранням, було воно пов'язане з позбавленням волі чи було оформлене в якийсь інший спосіб (наприклад, передбачало виплату значної суми грошей). Внаслідок застосування цих критеріїв принаймні деякі дисциплінарні правопорушення в місцях позбавлення волі, адміністративні порушення правил дорожнього руху і штрафні санкції податкових органів розглядались як «кримінальні» в розумінні Європейської конвенції. Таке трактування не означає, що подібні справи мають класифікуватися як «кримінальні» з погляду національного права, однак в процесі їхнього розгляду має бути забезпечений аналогічний рівень захисту. Відповідно, коли йдеться про виконання вимог Європейської конвенції стосовно провадження, яке Європейський суд вважатиме «кримінальним», то ні кримінально-процесуальний кодекс, ні інші законодавчі акти, які стосуються сфери кримінального судочинства, не можуть бути єдиним національним процесуальним стандартом.
10. Звичайно, важливо пам'ятати, що наводячи ці витяги, автор не ставить за мету всебічно розглянути кожну з вимог Європейської конвенції. Зробити це було б неможливо не тільки з огляду на обмеження в обсязі, але й тому, що у сво-

їй практиці Європейський суд та колишня Європейська комісія розглянули не всі проблеми, що можуть виникати при тлумаченні та застосуванні Європейської конвенції у зв'язку з кримінальним судочинством. Оскільки ж системи кримінальної юстиції мають реагувати на зміни в характері злочинної діяльності, то, безперечно, поставатимуть і нові питання. Навіть більше, Європейська конвенція сама по собі є живим правовим документом, і в результаті цього спосіб тлумачення й застосування її положень, можливо, ще переглядатимуть – завжди ретельніше – в міру формування консенсусу щодо її вимог.² Отже, з огляду на ці застереження, витяги підібрано так, щоб належно визначити обсяг встановлених в теперішній час вимог Європейської конвенції.

11. Структура посібника не відповідає порядку положень Європейської конвенції. Натомість спосіб його побудови відбиває різні стадії кримінального процесу, починаючи від стадії розслідування та представлення різних наявних на цій стадії обов'язкових умов, із застосуванням таких заходів, як затримання, взяття під варту та попереднє ув'язнення, до процесу збирання доказів та допитування, а також припинення провадження у справі до її розгляду в суді. Після цього настає черга стадії судового розгляду, коли мова йде про вимоги до суду, потребу проведення слухання у відкритому засіданні, підхід до тягаря доказування, зобов'язання щодо свідків, вимоги щодо прийнятності доказів, права на перекладача, особливі права захисту, права потерпілих від заявлених кримінальних злочинів, використання заочного судового розгляду та норм, що визначають судові рішення та його наслідки. Потім йдеться про оскарження та про відновлення провадження, про вимогу здійснення судового розгляду впродовж розумного часу та різні зобов'язання, що пов'язані з випла-

---

² Див., наприклад, щодо вимоги про безсторонність за статтею 6 рішення в справі «Боржер проти Бельгії» (*Borgers v Belgium*), 12005/86, від 30 жовтня 1991 р., а щодо того, що сягає рівня катування – рішення в справі «Сельмуні проти Франції» (*Selmouni v France*) [GC], 25803/94, від 28 липня 1999 р.

тою компенсації та судовими витратами. Насамкінець в посібнику розглянуто низку особливих, пов'язаних з дітьми питань, які поставали в зв'язку із застосуванням Європейської конвенції.

12. У наступних абзацах наведено стислий виклад основних складників вимог Європейської конвенції щодо кримінального судочинства з тим, щоб представити, які наслідки вони спричинюють. Важливо зазначити, що хоч кримінальний процес складається з послідовних етапів, аспекти багатьох визначених у Європейській конвенції прав і свобод можуть бути наявними на кількох із них, тож і застосування порождених ними вимог не може бути чітко розмежованим.
13. Питання про обов'язковий характер здійснення кримінального розслідування, зокрема з огляду на його повноту, ефективність і незалежність, постає в зв'язку з твердженнями про факти незаконного позбавлення життя та жорстокого поводження на порушення статті 3, проте встановлені стандарти застосовуються до стверджуваних правопорушень загалом – не в останню чергу тому, що їх вчинення може зачіпати чимало основних прав, що їх гарантує Європейська конвенція, а нежиття відповідних заходів щодо них може призвести до порушення права на ефективний засіб правового захисту за статтею 13.
14. Право на свободу і особисту недоторканність за статтею 5 встановлює тверду презумпцію на користь того, щоб підозрювані у скоєнні злочинів залишались на волі, і це накладає важливі зобов'язання, коли йдеться про затримання та арешт таких осіб, застосування та тривалість попереднього ув'язнення. Обов'язковою вимогою при цьому є необхідність обґрунтованої підозри, але сама по собі остання не є достатньою вимогою, адже Європейський суд особливо занепокоєний і зловживанням владними повноваженнями і тим, щоб потреба в подовженні тримання під вартою була виправдана як прийнятними підставами, так і об'єктивним обґрунтуван-

ням. Окрім того, слід ретельно аналізувати загальний строк попереднього ув'язнення з огляду на ретельність здійснення процесу розгляду справи.

15. Здійснення ефективного судового контролю в разі взяття особи під варту вважається, відповідно до системи Європейської конвенції, необхідним не лише для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, але також для того, щоб убезпечити від можливого неналежного поводження за обставин, коли особа є особливо вразливою. Отже, пункт 3 статті 5 передбачає обов'язкову та невідкладну судову перевірку підстав для позбавлення свободи після первинного затримання й взяття під варту підозрюваного в злочині. В пункті 4 статті 5 міститься вимога того, щоб утримувана під вартою особа мала реальну можливість оскаржити законність позбавлення її волі. При цьому має бути враховано дотримання багатьох специфічних умов, з тим щоб забезпечити їхню ефективність – як в процесі здійснення процедури кримінального розгляду, так і після її завершення.
16. Попри те, що допомога адвоката є потенційно основною умовою здатності кого-небудь захищати себе під час судового процесу, є можливість завдати шкоди обвинувачуваній особі на попередніх (досудових) стадіях розслідування справи, тому Європейський суд дійшов висновку, що така допомога може знадобитися навіть під час першого допиту. Кожного разу, коли виникає право на таку допомогу, постає й потреба забезпечити безперешкодну можливість доступу до адвоката та такі обставини зустрічі з ним, коли б він поради надавав конфіденційно. Окрім цього, право на допомогу може зобов'язувати державу забезпечити адвоката й оплату його послуг в разі, якщо відповідна особа немає такої змоги. Особливо це стосується випадків, коли рівень компетентності обвинуваченої особи та (або) наслідки її засудження є такими, що надання правової допомоги в такий спосіб відповідатиме інтересам правосуддя. Проте право на правову допо-

могу – незалежно від того, надає її держава, чи ні – не означає, що воно не підлягає регулюванню, зокрема в випадках, коли цілком можливе спричинення шкоди для процесу судового розгляду.

17. Збирання доказів на підтримку обвинувачення може зачіпати чимало прав за Європейською конвенцією. Зокрема, заборона катувань та нелюдського поводження унеможлиблює застосування певних методів допиту, а прагнення здобувати добровільні зізнання так само унеможлиблює як застосування кримінальних санкцій, використовуваних з метою примусити особу давати свідчення проти себе, так і – за окремих обставин – провокацію на вчинення кримінальних правопорушень або підбурювання до правопорушення. Якщо за певних обставин докази можуть бути отримані шляхом обшуку чи медичного обстеження всупереч волі відповідної особи, то певні гарантії також мають бути забезпечені. Ще й більше, навіть коли докази й були здобуті з порушенням права на повагу до особистого життя, основним при розгляді питання про їхню прийнятність буде те, як це вплинуло на справедливий характер провадження в цілому.
18. Ця остання характеристика – про справедливий характер – буде інформацією про оцінку багатьох сторін розгляду справи в першій та, якщо до цього доходить, апеляційній інстанції. Хоч є конкретні стандарти щодо таких питань, як достатність часу для підготування до захисту в суді, виклик та перехресний допит свідків, Європейський суд, як свідчить його прецедентна практика, занепокоєний наслідками, що спричинені їхнім недотриманням в кожному конкретному випадку. Однак при здійсненні такого аналізу Суд користується перевагою ретроспективності, тоді як суд, в якому ще триває провадження, може й не настільки розважливо оцінювати преюдиціальність якоїсь із ухвал.
19. Справедливості не можна досягнути там, де обвинувачення і захист в кримінальному провадженні перебувають в нерів-

- ному становищі. Таку процесуальну нерівність можна визнати, наприклад, тоді, коли свідчення експертів є насправді не нейтральними, а обвинувальними, коли захист позбавлено повного доступу до матеріалів судової справи, коли сторона обвинувачення може звертатись із поданнями в першу чи апеляційну інстанцію, а захист не може їх опротестувати.
20. В кожному судовому переслідуванні презумпція невинуватості покладає тягар доказування на обвинувачення: це означає, що обвинуваченого не можна змушувати свідчити проти себе і що обвинувальний вирок має спиратися на докази. Водночас, за умови існування певних гарантій, немає абсолютної потреби заперечувати можливість робити припущення на підставі окремих фактів справи або спрямованої обвинуваченому вимоги пояснити якусь конкретну обставину. Однак презумпція невинуватості має виражатись і в заявах офіційних осіб, які виступають в ході судового процесу, і в діях судді в ході судового розгляду, і в ставленні до особи після винесення виправдального вироку чи припинення провадження у справі.
21. Суттєвою характеристикою будь-якого судового процесу є незалежність і безсторонність суду. У зв'язку з чим постає питання про шляхи захисту суддів від неналежного на них впливу, а також про обставини, за яких може виникати справжня упередженість з їхнього боку або, найчастіше, достатньо обґрунтовані підозри в її потенційній наявності – можливо, внаслідок їхньої причетності до провадження на попередніх стадіях, зв'язків із органом обвинувачення чи потерпілим, та впливом висвітлення в ЗМІ.
22. Чільне місце серед цих різних стандартів, що визначають хід судочинства в кримінальних справах з метою забезпечити його справедливості, займає дуже важливий критерій Європейської конвенції, який передбачає розгляд справи особи впродовж розумного строку. Це зобов'язання – а насправді його значною мірою порушують – поширюється на розгляд

справи як у першій інстанції, так і на різних апеляційних рівнях. Оскільки обставини справ обов'язково відрізнятимуться, межі «розумного» строку чітко не визначено, проте, хоча тривалість деяких проваджень і можна пов'язати зі складністю справ, інертність при їхньому розгляді чи затримки внаслідок нестачі ресурсів не є прийнятним поясненням.

23. Усі ці питання представлено в різних витягах з рішень та ухвал Європейського суду та колишньої Європейської комісії. Витяги були підібрані для того, щоб проілюструвати приклади багатогранності вимог Європейської конвенції щодо кола питань, які мають значення для кримінального судочинства. Через брак місця обсяг витягів при доборі довелося обмежувати, внаслідок чого опущено посилання на прецеденти, частини речень, ба навіть цілі пункти, проте спосіб, в який це зроблено, сподіваємося, дає уявлення про найважливіші мотиви та конкретний контекст ухвалених рішень і водночас не подає в хибному світлі позицію Європейського суду або колишньої Європейської комісії.
24. Повні тексти всіх рішень, витяги з яких ми наводимо, зберігаються в HUDOC – базі даних Європейського суду з прав людини (<http://www.echr.coe.int/ECHR/EN/hudoc>), зазвичай англійською та французькою мовами, проте в деяких випадках лише однією з цих мов.
25. Витяги взято з рішень, ухвалених до 31 березня 2009 року.

Джеремі Макбрайд

А. КРИМІНАЛЬНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ

«Езе і Коннорс проти Сполученого Королівства»
(*Ezeh and Connors v United Kingdom*)
[GC], 39665/98 і 40086/98, 9 жовтня 2003 року.

82. Суд зауважує, що відправним пунктом для оцінки застосовності кримінального підходу статті 6 Конвенції до цієї справи безперечно залишаються критерії, які були встановлені в справі «Енгель та інші» (*Engel and Others*, див. вище, стор. 34–35, §§ 82–83):

82. ...

«...[С]лід насамперед встановити, чи положення, що встановлює (встановлюють) склад інкримінованого правопорушення, визначається у законодавстві держави-відповідача положеннями кримінального права, дисциплінарною відповідальністю або ж і тим, і другим одночасно. Проте це буде ніщо інше, як відправний пункт. Отримані таким чином вказівки мають лише формальне, відносно значення та повинні бути досліджені з врахуванням такого спільного знаменника, як відповідне законодавство різних держав-учасниць.

Набагато значущішим чинником є сам характер правопорушення...

Однак контроль з боку Суду цим не обмежується. Такий контроль загалом видався б ілюзорним, якби він не враховував також ступінь суворості покарання, яке загрожує відповідній особі. У суспільстві, що підтримує принцип верховенства права, до «кримінальної» сфери належать можливі покарання у вигляді позбавлення свободи, за винятком тих, що з огляду на їхній характер, тривалість чи спосіб приведення до виконання не можуть спричинити до якихось очевидних негативних наслідків...

83. Саме ґрунтуючись на цих критеріях Суд і встановлює, чи хтось із заявників або ж всі заявники були обвинувачені у «вчиненні злочину» за змістом частини 1 статті 6.»

...

86. Окрім того, відповідно до вже ustalеної практики Суду, другий і третій критерії, сформульовані в справі «Енгель», є альтернативними, а не обов'язковими: щоб визнати статтю 6 застосовною, достатньо того, щоб відповідне правопорушення, зважаючи на його характер, розглядали як «кримінальне» з погляду Конвенції або щоб вчинене правопорушення тягло за собою таке покарання особи, яке, зважаючи на його характер та ступінь суворості, в цілому належало до «кримінальної» сфери. ...Це допускає використання поєднаного («кумулятивного») підходу в разі, коли індивідуальний аналіз кожного критерію не дає змоги зробити чіткий висновок про наявність кримінального обвинувачення...
90. З погляду внутрішньодержавного права ті правопорушення, які були інкриміновані заявникам, належали до категорії дисциплінарних: пункти (1) і (17) Правила 47 В'язничних правил встановлюють, що відповідна поведінка з боку в'язня є «порушенням дисципліни»...
- Отже, ... згідно з національним правом, розгляд і ухвалення рішень щодо таких правопорушень вважались дисциплінарним провадженням і були покликані підтримувати порядок у стінах тюрми. Те, ... що рішення начальника установи не вносили до реєстру судимостей заявників просто є природним наслідком того, що правопорушення кваліфікували як дисциплінарне.
91. Однак запропоновані національним правом ознаки мають лише формальне, відносне значення; «більш значущим чинником є сам характер правопорушення» (див. «Енгель та інші...»)
100. При тлумаченні автономного характеру поняття «кримінальний» в статті 6 Конвенції Суд наголошував, що держави-учасниці не можуть на власний розсуд кваліфікувати кримінальне правопорушення як дисциплінарне або переслідувати особу, що вчинила «змішане» правопорушення, скоріше в дисциплінарній, а не в кримінальній площині, оскільки це поставило б дію основоположних пунктів статті 6 в залежність

від їхньої суверенної волі. Отже, роль Суду, відповідно до цієї статті, полягає в тому, щоб переконатися, що не відбувається неналежного вторгнення дисциплінарного в царину кримінального...

101. ... неправомірна поведінка в'язня може набувати різних форм; і хоч окремі дії, безсумнівно, є питаннями суто внутрішньої дисципліни, інші не можна розглядати під таким же кутом. Ознаки, які прямо стосувалися справи, були ті, що «певні питання могли видаватися серйознішими за інші», що неправомірність відповідної дії могла виявляти залежність від того факту, що була вчинена в тюрмі і що поведінка, яка становила собою правопорушення згідно з Правилами, могла також містити склад злочину за нормами кримінального права, отже, принаймні теоретично, ніщо не перешкоджало тому, щоб такого роду поведінка була предметом як кримінального, так і дисциплінарного провадження.
102. Окрім того, кримінальне покарання переслідує, як прийнято вважати, подвійну мету – покарання і стримування від вчинення нових злочинів.
103. ... розглядувані правопорушення були спрямовані проти групи з особливим статусом, а саме осіб, позбавлених волі, чим вони відрізнялись від решти громадян. Однак ... ця обставина надає правопорушенням характеру *prima facie* (на перший погляд. – Прим. перекл.) дисциплінарних. Хоч це лише одна з «відповідних ознак» в оцінюванні характеру правопорушення...
104. По-друге, ... обвинувачення, висунуте проти першого заявника, відповідало правопорушенню за звичайним кримінальним правом... Так само зрозуміло, що другого заявника звинувачено в учиненні нападу, тобто правопорушенні, що визначається як нормами кримінального права, так і в'язничних правил...
105. По-третє, уряд заявляє, що дисциплінарні правила та санкції в місцях позбавлення волі насамперед призначені забезпечу-

вати успішне функціонування системи дострокового звільнення з ув'язнення, тож «каральний» елемент, пов'язаний з цим складом злочину, є вторинним відносно первинної мети – «запобігти» порушенню порядку. Суд вважає, що призначення додаткових діб після визнання їх винними – хоч з якої позиції це розглядати –... зроблено з метою покарати заявників за скоєні ними правопорушення та запобігти новим, що могли б бути скоєні ними або іншими ув'язненими. Він не вважає переконливим аргумент уряду, за яким розрізняється мета покарання та стримування від вчинення правопорушення, оскільки такі цілі не унеможливають одна одну... і визнаються характерною ознакою кримінального покарання...

106. Відповідно Суд вважає, що ці чинники, навіть якби самих їх було не досить, щоб дійти висновку про те, що інкриміновані заявникам правопорушення слід вважати «кримінальними» в цілях Конвенції, безумовно надають їм особливого характеру, який не цілком вкладається в межі суто дисциплінарної справи.
107. Тому Суд визнав за потрібне звернутися до третього критерію, а саме – характеру й ступеня суворості покарання, що загрожувало заявникам...
120. Характер та ступінь суворості покарання, що «мало бути накладене» на заявників, ... визначались посиленням на максимально можливе покарання, передбачене відповідним законом...

Фактичне покарання, яке було накладене, є важливим для остаточного висновку ... проте не може применшити серйозності того, яке загрожувало від самого початку...

124. Суд робить висновок, що додаткові дні за рішенням начальника установи, були новим позбавленням волі, призначеним з каральною метою після встановлення вини...
125. При цьому лише сам факт того..., що на той час, коли ухвалив рішення начальник установи, заявники були ув'язненими, які відбували правомірно призначений тюремний строк, на

думку Суду, не дає підстав відрізнати їхній випадок від випадку цивільних осіб чи військовослужбовців, які перебували на свободі. Ще більше, саме у зв'язку з цим питання про процесуальні гарантії, які мають супроводжувати процедуру ухвалення судового рішення у в'язницях, слід розглядати відповідно до норм статті 6, а не статті 5 Конвенції, як це пропонували представники уряду...

126. Суд зауважує, що в своєму рішенні у справі «Енгель та інші» ... він дійшов такого висновку:

«У суспільстві, що підтримує принцип верховенства права, до «кримінальної» сфери належать можливі покарання у вигляді позбавлення свободи, за винятком тих, що з огляду на їхній характер, тривалість чи спосіб приведення до виконання не можуть завдавати істотної шкоди. Серйозність того, що стоїть на кону, традиції держав-учасниць і значення, яке в Конвенції приділяється дотриманню права на фізичну свободу особи, – все це вимагає, щоб саме так і мало бути.»

Відповідно, з огляду на те, якими могли бути строки позбавлення волі і які були реально призначені цим заявникам, можна висловити припущення, що висунуті проти них обвинувачення були кримінальними за змістом статті 6, і це є презумпцією, яку можна спростувати тільки як виняток і тільки в тому разі, якщо ці покарання у вигляді позбавлення волі не можна розглядати як такі, що «завдають істотної шкоди» з огляду на їхній характер, тривалість чи спосіб їхнього виконання...

128. У цій справі зазначено, що максимальна кількість додаткових діб, яку начальник установи міг призначити кожному заявникові, становила 42 за кожне правопорушення (Правило 50 В'язничних правил). Першому заявникові призначено 40 додаткових діб, до того ж це було вже двадцять друге порушення дисципліни з його боку і сьоме порушення з погрозами насильства (*violent threats*). Другому заявникові призначено 7 додаткових діб тримання під вартою, до того ж за тридцять сьоме порушення дисципліни з його боку.

Рішення про 40 та 7 додаткових днів дорівнювало за строком, згідно зі статтею 33(1) Закону 1991 року, покаранню за вироком національного судового органу до позбавлення волі приблизно на 11 і 2 тижнів, відповідно...

Суд також відзначає, що ... Великій палаті не представлено нічого, що дозволяло б зробити припущення про те, що нібито відбування призначених додаткових днів мало місце не у в'язниці та в умовах іншого режиму, ніж той, що застосовувався аж до звичайної дати звільнення з ув'язнення, передбаченої в статті 33 Закону від 1991 року.

129. За таких обставин Суд доходить висновку, що покарання позбавленням волі, яке могло бути – і насправді було – призначене заявникам, не можна вважати за доволі незначне чи несуттєве для того, щоб спростувати презюмований кримінальний характер висунутих проти них обвинувачень.

Суд звертає увагу на те, що максимальна санкція, яку можна було б застосувати до пана Енгеля, та фактично накладене на нього покарання – 2 доби суворого арешту в обох випадках, – мали, як було визнано, надто коротку тривалість, щоб належати до кримінальної сфери. Однак він зауважує, що в будь-якому разі навіть найменше покарання, яке було призначене в цій справі, було значно більшим, аніж у випадку пана Енгеля...

130. За таких обставин Суд, як і Палата, робить висновок, що характер обвинувачень, разом із характером і суворістю покарання, такі, що обвинувачення проти заявників були кримінальними обвинуваченнями за змістом статті 6 Конвенції, і саме цю статтю застосовують до процедури слухань з метою винесення рішення по суті (*adjudication hearings*).

«Матієк проти Польщі»

(*Matyjek v Poland*) (ріш.), 38184/03, 30 травня 2006 р.

48. Щодо першого з критеріїв, визначених у справі Енгеля, – класифікації провадження за внутрішньодержавним правом, то

Суд зазначає, що факти, пред'явлені заявникові як обвинувачення, зводилися до того, що він повідомив неправдиві дані у своїй люстраційній декларації, твердячи, ніби він не співпрацював із державними органами безпеки, на що поширювалися не норми польського кримінального законодавства, а норми Закону про люстрацію. Закон про люстрацію, як видно, не вважають кримінальним законодавством ні з погляду внутрішньодержавного права, ні в межах усталеної судової практики; проте Варшавський апеляційний суд припускав, принаймні в окремих випадках, що воно є «провадженням, яке пов'язане з каральними заходами» (*repression-related proceedings*), отож його потрібно вважати «іншим законодавством, що передбачає кримінальну відповідальність»...

49. Суд зауважує наявність тісного зв'язку між люстраційним провадженням і кримінально-правовою сферою. Зокрема, Закон про люстрацію передбачає, що на питання, які не врегульовані в ньому, поширюються відповідні норми Кримінально-процесуального кодексу. Відповідно, Уповноваженому з питань публічного інтересу (*Commissioner of Public Interest*), який може розпочинати люстраційне провадження, надано повноваження, тотожні повноваженням прокурора, які закріплюють норми кримінального процесу ... Так само і становище особи, щодо якої здійснюють люстрацію, було подібне тому, що має обвинувачений в кримінальному переслідуванні, зокрема, коли йдеться про процесуальні гарантії, хоча в Законі про люстрацію особу, яку піддають люстрації, не названо «обвинуваченим» і не вжито термін «інкримінувати»...
50. Суд також відзначає, що організація і здійснення люстраційного провадження, що їх визначає Закон, спираються на модель польського кримінального судочинства, і що до люстраційного провадження безпосередньо застосовуються норми Кримінально-процесуального кодексу. Люстраційне провадження виконує суд у справах люстрації у складі суддів апеляційних і регіональних судів, делегованих з числа

членів кримінальних колегій цих судів. Закон передбачає можливість апеляції рішення, винесеного в першій інстанції, і касаційного оскарження в Колегії з кримінальних справ Верховного суду. Здійснення як апеляційного та касаційного процесу, так і поновлення провадження визначено відповідними положеннями Кримінально-процесуального кодексу...

51. В підсумку, хоч в межах національного права люстраційне провадження і не класифікують як «кримінальне», Суд вважає, що тому властиві риси, які мають відчутний кримінальний підтекст.
52. Суд повторює, що вагомим фактором для оцінювання є другий із зазначених вище критеріїв – сам характер правопорушення, до того ж якщо його розглядати в зв'язку з характером відповідного покарання. Внаслідок цього Суд доходить висновку, що порушення, яке вчинив заявник, полягає в повідомленні ним неправдивих відомостей в декларації, яку закон зобов'язував його подавати. Суд насамперед відзначає, що обов'язкове подання декларацій є доволі поширеним і передбачає, наприклад, декларації про статки (*declarations of means*), які подають члени парламенту й багато інших публічних посадових осіб, та податкові декларації, обов'язкові для всіх платників податків. По-друге, порушення зобов'язання повідомляти в таких обставинах правдиві дані вважається правопорушенням за нормами національного права і звичайно тягне за собою карні санкції, в тому числі й кримінальні. Суд вважає, що подання неправдивої заяви у люстраційній декларації дуже схоже на згадані вище правопорушення. Більш того, воно, виходячи зі звичайного значення термінів, є аналогом правопорушення, яким є неправдиве свідчення, що взагалі, коли б не було зв'язку з люстрацією, стало підставою для переслідування в кримінальному порядку.
53. Суд також бере до уваги те, що правову норму, яку порушив заявник, призначено не вузькому колу осіб з особливим статусом, як, скажімо, у випадку дисциплінарного права, а й ши-

рокій категорії не лише тих громадян, народжених до травня 1972 року, які обіймають публічні посади, але й тих, хто бажає працювати адвокатом, державним службовцем, суддею чи прокурором, або має намір висунути свою кандидатуру на президентських чи парламентських виборах. У зв'язку з цим Суд вбачає за потрібне підкреслити, що предметом провадження в люстраційному суді є встановлення правдивості відомостей в люстраційній декларації. Попри назву, закон про розкриття відомостей про роботу на служби безпеки держави, службу в них або співпрацю з ними в період з 1944 по 1990 роки особами, які здійснюють публічні функції, спрямований не на ретельне дослідження минулого таких осіб, і самі результати історичних розвідок, пов'язані з колишньою співпрацею з службами безпеки комуністичної епохи, перебувають на задньому плані провадження. Люстраційний суд ухвалює, чи порушила особа, яка підлягає люстрації, закон, подавши неправдиву декларацію. Прийняття такої ухвали тягне за собою накладення санкцій, встановлених у законі. Отже, люстраційне провадження в Польщі спрямоване не на покарання за дії, вчинені за часів комуністичного режиму... З огляду на викладене вище, Суд вважає, що розглядуване правопорушення не позбавлене чисто кримінальних ознак.

54. Щодо характеру та ступеня суворості покарання, що його зазнав заявник в силу застосованого Закону, то Суд насамперед зауважує, що цей Закон передбачає автоматичне накладення однакового покарання в разі, якщо в остаточному рішенні визнано, що особа, яка підлягає люстрації, подала неправдиву люстраційну декларацію. Остаточне рішення про це тягне за собою звільнення особи, що підлягає люстрації, з публічної посади, котру вона обіймала, та на 10 років позбавляє її можливості претендувати на зайняття значної кількості публічних посад. Суд відзначає, що моральні якості, які особа, що подала неправдиві відомості в люстраційній декларації, автоматично втрачає, описуються широко: бездоганна осо-

бистість, незаплямована репутація, добре ім'я, позитивна думка громадськості, повага до основоположних цінностей. Зобов'язання продемонструвати такі якості є необхідною умовою для того, щоб займатися багатьма видами професійної діяльності, наприклад прокурорською, суддівською та адвокатською. Цей перелік, проте, не є вичерпним, адже Закон містить посилання на інші законодавчі акти, що можуть як попередню умову для зайняття публічної посади вимагати наявності у кандидата вищезгаданих моральних якостей.

55. Справді, того, хто, як буде встановлено, подав неправдиву декларацію, не може бути покарано ні позбавленням свободи, ні штрафом. Однак Суд зауважує, що довготривала заборона на заняття певним видом професійної діяльності (політичної чи юридичної) може справити на особу дуже серйозний вплив, позбавивши її змоги в подальшому працювати за фахом. З огляду на історію Польщі це може бути цілком заслуженим наслідком, однак не міняє оцінки серйозності накладеного покарання. І тому це покарання слід вважати за таке, що принаймні в якійсь частині має каральний та стримувальний характер.
56. Заявник у цій справі, який є політиком, внаслідок того, що в остаточному рішенні його визнано «люстраційним ошуканцем», втратив свій парламентський мандат та можливість висувати свою кандидатуру на виборах упродовж подальших 10 років. У цьому зв'язку Суд ще раз повторює, що мета люстраційного провадження – не запобігати колишнім співробітникам секретних служб комуністичної епохи в отриманні роботи в державних установах чи інших галузях діяльності, важливих для національної безпеки держави, оскільки зізнання в такій співпраці – так звана «ствердна заява» – не тягло за собою якихось негативних наслідків, але покарати тих, хто знехтував обов'язок публічно повідомити про свою колишню співпрацю з цими службами.

57. Суд вважає, що передбачену Законом про люстрацію санкцію, з огляду на її характер і тривалість, треба розглядати як таку, що завдала заявникові шкоди та мала для нього серйозні наслідки.
58. Зваживши різні аспекти справи, Суд відзначає переважання в ній тих, що мають кримінальний підтекст. За таких обставин Суд робить висновок, що обвинувачення, висунуті проти заявника з огляду на характер правопорушення, якщо при цьому брати до уваги й характер та суворість санкцій, становили собою кримінальні обвинувачення за змістом статті 6 Конвенції.

«Догмох проти Німеччини»

(*Dogmoch v Germany*) (ріш.), 26315/03, 8 вересня 2006 р.

Звертаючись до цієї справи, Суд відзначає, що наказ про накладення арешту на майно (*attachment order*) кримінальний суд видав у рамках кримінального розслідування справи С. і К., а також двох інших осіб, що, як вважалось, були їхніми співниками. Проте у рішенні Окружного суду від 8 травня 2000 р. і рішенні Регіонального суду від 16 червня 2000 р. заявника чітко визначено як особу, яку обвинувачують у вчиненні кримінального злочину.

Залишається визначити, чи стосувалися оспорювані рішення «розв'язання питання» про будь-яке з таких обвинувачень. Раніше Суд у зв'язку з цим зважав на те, чи метою такого заходу було засудження або виправдання заявника, а також на те, чи мав оспорюваний захід наслідки для реєстру приводів і судимостей заявника... З погляду Суду, ці міркування доречні й вони застосовні також у цій справі.

Суд зазначає, що наказ про накладення арешту на майно був тимчасовим заходом, застосованим у зв'язку з кримінальним розслідуванням і спрямованим головню на забезпечення позовів, які пізніше могли заявити потерпілі треті особи. Якщо ж таких позовів заявлено не було б, то наказ, окрім ін-

шого, міг надалі забезпечити можливість конфіскації майна. Проте рішення про таку конфіскацію належало б ухвалювати в межах окремого провадження після засудження в кримінальному порядку. Якихось ознак того, що наказ про накладення арешту на майно сам по собі якось вплинув на реєстр приводів і судимостей заявника, немає. За таких обставин Суд вважає, що оспорювані рішення як такі не можна розглядати як «розв'язання питання про кримінальні обвинувачення», висунуті проти заявника, за змістом пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції.

«Юссіла проти Фінляндії»

(Jussila v Finland) [GC], 73053/01, 23 листопада 2006 р.

29. Ця справа стосується провадження, за результатами якого заявника визнано з огляду на неточності в його податкових деклараціях зобов'язаним сплатити ПДВ та ще 10 відсотків пені...
30. В усталеній практиці Суду сформульовано три критерії, які слід брати до уваги, аналізуючи застосовність кримінального аспекту. Ці критерії, які інколи називають «енгелівськими», востаннє підтверджено у рішенні Великої палати в справі «Езе і Коннорс проти Сполученого Королівства» (*Ezeh and Connors v. the United Kingdom*)...
32. Суд розглянув, чи в його практиці немає чогось, що свідчило б про інший підхід до фіскальних або податкових справ...
33. У рішенні в справі «Яношевич проти Швеції» (*Janosevic v. Sweden*) (№34619/97...) Суд... прямо застосував наведені вище *енгелівські* критерії. При тому, що було зроблено посилення на суворість фактично призначеного та теоретично можливого покарання (розмір пені сягав 161261 шведських крон (SEK), тобто EUR 17284, і не було більшого розміру пені, аніж в цій справі), але вони були лише окремою, додатковою підставою для кримінальної кваліфікації правопорушення,

висновок про яку вже зробили після аналізу характеру правопорушення...

35. Велика палата погоджується з підходом, застосованим у справі «Яношевич», що пропонує докладно аналізувати питання, викладені в судовому рішенні по суті, постановленому після заслуховування аргументів сторін... Таким чином, у практиці поки не з'явилося міцних або переконливих підстав для того, щоб визнати незначну міру покарання – в межах податкового чи іншого провадження – за вирішальний критерій для виведення правопорушення, іншими сторонами кримінального характеру, за межі сфери застосування статті 6.
36. Окрім того, Суд не переконаний, що провадження про стягнення податкової пені за своїм характером не підпадає або ж не має підпадати під гарантії статті 6. Доводи на користь цього з посиланням на дисциплінарні покарання у в'язниці чи незначні порушення правил дорожнього руху так само мети не досягали... Анітрохи не сумніваючись у значенні податків для ефективного існування держави, Суд не певен, що ліквідація процесуальних гарантій при накладенні штрафних санкцій у цій сфері конче потрібна для підтримання ефективності фінансової системи і чи справді може вважатися сумісною з духом та призначенням Конвенції. Тому в цій справі Суд застосує означені вище критерії зі справи «Енгель».
37. Коли звернутися до першого критерію, то видається очевидним, що податкові пені в цій справі класифікували не як кримінальні, а як елемент податкового режиму. Однак це не є вирішальним.
38. Важливішим є другий критерій – характер правопорушення. Суд відзначає, що... можна сказати, що податкові пені були накладені на підставі загальних приписів закону, які застосовуються до платників податків у цілому. Його не переконали, ... що ПДВ застосовується лише до обмеженого кола зі спеціальним статусом: як і в згаданих раніше справах, заявника притягнуто як платника податків. Той факт, що він волів

zareestruватися як платник ПДВ з метою ведення підприємницької діяльності, цієї позиції не послаблює. А ще, як визнає уряд, призначенням податкової пені було не отримання грошової компенсації збитків, а покарання з метою стримування від учинення нових правопорушень. Отож можна зробити висновок, що пеню накладали відповідно до норми, що мала стримувальне та каральне призначення. Судові досить і цього, щоб вважати встановленим кримінальний характер правопорушення. Незначність стягнення відрізняє цю справу від справи «Яношевич» ... щодо третього з енгелівських критеріїв, але не вилучає самий предмет зі сфери застосування статті 6. Отже, статтю 6 застосовують в її кримінальному змісті, попри незначний характер податкової пені.

«Сторбротен проти Норвегії»

(Storbråten v Norway) (piu.), 12277/04, 1 лютого 2007 р.

... до заявника застосували два заходи в межах двох окремих, здійснених послідовно судових процесів.

По-перше, на підставі пунктів 1 і 2 частини 1 статті 142 Закону про банкрутство видано наказ про поразку заявника в правах терміном на 2 роки через його поведінку, пов'язану з банкрутством, зокрема з огляду на порушення при сплаті податків і ПДВ та порушення у бухгалтерському обліку, передбачені частиною 2 статті 286 та статтею 288 Карного кодексу. Потому його переслідували в судовому порядку за трьома пунктами обвинувачення, всі з яких були пов'язані з банкрутством, а саме: через недотримання вимог бухгалтерського обліку на порушення статті 286 Карного кодексу та відповідних норм Закону про бухгалтерський облік від 1977 року; неподання декларації про обіг підприємства як порушення частини 2 статті 72 Закону про податок на додану вартість (ПДВ) від 1969 року; та неподання податкових декларацій як порушення підпункту (1)D статті 12-1 Закону про оподаткування від 1980 року.

Безперечно, принаймні деякі з цих діянь давали підстави не тільки для поразки в правах, але й для кримінального переслідування. Зрештою заявника визнали винним за частиною обвинувачень щодо бухгалтерського обліку та засуджено до 15 діб позбавлення волі. Питання полягає в тому, чи можна сказати, що під час наступного провадження заявник «перебував під судом і дістав покарання в порядку кримінального судочинства ... за вчинення правопорушення, за яке він був остаточно ... засуджений згідно з нормами закону та кримінального процесу держави».

Суд із самого початку звертає увагу на те, що наказ про поразку в правах видано в кінці виконуваної згідно з Законом про банкрутство процедури, що мала переважно цивільно-правові ознаки і не розглядалася як «карний процес» держави-відповідача]...

... як свідчить послідовність подій у справі заявника, видання наказу про поразку в правах на початковій стадії слугувало б доповненням до кримінального переслідування й засудження на наступній стадії з можливістю подальшого позбавлення правопорушника прав за статтею 29 Карного кодексу, а не просто продовження терміну наказу про поразку в правах. Хоча наказ про поразку в правах у разі виправданого рішення чи припинення кримінального провадження скасували б, відкриття такого провадження прямим та обов'язковим наслідком поразки в правах зовсім не було. І сама така поразка в правах не розглядалася б як складник санкцій, передбачених у норвезькому праві щодо правопорушень, за скоєння яких заявника судово переслідували в межах кримінальної справи...

Що ж до характеру та ступеня суворості заходу, то слід зауважити, що наказ про поразку в правах мав за наслідок заборону впродовж 2 років засновувати нове товариство з обмеженою відповідальністю чи керувати ним, а не загальну заборону брати участь у підприємницькій діяльності.

На думку Суду, з огляду на такий характер санкції, справа до «кримінальної» сфери не належала. Хоча наказ про поразку в правах, який підлягав внесенню до спеціального державного реєстру таких заходів, і міг мати значний вплив на репутацію особи та її спроможність займатися професійною діяльністю ..., Суд не вбачає в тому, що загрожувало заявникові, чогось настільки істотного, що давало б підстави класифікувати його як «кримінальне». Той факт, що частина 4 статті 142 передбачала й суворіші санкції, які поширювалися на наявні посади та почесні посади в інших компаніях, цього не міняє.

З урахуванням цих обставин, Суд робить такий самий висновок, як і Верховний суд Норвегії, а саме, що видача наказу про поразку в правах не становить «кримінального» питання відповідно до статті 4 Протоколу № 7 до Конвенції.

На додаток можна сказати, що два ті заходи не тільки мали різне призначення – запобігання та стримування шляхом залякування в першому випадку, а в другому ще й покарання, але й відрізнялися суттєвими елементами... Наприклад, для застосування підпункту 1 частини 1 статті 142 Закону про банкрутство в межах першого процесу наявність суб'єктивної вини передумовою не була, тимчасом як вона була умовою встановлення кримінальної відповідальності в межах другого випадку; тоді як вмотивованість санкції в зв'язку з першим випадком умовою була, а в зв'язку з другим – ні.

У світлі викладеного вище Суд доходить висновку, що розпочате стосовно до заявника кримінальне переслідування, яке потім завершилося винесенням високим судом обвинувального вироку від 11 вересня 2002 року й призначенням покарання за злочинне порушення порядку бухгалтерського обліку, не було пов'язане з його «повторним відданням до суду чи покаранням... за правопорушення, за яке він вже був остаточно ... засуджений», що порушувало б частину 1 статті 4 Протоколу № 7.

Див. також **В.VI.1** нижче.

В. СТАДІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

І. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЩОДО РОЗСЛІДУВАННЯ

1. Обов'язок здійснювати повне й ефективне розслідування

«Кайя проти Туреччини»

(Kaya v Turkey), 22729/93, 19 лютого 1998 р.

89. ... не було перевірено наявність слідів пороху на руках чи одязі загиблого або чому не було здійснено дактилоскопічне дослідження зброї ... ці прорахунки слід вважати особливо серйозними з огляду на те, що тіло потім передали жителям села, що унеможливило здійснення будь-яких додаткових досліджень, зокрема куль, які залишалися в тілі. Єдиними речовими доказами, зібраними на місці подій для подальших досліджень, були зброя та набойі, якими нібито користувався загиблий. Утім, хоч яке значення мала на ту пору ця ініціатива як слідча дія, треба зазначити, що прокурор видав постанову про непідвідомчість, не дочекавшись висновків експертів-балістиків ...

Протокол судово-медичного розтину є єдиним документом, що містить дані про характер, тяжкість та місця кульових поранень, завданих загиблому. Суд поділяє занепокоєність Комісії з приводу неповноти цього протоколу в кількох суттєвих позиціях, зокрема, йому бракує будь-яких висновків щодо фактичної кількості куль, що влучили в загиблого та будь-якої оцінки відстані, з якої зроблено постріли цими кулями. Не можна твердити, ніби формально виконана аутопсія чи її результати, зафіксовані в протоколі, можуть слугувати основою якого-небудь ефективного розслідування «по холодних слідах» або ж справді відповідати навіть мінімальним вимогам до розслідування очевидної справи про правомірне позбавлення життя, оскільки вони залишили без відповіді надто багато вкрай важливих запитань...

«Ergi проти Туреччини»

(*Ergi v Turkey*), 23818/94, 28 липня 1998 р.

82. ... зобов'язання гарантувати право на життя згідно зі статтею 2 ... вимагає за своїм змістом проведення в якійсь формі ефективного офіційного розслідування в разі загибелі осіб внаслідок застосування сили ... це зобов'язання не обмежується справами, в яких було встановлено факт спричинення загибелі представником держави. Немає вирішального значення й те, чи подавали члени сім'ї загиблого або інші особи офіційну скаргу з приводу позбавлення життя до відповідного слідчого органу. У розглядуваній справі вже сама обізнаність органів влади про вбивство створювала *ipso facto* зобов'язання за статтею 2 Конвенції провести ефективне розслідування супутніх обставин смерті ...

«М. Ч. проти Болгарії»

(*M C v Bulgaria*), 39272/98, 4 грудня 2003 р.

181. Суд вважає, що, хоч на практиці, можливо, іноді важко довести факт незгоди без наявності «прямих» доказів згвалтування, таких як сліди насильства чи свідчення безпосередніх свідків, органи влади все ж таки повинні перевірити всі факти і приймати рішення на підставі оцінки всіх наявних обставин. Розслідування та його висновки мають зосереджуватися на питанні незгоди.
182. Цього в справі заявниці не зроблено. Суд доходить висновку, що органи влади не провели достатнього розслідування наявних обставин у справі заявниці через те, що надмірно наголошували на необхідності «прямих» доказів згвалтування. Їхній підхід у цій конкретній справі був обмежувальним, який практично підвищує «чинення опору» до статусу визначальної ознаки цього злочину.
183. Органам влади також можна було б закинути те, що вони надавали невеликого значення особливо вразливому станови-

щу молодих людей та специфічним психологічним чинникам, наявним у справах про зґвалтування неповнолітніх...

184. Окрім того, вони допускали значні затримки у розслідуванні ...

«Рамсагаї і інші проти Нідерландів»

(Ramsahai and Others v Netherlands) [GC], 53291/99, 15 травня 2007 р.

329. Причини, з яких не здійснено ні дослідження рук двох офіцерів на наявність слідів пострілу з вогнепальної зброї, ні відтворення обставин події, а також очевидний брак будь-якого дослідження їхньої зброї ... чи набоїв та брак задовільного документального зображення травми на тілі Моравія Рамсагаї внаслідок влучення кулі ..., пояснені не були.

330. Навіть більше, офіцери Бронс і Бюльтсра після інциденту були ізольовані та допитані аж майже через три дні після того ... Хоча, як вже відзначено, якихось доказів їхньої змови одне з одним чи з іншими колегами з поліцейного підрозділу з Амстердама/Амстеллянда немає, сам уже той факт, що з метою зменшити ймовірність такої змови належних заходів вжито не було, становить значну прогалину з огляду на повноту розслідування ...

332. Отже, стаття 2 Конвенції була порушена, оскільки розслідування обставин, що супроводжували смерть Моравія Рамсагаї, було неповним...

338. При тому, що й справді, зобов'язуючи місцеву поліцію утримуватися від дій до прибуття незалежних слідчих, можна спричинити втрату чи знищення важливих доказів, представники уряду не вказали на наявність особливих обставин, що спонукали б місцевий підрозділ поліції у цьому випадку вживати якихось інших негайних заходів, окрім забезпечення охорони відповідної ділянки ...

339. ... Окрім того, як міністр юстиції заявив у парламенті, співробітники Державного департаменту карного розшуку мають можливість прибути на місце подій в середньому щонайпіз-

- ніше за півтори години. Зважаючи на це, затримка на щонайменше 15 з половиною годин є неприйнятною.
340. Що ж до розслідувань, проведених в поліційному підрозділі Амстердама/Амстеллянда після того, як ведення справи перебрав на себе Державний департамент карного розшуку, то Суд не вважає, що подальша участь Департаменту здатна повністю усунути неприємні відчуття від браку незалежності і безсторонності підрозділу...
347. Оприлюднення чи публікація звітів поліції та матеріалів розслідування може стосуватися дразливих питань, що може завдати шкоди приватним особам чи іншим розслідуванням. Тому не можна вважати, що стаття 2 автоматично вимагає надавати найближчим родичам загиблого доступ до проводжуваного розслідування. Доступ громадськості або родичів потерпілого, якого вона вимагає, може бути передбачений на інших етапах наявних процедур ...
348. Суд не вважає, що стаття 2 покладає на слідчі органи обов'язок задовольняти кожне клопотання про виконання якоїсь конкретної слідчої дії, з яким звертається родич в ході розслідування.
349. Палата дійшла висновку, що заявникам було надано доступ до інформації, зібраної слідством, у межах, достатніх для забезпечення їхньої дієвої участі в провадженні, спрямованому на оскарження рішення не переслідувати офіцера Бронса в судовому порядку...
353. Стаття 2 аж ніяк не вимагає, щоб усі процесуальні дії, виконувані після відкриття слідства за фактом насильницької смерті (*inquiry into a violent death*), були публічними ... мірилом тут є наявність достатнього елемента публічного аналізу розслідувань чи їхніх результатів, який гарантував би підзвітність і на практиці, і в теорії, підтримував впевненість суспільства в тому, що органи влади дотримуються принципів верховенства права і запобігав появі зовнішніх ознак мовчазного потурання протиправним діям чи терпимості до них. У цьому

зв'язку слід погодитися з тим, що глибина необхідного публічного аналізу може залежати від конкретного випадку.

2. Відсутність зобов'язання бути безстороннім

«Дактарас проти Литви»

(Daktaras v Lithuania), 42095/98, 10 жовтня 2000 р.

44. ... в цій справі оскаржену заяву прокурор зробив не в якомусь контексті, незалежному від кримінального провадження як такого – наприклад, на прес-конференції, а у вигляді вмотивованого рішення, винесеного на попередньому етапі цього провадження, щоб відхилити клопотання заявника про припинення судового переслідування.

Суд також бере до уваги те, що, заявляючи в своєму рішенні про «доведену» вину заявника наявними в матеріалах справи доказами, прокурор вжив той самий термін, який вжив заявник у своєму клопотанні про припинення провадження, стверджуючи, що його вина наявними у справі доказами «не доведена». Хоча вибір слова «доведений» невдалий, Суд вважає, що, беручи до уваги контекст, у якому вжито це слово, як заявник, так і прокурор мали на увазі не питання доведення вини заявника доказами – що явно не є питанням, яке має розв'язувати прокурор, – а питання наявності в матеріалах справи достатніх доказів вини заявника, які б давали підстави для передання справи на розгляд суду.

45. Зважаючи на ці обставини, Суд дійшов висновку, що формулювання, вжиті прокурором у його рішенні від 1 жовтня 1996 року, не становлять порушення презумпції невинуватості.

«Прібке проти Італії»

(Priebke v Italy) (ухв.), 48799/99, 5 квітня 2001 р.

1. ... Заявник, зокрема, робить наголос на таких обставинах, що, на його особисте переконання, свідчать про характер судового процесу, учасником якого він був:
  - що під час судового засідання 10 травня 1996 року представник прокуратури пан І. публічно заявив про свою прихильність до руху опору, водночас демонструючи цілковиту зневагу стосовно тих, хто воював на протилежному боці...;
  - б)... Суд передовсім нагадує, що гарантії незалежності та неупередженості, які містяться в статті 6 Конвенції, стосуються тільки судових органів, що вповноважені ухвалювати вироки про засудження в кримінальному порядку і не стосуються ... представника прокуратури, який, зокрема, є однією із сторін змагальної судової процедури. У всякому випадку, Суд вважає, що заяви пана І. обмежувалися посиланнями на достоїнства руху опору порівняно з націонал-соціалізмом...

3. Заяви для ЗМІ

«Краксі проти Італії»

(Craxi v Italy), 34896/97, 5 грудня 2002 р.

105. Щодо тверджень заявника, відповідно до яких прокуратура систематично і добровільно повідомляла засобам масової інформації про конфіденційні документи, Суд нагадує про те, що заявник не вжив жодних практичних заходів, завдяки яким можна було б провести розслідування відповідальності представників прокуратури або зробити припущення, що останні вийшли за межі своїх повноважень з тим, щоб завдати шкоди публічному іміджу заявника чи Соціалістичної партії Італії.

«Каракаш і Єшилмак проти Туреччини»

(Karakaş and Yeşilimak v Turkey), 43925/98, 28 червня 2005 р.

50. Свобода висловлення поглядів, що її гарантує стаття 10 Конвенції, передбачає свободу отримувати та передавати інформацію. Тому частина 2 статті 6 не може перешкодити органам влади інформувати загал про ще не завершені кримінальні розслідування, вимагаючи, однак, щоб вони це робили з усією тією обачністю й обережністю, якої потребує дотримання презумпції невинуватості...
52. Суд зауважує, що в цій справі поліція організувала прес-конференцію з приводу, не пов'язаного з кримінальним провадженням, на якій журналістам надали інформацію про арештованих й дозволили фотографувати.
53. ... Хоча й справді після прес-конференції два часописи оприлюднили імена й фото двох заявників та повідомили, що поліція арештувала їх як членів «Дев-Соль» під час підготовки до проведення демонстрації, Суд не вважає установленим той факт, що поліція стверджувала про те, що заявники винуваті в учиненні правопорушень, за які їх було заарештовано, чи що на цій прес-конференції вона якось інакше дала попередню оцінку фактам, перш ніж це зробив компетентний судовий орган.
54. З урахуванням викладеного вище Суд вважає, що право заявників на презумпцію їхньої невинуватості в цій справі порушене не було.

«Й. Б. і інші проти Туреччини»

(Y B and Others v Turkey), 48173/99 і 48319/99,

28 жовтня 2004 р.

49. Відтак, в підготовленому поліцією та поширеному засобами масової інформації прес-релізі заявників було зображено без жодних двомовностей чи застережень як «членів незаконної організації», а саме – марксистсько-ленінської комуністичної

партії. Знов таки, відповідно до викладеного в цьому прес-релізі, «було встановлено», що заарештовані особи вчинили низку правопорушень в різних місцях району Ізмір... На думку Суду, ці два зауваження можна вважати такими, які містять твердження про те, що, на думку поліції, заявники вчинили правопорушення, в яких їх було обвинувачено.

50. Взята в цілому поведінка поліційних органів, в тій мірі, в якій вона відбиває попередню оцінку обвинувачень, що могли бути висунуті проти заявників, а також надані в розпорядження засобів масової інформації відомості, що дозволяють легко ідентифікувати особи заявників, не узгоджуються з дотриманням презумпції невинуватості. Проведена в подібному вигляді прес-конференція, з одного боку, підштовхувала громадськість повірити у винність заявників та, з іншого боку, виносила попередню оцінку фактам ще до того, як це мали зробити наділені відповідними повноваженнями судді.

«Хужин і інші проти Росії»

(Khuzhin and Others v Russia), 13470/02, 23 жовтня 2008 р.

95. ... Суд відзначає, що за кілька днів до призначеної дати відкриття судового процесу в справі заявників, один із державних каналів телебачення транслював ток-шоу, в якому взяли участь слідчий, що займався заявниковою справою, міський прокурор та начальник управління з особливо небезпечних злочинів обласної прокуратури. Учасники детально обговорювали справу заявників, до них інколи приєднувався ведучий програми та особа, що, за її заявою, потерпіла від цих злочинів. Потому програма виходила в ефір двічі вже під час судового процесу та ще один раз – за кілька днів до початку розгляду в порядку апеляції.
96. Щодо змісту програми, то Суд відзначає, що всі три посадові особи з боку обвинувачення кваліфікували дії, інкриміновані заявникам, як вчинений ними «злочин»... Їхні заяви не обмежувалися характеристикою статусу справи на розгляді суду

чи «рівня підозр» щодо заявників, а представляли як встановлений факт, без жодних умов чи застережень, їхню причетність до скоєння правопорушень, без якоїсь згадки про те, що самі заявники її заперечували. Окрім того, прокурор міста пан Зінтереков згадував про судимості заявників, характеризуючи останніх як затятих злочинців, та стверджував, що вчинення «злочину» стало наслідком їхніх «особистих якостей» – «грубості й безпричинної жорстокості». У кінцевому слові він також сказав, що в суду першої інстанції просто немає іншого вибору, ніж призначити належний строк покарання, представивши таким чином засудження заявників як єдиний наслідок судового процесу ... Суд вважає, що такі твердження з боку посадових осіб дорівнювали проголошенню заявників винуватими та передувало оцінці фактів компетентним органом судової влади. Зважаючи на те, що ці посадові особи мали високе становище в органах влади міста та обласної прокуратури, їм слід було особливо зважено підходити до вибору слів для характеристики кримінальної справи проти заявників, що перебувала на розгляді суду. Втім, беручи до уваги описаний вище зміст їхніх заяв, Суд доходить висновку, що деякі з них не могли не схилити загал до думки, що заявники винуваті, ще до того, як їхню вину було доведено в установленому законом порядку. Отож Суд робить висновок про те, що презумпцію невинуватості заявників порушено.

4. Критика посадових осіб

«Лешинік проти Словаччини»

(Lešník v Slovakia), 35640/97, 11 березня 2003 р.

57. Хоча висловлювання заявника щодо професійних і особистих якостей відповідного прокурора можна вважати оцінними судженнями, що не підлягають доведенню, Суд зазначає, що згадані вище листи також містили звинувачення останнього в

неправомірній та образливій поведінці. Відтак заявник стверджував, зокрема, що прокурор неправомірно відмовився підтримати його обвинувачення в карному злочині, зловживав своїми повноваженнями і був у зв'язку з цим причетним до хабарництва та незаконного прослуховування заявникового телефону. Ці твердження, на думку Суду, були ствердженням фактів...

58. Утім національні органи судової влади, дослідивши всі наявні докази, дійшли висновку, що згадані вище твердження заявника були безґрунтовними. В Суду немає даних, які б вказували на те, що такий висновок суперечив встановленим у справі фактам чи був безпідставним...
59. Ці ж обвинувачення були серйозними за своїм характером та були повторені неодноразово. Вони могли завдати прокуророві образи чи справити негативний вплив на нього при виконанні його обов'язків, а також, – коли йдеться про лист, надісланий в Генеральну прокуратуру, – завдати шкоди його репутації.
60. Заявник цими твердженнями, як усі погоджуються, прагнув домогтись од відповідних органів влади відшкодування за дії П., які він вважав за неправомірні чи протизаконні... Суд, проте, зазначає, що заявник не мав перешкод у тому, щоб домогатися такого відшкодування з використанням належних засобів ...
63. Хоча стягнення, накладене на заявника, – чотири місяці позбавлення волі з відкладенням виконання на 1 рік випробувального строку, – саме по собі не є незначним, ... воно лежить на нижній межі передбаченого ...
65. Відповідно, порушення статті 10 Конвенції не було.

«Жулі і САРЛЬ Ліберасьйон проти Франції»

(July and Sarl Liberation v France), 20893/03, 14 лютого 2007 р.

65. В цій справі Суд визнав, що заявників засудили за опублікування статті з описом того, як відбувалась і якою була за

змістом прес-конференція, що її організували напередодні опублікування саме цієї статті представники цивільної сторони, що були критично налаштованими стосовно розслідування кримінальної справи, яка набула великого розголосу в ЗМІ і в якій йшлося про причини смерті за підозрілих обставин французького судді, що обіймав посаду в Джибуті. Суд також підкреслив, що кінцевою метою цієї прес-конференції було оприлюднення запиту щодо проведення розслідування головною інспекцією судових служб, яке було подане 13 травня 2000 року однією із цивільних сторін – вдовою загиблого – і адресоване до міністерства юстиції; в запиті йшлося про умови оперування інформацією...

68. Спираючись на викладене вище, Суд відзначає, для того щоб сформулювати обвинувальний вирок, апеляційний суд Версаля зауважив, що в двох місцях опублікованої статті, яка стала предметом оскарження, йшлося про посягання на «честь та гідність» двох суддів, які від самого початку займалися розслідуванням справи, оскільки їх обвинуватили в тому, що вони під час проведення допиту головного свідка у цій справі довели його «заінтересованість», а також проводили розслідування справи у стилі Рокамболя (*de manière «rocambollesque»* – тобто фантастично, неймовірно, у стилі героя романів Понсона дю Террайля. – *Прим. перекл.*), і ці обвинувачення були оцінені як дифамаційні відповідно до змісту статей 29, 30 та 31 закону від 29 липня 1881 року.
69. В результаті Європейський суд зауважує, що судді апеляційної інстанції для того, щоб відхилити мотиви виправдання на підставі щирих намірів, обвинуватили журналістку, з одного боку, в тім, що вона «не побажала висвітлити тему у вигляді інтерв'ю», зауваживши, що вона обрала «середній шлях», піклуючись про «зручність», а також що вона повинна була «уточнити, що вона утримується від обговорення висунутих обвинувачень», тоді як – і на цьому наголошує Європейський суд – національні судові органи не повинні підміняти собою

засоби масової інформації та вказувати, до якої специфічної техніки викладу матеріалу має вдаватися журналіст при оприлюдненні інформації, оскільки стаття 10 захищає, окрім змісту висловлених ідей та інформації, також і їхній спосіб вираження...

71. З іншого боку, судді апеляційної інстанції вважали, що «обираючи форму подання матеріалу та зупиняючись на такому, який не є у формі інтерв'ю, авторка статті не могла не знати про те, що окремі частини цієї статті можуть стати обвинуваченням проти неї», тоді як наявність загальної вимоги, щоб журналісти систематично та формально дистанціювались від змісту цитат, які можуть завдати шкоди третім особам, провокувати їх або посягати на їхню честь, не узгоджується з роллю ЗМІ інформувати про факти, думки або ідеї, які є актуальними на цей момент... Через це наведені апеляційним судом Версалю аргументи не є переконливими для Європейського суду.
72. Окрім іншого, цей суд зауважив, що «особливо серйозні обвинувачення проти слідчих суддів» зобов'язувало журналістку – а водночас і заявників – вжити особливих засобів перестороги і наводити надзвичайно достовірні докази.
73. Ці доводи не сприяли більшому переконанню Європейського суду. Він вважає, що оскаржувана стаття представляє собою виклад прес-конференції, яка відбулась 13 березня 2000 року і була присвячена справі, що вже набула розголосу в ЗМІ та була відома громадськості. Щодо вжитих застережних заходів, то Суд констатує, що в статті свідомо вжито умовний спосіб (*le conditionnel*) та багато разів вжито «лапки» з тим, щоб уникнути будь-якого непорозуміння з боку читача між авторами наведених висловлювань та аналітикою редакції газети, при цьому кожного разу читачеві були представлені імена співрозмовників, і це зроблено в такий спосіб, щоб не могло виникнути підстав, як це трапилось у випадку з апеляційним судом, для пред'явлення окремих частин тексту як обвинувачення журналістці, а отже, і заявникам. Окрім того,

- в статті нема мотивів особистої неприязні стосовно згаданих в ній суддів, як це визнала перша судова інстанція.
74. Окрім усього, у статті йдеться про суддів. Тому, навіть якщо не відповідає дійсності те, що вони свідомо виставляють для пильного контролю свої вчинки та дії – точно так, як і політики – а тому, коли йдеться про критику їхньої поведінки, то й підхід в цьому має бути такий же, як і до політиків... проте межі допустимої критики є ширшими стосовно посадових осіб, які виконують свої офіційні повноваження, як, зокрема, в цій справі, порівняно зі звичайними пересічними особами... Європейський суд робить із цього висновок, що наведені касаційним судом аргументи з тим, щоб відхилити скаргу заявників, не є ані застосовними до цієї справи, ані достатніми, оскільки вони суперечать наведеним вище принципам. Насправді особи, про яких йде мова і обидва є службовцями, що належать до «основного інституту держави», можуть бути підданими особистій критиці в «допустимих» межах, а не тільки в теоретичний або загальний спосіб.
75. Залишається, нарешті, порушена апеляційним судом тема, яка стосується викривленого представлення висловлювань одного з учасників прес-конференції, а саме – коли йдеться про означення «*rocambolique*» – у стилі Рокамболя, тобто, фантастично, неймовірно – що характеризує небажання з боку заявників. Якщо цей термін було вжито під час прес-конференції, то Європейський суд відзначає, що хоч і продовжували залишатись сумніви в його точному змісті, однак апеляційний суд вважав, що автор висловлювання «не мав наміру (висловлювати) недвозначне бажання викрити спосіб, у який проводять розслідування справи його колеги». Європейський суд звернув особливу увагу на те, що це означення, звичайно ж, далеке від того, щоб бути похвалою, навіть якщо його вже впродовж довгого часу вживають в сучасній мові, автор статті запозичив в одного з учасників прес-конференції, а не обрала особисто журналістка.

76. Хоч там як, Європейський суд вважає, що заявники, публікуючи статтю, навіть не вдалися до певної міри «перебільшення або ж частки «провокації», які є все ж допустимими в рамках здійснення журналістської свободи в демократичному суспільстві, а отже, не перейшли меж тієї свободи, якою їм дозволено користуватись. Суд справді не вбачає в розглянутих вище оскаржуваних висловах «вочевидь образливого» висловлювання стосовно зазначених суддів, зокрема в тім, що стосується означення «*rocambolésque*». На думку Європейського суду, наведені з цього приводу національним суддею аргументи з тим, щоб зробити висновок про брак неупередженого підходу погано узгоджуються з принципами щодо права на свободу вираження поглядів та ролі «вартового пса», яку виконують засоби масової інформації...
77. З огляду на викладене вище та в світлі цієї справи, складовою частиною контексту якої є матеріал, що став предметом оскарження, засудження заявників за дифамацію не можна вважати пропорційним, а отже, «необхідним у демократичному суспільстві» в значенні статті 10 Конвенції. Відповідно, є порушення цього положення.

II. ЗАТРИМАННЯ Й ВЗЯТТЯ ПІД ВАРТУ

1. Правова база

«Ранінен проти Фінляндії»

(*Raninen v Finland*), 20972/92, 16 грудня 1997 р.

46. ... За словами омбудсмана, жодних причин побоюватися, що він спробує втекти не було; і ніхто його не запитував, перш ніж застосовувати цей захід про те, чи він і далі наполягатиме на своїй відмові відбувати військову службу ... Отже, наслідком цього, який не був оскаржений, є те, що арешт заявника і тримання його під вартою під час конвоювання військо-

вою поліцією з в'язниці в казарми у місті Порі (*Pori*) 18 червня 1992 року суперечило нормам національного права ...

Отже, в тому, що стосується цих заходів, позбавлення його волі не було «законним» за змістом частини 1 статті 5 Конвенції, положення якої було, таким чином, у цій справі порушено.

«Броуган і інші проти Сполученого Королівства»

(Brogan and Others v United Kingdom),

11209/84, 11234/84, 11266/84 і 11386/84, 29 листопада 1998 р.

53. ...Той факт, що заявникам не пред'явили обвинувачень і не припровадили до суду, не обов'язково означає, що мета тримання їх під вартою не відповідала пункту 1 (с) статті 5. Як уряд і Комісія вже зазначили, наявність такої мети необхідно розглядати окремо від питання її досягнення, і підпункт (с) пункту 1 статті 5 не передбачає як попередньої умови того, що для висунення обвинувачень поліція повинна була отримати достатні докази або під час арешту, або під час перебування заявників під вартою.

Можливо, такі докази не можна було отримати або, з огляду на характер підозрюваних правопорушень, їх не можна було оголосити в суді, не ставлячи під загрозу життя інших. Немає підстав вважати, що поліційне розслідування в цій справі не було добросовісним або що метою взяття заявників під варту не було сприяння цьому розслідуванню за допомогою підтвердження чи спростування конкретних підозр, що, як Суд уже визнав, були підставою для їхнього арешту ... Якби це було можливо, то поліція, як можна припускати, висунула б обвинувачення і заявників би припровадили до встановленого законом компетентного органу.

Отже, треба вважати, що арешт і тримання їх під вартою були здійснені з метою, передбаченою пунктом (с) частини 1 ...

«Оджалан проти Туреччини»

(Öcalan v Turkey) [GC], 46221/99, 12 травня 2005 р.

90. Незалежно від того, чи становить арешт порушення законодавства держави, в якій особа, що перебуває в ув'язненні, знайшла притулок, Судові належить тільки дослідити питання, чи держава перебування є учасницею Конвенції, бо ж Судові потрібні докази у формі таких, що узгоджуються між собою, висновків про те, що спосіб виконання екстериторіальних дій, до яких вдалися органи влади держави, куди передано заявника, суперечив суверенітету держави перебування, а тому й міжнародному праву ... Лише тоді тягар доказування того факту, що ні суверенітету держави перебування, ні норм міжнародного права не порушено, буде перенесено на уряд-відповідач ...
98. Заявник не представив доказів, які дозволяли б дійти таких, що узгоджуються між собою, висновків ... стосовно того, що Туреччина в цій справі порушила суверенітет Кенії чи норми міжнародного права...
99. Отже, арешт заявника 15 лютого 1999 року та його тримання під вартою відповідали «порядкові, встановленому законом» за змістом частини 1 статті 5 Конвенції. Отож порушення цього положення не було.

«Емрулла Карагез проти Туреччини»

(Emrullah Karagöz v Turkey), 78027/01, 8 листопада 2005 р.

59. ...Суд зауважує, що переведення заявника в розташування жандармської частини після його взяття під варту до суду опинилося поза межами ефективного судового контролю. Він, окрім того, вважає, що передання особи, котра перебуває в попередньому ув'язненні, для проведення допиту жандармам здійснюється в обхід застосовного законодавства про строки тримання під вартою в поліції. Саме так і відбулося в справі заявника, коли його знову піддали допиту за кілька

годин після взяття під варту до суду. Більше того, строк його тримання під вартою в жандармерії продовжено до 12 грудня 2001 року без якихось очевидних підстав, і вже це слід розглядати як порушення вимог законності, встановлених у пункті (с) частини 1 статті 5 Конвенції, бо ж усі гарантії, які мають забезпечуватися під час допиту, зокрема доступ до консультації юриста, було перетворено на неефективні.

60. Отже, було порушення частини 1 статті 5 Конвенції.
Див. також **V.I.2.b** нижче.

2. Вимога щодо обґрунтованої підозри

а. Нема вимоги щодо чітких доказів

«Феррарі-Браво проти Італії» (*Ferrari-Bravo v Italy*)
(ріш.), 9627/81, 14 березня 1984, DR 37, 15

3. ... Комісія наголошує, що питання про те, що арешт або тримання під вартою до суду є виправданими тільки тоді, коли доведено факт вчинення та характер інкримінованих правопорушень, ставити не можна, оскільки це є завданням попереднього розслідування, сприяти якому має й тримання під вартою.

«Мюррей проти Сполученого Королівства»
(*Murray v United Kingdom*), 14310/88, 28 жовтня 1994 р.

55. ... Метою допитів під час тримання під вартою відповідно до пункту (с) частини 1 статті 5 ... є сприяння кримінальному розслідуванню шляхом підтвердження чи розвіювання конкретної підозри, яка послужила причиною арешту. Тому факти, які є причиною виникнення підозри не повинні бути такими ж переконливими, як ті, що є необхідними для обґрунтування обвинувального вироку чи й просто висунення обвинувачення, черга якого надходить на наступній стадії процесу кримінального розслідування.

в. Вірогідна підстава

«Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom), 12244/86; 12245/86; 12383/86, 30 серпня 1990 р.

32. ... наявність «обґрунтованої підозри» передбачає наявність фактів або інформації, які могли б переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла таки вчинити злочин, однак те, що можна вважати «обґрунтованим», залежить від усіх обставин...

35. ... Той факт, що і пан Фокс, і пані Кемпбелл мали попередні судимості за терористичні акти, пов'язані з ІРА ..., хоч і міг посилити підозру щодо їхньої причетності до вчинення злочинів терористичної природи, не може слугувати єдиною основою для підозри, що обґрунтовувала б їхній арешт сімома роками пізніше – 1986 року.

Те, що всіх заявників під час тримання їх під вартою допитували щодо конкретних терористичних актів підтверджує не більше ніж те, що правоохоронці, які здійснювали арешт, їх справді підозрювали в причетності до тих актів, проте не може переконати об'єктивного спостерігача в тому, що саме заявники могли вчинити ці акти.

Згадані вище ознаки не достатні самі по собі для того, щоб зробити висновок про наявність «обґрунтованої підозри» ...

«Мюррей проти Сполученого Королівства» (Murray v United Kingdom), 14310/88, 28 жовтня 1994 р.

51. ... підпункт (с) пункту 1 статті 5 ... Конвенції не слід застосовувати в спосіб, що створював би на шляху поліцейних органів держав-учасниць Конвенції непропорційні труднощі при вжитті ефективних заходів для протидії організованому тероризмові... Отже, від держав-учасниць Конвенції не можна вимагати доведення обґрунтованості підозри, що дає підстави для арешту підозрюваного в тероризмі, шляхом розкрит-

тя конфіденційних джерел підтверджувальної інформації чи навіть фактів, які б могли вказувати на такі джерела чи їхню тотожність.

Однак Суд повинен мати змогу переконатися в тому, чи було забезпечено сутність гарантії, передбаченої в підпункті (с) пункту 1 статті 5. Отже, уряд-відповідач має представити принаймні якісь факти чи відомості, які могли б переконати Суд у тому, що арештовану особу обґрунтовано підозрювали в учиненні стверджуваного злочину ...

«К.-Ф. проти Німеччини»

(K-F v Germany), 25629/94, 27 листопада 1997 року.

58. У цій справі власниця квартири пані З. звернулася з заявою до поліції про те, що пан і пані К.-Ф. наймають у неї помешкання без наміру виконувати свої зобов'язання квартирантів і збираються виїхати, не заплативши того, що їй винні ... Після того, як попередні слідчі заходи виявили, що адреса пана і пані К.-Ф. – не більш ніж абонентська скринька і що пан і пані К.-Ф. раніше перебували під слідством за шахрайство ..., 4 липня 1991 року, о 21:45, поліція затримала подружжя та доправила в поліцейський відділок для встановлення їхніх осіб ... У протоколі, складеному о 23:30, поліція вказала, що вона має серйозні підозри щодо шахрайства пана і пані К.-Ф. зі сплатою оренди та щодо можливості їхнього переховування від правосуддя.
59. Зважаючи на ці обставини, Суд загалом може погодитися з мотивами, наведеними апеляційним судом Кобленца (*Koblenz*), який ... постановив, що підозри поліціантів стосовно того, що пан К.-Ф. шахраєє зі сплатою оренди та може переховуватися від правосуддя, були обґрунтованими. Отже, заявника позбавили волі за обґрунтованою підозрою – відповідно до змісту підпункту (с) пункту 1 статті 5 – у вчиненні злочину.

«Влох проти Польщі»

(Wloch v Poland), 27785/95, 19 жовтня 2000 року.

109. Проте, на додаток до його фактичної сторони, наявність «обґрунтованої підозри» за змістом підпункту (с) пункту 1 статті 5 вимагає, щоб покладені в основу факти було можна обґрунтовано вважати за такі, що вписуються до диспозиції однієї зі статей, які характеризують у Кримінальному кодексі кримінальну поведінку. Отже, «обґрунтованої підозри», безперечно, не може бути, якщо дії або факти, які ставлять за провину утримуваній під вартою особі, не містили складу злочину на той час, коли вони сталися. ...
115. ... якби тримання заявника під вартою спиралося винятково на підозру в його нібито причетності до злочину – торгівлі дітьми, законність такого тримання під вартою, зважаючи на наявність суперечностей в тлумаченні норм національного права, викликала б сумніви. Однак воно також обґрунтовувалося підозрою в тому, що він вчинив інший злочин, підбурюючи осіб, які брали участь у процедурі всиновлення, до неправдивого свідчення з метою ввести в оману суди.

«Степуляк проти Молдови»

(Stepuleac v Moldova), 8207/06, 6 листопада 2007 року.

70. ...єдиною підставою, на яку посилався орган кримінального переслідування, арештовуючи заявника та просячи суд видати постанову про його досудове ув'язнення, було те, що потерпіла особа (Г. Н.) прямо вказала на нього як на виконавця злочину... Однак ... заява, яку подав Г.Н., не мала ні прямої вказівки на ім'я заявника, ні натяку на причетність усіх працівників компанії заявника...У постанові прокурора ... про початок кримінального розслідування містилося ім'я заявника... Не ясно, чому його ім'я було включено до цієї постанови на самому початку розслідування і до того, як можна було зібрати нові докази. Слід зауважити, що заявника звинувачува-

ли не в потуранні протизаконній діяльності на території його компанії, що могло б пояснювати його арешт як директора «Тантала», а в особистій участі у шантажі...

72. ... національний суд, розглядаючи подання про видачу ордера на арешт ..., встановив, що принаймні один аспект заяви Г. Н. вводив в оману... Це мало б поставити під сумнів рівень довіри до Г. Н. Конфлікт, який він мав з керівництвом компанії,... дає додаткові підстави сумніватися в його мотивах. Однак, замість того, щоб перевірити ці відомості, які було легко отримати від правоохоронних органів, беручи зокрема до уваги велику кількість прокурорів, призначених працювати над справою, прокурор піддав заявника арештові, спираючись частково на твердження про те, що він викрав Г. Н. Це підкріплює твердження заявника, що слідчі органи, не здійснивши ретельної перевірки фактів з метою встановити наявність обґрунтованої підозри у вчиненні ним злочину, просто його заарештували, як він вважає, для своїх особистих інтересів...
73. Зважаючи на вищенаведене, зокрема на рішення прокурора про внесення імені заявника в список підозрюваних без свідчень потерпілого чи наявності інших доказів, які б вказували на нього..., а також на те, що прокурор не здійснив справжнього вивчення основних фактів з метою перевірки обґрунтованості скарги, Суд робить висновок, що інформація, яка є в його розпорядженні не може «переконати об'єктивного спостерігача в тому, що відповідна особа могла вчинити це правопорушення».
74. Отже, у випадку першого арешту заявника порушено частину 1 статті 5 Конвенції...
76. ... Якби заявник справді скоїв злочин і якби він хотів чинити тиск на потерпілого, свідків або знищити докази, то мав би багато часу на це до грудня 2005 року, та Судові не представили жодних доказів подібних дій з боку заявника. Отож нагальної потреби арештовувати його з метою припинення по-

дальшої злочинної діяльності не було і 24 слідчі, призначені вести справу, могли б скористатися з додаткового часу, щоб перевірити, чи скарга була достатньо обґрунтованою (*prima facie well-founded*). Замість такої перевірки, заявника заарештували в той самий день, коли почалося розслідування...

77. Ще більше турбує те, що, як впливає зі свідчень двох потерпілих відповідно до їх заяви, одну зі скарг було сфальсифіковано і слідчий орган не перевіряв у нього, чи він справді цю скаргу подавав, тимчасом як другу подано під прямими впливом офіцера О., – того самого, який реєстрував першу скаргу на заявника... Через це обидві скарги втрачають значення для встановлення наявності обґрунтованої підозри заявника в учиненні злочину, оскільки ніякої іншої підстави для його арешту наведено не було...
78. Судові відомо про те, що потерпіла особа може відмовлятися від своїх свідчень через зміну намірів або навіть з примусу. Проте перевірити, підписувала вона скаргу чи ні, можна з допомогою даних об'єктивної судової експертизи, а в матеріалах справи немає нічого, що наводило б на думку, ніби ця особа давала неправдиві свідчення національному судовому органу, твердячи, що не підписувала скарги. Та й справді, якби було доведено, що потерпіла особа все ж таки підписала скаргу, а потім з примусу її відкликала, то національний суд дістав би серйозні підстави відмовити заявникові в його клопотанні про звільнення. Але занепокоєння з відповідного приводу суд не висловлював...
79. З огляду на наведене вище, а також на факт внесення імені заявника в перелік підозрюваних без підстави, який було встановлено стосовно його першого арешту ..., виникає дуже тривожне враження, ніби заявника вибрали навмисно.
80. Незалежно від того, чи заявника арештували з попереднім наміром, чи в результаті того, що фактичні обставини справи не були зважені належним чином, чи внаслідок щирої помилки (*bona fide mistake*), Суд, як і в випадку першого арешту, не

бачить у матеріалах справи яких-небудь доказів на підтвердження обґрунтованості підозри в тому, що заявник скоїв злочин.

81. Отже, і щодо другого арешту заявника положення частини 1 статті 5 Конвенції порушено.

«Канджов проти Болгарії»

(Kandzhov v Bulgaria), 68294/01, 6 листопада 2008 року.

60. ... Суд зауважує, що дії заявника полягали в збиранні підписів під заклик про відставку міністра юстиції та демонстрації двох плакатів, де останнього названо «повним ідіотом» (*top idiot*). Розглядаючи кримінальні обвинувачення, висунуті проти заявника, Вищий касаційний суд точно встановив, що ці дії були цілком мирними, не створювали перешкод переходом і навряд могли спровокувати насильство з боку інших. Спираючись на це, він дійшов висновку, що в них немає ознак хуліганства, як і про те, що, виносячи заявникові обвинувальний вирок, Плевенський (*Pleven*) районний суд «не навів якихось аргументів», а просто зробив кілька загальних заяв з цього приводу... Ні в ордері на арешт заявника відповідно до частини 1 статті 70 Закону «Про органи внутрішніх справ» від 1997 року, ні в постанові про його залишення під вартою відповідно до пункту 3 статті 152а Кримінально-процесуального кодексу 1974 року, які суд не переглядав, немає чого-небудь, з чого було можна зробити висновок про те, що органи влади мали підстави вбачати в його поведінці ознаки хуліганства, що їх вичерпно визначено в обов'язковому роз'ясненні Верховного Суду від 1974 року...

3. Обставини й застосування сили

а. Присутність членів сім'ї

«Мюррей проти Сполученого Королівства»
(*Murray v United Kingdom*), 14310/88, 28 жовтня 1994 р.

92. Національні суди встановили, що пані Мюррей щиро й справедливо підозрювали в скоєнні пов'язаного з тероризмом злочину ... Суд згоден, що загалом була необхідність як у повноваженнях, на кшталт тих, які надає стаття 14 Закону 1978 року, так – у цьому конкретному випадку – і в проникненні в помешкання пані Мюррей та його обшуку з метою її арешту.

Крім того, слід визнати наявність ... «умов крайньої напруженості», за яких доводиться здійснювати такі арешти в Північній Ірландії.

Ці правомірні міркування пояснюють і виправдовують те, в який спосіб були здійснені проникнення в житло заявників і його обшук. Суд не вважає, що заходи, вжиті представниками влади стосовно когось із заявників, не відповідали поставленій меті.

93. Не можна вважати, що компетентні органи влади вийшли за законні рамки розслідування терористичних злочинів, заводячи досьє на особу та зберігаючи основні персональні дані заарештованої особи або навіть інших осіб, які перебували там під час арешту. Щодо особистих відомостей, отриманих під час обшуку сімейного помешкання або під час перебування пані Мюррей в армійському центрі, то не можна вважати, що якась із них не має стосунку до процедури арешту та допиту ...

«Ердоган Ягіз проти Туреччини»
(*Erdoğan Yağiz v Turkey*), 27473/02, 6 травня 2007 року.

34. Європейський суд визнає, що заявник скаржить не на фізичне насильство, а на нелюдське та принизливе поведіння,

яке полягало в тому, що він був змушений залишатися сидіти на стільці впродовж трьох днів, його піддали образам та виставили на загальний огляд скутого наручниками на його ж робочому місці, в кварталі, де він проживав та перед членами його сім'ї...

46. В матеріалах справи заявника немає жодних вказівок на те, що могло б викликати занепокоєння у служби безпеки, як і не було жодних об'єктивних підстав вважати, що він становив загрозу для самого себе або для когось іншого, що він в минулому вчинив злочинні дії або ж завдавав шкоди сам собі, чи виявляв насильство стосовно інших. Суд приділяє особливу увагу тому факту, що у своїх заувагах уряд не надав жодних пояснень на виправдання необхідності вдягання наручників.
47. Суд не вбачає жодних обставин, які б дозволяли припустити, що була необхідність показувати заявника, закутого в наручники, під час його арешту та проведення обшуків. Відповідно, він вважає, що в специфічному контексті цієї справи виставлення заявника на публічний огляд в наручниках мало на меті викликати у нього почуття страху, тривоги та неповноцінності, що могло ображати його, принижувати його гідність та, цілком можливо, зламати його моральний опір.

b. Застосування сили

i. Надмірність

«Далан проти Туреччини»

(Dalan v Turkey), 38585/97, 7 червня 2005 року.

25. В цій справі не піддавалось сумніву, що ушкодження на тілі заявниці, які були встановлені під час судово-медичної експертизи 17 серпня 1997 року ..., сягали рівня тяжкості, що дозволяв віднести їх до сфери застосування статті 3 (*Labita c. Italie* [GC], № 26772/95, пункт 120, CEDH 2000-IV). І в цьому разі зовсім немає необхідності встановлювати, коли та як їх могло бути завдано.

26. Стосовно цієї позиції уряд намагався пояснити ситуацію сутичкою, яка була на момент арешту заявниці. Посилаючись на відповідний поліцейний протокол, він вважав, що на той момент застосування фізичної сили здійснювалось тільки через саму поведінку заявниці, в сенсі практики Європейського суду...

Однак подібний аргумент зовсім не має ваги, оскільки він не спирається на медичні свідчення, які органи влади повинні були взяти негайно після зазначеного арешту, якщо він відбувався справді так, як про це заявляє уряд.

27. Суд не повинен далі затримуватись на цьому питанні... Оскільки, в будь-якому випадку, кількість та серйозність тілесних ушкоджень, встановлених на тілі заявниці через 12 днів після арешту, видаються надто великими, щоб відповідати пропорційному застосуванню сили, до якої мали вдатись вісім поліціантів з тим, щоб схопити трьох жінок, які, певно ж, не становили для них жодної особливої загрози...

Отже, Суд не вбачає жодних елементів виправдання, які могли б увільнити державу-відповідача від її відповідальності за статтею 3 на підставі тілесних ушкоджень, яких пані Далан зазнала від рук поліції, незалежно від того, в який момент часу їй могли їх завдати.

«Начова і інші проти Болгарії»
(*Nachova and others v Bulgaria*) [GC],
43577/98 і 43579/98, 6 липня 2005 року.

105. ... чинні правила дозволили відрядити групу серйозно озброєних військових поліціантів для арешту двох осіб без жодного попереднього обговорення того, чи становлять вони якусь небезпеку і, якщо так, то яку, або без чіткого застереження щодо потреби звести нанівець будь-який ризик для життя. Коротко кажучи, спосіб, у який цю операцію планували та скеровували, виявляв прикру зневагу до верховенства принципу права на життя ...

106. ... Ні перший чоловік, ні другий озброєний не був і не становив небезпеки для поліціантів, які здійснювали арешт, чи інших осіб, про що цим поліціантам мало б бути відомо на підставі наявної у них інформації. У всякому разі, зустрівши обох чоловіків в селі Лезура (*Lesura*), вони – принаймні майор Г., – побачили, що ті були неозброєні й не виявляли жодних ознак загрозової поведінки...
107. З огляду на зазначене вище, Суд вважає, що в обставинах, які були в цій справі, будь-яке застосування сили з потенційно смертельними наслідками підпадало під заборону статті 2 Конвенції, попри ризик того, що п. Ангелов (*Angelov*) і п. Петков (*Petkov*) могли втекти. Як заявлено вище, застосування потенційно смертельної сили не можна визнати за «абсолютно необхідне», коли відомо, що особа, яка підлягає арешту, ніяк не загрожує життю чи здоров'ю (*threat to life or limb*) і не підозрюється в скоєнні насильницького злочину.

«Візер проти Австрії»

(*Wieser v Austria*), 2293/03, 22 лютого 2007 року.

40. У цьому випадку Суд передовсім відзначає, що заявникові у цій справі не просто наказали роздягтися, але його роздягли поліціанти тоді, коли він перебував в особливо безпорадному становищі. Навіть якщо не зважати на твердження заявника, – яке не знайшло підтвердження в національних судових органах, – немовби йому тоді ще й зав'язали очі, Суд робить висновок, що сама процедура була заходом, пов'язаним з настільки широким втручанням та потенційним приниженням гідності, що застосовувати його без дуже переконливої причини було б не слід. Проте якихось доводів, що свідчили б про конечну потребу в повному особистому огляді (*strip search*) та його обґрунтованість з міркувань безпеки, наведено не було. Суд у зв'язку з цим зазначає, що в заявника, який вже мав на собі наручники, шукали зброю, а не наркотики чи якісь інші дрібні предмети, які важко помітити під час простого особис-

того обшуку (*simple body search*) без повного роздягання заявника.

41. З огляду на сказане вище, Суд вважає, що за конкретних обставин цієї справи повний особистий обшук заявника при здійсненні заходу поліційного втручання в помешканні заявника становив необґрунтовану форму поводження достатньо суворого для того, щоб відповідно до змісту статті 3 Конвенції попадати до категорії «такого, що принижує гідність».

«Фахріє Чалішкан проти Туреччини»

(*Fahriye Çalışkan v Turkey*), 40516/98, 2 жовтня 2007 року.

42. В цій справі зовсім не має значення, було чи ні подібне поводження результатом висловленої агресії або ж ляпасу з боку заявниці... Важливо встановити, чи застосована комісаром С. Ч. сила була необхідною та пропорційною з врахуванням того, що Суд приділяє у зв'язку з цим надзвичайно важливе значення тілесним ушкодженням, які вона спричинила, та обставинам, за яких цих ушкоджень завдано...

43. У цьому контексті Суд готовий припустити, що комісар С. Ч. міг вдатись до дій, щоб вгамувати заявницю, яка, ймовірно, перебувала в надзвичайно збудженому стані на той момент. Однак він не зупинився на цьому, хоч і йшлося про жінку, яка була одна в комісаріаті поліції, куди її доставили через дрібну профспілкову проблему. Суду також складно зрозуміти точні обставини, які могли спонукати цю жінку до рукопашного бою з комісаром поліції, оскільки ніщо в матеріалах справи не вказує на те, що вона була схильною до насильства.

Хай там як, навіть під впливом ляпасу комісар, який перебував в оточенні своїх підлеглих, мав реагувати з надзвичайною стриманістю та, поза всяким сумнівом, інакше, аніж позбавляти заявницю свободи терміном на п'ять діб.

В цьому випадку йдеться про таке, що принижує, поводження, яке може спричинити відчуття страху та непропо-

рційної вини і яке, отже, не може слугувати виправданням застосування сили в необхідному обсязі...

44. Тому в цій справі є значне порушення статті 3 Конвенції.

ii. Помірність

«Ранінен проти Фінляндії»

(Raninen v Finland), 20972/92, 16 грудня 1997 року.

56. ... застосування наручників звичайно не породжує питань з огляду на статтю 3 Конвенції в разі, якщо до такого засобу вдаються в зв'язку з законним арештом або взяттям під варту і при цьому нема застосування сили чи виставлення на загальний огляд, що виходить за межі такого, що за відповідних обставин обґрунтовано вважалось б за необхідне. У зв'язку з цим важливо встановити, чи є підстави вважати, що відповідна особа спробує чинити опір арештові або втекти, завдати тілесних ушкоджень, щось зламати чи знищити докази.

«Скавуццо-Гагер проти Швейцарії»

(Scavuzzo-Hager v Switzerland), 41773/98, 7 лютого 2006 року

61. Навіть коли припустити, що боротьба між П. та двома поліціантами і сусідом, що прийшов на допомогу, погіршила стан здоров'я П., Суд вважає, що для того, щоб покласти міжнародну відповідальність на державу-відповідача треба, щоб поліціанти мали достатню можливість усвідомити, що П. перебував у вразливому стані, що вимагало підвищеного рівня обережності під час вибору «звичайної» техніки здійснення арешту...
62. Однак у цій справі Суд здивований тим фактом, що двох поліціантів не допитали щодо цього. Водночас з судово-медичної експертизи, зробленої Цюрихським університетом 21 січня 1997 року, постає очевидним, що обое поліціанти не мали можливості усвідомити, що вразливість П. була такою, що

найменше застосування сили до нього могло спричинити фатальні ускладнення.

63. Враховуючи викладене вище Суд, вважаючи, що не має жодних підстав піддавати сумніву висновки експертів, проголошує, що твердження, згідно з яким смерть П. була спричинена застосуванням сили службовцями поліції, є необґрунтованим.

4. Обов'язок навести причини

а. Достатність інформації

«Фокс, Кемпбелл і Гартлі проти Сполученого Королівства» (Fox, Campbell and Hartley v United Kingdom), 12244/86; 12245/86; 12383/86, 30 серпня 1990 року.

41. Після взяття під варту пана Фокса, пані Кемпбелл та пана Гартлі співробітник поліції, що здійснював арешт, просто повідомив їм, що їх арештовано на підставі частини (1) статті 11 Закону 1978 року за підозрою в їхній належності до терористів... Узята сама по собі одна лиш вказівка на юридичні підстави для арешту не є достатньою для цілей пункту 2 статті 5...

Однак після арешту поліція допитала всіх заявників з приводу підозр щодо їхньої причетності до конкретних злочинних дій та належності до організацій, оголошених поза законом... Немає підстав вважати, ніби ці допити були такими, що не дозволяли заявниками зрозуміти, за що їх заарештовано. Причини, з яких їх підозрювали в тому, що вони є терористами, були доведені до них в такий спосіб у ході допитів.

«Дикме проти Туреччини»

(*Dikme v Turkey*), 20869/92, 11 липня 2000 року.

55. ... перший заявник ... стверджував, що службовці, які почали допит, були членами підрозділу «анти-Дев-Соль» ... і що після першого допиту, близько 7 години вечора, працівник секретної служби залякував його, кажучи: «Ти належиш до «Деврімчі Соль» (*Devrimci Sol*), і, якщо не повідомиш нам, що нам потрібно, то тебе звідси винесуть уперед ногами!»...
56. На думку Суду, ці слова досить точно вказували на підозри щодо першого заявника. Отож, зважаючи при цьому на те, що відповідна організація була заборонена законом, і на причини, які він, можливо, мав для того, щоб не виказати себе і боятися поліції (його сестру було вбито в сутичці з поліцією ...), Суд вважає, що пан Дикме на цьому етапі мав чи міг би вже зрозуміти, що його підозрюють у причетності до заборонених видів діяльності, подібних до тих, якими займалася «Дев-Соль»...

«Г. Б. проти Швейцарії»

(*H B v Switzerland*), 26899/95, 5 квітня 2001 року.

48. ... негайно після арешту заявника 12 травня 1993 року його письмово повідомили про різні правопорушення, в яких його підозрювали. Окрім того ... суддя-слідчий усно повідомив заявникові про обвинувачення, висунуті компанії Б., та й він дійсно добре знав про інтерес органів кримінального переслідування до компанії. Усі ці відомості дали заявникові змогу в день його арешту подати власноручно написану скаргу до апеляційного суду кантону Солотурна (*Solothurn*) ...
49. Пам'ятаючи про те, що заявник, будучи членом правління та керівником компанії Б., знав про фінансове становище компанії як фахівець, Суд вважає, що заявника після арешту було належним чином повідомлено про «основні правові та фактичні підстави його арешту з тим, щоб він міг, якщо [вважав, що] треба, оскаржити в суді його правомірність» ...

в. Невідкладність дії

«Мюррей проти Сполученого Королівства»

(Murray v United Kingdom), 14310/88, 28 жовтня 1994 року.

76. ... службова особа, що здійснювала арешт, – капрал Д., окрім проголошення необхідних за законом офіційних слів про арешт, також назвала пані Мюррей статтю Закону 1978 року, згідно з якою здійснювався арешт. Вказівка тільки на правову підставу арешту сама по собі не є достатньою для цілей пункту 2 статті 5. ...
77. ... На думку Суду, пані Мюррей мало бути очевидним, що її допитують з приводу її можливої причетності до збору коштів на придбання зброї для Тимчасової ІРА її братами в США. Звичайно, говорячи словами судді, що розглядав справу, «ніякого детального допиту з приводу збору нею грошей не було», однак, як відзначили національні суди, сталося це через відмову пані Мюррей відповідати на будь-які запитання, крім запитання про те, як її звуть. ... Отож Суд вважає, що причини її арешту були достатньою мірою доведені до її відома під час допиту.
78. Пані Мюррей була заарештована в своєму будинку о 7 годині ранку й допитана в армійському центрі того ж дня між 8:20 і 9:35 ранку. У контексті справи цей інтервал не можна вважати таким, що виходить за рамки обмежень у часі, визначених поняттям негайності в пункті 2 статті 5. ...

«Дикме проти Туреччини»

(Dikme v Turkey), 20869/92, 11 липня 2000 року.

56. ... У будь-якому разі інтенсивність і частота допитів також дають змогу припустити, що вже на першому з них, який [розпочався за кілька годин після арешту, о 7:30 ранку, і] тривав до 7 вечора чи трохи пізніше, пан Дикме міг би набути деякого уявлення про те, в чому його підозрюють. ... Часових обмежень, які встановлює поняття негайності в пункті 2 статті 5,

... було, таким чином, дотримано, зокрема, з огляду на те, що перший заявник якоюсь мірою сприяв продовженню відповідного періоду, не називаючи себе.

5. Припровадження до судді

а. Значення терміну «суддя»

«Ніколова проти Болгарії»

(Nikolova v Bulgaria) [GC], 31195/95, 25 березня 1999 року.

49. ... Перш ніж говорити, що «посадова особа» здійснює «судову владу» за змістом [пункту 3 статті 5] ..., вона має задовольняти певні умови, що забезпечують затриманій особі захист від довільного і необґрунтованого позбавлення свободи ...

Отож «посадова особа» повинна бути незалежною від виконавчої влади та сторін. У зв'язку з цим істотними є формальні ознаки об'єктивності на момент прийняття рішення про затримання: якщо на той час видається, що «посадова особа» може згодом вступити в подальше кримінальне переслідування від імені органу обвинувачення, то незалежність і неупередженість такої особи можуть сприйматися як такі, що викликають сумнів. ... «Посадова особа» має заслухати особу, припроваджену до нього, особисто та перевірити з застосуванням правових критеріїв, чи обґрунтоване її тримання під вартою, чи ні. Якщо обґрунтованість не буде встановлена у такий спосіб, то ця «посадова особа» повинна мати повноваження видати обов'язкову для виконання постанову про звільнення затриманого ...

50. ... Після її арешту 24 жовтня 1995 року заявниця була припроваджена до слідчого, який не мав повноважень приймати правомірні рішення щодо її тримання під вартою і не був процесуально незалежним від прокурора. Крім того, не було ніяких юридичних перешкод для того, щоб він виступав як обвинувач на судовому процесі проти заявниці. ... Отже,

слідчого не можна було вважати за «посадову особу, якій закон надає право здійснювати судову владу» за змістом пункту 3 статті 5 Конвенції. Заявницю не заслухав прокурор. У будь-якому випадку прокурор, який міг згодом діяти як сторона кримінального провадження проти пані Ніколової ..., не був достатньо незалежним і безстороннім за змістом пункту 3 статті 5...

«Г. Б. проти Швейцарії»

(H B v Switzerland), 26899/95, 5 квітня 2001 року.

62. ... Суд вважає, що, коли слідчий суддя ухвалив рішення про арешт заявника та його взяття під варту, видається, що, якби його справу було передано для судового розгляду в окружний суд, то слідчий суддя, який видав постанову про його тримання під вартою до суду, мав би «право вступити в подальше кримінальне провадження як представник органу обвинувачення». ...
64. Отже, на тій підставі, що заявник не постав перед «посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу», Суд вважає, що мало місце порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

в. Строк, який розглядається

і. Надмірний

«Броуган і інші проти Сполученого Королівства»

(Brogan and Others v United Kingdom), 11209/84, 11234/84, 11266/84 і 11386/84, 29 листопада 1988 року.

59. Обов'язок «негайного» припровадження особи до судової інстанції, виражений англійським словом «promptly» і французьким словом «aussitôt», явно відрізняється від менш суворої вимоги другої частини пункту 3 ... («reasonable time»/«délai raisonnable») і навіть від вимоги встановлення законності без

зволікання («speedily»/«à bref délai»), яка міститься в пункті 4 статті 5 ...

62. Як зазначено вище ..., межі гнучкості в тлумаченні й застосуванні поняття «негайність» дуже невиразні. На погляд Суду, навіть найкоротший із цих чотирьох строків тримання під вартою, а саме – чотири дні й шість годин, проведені в поліційному ув'язненні п. Мак-Фадденом ..., виходить за рамки суворих обмежень стосовно часу, що його дозволяє перша частина пункту 3 статті 5 ... Надання конкретним особливостям цієї справи значення, що виправдовує такий тривалий строк тримання під вартою без припровадження до судді чи іншої особи, яка здійснює судову владу, було б неприйнятно широким тлумаченням чіткого значення слова «promptly», яке треба розуміти однозначно. Таке тлумачення процедурної гарантії, яка міститься в пункті 3, ... означало б її серйозне послаблення на шкоду цій особі, і його наслідки завдали б шкоди самій суті права, передбаченого цим положенням. Отже, Суд доходить висновку, що ніхто із заявників не був припроваджений «негайно» до судової інстанції чи звільнений «негайно» після арешту. Той безсумнівний факт, що арешт і тримання заявників під вартою були здійснені із законною метою захисту всього суспільства від тероризму, не є сам по собі достатнім для твердження про те, що конкретних вимог пункту 3 статті 5 дотрималися ...

«Костер проти Нідерландів» (Koster v Netherlands),

12843/87, 28 листопада 1991 року.

23. Уряд пояснював, що затримка в часі була викликана тим, що ці події припали на неділю, а також збіглися з великими військовими навчаннями, які відбуваються щодва роки і в яких члени військового суду брали участь.
25. ... Суд зазначив, що навчання, про які йдеться, аж ніяк не виправдовують затримку у здійсненні судового розгляду: оскільки навчання відбувались у чітко визначений час і були

передбачувані, вони жодним чином не заважають військовому керівництву забезпечувати умови, щоб військовий суд міг збиратися для проведення засідань своєчасно, щоб задовольнити вимоги Конвенції, якщо необхідно, то і в суботу або в неділю.

Виходячи з цього і враховуючи вимоги військового життя та військового судочинства ..., припровадження заявника до судового органу не відповідало вимогам негайності, сформульованим у пункті 3 статті 5 ...

«Аксой проти Туреччини»

(*Aksoy v Turkey*), 21987/93, 18 грудня 1996 року.

77. У судовому рішенні в справі Браннігана і Макбрайда ... Суд визнав, що Уряд Сполученого Королівства не вийшов за межі свого розсуду, відступивши від зобов'язань за статтею 5 Конвенції, дозволяючи затримувати осіб, підозрюваних у терористичних акціях, до 7 діб без судового контролю.

...

78. Хоча Суд розуміє ..., що розслідування терористичних правопорушень, безсумнівно, становить для влади особливі труднощі, він не може погодитися з необхідністю затримки підозрюваного на 14 днів без судового втручання. Такий надто довгий строк поставив заявника у вразливе становище не тільки щодо довільного втручання в його право на свободу, але й катувань... Навіть більше, уряд не навів Судові детальних підстав, з яких судове втручання через боротьбу проти тероризму в південно-східній Туреччині стало практично нездійсненним ...

82. У вищезгаданому рішенні в справі Браннігана й Макбрайда ... Суд переконався в тому, що в Північній Ірландії були дійсно ефективні гарантії, які забезпечували істотний ступінь захисту від сваволі й тримання під вартою в режимі суворої ізоляції (*incommunicado detention*). Наприклад, доступним був такий засіб, як *habeas corpus*, (право особи вимагати негай-

но бути припровадженим до судді, щоб той ухвалив рішення про обґрунтованість позбавлення її свободи), який забезпечував можливість перевірки законності попереднього арешту й тримання під вартою, було й забезпечуване в примусовому порядку абсолютне право на доступ до адвоката не пізніше ніж 48 годин після арешту, затримані особи також мали право повідомити про своє затримання родича або друга, а також мали змогу звернутися до лікаря...

83. Натомість від цього, на думку Суду, в цій справі заявникові, якого тримали під вартою протягом тривалого часу, достатніх гарантій не забезпечили. Зокрема, позбавлення його змоги звернутися до лікаря, адвоката, родича або знайомого й реальна неможливість постати перед суддею для перевірки законності його тримання під вартою означали, що він цілком був залишений на милість тих, хто його затримав..

«Гаркманн проти Естонії»

(Harkmann v Estonia), 2192/03, 11 липня 2006 року.

38. ... заявник – на відміну від свого адвоката – обрав за краще не з'явитися на засідання окружного суду, коли там ухваливали рішення про його арешт. Сам по собі цей факт не є приводом для того, щоб розглядати це питання в світлі пункту 3 статті 5, оскільки з Конвенції не можна вивести вимогу про те, щоб особа, яка уникає судового процесу, повинна бути присутньою на засіданні, в якому суд розглядає санкцію на її арешт... Однак Суд зауважує, що заявник не мав змоги представити судові можливі особисті доводи проти його залишення під вартою після того, як його було заарештували 2 жовтня 2002 року, попри те, що пункт 3 статті 5 зобов'язує органи влади забезпечити йому змогу бути заслуханим.
39. Суд бере до відома те, що заявника звільнили з-під варти після розгляду його кримінальної справи 17 жовтня 2002 року, тобто ще до того, як була розглянута правомірність його тримання під вартою. А до того часу його протримали під вар-

тою 15 днів. Суд ухвалює, що такий строк є несумісним з вимогою про «негайність», встановленою в пункті 3 статті 5...

«Канджов проти Болгарії»

(Kandzhov v Bulgaria), 68294/01, 6 листопада 2004 року.

65. ... пункт 3 статті 5 вимагає, щоб заарештована особа негайно постала перед суддею або судовою посадовою особою з тим, щоб дістати можливість виявити будь-які ознаки жорстокого поводження, а також звести до мінімуму будь-яке необґрунтоване втручання в особисту свободу. Хоча негайність належить оцінювати в кожній конкретній справі з урахуванням її особливостей ..., суворе часове обмеження, що його встановлює ця вимога пункту 3 статті 5, не дає змоги тлумачити його надто гнучко, бо інакше процесуальні гарантії були б серйозно послаблені на шкоду особі і виникала б небезпека ослаблення самої суті того права, яке це положення захищає...
66. ... заявник постав перед суддею через три дні і двадцять три години після свого арешту... За таких обставин, це не видається негайним. Він був заарештований за обвинуваченням у скоєнні дрібного, ненасильницького правопорушення. Він вже провів був двадцять чотири години під вартою, коли поліція порушила перед прокурором, у віданні якого перебувала ця справа, питання про звернення до компетентного суду за постановою про досудове ув'язнення заявника. Користуючись своїми повноваженнями ..., прокурор постановив затримати заявника ще на сімдесят дві години, не наводячи жодних мотивів, чому він вважає це за потрібне, за винятком стереотипного формулювання про наявність ризику переховування від слідства чи скоєння нових правопорушень. При цьому не видається, що, продовжуючи в такий спосіб термін тримання заявника під вартою, прокурор вжив належних заходів на забезпечення негайного припровадження останнього до судді, як це передбачає згадана вище норма... Замість цього, питання запропонували на розгляд Плевенського окружного суду в

найостанніший момент, коли сімдесят дві години вже майже закінчувалися... Суд не бачить жодних особливих труднощів чи виняткових обставин, які завадили б представникам влади припровадити заявника до судді набагато раніше... Це було особливо важливо, з огляду на сумнівні правові підстави для позбавлення його волі.

67. Отже, було порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

ii. Не надмірний

«Rigopoulos проти Іспанії»

(Rigopoulos v Spain), 37388/97 (ухв.), 12 січня 1999 року.

Суд зазначає..., що тримання заявника під вартою тривало шістнадцять днів, тому що судно під його командуванням було захоплене у відкритому морі, в Атлантичному океані, на значній відстані – понад 5500 км – від іспанського суходолу, і щоб дістатися порту Лас-Пальмас, треба було йти не менш ніж шістнадцять днів. З цього приводу заявник сам визнав, що через опір, який вчинили деякі члени екіпажу, «Архангелос» зміг знову вийти в плавання лише за сорок три години після того, як його взяли на абордаж. Тому-то цю затримку не можна приписати іспанським органам влади. Зрештою, саме всі ці обставини завадили заявникові постати раніше перед органом судової влади. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що, таким чином, можливості скоріше припровадити заявника фізично до слідчого судді фактично не було. Суд відзначає з цього приводу, що як тільки заявник прибув у Лас-Пальмас, його переправили в Мадрид літаком і що він постав перед органом судової влади наступного дня. Суд вважає нереалістичним припущення заявника про те, що іспанські органи влади могли б звернутися до британських органів по дозвіл змінити курс «Архангелос» на острів Вознесіння, який, врешті, розташований приблизно за 890 морських миль (близько 1600 км) від місця, де судно захопили.

Виходячи з цього, Суд вважає, що, з огляду на цілком випадкові обставини справи, не можна сказати, ніби час, який збіг із моменту взяття заявника під варту до моменту, коли він постав перед слідчим суддею, був порушенням вимоги щодо негайності пункту 3 Статті 5.

с. Слухання

*«Де Йонг, Балжет і Ван Ден Брінк проти Нідерландів»
(De Jong, Baljet and Van Den Brink v Netherlands),
8805/79, 8806/79 і 9242/81, 22 травня 1984 року.*

51. ... Формулювання пункту 3 ... («має негайно постати перед»), якщо його тлумачити з огляду на його предмет і призначення, виявляє невіддільну від нього «процесуальну вимогу»: «суддя» або судова «посадова особа» повинні насправді заслухати затриману особу і ухвалити належне рішення ...

*«Мамедова проти Росії»
(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 липня 2006 року.*

81. Слід відзначити, що в рішенні від 22 лютого 2005 року обласний суд постановив, що потреби заслуховувати думку сторін про матеріали, представлені прокурором для обґрунтування клопотання про продовження строку тримання під вартою, не було. У цьому зв'язку Суд нагадує, що пункт 3 статті 5 зобов'язує «посадову особу» особисто заслухати обвинувачуваного, перевірити всі факти, що свідчать за й проти досудового ув'язнення, і викласти в рішенні про тримання під вартою факти, якими воно обґрунтовується ... Отже, продовження строку тримання заявниці під вартою без заслуховування її думки, без надання їй змоги прокоментувати матеріали, представлені прокурором, і без прийняття належним чином її доводів на користь звільнення є несумісним із гарантіями, закріпленими в пункті 3 статті 5 Конвенції.

d. Потреба в автоматичному розгляді рішень по суті

«Т. В. проти Мальти»

(*T W v Malta*), 25644/94 [GC], 25 квітня 1999 року

43. Здійснювати судову перевірку підстав для тримання під вартою треба не тільки негайно, але й автоматично ... Не можна її ставити в залежність від попереднього подання заяви утримуваної під вартою особи. Така вимога не тільки б змінила характер передбаченого в пункті 3 статті 5 захисту, який не є тотожним тому, що встановлює пункт 4 статті 5, і гарантує право ініціювати провадження з метою перевірки правомірності тримання під вартою в судовому порядку ... Вона могла б навіть позбавити сенсу гарантію, передбачену пунктом 3 статті 5 – оборонити особу від довільного позбавлення волі, забезпечивши обов'язковість незалежного судового нагляду за актами позбавлення волі ... Негайна судова перевірка підстав для затримання також є важливою гарантією проти жорстокого поводження з особою, взятою під варту... Більше того, заарештовані, що зазнають такого поводження, можливо, були б нездатні подавати судді клопотання про перегляд підстав для їхнього тримання під вартою ...

e. Потреба в повноваженнях звільнювати з-під варту

«Т. В. проти Мальти»

(*T W v Malta*), 25644/94 [GC], 25 квітня 1999 року.

48. ... Суд вважає, що те, що 7 жовтня 1994 року заявник постав перед суддею, не могло забезпечити відповідність до пункту 3 статті 5 Конвенції, оскільки той суддя не мав повноважень видати постанову про його звільнення. Відповідно, це спричинило порушення цього положення.

«Маккей проти Сполученого Королівства» (*McKay v United Kingdom*) [GC], 543/03, 3 жовтня 2006 року.

31. За своєю побудовою пункт 3 статті 5 як частина цієї системи гарантій стосується двох окремих питань – ранніх етапів після арешту, коли людина потрапляє під владу органів, та періоду до можливого судового розгляду в кримінальному суді, протягом якого підозрюваний може перебувати під вартою чи бути звільненим на певних умовах або без них. Ці дві частини надають різні права і номінально не перебувають у логічному чи часовому зв'язку одна з другою.
48. Суд нагадує, що заявника заарештували 6 січня 2001 року, о 10-й вечора, за підозрою у скоєнні пограбування автозаправної станції. Йому висунули обвинувачення о 12:37 наступного дня, 8 січня 2001, о 10-й ранку, заявник уперше постав перед судом магістратів, який постановив залишити його під вартою. Те, що магістрат мав повноваження розглядати законність арешту й тримання під вартою та наявність достатніх підстав для підозр, а так само те, що він мав право видавати постанову про звільнення, якщо ці вимоги не були виконані, не оскаржується. Це вже само по собі забезпечувало достатні гарантії проти зловживання повноваженнями з боку органів влади і забезпечувало дотримання умов першого елемента пункту 3 статті 5, будучи негайним, автоматичним і таким, що відбувається перед належним чином вповноваженою судовою посадовою особою.
49. Питання про звільнення на час досудового слідства було особливим і окремим питанням, що логічно набуло значення для справи тільки після встановлення правомірності та передбаченої в Конвенції підстави для затримання. У справі заявника його розглянув приблизно через 24 години, 9 січня 2001 року, Високий суд, який і видав розпорядження про його звільнення. Ні один із елементів можливого зловживання або доволності не впливає ні з того факту, що це зробив інший суд або суддя, ні з того, що розгляд поставили в залежність від його клопотання. Адвокат заявника подав таке клопотання без будь-яких перешкод чи труднощів ...
51. Отже, пункт 3 статті 5 Конвенції порушений не був.

6. Обов'язок обґрунтовувати тримання під вартою

«Курт проти Туреччини»

(*Kurt v Turkey*), 24276/94, 25 травня 1998 року.

123. Необхідно також підкреслити, що автори Конвенції підсилили захист від свавільного позбавлення особи волі, створивши комплекс прав, покликаних звести до мінімуму небезпеку сваволі, які встановлюють, що позбавлення волі має перебувати під незалежним судовим контролем і супроводжуватися відповідальністю влади за свої дії. ... Йдеться ж як про захист фізичної свободи індивідуума, так і про його особисту безпеку в ситуаціях, коли брак захисту міг би призвести до руйнації принципів верховенства права й позбавити затриманих доступу до найелементарніших засобів правового захисту.
124. ... відмова підтвердити, що особу затримано, свідчить про повне заперечення цих гарантій і про вкрай серйозне порушення статті 5. Органи влади, перебравши на себе контроль над особою, зобов'язані знати про її місцеперебування. Саме тому статтю 5 слід розглядати як таку, що вимагає від них ужиття дієвих заходів з метою захистити особу від небезпеки її викрадення й негайно провести ефективне розслідування в разі отримання небезпідставної заяви про те, що певну особу було взято під варту і після того її не бачили.
125. З врахуванням викладеного вище, Суд нагадує, що він погодився з висновком Комісії про те, що Юзеїра Курта затримали солдати й охорона села вранці 25 листопада 1993 року. Це затримання зареєстроване не було. Офіційної інформації про його подальше місцеперебування або долю нема. Цей факт вже сам по собі слід розглядати як дуже серйозний недогляд влади, бо дає особам, винним у протизаконному позбавленні Юзеїра Курта волі, змогу приховати свою причетність до злочину, замести сліди й уникнути відповідальності за долю арештованого. На думку Суду, брак документів, у яких зафіксовано час і місце затримання, ім'я затриманого, підстави для

затримання й ім'я особи, що здійснила затримання, слід вважати несумісним з цілями статті 5.

7. Умови тримання та жорстоке поводження

«Томазі проти Франції»

(Tomasi v France), 12850/87, 27 серпня 1992 року.

115. Судові ... досить відзначити, що медичні довідки й висновки, складені лікарями цілком незалежно одне від одного, свідчать про інтенсивність і множинність завданих панові Томазі ударів; ці два елементи є вже досить серйозною підставою вважати, що таке поводження набуло характеру нелюдського і принизливого для людської гідності. Потреби розслідування й безперечна складність боротьби зі злочинністю, зокрема з тероризмом, не можуть призводити до встановлення обмежень щодо гарантій фізичної недоторканності осіб...

116. Тому, відповідно, було порушення статті 3...

«Елчі і інші проти Туреччини»

(Elci and Others v Turkey), 23145/93, 13 листопада 2003 року.

641. Суд встановлює, що свідчення заявників про умови їхнього тримання під вартою – холод, темряву й вогкість, погану постіль, убоге харчування й поганий санітарний вузол, – так само як і твердження ..., що їх піддавали образам, давали ляпасів й залякували з тим, щоб примусити до підписання різних документів, цілком заслуговують довіри й не суперечать одне одному. Європейський суд також допускає, що в критичні моменти перебування під вартою – як, наприклад, під час допитів і очних ставок з паном Гювенем – їм зав'язували очі...

646. ...Суд вважає встановленим, що заявники ... зазнали фізичного і психічного насильства з боку жандармерії в період їхнього ув'язнення в листопаді та грудні 1993 року. Таке жорстоке поводження завдало їм сильного болю і страждань та

було особливо серйозним і жорстоким, що становило порушення статті 3 Конвенції. Тому його слід розглядати як таке, що було катуванням за змістом цієї статті.

«Скавуццо-Гагер проти Швейцарії»

(Scavuzzo-Hager v Switzerland), 41773/98, 7 лютого 2006 року

67. ... Суд не переконали аргументи заявників. Нагадуючи про те, що обидва поліціанти негайно викликали швидку допомогу та поклали П. на бік в безпечне положення, Суд має сумнів у тому, що можна було б підставно очікувати за таких обставин, щоб службовці правоохоронних органів вдалися до інших заходів.
68. Окрім того, Суд приєднується до висновків судово-медичної експертизи, проведеної на виконання розпорядження федерального суду, згідно з якими реанімація, яка є складною дією для нефахівців і дає досить обмежені шанси на досягнення успішного результату, не могла б, що видається цілком вірогідним, відвернути смерть П. З цього випливає, що в справі не було такої ситуації, коли б позитивні дії з боку держави безсумнівно зменшили б реальну та негайну загрозу смерті.

Отже, у цьому випадку немає порушення статті 2 Конвенції.

8. Зв'язок із зовнішнім світом

«Садак проти Туреччини»

(Sadak v Turkey), 25142/94 і 27099/95, 8 квітня 2004 року

39. Заявник оскаржував в контексті статті 3 Конвенції своє ув'язнення впродовж 11 днів без жодних контактів із зовнішнім світом під час його затримання.
45. ... Суд цілком допускає, що надміру тривале затримання в умовах цілковитої ізоляції, яке здійснюється в надзвичайно

- складних для затриманого умовах, становить поведження, яке суперечить статті 3.
46. В цій справі Суд зауважив, що заявник не був ув'язнений в ізольованій камері і одночасно був позбавлений всіх контактів. Справді, під час його затримання він був позбавлений можливості контактувати із зовнішнім світом, але він міг контактувати із співробітниками, які працювали в приміщенні, де його утримували, та значною мірою з іншими затриманими особами. Також, оскільки не було будь-яких допитів заявника, таке затримання фактично стало пролонгованим очікуванням моменту, коли він мав би постати перед суддями. Цей період очікування не був надміру тривалим, щоб його вважати таким, що він вплинув на стан заявника.
47. Відповідно до цього Суд вважає, що позбавлення волі заявника на етапі затримання саме по собі не сягало того мінімального рівня суворості, який необхідний, щоб встановити факт нелюдського або принизливого поведження за змістом статті 3. Відповідно, не було порушення положень цієї статті.

ІІІ. ПОПЕРЕДНЄ УВ'ЯЗНЕННЯ

1. Правова база

«Єчюс проти Литви»

(Jėčius v Lithuania), 34578/97, 31 липня 2000 року.

62. ... Суд нагадує, що практика тримання особи під вартою без конкретних правових підстав через брак чітких положень, які регулюють становище затриманого, внаслідок чого особа може бути позбавлена свободи на необмежений строк без судової постанови, є несумісним з принципами правової визначеності та захисту від свавілля, які є сполучною ланкою між Конвенцією та принципом верховенства права...

«Бойченко проти Молдови»

(Voicenco v Moldova), 41088/05, 11 липня 2006.

151. Представники уряду послалися на кілька статей Кримінально-процесуального кодексу, що, на їхню думку, становлять правову основу для подальшого тримання заявника під вартою після закінчення терміну дій ордеру на його тримання під вартою від 23 липня 2005 року...
152. Проаналізувавши ці статті, Суд зауважує, що жодна з них не передбачає підстав для тримання заявника під вартою без ордеру на арешт. Навіть більше, коли припустити, що якісь з положень, на які посилається уряд, таки передбачали таке тримання під вартою, то вони б суперечили статті 25 Конституції, яка чітко проголошує, що тримання під вартою допускається тільки на підставі ордеру і що воно не може тривати понад 30 днів. Це підтверджується й положеннями статті 177 Кримінально-процесуального кодексу. ... яка дублює положення статті 25 Конституції, встановлюючи, що попереднє ув'язнення може застосовуватися лише на підставі розпорядження суду.
153. Як впливає зі сказаного вище, тримання заявника під вартою після закінчення терміну чинності ордеру на його арешт 23 липня 2005 року не спиралось на правові положення.

«Гусінський проти Росії»

(Gusinskiy v Russia), 70276/01, 19 травня 2004 року.

66. Щодо питання про амністію, то Суд знову нагадує, що «законність» тримання під вартою означає насамперед її відповідність положенням національного права...
67. Уряд погоджувався, що, на підставі Постанови про амністію, слідчий мав припинити розгляд кримінальної справи проти заявника, щойно він дізнався про факт його нагородження орденом Дружби народів. І хоча уряд стверджував, що слід-

чий уперше дізнався про це 16 червня 2000 року, він не запечував, що той самий слідчий власноруч вписав інформацію про нагороду до протоколів допитів від 2 листопада 1999 року й 14 червня 2000 року. Отже, Суд доходить висновку, що станом на 13 червня 2000 року органи влади знали або повинні були знати, що кримінальна справа проти заявника мала бути припинена.

68. Суд поділяє думку заявника, що було б нерозумним тлумачити Постанову про амністію як таку, що дозволяє запобіжне ув'язнення осіб, кримінальні справи проти яких мають бути припинені. Отже, було порушення національного законодавства.
69. Відповідно, допущено порушення статті 5 Конвенції.

2. Обґрунтування

а. Обов'язок розглянути наявність потреби

«Летельє проти Франції»

(Letellier v France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

35. Національні судові органи мають передусім забезпечувати, щоб у кожному конкретному випадку строк попереднього ув'язнення обвинувачуваного не перевищував розумних меж. Із цією метою вони повинні зважити на всі обставини, що свідчать за і проти наявності справжнього суспільного інтересу, який, з урахуванням презумпції невинуватості, виправдовує відступ від принципу поваги до особистої свободи, і врахувати це в рішеннях з клопотань про звільнення.

б. Відсутність вимоги щодо чітких доказів злочину

«Феррарі-Браво проти Італії»

(Ferrari-Bravo v Italy), 9627/81, 14 березня 1984 року, DR 37, 15

Див. П.2 вище.

с. *Обов'язковість наведення конкретних мотивів*

«Бойченко проти Молдови»

(Voicenco v Moldova), 41088/05, 11 липня 2006 року.

143. Суд відзначає, що в цій справі суди першої та другої інстанцій, ухвалюючи рішення про тримання заявника під вартою й продовження строку останнього, посилалися на відповідну норму закону, не вказуючи підстав, з яких вони вважають обґрунтованими твердження про те, ніби заявник може перешкоджати провадженню в справі, переховуватися від правосуддя або скоювати нові злочини. Вони також не намагалися спростовувати доводи захисту заявників...
144. ... Суд вважає, що підстави, на які посилаються у своїх рішеннях щодо попереднього ув'язнення заявника і продовження його терміну Буюканський (*Biucani*) районний суд і Кишинівський апеляційний суд, не є «відповідними і достатніми».
145. Отож в цьому випадку було порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

80. Суд також зауважує, що в рішеннях про продовження строку тримання заявниці під вартою не були враховані належним чином її особисті обставини. У більшості рішень національні суди використовували одні й ті ж самі узагальнені форми та шаблонні формулювання. Рішення районного суду від 19 липня й 2 серпня 2005 року не містили якогось обґрунтування потреби продовжити термін тримання заявниці під вартою. У них тільки зазначено, що «заявниця повинна залишатися під вартою». Ще більш вражає те, що на той час заявниця вже рік перебувала під вартою, розслідування завершили, а справу передали до суду.

«Гюсеїн Есен проти Туреччини»

(*Hüseyn Esen v Turkey*), 49048/99, 8 серпня 2006 р.

77. Подібним чином, в очах Суду, якщо «стан доказів» можна вважати таким, що вказує на наявність серйозних ознак вини та якщо загалом такі обставини можуть бути важливими обвинувальними факторами, однак самі по собі не можуть бути достатніми, щоб виправдати продовження оскаржуваного позбавлення свободи впродовж такого тривалого періоду...

«Биков проти Росії»

(*Bukov v Russia*) [GC], 4378/02, 10 березня 2009 року.

65. ... Заявник перебував під вартою до і під час судового розгляду загалом один рік, вісім місяців і 15 днів. За цей час суди розглядали клопотання заявника про звільнення принаймні десять разів і кожного разу відмовляли в їхньому задоволенні через серйозність обвинувачень та ймовірність його втечі, перешкоджання відправленню правосуддя і чинення тиску на свідків. Однак у судових рішеннях не наведено нічого більше, окрім переліку цих підстав, що обґрунтовувало б їх відповідними та достатніми мотивами. Суд також зауважує, що мотивування судів з плином часу не зазнало жодної еволюції, яка б відбивала зміну ситуації та наслідки перевірки того, чи ці підстави залишалися в силі на пізнішій стадії судового розгляду. Окрім того, від 7 вересня 2001 року у рішеннях про продовження терміну тримання заявника під вартою вже немає вказівок на будь-які строки, що наводить на думку про те, що він залишатиметься під вартою до кінця судового розгляду.

66. Що ж до твердження представників уряду про те, ніби обставини справи і особистість заявника є самоочевидним обґрунтуванням його попереднього ув'язнення, то Суд не вважає, що саме по собі це не звільняє суддів від обов'язку викладати мотиви, з яких вони доходять такого висновку, зокрема, у рішеннях, прийнятих на пізніших етапах. Він повторює, що в

тому разі, коли могли бути обставини, які обґрунтовували б тримання особи під вартою, але вони не були згадані у рішеннях внутрішніх судів, в завдання Суду не входить їх встановлювати і замінювати національні органи влади, які ухвалювали постанови про тримання заявника під вартою...

67. Тому Суд вважає, що органи влади не змогли навести відповідних і достатніх підстав, щоб обґрунтувати продовження терміну попереднього ув'язнення заявника до одного року, восьми місяців і 15 днів.

d. Недостатність посилання на тяжкість злочину та ймовірне покарання

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

74. Перевіряючи законність і обґрунтованість продовження тримання заявниці під вартою, і районний, і обласний суди незмінно посилалися на тяжкість обвинувачень як на головний чинник при оцінці ймовірності того, що заявниця переховуватиметься від правосуддя, перешкоджатиме ходові розслідування або вчинятиме нові злочини. Однак Суд неодноразово відзначав, що, хоча суворість покарання є визначальним елементом при оцінці ризику переховування від правосуддя чи вчинення нових злочинів, потребу подальшого позбавлення когось волі не можна оцінювати з винятково абстрактного погляду, беручи до уваги тільки тяжкість злочину. Продовження строку тримання під вартою також не можна застосовувати як передбачення вироку у формі позбавлення волі. ... Це особливо важливо в таких справах, як ця, в якій правова кваліфікація фактів, а отже, й покарання, що загрожувало заявниці, була дана обвинуваченням без судового дослідження питання про те, чи підкріплюють зібрані докази обґрунтовану підозру в тому, що заявниця вчинила інкримінований злочин ...

е. Обґрунтована підозра

«Лабіта проти Італії»

(*Labita v Italy*) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

159. ... Тимчасом як підозрюваний може бути арештований обґрунтовано на початку розслідування на підставі свідчень *pentiti* (італ. *pentito* «перекрашений» – означення представників мафії, які дали згоду співпрацювати з органами влади і давати свідчення проти колишніх спільників. – Прим. перекл.), такі свідчення обов'язково стають менш значущими з плином часу, а надто якщо в ході розслідування не було знайдено додаткових доказів.
160. У цій справі Суд зауважує, що, як і підтвердили у своїх виправдальних вироках районний суд Трапані (*Trapani*) й апеляційний суд Палермо, не було доказів, які підтверджують наведені Б. Ф з чужих слів свідчення. Навпаки, головне, хоча й непряме, джерело інформації Б. Ф., помер 1989 року, і він одержав зазначену інформацію, своєю чергою, від іншої особи, так само вбитої до того, як її вдалося допитати. Більше того, свідчення Б. Ф. уже були спростовані в перебігу розслідування іншими «перекрашеними», які заявляли, що не впізнають заявника ...
161. За таких обставин, для того щоб обґрунтувати тривале попереднє ув'язнення заявника (2 роки й 7 місяців) з погляду вимог пункту 3 статті 5, були б потрібні надзвичайно вагомі підстави.

«Пунцельт проти Чехії»

(*Punzelt v Czech Republic*), 31315/96, 25 квітня 2000 року.

74. Суд зазначає, що обвинувачення проти заявника базувались на тому, що він депонував два чеки на 891412 та 682139 німецьких марок (DEM) як забезпечення в рамках переговорів про продаж двох універмагів, і що продавець не зміг інкасувати чеки, оскільки вони були незабезпечені. За цих обставин,

Суд вважає, що була обґрунтована підозра в тому, що заявник скоїв злочин.

«*N C проти Італії*»

(*N C v Italy*), 24952/94, 11 січня 2001 року.

47. Заявник не заперечує, що вповноважені органи мали в своєму розпорядженні певні елементи, які наводили на думку про його відповідальність, але пропонує фактографічні доводи з метою довести, що свідчення його провини можна було б легко заперечити, якби факти були досліджені детальніше. Суд, однак, вважає, що не належить до його завдань оцінювати, наскільки елементи, що стосуються суті обвинувачення, мали б бути відомі органам влади чи докладніше ними досліджені в той час, коли вони видавали ордер про арешт. Його завдання полягає в тому, щоб дослідити, чи ті елементи, про які органам влади було відомо на час видання ордера, давали достатньо обґрунтовані підстави вважати, що він скоїв злочин. Суд розглянув ці елементи і не побачив у висновках, які з них зробили компетентні органи, чогось очевидно необґрунтованого чи довільного. Отже, він не бачить жодної підстави сумніватися в тому, що елементи, які перебували в розпорядженні органів влади, були на той час достатніми, щоб вважати, що заявник скоїв злочин.

* Це питання у рішенні, яке Велика палата постановила 18 грудня 2002 року, не досліджено.

f. Ризик переховування

«*B. проти Швейцарії*»

(*B v Switzerland*), 14379/88, 26 січня 1993 року.

33. Суд вказує, що безпеку переховування від правосуддя не можна виміряти тільки залежно від суворості можливого покарання; її треба визначати з врахуванням низки інших релевантних факторів, які можуть або підтвердити наявність

небезпеки переховування від правосуддя, або зробити її настільки незначною, що вона не може слугувати виправданням для тримання під вартою ... При цьому треба враховувати характер обвинувачуваного, його моральні якості, його кошти, зв'язки з державою, у якій його переслідували за законом, і його міжнародні контакти ...

У своїх ретельно вмотивованих рішеннях суди Берна врахували конкретні особливості становища заявника: після перенесення свого постійного місця проживання зі Швейцарії в Монте-Карло він часто відвідував Німеччину, Велику Британію, США, острів Ангілья (де він, можливо, був власником банку) і встановив численні тісні зв'язки в закордонних країнах. Більше того, він кілька разів заявляв, що прагнув би переїхати на проживання в США. Була низка свідчень того, що він і далі мав у своєму розпорядженні значні кошти за кордоном і мав кілька різних паспортів. Як людина нетовариська, якій контакти не були й потрібні, він міг би легко переховуватися за межами Швейцарії.

Федеральний суд ... визнав, що в міру збільшення терміну тримання під вартою небезпека ухилення від правосуддя зменшилася, ... Однак він визнав, що факти, наведені обвинувальною палатою, не залишали сумнівів щодо наміру В. ухилитися від правосуддя й достатньо переконливо підтверджували, що така небезпека все ще була.

У Суду немає ніяких підстав для іншого висновку.

«I A проти Франції»

(I A v France), 28213/95, 23 вересня 1998 року.

105. ...суди належної юрисдикції вважали, що була небезпека того, що заявник в разі звільнення переховуватиметься від правосуддя, ...зважаючи головню на заявникові зв'язки з Ліваном та, в деяких випадках, його «поведінку» ... і покарання, яке йому могло бути призначене ...

Безумовно, ці обставини наводять на думку про небезпеку втечі, й наявні в матеріалах докази ніби свідчать про їхню значущість для цієї справи. Суд, утім, зауважує деяку схематичність мотивів, наведених у рішенні з цього приводу. Він також зауважує, що, хоч така небезпека з плином часу неодмінно зменшується, ... органи судової влади знехтували чітким зазначенням причин, з яких у цій справі були підстави вважати, що вона тривала понад п'ять років.

«Пунцельт проти Чехії»

(Punzelt v Czech Republic), 31315/96, 25 квітня 2000 року.

76. Стосовно небезпеки того, що заявник переховуватиметься від правосуддя, то чеські суди, зокрема, відзначали, що заявник вже ухилився від кримінального процесу в Німеччині, що він мав численні ділові зв'язки за кордоном і що йому загрожувало відносно суворе покарання. На думку Суду, таке мотивування є «достатнім» і «таким, що має стосунок до справи» та переважає доводи, запропоновані заявником.

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

76. Національні суди мотивували можливість заявниці переховуватися від правосуддя, посилаючись на те, що її співучасник зник. На думку Суду, поведінка співобвинуваченого не може бути вирішальним фактором для оцінки ризику переховування від правосуддя арештованої. Така оцінка має базуватись на особистих обставинах ув'язненої особи. У цій справі національні суди не вказали на які-небудь риси особистості або поведінки заявниці, які виправдовували б їхній висновок про наявність постійної небезпеки того, що вона зникне. З іншого боку, заявниця постійно посилалася на обставини, що послаблюють ризик її переховування від правосуддя. Однак національні суди не приділяли уваги обговоренню доводів заяв-

ниці про те, що в неї немає злочинного минулого, є постійне місце проживання й роботи в місті Владімірі, усталений спосіб життя, двоє малолітніх дітей, і що її батько серйозно хворий. Вони не врахували і тієї обставини, що заявниця мала змогу зникнути після обшуку в її квартирі, але залишилася в розпорядженні слідства. За цих обставин Суд ухвалює, що в справі наявність небезпеки того, що заявниця переховуватиметься від правосуддя, не встановлена.

«Александр Макаров проти Росії»

(Aleksandr Makarov v Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року

125. У своєму рішенні від 5 лютого 2007 року Советський районний суд, вперше посилаючись на інформацію, надану Томським обласним управлінням ФСБ, дійшов висновку, що заявник планує переховуватися від правосуддя, наполягаючи, щоб його родичі продали якесь майно та придбали валюту... Усі подальші постанови про залишення під вартою, що їх виносили судові органи, великою мірою ґрунтувалися на можливості переховування заявника від правосуддя, з врахуванням інформації, наданої ФСБ...
126. Суд, проте, не може не зауважити тієї обставини, що інформація, надана посадовими особами ФСБ, не підкріплювалася жодним доказом (копіями угод купівлі-продажу, державними актами, що свідчили про зміну власності, банківськими виписками, що підтверджують факт купівлі валюти абощо). Суд погоджується з тим, що на самому початку продовження строку тримання заявника під вартою, можливо, і було виправдане на якийсь короткий період, аби органи обвинувачення мали час перевірити інформацію, надану посадовими особами ФСБ, та представити докази, що її підтверджують. Однак з плином часу сама лише наявність інформації, без будь-яких доказів на підтримку її правдивості, неодмінно ставала дедалі менш важливою, зокрема, якщо врахувати те, що заявник постійно заперечував свою спроможність перехову-

ватися, стверджуючи, що жодного майна не продано і ніякої валюти не придбано, та, щоб підтвердити неможливість своєї втечі, посилався на свій вік, стан здоров'я, нестачу дійсного закордонного паспорта чи медичної страховки і на той факт, що за межами Томської області в нього немає ні родичів, ні власності...

127. ... національні органи влади були зобов'язані проаналізувати особисті обставини заявника докладніше та навести на користь його тримання під вартою конкретні підстави, підкріплені встановленими в судовому засіданні доказами ... Суд не вважає, що в цій справі національні суди виконали це зобов'язання. У Суду викликає серйозне занепокоєння те, що національні органи влади застосовували вибірковий і непослідовний підхід до оцінки запропонованих сторонами доводів щодо підстав для тримання заявника під вартою. Вважаючи доводи заявника суб'єктивними і не зважаючи на відповідні факти, що зменшували ризик його переховування від правосуддя, ці суди сприйняли інформацію посадових осіб ФСБ некритично, не ставлячи під сумнів її вірогідності.
128. Крім того Суд повторює, що на підтримку своїх висновків про ймовірність переховування заявника від правосуддя органи судової влади також вказували на те, що на території Томської області в нього було кілька місць проживання. Суд з цього приводу повторює, що саме по собі непостійне місце проживання не створює небезпеки переховування від правосуддя... Суд також зазначає, що повноважні органи не вказували на якісь інші обставини, які дозволяли б припустити, що в разі звільнення заявник переховуватиметься... Тому Суд вважає, що наявність такої небезпеки не встановлено.

g. Ризик перешкоджання здійсненню правосуддя

«Летельє проти Франції»

(Letellier v France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

39. Суд визнає, що реальна небезпека чинення тиску на свідків могла таки бути на початку цієї справи, але вважає, що з часом вона значно зменшилася й врешті зникла зовсім.

В проти Швейцарії

(W v Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

36. Для того щоб показати, що був значний ризик змови аж до початку судового процесу, обвинувальна палата посилалася в основному на винятковий обсяг справи, величезну кількість вилучених документів і їхній навмисно заплутаний стан, а також велику кількість свідків, яких необхідно було допитати, зокрема тих, що проживають за кордоном. Її другий довід спирається на особистість заявника, чия поведінка як перед арештом, так і після свідчила про його намір систематично ліквідувати всі докази своєї вини, наприклад, фальсифікуючи або знищуючи рахунки. На думку обвинувальної палати, були також конкретні ознаки, які підкріплюють побоювання, що, опинившись на свободі, він зуміє зловжити нею й, користуючись надзвичайною заплутаністю справ в 60-ти з гаком контрольованих ним компаніях і своїм впливом на працівників, ліквідувати ті докази, які на цей момент були здобуті, хоча ймовірна їхня наявність впливала з інших документів, а також сфабрикувати неправдиві свідчення, і маніпулювати свідками. Нарешті, обвинувальна палата відзначала розширення масштабу слідчих дій у квітні 1987 року у зв'язку зі злочинами, які були скоєні заявником у Німеччині й спочатку там розслідувалися...

... національні органи влади мали право розглядати ці обставини в справі як причину, через яку небезпека змовлян-

ня слугувала додатковою підставою для оспорюваного тримання обвинувачуваного під вартою.

I.A. проти Франції

(I.A. v France), 28213/95, 23 вересня 1998 року.

110. ... Суд вважає, що важко зрозуміти, яким чином ступінь таких ризиків [чинення тиску на свідків і знищення доказів] може так мінятися. Усе ж він припускає, що – як зазначали компетентні органи судової влади, – вони були очевидними, з огляду на особу заявника та його позицію в ході розслідування. Однак, хоча вони й виправдовували таким чином тримання заявника під вартою на початку, то поступово, у міру того, як було проведено допити декількох свідків у справі і розслідування просувалося, неминуче втрачали своє значення.

Справді, розслідування, проведене після крадіжки із зломом 4 травня 1993 року в будинку пана І. А., виявило, що її вчинено на його прохання з метою позбутися певних документів ... Легко зрозуміти, як подія такого роду могла змусити слідчі органи побоюватися, що в разі звільнення обвинувачений зможе спробувати приховати інші докази. З матеріалів справи, втім, видно, що на тій стадії провадження, на якій сталася крадіжка зі зломом, велику частину доказів вже було зібрано – мало того, 24 жовтня 1994 року слідчий суддя наказав зняти пломби, встановлені на будинку заявника ...

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

79. Єдиною іншою підставою для подальшого тримання заявниці під вартою, яку вказували національні суди, було те, що вона може знищити докази, перешкоджати правосуддю або вчинити новий злочин. Суд припускає, що на початкових стадіях розслідування ризик втручання заявниці у здійснення правосуддя міг виправдовувати її тримання під вартою. Однак

після того, як докази були зібрані, ця підстава своє значення втратила.

«Каучор проти Польщі»

(Kauczor v Poland), 45219/06, 3 лютого 2009 року.

46. На думку органів влади, ймовірно призначення заявникові суворого вироку спричинило виникнення твердження про те, що заявник перешкоджатиме провадженню. Однак Суд постійно повторює, що хоч суворість можливого покарання є значущим елементом при оцінці ризику переховування від правосуддя чи скоєння нових злочинів, тяжкість обвинувачення сама по собі не може бути виправданням тривалих строків попереднього ув'язнення...

Крім того, Суд зазначає, що органи влади, ухвалюючи рішення про продовження строку попереднього ув'язнення заявника, недостатньо обґрунтували наявність небезпеки фальсифікації доказів з його боку. Суд зазначає, що уряд спирався на припущення, ніби заявник перешкоджатиме провадженню у справі та фальсифікуватиме докази тому, що він не визнав себе винним в інкримінованих злочинах. Оскільки національні суди, як видається, зробили висновки на користь супротивної сторони на підставі того факту, що заявник не визнав себе винним, Суд вважає, що їхнє мотивування виявляло очевидну зневагу до принципу презумпції невинуватості й за жодної обставини не може слугувати за правомірну підставу для позбавлення заявника волі...

47. Беручи до уваги викладене вище, Суд робить висновок, що підстави, які навели національні органи, не можуть бути обґрунтуванням загального терміну тримання заявника під вартою...

«Александр Макаров проти Росії»

(*Aleksandr Makarov v Russia*), 15217/07, 12 березня 2009 року.

129. ... Суд зауважує, що національні органи влади пов'язували можливість заявника перешкоджати здійсненню правосуддя з його посадою мера Томська, а також із тим фактом, що низка свідків в кримінальній справі були його колишніми підлеглими, що працюють у Томській мерії. Національні суди також згадували про те, що близькі й родичі заявника нібито загрозували потерпілим і свідкам.
130. ... Суд не забуває про те, що посадове становище заявника було вагомим фактором, на який зважали національні суди, доходячи висновку про наявність небезпеки маніпулювання свідками. Водночас від не випускає з поля зору й того, що заявника усунули з посади мера міста Томська відразу ж після арешту й що звільнення з-під варті не означало поновлення його на посаді. Отже, Суд має сумніви щодо вагомості цієї підстави для продовження терміну тримання заявника під вартою. Більше того, Суд повторює, що національним судам, щоб продемонструвати, що значний ризик змови був і не зникав протягом усього періоду тримання заявника під вартою, не досить просто послатися на його посадові повноваження. Їм належало проаналізувати інші стосовні справи фактори, такі як просування розслідування або судового процесу, особистість заявника, його поведінка перед і після його арешту та інші конкретні ознаки, що обґрунтовують побоювання з приводу його змоги скористатися своїм поверненням на волю, щоб спробувати сфальшувати чи знищити докази або маніпулювати свідками...
131. Суд з цього приводу зауважує, що лише 3 грудня 2007 року Томський обласний суд вперше обґрунтував свій висновок про ризик змови, посилаючись на спроби маніпулювати свідками, немовби вчинені родичами заявника... [У] тексті рішення ..., крім голосливних посилань на погрози на адресу свідків, нібито висловлювані родичами й наближеними до

заявника особами, обласний суд не згадав жодного конкретного факту, який би виправдовував тримання заявника під вартою.

132. Однак істотнішим Суд знаходить той різючий факт, що, покладаючись на конкретну інформацію, внутрішньодержавний суд не надав можливість заявникові спростувати її, наприклад, допитавши згаданих свідків... або, принаймні, надавши йому копії їхніх заяв і скарг. Схоже на те..., що заявника навіть не повідомили про характер і зміст документів, поданих обвинуваченням для підтвердження своїх тверджень про чинення впливу на свідків. Навіть більше, Суд вважає незвичним, що, маючи інформацію про залякування, утиски й погрози на адресу свідків, обвинувачення не порушило кримінальної справи або принаймні не відкрило попереднього розслідування за цією інформацією. Суд відзначає..., що національні органи не порушували проти заявника, його родичів або наближених осіб кримінального провадження з цього приводу, не проводили стосовно них жодних слідчих дій і навіть ні разу їх не допитали з приводу того, що вони нібито намагалися вплинути на свідків. Отже, Суд не переконався в тому, що висновки національних органів влади про спроможність заявника перешкоджати відправленню правосуддя були достатньо обґрунтовані фактами.
133. Суд також відзначає, що досудове розслідування в справі заявника завершили наприкінці серпня 2007 року... Його залишили під вартою ще на 18 місяців, протягом яких відбувся судовий розгляд справи. Отже, очевидно, що в національних органів було вдосталь часу для здобуття свідчень свідків у спосіб, що не допускав би жодного сумніву в їхній вірогідності та усував потребу продовжувати строк позбавлення волі заявника на цій підставі... Отож Суд вважає, що національні органи влади, не виявивши належної сумлінності при веденні справи, не мали права вважати обставини справи виправдан-

ням для того, щоб висувати ризик змови як іще одну підставу для тримання заявника під вартою.

h. Ризик вчинення нових злочинів

«Мюллер проти Франції»

(Muller v France), 21802/93, 17 березня 1997 року.

44. Щодо небезпеки вчинення нових злочинів, то посилання на минуле особи не може бути достатнім для обґрунтування відмови в звільненні ...

«N C проти Італії»

(N C v Italy), 24952/94, 11 січня 2001 року.

48. Суд зазначає, що суддя у справах попереднього слідства спирався у своїй постанові від 2 листопада 1993 року, окрім доказів провини, на те, що заявник залишався на посаді технічного директора компанії X, і тому був у змозі здійснювати нові аналогічні злочини...
49. Що стосується рішення від 13 листопада 1993 року, то Суд зауважує, що районний суд Бріндізі знову послався на серйозні докази провини і пояснив наявність небезпеки вчинення заявником нових злочинів посиланням на те, «як він зумів (був) незаконно досягти виявлених економічних цілей». Суд вважає, що, попри його стислий вигляд, це рішення відповідає вимозі пункту (с) статті 274 КПК – при призначенні запобіжних заходів враховувати «конкретні особливості справи».
50. У світлі зазначеного вище, Суд не вважає, що висновок національних органів влади про реальну небезпеку того, що заявник може вчиняти нові злочини, був безпідставним.

* Це питання Велика палата в своєму рішенні від 18 грудня 2002 року не розглядала.

«Александр Макаров проти Росії»

(*Aleksandr Makarov v Russia*), 15217/07, 12 березня 2009 року.

134. В декількох ордерах на арешт внутрішньодержавні суди згадували ймовірність того, що заявник знову вчинить правопорушення, як додаткову підставу для продовження тримання заявника під вартою. У цьому зв'язку Суд вважає, що органи судової влади не навели жодних конкретних фактів на підкріплення своїх висновків про наявність небезпеки вчинення заявником нових правопорушень. Окрім того, Суд не поділяє думки внутрішньодержавних органів про те, що в ситуації, коли всі обвинувачення проти заявника, за винятком одного, стосувалися його дій як мера Томська, а він був від цієї посади відсторонений, була реальна загроза того, що заявник вчинить нові правопорушення.

i. Загроза громадському порядку та захист утримуваного під вартою

«I. A. проти Франції»

(*I A v France*), 28213/95, 23 вересня 1998 року.

104. ... Суд визнає, що деякі злочини, внаслідок їхньої особливої тяжкості й суспільної реакції на них, можуть стати причиною таких порушень громадського порядку, яка може виправдувати досудове тримання під вартою, принаймні протягом певного часу. Тож за виняткових обставин це міркування може бути враховане для цілей Конвенції, в усякому разі тією мірою, якою внутрішнє право визнає ... поняття порушення громадського порядку, спричинене злочином. Проте цю підставу можна вважати такою, що має стосунок до справи, та достатньою лише за умови її підкріплення фактами, здатними довести, що звільнення обвинуваченого з-під варти справді спричинить порушення громадського порядку. Окрім того, тримання під вартою буде й далі правомірним лише тоді, якщо загроза громадському порядку справді ще є, до того ж

продовження його строку не можна застосовувати в передбаченні вироку до позбавлення волі ...

Наведені вище умови в цій справі задоволені не були, оскільки навіть ті з розглянутих рішень, у яких приділено певну увагу обґрунтуванню цієї підстави, обмежуються лише абстрактним посиленням на характер злочину, обставини, за яких він був учинений, та ще іноді на реакцію сім'ї потерпілої особи ...

108. Суд визнає, що в деяких випадках безпека особи, щодо якої провадиться слідство, вимагає його подальшого тримання під вартою, принаймні протягом якогось часу. Однак це може ставатися тільки за виняткових обставин, що стосуються характеру відповідних злочинів, умов, за яких їх було вчинено, і контексту, в якому вони відбувалися ...

Цю підставу ... наводили органи судової влади час від часу так, ніби та небезпека, що загрожувала заявникові, періодично зникала і знову з'являлася.

Крім того, у тих кількох рішеннях, які посилаються на чинники, що могли б пояснювати, чому була потреба в захисті заявника, згадано ризик «помсти з боку родичів жертви» або «дії у відповідь» ... або «страх», який виявляє заявник з приводу «часто варварських і несправедливих [ліванських] звичаїв» ... Зокрема, вони забували вказати, чому була така потреба, коли майже всі члени сім'ї жертви проживали в Лівані.

«Александр Макаров проти Росії»

(Aleksandr Makarov v Russia), 15217/07, 12 березня 2009 року.

136. Суд вже кілька разів постановляв, що деякі злочини, внаслідок їхньої особливої тяжкості й суспільної реакції на них, можуть стати причиною таких порушень громадського порядку, яка може виправдовувати досудове тримання під вартою, принаймні протягом певного часу. Тож за виняткових обставин це міркування може бути враховане для цілей Конвенції, в усякому разі тією мірою, якою внутрішнє право визнає по-

няття порушення громадського порядку, спричинене злочинном. Проте цю підставу можна вважати такою, що має стосуюнок до справи, та достатньою лише за умови її підкріплення фактами, здатними довести, що звільнення обвинуваченого з-під варти справді спричинить порушення громадського порядку. Окрім того, тримання під вартою буде й далі правомірним, тільки якщо загроза громадському порядку справді ще є, до того ж продовження його строку не можна застосовувати в передбаченні вироку до позбавлення волі...

137. У цій справі такі умови дотримані не були. Крім того, що в російському законодавстві поняття порушення громадського порядку не наведене в переліку допустимих підстав для тримання обвинувачуваного під вартою, Суд також відзначає, що представники уряду посилалися на гіпотетичну загрозу громадському порядку з винятково абстрактного погляду, поклавши в основу своїх припущень лише тяжкість злочинів, нібито вчинених заявником. Уряд не представив жодних доказів і не вказав ні на один приклад, який свідчив би, що звільнення заявника могло становити реальну загрозу громадському порядку.

ж. Автоматичне унеможливлення звільнення

«Кабальєро проти Сполученого Королівства»

(Caballero v United Kingdom) [GC], 32819/96, 8 лютого 2000 року.

18. Заявник стверджував, що автоматична відмова в звільненні під заставу до суду відповідно до статті 25 Закону про кримінальне судочинство і громадський порядок від 1994 року («Закон 1994 року») була порушенням пункту 3 статті 5 Конвенції...
20. ... У своєму меморандумі до Суду уряд визнав, що було допущено порушення цих положень.
21. Суд приймає визнання урядом факту порушення в цій справі підпунктів пункту 3... статті 5 Конвенції, внаслідок чого він

в змозі ухвалювати рішення про справедливе задоволення заявника відповідно до статті 41...

«Бойченко проти Молдови»

(Voicenco v Moldova), 41088/05, 11 липня 2006 року.

135. ... Відповідно до статті 191 Кримінально-процесуального кодексу Молдови, у період розгляду справи судом звільнення з-під варти осіб, обвинувачуваних у навмисних злочинах, за які передбачено покарання понад 10 років позбавлення волі, не допускалось. Заявник, як видно, був обвинувачений саме в такому злочині...
138. Відповідно, Суд вбачає порушення пункту 3 статті 5 Конвенції в тому, що згідно з статтею 191 Кримінально-процесуального кодексу заявник не міг бути звільнений з-під варти під час розгляду справи в суді.

3. Обов'язок враховувати стан здоров'я утримуваного під вартою

«Боннішо проти Швейцарії»

(Bonnehau v Switzerland), 8224/78, 5 грудня 1979 року, DR 18, 100 [DH (80) 1].

88. Комісія не може не допускати можливість того, що тримання під вартою протягом 35 місяців особи віком 74 роки, яка страждала на цукровий діабет та серцево-судинні розлади, могло б за певних обставин спричинити виникнення проблем у зв'язку зі статтею 3 ...

У Комісії немає інформації, що дозволяла б їй критикувати умови тримання заявника або змушувала її сумніватися в тому, що він мав доступ до медичного обслуговування, якого вимагав стан його здоров'я.

«Саккопулос проти Греції»

(Sakkopoulos v Greece), 61828/00, 15 січня 2004 року.

40. В цій справі було очевидним, що стан здоров'я заявника, поза всяким сумнівом, викликав занепокоєння. До того, як його перевели до в'язниці у Коридаллосі, він хворів на серцеву недостатність та на діабет і перебував у лікарні. Проте жоден із фрагментів матеріалів справи не вказує на те, що пенітенціарна влада може бути звинувачена в погіршенні стану здоров'я заявника, спричиненого серцевим нападом та падінням у в'язниці, в той час, коли він перебував в місцях позбавлення волі.
41. ... Європейський суд констатує, що під час попереднього ув'язнення, яке тривало дев'ять місяців та дев'ятнадцять днів, заявник перебував як в цивільній лікарні, так і в лікарні в'язниці Коридаллосу. Медичні дипломи лікарів, які оглядали та лікували заявника, дозволяють зробити висновок, що останній перебував під постійним лікарським контролем і отримував адаптоване до стану його здоров'я харчування... Зокрема, кардіолог в'язничної лікарні підтвердив, що заявник мав постійний медичний догляд, рівень його тиску вимірювали вранці та ввечері, і він перебував на діабетичному режимі харчування...

4. Застосування альтернативних заходів

а. Звільнення під заставу (на поруки)

«Летельє проти Франції»

(Letellier v France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

46. Коли єдиною підставою продовження строку тримання під вартою є побоювання, що обвинувачений зникне і таким чином уникатиме потім явки на судовий процес, його належить

звільнити, якщо він у змозі забезпечити достатні гарантії такої явки – наприклад, через внесення застави ...

Суд зазначає, що ... відділи у справах обвинувачення не встановили, що в конкретному випадку це було не так.

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

78. У цій справі протягом усього періоду тримання заявниці під вартою органи влади не зважили можливості забезпечити її присутність через застосування менш суворих запобіжних заходів, хоча адвокати заявниці неодноразово клопоталися про її звільнення під заставу або під підписку про невиїзд, тимчасом як такі «запобіжні заходи» явно передбачені в російському законодавстві для забезпечення належного провадження у кримінальній справі... Національні суди у своїх рішеннях не вказали ніяких мотивів, з яких альтернативні позбавленню волі заходи не забезпечили б належного ходу судового розгляду, що зрозуміти тим більше важко, якщо зауважити, що новий Кримінально-процесуальний кодекс містить чітку вимогу до національних судів розглядати можливість застосування менш репресивних «запобіжних заходів», ніж взяття під варту ...

«Боннішо проти Швейцарії»

*(Bonnehau v Switzerland), 8224/78, 5 грудня 1979 року,
DR 18, 100 [DH (80) 1].*

74. ... Оскільки встановлювати суму застави належить з урахуванням передовсім майна підозрюваного ..., він не може стверджувати, що строк його тримання під вартою був продовжений через те, що від нього вимагали внести надто велику заставу, коли він не надав відомості, необхідні для встановлення її розміру. Інакше кажучи, обвинувачений, що його органи судової влади, як вони самі заявляють, готові звільнити

під заставу, повинен сумлінно надати достатню інформацію, котру в разі потреби можна буде перевірити, про розмір свого майна, аби органи влади могли оцінити, якого розміру заставу встановлювати...

«В. проти Швейцарії»

(W v Switzerland), 14379/88, 26 січня 1993 року.

33. ... обставини справи та репутація заявника послужили відповідним судам підставою відхилити його пропозицію від 18 травня 1988 року про внесення застави (те, що він ще не так давно, 1 лютого, відмовлявся зробити): як сама сума (30000 швейцарських франків), так і невідоме джерело походження цих грошей, які мали бути внесені, означали, що це не буде належною гарантією того, що заявник вирішить не зникати через побоювання втратити цю заставу...

І нарешті, той факт, що після першого ж засудження заявник щораз повертався до в'язниці після кожного звільнення, не може, з огляду на минуле, дозволити вважати позицію суддів безпідставною.

«Пунцельт проти Чехії»

(Punzelt v Czech Republic), 31315/96, 25 квітня 2000 р.

85. Суд зауважує, що впродовж відповідного періоду чеські суди відхиляли пропозиції заявника щодо внесення застави в розмірі до 15 000 000 чеських крон (CZK), оскільки не вважали її достатньою гарантією явки заявника до суду. В одному випадку міський суд висловив свою готовність розглянути питання про звільнення заявника з огляду на його хвороби, якщо він внесе заставу в сумі 30 000 000 чеських крон. У своєму рішенні міський суд звернув увагу на те, що заявник видав два незабезпечені чеки на суму, еквівалентну 28 400 000 кронам, що до свого арешту він мав намір купити два універсаги за 338 856 000 та 236 000 000 чеських крон, і що він взяв

на себе зобов'язання заплатити за них сумами, розбитими на частини по 150 000 000 чеських крон.

86. Розглянувши конкретні обставини справи, суд дійшов висновку, що ані повторювана відмова у звільненні під заставу, ані встановлена застава в розмірі 30 000 000 чеських крон, порушенням прав заявника за пунктом 3 статті 5, враховуючи масштаб його фінансових операцій, не були...

«Іванчук проти Польщі»

(Iwańczuk v Poland), 25196/94, 15 листопада 2001 року.

69. Суд зауважує, що заявник швидко виконав своє зобов'язання надати відповідну інформацію про своє майно. Лише суди весь час міняли оцінку фактичної суми, що мала бути внесена як застава. Основні труднощі, однак, полягали у визначенні форми застави, а саме: чи вона має бути внесена готівкою, у вигляді державних облігацій або заставної на нерухоме майно заявника. Слід зауважити, що органи влади в якийсь момент відмовили в тому, щоб застава була внесена у вигляді заставної, не ставлячи під сумнів прав заявника на відповідне майно. Це, на думку Суду, дозволяє зробити висновок, що органи влади стримано ставилися до взяття застави, яка, у разі неявки заявника на судовий процес, вимагала б виконання певних формальностей для арешту майна. На думку Суду, саме по собі це не можна вважати за достатню підставу для того, щоб протягом чотирьох місяців застосовувати такий захід, як попереднє ув'язнення, яке рішенням компетентного органу судової влади вже було визнане непотрібним.
70. З огляду на те, що провадження щодо суми та умов внесення застави тривало аж чотири місяці і чотирнадцять днів, і заявник весь цей час перебував під вартою вже після прийняття рішення, що його подальше тримання під вартою не є потрібним, а також на те, що ніяких вагомих мотивів для обґрунтування ухвалених одна за одною змін до рішення щодо того, в якому вигляді мала бути внесена застава, органами влади не

представили, Суд доходить висновку про те, що було порушення пункту 3 статті 5 Конвенції.

«Мангурас проти Іспанії»

(*Mangouras v Spain*), 12050/04, 8 січня 2009 року.

38. Суд відзначив, що заявника було позбавлено свободи впродовж 83 днів і звільнено під грошову заставу в 3 000 000 євро, такого розміру її вимагали...
39. Суд визнає високий розмір застави. Він водночас зазначає, що її сплатила лондонська страхова компанія «*London Steamship Owners Mutual Insurance Association*», яка виявилась страховальником судновласника «Престижу», роботодавця заявника в цьому випадку... і який відповідно до укладеної між двома сторонами угоди покривав витрати цивільної відповідальності судна у випадку забруднення довкілля. Відповідно, вимогу про заставу задовольнили через застосування правових договірних взаємовідносин між роботодавцем та страховальником.
40. Зрозуміло, що після внесення грошової застави заявник повернувся до Греції, де він регулярно з'являвся до комісаріату поліції. Оскільки на сьогодні слідчі дії, які провадить суддя-дознавач № 1 Коркубіона ще не завершені,... така система дозволяє іспанським органам влади постійно знати про місце перебування заявника. В будь-якому разі Європейський суд звертає увагу на той факт, що основна мета призначення застави – забезпечити присутність заявника на судовому процесі – залишається чинною і на сьогодні...
42. Суд вважає, що слід брати до уваги особливі обставини цієї справи, а саме – специфіку правопорушень, вчинених в рамках «каскаду відповідальностей» відповідно до положень з царини морського права та, зокрема, в питанні завдання шкоди морському довкіллю, які вирізняють цю справу з-поміж інших, в яких Суд повинен був розглядати тривалість терміну попереднього ув'язнення. У зв'язку з цим Суд робить висновок, що

серйозність обставин справи виправдовує занепокоєння національних судових інстанцій щодо визначення відповідальності за природну катастрофу та, відповідно, є раціональним, що ці інстанції хотіли забезпечити присутність заявника в судовому процесі через призначення застави в великому розмірі.

43. До того ж Європейський суд зауважує, що позбавлення свободи заявника тривало менше, аніж в інших розглянутих Судом справах, в яких хоч і не йшлося про розв'язання питання про завдання шкоди морському довкіллю, як в цій справі, однак заявника також позбавили волі з можливістю бути звільненим за умови внесення застави...
44. З огляду на викладене вище, Європейський суд вважає, що національні органи достатньо обґрунтували пропорційний розмір застави перед тим, як запропонувати його сплатити заявникові, та достатньо врахували всі персональні обставини заявника, зокрема його статус найманого працівника роботодавця, який, в свою чергу, був застрахований від подібних можливих випадків... Суд вважає, що дуже великий розмір застави в цій справі не був непропорційним, якщо брати до уваги серйозність правопорушення та катастрофічні наслідки як з природоохоронного, так і з економічного боку, спричинені витоком матеріалів, які перевозило судно.

b. Підписка про невиїзд

«Ч'янчіміно проти Італії»

(Ciancimino v Italy), 12541/86, 27 May 1991, DR 70, 103.

2. ...Комісія вважає, що, з огляду на особливо серйозний характер загрози для «суспільного порядку», яку створюють злочинні організації, і на важливість профілактики злочинності у зв'язку з особами, підозрюваними в належності до мафії, примусові заходи щодо місця проживання загалом можна вважати за необхідні в демократичному суспільстві заради досягнення згаданих вище цілей...

У цій справі Комісія зауважує, що «небезпечність заявника» оцінено в ході судового процесу, що триває, ... і що в ході цього процесу права з боку захисту були повністю дотримані. Вона також відзначає, що в розглядуваній справі застосування таких заходів, які є предметом окремого провадження, усе ж пов'язане також із кримінальним переслідуванням заявника, якому висунуто різного роду обвинувачення в рамках трьох окремих кримінальних справ...

Виходячи з цього, Комісія вважає, що жодної непропорційності між поставленою метою та заходами, яких було вжито в справі заявника, немає. З цього випливає, що скарга заявника, якщо її розглядати з позиції статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, є явно необґрунтованою...

с. Домашній арешт

«Манчіні проти Італії»

(Mancini v Italy), 44955/98, 2 серпня 2001 року.

17. ... з огляду на їхній вплив та спосіб виконання, обидва застосовані до заявників запобіжні заходи – тримання під вартою у в'язниці і домашній арешт – були позбавленням волі за змістом підпункту (с) пункту 1 Статті 5 Конвенції. Ця справа стосується лише затримки із заміною тримання під вартою в пенітенціарній установі на менш суворий запобіжний захід...
19. ... Хоч дійсно за певних обставин переведення особи з однієї психіатричної лікарні до іншої може привести до значного покращення загального стану цієї особи, фактом залишається те, що таке переведення не спричиняє зміни виду позбавлення волі, застосовуваного до заявника. Однак таке твердження неправильне стосовно заміни ув'язнення домашнім арештом, оскільки внаслідок цього змінюється сам характер місця ув'язнення: замість державної установи – приватне житло. На відміну від домашнього арешту, тримання під вартою в пенітенціарній установі передбачає залучення особи в

загальну систему, її участь у заходах і спільне використання засобів з іншими ув'язненими, а також суворий контроль з боку адміністрації над усіма основними аспектами її побуту.

d. Поліційний нагляд

«Раймондо проти Італії»

(Raimondo v Italy), 12954/87, 22 лютого 1994 року

39... З огляду на загрозу, яку мафія становить для «демократичного суспільства», такий захід був, зокрема, необхідним для «забезпечення громадського порядку» та «запобігання злочинам», а отже, пропорційним поставленій меті до того часу, коли апеляційний суд Катанцаро ухвалив рішення про його скасування, а саме – до 4 липня 1986 року...

... Навіть припускаючи, що рішення, ухвалене на закритому засіданні, не мало юридичної сили, доки щодо нього не внесено реєстрового запису, Суду важко зрозуміти, чому знадобилося приблизно п'ять місяців для його обґрунтування – тоді як воно мало негайно набрати чинності і стосувалось одного з основних прав заявника, а саме: вільно залишати помешкання й повертатись до нього, – а потім іще вісімнадцять днів, щоб поінформувати заявника про скасування заходів.

40. Суд дійшов висновку, що принаймні з 2 по 20 грудня 1986 року втручання не було ані передбаченим законом, ані необхідним, внаслідок чого порушено статтю 2 Протоколу № 4...

e. Вилучення паспорта

«Шмід проти Австрії»

(Schmid v Austria), 10670/83, 9 липня 1985, DR 44, 195.

2. ... Заявник також стверджує, що була порушена стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції, бо й надалі чинні умови застави, що застосовувалися навіть після звільнення заявника

з-під варти і рішення від 12 червня 1984 року, перешкождали йому у виїзді з країни і, оскільки вони також передбачали відмову у видачі йому подорожніх документів, так само й у пересуванні країною... Комісія вважає, що обмеження, дозволені пунктом 3 статті 2 Протоколу № 4 у цій справі належить тлумачити вкупі з останнім реченням пункту 3 статті 5 Конвенції. Заявник був звільнений з-під варти в процесі розгляду справи в суді з установленням «гарантій явки на судові засідання». Комісія вважає, що немає жодної причини, з якої ці гарантії слід обмежити грошовою заставою. Вона також вважає, що за цих обставин умови звільнення під заставу тією мірою, у якій вони обмежували вибір місця проживання заявника та його свободу пересування в межах країни та за кордоном, були «передбачені законом, і ... необхідними в демократичному суспільстві ... для запобігання злочину ...». Отже, вони підпадали під пункт 3 статті 2 Протоколу № 4.

5. Перевірка правомірності

а. Доступність

«Р. М. Д. проти Швейцарії»

(R M D v Switzerland), 19800/92, 26 вересня 1997 року.

52. У цій справі було безспірним, що пан Р. М. Д. міг подавати клопотання про звільнення в кожному кантоні. Якщо б його тримали під вартою тільки в одному кантоні, то процедура, безсумнівно, відповідала б вимогам пункту 4 статті 5 Конвенції. Проблема ж полягала не в тому, що в кожному з кантонів бракувало засобів правового захисту, а в тому, що вони виявилися неефективними в тій конкретній ситуації, в якій опинився заявник. Оскільки його раз у раз переводили з одного кантону в інший, він не міг, з огляду на межі юрисдикції кантональних судів, отримати судові рішення

щодо його тримання під вартою, право на що йому надавав пункт 4 статті 5.

53. Таке становище пояснюється федеральним устроєм Швейцарської Конфедерації, в якій кожен кантон має свій власний кримінально-процесуальний кодекс ...
54. ... Суд вважає, що ці обставини не можуть виправдати позбавлення заявника його прав за пунктом 4 статті 5. У тому разі, якщо, як і в цій справі, позбавленого свободи постійно переводять з одного кантону в інший, державі належить організувати свою судову систему так, щоб дати своїм судам можливість дотримуватися вимог цієї статті.

«Кеніг проти Словаччини»

(König v Slovakia), 39753/98, 20 січня 2004 року.

20. У цій справі Кошицький (*Košice*) крайовий суд засудив заявника за вчинення двох правопорушень і призначив йому покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк. Проте крайовий суд не прийняв ... постанови щодо клопотання про звільнення з-під варти, який заявник подав ще до ухвалення вироку. Через брак будь-якого рішення з цього клопотання заявника й далі тримали в попередньому ув'язненні – формально на підставі рішення, прийнятого з іншої нагоди ще до ухвалення вироку крайового суду.
21. ...не можна стверджувати, що судовий контроль, передбачений пунктом 4 статті 5, був виконаний у формі вироку Кошицького крайового суду з моменту його постанови 24 лютого 1997 року. Такий контроль став дійсним тільки 2 липня 1997 року, коли Верховний суд відхилив апеляцію заявника й вирок Кошицького крайового суду став остаточним...

«Оджалан проти Туреччини»

(Öcalan v Turkey) [GC], 46221/99, 12 травня 2005 року

70. Що ж до особливих умов, у яких опинився заявник під час тримання під вартою в поліції, Суд не бачить причин не погодитися з висновком Палати про те, що обставини справи унеможлиблювали йому дієве звернення до засобу правового захисту, про який згадував уряд. У своєму рішенні Палата мотивувала це так ...:

«... По-перше умови, в яких тримали заявника, і, зокрема, те, що його тримали в цілковитій ізоляції, не давали йому змоги скористатися з цього засобу особисто. Він не здобув ніякої юридичної освіти і, доки перебував під вартою в поліції, не мав бодай якоїсь можливості радитися з адвокатом. Однак, як Суд зазначав це вище..., згадане в пункті 4 статті 5 провадження повинне бути судовим за своїм характером. Невиправдано було б сподіватись, що заявник у таких умовах буде в змозі оспорити законність та тривалість свого тримання під вартою без допомоги з боку свого адвоката.

... По-друге, стосовно пропозиції, що адвокати за вказівкою заявника або його близьких родичів могли оспорити його тримання під вартою, не порадившись із ним, Суд зауважує, що поліція не дозволила вчинити жодних дій єдиному члену заявникової групи адвокатів з метою отримати повноваження представляти його інтереси... Інші адвокати, яких найняли члени сім'ї заявника, не мали можливості зв'язатися з ним, доки він перебував у поліції. Крім того, у зв'язку з неординарними обставинами його арешту заявник був основним джерелом безпосередньої інформації про події в Найробі, яка б мала значення – на той момент провадження – для оскарження законності його арешту.

... Нарешті, говорячи лише про час перебування заявника під вартою в поліції, Суд вважає на серйозність обвинувачень, висунутих проти нього, і на той факт, що період, проведений під вартою в поліції, не перевищував того, що дозволяло національне законодавством. Він вважає, що за тих обставин заява з цього питання, подана районному судді, мала б мало перспектив на успіх.»

«Асенов проти Болгарії»

(Asenov v Bulgaria), 42026/98, 15 липня 2007 року.

75. Європейський суд зауважує, що після двох звернень, 30 вересня 1997 року та 3 лютого 1998 року, районний суд відмовився розглянути клопотання про звільнення заявника з-під варти на тій підставі, що коли особа, про яку йдеться, й продовжувала залишатись в місці позбавлення волі, то це формально було не результатом застосування такого заходу, як попереднє ув'язнення, а зобов'язанням внести заставу.
76. Суд зазначив, що першу з цих відмов зроблено на підставі чинних на той час правил процедури, які не передбачали на етапі попереднього розслідування можливості застосувати в судовому порядку правовий засіб для звільнення з-під варти в разі, коли таке тримання під вартою було спричинене невнесенням необхідної застави. Щодо другого клопотання, то з відповідного чинного на той час законодавства є очевидним, ... що суд, який розглядав цю справу по суті загалом був наділений повноваженнями ухвалити подібне рішення – що він, однак, відмовився зробити у випадку заявника...
78. З огляду на обставини цієї справи, слід визнати, що заявник був позбавлений права на засіб правового захисту, який гарантує пункт 4 статті 5 Конвенції.

в. Невідкладність

«Летельє проти Франції»

(Letellier v France), 12369/86, 26 червня 1991 року.

56. Загальна тривалість розгляду другого клопотання про звільнення, зокрема обвинувальними палатами, які мали ухвалити рішення після касаційної інстанції, викликає сумніви в Суду. Однак слід зважати на те, що заявниця мала право в будь-який момент звернутися з новим клопотанням. В період з 14 лютого 1986 року по 5 серпня 1987 року вона справді по-

дала ще шість клопотань, кожне з яких розглядали від восьми до двадцяти днів...

57. Отже, порушення пункту 4 статті 5 не було.

«Барановський проти Польщі»

(Baranowski v Poland), 28358/95, 28 березня 2000 року

71. З цього приводу Суд зауважує, що провадження, яке стосувалося першого клопотання про звільнення з-під варті, тривало від 7 лютого до 5 липня 1994 року, тобто майже п'ять місяців. Провадження, яке стосувалося другого клопотання, розпочалося 28 березня 1994 року і, проходячи паралельно з першим, тривало понад три місяці.

72. Суд погоджується з тим фактом, що складність медичних проблем, які фігурують в процесі розгляду клопотання про звільнення з-під варті, може бути тим фактором, який можна брати до уваги при з'ясуванні того, чи було дотримано передбачену пунктом 4 статті 5 вимогу «невідкладності». Однак це не означає, що складність амбулаторних записів – навіть виняткового характеру – звільняють національні органи влади від їхніх основних обов'язків за цим пунктом ...

73. У цьому контексті Суд зауважує, що Лодзинському регіональному суду знадобилося приблизно шість тижнів для того, щоб одержати висновок кардіолога, та ще місяць – щоб одержати докази від невролога та психіатра. Після цього суд витратив ще один місяць на отримання інших доказів (яких саме – не зазначено) ... Такі досить тривалі проміжки часу між відповідними ухвалами, пояснювані збиранням доказів, не свідчать про «особливу ретельність» при проведенні судового провадження, на яку посилається уряд у своєму меморандумі. Отже, Суд визнає непереконливим аргумент уряду, що потреба в отриманні медичних доказів може бути поясненням, чому провадження тривало так довго. Відповідно, Суд доходить висновку, що це провадження не було здійснене «невідкладно», як того вимагає пункт 4 статті 5.

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

96. Суд зауважує, що розгляд національними судами касаційних скарг заявника на постанови про продовження строку тримання під вартою зайняв 36, 26, 36 і 29 днів... Немає нічого, що дало б змогу припустити, ніби заявниця після подання скарг сама затягувала їхній розгляд. Суд вважає, що ці чотири періоди не можуть уважатися сумісними з вимогою пункту 4 статті 5 про «невідкладність», а надто з врахуванням того, що їхня тривалість цілком залежала від органів влади...
97. Отже, було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

с. Обсяг перевірки

«Ніколова проти Болгарії» (Nikolova v Bulgaria)

[GC], 31195/95, 25 березня 1999 року.

61. Пловдивський обласний суд, розглядаючи апеляцію заявниці щодо її тримання під вартою, очевидно, не діяв відповідно до усталеної тогочасної практики Верховного суду і, отже, обмежив свій розгляд перевіркою того, чи висунули слідчий та прокурор заявниці обвинувачення у вчиненні «серйозного умисного злочину» за змістом Кримінального кодексу і чи не підлягає вона звільненню за станом здоров'я ...

Хоча пункт 4 статті 5 Конвенції не зобов'язує суддю, що розглядає скаргу на тримання під вартою, досліджувати кожен аргумент, що міститься у поданнях заявника, але передбачені ним гарантії втратили б свою суть, якщо б суддя, спираючись на норми вітчизняної практики і права, міг трактувати як такі, що не мають значення для діла, чи нехтувати конкретні факти, на які вказує утримувана під вартою особа і які можуть поставити під сумнів наявність неодмінних умов, за яких позбавлення волі буде «законним» за змістом Конвенції. Доводи заявниці в скарзі від 14 листопада 1995 року містили саме такі конкретні факти і не здавалися неймовірними чи

явно необґрунтованими. Знехтувавши ці доводи, обласний суд не здійснив перевірки того обсягу й характеру, яких вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

«Граусліс проти Литви»

(Grauslys v Lithuania), 36743/97, 10 жовтня 2000 року.

54. ... Суд зазначає, що рішення національних судів, по які згадував Уряд, не містили жодної згадки про численні звернення заявника щодо неправомірності його тримання під вартою з 9 жовтня 1996 року... Навіть у своєму рішенні про звільнення заявника окружний суд відмовився розглядати твердження заявника про порушення внутрішнього права і Конвенції у зв'язку з заборонаю, встановленою частиною 4 статті 372 чинного на той час Кримінально-процесуального кодексу, й не вказав мотивів звільнення заявника... Постанову про звільнення можна, отже, інтерпретувати як визнання того, що правомірність тримання заявника під вартою була спірною, проте вона не є адекватною судовою відповіддю за змістом пункту 4 статті 5...

d. Періодичність

«Херцегфалві проти Австрії»

(Herczegfalvy v Austria), 10533/83, 24 вересня 1992 року.

75. ... Згідно з прецедентною практикою Суду щодо застосування пунктів 1 і 4 статті 5 Конвенції з метою відповідності вимогам Конвенції, такий контроль має здійснюватися з дотриманням як матеріально-правових, так і процесуальних норм національного законодавства, а також з дотриманням мети статті 5... Остання умова передбачає не лише обов'язкове ухвалення компетентними судами рішень «невідкладно», ... а й наявність розумних інтервалів між цими рішеннями...
77. У розглядуваній справі на підставі пункту 3 статті 25 Кримінального кодексу прийнято три рішення з

такими інтервалами: п'ятнадцять місяців (6 листопада 1980 року – 8 лютого 1982 року), два роки (8 лютого 1982 року – 16 лютого 1984 року) та дев'ять місяців (16 лютого 1984 року – 14 листопада 1984 року), відповідно. Перші два рішення не можна вважати такими, що прийняті з розумними інтервалами, особливо з огляду на те, що численні клопотання про звільнення, які подавав п. Херцегфалві, залишилися без відповіді...

78. Отже, пункт 4 статті 5 порушено...

«Егмез проти Кіпру»

(Egmez v Cyprus), 30873/96, 21 грудня 2000 року.

94. Суд нагадує, що пункт 4 статті 5 Конвенції вимагає процедури судового характеру з гарантіями, що відповідають виду застосованого позбавлення волі... Цілком можливо, що система автоматичного періодичного перегляду судом питання про законність тримання під вартою може забезпечити дотримання вимог пункту 4 статті 5...

95. Суд зауважує, що після слухань у Ларнакській лікарні 8 жовтня 1995 року законність тримання заявника під вартою була предметом розгляду ще в двох випадках – автоматично 16 жовтня 1995 року, і пізніше у відповідь на клопотання про тимчасове звільнення – 20 жовтня 1995 року. В обох випадках заявник мав юридичного представника. Звідси випливає, що порушення пункту 4 статті 5 Конвенції не було.

е. Доступ до матеріалів справи

«Недбала проти Польщі»

(Niedbala v Poland), 27915/95, 4 липня 2000 року

67. ... Суд вважає безперечним той факт, що застосовний на той час закон не давав права ні самому заявникові, ні його адвокатів бути присутніми на судовому засіданні. Більше того, застосовні положення не містили вимоги ознайомлення за-

явника або його адвоката з аргументацією прокурора на підтримку тримання заявника під вартою. Внаслідок цього заявник не мав жодної можливості відповісти на ці аргументи, щоб оскаржити підстави, наведених органами обвинувачення для виправдання його затримання. Насамкінець Суд зауважує, що, відповідно до застосовних положень закону про кримінальний процес, прокурор мав право бути присутнім на будь-якому судовому засіданні, де суд розглядав питання законності затримання заявника, і що на одному з них прокурор був присутнім.

68. Отже, виходячи з наведених вище міркувань, Суд дійшов висновку, що порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

f. Неповідомлення щодо подань, зроблених прокурором

«Ілійков проти Болгарії»

(Ilijkov v Bulgaria), 33977/96, 26 липня 2001 року.

103. ...Суд, який розглядає скарги щодо тримання під вартою, зобов'язаний забезпечити гарантії судової процедури. Такий процес має бути змагальним і належним чином забезпечувати «процесуальну рівність сторін» – обвинувача та особи, що перебуває під вартою...
104. Цілком очевидно, що в цій справі сторони процесу у Верховному суді не перебували в рівних умовах. Згідно з чинними (ще й досі) нормами національного права та усталеною практикою, органи обвинувачення мають право наводити суддям аргументи, не доводячи їх до відома заявника. Отже, процес не мав змагального характеру.

«Ошват проти Угорщини»

(Osváth v Hungary), 20723/02, 5 липня 2005 року.

18. Суд звертає увагу на те, що термін досудового ув'язнення заявника неодноразово продовжували, не надсилаючи йому заздалегідь копій клопотань прокуратури про це. Суд вважає,

що навіть якби заявник міг бути присутнім особисто або бути представленим у суді на слуханні з питання його тримання під вартою, то цієї можливості було б недостатньо, щоб забезпечити йому належну нагоду висловити свої зауваження щодо клопотань, заявлених обвинуваченням. Окрім того, Суд зазначає, що заявник не міг ні особисто з'явитися, ні бути представленим на засіданні Верховного суду, який в закритому режимі постановив продовжити термін попереднього тримання заявника під вартою.

Враховуючи ці обставини, Суд переконаний, що заявник не мав змоги скористатися з процедури, яка була б справді змагальною...

g. Достатня можливість для підготування справи

«Самойле і Чонка проти Румунії»

(Samoilă and Cionca v Romania), 33065/03, 4 березня 2008 року.

76. З огляду на ці обставини та не висловлюючись щодо конкретного способу, в який адвокати за призначенням виконували свої обов'язки, Європейський суд дійшов висновку, що заявники не мали можливості скористатись ефективним захистом у Верховному суді...
77. Висловлюючись стосовно часу вручення повісток з викликом на судові засідання та можливості для адвокатів заявників брати участь в слуханнях у Верховному суді, Європейський суд зазначає, що чотири з семи повісток були вручені заявникам напередодні або ж навіть того дня, коли відбувались слухання. За цих обставин та з врахуванням того факту, що відстань між містами Орадеа та Бухарест становить приблизно 600 кілометрів, Європейський суд вважає, що можливість для адвокатів своєчасно прибути на ці засідання практично дорівнювала нулю.
78. Окрім того, Суд зауважує, що відповідно до наданої урядом інформації заявники могли скористатись однією телефонною

розмовою на тиждень, а кореспонденція проходила через адміністративні в'язничні служби, що неминуче затримувало доставлення пошти. Тому коли йдеться про повістки з викликом на судові засідання 2 та 3 вересня і 3 жовтня 2003 року, на які заявників запросили відповідно за чотири, вісім та два дні, Суд вважає, що можливість повідомити про це адвокатів та шанси, що ці останні зможуть дістатись місця засідання, були також дуже обмеженими.

79. Нарешті, Суд зазначив, що навіть коли б заявники висловили своє безсумнівне бажання взяти участь у засіданні Верховного суду, прокурор І. М. заперечив проти цього на підставі того, що вони повинні бути присутніми на іншому засіданні – в апеляційному суді.
80. Відповідно, замість того, щоб запропонувати заявникам бути належно представленими на засіданнях, результати яких були визначальними для того, щоб залишити їх у в'язниці чи покласти край їхньому позбавленню волі, національні органи влади позбавили заявників можливості належним чином боротись із доводами, які висунула прокуратура на виправдання їхнього позбавлення волі.
81. Отже, було порушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

h. Присутність адвоката

«Влох проти Польщі»

(Włoch v Poland), 27785/95, 19 жовтня 2000 року.

129. Спочатку Суд зауважив, що відповідно до чинного на той час кримінально-процесуального законодавства, рішення про попереднє ув'язнення ухвалював державний обвинувач, і це рішення можна було оскаржити. Закон не надавав права заявникові або його адвокату бути присутнім на засіданні суду під час провадження, порушеного на підставі такої скарги. Суд, проте, відзначає, що ведучи провадження в цій справі, 4 жовтня 1994 року Краківський регіональний суд,

очевидно, як виняток, дозволив адвокатам заявника взяти участь у судовому засіданні, хоча представники уряду не вказали на правові підстави такого рішення. Представникам заявника дозволили звернутися до суду, а після цього наказали залишити зал судового засідання. Отже, це дало змогу обвинувачеві, який залишився, наводити додаткові аргументи на підтримку рішення про тримання під вартою, тим часом як ані заявник, ані його адвокати змоги заперечити або дати пояснення не мали...

131. Виходячи з цих обставин, Суд визнав, що провадження, в якому розглядали апеляцію заявника проти ордеру про арешт, не відповідало процедурним вимогам пункту 4 статті 5. Хоча очевидно, що це провадження здійснювали «невідкладно», як того вимагає це положення, та воно не забезпечувало «основних гарантій процедури, застосовуваної при розв'язанні питання щодо позбавлення волі».

«Целеєвський проти Польщі»

(Celejewski v Poland), 17584/04, 4 травня 2006 року.

45. ... Заявник визнав, що суд видав постанову про арешт, провівши засідання в його присутності, як це передбачено законом, чинним у відповідний період...
46. Крім того, Суд зазначає, що у провадженні щодо продовження попереднього ув'язнення, суди також зобов'язані, як встановлено частиною 5 статті 249 Кримінально-процесуального кодексу, повідомляти адвоката затриманої особи про дату і час судових засідань, на яких ухвалюватимуть рішення щодо продовження строку попереднього ув'язнення, чи розглядатимуть скаргу на рішення про призначення або продовження строку попереднього ув'язнення... Адвокат має право бути присутнім у такому засіданні. У зв'язку з цим Суд відзначає, що в цій справі бракує якихось доказів того, що суди відступили від звичайної процедури і що адвокат заявника не був належним чином повідомлений повісткою для участі в су-

дових засіданнях. Крім того, заявник не навів жодного аргументу, що його захист, і тоді, коли його забезпечував адвокат, призначений судом, і на будь-якій іншій стадії, був недостатнім.

У зв'язку з вищевикладеним, Суд вважає, що судовий розгляд питання про продовження строку його тримання під вартою задовольняв вимоги пункту 4 статті 5...

«Фодале проти Італії»

(Fodale v Italy), 70148/01, 1 червня 2006 року.

43. У цій справі Касаційний суд призначив розгляд протесту прокуратури на 15 люте 2000 року. Однак ніякої повістки в суд ні заявнику, ні його адвокату не надсилали. Отже, відповідач був не в змозі відповідати на представлені прокуратурою доводи, роблячи письмові заяви або викладаючи усно свої доводи під час засідання. На відміну від нього, представник прокуратури таку можливість у суді касаційної інстанції мав.
44. За таких обставин Суд не може зробити висновок про те, що вимоги змагальності та процесуальної рівності сторін були задоволені.
45. Отже, порушено пункт 4 статті 5 Конвенції.

і. Присутність обвинуваченого

«Граужініс проти Литви»

(Graužinis v Lithuania), 37975/97, 10 жовтня 2000 року.

34. Суд вважає, що з урахуванням того, що стояло на кону з боку заявника – а йшлося про його свободу, а також проміжку часу між різними рішеннями та переоцінки підстав для тримання під вартою, присутність заявника на слуханнях в суді 3 і 17 липня 1997 року з питання попереднього ув'язнення було необхідним для того, щоб він мав можливість давати достатню інформацію та вказівки своєму адвокату.

Окрім того, якщо їх розглядати в цілому, то це та подальші провадження не забезпечили заявнику можливості ефективно контролювати законність тримання під вартою, якого вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

За цих обставин Суд доходить висновку, що заявникові не були надані гарантії, які відповідають застосованому в цьому випадку виду позбавлення волі.

«Мамедова проти Росії»

(Mamedova v Russia), 7064/05, 1 червня 2006 року.

91. ... Враховуючи значення першого касаційного засідання, посилення суду касаційної інстанції на особу заявниці, а також її намір клопотати про звільнення з-під варти через особливі умови цього тримання під вартою, її присутність була необхідною для того, щоб давати достатню інформацію та вказівки своєму адвокату...
92. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що відмова в клопотанні про присутність у засіданні суду касаційної інстанції 10 серпня 2004 року позбавила заявницю ефективного контролю за законністю її тримання під вартою, як того вимагає пункт 4 статті 5 Конвенції.

ж. Відсутність вимоги про слухання в відкритому засіданні

«Райнпрехт проти Австрії»

(Reinprecht v Austria), 67175/01, 15 листопада 2005 року.

39. Крім того, треба мати на увазі, що пункти 4 і 6 статті 5, попри їхній зв'язок, мають різну мету. Пункт 4 статті 5 покликаний захищати від довільного тримання під вартою, гарантуючи негайний перегляд законності будь-якого тримання під вартою... У випадках попереднього ув'язнення, що підпадають під сферу дії підпункту (с) пункту 1 статті 5 такий перегляд має встановити, крім іншого, наявність обґрунтованих підозр щодо затриманого. Стаття 6 має справу з «встановленням

обґрунтованості кримінального обвинувачення» і покликана забезпечити гарантії того, що суть справи, тобто питання, чи є вина обвинуваченого у висунутих йому обвинуваченнях, буде досліджена в рамках «справедливого і публічного розгляду».

40. Ця відмінність у цілях пояснює, чому пункт 4 статті 5 містить гнучкіші процедурні вимоги, ніж стаття 6, при цьому будучи набагато суворішим щодо невідкладності.

Окрім того, доводи уряду, що вимога стосовно публічності розгляду може негативно відбиватися на невідкладності, не позбавлені рації. Розгляд питання про правомірність досудового ув'язнення на практиці часто проводять в слідчих ізоляторах. Для забезпечення публічності дієвої можливості бути присутньою на слуханні у в'язниці або конвоювання затриманих до приміщення суду з метою проведення публічного розгляду і справді можуть знадобитися заходи, що йдуть у супереччю вимозі щодо невідкладності. А тим більше в подібних до цього випадках, коли перегляд треба здійснювати неодноразово і часто.

41. Насамкінець Суд вважає, що пункт 4 статті 5, хоча він і вимагає проводити слухання для розгляду питання про законність досудового ув'язнення, не ставить вимоги, щоб такий розгляд зазвичай був публічним. Це цілком допускає можливість того, що за якихось обставин буде потрібно проводити публічне слухання. Однак наявність таких обставин в цій справі доведено не було. Наявності інших вад в перегляді законності попереднього ув'язнення заявника не встановлено.

к. Належна процедура слухання

«Рамішвілі і Кохреїдзе проти Грузії»

(Ramishvili and Kokhreidze v Georgia), 1704/06, 27 січня 2009 року.

129. ... Заявників помістили на загородженій ґратами й оточеній охоронцями лаві підсудних в далекому кінці зали судових

засідань, у якій панував повний безлад. Вони заледве могли спілкуватися зі своїми адвокатами, не могли добре чути прокурора і суддів та насилу могли бути почутими через галас у кімнаті. Для того, щоб брати участь у слуханні, заявники му-сили ставати на стілець у загородженій лаві для підсудних і, чіпляючись за металеві ґрати загорожі, кричати. Комунікації в залі суду постійно перешкоджали самовільні вигуки журналістів, безупинні дзвінки мобільних телефонів, люди, що не-самовито сперечалися один із одним та обмінювалися вуль-гарними лайками тощо, а суддя чи то не бажав, чи не міг на-вести порядок.

130. ... адвокатів заявників, коли вони викладали заяви зі сторо-ни захисту, засліплювали спалахи фотоапаратів і галогенних ламп знімальних приладів. Їхні заяви були ледь чутно. На від-міну від цього, завдяки тому, що місце прокурора було в без-посередній близькості до судді, обмін запитаннями і відпо-відями між ними відбувався, не зазнаючи такого впливу і без загрози бути заглушеним...
131. Суд вважає, що усне слухання в умовах такого хаосу навряд чи сприяє тверезому судовому розглядові. Він не може по-годитися з доводами уряду щодо того, ніби вищезазначений безлад в залі суду було б можна пом'якшити, передбачивши можливість обміну письмовими заявами. Він зауважує, що на усному розгляді належить створити такі умови, щоб усні відповіді та аудіо-візуальний обмін між сторонами та суддею в залі судових засідань відбувалися пристойно, динамічно і спокійно.
132. Суд повторює, що тримання заявників під замком всередині заґратованої лави підсудних, схожої на металеву клітку, та на-явність «сил спеціального призначення» в суді шкодило їхній здатності зосереджуватися, тій здатності, яка доконечна для ведення ефективного захисту... Такі принизливі для гідності й невинувато жорсткі запобіжні заходи у ході публічного судового процесу, до того ж його транслювали по всій країні,

негативно відбилися на презумпції невинуватості, а повага до цього принципу має першорядне значення на всіх стадіях кримінального судочинства, разом з провадженням, що має стосунок до правомірності тримання під вартою за судом...

134. ... На думку Суду, сказати, що особиста поведінка судді, який головував на слуханні, ... була позбавлена всякої тенденційності, не можна. Отже, Суд змушений зауважити, що суддя вочевидь сприяв прокуророві в ході слухання, або безпосередньо відповідаючи на запитання захисту, замість останнього, або ж перефразовуючи ці запитання у вигіднішу для прокурора форму...
135. Що стосується необхідної «незалежності», то вона, безперечно, набула негативного присмаку через присутність на слуханні справи 2 вересня 2005 року великого числа агентів державних секретних служб і навіть «сил спеціального призначення». Не можна говорити про те, що суд справляв враження незалежного, коли ці агенти, як видається, більше керували ситуацією в залі суду, ніж сам суддя, що вів процес, і коли до дорадчої кімнати останнього, яка має бути приватною і недоторканою, легко заходили сторонні...
136. Наведених вище міркувань досить, щоб Суд дійшов висновку, що судовому розгляду в порядку перегляду... бракувало основоположних ознак справедливого судового розгляду. Отже, цей перегляд здійснено з порушенням прав заявника за пунктом 4 статті 5.

І. Наявність права звільняти з-під варти

«Мінья проти Швейцарії»

(Minjät v Switzerland), 38223/97, 28 жовтня 2003 року.

50. На думку заявника, рішення федерального трибуналу повернути матеріали справи до кантональних інстанцій для нового розгляду порушувало пункт 4 статті 5 Конвенції. Він вважав, що оскільки він успішно оскаржив невмотивування в судово-

му розпорядженні від 1 лютого 1997 року, федеральний трибунал у своїй ухвалі від 23 липня 1997 року повинен був не лише скасувати зазначене розпорядження, але й також визнати незаконним позбавлення свободи заявника та розпорядитись про його негайне звільнення.

51. Уряд стверджує, що оскільки заявника позбавили свободи «відповідно до правових положень» за змістом пункту 1 статті 5 Конвенції 4 та 29 липня 1997 року, то посилання на положення пункту 4 статті 5 Конвенції є безпідставними, оскільки те розпорядження, яке міг би ухвалити федеральний трибунал, не відповідало залишку терміну перебування заявника під вартою.
52. Суд нагадує, що поняття «законність» наділене таким же змістом в пункті 4 статті 5, як і в пункті 1...
53. Враховуючи висновок, якого він дійшов при розгляді питання «законності» продовження попереднього ув'язнення заявника, з огляду на пункт 1 статті, Суд ухвалює рішення про неперушення пункту 4 статті 5 Конвенції.

6. Умови тримання

а. Якість

«I. I. проти Болгарії»

(I I v Bulgaria), 44082/98, 9 червня 2005 року.

72. Переходячи до конкретних обставин цієї справи, Суд зауважує, що заявника три місяці тримали в камері розміром шість квадратних метрів, очевидно, разом із трьома-чотирма іншими ув'язненими.
73. Суд так само відзначає, що санітарні умови, в яких утримували заявника, були вкрай незадовільними. Камера була теплою, погано вентильованою і, вочевидь, вологою ... Умови, в яких утримувані під вартою були змушені задовольняти фізі-

ологічні потреби в туалеті і дбати про особисту гігієну були також неприйнятними.

74. Крім того, оскільки жодної можливості для заходів надворі чи за межами камери забезпечено не було, заявник був змушений проводити в камері, у якій не було вікна і яку освітлювала одна електрична лампочка, практично весь свій час, за винятком двох або трьох на день коротких відвідувань санітарного вузла або моментів, коли він писав запит до компетентних органів, і йому в такому разі дозволили залишатися в коридорі ...
75. Крім того, не могло бути виправданим приниження затриманого через те, коли він був змушений задовольняти фізіологічні потреби в відро в присутності своїх сусідів по камері та бути присутнім при тому, як вони користуються тим самим відром, ..., за винятком особливих ситуацій, коли дозвіл на відвідання санітарного вузла був пов'язаний з появою особливої і серйозної загрози для безпеки. Проте уряд не посилався на таку загрозу як на підставу для обмеження кількості відвідувань туалету протягом дня арештованими в Шуменській (Шумен) регіональній службі розслідувань впродовж розглядуваного періоду.
76. Що стосується впливу умов тримання під вартою на стан здоров'я заявника, то суд відзначає, що його наскірне захворювання (псоріаз), яке напевне потребує належної гігієни та дії сонячних променів, серйозно загострилося під час його ув'язнення і що в нього, мабуть, навіть почав розвиватися псоріатичний артрит... Справді, в середині березня 1998 року йому дозволили проконсультуватися у дерматолога і потім регулярно вводили ін'єкції ..., проте Суд вражений тим, що йому не дозволили – не висуваючи бодай якихось законних підстав – користуватися ліками від псоріазу так часто, як це йому було треба ...
79. Насамкінець, враховуючи сукупний наслідок надміру суворого режиму, застосованого до заявника, істотних умов його

тримання і специфічний вплив, що ці умови і режим справили на стан здоров'я заявника, Суд вважає, що умови тримання заявника під вартою сягали рівня нелюдського і принизливого для гідності, поводження, що порушує статтю 3 Конвенції.

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

135. ... заявника транспортували понад сто п'ятдесят разів у стандартному тюремному автомобілі, який іноді був заповнений понад проектну місткість. Враховуючи, що йому доводилося перебувати в замкненому приміщенні по кілька годин, такі скрутні умови, напевне, завдавали йому серйозних фізичних страждань. Його страждання ще більше підсилювалися браком належної вентиляції й освітлення та слабким опаленням. Враховуючи сукупний вплив, який ці умови справляли на заявника, Суд вважає, що умови транспортування зі слідчого ізолятора в суд і назад досягали рівня «нелюдського» поводження за змістом статті 3 Конвенції. При оцінці Суду важливе значення має також те, що заявник зазнавав такого поводження під час суду або при судовому розгляді скарг на продовження строку тримання під вартою, тобто тоді, коли він найбільше потребував зосередженості й розумової готовності...
140. Суд відзначає, що заявника протримали в конвойних камерах Московського міського суду понад сто п'ятдесят днів. Хоча його перебування в цих камерах було обмежене кількома годинами до і після засідань суду та в перервах між ними, понад десяток разів його так і не викликали на засідання й він увесь робочий день проводив у камері.
141. ... Суд ... відзначає, що конвойні камери призначені для тримання протягом дуже обмеженого часу. Відповідно, вони мають не тільки маленьку площу – у всякому разі не більш, як два квадратних метри, – а й їхній проект не передбачав зручностей, обов'язкових для тривалого тримання. У каме-

рі не було вікна або доступу до природного освітлення чи свіжого повітря. Вона була обладнана тільки лавкою, у ній не було стільця, стола або якихось інших меблів. Особливу стурбованість Суду викликає нестача у камері туалету й те, що ув'язнені могли задовольняти потребу тільки за розпорядженням доглядачів. Окрім того, ніщо не свідчить про забезпечення будь-якого харчування, щоб ув'язнені могли регулярно одержувати в достатньому обсязі здорову їжу та напої. Суд вважає неприйнятним утримувати людину в умовах, коли не забезпечено її основні потреби...

142. Заявник перебував у таких скрутних умовах кілька годин на день, а інколи й по вісім-десять годин. Хоча його тримання в конвойному відділенні не було постійним, Суд не може знехтувати той факт, що воно чергувалося з триманням у слідчому ізоляторі й транспортуванням в умовах, які вище він уже визнав за нелюдські й принизливі для гідності. За таких обставин сукупний вплив тримання заявника у вкрай маленьких камерах конвойного відділення Московського міського суду, без вентиляції, їжі, напоїв й вільного доступу до туалету напевне був настільки серйозним, що спричиняв фізичні страждання й моральну втому.
143. Відповідно, було порушення статті 3 Конвенції, з огляду на умови тримання заявника в конвойному відділенні Московського міського суду.

в. Тримання окремо від засуджених

«Пірс проти Греції»

(Peers v Greece), 28524/95, 19 квітня 2001 року.

76. Заявник скаржився, що, попри те, що він був заарештований за слідством, до нього застосовували такий самий режим, як до засуджених. Він стверджував, що незабезпечення адміністрацією в'язниці Корідаллос особливого режиму особам в

попередньому ув'язнені дорівнює порушенню принципу презумпції невинуватості ...

78. Суд нагадує, що Конвенція не містить статті, яка передбачає у в'язницях окремий режим для засуджених і обвинувачених. Сказати, що пункт 2 статті 6 порушено на підставах, наведених заявником, не можна.

Відповідно, порушення пункту 2 статті 6 Конвенції не було.

с. Посилений режим

«Ван дер Вен проти Нідерландів»

(Van der Ven v Netherlands), 50901/99, 4 лютого 2003 року

54. Безперечно, під час ув'язнення в УПР [установі посиленого режиму. – Прим. перекл.] до заявника були застосовані дуже суворі заходи безпеки. Суд визнав, що соціальні контакти заявника були дуже обмежені, беручи до уваги, що йому не дозволялося спілкуватися більш, ніж із трьома ув'язненими одночасно, що прямі контакти з персоналом в'язниці були обмежені, і що, крім випадків щомісячних побачень із близькими родичами, він міг зустрічатися з відвідувачами тільки через скляну перегородку. Однак, ... Суд не може визнати, що заявника утримували в умовах сенсорної або повної соціальної ізоляції...
55. Заявник був поміщений в УПР через те, що він, з достатньою ймовірністю, міг здійснити втечу з в'язниці менш суворого режиму і, якби вона йому вдалася, створити неприпустиму суспільну небезпеку повторного здійснення тяжких злочинів, пов'язаних з насильством ...
58. ... відповідно до внутрішніх правил УПР заявника піддавали повному особистому оглядові перед і після кожного «відкритого» відвідування, а також після відвідин клініки, стоматологічної хірургії або перукарні. На додаток до цього, впродовж трьох з половиною років він був також зобов'язаний

проходити повний особистий огляд, також огляду заднього проходу, під час щотижневого інспекторського огляду камери... Такий щотижневий повний особистий огляд проводили в робочому порядку, без огляду на якісь конкретні потреби режиму або поведінку заявника.

За встановленими в УПР правилами повного особистого огляду заявник був зобов'язаний роздягтися в присутності персоналу в'язниці і дати можливість оглянути його задній прохід, для чого йому доводилося ставати в незручну позу...

62. Суд вважає, що в ситуації, коли заявник вже й так був об'єктом численних заходів нагляду, і без переконливих потреб забезпечення режиму, практика щотижневих повних особистих оглядів, яка поширювалася на заявника протягом приблизно трьох з половиною років, принижувала його людську гідність і, певне, викликала в нього душевні страждання й відчуття неповноцінності, здатні завдавати йому образи й наруги. Сам заявник підтвердив, що це було так, під час консультації з психіатром, в ході якої він також заявив, що він, наприклад, відмовлявся йти до перукарні, аби не бути змушеним проходити повний особистий огляд...
63. З огляду на це, Суд робить висновок, що поєднання регулярних повних особистих оглядів з іншими заходами посиленого режиму в УПР сягало рівня нелюдського і принизливого для гідності, поводження на порушення статті 3 Конвенції. Отже, це положення було порушене.

d. Перехоплення кореспонденції

«Херцегфалві проти Австрії»

(Herczegfalvy v Austria), 24 вересня 1992 року.

91. Через нечіткість формулювання ці положення не визначають меж або умов здійснення дискреційних повноважень, що стало першопричиною оскаржуваних заходів. Необхідність чіткого визначення ще більша, коли йдеться про тримання під

вартою у психіатричних закладах, де особи, яких там тримають, дуже часто настільки залежать від волі медичного керівництва, що кореспонденція є для них єдиним зв'язком із зовнішнім світом.

Щоправда, як уже раніше зазначав Суд, навряд чи було можливим сформулювати положення закону так, щоб він передбачав кожний можливий випадок ... Отже, за повну нестачу будь-яких деталей щодо характеру дозволених обмежень або їхньої мети, тривалості та обсягу або призначення їхнього перегляду, зазначені вище положення не надають мінімального захисту від свавілля, як вимагає принцип верховенства права в демократичному суспільстві... Отже, в цьому випадку допущено порушення статті 8 (ст. 8) Конвенції.

«Лабіта проти Італії»

(Labita v Italy) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року

175. Заявник скаржиться, що адміністрація в'язниці на П'яноса піддавала цензурі його кореспонденцію з сім'єю й адвокатом...
181. У зазначений період цензура була запроваджена наказом міністра юстиції, згідно з 41 *bis* Закону №. 354 від 1975 року...
182. Суд відзначає, що Конституційний суд Італії, посилаючись на статтю 15 Конституції, дійшов висновку, що міністр юстиції не мав повноважень вживати заходів щодо кореспонденції ув'язнених і таким чином, діяв *ultra vires* італійських законів ... Цензура кореспонденції заявника в цей період була, отже, незаконною за нормами національного права й не була «передбачена законом» за змістом статті 8 Конвенції.

е. Зв'язок із членами сім'ї

«Лавентс проти Латвії»

(Lavents v Latvia), 58442/00, 28 листопада 2002 року.

142. У цій справі Суд зазначає, що дружині та доньці заявника не дозволили відвідувати його під час трьох різних періодів,

найдовший з яких тривав з 25 вересня 1998 року по 20 квітня 2000 року, тобто понад один рік та сім місяців. Більше того, ця заборона носила майже абсолютний характер. Щодо отриманої від уряду інформації, згідно з якою дружина заявника одного разу отримала дозвіл відвідати його, однак не змогла скористатись такою можливістю, Суд зазначає, що така інформація не має жодного документального підтвердження в матеріалах справи. Зокрема, з цих матеріалів постає, що ані суд, який розглядав справу заявника, ані адміністрація в'язниці, де він перебував в ув'язненні, не надали жодного пояснення з цього приводу. Окрім того, Суд встановив, що до свого позбавлення свободи 25 вересня 1998 року заявник понад одинадцять місяців перебував вдома під домашнім арештом, де його контакти з членами родини були необмеженими. Однак немає жодних ознак того, що під час цього періоду заявник намагався використати такі контакти для організації якогось зговору або ж з метою перешкодити розслідуванню його справи. За подібних обставин Суд не переконаний в тому, що застосування такого суворого засобу було справді необхідним з тим, щоб досягнути законної мети. Тому, цей засіб не був «необхідним в демократичному суспільстві», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

«Плоскі проти Польщі»

(Płoski v Poland), 26761/95, 12 листопада 2002 року

37. Суд також відзначає, що, очевидно, обвинувачення, висунуті проти заявника, не стосувалися насильницьких злочинів, і що він був звільнений ще в лютому 1996 року... Отже, заявника не можна розглядати як ув'язненого без будь-яких перспектив виходу з в'язниці на свободу. Йому відомо про проблеми фінансового і матеріально-технічного характеру, які викликані виїздом в супроводі наглядача, та про недостатню кількість поліціантів і тюремних наглядачів. Проте, беручи до уваги серйозність того, що стоїть на кону, а саме відмову особі в праві

бути присутнім на похоронах своїх батьків, Суд вважає, що держава-відповідач могла б відмовити в цій присутності тільки за наявності вагомих причин і неможливості знайти альтернативне рішення – на кшталт виїзду в супроводі наглядача...

39. Суд доходить висновку, що, враховуючи конкретні обставини цієї справи і попри межі розсуду держави-відповідача, відмови в виїзді для участі в похоронах батьків заявника не були «необхідними у демократичному суспільстві», оскільки вони не відповідали якійсь із гострих соціальних потреб і не були пропорційними поставленим законним цілям. Отже, було порушення статті 8 Конвенції.

«Ван дер Вен проти Нідерландів»

(Van der Ven v Netherlands), 50901/99, 4 лютого 2003 року.

65. ... Він також скаржився на умови, в яких мали відбуватися відвідування членами його сім'ї, – через скляну перегородку, без усякої можливості фізичного контакту, за винятком потискання руки, один раз на місяць і тільки стосовно найближчих родичів...
71. ... У цьому випадку, режимні заходи були запроваджені для запобігання втечам ... у УПР основну увагу режим приділяє тим нагодам, за яких (і місцям, у яких) ув'язнений може отримати або сховати предмети, що їх можна використати при спробі втечі, або отримати чи обмінятися інформацією, що стосується такої спроби. З дотриманням цих обмежень заявник міг приймати відвідувачів протягом однієї години на тиждень, також мати контакт і брати участь у колективних заходах разом з іншими в'язнями УПР, хоч і в обмеженій кількості.
72. З урахуванням обставин цієї справи Суд вважає, що обмеження права заявників на повагу до приватного і сімейного життя не виходили за рамки того, що є необхідним у демократичному суспільстві для досягнення відповідної законної цілі.

Отже, статті 8 Конвенції не порушено.

«Кучера проти Словаччини»

(Kučera v Slovakia), 48666/99, 17 липня 2007 року.

129. ... Суд зазначає, що заявникові вперше дозволили зустрітись з дружиною 29 січня 1999 року. Відмова в дозволі заявникові зустрітись з нею протягом 13 місяців його перебування під вартою, безсумнівно, є серйозним втручанням в його право на повагу до особистого та сімейного життя.
130. Очевидно, що була законна потреба запобігти заявникові в перешкоджанні розслідуванню – наприклад, через обмін інформацією з його співобвинуваченими, серед них його дружиною, зокрема, в ході розслідування стосовних до справи фактів. Однак Суд не переконаний, що оскаржуване втручання було доконечним для досягнення цієї мети. Зокрема, немає жодної ознаки того, що дозвіл заявникові зустрітись з його дружиною з дотриманням особливого порядку відвідувань, наприклад, нагляду з боку службової особи, поставив би під загрозу розслідування кримінальної справи.
131. Так само сумнівно, чи були доречні й достатні підстави для того, щоб перешкоджати заявникові зустрічатися зі своєю дружиною протягом такого тривалого періоду. Зокрема, 6 травня 1998 адвокат заявника та його дружини клопотала, щоб її клієнтам дозволили зустріч один з одним, навіть якщо б це передбачало і присутність слідчого, посиляючись на страждання, викликані тривалою розлукою заявника з його дружиною, а також на те, що розслідування відповідних злочинів практично завершилося. Аналогічно, у другій половині 1998 року заявник вказував у своїх клопотаннях про звільнення, що на той час розслідування у цій справі стосувалося тільки злочинів, які не були пов'язані з ним і його дружиною.
132. Суд зауважив, що 19 січня 1998 року заявник намагався таємно відправити лист дружині з в'язниці... Він не надає особливого значення цьому інциденту, бо той стався на ранній стадії провадження, і тверджень, ніби метою цього листа було перешкоджання розслідуванню, не висловлювали.

133. У зв'язку з вищевикладеним, Суд вважає, що розглядуване втручання не можна вважати за «необхідне в демократичному суспільстві».
134. Отже, з огляду на заборону заявникові бачитися з дружиною, було порушення статті 8 Конвенції..

f. Нагляд за особами, які перебувають у вразливому становищі

«Танрібілір проти Туреччини»

(Tanribilir v Turkey), 21422/93, 16 листопада 2000 року.

77. Суд вважає, що не треба було критикувати жандармів через те, що вони не вдалися до спеціальних заходів, таких як встановлення постійного чергування перед камерою заявника або ж конфіскація одягу заявника.
78. Справді, відповідними положеннями, відповідно до яких жандарми перебували в підпорядкуванні національних органів, встановлено, що жандарми повинні були регулярно здійснювати нагляд за приміщенням для затриманих осіб, однак жоден із вартових не перебував безвідлучно в цьому приміщенні...Однак, як постає з безпосередніх свідчень самих жандармів, які отримали представники Комісії, вночі, коли трапився інцидент, один капрал повинен був постійно перебувати на варті у приміщенні для затриманих...
79. Водночас Суд зауважує, що жоден із наведених у матеріалах справи доказів не вказує на те, що жандарми мали б вірогідні підстави передбачати, що А. Т. вдасться до самогубства та що вони мали б забезпечити постійне чергування вартового перед камерою А.Т.
80. На підставі викладених вище доводів Суд доходить висновку, що порушення положень статті 2 Конвенції не було.

g. Захист від інших ув'язнених

«Пол і Одрі Едвардз проти Сполученого Королівства» (Paul and Audrey Edwards v United Kingdom), 46477/99, 14 березня 2002 року.

60. Суд переконався в наявності відомостей, що вказували на Річарда Лінфорда як на особу, що страждає на психічне захворювання і вчиняла насильницькі дії, доволі серйозні, щоб заслуговувати рекомендації щодо обов'язкового взяття під варту, і що це, у поєднанні з його аномальною і агресивною поведінкою перед арештом та після арешту, свідчило, що він становив реальну і серйозну небезпеку для інших, зокрема в цій справі, для Крістофера Едвардза, коли того помістили в камеру останнього.
61. Що ж до заходів, ужиття яких з метою уникнути такого ризику від них можна було б безспідставно очікувати, то Суд зауважує, що відомості щодо історії хвороби Річарда Лінфорда і передбачуваної небезпеки було б слід довести до відома адміністрації в'язниці і, зокрема, осіб, відповідальних за прийняття рішення про те, чи поміщати його в центр медико-санітарної допомоги, чи в звичайне приміщення разом з іншими в'язнями. Та так не сталося. ...
62. ... Само собою зрозуміло, що процес первинного огляду новоприбулих при їхньому поміщенні до в'язниці має допомагати дієвому визначенню тих ув'язнених, які для свого власного добра та добра інших ув'язнених мають перебувати під наглядом лікарів. Недоліки в інформації, наданій працівникам приймальної частини в'язниці, поєдналися в цій справі з нетривалим і побіжним характером огляду, здійснюваного відповідальним за обстеження новоприбулих медичним працівником, який, як показав розслід, був недостатньо підготовленим і працював самостійно, маючи змогу звертатися по допомогу до лікаря в разі ускладнень або сумнівів.
63. ... Засуджуючи той факт, що кнопка виклику в камері, яка мала б бути запобіжним засобом, виявилася несправною, Суд

вважає, що передовсім на підставі наявної у органів влади інформації Річарда Лінфорда не слід було поміщати в камеру Крістофера Едвардза.

h. Медичне обслуговування

«Кудла проти Польщі»

(Kudla v Poland) [GC], 30210/96, 26 жовтня 2000 року.

95. Суд одразу зазначає, що у справі не заперечували того факту, що як до, так і під час тримання заявника під вартою з 4 жовтня 1993 року до 29 жовтня 1996 року він страждав на хронічну депресію і що в тюрмі він двічі вчиняв спроби самогубства. Його стан діагностували також як розлад особистості чи невротичний розлад і ситуативну депресивну реакцію ...
96. ... докази медичного характеру ... доводять, що під час заповіжного ув'язнення заявник регулярно звертався по допомогу лікаря і отримував її. Його оглядали різні лікарі-фахівці, і він часто діставав психіатричну допомогу ...

Невдовзі після спроби самогубства у 1994 році – події, яка з огляду на наявні докази, здається, не була наслідком якихось помітних недоглядів органів влади і не була з ними пов'язана, – заявникові надали спеціалізоване лікування у формі психіатричного спостереження у вроцлавській тюремній лікарні в період з 9 березня до 26 травня 1994 року ... Пізніше ... його піддали двом контрольним обстеженням – 9 листопада і 7 грудня 1994 року ...

«Попов проти Росії»

(Popov v Russia), 26853/04, 13 липня 2006 року.

210. Суд відзначає, що 1994 року заявник перебув видалення злоякісної пухлини сечового міхура й подальшу хіміотерапію.
211. Суд звертає увагу на те, що, з огляду на характер захворювання заявника, його стан вимагав спеціалізованого лікарського спостереження для вчасного поставлення діагнозу й здійс-

снення лікування можливих рецидивів раку... і мінімальний обсяг медичного спостереження, якого вимагав стан заявника, передбачав регулярне проведення оглядів уроонкологом і цистоскопічне дослідження принаймні один раз на рік...

212. ... Під час перебування в медичній частині з 23 січня по 21 березня 2003 року його регулярно обстежував завідувач хірургічного відділення частини. Йому був рекомендований огляд в уроонколога й цистоскопія. Огляд призначали неодноразово, але він так і не відбувся, бо заявник мусив бути присутнім на засіданнях суду, які збігалися з часом прийому в лікаря. 21 березня 2003 року заявника виписали, не провівши огляду... У ряді випадків тюремні лікарі консультувалися з уроонкологом заявника, лікарем М., телефоном. Однак, згідно з свідченнями лікаря М. від 9 вересня 2004 року, йому надавали неповну інформацію про стан заявника. Зокрема, його не інформували про пухлину, виявлену при ультразвуковому ехографічному дослідженні. На думку Суду, у зв'язку з тим, що інформація про стан здоров'я заявника, яку одержав лікар М., була неповною, він не мав змоги поставити точний діагноз стану заявника й рекомендувати адекватне лікування.
213. Отже, протягом року й дев'яти місяців у період його тримання під вартою заявник не проходив ні обстеження в уроонколога, ні цистоскопії. ...Суд вважає, що медична допомога, необхідна заявникові в його стані, в СІЗО 77/1 йому забезпечена не була.

«Дзецяк проти Польщі»

(Dzieciak v Poland), 77766/01, 9 грудня 2008 року.

101. ... Якість та оперативність медичної допомоги, надаваної заявнику протягом чотирьох років його досудового ув'язнення, поставила його життя і здоров'я під загрозу. Зокрема, нестача взаємодії і координації між різними органами державної влади, незабезпечення перевезення заявника до лікарні для двох запланованих операцій, брак достатньої та своєчасної інфор-

мації в суді першої інстанції щодо стану здоров'я заявника, незабезпечення йому доступу до лікарів в останні дні його життя та неврахування стану його здоров'я при автоматичному продовженні терміну його утримання під вартою дорівнювали недостатньому лікуванню і порушували зобов'язання держави захищати життя людей, що перебувають під вартою.

Отже, відповідно, було порушення статті 2 Конвенції з тієї причини, що польські органи влади не захистили життя заявника.

«Алексамян проти Росії»

(Aleksanyan v Russia), 46468/06, 22 грудня 2008 року

156. ... із жовтня 2007 року стан здоров'я вимагав переведення заявника до лікарні, що спеціалізувалася на лікуванні СНІДу. Тюремна лікарня була непридатним закладом для цих цілей.
157. Насамкінець Суд відзначає, що він не вбачає серйозних практичних перешкод для того, щоб заявника негайно перевели в спеціалізовану медичну установу. Так, Московський центр СНІДу ... розташований у тому ж місті й був готовий прийняти його на стаціонарне лікування. Як видно, заявник мав можливість покрити більшу частину витрат, пов'язаних із лікуванням. Крім того, з урахуванням стану здоров'я заявника і його попередньої поведінки, Суд вважає, що режимна загроза, яку він представляв на ту пору, якщо така й була, то непорівнянна з ризиком для його здоров'я. ... У всякому разі заходи безпеки, вжиті кримінально-виконавчими органами в лікарні № 60, не видавалися занадто складними.
158. ... Суд вважає, що органи влади – принаймні до його переведення в зовнішню гематологічну клініку 8 лютого 2008 року – не виявили достатньої турботи про здоров'я заявника з метою запобігти поводженню з ним, яке порушує статтю 3 Конвенції. Це принижувало його гідність і створювало особливо скрутні умови, завдаючи йому страждань, які виходили за межі неминуче пов'язаних із триманням під вартою та його захворюю-

ваннями, і таке поводження сягало рівня нелюдського і при-
низливого для гідності. Отже, статтю 3 Конвенції порушено.

«Каприковський проти Польщі»

(*Kaprykowski v Poland*), 23052/05, 3 лютого 2009 року.

71. ... заявник мав принаймні три серйозні захворювання, що потребували регулярного медичної догляду, а саме: епілепсію, енцефалопатію і деменцію (слабоумство). Він страждав на часті епілептичні напади, що траплялися інколи навіть кілька разів на день...
72. -... Під час його ув'язнення кілька лікарів підкреслювало, що він має проходити спеціалізоване психіатричне і неврологічне лікування і перебувати під постійним наглядом лікарів... Вже 2001 року медичні експерти, призначені Білостоцьким окружним судом, висловили думку, що пенітенціарна система вже не здатна запропонувати заявникові необхідне лікування, і рекомендували йому операцію головного мозку. ... 9 травня 2007 року при виписці заявника з лікарні в'язниці в Чарному (*Czarne*) лікарі чітко рекомендували забезпечити йому цілодобовий лікарський нагляд... Зважаючи на вищенаведене, Суд переконаний у тому, що заявник потребував постійного медичного нагляду, через брак якого він наражався на серйозні ризики для свого здоров'я.
73. ... Слід зазначити, що заявник мав часті епілептичні напади і коли його помістили під варту до загального сектора Познанського слідчого ізолятора (*Poznań Remand Centre*), він міг розраховувати лише на безпосередню допомогу своїх покамерників і, можливо, на те, що лише згодом його огляне штатний лікар, який не спеціалізувався в галузі неврології. Окрім того, через розлад особистості та слабоумство заявник не міг діяти самостійно, ухвалюючи якісь рішення чи залагоджуючи складніші побутові справи. Це мало б спричиняти в нього відчуття сильної тривоги і ставити його в становище підлеглого відносно інших ув'язнених.

74. Той факт, що з 24 червня до 12 липня 2005 року заявник перебував у лікарні Познанського слідчого ізолятора на цей висновок не впливає, оскільки цей заклад не спеціалізувався на лікуванні неврологічних розладів і оскільки період госпіталізації заявника був і так дуже коротким.

Окрім того, переведення заявника на період з 9 травня по 30 листопада 2007 року до звичайної камери в загальному секторі Познанського слідчого ізолятора без забезпечення йому цілодобового нагляду лікарів явно суперечило рекомендаціям лікарів, які лікували заявника в лікарні в'язниці Чарне в попередні місяці. Той факт, що за цей час медичні працівники СІЗО вісімнадцять разів надавали заявникові допомогу, значення не має, оскільки надана йому медична допомога була загального характеру, оскільки ніхто з лікарів не був невропатологом.

Нарешті, Суд був вражений доводами уряду про те, ніби умови тримання заявника під вартою були відповідними, бо разом із ним у камері були інші ув'язнені, що знали, як реагувати в разі, якщо його стан здоров'я потребуватиме невідкладної допомоги. Суд хотів би підкреслити, що він не схвалює ситуації, в якій персонал слідчого ізолятора почуввається вільним від своїх обов'язків дбати про безпеку й догляд за ув'язненими в уразливому становищі, зробивши покамерників останніх відповідальними за надання їм допомоги в побуті або, за потреби, й першої медичної допомоги

75. І нарешті, Суд також повинен пам'ятати про три важливих чинники, що лежать в основі цієї справи.

По-перше, час, упродовж якого заявник міг покладатися тільки на в'язничну систему охорони здоров'я, становив понад чотири роки... Суд висловлює занепокоєння з приводу того, що більшу частину часу заявника тримали в звичайних місцях тримання під вартою або, в кращому випадку, в палаті внутрішніх хвороб у тюремній лікарні. До спеціалізованої

неврологічної лікарні Гданського слідчого ізолятора його поміщали лише двічі.

По-друге, заявника часто перевозили на великі відстані й майже вісімнадцять разів переводили з одного місця тримання під вартою до іншого... Такі часті зміни обстановки напевне справляли на заявника непотрібний негативний вплив, а він на той час був особою зі слабким психічним здоров'ям.

По-третє, ... заявник протягом значного часу вживав певні патентовані ліки, що йому прописали фахівці-неврологи лікарні Гданського слідчого ізолятора, і ... в червні 2005 року курс його лікування змінили на непатентовані ліки за рішенням лікарів, які практикують в лікарні Познанського слідчого ізолятора, що не були неврологами. Суд також зауважує, що коли в жовтні 2005 року заявника зрештою перевели до неврологічного відділення лікарні Гданського слідчого ізолятора, він відразу ж відновив вживання раніше призначених ліків.

Суд повторює, що Конвенція не гарантує право на медичну допомогу, що перевищуватиме стандартний рівень медичного обслуговування, доступного для населення в цілому... Проте він бере до уваги твердження заявника ..., що перехід на непатентовані лікарські засоби призвів до збільшення числа його щоденних епілептичних нападів, зробив їхні наслідки важчими ... і як такий спричинив загострення заявникових душевних і фізичних страждань.

76. На думку Суду, брак відповідного лікування в Познанському слідчому ізоляторі й створення становища залежності й підлеглості заявника від його здорових співкамерників принижували його гідність і спричинили особливо гострі незручності, що викликали відчуття тривоги і страждання значно більші за ті, що неминуче пов'язані з будь-яким позбавленням волі.
77. Насамкінець Суд вважає, що подальше тримання заявника під вартою без відповідного лікування і допомоги становило

нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження, яке сягало рівня порушення статті 3 Конвенції.

і. Виборчі права

«Лябіта проти Італії»

(Labita v Italy) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

202. Суд відзначає, що осіб, щодо яких установлено спеціальний поліцейський нагляд, автоматично викреслюють зі списків виборців і позбавляють громадянських прав, оскільки вони становлять «небезпеку для суспільства», або, як у цій справі, їх підозрюють в належності до мафії ... Уряд вказував на ризик того, що особи, «які належать до мафії», можуть використовувати своє право голосу на користь інших членів мафії.
203. Суд не сумнівається в тому, що тимчасове позбавлення виборчих прав осіб, проти яких є докази причетності до мафії, має законну мету. Разом із цим Суд відзначає, що хоч спеціальні заходи поліцейського нагляду до заявника були в цій справі застосовані під час розгляду справи в суді, однак вживати їх почали аж по закінченні процесу, щойно заявника виправдали на тій підставі, що «він злочину не вчиняв». Суд не поділяє погляду уряду щодо того, ніби серйозні докази провини заявника не були спростовані під час суду. Таке твердження суперечить загальному змісту рішення районного суду Трапані ... і апеляційного суду Палермо ... Отже, коли ім'я заявника викреслили з виборчих списків, жодного конкретного доказу на обґрунтування «підозри» про належність заявника до мафії не було...

З огляду на такі обставини, Суд не може визнати розглянуті заходи пропорційними.

ж. Жорстоке поводження з боку охоронців

«Сатік і інші проти Туреччини»

(*Satik and others v Turkey*), 31866/96, 10 жовтня 2000 року.

56. ... заявники скаржаться на те, що вони зазнавали тяжких і не-виправданих побиттів з боку агентів державних служб. Згідно з поданнями Уряду, заявники зазнали ушкоджень внаслідок падіння, яке вони самі спровокували власними акціями протесту.
57. ... Уряд не запропонував чого-небудь, що слугувало б спростуванню припущення, що заявників побили свідомо, коли ті долучилися до акції протесту, як вони й стверджують. Зокрема, уряд не пропонував вважати, ніби втручання жандармерії було визнане за необхідне для придушення бунту або планованого нападу на сили внутрішньої безпеки в'язниці в Бучі (*Виса*)...
61. Через брак вірогідних пояснень з боку влади Судові доводиться зробити висновок, що заявників, як ті й стверджували, побили та завдали їм травм співробітники державних служб. Поводження, якого вони зазнали, становить порушення статті 3 Конвенції.

7. Строк

а. Потреба контролю

«Мамедова проти Росії»

(*Mamedova v Russia*), 7064/05, 1 червня 2006 року.

82. Нарешті, Суд відзначає, що на жодному етапі судового розгляду національні органи влади не розглядали питання про те, чи не перевищило тримання заявниці під вартою «розумного строку». Після того, як заявниця провела в ув'язненні багато місяців, такий аналіз у рішеннях національних судів мав би посідати особливо помітне місце, однак критерію «розумності строку» застосовано ніколи не було.

b. Визначення строку

«Н. проти Федеративної Республіки Німеччини»
(*N v Federal Republic of Germany*), 9132/80, 16 грудня 1982 року,
DR 31, 154.

11. ... При визначенні періоду, який належить розглянути в світлі пункту 3 статті 5 Конвенції, слід взяти до уваги не тільки час після арешту заявника 28 липня 1977 року, а також і ту обставину, що заявник вже раніше перебував у попередньому ув'язненні в зв'язку з тією ж кримінальною справою... До моменту винесення судом першої інстанції 13 січня 1978 року попереднє ув'язнення заявника, отже, фактично тривало 11 місяців. Комісія вважає, що це і є той останній день, який має бути врахований для цілей статті 5 (3) Конвенції...
12. ... Після цієї дати заявника і далі вважали особою в попередньому ув'язненні згідно з нормами внутрішнього законодавства, але для цілей Конвенції його тримання під вартою відходить до сфери дії підпункту (а) пункту 1 статті 5, яка дозволяє законне ув'язнення особи, засудженої компетентним судом...

c. Такий, що не є нерозумним

«В. проти Швейцарії»
(*W v Switzerland*), 14379/88, 26 січня 1993 року.

42. ... Федеральний суд ... ніколи не розглядав період, проведений заявником у в'язниці, як надто тривалий. Він вважав, що заявник насамперед сам відповідальний за повільний хід розслідування: відновити картину фінансового становища його компаній через стан їхніх рахунків було надзвичайне складно. Він констатував, що ситуація ще більше ускладнилася, коли заявник вирішив відмовитися від дання яких-небудь свідчень, затримавши тим самим хід розслідування справи ...
... Він відзначає, ...що право утримуваного під вартою обвинувачуваного на те, щоб його справа була розслідувана в

дуже терміновому порядку, не може перешкоджати прагненню судів виконувати свої завдання з належною ретельністю... він не вбачає того, щоб слідчі хоч протягом якогось із розглянутих періодів здійснювали розслідування без необхідної швидкості, так само не було й якихось затримок через можливу нестачу персоналу або технічного забезпечення. Отже, як видається, оспорувана тривалість тримання під вартою може, по суті, бути віднесена на рахунок виняткової складності справи й поведінки заявника. Звісно, йти на співпрацю з органами влади він не був зобов'язаний, проте він має зважати на наслідки того впливу, який його поведінка могла справляти на хід розслідування.

«Ван дер Танг проти Іспанії»

(Van der Tang v Spain), 19382/92, 13 липня 1995 року.

58. ... Загальний термін тримання заявника під вартою, отже, становив три роки, один місяць і двадцять сім днів ...
76. Ризик переховування заявника від правосуддя зберігався впродовж всього попереднього ув'язнення останнього, тривалість якого, зокрема, після передання справи в Вищий суд Іспанії (*Audiencia Nacional*), не була спричинена якимось браком особливої ретельності з боку іспанських органів влади.

Отже, Суд вважає, що обставини цієї справи не свідчать про порушення пункту 3 статті 5...

«Контрада проти Італії»

(Contrada v Italy), 27143/95, 24 серпня 1998 року

67. ... У цій справі, за винятком аналізу даних стосовно мобільних телефонів пана Контрада, який можна і слід було провести раніше, та надмірного обсягу роботи, про що зазначив суд першої інстанції 31 березня 1995 року ..., Суд не вбачає якоїсь особливої причини критикувати провадження у справі відповідними національними органами, особливо з огляду на те,

що коли суд першої інстанції збільшив максимальні строки тримання під вартою, і запропонував збільшити частоту проведення слухань, проте захист від цього відмовився...

Крім того, хоча такі слідчі заходи, як допит свідків і очні ставки, в кримінальних справах є цілком звичними, не слід забувати, що судові процеси над підозрюваними в належності до мафії або, як у цій справі, в підтримці її зсередини державних установ, є особливо делікатними й складними. Мафія, з її жорсткою ієрархічною структурою, дуже суворими правилами і великими можливостями для залякування, в основі яких лежить закон мовчання і труднощі в ототожненні її прибічників, представляє свого роду кримінальну опозиційну силу, здатну впливати на суспільне життя прямо або опосередковано і проникати в державні структури. Повне розслідування потрібне саме з цієї причини – щоб дати змогу послабити «організацію» завдяки відомостям, які надали її колишні «члени».

68. Зважаючи на вищенаведене, Суд вважає, що органи влади, які займалися цією справою, мали рацію, посилаючись для обґрунтування розглядуваного ув'язнення на наявність відповідних і достатніх підстав, і що вони здійснювали провадження без зволікання. Отже, пункт 2 статті 5 не порушено.

«N C проти Італії»

(N C v Italy), 24952/94, 11 січня 2001 року.

60. ... період тримання під вартою, який оскаржує заявник, становить лише півтора місяця, два тижні з яких припадає на домашній арешт. Він зауважує, що серед основних мотивів, які навів окружний суд, на додаток до неспростовності доводів проти заявника, були серйозність і характер злочину та небезпека повторного скоєння злочинів. Суд вважає, що ці мотиви були як такими, що стосувалися справи, так і достатніми. Окрім того, він вважає, що спосіб ведення справи не призвів до надмірної тривалості строку тримання під вартою.

Отже, Суд вважає, що оскаржена тривалість попереднього ув'язнення не перевищила розумного строку, згаданого в пункті 3 статті 5 Конвенції.

* Це питання в своєму рішенні від 18 грудня 2002 року Велика палата не зачіпала.

«Храїді проти Німеччини»

(Chraidi v Germany), 65655/01, 26 жовтня 2006 року.

45. ... Суд вважає, що компетентний судовий орган виявив потрібну особливу ретельність, здійснюючи провадження в справі заявника.
46. У попередніх справах Суд визнавав, що попереднє ув'язнення терміном понад п'ять років становило порушення пункту 3 статті 5 Конвенції ...
47. Ця справа була пов'язана з особливо складним розслідуванням і судовим розглядом актів міжнародного тероризму, кваліфікованих як тяжкі злочини, що спричинили смерть трьох та важкі страждання понад сотні потерпілих. Після екстрадиції заявника з Лівану 1996 року єдина причина його перебування в Німеччині полягала в його переданні під суд в зв'язку із цими злочинами.
49. За цих виняткових обставин велика тривалість тримання заявника під вартою [5 років і майже 6 місяців] усе ж можна вважати обґрунтованою. Відповідно, пункту 3 статті 5 Конвенції не порушено.

d. Нерозумний

«Мюллер проти Франції»

(Muller v France), 21802/93, 17 березня 1997 року.

48. ... Хоча об'єднання різних проваджень було, безперечно, необхідне для належного здійснення правосуддя, послідовна заміна судді – першого через рік після початку розслідування, а інших двох після того, як воно вже тривало два роки, – сприя-

ла сповільненню розслідування; ба більше, цей факт визнали національні суди ... Судові органи діяли не так швидко, як належало, хоча заявник однозначно визнав злочини, як тільки почалося розслідування ... і надалі не подавав жодних клопотань, які могли б сповільнити його хід. Строк, впродовж якого пан Мюллер перебував у запобіжному ув'язненні, перевищив «розумний», передбачений пунктом 3 статті 5 ...

«Лябіта проти Італії»

(Labita v Italy) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

163. Суд відзначає, що підстави для відповідних рішень були обґрунтованими, принаймні на початку, хоча так само були дуже загального характеру. Органи судової влади посилалися на ув'язнених в цілому й згадували про характер злочину не більш як абстрактно. Вони не вказали на якісь чинники, що доводили б наявність ризиків, на які вони посилаються, і не встановили того, що заявник, якого раніше не притягли до кримінальної відповідальності й чия роль в організації мафіозного типу була, як казали, незначною (прокурор у цій справі просив трирічного строку покарання), становив собою небезпеку. Був знехтуваний і той факт, що обвинувачення проти заявника спиралися на докази, які з часом ставали все менш переконливими.
164. Суд, відповідно, вважає, що підстави, наведені в оспорюваних рішеннях, не були достатніми для обґрунтування попереднього ув'язнення заявника протягом 2 років і 7 місяців.
165. Отже, розглядуване попереднє ув'язнення порушувало пункт 3 статті 5 Конвенції.

«Пунцельт проти Чехії»

(Punzelt v Czech Republic), 31315/96, 25 квітня 2000 року.

78. Що ж до того, як національні органи влади розглядали справу, то Суд, зокрема, зазначає, що з моменту обвинувального

висновку і слухання в міському суді 28 червня 1994 року минуло понад вісім місяців. Сам по собі такий період не видається надмірним, оскільки впродовж цього часу міському судові довелося розглянути кілька клопотань про прийняття додаткових доказів, які заявник подав, попри те, що в кінці слідства він прямо заявив, що не має ніяких інших запитів.

79. Однак згодом міський суд відклав три інші слухання, аби дати можливість прийняти додаткові докази. В результаті, своє перше рішення він ухвалив ще через півроку.
80. Згодом касаційний суд скасував рішення від 10 січня 1995 року на тій підставі, що міський суд не встановив або не розглянув всі значущі обставини справи, що він помилково застосував норму закону і що його рішення було нечітким. Попри втручання Верховного суду з метою прискорити судовий розгляд, міський суд постановив своє друге рішення аж 16 січня 1996 року, тобто через десять місяців після того, як скасовано його перший вирок.
81. За цих обставин Суд робить висновок, що судове провадження у справі не виявляло ознак «особливої ретельності».
82. Отже, пункт 3 статті 5 Конвенції порушено внаслідок тривалого попереднього ув'язнення заявника.

«Адам'як проти Польщі»

(Adamiak v Poland), 20758/03, 19 грудня 2006 року.

33. Суд зауважує, що в цій справі судові органи виправдали продовження терміну перебування під вартою характером правопорушення, суворістю належного за такий злочин покарання, складністю справи, ризиком втечі та перешкоджання належному здійсненню правосуддя.
34. Європейський суд вважає, що на початку цих доводів може бути достатньо для виправдання позбавлення волі. Однак з плином часу вони неминуче втрачають свою релевантність, і лише справді виняткові доводи здатні переконати Суд в тому,

- що тривале позбавлення свободи (приблизно п'ять років) може бути виправдане з огляду на пункт 3 статті 5.
35. Суд не знайшов жодного подібного доводу і визнає, що національні судові інстанції відхилили клопотання про звільнення заявника та продовжували термін перебування його під вартою в основному на підставі тих же самих доводів, які були зазначені вище. Суд, крім того, зазначає, що впродовж усього судового процесу судді мотивували свої рішення складним характером справи, передовсім підкреслюючи суворість очікуваного покарання з огляду на характер правопорушення, в якому обвинувачували заявника.
36. З огляду на це, Суд нагадує, що в світлі вже встановленої практики Європейського суду наявність серйозних підозр щодо участі у вчиненні тяжкого правопорушення та перспективи ухвалення вироку про значну міру покарання самі по собі не можуть служити виправданням тривалого попереднього ув'язнення.
37. Однак, як вважає Суд, те, що в цій кримінальній справі йшлося про організоване кримінальне угруповання, є, поза всяким сумнівом, фактором, який вимагає складнішого і тривалішого розслідування. Проте це не може виправдати попереднє ув'язнення тривалістю п'ять років...
38. В результаті цього Суд доходить висновку, що наведені в рішеннях національних судів мотиви не були достатнім виправданням того, що заявник перебував в попередньому ув'язненні впродовж зазначеного періоду.
39. Тому порушено пункт 3 статті 5 Конвенції.

е. Звільнення по закінченні строку

*«Джулія Мандзоні проти Італії»
(Giulia Manzoni v Italy), 1 липня 1997 року.*

23. Пані Мандзоні стверджувала, що її незаконно тримали під вартою протягом семи годин між закінченням судового про-

цесу в окружному суді Рима (11:45) і її звільненням з в'язниці (18:45).

24. Уряд, вказуючи на те, що заявницю більше не вважали ув'язненою після 11:45, доводив, що спірний період був цілком нормальним, якщо врахувати, що її доставили у в'язницю (їхати приблизно годину від суду) приблизно о 13:30, і що там персонал закладу вручив їй протокол слухання (о 15:10), повідомив поліцію, що її незабаром буде випущено і чекав підтвердження того, що немає ніяких заперечень, повернув їй особисті речі, розібрався з рахунками і о 18:30 зробив запис про її адресу для повідомлень. На всі ці дії обов'язково пішов деякий час.
25. ... Суд ... просто зауважує, що пані Мандзоні доставили у в'язницю Ребіб'я (Rebibbia) за понад півтори години після закінчення суду над нею і що протокол слухання їй вручили незабаром після прибуття туди, до того ж цю процедуру належить розглядати як перший етап виконання рішення Римського районного суду. За загальним визнанням, адміністративні формальності, згадані урядом, можна було б здійснити швидше, але це не дає підстав для висновку про порушення Конвенції, певні затримки у виконанні рішень про звільнення осіб з-під варти часто неминучі, хоча їх належить зводити до мінімуму.

У підсумку, порушення підпункту (с) пункту 1 статті 5 не було...

«Лябіта проти Італії»

(Labita v Italy) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

172. ... у цій справі затримка зі звільненням заявника тільки почасти була пов'язана з потребою виконати відповідні адміністративні формальності. Додаткова затримка зі звільненням заявника з 00:25 до ранку 13 листопада 1993 року була викликана відсутністю реєстратора. Тільки після того, як той повернувся, стало можна перевірити підстави для подальшого

ув'язнення заявника й проведення адміністративних формальностей, пов'язаних із його звільненням...

173. З огляду на ці обставини, подальше тримання заявника під вартою після його повернення у в'язницю Терміні Імерезе (*Termini Imerese*) не було першим заходом у виконанні постанови про його звільнення і, отже, не потрапляло до сфери застосування підпункту (с) пункту 1 чи якогось іншого підпункту статті 5.
174. Отже, з цієї причини є порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

«Деєрлі і інші проти Туреччини»

(*Değeri and Others v Turkey*), 18242/02, 5 лютого 2008 року.

22. В цій справі Суд відзначив, що розпорядження звільнити заявників, видане 3 липня 2001 року, передали того ж дня о 17.50 до установи, де перебували ці особи. Однак їх звільнено лише наступного дня, із затримкою від вісімнадцяти годин п'ятнадцяти хвилин до двадцяти трьох годин тридцяти п'яти хвилин. Суд вважає, що через брак чіткого погодинного звіту про дії та формальні процедури, до яких вдавались уповноважені працівники в'язниці, твердження уряду про те, що заявники не мали жодної затримки із звільненням, не можна брати до уваги...
25. Він також вважає, що кількість позбавлених свободи осіб, яких треба було звільнити, не може служити виправданням зазначеної затримки. Держави – учасниці Конвенції для того, щоб забезпечити дотримання права на свободу осіб, відповідно до своєї юрисдикції, повинні вжити необхідних заходів з тим, щоб надати можливість персоналу пенітенціарних закладів без зволікання виконувати розпорядження про звільнення, при цьому маються на увазі випадки, коли йдеться про велику кількість затриманих.
26. У світлі викладеного вище, Суд доходить висновку, що продовження попереднього затримання заявників впродовж годин після того, як видано розпорядження про звільнення, не

узгоджується із вимогами статті 5 Конвенції, і не підпадає під одну із підстав п.1 статті 5.

27. Отже, є порушення цього положення.

f. Вирахування з терміну покарання

«П. Л. проти Франції»

(*P L v France*), 21503/93, 2 квітня 1997 року.

26. Представники уряду повідомили Суд, що указом від 27 січня 1997 року президент Французької Республіки помилував заявника, звільнивши його від частини покарання (один рік і вісімнадцять днів), що дорівнювала оспорюваному періодові попереднього ув'язнення... Вони вважали, що помилування «дуже чітко [відповідало] меті заяви в органи Конвенції» і, відповідно, просили вилучити справу з реєстру Суду...

27. Суд зазначає, що уряд і заявник не досягли «дружнього врегулювання» за змістом пункту 2 Правила 49, але заявник оголосив, що він «виходить з процесу розгляду справи (*se désiste*)».

Суд так само відзначає, що помилування указом від 27 січня 1997 забезпечило заявникові те, чого він домагався від французької влади. Його строк позбавлення волі буде на один рік і вісімнадцять днів коротшим – так, якби зі строку покарання вираховували термін його першого попереднього ув'язнення... У такому разі описані вище обставини можна розглядати як «домовленість або інший реальний спосіб розв'язання проблеми» за змістом пункту 2 Правила 49. Окрім того, нема якихось мотивів публічної політики, з яких справу не слід вилучати з реєстру (пункти 2 і 4 статті 49). Отже, справу з реєстру слід вилучити.

«Лябіта проти Італії»

(*Labita v Italy*) [GC], 26772/95, 6 квітня 2000 року.

143. У цій справі, попри те, що апеляційний суд Палермо у своєму рішенні від 20 січня 1998 року, зареєстрованому в канцеля-

рії 23 січня 1998 року, визнав вимоги заявника про компенсацію за неправомірне тримання під вартою, але обґрунтував своє рішення за частиною 1 ст. 314 Кримінально-процесуального кодексу, який передбачає право на компенсацію «будь-кому, хто виправданий за остаточним вироком суду» ... Тримання під вартою визнано «неправомірним» унаслідок виправдувального вироку, і компенсація на підставі частини 1 статті 314 не дорівнює встановленню того, що ув'язнення суперечило вимогам статті 5 Конвенції. Хоча й справді тривалість тримання заявника під вартою за судом була взята до уваги при обчисленні суми компенсації, однак те, що вона була надмірною, у рішенні суду не визнано ні прямо, ні побічно.

144. Насамкінець Суд доходить висновку, що попри виплату певної суми як компенсації за час перебування під вартою за судом, заявника все ж можна вважати «потерпілим» за змістом статті 34 Конвенції в результаті порушення пункту 3 статті 5...

«Храїді проти Німеччини»

(Chraidi v Germany), 65655/01, 26 жовтня 2006 року.

25. ... Хоча Конвенція є складовою частиною права Федеративної Республіки Німеччини ... і, отже, ніщо не заважало регіональному судові, за потреби, ухвалити, що строк попереднього ув'язнення заявника був порушенням Конвенції чи прямо, чи вже по суті, та цей суд лише визнав, що оспорюване тримання під вартою тривало «незвично довгий» час... Окрім того, Суд не переконаний в тому, що заявникові надали достатнє відшкодування за стверджуване порушення, бо регіональний суд не вказав, на скільки саме скорочено строк покарання заявника з урахуванням тривалості його попереднього ув'язнення. ...
26. Через це Суд вважає, що констатація регіонального суду щодо незвичної тривалості тримання заявника під вартою не позбавляє його статусу потерпілого за змістом статті 34 Конвенції...

IV. ЗБІР ДОКАЗІВ

1. Обшук і вилучення

а. Обшук

«Функе проти Франції»

(*Funke v France*), 10828/84, 25 лютого 1993 року.

56. ... Суд ... визнає, що для отримання речових доказів скоєння правопорушень в сфері валютного контролю і, там, де це потрібно, кримінального переслідування винуватих органи влади можуть вважати за необхідне вдаватись до таких заходів, як, наприклад, обшук житла й вилучення. Однак при цьому необхідно, щоб законодавство й практика передбачали достатні й ефективні гарантії проти зловживань...
57. Проте в цій справі було не так. В час, коли відбувались зазначені події, ..., митна адміністрація була наділена значними повноваженнями; зокрема вона користувалися прерогативою при визначенні доцільності, кількості, тривалості й обсягу перевірок. І, головне, без відповідного судового мандата передбачені в законодавстві обмеження й вимоги, на які посилається уряд ..., були, як видається, надто слабкими й неповними, щоб втручання в права заявника можна було визнати пропорційним поставленій законній меті.

«Л. М. проти Італії»

(*L M v Italy*), 60033/00, 8 лютого 2005 року.

32. Суд ... відзначає, що коли в національному праві окремо передбачено затвердження протоколу обшуку, то тим самим встановлюється контроль з боку прокуратури за законністю дій поліції. Цілковита та невинуватена нестача такого затвердження вказує, що уповноважені на те органи не слідкували за тим, щоб оскаржуваний обшук узгоджувався з передбаченими в законодавстві процедурами.

33. З цього випливає, що після завершення обшуку законні процедури не були дотримані, а отже, наявне порушення статті 8 Конвенції.

«Рьомен і Шміт проти Люксембургу»

(Roemen and Schmit v Luxembourg), 51772/99, 25 лютого 2003 року.

47. ... Ці заходи мали на меті встановити особи службовців Управління у справах реєстрації й державного майна, що працювали над справою про накладення грошового штрафу на міністра ... іншими словами, журналістського джерела...
56. ... Розшуковуючи виконавців правопорушень, зазначених у поданнях прокурора, слідчий суддя міг скористатись і з інших заходів, аніж проведення обшуків у помешканні та на робочому місці заявника (таких, наприклад, як допит службовців Управління у справах реєстрації й державного майна). Слід, однак, зазначити, що уряд не зміг довести, що без здійснення обшуків у житлі й на робочому місці заявника національні органи влади не зуміли б установити, чи було порушення професійної таємниці, а отже, використано отриману в такий спосіб інформацію...
60. Тому, Суд доходить висновку, що оскаржувані заходи слід вважати несумірними і такими, що порушували те право першого заявника на свободу вираження поглядів, яке гарантує стаття 10 Конвенції ...

«Бук проти Німеччини»

(Buck v Germany), 41604/98, 28 квітня 2005 року.

47. Що ж стосується відповідності постанови про обшук та в'їмку переслідуваній меті за конкретних обставин справи, то Суд, враховуючи відповідні критерії своєї прецедентної практики, зауважує, що правопорушення, у зв'язку з яким надано дозвіл на виконання цих слідчих дій, полягало у звичайному порушенні ПДР. Порушення цих правил є адміністративним

правопорушенням невеликої тяжкості, а тому було декриміналізоване в законодавстві ФРН. Крім того, у цій справі йшлося лише про притягнення до адміністративної відповідальності особи, котру раніше не притягали до відповідальності за порушення ПДР.

48. Суд також зазначає, що хоча відповідне правопорушення було вчинене під час керування автомобілем компанії, що є власністю заявника, провадження, у ході якого були проведені обшук та виїмка, було порушене не щодо самого заявника, а стосовно його сина, тобто третьої особи.
51. Насамкінець... Суд зауважує, що публічність обшуку житла та офісних приміщень заявника і виїмки з них у місті чисельністю приблизно 10 тис. мешканців, цілком імовірно, могла негативно вплинути на репутацію заявника та його компанії. У зв'язку з цим необхідно нагадати, що сам заявник не був підозрюваним у вчиненні будь-якого правопорушення чи злочину.
52. ... з огляду на серйозність втручання у право на повагу до житла особи, якої стосуються ці слідчі дії, необхідно чітко встановити, чи був дотриманий принцип пропорційності. Аналізуючи обставини справи, зокрема той факт, що дозвіл на відповідні обшук та виїмку надано у зв'язку з незначним правопорушенням, яке вчинила третя особа, але він поширювався на приватне житло заявника, Суд вважає, що втручання не було відповідним меті, яку воно переслідувало.

«Х. М. проти Туреччини»

(H M v Turkey), 34494/97, 8 серпня 2006 року.

32. В цій справі Суд відзначив, що 15 березня 1996 року заявник звернувся до прокуратури міста Каршияка зі скаргою, в якій він стверджував, що представники правоохоронних структур здійснили незаконний обшук в його помешканні. На підтримку зазначеного він посилався на свідчення своєї дружини та своїх синів...

Враховуючи попередню діяльність заявника, якого вже декілька разів переслідували за його профспілкову діяльність та який виступав з обвинуваченнями проти представників місцевої поліції, можна було розраховувати, що прокурор, який, безсумнівно, знав про таку ситуацію, займеться розслідуванням питання з тим, щоб встановити, чи заявник через це своє прагнення переглянути питання щодо стабільної ситуації не ризикує стати мішенню акту залякування.

Хоч би там як, було б достатньо, якби прокурор зібрав свідчення членів сім'ї заявника, щоб перевірити «захисний» характер представлених йому обвинувачень, з огляду на те, що ці свідчення, які були передані до Європейського суду, видаються щирими, достовірними та відповідними.

29. Однак подібної перевірки не здійснено і сумніви, які були порушені в цій справі, не були розвіяні розслідуванням, яке прокурор завершив через п'ять днів. Приймавши беззастережно надану поліційними органами інформацію... цей суддя ухвалив рішення про те, що всупереч інформації заявника в стверджуваному інциденті не брав участі жоден із представників державних служб.

Водночас подібний висновок не витримує аналізу, оскільки в цілях проведення обов'язкового розслідування, якого вимагає стаття 8, ... на «захищеність» має претендувати саме скарга з посиланням на заборонені дії, а не обов'язково зроблена жертвою помилкова чи істинна оцінка ідентифікації «підозрюваних винуватців». З цього випливає, що оскільки до прокуратури надійшло належно оформлене звернення, саме прокуратура міста Каршияка повинна була дослідити пов'язані зі скаргою обставини, і це є свідченням того, чи було насправді бажання з'ясувати факти, щоб потім встановити «справжніх» винуватців.

30. Отже, Суд вважає, що заявник може претендувати на статус жертви, яку позбавлено права на повагу до житла.

«Імакаєва проти Росії»

(*Imakayeva v Russia*), 7615/02, 9 листопада 2006 року.

187. Суд відзначає, що під час обшуку заявниці не пред'явили ордера на обшук та не надали інформації про те, що саме шукали. Окрім цього, як видно, такого ордера взагалі не видано ні до, ні після обшуку – як видається, через те, що сили безпеки діяли в ситуації, що вимагала негайного розв'язання. Уряд не повідомив подробиць щодо причин обшуку, не запропонував посилань на законність його підстав і не з'ясував процесуальну значущість відповідних дій. Уряд не представив інформації про те, які речі були вилучені в будинку Імакаєвих, оскільки стверджувалось, що вони були знищені. Отже, очевидно, що протоколювання або огляду вилучених речей не виконано. Розписка, складена військовим офіцером, який не вказав ні свого справжнього імені чи звання, ні навіть державного органу, який він представляв, і в якій згадано про «сумку з документами і коробкою дискет» ..., є єдиним документом про проведений обшук.
188. Посилання уряду на Закон «Про боротьбу з тероризмом» не може замінити окремого ордера на проведення обшуку, у якому вказують об'єкт і межі обшуку і який складають на підставі відповідних нормативно-правових актів або до обшуку, або після нього. Положення зазначеного Закону не слід тлумачити так, щоб створити для сил безпеки виняток на невизначений період й без чітких меж щодо будь-яких обмежень особистих прав. Застосовність таких норм у цій справі викликає ще більші сумніви, якщо зважити на те, що уряд не пояснив ні заявниці, ні цьому Суду, яка контртерористична операція здійснювалася 2 червня 2002 року в селищі Нові Атаги, який орган її проводив, з якою метою тощо. Окрім того, Суд зауважує, що понад два роки після розглянутих подій різні органи влади взагалі заперечували проведення такої операції. Суд вражений такою безвідповідальністю чи небажанням взяти на себе пряму відповідальність з боку посадових осіб, причетних до подій цієї справи.

189. Отже, Суд вважає, що обшук і вилучення в цій справі були проведені без санкції або належних гарантій. За таких обставин, Суд доходить висновку про те, що розглянуте втручання не було «передбачене законом» і тому порушено Статтю 8 Конвенції.

«Смірнов проти Росії»

(Smirnov v Russia), 71362/01, 7 червня 2007 року.

46. ... самому заявникові не висунули обвинувачень, і його не підозрювали у вчиненні правопорушення або протиправних дій. З іншого боку, заявник надав документи, у яких йшлося про те, що в різний час він представляв інтереси чотирьох осіб у кримінальній справі № 7806, в зв'язку з якою й було ухвалене рішення про проведення обшуку. За цих обставин Суд особливо непокоїть той факт, що в момент прийняття постанови про проведення обшуку в квартирі заявника ніяких застережень щодо захисту матеріалів, які мають стосунок до адвокатської таємниці, не зробили.
47. Ордер на обшук містив досить широкі формулювання й загальне посилання на «будь-які предмети або документи, що можуть становити інтерес для розслідування кримінальної справи № [по. 7806]», без усяких обмежень. Постанова про проведення обшуку не містила інформації щодо розслідування кримінальної справи, причин обшуку й того, чому він може сприяти одержанню предметів і документів, що «становлять інтерес» для розслідування кримінальної справи. Тільки після того, як міліція увійшла в квартиру заявника, останньому запропонували «добровільно видати документи, що стосуються акціонерного товариства Т. та федеральної промислової групи Р.». Однак ні ордер, ні усні заяви міліції не містили вказівок на те, чому документи, що стосуються ділових питань двох цих компаній, у яких заявник не обіймав ніякої посади, мали б бути виявлені в його квартирі. Наступний (ex post factum) судовий розгляд не заповнив прогалини в об-

ґрунтованості ухвалення постанови про проведення обшуку. Октябрський суд обмежився в своїй ухвалі щодо обґрунтованості постанови про обшук посиланням на чотири зазначені документи та низку інших неназваних матеріалів, не наводячи опису їхнього змісту ... суд не дав якихось вказівок щодо важливості матеріалів, на які він посилається, ба більше, два з цих чотирьох документів з'явилися вже після проведення обшуку. Тому Суд доходить висновку, що національні органи влади знехтували своїм зобов'язанням навести «важливі й достатні» мотиви для видання ордера на обшук.

48. Щодо способу проведення обшуку Суд, крім іншого, відзначає, що надто широко сформульована постанова про проведення обшуку давала міліції необмежену свободу дій у визначенні того, які документи «становлять інтерес» для розслідування в кримінальній справі. Це призвело до проведення великого обшуку: вилучені документи й предмети не обмежувалися лише тими, які мали стосунок до справ двох приватних компаній. Окрім цього, були вилучені записник, системний блок комп'ютера й інші матеріали, зокрема довіреність клієнта на захист його інтересів в одному цивільному провадженні, не пов'язаному з кримінальною справою, та проект службової записки, пов'язаної ще з однією справою. Як зазначено вище, при цьому не забезпечено гарантій адвокатської таємниці – таких, наприклад, як заборона на вилучення предметів і документів, що стосуються діяльності адвоката в справах його віродавців, або спостереження за проведенням обшуку з боку незалежного спостерігача, який міг би незалежно від слідчої групи визначити, чи поширюється на документи статус адвокатської таємниці. Враховуючи те, які матеріали були оглянуті й вилучені, Суд робить висновок, що проведений обшук був посяганням на професійну таємницю такою мірою, яка не відповідала жодній законній меті, яку він міг переслідувати...
49. ... Отже, порушено статтю 8 Конвенції.

«Кучера проти Словаччини»

(Kucera v Slovakia), 48666/99, 17 липня 2007 року.

119. Суд, зваживши на кількість залучених поліціантів, той факт, що четверо з них належали до загону спеціального призначення, відкрито носили автомати й були в масках, та зауваживши, що вони прийшли до квартири заявника на світанку, може дійти висновку, що заявникові не залишалося нічого іншого, як дозволити їм увійти в його квартиру. Важко погодитися, зважаючи на ці обставини, що будь-яка згода, дана заявником, була вільною і усвідомленою. Відповідно, тут було втручання в його право на повагу до його житла...
120. ... На думку Суду, втручання в цих обставинах належить вважати як непропорційне з таких причин.
121. Зокрема ... працівники поліції прибули до дверей заявника для того, щоб пред'явити йому та його дружині обвинувачення і допровадити їх до слідчого на допит. Немає якихось ознак того, що виконання цього завдання вимагало від поліції входити в квартиру... Оспорюваний захід належить вважати непропорційним за таких обставини.
122. Крім того, ситуаціям на кшталт тієї, що виникла в цій справі, коли, як зазначено вище, рано-вранці, на порозі дому заявника перед ним постало декілька спеціально навчених поліціантів у масках, властивий значний ризик зловживання службовим становищем та порушення принципу поваги до людської гідності. На думку Суду, щоб уникнути будь-яких можливих зловживань в таких обставинах, а також забезпечити ефективний захист прав людини за статтею 8 Конвенції, мають бути певні запобіжні механізми. Такі запобіжні механізми можуть передбачати ухвалення нормативних актів, що обмежують застосування спеціальних сил ситуаціями, у яких звичайні заходи втручання поліції не можна вважати безпечними й достатніми, і, на додаток до цього, встановлюють процесуальні гарантії, що передбачають, наприклад, присутність під час операції безсторонньої особи або отримання чіткої

письмової згоди власника як попередньої умови для проникнення в його приміщення. Суд зазначає, що певні гарантії з цієї метою внесено до Закону «Про поліцію» 1993 року... Однак ці гарантії не запобігли виникненню оскаржуваної в цій справі ситуації.

123. З урахуванням викладених вище міркувань, Суд не вважає, що оспорювана операція була сумісною з правом заявника на повагу до його житла.

«Пеев проти Болгарії»

(Peev v Bulgaria), 64209/01, 26 липня 2007 року.

37. ... У минулому він визнавав, що обшуки, які проводять у робочих приміщеннях і кабінетах осіб вільних професій, що мають приватну практику, становить втручання в їхнє право на повагу як до приватного життя, так і житла... Питанням у цьому випадку є те, чи обшук в службовому кабінеті заявника, що був розташований у приміщенні органу державної влади, так само сягав рівня такого втручання.
39. ... ситуацію, що склалася в цій справі, слід ... оцінювати відповідно до критерію «обґрунтованого сподівання на приватність». На думку Суду, заявник мав такі сподівання, коли не щодо свого кабінету в цілому, то принаймні щодо його письмового столу і його шаф для зберігання документів. Про це свідчить велика кількість особистих речей, які він там тримав... Окрім того, така домовленість звичайно впливає зі службових стосунків і в конкретних обставинах справи не виявлено нічого такого, як, наприклад, правила чи офіційної політики роботодавця заявника, які не схвалюють зберігання найманими працівниками особистих документів і речей в своїх столах або шафах, що наводило б на думку, ніби сподівання заявника були неправомірними чи необґрунтованими. Той факт, що він працював на державний орган влади і що його кабінет був розташований на території державної установи сам по собі не впливає на цей висновок, особливо

якщо врахувати, що заявник був не прокурором, а експертом-криміналістом в штаті прокуратури... Тому обшук, якому піддано письмовий стіл заявника і його шафи для зберігання документів, слід розглядати як втручання в його особисте життя.

40. Зробивши такий висновок, Суд вважає зайвим додатково визначати, чи обшук становив втручання в право заявника на повагу до його житла...
44. ... Уряд не намагався доводити, що на відповідний момент часу в загальному національному законодавстві або в документах, що регулювали діяльність прокуратури, були якісь положення, що регламентували обставини, за яких ця служба могла б як роботодавець або на інших підставах здійснювати обшуки в кабінетах своїх співробітників інакше, ніж у зв'язку з кримінальним розслідуванням. Отже, це втручання було здійснене не «згідно з законом», як того вимагає пункт 2 статті 8.

«Андре і інші проти Франції»

(André and Other v France), 18603/03, 24 липня 2008 року.

42. Відповідно, якщо внутрішнє право може передбачати можливість обшуків в адвокатському помешканні, такі обшуки повинні обов'язково супроводжуватись особливими гарантіями. Конвенція також не забороняє накладати на адвокатів певну кількість зобов'язань, які можуть стосуватись взаємовідносин з їхніми клієнтами. Йдеться, зокрема, про випадки, коли встановлено наявність ознак, що дозволяють припускати залучення адвоката до скоєння правопорушення..., чи в контексті боротьби з окремими видами практики... У кожному разі такі заходи мають бути чітко обмеженими, оскільки адвокати посідають центральне місце в здійсненні правосуддя, і їхній статус посередників між підсудними та судами дозволяє кваліфікувати їх як помічників правосуддя.

43. У цій справі Суд зазначив, що обшук в офісі супроводжувався спеціальною процедурною гарантією, оскільки його здійснювали в присутності старшини адвокатської корпорації, до якої належали заявники...
44. Однак за відсутності судді, який надав дозвіл на проведення обшуку, присутність старшини адвокатської корпорації та висловлені ним протести за своїм характером не могли перешкодити ефективному доступу до всіх документів в кабінеті адвоката та їхньому вилученні. Коли йдеться, зокрема, про вилучення рукописних записів першого заявника, Суд нагадує про те, що ніхто не піддавав сумніву, що йшлося про особисті документи адвоката, які становили адвокатську таємницю, на чому наголошував старшина адвокатської корпорації.
45. Окрім того, Суд зазначає, що хоч дозвіл на здійснення обшуків в помешканнях був сформульований досить широко, рішення про обшуки було обмежене розпорядженням здійснити обшуки та вилучення, які були необхідними для пошуку доказів у вчиненні махінацій, в певних місцях, де могли бути знайдені окремі документи та відповідна доказова інформація щодо підозрюваного шахрайства, зокрема в офісі заявників. Отже, службовці та посадові особи поліції почувалися наділені ширшими повноваженнями.
46. Нарешті, і це є суттєвим, Суд визнає, що зазначений обшук в приміщенні мав на меті знайти у заявників, котрих розглядали тільки як професійних адвокатів фірми, яку підозрювали в шахрайстві, документи, що могли б підтвердити підозри в шахрайстві цієї фірми, та використати їх як обвинувачення проти неї. Жодної хвилини заявники не були обвинуваченими чи підозрюваними у вчиненні правопорушення або ж в участі в шахрайстві, до якого вдався їхній клієнт.
47. Суд підкреслив, що в цій справі в рамках податкової перевірки фірми, яка була клієнтом заявників, ці останні потрапили під приціл адміністрації через єдиний мотив – оскільки в адміністрації виникли труднощі, з одного боку, в здійсненні

зазначеної податкової перевірки, та, з іншого – щоб знайти «платіжні, юридичні та соціальні документи», які б могли підтвердити підозри у вчиненні шахрайства, що були висунуті проти фірми-клієнта.

48. З врахуванням викладеного вище, Суд визнає, що обшук в приміщенні та вилучення матеріалів в офісі заявників були, за обставин цієї справи, непропорційними до мети, якої прагнули досягнути.
49. Відповідно, було порушення статті 8 Конвенції.

«Алексамян проти Росії»

(Aleksanyan v Russia), 46468/06, 22 грудня 2008 року.

217. Суд свідомий того, що «детально вмотивувати [постанову на обшук] в термінових випадках може виявитися важко»... Однак Суд зауважує, що на момент обшуку офіційне розслідування ділових операцій керівництва ЮКОСа тривало впродовж майже трьох років. Від самого початку розслідування вповноважені органи мали б знати, що в 1998–1999 роках, коли, як стверджується, були скоєні злочини, заявник був керівником правового управління «ЮКОСа» і міг би мати в своєму розпорядженні низку документів, електронних даних та інших доказів, що мають стосунок до розглядуваних подій. Отже, брак належного вмотивування і нечіткі формулювання постанови на обшук не можна пояснити терміновим характером ситуації.
218. Суд доходить висновку, що серйозні недоліки ордеру на обшук від 4 і 5 квітня 2006 року вже самі по собі дають достатні підстави для висновку, що обшук приміщень заявника проведено з порушенням статті 8 Конвенції.

в. Вилучення

«Раймондо проти Італії»

(Raimondo v Italy), 12954/87, 22 лютого 1994 року.

24. Пан Раймондо оскаржував накладення 13 травня 1985 року арешту на шістнадцять об'єктів нерухомого майна і на шість транспортних засобів...
27. ... Суд визнав, що арешт був передбачений статтею 2 *ter* Закону 1965 року ... а його мета – не позбавити заявника майна, а лише заборонити користуватися ним ...

... відповідно до статті 2 *ter* Закону 1965 року, арешт, поза сумнівом, застосували як проміжковий захід, що має забезпечити – в разі необхідності – подальшу конфіскацію майна, яку вважають результатом незаконної діяльності. Такий захід виправданий загальними інтересами, і, якщо взяти до уваги надзвичайно небезпечну економічну владу такої «організації», якою є мафія, не можна стверджувати, що накладення арешту на цій стадії провадження було непропорційне поставленій меті.

Отже, жодного порушення статті 1 Протоколу № 1 ... за цим пунктом оскарження не встановлено.

«Пантелеєнко проти України»

(Panteleuyenko v Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року.

51. ... замість відбору доказів, суттєвих для розслідування, вони вилучили всі документи з офісу та певні особисті речі, що належать заявнику, які не мали жодного стосунку до справи...
53. За таких обставин, Суд постановляє, що розглядуване втручання не здійснено «відповідно до закону» і, отже, було порушення статті 8.

с. Застосування сили

«Яллог проти Німеччини»

(*Jalloh v Germany*) [GC], 54810/00, 11 липня 2006 року.

77. ... у цій же справі ще перед тим, як ухвалили й застосували оскаржуваний захід, було зрозуміло, що вуличний торговець, стосовно якого вона мала бути застосована, тримав ті наркотики в роті, а отже, не міг їх пропонувати на продаж у великій кількості ... Суд погоджується з тим, що надзвичайно важливим для слідчих було мати можливість визначити точну кількість і якість наркотиків, пропорованих до продажу. Однак він не переконаний, що примусове введення блювотного засобу було в цій справі необхідним, аби одержати докази. Органи переслідування могли просто дочекатися, доки наркотики вийдуть з організму заявника природнім шляхом. У цьому зв'язку має значення те, що багато інших держав – членів Ради Європи застосовують саме такий метод при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків...
82. Беручи до уваги всі обставини справи, Суд доходить висновку, що оскаржуваний захід сягнув мінімального рівня жорстокості, достатнього для того, щоб потрапити під дію статті 3 Конвенції. Органи влади зробили заявника об'єктом серйозного втручання в його право на фізичну й психічну недоторканність проти його волі. Вони примусили його до блювоти не з лікувальною метою, а задля здобуття доказів, які вони могли б так само дістати з застосуванням менш інвазивного методу. Спосіб, в який оскаржуваний захід застосовано, мав викликати у заявника почуття страху, тривоги й неповноцінності, що могли його образити і принизити його гідність. Окрім того, ця процедура була поєднана з ризиком для здоров'я заявника, зокрема й через те, що попередньо не було відповідного анамнезу. Хоч і не навмисно, цей захід застосували в спосіб, який заподіяв заявникові і фізичного

болю, і душевних страждань. Отже, він зазнав нелюдського й принизливого для гідності, поводження на порушення статті 3 Конвенції.

«Кіган проти Сполученого Королівства»

(Keegan v United Kingdom), 28867/03, 18 липня 2006 року.

32. ... поліціанти отримали ордер мирового судді, заявивши йому під присягою, що у них є підстави думати, що доходи від пограбування перебувають за адресою, яку використовував один із підозрюваних у пограбуванні... Якщо б ця думка була правильною, то Суд не сумнівається, проникнення було б визнане за виправдане.
34. ... Суд не може погодитися з тим, що обмеження позовів про відшкодування збитків умовою наявності злого наміру є необхідним для захисту співробітників поліції при виконанні їхніх життєво важливих функцій – розслідуванні злочинів. Здійснення повноважень щодо втручання в сімейне й особисте життя має бути поставлене в розумні межі, щоб звести до мінімуму вплив таких заходів на гарантовану статтею 8 приватність особи, яка має значення для відчуття захищеності й добробуту... У справі, за обставинами якої фактично не здійснено елементарних заходів для перевірки наявності зв'язку між адресою і розслідуваним злочином, проведену в результаті цього операцію поліції, що дуже налякала й стурбувала заявників, вважати як таку, яка була дотримана відповідно до принципу пропорційності, не можна.
35. ... Цей висновок не означає, що всякий обшук, який завершується безрезультатно, не задовольняє критерій пропорційності, а лише невжиття розумних і доступних запобіжних заходів може бути причиною цього.
36. Суд доходить висновку, що в цій справі не забезпечено належного балансу і було порушення статті 8 Конвенції.

d. Знищення майна

«Сельчук і Аскер проти Туреччини»

(*Selçuk and Asker v Turkey*), 23184/94 і 23185/94, 24 квітня 1998 року.

77. ... Він нагадує, що пані Сельджук і пан Аскер, яким на той час було, відповідно, 54 і 60 років, прожили в селі Ісламкой (İslamköy) усе своє життя... Їхні будинки і велику частку майна знищили співробітники сил безпеки, що позбавило заявників засобів для існування й змусило їх покинути своє село. Як видається, ця операція була наперед запланована й здійснена з презирством і зневагою до почуттів заявників. Їх заскочили зненацька, вони були змушені стояти і дивитися, як спалювали їхні домівки, заради особистої безпеки пані Сельджук і пана Аскера були вжиті недостатні застережні заходи, протести пані Сельджук були знехтувані, і ніякої допомоги їм потім не надано.
78. Якщо зважити, зокрема, на те, як зруйнували будинки заявників ... і на їхні особисті обставини, то зрозуміло, що це мусило заподіяти їм страждань, досить гострих, щоб класифікувати дії сил безпеки як нелюдське поводження за змістом статті 3...
86. ... Не може бути жодного сумніву, що ці дії, окрім того, що вони спричинили порушення статті 3, були особливо серйозним й невиправданим втручанням в право заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя і житла, а також на мирне користування своїм майном.
87. Отже, Суд встановлює факт порушення статті 8 Конвенції та статті 1 Протоколу № 1.

**2. Медичний огляд тіла, включно
з судово-медичним розтином (автопсією)**

«Х. проти Нідерландів»

(X v Netherlands), 8239/78, 4 грудня 1978 року, DR 16, 184.

Комісія вважає виправданим, щоб органи влади, виконуючи своє завдання, мали змогу застосовувати певні заходи до осіб, яких вони підозрюють у скоєнні злочину. Вона зазначає, що підпункт с) пункту 1 статті 5 Конвенції допускає в таких випадках навіть попереднє ув'язнення. Отже, з тим більшими підставами вона виявлятиме толерантне ставлення до незначних втручань на кшталт аналізу крові...

Комісія відзначає, що проти довільного або неналежного використання аналізу крові передбачено декілька гарантій... Аналіз крові можна проводити тільки за розпорядженням прокурора, його заступника або іншої уповноваженої на це посадової особи поліції. Указ про введення в дію (enabling decree), що супроводжує цей закон, також передбачає, що аналіз крові може робити тільки акредитований лікар, котрий може ... відмовитися від виконання аналізу з огляду на виняткові причини медичного характеру...

Отже, Комісія вважає, що законодавство Нідерландів з цього питання має на меті гарантувати захист суспільства і зокрема безпеку дорожнього руху та здоров'я інших людей. Тому, хоча примусовий аналіз крові можна вважати порушенням права на особисте життя за змістом пункту 1 статті 8, його можна так само вважати необхідним для захисту прав інших осіб за змістом пункту 2 тієї ж статті.

«Деврім Тюран проти Туреччини»

(Devrim Turan v Turkey), 879/02, 2 березня 2006 року.

19. У цій справі Суд зауважує, що в перший і в останній день арешту заявниці її доправляли в пологовий будинок Токата (*Tokat*) на гінекологічне обстеження...

20. ... Припровадження в лікарню на гінекологічне обстеження могло спричиняти страждання заявниці. Однак, як визнано в прецедентній практиці Суду..., медичний огляд затриманих лікарем, що є судовим експертом, може виявитися важливою гарантією проти фальшивих обвинувачень в сексуальних домаганнях або жорстокому поводженні. Окрім того, зрозуміло, що коли заявниця відмовилася пройти гінекологічне обстеження, її до цього жодним чином не примушували, а лікарі утрималися від його проведення.
21. З огляду на викладене вище, Суд вважає, що сам той факт, що заявницю доставляли в лікарню на гінекологічне обстеження в перший і в останній дні її арешту не сягає мінімального рівня жорстокості, щоб становити принизливе для гідності, поводження за змістом статті 3 Конвенції.

«Акпінар і Алтюн проти Туреччини»

(Akpinar and Altun v Turkey), 56760/00, 27 лютого 2007 року.

76. ... безперечно, вуха Сеїта Кюлекджі (*Seyit Külekçi*) і Доана Алтюна (*Doğan Altun*) було повністю чи частково відрізані до того, як їхні тіла повернули заявникам.
78. ... тіла були скалічені тоді, коли вони перебували в руках сил державної безпеки.
81. ... Суд змушений зробити висновок, що вуха Сеїта Кюлекджі і Доана Алтюна відрізали після їхньої смерті.
82. Усе ж таки Суд ніколи не застосовував статті 3 Конвенції в зв'язку з неповагою до трупа людини. Цей склад Палати погоджується з таким підходом, вважаючи, що властиве людині по її смерті зникає, й отже, заборона жорсткого поводження вже не застосовна до трупів, як у випадку мертвих тіл Сеїта Кюлекджі та Доана Алтюна, попри всю жорстокість відповідних актів.
83. З цього випливає, що статті 3 з цієї причини не порушено.

3. Психіатрична експертиза

«Ботка і Пая проти Австрії»

(*Botka and Paja v Austria*), 15882/89, 29 березня 1993 року, DR 74, 48.

3. ... Комісія зауважує, що експерт С. підготував висновок про психічне здоров'я першого заявника в ході кримінального провадження проти пана Р., підозрюваного в шахрайських діях стосовно першого заявника та його брата. Обвинувачення проти пана Р., зокрема, порушувало питання про психічне здоров'я першого заявника.

Комісія відзначає, що для підготування розглядуваного висновку не вимагалось проведення якогось ґрунтовного обстеження першого заявника лікарем С. Зокрема, коли після призначення лікаря С. за експерта в жовтні 1988 року перший заявник відмовився від медичного огляду, жодних додаткових заходів, таких як примусові, не зроблено... Крім того, лікар С. супроводжував слідчого суддю з нагоди допиту першого заявника як свідка 1 лютого 1989 року, і тоді перший заявник не заперечував, а з власної волі відповідав також і на питання, які ставив експерт. Окрім того, експерт у своєму висновку від квітня 1989 року не встановив якихось негараздів, що стосувались би правоздатності першого заявника укласти угоди правового характеру.

За цих конкретних обставин, Комісія вважає, що призначення експерта С. для підготування експертизи з питань психічного здоров'я першого заявника не було виявом зневаги до права першого заявника на повагу до його особистого життя, відповідно до пункту 1 статті 8 ... Конвенції.

«Ворва проти Польщі»

(*Worwa v Poland*), 26624/95, 27 листопада 2003 року.

82. Суд наголошує, що призначення психіатричної експертизи з метою визначення психічного стану особи, обвинуваченої в скоєнні правопорушення, залишається необхідним заходом

для захисту осіб, здатних учиняти правопорушення у стані часткової втрати своїх розумових здібностей. Проте органи державної влади зобов'язані переконатися, що такий захід не порушуватиме справедливого балансу, який належить підтримувати між правами особи, зокрема правом на повагу до приватного життя, і турботою про забезпечення належного відправлення правосуддя.

83. У цій справі, як визнав Суд, балансу не дотримано. Судові органи в межах територіальної юрисдикції одного суду викликали заявницю повістками для проходження психіатричної експертизи неодноразово і через короткі проміжки часу. Окрім цього, кілька разів після того, як вона приїздила до призначеного місця, її відправляли додому, кажучи, що на вказаний у повістці день ніхто про обстеження не домовлявся...
84. ... Суд, попри те, що заявниця була учасницею великої кількості спорів, вважає, що судові органи не діяли з належною обачністю. Тож втручання в користування заявницею своїм правом на повагу до її особистого життя було невинуватим.

4. Обстеження місця вчинення злочину за безпосередньої допомоги підозрюваного

«Демірай проти Туреччини»

(Demiray v Turkey), 27308/95, 21 листопада 2000 року.

46. ... Суд зауважує, що органи влади, безумовно, були в змозі оцінити ризики, пов'язані з відвідуванням місця, де, як стверджувалося, був відповідний таємний склад зброї, хоча б тільки з огляду на делікатність ситуації на південному сході Туреччини. Згідно з картою-схемою, представленою урядом, Ахмет Демірай в момент вибуху перебував на відстані 1 м від складу зброї, тимчасом як двоє з жандармів, які його супроводжували, – за 30 м, а третій – 50 м, утворюючи рівнобедре-

ний?! трикутник, в центрі якого був склад зброї... Через брак пояснень уряду причин такої організації дій, що неодмінно породжує серйозні сумніви, а також якихось вказівок з його боку на інші заходи, вжиті для захисту Ахмета Демірая, Суд може зробити лишень той висновок, що відповідні органи не вжили заходів, які, за обґрунтованою оцінкою, могли б, мабуть, захистити від того ризику, на який наразився чоловік заявниці.

47. Отже, Суд вважає, що відповідальність за загибель лежить і на державі. Тому, в цьому випадку було порушення статті 2 Конвенції.

5. Перехоплення повідомлень та прослуховування розмов

«Люди проти Швейцарії»

(Lüdi v Switzerland), 12433/86, 15 червня 1992 року.

38. Суд зазначає, що, починаючи попереднє розслідування щодо заявника 15 березня 1984 року, суддя-слідчий Лауфенського районного суду також видав наказ про прослуховування його телефонних розмов ...
39. Немає сумніву в тому, що телефонне прослуховування було втручанням у приватне життя та кореспонденцію п. Люді.

Таке втручання не є порушенням Конвенції, якщо воно відповідає вимогам пункту 2 статті 8 ... Підставою для цього заходу були статті 171b та 171c Бернського кримінально-процесуального кодексу, які застосовуються ... навіть на попередньому етапі розслідування, коли є вагома підстава вважати, що готується вчинення кримінальних правопорушень. Крім того, воно було призначене «запобігти злочинів», і Суд взагалі не має сумніву стосовно його необхідності в демократичному суспільстві.

«Копп проти Швейцарії»

(*Kopp v Switzerland*), 23224/94, 25 березня 1998 року.

73. Водночас Суд вбачає суперечність між чітким текстом законодавства, яке захищає привілей на збереження адвокатської таємниці, коли адвокат перебуває під спостереженням як третя сторона, і практикою, якої дотримувалися в цій справі. Хоча в прецедентній практиці усталився загалом визнаний принцип, відповідно до якого привілей на збереження адвокатської таємниці поширюється тільки на відносини між адвокатом і його клієнтами, закон чітко не встановлює, як, за яких умов і хто визначатиме різницю між питаннями, безпосередньо пов'язаними з роботою юриста за дорученням сторони в судовому процесі, і тими, які стосуються діяльності поза межами його професійного адвокатського мандату.
74. Передовсім викликає, м'яко кажучи, здивування те, що на практиці це завдання має виконувати посадова особа поштової служби, яка є представником виконавчої влади, без контролю з боку незалежного судді, а надто в такій особливо делікатній сфері, як довірчі відносини між адвокатом і його клієнтами, що безпосередньо зачіпають права на захист.
75. Коротко кажучи, швейцарське право, писане чи неписане, не містить достатньо чітких вказівок щодо меж і способу здійснення дискреційних повноважень влади в цьому питанні. Тому-то пан Копп, як юрист, не користувався мінімальним ступенем захисту, якого вимагають принципи верховенства права в демократичному суспільстві. Тому було порушення статті 8.

6. Стеження з допомогою аудіовізуальних засобів

«P G і J H проти Сполученого Королівства»

(P G and J H v United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.

38. Оскільки на відповідний момент часу жодних норм внутрішнього права, які б регулювали використання прихованих прослуховувачів, не було ..., то втручання в цьому випадку не здійснено «згідно з законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції, тому було порушення статті 8...
62. ... Він вважає, що в разі, якщо записувач працює в приміщенні поліційної дільниці без відома або згоди відповідної особи, жодної істотної різниці не виникає. І в цій ситуації рівною мірою застосовується фундаментальний принцип, відповідно до якого норми внутрішнього права мають забезпечувати захист від свавілля і зловживань при використанні прихованих методів спостереження.

«Перрі проти Сполученого Королівства»

(Perry v United Kingdom), 63737/00, 17 липня 2003 року.

47. ... Суддя встановив недоліки в дотриманні поліцією пунктів D.2.11, D.2.15 і D.2.16 Процесуального кодексу [в частині фіксації та використання відеоматеріалів для ідентифікації], які головню виявилися в тому, що вони не запитали заявника про його згоду на відеозапис, не повідомили його ні про створення і використання останнього при процедурі впізнання, ні про його власні права при цьому (а саме щодо можливості перегляду відео, заперечення щодо його змісту і на інформацію про його право на присутність адвоката під час перегляду відеозапису свідками). У світлі цих висновків національних судів, Суд не може не зробити висновок, що захід, у тому вигляді, в якому він був здійснений щодо заявника, не відповідав вимогам національного законодавства.

«Ван Вондель проти Нідерландів»

(Van Vondel v Netherlands), 38258/03, 25 жовтня 2007 року.

41. ... Заявник скаржився на порушення його права на недоторканність приватного життя, бо ряд його (телефонних) розмов із паном Р. був записаний останнім з допомогою записувачів, які Департамент внутрішніх розслідувань Національної поліції надав панові Р., також давши вказівки щодо суті розмови, яку слід вести з заявником...
53. Хоча Суд і розуміє практичні труднощі, на які наражається особа, котрій органи слідства не довіряють або котра побоюється, що вони їй не довіряють, при підтвердженні інформації, яку вона повідомляє таким органам, а також те, що з цієї причини такій особі, можливо, знадобиться технічна допомога з боку цих органів, проте він не може погодитися з тим, що надання такої допомоги з боку органів влади не регулюються нормами, спрямованими на забезпечення правових гарантій проти свавільних дій. Через це він вважає, що в тім, що стосується оскаржуваного втручання, заявник був позбавлений мінімального ступеня захисту, на який він мав право відповідно до принципу верховенства права в демократичному суспільстві.
54. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що оспорюване втручання було здійснене не «згідно з законом». Цього висновку Судові досить, щоб визнати порушення статті 8 Конвенції.

«Биков проти Росії»

(Vykov v Russia) [GC], 4378/02, 10 березня 2009 року.

77. ... Представники уряду стверджували, що чинні правила щодо прослуховування телефонних розмов не застосовні до радіопередавачів і не можуть на них бути поширені за аналогією. Навпаки, вони підкреслювали відмінність між тими й другими, вказуючи, що для використання радіопередавачів

судового дозволу не потрібно з тієї причини, що ця технологія виходить за межі застосування будь-якого з чинних нормативних актів. Отже, уряд вважає, що використання технологій, не згаданих в розділі 8 Закону про оперативно-розшукову діяльність, не підпадає під регулювання цього закону в разі застосування перехоплення.

78. Суд неодноразово заявляв, що коли мова йде про перехоплення повідомлень з метою поліцейного розслідування, «закон має бути достатньо чітким в своїх формулюваннях, щоб давати громадянам відповідні вказівки щодо того, за яких обставин та на яких умовах органи держави уповноважені вдаватися до таких таємних і потенційно небезпечних способів посягання на їхнє право на повагу до особистого життя і кореспонденції»...
79. На думку Суду, ці принципи точно так же застосовні до використання і радіопередавачів, які за своїм характером та рівнем втручання практично тотожні телефон, які прослуховують.
80. У цій справі заявник у рамках процедури винесення й виконання постанови про прослуховування його розмови з В. не користувався майже ніякими гарантіями. Зокрема, дискреційне повноваження судових органів щодо винесення постанови про прослуховування не було обмежене жодною умовою, а обсяг і способи її виконання не були визначені; жодна інша конкретна гарантія передбачена не була. З огляду на відсутність конкретних норм, що передбачають такі гарантії, Суд не переконаний, що згадані вище вимоги, як стверджує уряд, задовольняли можливість для заявника ініціювати судове провадження з метою визнати «оперативний експеримент» протизаконними і клопотатися про виключення його результатів як незаконно отриманих доказів.
81. Звідси випливає, що за відсутності конкретних і детальних правил, застосування цього способу спостереження в рамках «оперативного експерименту» не супроводжувалося до-

статніми заходами захисту від різних можливих зловживань. Отож його застосування уможливило свавілля і не задовольняло вимоги законності.

82. Суд доходить висновку, що втручання в право заявника на повагу до особистого життя не було здійснене «згідно з законом», як того вимагає пункт 2 статті 8 Конвенції.

7. Таємні агенти

«Люді проти Швейцарії»

(Lüdi v Switzerland), 12433/86, 15 червня 1992 року.

40. ... в цій справі використання таємного агента ані саме по собі, ані в поєднанні з прослуховуванням телефонних розмов не зачепило приватне життя в контексті статті 8 ... Тоні брав участь в операції, пов'язаній з продажем 5 кілограмів кокаїну. Органи влади кантону, поінформовані німецькою поліцією, призначили співробітника поліції, який мав проникнути до широкої, як вони вважали, мережі наркоділків, що мали намір реалізувати наркотики у Швейцарії. Мета операції полягала в тому, щоб заарештувати торгівців після передання їм наркотиків. Відтак Тоні встановив контакт із заявником, який сказав, що він готовий продати йому 2 кілограми кокаїну вартістю в 200 000 швейцарських франків ... Від того моменту п. Люді повинен був знати, що він вчиняє кримінальне правопорушення, яке карають за статтею 19 Закону про наркотичні засоби, і, отже, піддавав себе ризикові наразитися на таємного співробітника поліції, завдання якого фактично полягало в його викритті.

«Тейшейра де Каштру проти Португалії»

(Teixeira de Castro v Portugal), 25829/94, 9 червня 1998 року.

37. Передовсім Суд зауважує, що цей спір відрізняється від справи «Люді проти Швейцарії», в якій співробітник поліції діяв,

склавши присягу, слідчому судді було відомо про його завдання, а швейцарські органи влади, доставши інформацію від німецької поліції, розпочали попереднє розслідування. Роль співробітника поліції обмежувалася його діями як таємного агента.

38. У цьому випадку ... уряд не твердив, що втручання офіцерів відбулося в рамках операції з протидії обігу наркотиків, дозвіл на яку дав і наглядав за якою суддя. Так само не виглядає, що компетентні органи мали вагомі підстави підозрювати в панові Тейшейра де Каштру торговця наркотиками; навпаки, він не мав судимостей і не перебував під попереднім слідством. Насправді він не був відомий працівникам поліції, які вступили з ним в контакт за посередництва В.С. і F.O. ... Крім того, наркотиків вдома у заявника не було, він їх отримав від третьої особи, яка, в свою чергу, отримала їх від іншої особи... Та й у рішенні Верховного суду ... не зазначено, що заявник мав під час його арешту при собі більше наркотиків, аніж той обсяг, про який його просили співробітники поліції, і тим самим не вийшов за межі тих дій, до яких його спонукувала поліція. На підтвердження доводів уряду про те, що заявник був схильний до скоєння правопорушень, жодних доказів немає. Неодмінним висновком із цих обставин є те, що два співробітники поліції не обмежилися переважно пасивним способом розслідуванням злочинної діяльності пана Тейшейра де Каштру, а впливали на нього, підбурюючи до вчинення правопорушення.

І нарешті, Суд зауважує, що національні суди в своїх рішеннях зазначали, що заявника засуджено головно на підставі заяв двох офіцерів поліції.

39. У світлі всіх цих міркувань, Суд дійшов висновку, що дії двох співробітників поліції вийшли за рамки дій таємних агентів, оскільки вони спровокували злочин, до того ж немає ніяких підстав вважати, що його було б скоєно без їхнього втручання. Це втручання та його застосування в оспорюваному

кримінальному провадженні означає, що заявникові від самого початку відмовили в справедливому судовому розгляді. Відповідно, порушено пункт 1 статті 6.

«Калабро проти Італії»

(*Calabro v Italy*) (ухв.), 59895/00, 21 березня 2002 року.

2. ... Суд, проте, відзначає, що ця справа відрізняється від «Тейшейра де Каштру»... Тут ... таємний агент лише повідомив, що готовий ввезти й продати дуже велику партію наркотиків ... відтак заявник з власної ініціативи зв'язався з Юргеном (*Jürgen*), заплатив йому певну суму грошей і організував зустріч для постачання 46 кг кокаїну. Роблячи так, він показав, що причетний до міжнародного злочинного об'єднання наркоторговців (*international drug-trafficking ring*).

Крім того, як Суд щойно зауважив, свідчення таємних агентів не були вирішальним фактором у засудженні заявника... А ще заявникові в ході розгляду в кримінальному суді Мілана надали змогу поставити запитання іншим співробітникам поліції, які брали участь в розслідуванні, а також уточнити характер поліційної операції, яка привела до його арешту й застосованих процедур.

За цих обставин, він не може зробити висновок, що Юрген своїми діями підбурював до вчинення правопорушення або що в іншому разі злочин не був би скоєний. Отже, Суд вважає, що Юрген не вийшов за межі своєї функції як таємного агента ..., а тому заявник права на справедливий судовий розгляд позбавлений не був.

«Раманаускас проти Литви»

(*Ramanauskas v Lithuania*) [GC], 74420/01, 5 лютого 2008 року.

63. ... Суд не може погодитися з такими аргументами. Національні органи влади не можуть зняти з себе відповідальності за дії співробітників поліції, просто заявивши, що, виконуючи по-

- ліційні функції, ті «діяли в статусі приватних осіб». Особливо важливо, щоб органи влади взяли на себе таку відповідальність з огляду на те, що початковий етап операції... проводився без якихось правових рамок або судової санкції. Окрім того, санкціонувавши моделювання й звільнивши А. З. від кримінальної відповідальності, органи влади заднім числом узаконили попередній етап і скористалися з його результатів.
64. Більше того, не надано жодних задовільних пояснень того, які причини або особисті мотиви змусили А. З. звернутися до заявника з власної ініціативи, без доведення своїх намірів до відома свого керівництва, або чому його не переслідували за його дії на цьому попередньому етапі...
65. З цього випливає, що йдеться про відповідальність литовських органів влади в рамках Конвенції за дії А. З. і В. С. ще до санкціонування моделювання...
67. Щоб переконатися, чи обмежилися А. З. і В. С. «переважно пасивним розслідуванням злочинної діяльності», Суд має взяти до уваги такі міркування. По-перше, немає жодного доказу того, що заявник раніше скоював які-небудь злочини, зокрема, пов'язані з корупцією. По-друге, як видно з записів телефонних дзвінків, всі зустрічі між заявником і А. З. відбувалися з ініціативи останнього, ... за посередництва контакту, встановленого на пропозицію А. З. і В. С., ... заявник явно зазнав грубого тиску з їхнього боку, який підштовхував його до злочинної діяльності, попри брак, окрім чуток, якихось об'єктивних доказів того, що він мав намір взяти участь у такій діяльності.
68. Ці міркування є достатніми, щоб Суд дійшов висновку, що дії відповідних осіб у цій справі вийшли за межі пасивного розслідування наявної злочинної діяльності.

«Мілінієнє проти Литви»

(*Miliniene v Lithuania*), 74355/01, 24 червня 2008 року.

37. ... Жодного доказу того, що заявниця раніше вчиняла якісь правопорушення, зокрема злочини, пов'язані з корупцією, не було. Однак з ініціативою в цій справі виступив СЃ, приватна особа, який, зрозумівши, що заявниця вимагає хабар для досягнення сприятливих результатів у його справі, поскаржився в поліцію. Після цього поліціанти звернулися до заступника генерального прокурора, який санкціонував й здійснював відтак нагляд за подальшим розслідуванням, правовою основою якого була імітація моделі кримінальної поведінки (*criminal conduct simulation model*), що пропонувала СЃ імунітет від кримінального переслідування в обмін на забезпечення доказів проти особи, підозрюваної в учиненні правопорушення.
38. Зважаючи на те, що коли СЃ, розраховуючи на підтримку поліції, пропонував заявниці значні фінансові суми і отримав технічне обладнання для запису розмов між ними, то цілком зрозуміло, що поліція впливала на хід подій. Однак Суд не вважає, що роль поліції була неправомірною з огляду на її обов'язок здійснювати перевірку обвинувачень у скоєнні кримінальних злочинів і важливість протидії руйнівному впливові корупції в судових органах на верховенство права в демократичному суспільстві. Він так само не вважає, що роль поліції була визначальним чинником. Визначальним фактором була поведінка СЃ і заявниці. Суд у цьому сенсі погоджується, що, зваживши всі обставини, можна сказати, що співробітники поліції «долучилися» до кримінальної діяльності, а не ініціювали її. Їхні дії, отже, залишалися в межах роботи таємних агентів, а не агентів-провокаторів – із можливим порушенням пункту 1 статті 6 Конвенції...

8. Зобов'язання надавати відомості

«Функе проти Франції»

(*Funke v France*), 10828/84, 25 лютого 1993 року.

44. Суд вважає, що митна служба домоглася засудження пана Функе, щоб одержати деякі документи, наявність яких вона припускала, але повної впевненості щодо них не мала. Не маючи змоги чи бажання отримати їх якимсь іншим шляхом, вони спробували примусити заявника самому надати докази нібито скоєних ним правопорушень. Особливості митного права ... не можуть виправдати порушення права будь-кого, кому «висунуто кримінальні обвинувачення» (відповідно до самостійного значення цього вислову в статті 6), ... зберігати мовчанку або не давати свідчень проти себе.

«З. проти Фінляндії»

(*Z v Finland*), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

102. ... Мета ж полягала винятково в тому, щоб з'ясувати у її медичних консультантів, коли Х. довідався або дістав підстави підозрювати, що він – ВІЛ-інфікований. Їхні свідчення могли б у той час виявитися вирішальними при визначенні того, чи Х винуватий лише в злочинах на сексуальному ґрунті, чи в ще серйознішому злочині – простому вбивстві – у зв'язку з двома іншими правопорушеннями, вчиненими до 19 березня 1992 року, коли стали відомі позитивні результати аналізу на ВІЛ-інфекцію ...
103. ... за нормами фінського права вимагати від лікарів-консультантів заявниці свідчень щодо неї без її усвідомленої згоди можна лише в дуже обмежених випадках, а саме: у зв'язку зі слідством і обвинуваченням в серйозних кримінальних злочинах, караних не менш як шістьма роками позбавлення волі ... Оскільки лікарі-консультанти свідчити в поліції відмовилися, то була отримана санкція від судового органа – міського суду – на заслуховування їх як свідків у суді

... Допит відбувався за закритими дверима в міському суді, який заздалегідь розпорядився, щоб усі документи, зокрема протоколи свідчень, залишалися секретними ... Усіх, хто брав участь у процесі, зобов'язали дотримувати конфіденційного характеру цих матеріалів, а порушення цього зобов'язання могло б, відповідно до фінського права, служити підставою для притягнення до цивільної та (або) кримінальної відповідальності ...

Втручання в особисте й сімейне життя заявниці внаслідок оскаржуваних постанов, отже, було серйозно обмежене й супроводжувалося ефективними й відповідними гарантіями проти зловживань...

105. ... Суд робить висновок, що залучення лікарів-консультантів заявника до свідчення було достатньо вмотивоване обставинами справи й відповідало вимогам, продиктованим правомірною метою. Суд також переконався в тому, що між цими заходами й цілями було розумне співвідношення. Відповідно, порушення статті 8 не було ...

«Сервес проти Франції»

(Serves v France), 20225/92, 20 жовтня 1997 року.

47. ... Зрозуміло, заявник міг побоюватись, щоб деякі із свідчень, які від нього, можливо, вимагали б дати слідчому судді, не стали самообвинуваченням. Тож було б припустимо, щоб він відмовився відповідати на якісь запитання, котрі б його, ймовірно, скеровували в такому напрямку.

Проте, як видно з підписаних заявником протоколів допитів, він на самому початку відмовився скласти присягу. А присяга є урочистою дією, якою відповідна особа зобов'язується перед лицем слідчого судді говорити, якщо скористатися формулюванням статті 103 Кримінально-процесуального кодексу, «всю правду і нічого, крім правди». Хоча обов'язок свідка скласти присягу й покарання, передбачені на випадок відмови від цього, містять елемент примусу, однак його при-

значення – забезпечити правдивість будь-яких наданих судді свідчень, а не присилувати свідків до них.

Інакше кажучи, штрафи, накладені на пана Сервеса, не були тим засобом, що примушував його свідчити проти себе, оскільки їх накладено ще до того, як такий ризик взагалі виник.

«Тірадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії» (Tirado Ortiz and Lozano Martin v Spain) (ухв.), 43486/98, 22 червня 1999 року.

2. ... Однак Суд вважає, що приписи іспанських законів у цій царині надихалися турботою й потребою захистити суспільство та, конкретніше кажучи, гарантувати безпеку дорожнього руху і захист здоров'я інших осіб. Отже, хоч обов'язкові проби на концентрацію алкоголю і можна вважати втручанням в особисте життя заявників відповідно до змістом пункту 1 статті 8 Конвенції, їх так само можна вважати необхідними для запобігання злочинам та захисту прав і свобод інших осіб. Звідси випливає, що цей пункт заяви має бути відхилений як вочевидь необґрунтований...

«Ве проти Австрії»

(Weh v Austria), 38544/97, 8 квітня 2004 року.

54. Немає ніяких ознак того, що це так «суттєво позначилося» на заявникові, щоб вважати його тим, кому висунули «обвинувачення» – в його автономному значенні за змістом пункту 1 статті 6 – у злочинному перевищенні дозволеної швидкості руху ... Від нього вимагали надати інформацію як від зареєстрованого власника автомобіля. Більше того, він мав повідомити простий факт – а саме: хто був за кермом його автомобіля, і така інформація не мала характеру обвинувачення.
55. Окрім того, хоча насправді це не є вирішальним, Суд зауважує, що заявник не відмовлявся надати інформацію, але доводив свою невинуватість, заявляючи органам, що за кермом

автомобіля на той час перебувала третя особа. Його покарали відповідно до частини 2 статті 103 Закону про автотранспортні засоби лише на підставі того, що він повідомив неточну інформацію, не зазначивши повну адресу особи. Він ніколи не стверджував ані в ході провадження в національних органах, ані в Суді, що він керував автомобілем на момент вчинення правопорушення.

56. Суд ... вважає, що в цій справі зв'язок між обов'язком заявника, згідно з пунктом 2 статті 130 Закону про автотранспортні засоби, повідомити персональні дані водія, який керував його автомобілем, і можливим його кримінальним переслідуванням за перевищення дозволеної швидкості залишається віддаленим і гіпотетичним. Однак без достатньо конкретного зв'язку з цим кримінальним переслідуванням застосування примусових повноважень (тобто накладення штрафу) задля отримання інформації не викликає спірного питання щодо права заявника зберігати мовчанку та привілею проти самообвинувачення.

«О'Галлоран і Френсіс проти Сполученого Королівства»

(O'Halloran and Francis v United Kingdom) [GC],

15809/02 і 25624/02, 29 червня 2007 року.

57. ... Примус застосовано в зв'язку зі статтею 172 Закону про дорожній рух, яка покладає окремий обов'язок на зареєстрованого власника транспортного засобу за певних обставин надавати інформацію щодо водія цього засобу... Можна вважати, що ті, хто вирішує тримати легковий автомобіль і керувати ним, беруть на себе певні обов'язки і зобов'язання в рамках режиму регулювання, що стосується автотранспортних засобів, і в правовій системі Сполученого Королівства ці обов'язки охоплюють і зобов'язання в разі наявності підозр у вчиненні порушення правил дорожнього руху надати уповноваженим органам відомості про особу водія, який керував на той час автомобілем.

58. Ще одним елементом примусу, застосованого в цій справі, є обмежений характер розслідування, яке була вповноважена проводити поліція. Частина (2)(а) статті 172 застосовують тільки в тих випадках, коли водій транспортного засобу, як вважають, вчинив відповідне правопорушення, а також дозволяє поліції вимагати відомостей тільки «щодо особи водія»... Крім того, ... стаття 172 не дає санкції на тривале допитування щодо обставини, що, як стверджується, спричинили кримінальний злочин, а покарання, передбачене за відмову відповідати, є «помірним і не пов'язаним з позбавленням волі».
59. ... Щодо випадків застосування примусових заходів відповідно до статті 172 Закону 1988 року Суд зазначає, що, згідно з частиною 4 статті 172, не є правопорушенням дії, передбачені в частині (2)(а) статті 172, якщо власник транспортного засобу доведе, що він не знав і не міг, виявляючи розумну обачність, знати, хто був водієм транспортного засобу. Отже, це правопорушення не передбачає абсолютної відповідальності, а ризик дістати неправдиві зізнання є незначним.
60. Що ж до того, як були використані отримані свідчення, то заява пана О'Галлорана про те, що водієм його машини був він, була прийнята як доказ цього факту на підставі частини 1 статті 12 Закону про порушників правил дорожнього руху 1988 року..., і він був законно засуджений за перевищення дозволеної швидкості... Органам обвинувачення треба було ще довести, не маючи обґрунтованого сумніву, факт учинення правопорушення в звичайному порядку, в тому числі з дотриманням гарантій проти використання ненадійних доказів і доказів, отриманих під тиском або внаслідок інших неправомірних засобів (проте не враховуючи опротестування прийнятності свідчень відповідно до статті 172), до того ж обвинувачуваний міг би, якщо побажає, свідчити і викликати свідків. Знову ж таки ... особа водія є лише однією ознакою складу такого правопорушення як перевищення дозволеної

швидкості, і в основному провадженні немає й мови про за-судження винятково на підставі інформації, отриманої згідно з частиною (2)(а) статті 172.

61. Оскільки пан Френсіс відмовився свідчити, то їх не можна було використати в основному провадженні, власне, основне провадження навіть і не розпочинали. Питання про викорис-тання свідчень у кримінальному процесі не виникало, бо його відмову свідчити не використовували як доказ: сама вона є складом злочину...
62. Зважаючи на всі обставини справи, разом з особливим харак-тером спірного режиму регулювання та обмеженим характе-ром інформації, надання якої вимагали у попередженні за статтею 172 Закону про дорожній рух 1988 року, Суд вважає, що основа права заявників зберігати мовчанку і їхнього при-вілею проти самообвинувачення не була позбавлена юридич-ної сили.

«Воскейл проти Нідерландів»

(Voskuil v Netherlands), 64752/01, 22 листопада 2007 року.

66. ... Заявник був зобов'язаний назвати своє джерело з двох причин: по-перше, щоб захистити добросовісність поліції Амстердама, а по-друге, щоб забезпечити обвинуваченим справедливість судового розгляду..
67. Суд не бачить необхідності розглядати у зв'язку з цим пи-тання про те, чи може за якихось умов обов'язок Договірної Сторони забезпечити справедливий судовий розгляд виправ-дати примушування журналіста розкрити своє джерело. Хоч би якою потенційно важливою для кримінального прова-дження була інформація, яку апеляційний суд прагнув одер-жати від заявника, ніщо йому не заважало розглянути по суті обвинувачення, висунуті трьом підсудним. Він, як видається, мав можливість використати свідчення інших свідків замість інформації, яку він прагнув отримати від заявника... Отже,

ця підстава, висунута для обґрунтування оскарженого втручання, не була значущою для справи.

9. Зобов'язання нерозголошення щодо зібраних доказів

«З. проти Фінляндії»

(*Z v Finland*), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

111. Щодо оскаржуваного відкриття широкого доступу до розглядуваних відомостей медичного характеру, починаючи з 2002 року, Суд відзначає, що наказ про встановлення десятирічного терміну нерозголошення не відповідає побажанням або інтересам сторін у судовому процесі, які всі без винятку клопотали про триваліший термін...
112. Суд не переконаний, що призначаючи термін на десять років, національний суд надав достатнього значення інтересам заявниці. Слід пам'ятати, що внаслідок оприлюднення відповідної інформації на судовому процесі без її згоди, її право на повагу до особистого й сімейного життя вже зазнало серйозного втручання. Подальше втручання, якого б вона зазнала, якщо медичні відомості про неї стали б надбанням гласності через десять років, не мало б підстав, які б можна було визнати за достатні, щоб переважати її інтерес у збереженні медичних відомостей конфіденційними протягом тривалішого часу. Якщо рішення дозволити такий доступ до цих матеріалів, починаючи з 2002 року, буде виконане, то це дорівнюватиме непропорційному втручанням в її право на повагу до її особистого й сімейного життя на порушення статті 8...

«Пантелеєнко проти України»

(*Panteleyenko v Ukraine*), 11901/02, 29 червня 2006 року.

57. У цьому випадку національний суд надіслав запит і отримав з психіатричної лікарні конфіденційну інформацію про психічний стан і відповідне медичне лікування заявника. Цю інфор-

мацію в подальшому оприлюднив суддя для сторін та інших осіб, присутніх у судовій залі на публічних слуханнях.

58. Суд вважає, що подібні подробиці, безперечно, є інформацією, що стосується «особистого життя» заявника, і що розглядуваний захід призвів до розширення кола осіб, ознайомлених з цими подробицями. Отже, заходи, вжиті судом, є порушенням права заявника, гарантованого йому статтею 8 Конвенції ...
61. Варто зазначити, що апеляційний суд, переглянувши справу, дійшов висновку, що поведження судді суду першої інстанції з особистими даними заявника не відповідало спеціальному режимові щодо збирання, збереження, використання та поширення інформації про психічний стан... Більше того, Суд відмічає, що розглядувані деталі не могли вплинути на результат судового процесу (тобто встановлення того, чи стверджуване висловлювання було, і оцінку того, чи було воно наклепницьким; див. для порівняння «З проти Фінляндії», ...), запит Новозаводським судом інформації був непотрібним, оскільки інформація не була «важливою для розслідування, досудового слідства чи судового слухання», і, отже, був незаконним згідно зі статтею 6 Закону «Про психіатричну допомогу» 2000 року.
62. Суд вважає, що з причин, викладених вище, було порушення статті 8 Конвенції.

10. Зберігання доказів по закінченні слідства, пред'явленні обвинувачення

«Ван дер Вельден проти Нідерландів»

(*Van der Velden v Netherlands*) (ухв.), 29514/05, 7 грудня 2006 року.

2. ... Що стосується збереження клітинного матеріалу і створення згодом профілю ДНК, Суд ... вважає, що, з огляду на спосіб, у який клітинний матеріал, зокрема, може, цілком імовірно, бути використаний в майбутньому, систематичне збереження цього матеріалу виходить за межі нейтральних відмінних ознак, таких як відбитки пальців, і є втручанням, достатнім для того, щоб становити посягання на право на повагу до приватного життя, закріплене в пункті 1 статті 8 Конвенції...

Крім того, Суд легко погоджується з тим, що створення і збереження профілів ДНК слугує законній меті запобігання злочинності та захисту прав і свобод інших осіб. Те, що ДНК не відіграла жодної ролі в розслідуванні та судовому розгляді справи про злочини, які скоїв заявник, факту скоєння злочину не міняє. Суд не вважає за необґрунтоване зобов'язувати проходити процедуру геномної «дактилоскопії» всіх осіб, які були засуджені за злочини певної тяжкості. Не є необґрунтованим також і те, щоб усі винятки з загального правила, потреба в установленні яких усе ж відчуватиметься, з метою уникнення невизначеності будуть сформульовані якомога вужче.

І нарешті, Суд вважає, що ці заходи можна визнати «необхідними в демократичному суспільстві». У зв'язку з цим він насамперед зауважує, що реєстрація геномної інформації, без усякого сумніву, зробила в останні роки значний внесок у боротьбу зі злочинністю. По-друге, слід зазначити, що оскаржене втручання, оскільки саме по собі було відносно незначним, може також принести певну користь і заявникові, бо внесення профілю його ДНК в національну базу даних дозволить швидко усувати його зі списку осіб, підозрюваних у скоєнні злочинів, в ході розслідування яких виявляють матеріал, що містить ДНК.

«С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S and Marper v United Kingdom*) [GC], 30562/04 і 30566/04, 4 грудня 2008 року.

113. У цій справі в рамках кримінальних справ, порушених щодо першого заявника за підозрою в замаху на грабіж та другого заявника – у переслідуванні своєї партнерки, у заявників взяли відбитки пальців і зразки клітин ДНК та створили профілі їхніх ДНК. Ці дані зберігалися на основі законодавства, що дозволяє їхнє безстрокове збереження, попри виправдувальний вирок щодо першого заявника і припинення кримінального провадження щодо другого...
118. ... Матеріал може зберігатися незалежно від характеру й тяжкості злочину, у скоєнні якого особу спочатку підозрювали, або віку підозрюваного; відбитки пальців та зразки можна брати (і зберігати) в особи будь-якого віку, заарештованої у зв'язку з злочиним, що підлягає обов'язковій реєстрації, (*recordable offence*), враховуючи малозначні правопорушення та такі, покарання за які не передбачає позбавлення волі (*non-imprisonable offences*). Термін збереження не є обмеженим, матеріал зберігається протягом невизначеного строку, незалежно від характеру і тяжкості злочину, в якому особа підозрюють. Окрім того, у виправданій особі дуже обмежені можливості домогтися вилучення даних із загальнодержавної бази даних або знищення матеріалу...; зокрема, немає положення, що передбачало б незалежну перевірку підстав для збереження відповідно до чітко визначених критеріїв, зокрема таких, як тяжкість вчиненого злочину, попередні арешти, вагомість підозр щодо особи і які-небудь інші особливі обставини...
- 121 ... Суд ... знову повторює, що навіть просте утримання та зберігання персональних даних органами державної влади, незалежно від способу їхнього отримання, слід розглядати як таке, що прямо впливає на пов'язані з приватним життям інтереси особи, незалежно від того, чи будуть ці дані використані надалі, чи ні...

122. ... Справді, збереження особистих даних заявників не можна прирівнювати до висловлення підозр. Утім їхнє відчуття, ніби до них не ставляться як до невинуватих, загострюється через те, що їхні дані зберігаються так само без обмеження строку, як і дані засуджених, тоді як дані тих, кого ніколи не підозрювали в учиненні правопорушення, підлягають знищенню...
124. ... збереження даних незасуджених осіб може бути особливо шкідливим у випадку неповнолітніх – таких як перший заявник, – з огляду на їхнє особливе становище та важливість їхнього розвитку й інтеграції в суспільство ... Суд вважає, що захистові неповнолітніх від будь-якої шкоди, якої їй може бути завдано внаслідок збереження органами влади даних особистого характеру щодо них після їхнього виправдання у кримінальних справах, належить приділити особливої уваги. Суд поділяє думку Наффілдської ради (*Nuffield Council*) з приводу впливу, який справляє на молодих людей безстрокове збереження матеріалу їхніх ДНК, та зауважує стурбованість Ради стосовно того, що застосовувані правила призвели до того, що дані про молодих людей і представників етнічних меншин, які не були засуджені ні за які злочини, в базі даних мають непропорційно високу частку...
125. Насамкінець Суд вважає, що неконкретний характер повноважень щодо збереження відбитків пальців, зразків клітинного матеріалу і профілів ДНК осіб, підозрюваних в скоєнні злочинів, але не засуджених за них – таких, як були застосовані у випадку цих заявників, не забезпечує справедливого балансу між конкурентними суспільними і приватними інтересами, і що держава-відповідач переступила всякі прийнятні межі розсуду у зв'язку з цим. Отже, оскаржуване збереження є непропорційним втручанням у право заявників на повагу до приватного життя і не може бути визнаним за необхідне в демократичному суспільстві.

В. ДОПИТ

1. Право на правову допомогу

«Джон Мюррей проти Сполученого Королівства»

(John Murray v United Kingdom), 18731/91, 8 лютого 1996 року.

66. ... згідно з наказом, на початку допитів у поліції перед обвинуваченим постає основна дилема стосовно його захисту. Якщо він вирішить мовчати, щодо нього можуть бути зроблені негативні висновки відповідно до положень цього наказу. З іншого боку, якщо обвинувачений віддасть перевагу тому, щоб порушити мовчання під час допитів, він наражається на ризик зашкодити своєму захистові, при цьому не обов'язково усунувши можливість того, що стосовно нього будуть зроблені негативні висновки.

За таких умов поняття справедливості, закріплене в статті 6, вимагає, щоб обвинувачений мав можливість скористатися допомогою захисника вже на початкових етапах допитів у поліції. Відмова в доступі до адвоката упродовж перших 48 годин поліційних допитів у ситуації, коли правам захисту може бути завдано непоправної шкоди, – хоч би яким було виправдання для такої відмови, – є несумісною з правами обвинуваченого, які надає йому стаття 6. ...

68. І справді, як це підкреслив уряд, коли заявник зміг проконсультуватися зі своїм адвокатом, йому порадили продовжувати мовчати, і впродовж судового розгляду заявник вирішив не давати свідчень і не викликати свідків від свого імені. Однак Суд не зобов'язаний робити припущення, якою була б реакція заявника чи якою була б порада захисника, якби в доступі до нього не відмовили на цьому початковому етапі. За таких обставин на заявникові, безперечно, позначилася відмова в доступі до захисника та втручання у права захисту, що впливало з цієї відмови. Думка Суду щодо зроблених висновків не змінює цього...

70. Отже, було порушення пункту 1 у поєднанні з пунктом 3 (с) статті 6 Конвенції стосовно відмови заявникові в доступі до захисника упродовж перших 48 годин тримання в поліції.

«Бреннан проти Сполученого Королівства»

(Brennan v United Kingdom), 39846/98, 16 жовтня 2001 року.

47. ... після спірного 24-годинного періоду в доступі до адвоката заявникові більше не відмовляли. Той факт, що адвокат приїхав на зустріч зі своїм клієнтом лише через день по тому, не був наслідком якось перешкод з боку органів влади...
48. ... під час допиту заявника співробітниками поліції протягом 24 годин відтермінування залучення захисника ніяких інкримінаційних зізнань він не зробив. Перші такі зізнання він зробив під час допиту в другій половині дня 22 жовтня 1990 року, коли йому більше не відмовляли в можливості звернутися до свого адвоката. Так само не зроблено будь-яких висновків із тверджень чи умовчання з боку заявника під час перших 24 годин, як це було в справі «Джон Мюррей»... Суть скарги заявника полягає не в тому, що йому відмовили в отриманні консультації юриста, яка б дала йому можливість зробити вибір між мовчанням і участю в поліційних допитах, а в тому, що він дав інкримінаційні свідчення після закінчення періоду відстрочки та прибуттям прибуття свого адвоката... Отже, Суд не переконаний, що відмову в доступі впродовж цього початкового періоду можна за таких обставин розглядати як порушення прав заявника за пунктами 1 та 3 (с) статті 6 Конвенції.

«Оджалан проти Туреччини»

(Öcalan v Turkey) [GC], 46221/99, 12 травня 2005 року.

131. Велика палата не бачить підстав не погодитися з висновком Палати про те, що недоступ заявника до адвоката під час його тримання під вартою в поліції негативно позначилося на його

праві на захист. Велика палата згідна з мотивуванням Палати, а саме:

«... У цій справі заявника, який перебував під вартою в поліції в Туреччині протягом майже семи днів – з 16 лютого 1999 року по 23 лютого 1999 року – допитували співробітники сил безпеки, прокурор і суддя Суду національної безпеки. Упродовж цього періоду він не дістав жодної юридичної допомоги і зробив кілька заяв, що могли свідчити проти нього, які згодом мали стати найважливішим елементом обвинувального висновку та аргументів обвинувача і основним чинником, що сприяв його засудженню.

... Щодо того, чи відмовився заявник від свого права на допомогу адвоката, Суд зауважує, що наступного дня після арешту його адвокат в Туреччині, пан Ферідун Джелік (який вже мав дійсну довіреність), запросив дозвіл на його відвідання. Однак їхати панові Джеліку завадили співробітники сил безпеки. Крім того, 22 лютого 1999 року шістнадцятеро юристів, яких найняла сім'я заявника, звернулися з клопотанням по дозвіл на зустріч із заявником до Суду національної безпеки, проте 23 лютого 1999 року влада їхнє клопотання відхилила.

... За цих обставин, Суд вважає, що відмова в доступі до адвоката протягом такого тривалого періоду, в становищі, коли права на захист може бути завдано неоправданої шкоди, є згубним для прав на захист, які обвинуваченому належить забезпечити в силу статті 6...»

«Салдуз проти Туреччини»

(Salduz v Turkey) [GC], 36391/02, 27 листопада 2008 року.

54. ... Суд підкреслює важливість стадії розслідування для підготування процесу кримінального розгляду справи, оскільки докази, здобуті на цьому етапі, визначають межі, в яких інкриміноване правопорушення розглядатимуть у суді ... Водночас на цій стадії провадження обвинувачений часто опиняється в особливо вразливому становищі, яке посилюється ще й через те, що кримінально-процесуальне законодавство має тенденцію до постійного ускладнення, особливо в частині норм, що регулюють збір та використання доказів. У більшості ви-

падків компенсувати належним чином цю вразливість можна лише допомогою з боку юриста, чиє завдання полягає, між іншим, і в тому, щоб сприяти дотриманню права обвинуваченого не свідчити проти самого себе. Це право дійсно передбачає, що обвинувачення в межах кримінальної справи намагатиметься довести свою версію щодо обвинуваченого, не вдаючись до доказів, здобутих за допомогою методів примусу чи утиску, що нехтують волею обвинуваченого... Доступ до адвоката на ранній стадії є частиною процесуальних гарантій, на які Суд звертатиме особливу увагу, досліджуючи питання про те, чи не позбавила процедура самої суті привілеїв проти самообвинувачення... У зв'язку з цим Суд також бере до уваги рекомендації КЗК ..., в яких Комітет неодноразово заявляє, що право затриманого на доступ до правової допомоги є однією з основних гарантій проти жорстокого поводження. Будь-який виняток із здійснення цього права має бути чітко визначений, а його застосування обмежене в часі. Ці принципи стають особливо необхідними у випадках серйозних обвинувачень, бо ж у демократичних суспільствах саме тоді, коли йдеться про можливість призначення найсуворіших покарань, дотримання права на справедливий судовий розгляд має забезпечуватися в максимально можливому ступені.

55. Виходячи з цього, Суд вважає, що для того, щоб право на справедливий судовий розгляд залишалось досить «практичним і ефективним» ... пункт 1 статті 6 вимагає, щоб доступ до адвоката зазвичай був забезпечений, починаючи з першого допиту підозрюваного поліцією, якщо тільки не доведено, що з врахуванням конкретних обставин справи є неспростовні підстави для обмеження цього права. Навіть тоді, коли якісь неспростовні підстави дозволяють, як виняток, виправдати відмову в доступі до адвоката, таке обмеження – хоч би чим виправдане – не може надмірно перешкоджати обвинуваченому в його правах за статтею 6... Загалом правам на захист буде завдано непоправної шкоди в тому разі, якщо обвину-

вальні свідчення, дані під час допитів у поліції без доступу до адвоката, будуть використані з метою засудження.

«Пановітс проти Кіпру»

(Panovits v Cyprus), 4268/04, 11 грудня 2008 року.

67. Суд зауважує, що на той час заявникові було 17 років...
68. ... Суд вважає, що, враховуючи вразливе становище обвинуваченого неповнолітнього, та ту нерівність сил, з якою він стикається в силу самої суті кримінального провадження, його власна або заявлена за його дорученням відмова від важливого права за статтею 6, може бути прийнята лише в тому разі, якщо її виражено в недвозначній формі після того, як уповноважені органи вжили всіх обґрунтованих заходів, аби забезпечити, щоб він або вона цілком усвідомили свої права на захист та були в змозі оцінити, наскільки це можливо, наслідки своєї поведінки...
70. ... поводження органів влади із заявником було різним – то з ним поводитись як із неповнолітнім, звертаючись до його батька, щоб той пояснив усю серйозність справи і описав наявні докази проти заявника, то звертались як до особи, яку можна допитувати за відсутності його опікуна, не повідомляючи йому про його право радитися з адвокатом, перш ніж давати якісь свідчення. Ані заявник, ані його батько не були належно поінформовані про права заявника на юридичне представництво перед тим, як заявника почали допитувати. Крім того, ні батькові заявника не запропонували супроводжувати заявника під час його першого допиту, ні будь-якій іншій особі, яка була б у змозі допомогти заявникові зрозуміти процесуальні дії. Самому заявникові не було повідомлено про те, що він може зустрітися з адвокатом, перш ніж повідомляти поліції про будь-що і перш ніж у нього будуть візьмуть письмові свідчення.
71. З урахуванням викладеного вище, Суд вважає, що заявник, з огляду на його вік, навряд чи усвідомлював, що він має пра-

во на юридичне представництво, перш ніж давати будь-які свідчення поліції. Крім того, з огляду на брак допомоги з боку адвоката або його опікуна, він навряд чи міг розумно оцінити наслідки свого рішення йти без допомоги адвоката на допит у межах кримінального провадження, пов'язаного з розслідуванням убивства...

72. ... перешкоди на шляху ефективного здійснення права на захист можна було б подолати, якщо б національні органи влади, усвідомлюючи заявникові труднощі, активно б подбали про те, щоб він зрозумів, що він, за потреби, може клопотати про призначення адвоката безкоштовно... А пасивний підхід органів влади за цих обставин виявився очевидно недостатнім, щоб вони виконали своє позитивне зобов'язання надати заявникові необхідну інформацією, що вможливила б йому доступ до адвоката.
73. Відповідно, Суд вважає, що ненадання достатньої інформації про право заявника порадитися з адвокатом до допиту в поліції, а надто з огляду на те, що він на той час був неповнолітнім та під час допиту не діставав допомоги з боку свого опікуна, є порушенням заявникових прав на захист. Окрім того, Суд робить висновок, що ні заявник, ні його батько, котрий діяв від імені заявника, від права заявника мати юридичного представника до його допиту в чіткій і недвозначній формі не відмовлялися.
74. ... Суд зазначає, що заявникові, згідно з внутрішнім законодавством, повідомили, що він не був зобов'язаний що-небудь говорити, коли він робити цього не бажає, а те, що він скаже, може бути оформлене на письмі і представлене як доказ в ході подальшого провадження... Суд доходить висновку, що, враховуючи обставини цієї справи, в якій заявник був неповнолітнім та доставлений для допиту без свого законного опікуна та без надання йому інформації про його право вимагати юридичного представництва та бути ним забезпеченим перед тим, як його допитуватимуть, навряд чи простого поперед-

ження, сформульованого так, як передбачає внутрішнє законодавство, було досить, щоб він міг достатньою мірою зрозуміти характер своїх прав.

75. І нарешті, Суд вважає, що хоч заявник міг брати участь у змагальному процесі, в якому його представляв вибраний ним самим адвокат, природа шкоди, заподіяної йому внаслідок порушення належної правової процедури на стадії досудового розгляду, в подальшому провадженні, в ході якого його визнання розглядали як добровільне і визнали тому прийнятним доказом, усунута так і не була.
76. У зв'язку з цим Суд зауважує, що хоч добровільність свідчень заявника, які він дав невдовзі після свого арешту, була оскаржена і стала предметом окремого провадження в межах основного судового процесу, і хоч вони були не єдиним доказом, на який опиралося засудження заявника, усе ж вони були вирішальним для перспектив його захисту і становили важливий елемент, покладений в основу його обвинувального вироку. У цьому зв'язку показово, що Верховний суд дійшов висновку про те, що заявник незмінно, впродовж усього розгляду в першій інстанції, намагався спростувати свої початкові свідчення, і цей підхід мав значний вплив на оцінку судом вірогідності його свідчень.
77. У світлі викладених вище міркувань Суд робить висновок про те, що було порушення підпункту с) пункту 3 статті 6 в поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції з огляду на відсутність правової допомоги заявникові на початковій стадії допитів у поліції.

«Яременко проти України»

(Yaremenko v Ukraine), 32092/02, 12 червня 2008 року.

86. Суд зауважує, що у справі, яка розглядається, рішення про визнання заявника винним у вчиненні злочину 1998 року ґрунтувалося головню на його зізнанні, яке слідчі здобули за відсутності захисника і від якого заявник відмовився вже

наступного дня і відмовлявся згодом, починаючи з березня 2001 року.

87. Суд також висловлює занепокоєння щодо обставин, за яких відбувався перший допит заявника стосовно злочину 1998 року... Одна з підстав для забезпечення представництва в обов'язковому порядку є серйозність злочину, у вчиненні якого підозрюють відповідну особу, і, отже, ймовірність призначення їй покарання у вигляді довічного позбавлення волі. У цій справі правоохоронні органи, здійснюючи розслідування за фактом насильницької смерті особи, порушили кримінальну справу за фактом заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, які спричинили смерть, а не за фактом вбивства. Перша кваліфікація стосувалась менш тяжкого злочину і тому не вимагала обов'язкового забезпечення юридичного представництва підозрюваного. Негайно після здобуття зізнання у вчиненні злочину кваліфікацію змінили на вбивство, у вчиненні якого обвинуватили заявника.
88. Суд вражений тим фактом, що внаслідок заходів, до яких вдалися органи влади, заявник не зміг скористатися перевагами обов'язкового представництва і опинився в ситуації, в якій, як він стверджував, його примусили відмовитися від свого права на захисника та свідчити проти себе. При цьому слід нагадати, що заявник мав захисника в іншому кримінальному провадженні, яке на той час тривало проти нього, та все ж відмовився від свого права мати представника під час допиту стосовно іншого злочину. Ці обставини дають вагомі підстави припускати наявність певної прихованої мети в попередній кваліфікації злочину. Той факт, що зізнання у вчиненні злочину здобуто від заявника за відсутності захисника, і те, що заявник одразу відмовився від свого зізнання, коли захисник вже був присутній, свідчать про уразливість його становища та реальну потребу у відповідній юридичній допомозі, якої його фактично позбавили 1 лютого 2001 року завдяки тому способу, в який слідчий райвідділу міліції застосував свої

дискреційні повноваження стосовно кваліфікації розслідуваного злочину.

89. Що стосується усунення захисника О. Х. від справи 2 лютого 2001 року, то аргумент уряду про те, що це зроблено тільки у відповідь на клопотання заявника, навряд чи видається таким, що заслуговує на довіру, оскільки про це в самій постанові про усунення його від участі у справі не згадується, а у відповідних листах прокурорів клопотання заявника згадується лише як додаткова підстава.
90. Суд зауважує: той факт, що кожен із двох інших захисників, які представляли заявника, бачив його лише один раз і тільки під час допиту і що до допиту ніхто з них із заявником не бачився, найімовірніше свідчить про символічний характер їхніх послуг. Суд вважає, що спосіб, у який захисника усунули від участі у справі, та підстави, якими пояснили це рішення, а також у зв'язку зі стверджуваним браком юридичних підстав для такого заходу, викликають серйозні сумніви щодо справедливості всього провадження у цій справі. Суд бере до уваги й той факт, що захисникові дозволили повернутися до участі у справі в червні 2001 року без будь-якого натяку на те, що стверджуваних підстав для його усунення вже нема.
91. Отже, порушено пункт 3(с) статті 6 Конвенції.

2. Право зберігати мовчання

«Гіні і МакГіннес проти Ірландії»

(Heaney and McGuinness v Ireland), 34720/97, 21 грудня 2000 року.

53. ... коли в ході згаданих опитувань поставили вимоги на підставі статті 52, то потім їм фактично повідомили, що коли вони не пояснять своїх дій в зазначені відрізки часу, їм загрожуватиме шестимісячне тюремне ув'язнення...
55. Отже, Суд робить висновок, що «міра примусу», застосована до заявників в силу статті 52 Закону 1939 року з метою зму-

сити їх надати пояснення в зв'язку з обвинуваченнями, висунутими проти них на підставі цього чинного тоді Закону, позбавила самої суті їхній привілей проти самообвинувачення та їхнє право зберігати мовчанку.

58. ... Суд вважає, що міркування безпеки і підтримання громадського порядку, на які посилається уряд, не можуть виправдати норму, що позбавляє сили саму основу права заявника зберігати мовчанку і не свідчити проти самого себе, що їм гарантує пункт 1 статті 6 Конвенції.
59. Тому він робить висновок про порушення права заявника не відповідати на запитання і права не свідчити проти самого себе, гарантовані статтею пунктом 1 статті 6 Конвенції.

А ще, з огляду на тісний зв'язок, який в цьому контексті є між цими правами, гарантованими пунктом 1 статті 6 Конвенції, та презумпцією невинуватості, гарантованою пунктом 2 статті 6 ..., Суд також вважає, що було порушення і вищезазначеного положення.

«Ван Вондел проти Нідерландів»

(Van Vondel v Netherlands) (ухв.), 38258/03, 23 березня 2006 року.

1. ... Право не свідчити проти самого себе насамперед стосується поваги до виявленої волі обвинуваченого не відповідати на запитання, пов'язаними з кримінальним провадженням стосовно нього і використання в кримінальному переслідуванні відомостей, здобутих під примусом. Однак не кожен захід, застосований, щоб заохотити особу надати інформацію органам влади, належить розглядати як неправомірний примус. Само по собі воно не забороняє застосовувати примусові повноваженнями, вимагаючи від осіб надання відомостей, скажімо, про їхні фінансові активи, хоча їхнє ненадання й може тягти за собою покарання, ... або ж, як у контексті цієї справи, примусові повноваження вимагати від осіб надання відомостей парламентської слідчій комісії, оскільки було б важко

собі уявити, як така комісія ефективно функціонувала б без таких повноважень.

... Заявника звинувачено й засуджено за неправдиве свідчення ПСК. Іншими словами, він збрехав або порушив присягу, надавши неправдиві відомості ПСК. І це не було прикладом вимушеного самообвинувачення в ПСК у зв'язку з правопорушенням, яке він учинив раніше, а складом злочину самим по собі. Цілком можливо, що заявник надав неправдиві свідчення, аби запобігти виявленню поведінки, що, як він собі уявляв, могла б бути кримінальною і спричинити судове переслідування. Проте право не відповідати на запитання і не давати свідчень проти самого себе не можна тлумачити як таке, що надає загальний імунітет щодо дій, мотивом яких є бажання unikнути розслідування. Отже, цей випадок – не один із тих, що стосуються використання примусово здобутої інформації в ході подальшого кримінального провадження. Отож, Суд і не вважає, що обставини цієї справи свідчать про яке-небудь порушення права не відповідати на запитання чи привілею від самообвинувачення або про те, що в кримінальному провадженні, відкритому щодо заявника, були ознаки несправедливості всупереч пунктові 1 статті 6 Конвенції.

«Яременко проти України»

(Yaremenko v Ukraine), 32092/02, 12 червня 2008 року.

78. Хоч уряд і стверджував, що право заявника зберігати мовчання гарантував національний закон, Суд бере до уваги той факт, що слідчий відсторонив захисника заявника від справи після того, як захисник порадив своєму клієнтові мовчати і не свідчити проти себе. Ця підстава чітко зазначена в постанові слідчого. Її також двічі згадують прокурори в своїх листах у відповідь на скарги захисника О. Х. В одному з цих листів ... також вказано на те, що захисник, порадивши клієнтові заявити про свою невинуватість і відмовитися від частини своїх попередніх зізнань, порушив норми професійної етики.

79. До того ж Суд вважає дивовижним той факт, що через два роки після подій заявник і С. дали досить докладні свідчення, які, на думку слідчого, не містили ніяких розбіжностей або суперечливих моментів. Такий ступінь узгодженості між свідченнями заявника і співобвинуваченого в його справі дають підстави для підозри, що їхні пояснення ретельно скоординували. Проте національні суди вважали такі детальні свідчення незаперечним доказом їхньої достовірності й використали їх як підставу для визнання заявника винуватим у скоєнні злочину 1998 року, попри те, що він давав свої свідчення за відсутності захисника і відмовився від них одразу після того, як з'явився захисник, вибраний на його власний розсуд, а також на те, що ці свідчення не підтверджувалися жодним іншим матеріалом. За таких обставин, є серйозні підстави припускати, що ці підписані заявником свідчення були здобуті всупереч його волі.
80. Зважаючи на наведене вище, а також на той факт, що адекватного розслідування тверджень заявника про здобуття його свідчень незаконними методами не проведено ..., Суд доходить висновку, що використання таких свідчень на судовому розгляді порушило право заявника на мовчання та право не свідчити проти себе.
81. Отже, у зв'язку з цим порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.
Див. також **BV.1** вище.

3. Незаконні методи допиту

а. Каткування

«Селмуні проти Франції»

(*Selmouni v France*) [GC], 25803/94, 28 липня 1999 року.

102. Суд погоджується, що п. Селмуні завдано великої кількості ударів. Хоч яким би був стан його здоров'я, можна передбачити, що така сила ударів, спричинить значний біль. Крім того, удар не обов'язково залишає видимий слід на тілі. Однак з медичного висновку лікаря Гарньє від 7 грудня 1991 року ... можна судити, що сліди насильства, якого зазнав пан Селмуні, вкривали майже все його тіло.
103. Суд також бере до уваги, що заявника тягали за волосся; що його змушували бігти по коридору, а поліціанти стояли з обох боків і підставляли підніжки; що його змусили стати на коліна перед молодою жінкою, якій хтось сказав: «Дивись, зараз почувеш, як хтось заспіває»; що один поліціант показав йому пеніс, кажучи: «Ну ж, смокчи!», а тоді помочився на нього, і що йому погрожували паяльною лампою, а потім шприцом ... Крім того, Суд, зауважуючи насильницький характер згаданих дій, не може не відзначити, що такі дії були огидними й образливими для будь-кого, незалежно від умов.
104. На завершення Суд наголошує, що згадані вище події не були обмежені лише одним із періодів тримання під вартою в відділку поліції, коли підвищена напруженість чи емоції могли спричинити – хоча й не можуть виправдати – такі надмірності. Чітко встановлено, що пан Селмуні зазнав неодноразових і тривалих нападів із погрозою застосування насильства упродовж багатьох днів допиту ...
105. Зважаючи на ці обставини, Суд переконаний, що, розглянуте в цілому фізичне й психологічне насильство, вчинене щодо особи заявника, завдало йому «сильного» болю й страждань, та було особливо тяжким і жорстоким. Таке поводження слід розцінювати як катування за змістом статті 3 Конвенції.

«Елджі і інші проти Туреччини»

(Elçi and Others v Turkey), 23145/93, 13 листопада 2003 року.

640. Суд зауважує, що нема розбіжностей у твердженнях заявників про те, що Тахіра Елджі, Ніязі Джема, Мерала Даніша Бешташа і Хюсніе Олмеза ображали, били, роздягали догола й обливали зі шланга крижаною водою...
646. У світлі обставин цієї справи в цілому, Суд вважає за встановлене, що заявники ... в період їхнього тримання під вартою з листопада по грудень 1993 року зазнали фізичного і психічного насильства з боку жандармерії. Таке жорстоке поводження завдало їм сильного болю й страждань та було особливо серйозним і немилосердним на порушення статті 3 Конвенції. Тому його слід розглядати як катування за змістом цієї статті.

«Менешева проти Росії»

(Menesheva v Russia), 59261/00, 9 березня 2006 року.

48. Заявниця зазначала, що 13 лютого 1999 року її заарештували в спосіб, що суперечить статті 3 Конвенції. Крім того, вона стверджувала, що по прибутті у відділення її побили співробітники міліції, які її допитували, а пізніше того ж дня – співробітники міліції, коли вона відмовилася пустити їх у свою квартиру. Вона заявила, що дістала численні забої й подряпини, а також почувала себе через таке поводження заляканою. Вона також заявила, що їй потім не надали жодної медичної допомоги...
59. Оскаржувані дії мали за мету збудити в заявниці такі почуття страху, болю й неповноцінності, що могли її принизити та, ймовірно, придушити її здатність до фізичного й психічного опору. Так чи інакше, Суд повторює, що застосування до позбавленої волі особи фізичної сили, що не викликане її власними діями, принижує людську гідність і загалом є порушенням її права, закріпленого статтею 3 Конвенції...

60. ... Послідовність подій також вказує на те, що цей біль і страждання були їй заподіяні навмисне, зокрема, з метою змусити її дати відомості щодо Л. ...
61. Щоб оцінити серйозність «болю й страждань», завданих заявниці, Суд має зважити всі обставини справи, такі як тривалість жорстокого поводження, його фізичні й психологічні наслідки, а, у певних випадках, також і стать, вік і стан здоров'я потерпілого ... Суд відзначає, що на той час заявниці було лише 19 років і як дівчина, проти якої діяло кілька чоловіків-співробітників міліції, вона перебувала в особливо незахищеному становищі. Крім того, жорстоке поводження тривало кілька годин, протягом яких її двічі побили й піддали іншим формам сильного фізичного й морального впливу.
62. За цих обставин Суд, враховуючи сам факт жорстокого поводження, а також його цілі й серйозність, доходить висновку, що таке поводження можна прирівняти до катування за змістом статті 3 Конвенції.

b. Нелюдське і таке, що принижує гідність поводження

«Рибіч проти Австрії»

(Ribitsch v Austria), 18896/91, 4 грудня 1995 року.

29. Заявник стверджував, що ушкодження, які він мав після його звільнення з-під варті, зокрема забої на внутрішньому і зовнішньому боці правої руки ... мали єдину причину, а саме: жорстоке поводження з боку співробітників поліції, які його допитували і які, спочатку грубо його ображаючи, неодноразово накидалися на нього з погрозами, аби схилити його до визнання ...
38. Суд... повторює: потреби розслідування та незаперечні труднощі, з якими пов'язана боротьба зі злочинністю, не можуть виправдовувати запровадження обмежень на гарантії захисту, що мають бути надані щодо фізичної недоторканності осіб ...

39. У цій справі ушкодження, які дістав пан Рибіч, свідчать, що він зазнав жорстокого поводження, яке сягало рівня одночасно і нелюдського, і принизливого для його гідності.

«Ягер проти Нідерландів»

(Jager v Netherlands) (ухв.), 39195/98, 14 березня 2000 року.

3. ... Суд відзначає в цій справі, що 14 і 15 січня 1995 року заявника піддано «Zaanse verhoormethode». Зважаючи на характерні особливості цієї методики допиту і спосіб, у який вона була застосована в справі заявника, Суд вважає, що з психологічного боку цей метод є занадто витонченим й, отже, небажаним у зв'язку з кримінальним розслідуванням, оскільки він є очевидно спрямованим на досягнення – через формування шляхом психічної стимуляції атмосфери близькості між підозрюваним і слідчими – оптимального рівня комунікації і внаслідок цього спонукає допитувану особу, виходячи з її суб'єктивної оцінки взаємин як довірчих, довіритися слідчим, аби звільнитися від психічно обтяжливих спогадів.

Суд не вважає встановленим той факт, що застосування цього методу заподіяло заявникові такої міри психічного болю й страждань, щоб дорівнювати нелюдському поводженню за змістом статті 3 Конвенції. Тому Суд не може визнати, що ця методика допиту як така або спосіб, у який її застосовано в цьому випадку, сягає того мінімального рівня жорстокості, який дозволив би застосувати статтю 3 Конвенції.

VI. ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ

1. Право не бути підданим переслідуванню в судовому порядку

«X. проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 8233/78, 3 жовтня 1979 року, DR 17, 122.

66. Що ж до цієї справи, то 29 березня 1979 року представник сторони обвинувачення вирішив не домагатися судового розгляду трьох пунктів обвинувачення, які залишилися в обвинувальному висновку Ф., за умови, що вони залишаться в матеріалах справи після того, як обвинувачений зробив щодо другого пункту заяву про те, що раніше був засуджений за інкримінований злочин. Проте заявник, здається, дотримується думки, що незалежно від того, чи мало обвинувачення намір, чи ні, наполягати на розгляді цих обвинувачень у судовому порядку, він відповідно до пункту 1 статті, має беззастережне право на те, щоб питання про решту обвинувачень у цьому обвинувальному висновку було остаточно розв'язане визнанням його винуватим чи невинуватим.
67. Комісія, втім, вже раніше погодилась із тим, що мета, з якою пункт 1 статті 6 надає обвинуваченій особі право звертатися до суду, не полягає в тому, щоб кримінальну справу проти нього могли розглядати тоді, коли він вибере... До того ж, на думку Комісії, пункт 1 статті 6 Конвенції не можна тлумачити так, ніби вона не дозволяє обвинуваченню офіційно припинити кримінальне провадження або просто відмовитися від обвинувачень ...

«R. проти Сполученого Королівства»

(R v United Kingdom) (ухв.), 33506/05, 4 січня 2007 року.

Що стосується припинення кримінального провадження у справі, то стаття 6 Конвенції не гарантує права на якийсь певний результат або ж на формальний акт засудження чи виправдання після того, як хтось буде обвинувачений...

Зазвичай таке провадження завершується офіційним повідомленням обвинуваченого про те, що його більше не переслідують за цими обвинуваченнями, з чого можна було б зробити висновок, що становище цієї особи надалі не можна вважати таким, що на нього суттєво впливає таке провадження... Хоча це зазвичай є наслідком винесення виправданого або обвинувального вироку (у тому числі залишення в силі обвинувального вироку в порядку апеляції), ... провадження може завершитися внаслідок одностороннього рішення, ухваленого на користь обвинуваченого, в тому числі, коли орган обвинувачення офіційно вирішує відмовитись від кримінального переслідування і коли суддя припиняє розгляд, не виносячи ухвали. Не так давно Суд ухвалив, що кримінальне провадження було завершено, коли орган обвинувачення сповістив обвинуваченому про припинення провадження щодо нього ... і коли національний суд ухвалив про нездатність обвинуваченого постати перед судом через його психічне захворювання ..., хоча в обох випадках залишалася теоретична можливість того, що колись обвинуваченого усе ж можуть переслідувати за відповідними обвинуваченнями.

У цій справі Суд зауважує, що поліція вирішила не розпочинати кримінального переслідування, про що заявника й повідомили, а натомість йому винесли попередження? щодо злочинів, у скоєнні яких він зізнався. У цій справі належить з'ясувати те, чи була відмова від кримінального обвинувачення, чи питання про нього було фактично розв'язане.

У зв'язку з цим Суд звертається до трьох керівних критеріїв розв'язання питання про обґрунтованість кримінальних обвинувачень: класифікації справи за внутрішнім законодавством, характеру обвинувачення та покарання, що може бути призначене особі... Щодо першого з них він зазначає, що відповідно до внутрішнього законодавства попередження не є засудженням у кримінальному порядку. Що ж до другого, то попередження має, загалом, профілактичний характер

і не ставить за мету відплату та стримування. І нарешті, при цьому не йдеться про штраф або обмеження волі. Заявникові в цій справі запропонували стати на облік і його направили до комісії у справах профілактики правопорушень серед підлітків, тобто вжито заходів, на думку Суду, превентивного характеру... Суд тому вважає, що попередження, застосоване до заявника, не було пов'язане з розв'язанням питання про обґрунтованість кримінальних обвинувачень за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції. Воно так само не було пов'язане з будь-яким публічним офіційним проголошенням його винуватим у кримінальному злочині, що могло б порушувати пункт 2 статті 6.

2. Наведення мотивів рішення, що наводить на думку про вину

«Марціано проти Італії»

(Marziano v Italy), 45313/99, 28 листопада 2002 року.

29. Вчиняючи так, суддя, який провадив попереднє розслідування, висловив припущення – наразі передбачуване, як на це вказав уряд, статтею 125 положень застосування кримінально-процесуального кодексу – про можливий результат, яким міг би завершитись судовий розгляд в разі, коли б справу передали судді-засідателю. Суддя обмежився зауваженням про те, що хоч були вірогідні мотиви підозрювати, що заявник вчинив правопорушення, яке було предметом спору, інші доводи переконували в тому, що у суді обвинувачення не мало б багато шансів досягти успіху. Крім того, він не обмежився лише зауваженням про той вплив, який судовий процес міг справити на Х., але й також надав характеру недостовірності окремим деталям, які повідомила Х. Насамкінець він підкреслив, що достовірність характеру заяв Х. може бути піддана сумніву.

30. На підставі цього Суд визнає, що суддя, який здійснював попереднє розслідування – і, до речі, знав про наявність спору між заявником та його колишньою дружиною – мав право вирішувати, керуючись власним сумлінням, в який спосіб він повинен був висловлювати свою думку щодо розвитку та завершення спору. Певно, він мав поставити перед собою питання про те, чи вжиті остаточні твердження були за своїм характером та рівнем такими, що можна було б розглядати як формулювання вини. Водночас, попри вжиті в розпорядженні від 17 квітня 1998 року визначення, Суд вважає, що в цьому рішенні відбито «стан недовіри» і не міститься констатації вини.
31. Тому слід розрізняти рішення, в яких відбито рішення про те, що відповідна особа є винною, від тих, які обмежуються констатацією підозри. Перші порушують презумпцію невинуватості, тоді як других під час численних розглядів визнавали такими, що відповідають духу статті 6 Конвенції...
32. За цих обставин, Суд не може дійти висновку про порушення презумпції невинуватості в цій справі.

3. Оспорювання постанови про поновлення переслідування

«Техедор Гарсія проти Іспанії»

(Tejedor García v Spain), 25420/94, 16 грудня 1997 року.

29. Заявник скаржився, що провадження проти нього було несправедливим, оскільки національні суди задовольнили клопотання прокурора про ухвалення постанови, якою було скасоване рішення щодо відмови від подальших дій майже через два місяці після закінчення триденного строку, передбаченого частиною 5 з позначкою 4 статті 789. 4 ...
32. ... Хоча клопотання прокуратури про скасування рішення було датоване 13 вересня 1990 року, національні суди не вважали цю обставину такою, що має значення для

розв'язання питання про дату отримання матеріалів справи, і ухвалили, що точно встановити цю дату не можливо, при цьому немає нічого, щоб свідчило б про дату, коли це рішення було направлено прокуророві або коли він його фактично отримав ...

Як видно з викладеного вище, судам, отже, належало витлумачити положення частини 5 з позначкою 4 статті 789, ... за обставин, коли неможливо було точно встановити дату отримання.

33. На думку Суду, те, як слід тлумачити частину 5 з позначкою 4 статті 789 за таких обставин, є справою національних судів. Задоволення клопотання прокуратури майже через два місяці після ухвалення рішення про відмову від кримінального переслідування означало, що за нормами іспанського права рішення з цього питання не набуло характеру остаточного. Зважаючи на ці обставини, тлумачення національних судів не можна називати ні довільним чи необґрунтованим, ні таким, що кидає тінь на справедливість судового розгляду. Так само не можна сказати, ніби якимось питанням може викликати рівність процесуальних можливостей сторін у цій справі.
34. Отже, жодного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

С. СТАДІЯ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

І. СУД

1. Означення поняття

«Дідьє проти Франції»

(Didier v France) (ухв.), 58188/00, 27 серпня 2002 року.

27 січня 1999 року Комісія з фінансових ринків [КФР], здійснюючи свої дисциплінарні повноваження, ухвалила зупинити дію заявникової ліцензії на торгівлю на шість місяців і оштрафувала його на 5000000 французьких франків.

30 квітня 1999 року заявник звернувся зі скаргою до Державної ради, вимагаючи скасування спірного рішення та зупинки його виконання.

3 грудня 1999 року Державна рада скаргу заявника відхилила.

3. ... Суд вважає, що, враховуючи принципи, закріплені в його прецедентній практиці, і його автономне тлумачення терміну «суд», вжитого в пункті 1 статті 6 Конвенції, КФР слід для цілей цієї норми розглядати як «суд», незалежно від її класифікації в національному законодавстві ... Крім того, він зауважує, що «суд» за змістом статті 6 – це й суд за змістом статті 2 Протоколу № 7... Насамкінець Суд відзначає, що при перегляді рішень КФР Державна рада уповноважена розглядати всі аспекти справи, тож щодо цього вона також є «судовим органом, який має повну юрисдикцію», а отже, «судом»... Виходячи з цього, Суд вважає, що заявникові було забезпечене право на оскарження у кримінальній справі, відповідно до першого пункту статті 2 Протоколу № 7.

2. Встановлений законом

«Посохов проти Росії»

(*Posokhov v Russia*), 63486/00, 4 березня 2003 року.

43. Проте, крім явного порушення положень Федерального закону «Про народних засідателів...» у частині, що стосується відбору народних засідателів шляхом жеребкування і їхнього залучення до виконання своїх обов'язків на двотижневий термін, не частіше одного разу на рік, Європейський суд особливо вразило те, що збори депутатів Неклиновського району – органу, повноважного формувати загальні списки народних засідателів, – проінформували заявника про те, що списку народних засідателів, що діяв до 4 лютого 2000 р, немає. Отже, компетентні органи влади не змогли підтвердити наявність правових підстав участі пані Стреблянської і пані Хов'якової у відправленні правосуддя в день розгляду справи заявника, якщо зважити на те, що списки народних засідателів були сформовані 4 лютого 2000 року, а затвердили їх Законодавчі збори Ростовської області 15 червня 2000 року.

Сукупність викладених обставин не дозволяє Європейському судові зробити висновок про те, що Неклиновський районний суд, який 22 травня 2000 року ухвалив вирок щодо заявника, був «судом, установленим законом».

«Аккарді і інші проти Італії»

(*Accardi and Others v Italy*) (ухв.), 30598/02, 20 січня 2005 року.

2. ... Як правильно зауважив касаційний суд у своїй постанові від 22 лютого 2002 року, допит Х і У проводив слідчий суддя. Той факт, що, користуючись своїм правом здійснювати нагляд за виконанням слідчих дій, він, щоб поставити дітям певні запитання, вирішив вдатися до посередництва психолога, цього висновку ніяк не міняє. Стосовно ж того факту, що слідчий суддя залишив кімнату під час допиту У, то протокол

слухань від 16 жовтня 1998 року засвідчує, що це зроблено, аби заспокоїти дитину, і що суддя в усякому разі й далі стежив за ходом допиту через напівпрозоре дзеркало.

Зважаючи на вищевикладені обставини, Суд не може зробити висновок, ніби флорентійський слідчий суддя не був «судом, установленим законом» за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Коем і інші проти Бельгії»

(Coëme and Others v Belgium), 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 та 33210/96, 22 червня 2000 року.

107. Суд повторює, що організацію судоустрою та підсудність у кримінальних справах не можна залишати на розсуд судової влади, і відзначає, що саме стаття 103 Конституції до реформи 1998 року ..., вимагала, щоб державних міністрів судив винятково Касаційний суд. Проте при цьому не було норми, яка б поширювала юрисдикцію Касаційного суду на інших осіб, окрім міністрів, обвинувачуваних у вчиненні правопорушень, пов'язаних із тими, за які судили міністрів ...

Загальноновизнано, як доводив уряд, що застосування норм про зв'язок, встановлених у Бельгії статтями 226 і 227 Кримінально-процесуального кодексу, можна було передбачити, зважаючи на постулати теорії права та судову практику, і зокрема рішення Касаційного суду від 12 липня 1865 року, хоча в останньому йшлося про дуель і зазначалося, що «дуель є неподільним складним складом злочину» і що «неодмінним наслідком неподільності складу злочину є неподільність процедури»... У цій справі такі ознаки не можуть давати підстави для висновку, що норма про зв'язок була «встановлена законом», а особливо, якщо взяти до уваги те, що Касаційний суд – найвища судова інстанція Бельгії – сам постановив, не передаючи питання на розгляд Суду у справах адміністративної юрисдикції і процедур, що залучення осіб, які ніколи не обіймали міністерських посад,

до здійснюваного ним провадження, є наслідком застосування статті 103 Конституції, а не норм Кодексу кримінального розслідування та Судового кодексу ...

108. Оскільки правило про зв'язок не було встановлене законом, то Суд вважає, що Касаційний суд не був «судом, установленим законом» за змістом статті 6, який міг судити цих інших чотирьох заявників.

«Лавенс проти Латвії»

(Lavents v Latvia), 58442/00, 28 листопада 2002 року.

115. ... Суд також зазначає, що відповідно до положень статті 28 КПК «суддя не може брати участь у розгляді справи (...), якщо рішення або розпорядження, ухвалені за його участі (...), були скасовані». Суд вважає, що це положення сформульоване в достатньо чітких висловах, що дозволяє представникам суддівського корпусу передбачити з певністю межі поширення їхніх повноважень та пов'язані з цим правові наслідки. З цього слід зробити висновок, що після 14 грудня 1999 року дати, коли було скасоване постановлене двома суддями-засідателями рішення, ці два судді-засідателі не могли бути в складі суду, який розглядав в подальшому цю справу. Отже, колегія регіонального суду не була сформована відповідно до закону.
116. Тому, щодо цієї позиції було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

3. Незалежність

«Зюттер проти Швейцарії»

(Sutter v Switzerland), 8209/78, 1 березня 1979 року, DR 16, 166.

2. ... Цих суддів призначає Рада Федерації, тобто уряд, на термін 3 роки. Така процедура призначення сама по собі не може впливати на незалежність суду. Насправді незалежність суд-

ді не обов'язково означає, що він має бути призначений безстроково ... або що закон має передбачати неможливість його усунення..., тобто, що йому не можна доручити виконання інших обов'язків без його згоди. Проте вкрай важливо, щоб йому була забезпечена певна стабільність, нехай хоч на певний період, і щоб він при виконанні своїх суддівських обов'язків не був у підпорядкуванні ніякої влади. Якихось вказівок на те, що судді, призначені в згаданий спосіб, можуть бути звільнені з посади, немає. Крім того, навіть коли як військовослужбовці вони є підлеглими відносно своїх командирів у відповідних підрозділах, коли вони засідають як судді, ці офіцери і солдати не підзвітні нікому в тому, що стосується того, як вони чинять правосуддя. Їхню незалежність в загальному вигляді гарантує стаття 183-3 Закону від 12 квітня 1907 року «Про військову організацію Конфедерації», а також таємниця дорадчої кімнати.

«Салов проти України»

(Salov v Ukraine), 65518/01, 6 вересня 2005 року.

80. Суд повторює: для того, щоб встановити, чи можна суд вважати «незалежним» відповідно до пункту 1 статті 6, необхідно, зокрема, звернути увагу на спосіб призначення його членів та строки їхніх повноважень, наявність гарантій проти зовнішнього тиску та наявність зовнішніх ознак незалежності...
82. У цій справі важко розмежувати поняття неупередженості та незалежності, оскільки докази заявника щодо оскарження як незалежності, так і неупередженості суду базуються на одних і тих самих фактичних обставинах. Відповідно, Суд розглядатиме обидва питання разом...
86. Беручи до уваги вищезазначене зауваження щодо недостатніх юридичних та фінансових гарантій проти зовнішнього тиску на суддю, що розглядає справу, та, зокрема, з огляду на недостатні гарантії щодо можливого тиску з боку голови обласного суду, обов'язковий характер вказівок президії обласного

суду та мову викладення відповідних процесуальних рішень, винесених під час судового розгляду, Суд вважає, що сумніви заявника щодо неупередженості судді Куйбишевського районного суду м. Донецька можна вважати об'єктивно виправданими.

«Вітфілд і інші проти Сполученого Королівства»
(*Whitfield and Others v United Kingdom*),

46387/99, 48906/99, 57410/00 і 7419/00, 12 квітня 2005 року.

45. Суд зауважує, що готували, висунули, розслідували й підтримали обвинувачення проти заявників у суді та розв'язували питання про винуватість чи невинуватість заявників з призначенням їм покарання особи, підзвітні Міністерству внутрішніх справ (наглядачі, начальники або контролери в установах виконання покарань, в яких перебували заявники). Тому не можна говорити, що між тими, хто виконував функції обвинувачення, і тими, хто здійснював судові функції, була яка-небудь структурна незалежність, і уряд не доводив, ніби вона була.
46. Отже, Суд вважає очевидним, що побоювання панів Вітфілда, П'ютера та Гаскіна щодо незалежності й неупередженості винесених щодо них судових рішень були об'єктивно виправдані, і, як наслідок, що ці рішення були несправедливими...

4. Безсторонність

а. Участь на попередніх етапах

«Норт'є проти Нідерландів»

(*Nortier v Netherlands*), 13924/88, 24 серпня 1993 року.

33. Суд нагадує, що вирішальне значення мають не суб'єктивні побоювання підозрюваного, хоч би які вони були зрозумілі, а

те, чи його побоювання, з урахуванням конкретних обставин справи, можна вважати об'єктивно виправданими ...

Саме лише те, що суддя у справах неповнолітніх Мейленбрук (Meulenbroek) ухвалював рішення на досудовій стадії, зокрема рішення щодо попереднього ув'язнення, не можна саме по собі вважати підставою для сумнівів в його неупередженості; значення має обсяг і характер цих рішень.

34. Окрім рішень, пов'язаних із попереднім ув'язненням заявника, суддя у справах неповнолітніх Мейленбрук ніяких інших рішень на досудовій стадії не ухвалював, за винятком рішення задовольнити подання прокуратури про психіатричну експертизу заявника, яке останній не оспорував. Своїх повноважень слідчого судді з іншою метою він не застосовував.
35. Що ж до його рішень стосовно попереднього ув'язнення заявника, то вони могли б слугувати виправданням побоювань щодо неупередженості судді тільки в особливих обставинах... У цій справі жодної обставини такого роду не було... Запитання, на які суддя у справах неповнолітніх Мейленбрук мав відповісти при ухваленні цих рішень, були відмінними від тих, що мали вирішальне значення для його остаточного судового рішення. Виносячи ухвалу про наявність «серйозних ознак» щодо заявника, його завданням було лише встановити загалом факт наявності в прокуратури достатніх підстав, якщо їх не буде спростовано, для висунення обвинувачень проти заявника... До того ж заявник вже визнав обґрунтованість цього обвинувачення, та й воно на цій стадії вже було підкріплене додатковими доказами ...
37. За таких обставин заявникові побоювання щодо браку безсторонності у судді в справах неповнолітніх Мейленбрука не можна розглядати як об'єктивно виправдані.

«Фаррантеллі і Сантанджело»

(Ferrantelli and Santangelo v Italy), 19874/92, 7 серпня 1996 року.

59. ... У цій справі побоювання щодо браку безсторонності були породжені двоякою обставиною. По-перше, у судовому рішенні від 2 червня 1988 року Апеляційного суду присяжних Кальтанісетти (Caltanissetta) під головуванням судді П. ... містилися численні посилання на заявників та їхню роль у нападі на казарми. Зокрема, були згадані «співвиконавці» подвійного злочину і «чіткі свідчення Дж. В. про те, що відповідалні за фізичне виконання вбивства Дж. Дж. разом із Сантанджело», і підтверджено, що пан Феррантеллі допомагав в обшуку казарми і транспортуванні майна, що належало карабінерам. По-друге, у вироку Палати у справах неповнолітніх Апеляційного суду Кальтанісетти від 6 квітня 1991 ... про засудження заявників наведено численні витяги з рішення Апеляційного суду присяжних щодо Дж. Дж. Головував же на засіданні Палати у справах неповнолітніх і, власне, був доповідачем знову ж таки суддя С. П.
60. Ці обставини є достатніми для того, щоб визнати побоювання заявників з приводу браку безсторонності Палати у справах неповнолітніх Апеляційного суду Кальтанісетти об'єктивно виправданими.

«Пероте Пеллон проти Іспанії»

(Perote Pellon v Spain), 45238/99, 25 липня 2002 року.

51. Суд, відповідно, вважає, що за обставин цієї справи безсторонність судової інстанції, яка ухвалювала рішення, може викликати серйозні сумніви, оскільки її голова разом із суддею-доповідачем неодноразово долучались до справи на етапі розслідування, зокрема, відхиливши апеляцію проти ухваленого розпорядження про винуватість заявника та рішень щодо подовження терміну попереднього ув'язнення заявника. Суд вважає, що висловлені у зв'язку із цим побоювання заявника

можна вважати такими, що мали під собою об'єктивне підґрунтя...

«Екеберг і інші проти Норвегії»

(Ekeberg and Others v Norway), 11106/04, 31 липня 2007 року.

34. Перше питання полягає в тому, чи можна ставити під сумнів неупередженість Високого суду з огляду на те, що суддя Г., яка брала участь у розгляді в складі колегії трьох професійних суддів, була перед тим причетна до ухвалення рішення ... про відхилення поданої четвертим заявником апеляції на рішення міського суду від 10 червня 2002 року про продовження його терміну тримання під вартою...
38. ... на підставі статті 172 Кримінально-процесуального кодексу, яка ставить умову про наявність підкріпленої особливими доказами підозри, що це саме він скоїв злочин, в якому його обвинувачено. Згідно з відповідним національним прецедентним правом, засудження в першій інстанції зазвичай дає достатні підстави вважати, що цю умову виконано, проте рішення з цього питання усе ж належало ухвалити самому Високому суду. Отже, слід припускати, що Високий суд самостійно оцінив те, чи була щодо четвертого заявника саме така підозра...
40. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що четвертий заявник мав законні підстави підозрювати, що суддя Г. могла мати упереджену думку щодо його винуватості чи невинуватості ще перед початком судового процесу у Високому суді...
41. Щодо подальшої участі судді Г. в судовому розгляді, Суд відзначає, що ... цю справу розглянув Вищий суд за участю присяжних. І не суддя Г., а суддя Високого суду, що головував, після закінчення усного слухання давав настанови присяжним перед тим, як вони пішли радитися і винесли свій вирок з питань винуватості. Професійні судді пішли до нарадчої кімнати аж після оголошення вироку присяжних. Немає жодних

ознак того, що суддя Г. могла якось вплинути на голосування присяжних з поставлених їм запитань, що стосувалися провини четвертого заявника.

42. Однак, якщо, як це було й тут, присяжні ухвалюють вердикт обвинувальний вирок, а професійні судді вирішують, що для визнання особи винуватою бракує достатніх доказів, то може бути вирішено, що справу треба розглядати в новому складі суддів... Щодо цього професійні судді, зокрема суддя Г., відігравали свою роль в ухваленні обвинувального вироку четвертому заявникові. Без їхнього підтвердження вироку присяжних він у відповідному провадженні, здійсненому Високим судом, засуджений не був би. Хоч на практиці професійні судді використовують свої повноваження для того, щоб не погодитися з вирокі присяжних лише у виняткових випадках, їхньою роллю в ухваленні рішення про засудження нехтувати не можна. Суд вважає, що різниця між питанням, яке мала розв'язувати суддя Г. з застосуванням статті 172 Кримінально-процесуального кодексу, і тим, яке вона мала оцінити, підтримуючи вирок присяжних, стала ледве помітною.
43. Окрім того, разом із двома іншими професійними суддями та чотирма присяжними засідателями, суддя Г. брала участь у визначенні покарання.
44. Виходячи з цього, Суд робить висновок, що четвертий заявник мав правомірні підстави побоюватися, що через участь судді Г. у судовому процесі проти нього Високому судові бракувало в ставленні до нього необхідної безсторонності. Той факт, що ні четвертий заявник, ні його адвокат жодного разу не заперечували проти участі судді Г. у розгляді справи у Високому суді, не має, з огляду на обставини справи, звужувати гарантії, що впливають із вимоги об'єктивної безсторонності суддів...
45. Що стосується другого питання, пов'язаного з участю В. як присяжного засідателя у розгляді в апеляційному порядку, Суд відзначає, що процес відкрився 24 лютого 2003 року

і що присяжні провели нараду та ухвалили вирок 21 березня 2003 року. Після перших чотирьох днів розгляду ... Високий суд отримав інформацію про її свідчення в поліції від 10 липня 1997 року. Після того, як зачитали н засіданні, а захисник виступив зі своїми зауваженнями голова Високого суду розпорядився, щоб вона відмовилася від подальшої участі у справі. Отже, її присутність на лаві присяжних була обмежена відносно раннім етапом судового розгляду, а після нього – завершилася.

46. Більше того, прокуратура не розглядала її свідчення від 10 липня 1997 року як такі, що мають якесь значення для справи, і ні та, ні друга сторона її як свідка у справі не викликала... Верховний суд визнав, що пояснення голови Високого суду і В., надані поліції в рамках його власної перевірки питання про неупередженість, не дають ніяких підстав припустити, ніби вона, перш ніж її усунуто 28 лютого 2003 року, повідомила іншим присяжним про те, що їй було раніше відомо про справу, або ж якое інакше вплинула на них. На думку старшини присяжних, ситуація, що склалася після відсторонення В., була предметом обговорення серед членів колегії присяжних, і вони погодилися, що її участь у перші кілька днів не мала ніякого впливу на вирок суду присяжних.
47. Отже, сказати, що присяжний засідатель В. була прямо чи опосередковано причетна до розв'язання питання про кримінальні обвинувачення, висунуті проти заявників, тоді, коли три тижні по тому присяжні радилися і ухвалювали свій вирок, не можна...
48. Слід також зазначити, що неупередженість присяжних була забезпечена цілим рядом гарантій... Норми Закону «Про судочинство», що регулюють питання неупередженості суддів, так само застосовні до присяжних... Окрім того, що суддя, що головував на відкритті судового процесу, вів мову з колегією присяжних про вимоги щодо неупередженості, застосовні до присяжних, увага присяжних була також привернута до важ-

ливості цієї вимоги, коли Високий суд постановив, щоб присяжна засідателька В. усунулася від участі в розгляді справи з огляду на обставини, що позбавляли її на це права. Хоча жодна зі сторін у ході судового розгляду не посилалася на свідчення, дані В. в поліції 10 липня 1997 року, суддя, що головував, раз у раз нагадував присяжним, щоб вони посилалися лише на свідчення, дані в судовому засіданні, і не обговорювали справи з третіми особами...

49. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що характер, час і незначна тривалість участі присяжної засідательки В. у відповідному провадженні не могли привести до появи у заявників законних сумнівів у безсторонності присяжних. Отож Високий суд не був зобов'язаний розпускати колегію присяжних й призначати нове слухання в іншому складі присяжних для задоволення вимоги про безсторонній суд, закріпленої в пункті 1 статті 6 Конвенції...

*«Лендон, Очаковські-Лоран і Жюлі проти Франції»
(Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v France) [GC],
21279/02 і 36448/02, 22 жовтня 2007 року.*

77. ... У цій справі побоювання щодо браку безсторонності впливало з того факту, – до того ж доведеного, – що двоє з трьох суддів в колегії Паризького апеляційного суду, який підтвердив обвинувальний вирок, винесений третьому заявникові за дифамацію з огляду на публікацію спірної петиції, перед тим – у справі перших двох заявників – прийняли ухвалу про дифамаційний характер трьох образливих уривків із роману, цитованих у петиції...
78. Суд зазначає, що, попри їхній зв'язок, факти в обох справах не були однаковими, так само як і «обвинувачений»: у першій справі питання полягало в тому, чи видавець та автор, опублікувавши певні уривки з «Суду над Жаном-Марі Ле Пеном», були винуваті в дифамації та співучасті в цьому правопорушенні, а в другій, пов'язаній із журналістикою, су-

дові належало вирішити, чи вчинив відповідальний редактор «Ліберасьйон» таке саме правопорушення, опублікувавши текст петиції, в якій були відтворені ті ж уривки, що особи, які її підписали, повторювали зі схваленням, заперечуючи їхній дифамаційний характер, попри ухвалу з цього приводу проти видавця і автора ...До того ж зрозуміло, що рішення, ухвалені у справі перших двох заявників, не містили якихось припущень щодо вини третього заявника...

79. Справді, у рішенні, ухваленому 21 березня 2001 року в справі третього заявника, Паризький апеляційний суд повернувся в зв'язку з дифамаційним характером оспорюваних уривків до рішення, яке він постановив 13 вересня 2000 року в справі перших двох заявників. Однак, на думку Суду, це може об'єктивно виправдовувати побоювання третього заявника з приводу неабсолютності з боку суддів. У першому рішенні апеляційного суду від 13 вересня 2000 року певні уривки з книги, написаної першим заявником та опублікованої другим, були визнані дифамаційними. І тут це рішення стало *res judicata*. У другому своєму рішенні від 21 березня 2001 Апеляційний суд був зобов'язаний застосовувати цю підставу в відповідному аспекті спору, тим часом як питання про сумнівність або несумнівність третього заявника, на якому лежала відповідальність за публікацію петиції, що схвалювала згадану книгу й критикувала засудження перших двох заявників, в ньому залишалося відкритим і не зазнало преюдиційного впливу першого вироку. Отже, вважати, що двоє суддів із складу колегії, яка постановила одне за одним два розглянуті рішення, можуть кинути тінь на безсторонність суду, було б зайве. Насправді в тому, що стосується кваліфікації тексту як дифамації, будь-який інший суддя був би також зобов'язаний дотримати принципу *res judicata*, і це означає, що їхня участь не вплинула на відповідні частини другого вироку. Що ж до питання про сумнівність, яке в цих двох справах, попри зв'язок між останніми, було цілком різним, то

якихось доказів, що наводили б на думку, ніби судді були в якийсь спосіб пов'язані оцінкою, даною ними в першій справі, немає...

80. Нарешті, цю справу вочевидь не можна порівнювати зі справою Сан-Леонард Band Клуб В. Мальта (№ 77562/01...), де судді мали вирішити, чи вони самі зробили помилку правового тлумачення або застосування в своїх попередніх рішеннях, тобто, йшлося про те, що вони мали ухвалити рішення щодо самих себе та своєї власної здатності застосувати закон.
81. Отже, будь-які сумніви, що їх міг мати третій заявник стосовно неупередженості апеляційного суду при винесенні ухвали в другій справі, не можна вважати об'єктивно виправданими.

b. Особиста упередженість

«Деміколі проти Мальти»

(Demicoli v Malta), 13057/87, 27 серпня 1991 року.

40. За умов цієї справи Палата представників при встановленні винуватості заявника, безсумнівно, здійснювала судові функції. ...
41. Двоє членів Палати, чию поведінку в парламенті піддали критиці в спірній статті і які ставили питання про порушення прав в Палаті, брали участь у всіх стадіях провадження у справі проти обвинувачуваних, зокрема стадії визнання винуватості та (за винятком одного з них, який на той час помер) призначення покарання.

Вже з цієї лише підстави безсторонність судового органу в цьому процесі, як видається, викликає сумніви і побоювання заявника в цьому зв'язку є виправданими ...

42. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 ...

«Кипріану проти Кіпру»

(*Kyprianou v Cyprus*) [GC] 73797/01, 15 грудня 2005 року.

130. ... Відповідно, Суд досліджуватиме низку тих рис поведінки суддів, які дають привід для розв'язання спірного питання щодо критерію суб'єктивності.

По-перше, судді в своєму рішенні про призначення покарання заявникові, визнали, що вони були «глибоко ображені» заявником «як особи»..., [i] на думку Суду, ця заява сама по собі свідчить про те, що слова і поведінка заявника заподіяла суддям особистої образи, та вказує на те, що йшлося про їхні особисті відчуття ...

По-друге, рішучі формулювання, які судді весь час виконують у своєму рішенні, передають почуття обурення і враженості, що суперечить безсторонній позиції, якої очікують від судових рішень...

По-третє, відтак вони перейшли до призначення покарання у вигляді п'яти днів ув'язнення з негайним виконанням присуду, вважаючи це «єдиною адекватною відповіддю». На думку суддів, «неадекватна реакція з боку законного і цивілізованого порядку, втіленням якого його є суди, означала б згоду на пониження авторитету судів»...

По-четверте, ще на ранньому етапі дебатів із заявником судді висловили думку, що вони вважають його винним у кримінальному злочині – неповазі до суду ... [потім] вони поставили заявника перед вибором: наполягати на своїх словах і обґрунтувати, чому йому не має бути призначено покарання, або відмовитися від своїх слів. Отже, фактично йому запропонували пом'якшити «шкоду, яку він завдав своєю поведінкою», а не захищати себе ...

131. Хоча Суд не сумнівається в тому, що суддям ішлося про гарантії здійснення правосуддя і добросовісність суддівського корпусу і що вони саме для цього визнали за належне негайно відкрити сумарне провадження, та, з урахуванням наведених

вище міркувань, він робить висновок про те, що їм не вдалося віддалитися від цієї ситуації достатньою мірою.

132. Підкріплює цей висновок і та швидкість, з якою проведено судовий розгляд, і небагатослівність спілкування між суддями і паном Кипріану.

*«Лендон, Очаковські-Лоран і Жулі проти Франції»
(Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v France) [GC],
21279/02 і 36448/02, 22 жовтня 2007 року.*

76. ... презумпція особистої неупередженості судді чинна, доки немає доказів протилежного... Третій заявник у цьому зв'язку стверджував, що мотиви, наведені в рішенні Паризького апеляційного суду від 21 березня 2001 року, а саме: «автори [петиції] не ставили [були] жодної іншої мети, ніж засвідчити свою підтримку Матьє Лендону, повторюючи та одночасно задержувато схвалюючи всі ті уривки, які за рішенням суду визнано дифамаційними, й навіть не намагаючись поставити під сумнів дифамаційний характер зауважень», показують, що відповідні двоє суддів гадали, що образлива стаття, відверто й особисто їх зачіпала.

Суд не поділяє цього погляду. На його думку, це був просто один із чинників, який апеляційний суд врахував при оцінці сумлінності дій заявника, фактично не роблячи при цьому жодних висновків. Власне, третій заявник був засуджений не через те, що він опублікував текст, який ставив під сумнів засудження перших двох заявників за дифамацію, або через те, що він тим самим виявив підтримку «відвертій зневазі» з боку осіб, які подали петицію, або через те, що він піддав критиці відповідних суддів, а через те, що він, не провівши належного попереднього розсліду, розповсюдив текст, що містив «особливо серйозні звинувачення» й образливі зауваги. Крім того, суд не вбачає в підставах рішення від 21 березня 2001 року навіть найменших ознак того, що ці судді могли б почувати себе особисто зачепленими образливою статтею.

Отже, жодного доказу того, що, ухвалюючи рішення, ці двоє суддів перебували під впливом своїх особистих упереджень, немає.

с. Вияв упередженості

«Пуллар проти Сполученого Королівства»

(Pullar v United Kingdom), 22399/93, 10 червня 1996 року.

37. Слід нагадати, що побоювання пана Пуллара щодо неупередженості суду спиралися на той факт, що один із членів колегії присяжних, пан Форсайт, працював у фірмі, партнером якої був свідок з боку обвинувачення – пан Макларен. Зрозуміло, такий зв'язок міг викликати певне занепокоєння з боку обвинуваченого ...
39. ... Пан Форсайт, що обіймав невисоку посаду в фірмі пана Макларена, над проектом, який правив за підставу для висунення обвинувачень проти пана Пуллара, не працював, а за три дні до початку судового розгляду, отримав повідомлення про звільнення... Зважаючи на ці обставини, зовсім не очевидно, що неупереджений спостерігач міг би зробити висновок, ніби пан Форсайт був би схильніший вірити панові Макларену, аніж свідкам захисту.
40. Крім того, слід взяти до уваги те, що суд надав декілька важливих гарантій. Важливо, що пан Форсайт був лише одним із п'ятнадцяти присяжних, а всіх їх вибрано навмання з числа місцевого населення. Слід також нагадати, що шериф указав присяжним на їхній обов'язок неупереджено оцінювати достовірність свідчень усіх свідків, які перед ними постануть, ... і що всі присяжні склали відповідну присягу.
41. Зважаючи на це, сумніви пана Пуллара щодо неупередженості складу суду, який розглядав його справу, вважати об'єктивно виправданими не можна.

«Кипріану проти Кіпру»

(Kyprianos v Cyprus) [GC], 73797/01, 15 грудня 2005 року.

127. У цій справі йшлося про неповагу до суду, спрямовану на суддів особисто. Заявник критикував їх безпосередньо за те, як вони здійснювали судове провадження. Потім ті ж судді ухвалили рішення про переслідування в судовому порядку, розглядали як предмет спору питання щодо поведінки заявника, розв'язували питання про його винуватість і наклали правову санкцію – в цьому випадку – термін тюремного ув'язнення. У такій ситуації змішування функцій заявника, свідків, обвинувача і судді очевидно ж могло породити об'єктивно виправдані побоювання щодо відповідності розгляду освяченому віками принципові, згідно з яким ніхто не має бути суддею у своїй власній справі, а отже, щодо неупередженості суддівської колегії ...
128. Тому-то Суд вважає, що, з огляду на обставини справи і з врахуванням того функціонального недоліку, який він визначив, неупередженість виїзної сесії суду могла видаватися такою, що викликає сумніви. Побоювання заявника щодо цього можна розглядати як об'єктивно виправдані...

«Елезі проти Німеччини»

(Elezi v Germany), 26771/03, 12 червня 2008 року.

51. З урахуванням обставин справи, безсторонність судових засідателів забезпечували достатні гарантії ... із заяви, зробленої судовими засідателями після клопотання заявника щодо упередженого ставлення до нього, впливає, що голова Палати пояснив їм характер найважливіших результатів розслідування перед тим, як надати копію. Їм було зрозуміло, що думка органу обвинувачення, висловлена в ній, не є підставою для вироку, який буде ухвалений у справі заявника і спиратиметься на докази, прийняті лише в головному слуханні. Крім того, Суд відзначає, що судовим засідателям було ві-

домо про оспорювану частину обвинувального висновку від п'ятнадцятого дня слухань у справі заявника і що після того, перш ніж регіональний суд ухвалив своє рішення у справі заявника, відбулося ще понад двадцять слухань, на яких приймали докази. У зв'язку з цим і справді видається, що судові засідателі сформувавши свою остаточну оцінку винуватості заявника на основі доказів і аргументів, висловлених у ході слухань.

52. Суд також відзначає, що заявник не поставив під сумнів безсторонність регіонального суду на підставі того, що останній, засідаючи в тому ж складі, раніше засудив його сестру-спільницю.
53. Отже, побоювання заявника щодо безсторонності судових засідателів розглядати як об'єктивно виправдані не можна...

d. Поведінка в суді

«X проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 5574/72, 21 березня 1975 року, DR 3, 10.

6. ... значення для справи мають такі складники:
  - a. Думки, які суддя, що брав участь у розгляді, висловив... на засіданні у вересні 1970 року, викликають заперечення як такі, оскільки призводять до сумнівів у його безсторонності. Втім вони були менш радикальними, ніж ті, що їх висловив той самий суддя у справі Y ...
  - b. Що стосується тиску, який, виходячи зі згаданих вище зауваг судді, міг чинитися на заявника з метою примусити його визнати себе винним, як видно з ходу судового розгляду, зафіксованого в стислому розшифрованні стенограми засідань, захисника цей суддя насправді не залякав. Як заявив апеляційний суд,... адвокат, що виступав на засіданні суду, «щиро і відверто визнає, що не може сказати, ніби зауваження, висловлювані на засіданні ... вересня ... зачепили захисника або завадили йому надалі висувати доводи захисту».

7. Тому Комісія, зваживши судовий розгляд у цілому, доходить висновку, що порушення прав заявника за пунктом 1 статті 6 Конвенції на справедливий розгляд справи безстороннім судом зрештою не було.

«С. G. проти Сполученого Королівства»

(C G v United Kingdom), 43373/98, 19 грудня 2001 року.

41. Суд передовсім зазначає, що, хоч свідчення і С., і самої заявниці, під час яких ставалися втручання [з боку судді], були, безсумнівно, найважливішими усними свідченнями, оголошеними в судовому процесі, та все ж вони були лише частиною судового розгляду справи по суті, яке тривало три дні. Крім того, хоч апеляційний суд визнав необґрунтованими деякі з тих виступів судді першої інстанції, інші були визнані обґрунтованими. Тимчасом як Суд погоджується з оцінкою апеляційного суду стосовно до того, що адвокат заявника через ці втручання відчував незручності та збентеження, ... адвокату заявника жодного разу не завадили обстоювати версію захисту, яку він намагався розвинути чи то в ході перехресного допиту, чи з допомогою своїх свідків. Окрім того, Суд надає великого значення тому фактові, що адвокат заявника мав змогу звернутися до присяжних у своїй кінцевій промові, яка тривала 45 хвилин без усякої перерви, якщо не враховувати короткої репліки, яка була визнана обґрунтованою, і що суть аргументів захисту була ще раз наголошена, хоч і в дуже скороченому вигляді, у кінцевій промові судді у справі.
42. За таких обставин, Суд не вважає, що втручання судді у цій справі, хоч вони були надмірні й небажані, перетворили судовий розгляд у цілому на несправедливий.

е. Заяви поза судом

«Лавентс проти Латвії»

(*Lavents v Latvia*), 58442/00, 28 листопада 2002 року.

119. ... Суд зазначає, що в своїх заявах, опублікованих 4 та 5 листопада 1999 року у виданнях «*Lauku avīze*» та «*Respublika*» ..., пані Штайнерте піддавала критиці поведінку адвокатів в цій справі. Вона також висловила припущення щодо результату розгляду справи. Дійсно, наголошуючи на тому, що вона ще не знала, «чи буде ухвалене рішення із обвинувальним вироком чи з частковим виправданням», вона не допускала можливість повного виправдання. Більше того, у своїх заявах, опублікованих 7 грудня 1999 року в «*Kommersant Baltic*», вона висловила здивування тим фактом, що заявник вперто наголошував на своїй невинуватості щодо всіх висунутих проти нього обвинувачень та пропонувала йому довести свою невинуватість. В очах Європейського суду подібні заяви є не простою «негативною оцінкою справи» заявника, а справжнім викладом позиції щодо суті справи з чітким схиленням до визнання вини обвинуваченого. Європейський суд вважає, що незалежно від того, які причини спонукали пані Шайнете висловитись саме таким чином, її заяви в жодному разі не можуть вважатись сумісними з вимогами пункту 1 статті 6 Конвенції. Тому, заявник мав дуже вагомі підстави побоюватись небезсторонності з боку цієї судді...

127. ... Європейський суд вважає, що подібні твердження дорівнюють самі по собі визнанню вини заявника. Крім того, Суд може лише висловити своє здивування з приводу того, що під час свого останнього інтерв'ю пані Шайнете пропонувала обвинуваченим довести суду свою невинуватість. По своїй суті подібна вказівка суперечить презумпції невинуватості, одному з основних принципів демократичної держави.

f. Вплив з боку ЗМІ

«Папон проти Франції»

(*Rapon v France*) (ухв.), 54210/00, 15 листопада 2001 року.

6. ... Суд зауважує, що судовий процес над заявником сягає своїм корінням до подій (оцінки поведінки французької влади за часів режиму Віші), які довгий час були предметом запеклих суперечок, і що не можна було очікувати, ніби самий судовий розгляд відбуватиметься в атмосфері безпристрасності. Однак, на думку Суду, заявник не довів, що кампанія у ЗМІ, яка проти нього велася, була настільки злісною, щоб вплинути або могли вплинути на висновок присяжних та результати нарад членів колегії виїзної судової сесії.

Навпаки, і сама тривалість цих нарад – дев'ятнадцять годин, і вирок, ухвалений виїзною судовою сесією, схилиють до думки, що присяжні голосували, спираючись на своє внутрішнє переконання і совість, та відповідно до вимоги бути переконаним поза розумним сумнівом, виконати яку вони присягнулися. Суд також вважає, що він повинен зважити й на те, що заявника виправдали за найсерйознішим з висунутих проти нього обвинувачень, а саме в пособництві і підбурюванні до вбивства ...

Суд, окрім того, зауважує, що заявник також і сам давав інтерв'ю телебаченню – наприклад, у грудні 1996 року, після ухвалення рішення про віддання його на суд виїзної сесії ..., і що ще 1993 року його адвокат опублікував матеріали судово-історичної експертизи, відхиленої 1987 року Касаційним судом.

«Краксі проти Італії»

(*Craxi v Italy*), 34896/97, 5 грудня 2002 року.

103. Суд вважає, що в демократичному суспільстві ніяк не можна буде уникнути того, що засоби масової інформації висловлюватимуть коментарі – іноді різкі – з приводу резонансних

справ, як це зробив заявник, виступаючи з обвинуваченням моральних якостей високих посадовців та зв'язків між світом політики та бізнесу.

104. Окрім того, слід зазначити, що судові інстанції, яким доручили розгляд справи, складались лише з професійних суддів. На відміну від суду присяжних, професійні судді мали досвід та були професійно підготовлені, що дозволяло їм не піддаватись впливу якихось зовнішніх факторів, коли йшлося про розгляд судової справи. Водночас вирок заявникові ухвалено в результаті змагальної процедури, в ході якої заявник мав можливість надавати уповноваженим судовим органам доводи, які він вважав необхідними для свого захисту... Ніщо в матеріалах справи не припускає думки про те, що судді, які ухвалювали рішення по суті справи, при тлумаченні національного законодавства або при оцінці аргументів сторін та елементів обвинувачення перебували під впливом висловлених в пресі тверджень...

g. Вплив інших осіб

«Папон проти Франції»

(Rapport v France) (ухв.), 54210/00, 15 листопада 2001 року.

6. ... Він знову повторює, що ні поведінка сторін у цивільному провадженні, ні та тактика або стратегія, яку вони застосували, аби спробувати вплинути на майбутнє рішення, не давали б підстав вбачати відповідальність держави, якщо тільки не встановлено, що остання не вжила необхідних заходів для виправлення становища, яке б, вірогідно, могло послабити авторитет і безсторонність суддів. Суд зазначає, що в цій справі прокурор порушив дисциплінарне провадження стосовно адвоката, який розголосив таємницю. Той факт, що він не вважав за потрібне висувати обвинувачення за статтею 434–16 Кримінального кодексу, не видається Судові вирішальним, оскільки заявник і сам міг ініціювати переслідування, і, влас-

не, згодом так зробив, подавши 5 березня 1998 року позов разом із заявою.

«Фархі проти Франції»

(Farhi v France), 17070/05, 16 січня 2007 року.

27. Суд зазначає, що в цій справі адвокат заявника подав клопотання про вчинення офіційного акту для фіксації, за його твердженнями, неправомірного обміну інформацією між обвинувачем і деякими членів колегії присяжних...
28. ... Голова та інші судді заслухали адвоката заявника і цивільної сторони, генерального адвоката, а потім і обвинуваченого. Однак уряд не зазначив, як саме це слухання могло б допомогти визначити зміст цього обміну інформацією або виявити відповідних присяжних засідателів. А національний суд був зобов'язаний використати всі наявні у нього засоби, аби розвіяти будь-які сумніви щодо факту та характеру стверджуваних подій.
29. Суд, зокрема, вважає, що пролити світло на характер цього обміну інформацією і вплив, який він міг справити (якщо взагалі справив) на думку присяжних, могло б, певно тільки заслуховування присяжних.

5. Військові суди

а. Судовий розгляд справ цивільних осіб

«Ергін проти Туреччини»

(Ergin v Turkey), 47533/99, 4 травня 2006 року.

47. Повноваження військового кримінального правосуддя не мають поширюватися на цивільних осіб, якщо нема вагомих причин для виправдання такої ситуації і якщо тільки воно не здійснюється на чіткій і передбачуваній правовій основі. Наявність таких причин належить обґрунтувати в кожному

конкретному випадку. Отже, не достатньо, щоб національне законодавство передбачало підсудність певних категорій правопорушень військовим судам в загальному вигляді.

54. ... Суд вважає цілком зрозумілим, що заявник як цивільна особа, що перебуває під судом, який складається лише з військових офіцерів, за звинуваченням у вчиненні правопорушень, пов'язаних з веденням пропаганди проти військової служби, міг мати побоювання щодо суддів, оскільки ті належали до армії, яку можна було ототожнити зі стороною процесу. Відповідно, заявник міг обґрунтовано побоюватися, що Суд Генерального штабу потрапить під неналежний вплив упереджених думок. Тому-то заявникові сумніви щодо незалежності та безсторонності цього суду можна розглядати як об'єктивно виправдані ...

в. Судовий процес над військовослужбовцями

«Фіндлі проти Сполученого Королівства»

(Findlay v United Kingdom), 22107/93, 25 лютого 1997 року.

75. ... Слід зазначити, що всі члени військового трибуналу, призначені відповідальним за скликання офіцером, були нижчого за нього звання. Багато хто з них, зокрема й голова, були його безпосередніми підлеглими або перебували під його началом ... Більше того, повноваження відповідального за скликання офіцера, передбачали, хоч і в наперед встановлених обставинах, можливість розпустити військовий трибунал або до суду, або в ході процесу ...
76. Для підтримання віри в незалежність і неупередженість суду важливо дбати про їхні зовнішні ознаки. Оскільки всі члени військового трибуналу, який розглядав справу пана Фіндлі, були нижчого звання від офіцера, відповідального за скликання, та перебували під його началом, сумніви пана Фіндлі з приводу незалежності й неупередженості суду можна було об'єктивно виправдати ...

77. Окрім того, Суд вважає істотною ту обставину, що відповідальний за скликання офіцер діяв і як «відповідальний за затвердження». Вирок військового трибуналу набуває чинності лише після такого затвердження, до того ж офіцер має право змінювати покарання так, як вважає за доцільне. Це суперечить установленому принципу, згідно з яким право ухвалювати обов'язкові рішення, що не можуть бути змінені несудовими органами, є невіддільним правом самого «суду» і одним із складників тієї «незалежності», якої вимагає пункт 1 статті 6 ...

«Купер проти Сполученого Королівства»

(Cooper v United Kingdom) [GC], 48843/99, 16 грудня 2003 року.

117. Суддя-адвокат є цивільною особою, що відповідає вимогам закону, яку в штат генерального судді-адвоката (також цивільної особи) призначає лорд-канцлер, а звідти генеральний суддя-адвокат – у кожному військовий трибунал ...

Суддя-адвокат відповідає за справедливість і законність провадження у військовому суді, і його постанови щодо свідчень і з усіх питань права є обов'язковими і повинні бути розглянуті у відкритому судовому засіданні. Суддя-адвокат не голосує при ухваленні вироку і, отже, не виходить разом з іншими членами колегії військового суду для обговорення вироку. Проте перед тим він коротко підбиває підсумки судового слідства і дає подальші вказівки іншим членам колегії військового суду та може відмовитися погодитись із вироком, якщо вважає, що він «суперечить закону», даючи в такому випадку голові і рядовим членам колегії додаткові вказівки на відкритому судовому засіданні, після чого ці члени знову виходять до нарадчої кімнати для розгляду питання про вирок. Суддя-адвокат виходить разом із іншими членами колегії, аби надавати їм консультативну допомогу, радитися про покарання і голосувати щодо нього...

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що присутність у військовому суді цивільної особи, що має таку кваліфікацію і

відіграє таку центральну роль у провадженні, є не лише важливим механізмом захисту, але однією з найістотніших гарантій незалежного характеру провадження в військовому суді...

«Ірфан Байрак проти Туреччини»

(Irfan Bayrak v Turkey), 39429/98, 3 травня 2007 року.

35. Суд встановив, що в цій справі всі члени дисциплінарного трибуналу були офіцерами, які не мали ані суддівського статусу, ані суддівської вишколу. Їх призначав командир військового підрозділу або керівник військового закладу, в структурі якого був трибунал. Отже, всі ці судді перебували у військовому ієрархічному підпорядкуванні.
36. Суд підкреслює, що в цій справі члени трибуналу першої інстанції, так само як і члени вищого апеляційного трибуналу не були офіцерами, які завершували свою військову кар'єру... Під час здійснення ними суддівських повноважень вони залишались підпорядкованими своєму командуванню і не були наділені жодними спеціальними гарантіями, які б увільняли їх від звітів за свої дії перед військовим командуванням.
37. Суд також підкреслює, що полковник військової частини, який двічі висував обвинувачення заявникові..., був командиром офіцерів, які засідали в військовому дисциплінарному трибуналі...
38. Щодо гарантії, яка може надаватись тривалістю суддівського мандату, Суд зауважує, що мандат, яким були наділені члени військового дисциплінарного трибуналу обмежувався річним терміном. Для порівняння Суд нагадує, що чотирирічний мандат суддів суду державної безпеки був визначений коротким...
39. Суд повторює, що хоч зазвичай тривалість мандату суддів вважають необхідною умовою їхньої незалежності, коротка тривалість цього мандату сама по собі не спричинює браку такої незалежності на момент, коли виявляються зібрані разом інші необхідні умови...

В цій справі не можна вважати, що були зібрані разом інші необхідні умови незалежності.

40. Спираючись на зазначені вище доводи, Суд вважає, що сумніви стосовно незалежності та неупередженості військового дисциплінарного трибуналу, які виникли у заявника, знаходять об'єктивне підтвердження...

с. Суди державної безпеки та надзвичайного стану

«Arap Yalgin і інші проти Туреччини»

(Arap Yalgin and Others v Turkey), 33370/96, 25 вересня 2001 року.

46. Суд у зв'язку з цим вважає, що в тому разі, коли – як і в цій справі – до складу колегії суду входять особи, що з погляду виконання своїх службових обов'язків і організації роботи є підлеглими однієї зі сторін процесу, обвинувачені особи можуть мати правомірні сумніви в їхній незалежності. Така ситуація серйозно впливає на довіру, якою суди повинні користуватися в демократичному суспільстві... Крім того, Суд надає великого значення тому факту, що цивільній особі доводиться постати перед судом, що складається, хай навіть тільки частково, із службовців збройних сил ...
47. З огляду на вищенаведене, Суд вважає, що заявники, справу яких за обвинуваченнями у спробі підірвати конституційний лад держави розглядає суд воєнного стану, можуть мати правомірні підстави для побоювань з приводу того, що їхню справу розглядав суд, до складу якого входило двоє військових суддів і армійський офіцер, підпорядкований командувачеві в умовах воєнного стану. При цьому той факт, що в складі суду було двоє цивільних суддів, чия незалежність і безсторонність не викликає сумнівів, не відіграє тут ніякої ролі ...
48. Отже, заявникові побоювання з приводу недостатньої незалежності та безсторонності Суду воєнного стану можна розглядати як об'єктивно виправдані.

6. Зміна складу суду

«Барбера, Мессере і Хабардо проти Іспанії»

(*Barberà, Messegué and Jabardo v Spain*), 10590/83, 6 грудня 1988 року.

71. У той самий день, коли відбувалося слухання, пан де ла Конча – суддя, що головував у першій секції Палати у кримінальних справах Високого суду Іспанії, був змушений поїхати через те, що захворів його свояк, а один із інших суддів, згаданих у наказі від 27 жовтня 1981 року, ... пан Інфанте, також не міг взяти участь у розгляді, оскільки вже не був у складі відповідної секції суду. Їх замінив пан Переса Лемаур, суддя – третьої секції, і пан Бермудес де ла Фуенте, суддя першої секції...
72. Ні заявникам, ні їхнім адвокатам повідомлення про ці зміни, зокрема про зміну судді-голови, не надсилали... Пан Перес Лемаур, разом із паном Барнуево та Бермудеса де ла Фуенте, за загальним визнанням, 18 грудня 1981 року ухвалили суто процедурне рішення..., проте адвокати не могли зробити з цього висновок про те, що він також засідатиме в складі суду першої інстанції, зважаючи зокрема на підготовчу нараду, яку вони мали напередодні з паном де ла Конча... Тому вони були захоплені зненацька. І могли мати обґрунтовані побоювання, що новий суддя-голова не буде ознайомлений із безсумнівно складною справою, матеріали слідства в якій, – а вони мали вирішальне значення для кінцевого результату, – нараховували аж 1600 сторінок. Це так і є, попри те, що пан Барнуево, суддя-доповідач ..., залишався в складі протягом всього розгляду: пан Перес Лемаур не брав участі в підготовчій нараді, що відбулася 11 січня 1982 року; фактичну сторону справи встановлювали без повної перевірки доказів; нарада мала відбутися відразу після слухання справи або, щонайпізніше, наступного дня ..., а Високий суд мав ухвалити своє рішення, – і справді його ухвалив – упродовж трьох днів

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

176. Суд нагадує, що організація судового розгляду для належного справляння правосуддя – це завдання національних судів. Передання справи певному судді або судові перебуває в межах розсуду національних органів влади, що опікуються цією сферою. Є широкий спектр факторів – таких, наприклад, як наявність засобів, кваліфікація суддів, конфлікт інтересів, доступність місця засідань для сторін тощо, які органи влади мають брати до уваги, призначаючи слухання. Хоча у завдання Суду не входить оцінка того, чи були достатні правові підстави у національних органів влади для того, щоб розподілити (передати) справу конкретному судді або суду, Суд має переконатися, що такий розподіл (передання) відповідали пунктові 1 статті 6, особливо її вимогам щодо об'єктивної незалежності й безсторонності...
177. Російське законодавство не містить яких-небудь норм, що регулюють розподіл справ між суддями суду відповідної юрисдикції. У статті 6.2 Закону «Про статус суддів» передбачено, що контроль над розподілом справ здійснює голова суду в порядку, встановленому федеральним законом ... Однак, оскільки на сьогодні такий закон не прийнято, відповідно до загальної практики справи в суді розподіляють голови на свій власний розсуд.
178. Закон вимагає, щоб після розподілу справи й початку судового розгляду вона залишалася за тим же складом суду до ухвалення остаточного рішення. Цей принцип, відомий як принцип незмінності складу суду. Принцип незмінності допускає можливість заміни судді, який не може далі брати участь у засіданні, іншим суддею. Це поширюється як на професійних суддів, так і на народних засідателів, статус яких прирівнений до професійних суддів...
179. ... Під час судового розгляду справи заявника суддів у складі суду міняли одинадцять разів. Справу один за іншим вели чо-

тири судді-голови. Кожна заміна судді-голови супроводжува-лася заміною обох народних засідателів. Крім того, в одному випадку до процесу розгляд справи ввели запасного засідате-ля, а в іншому – призначили нового засідателя на заміну того, який вийшов зі справи. Щоразу при появі нового члена суду, судовий розгляд необхідно було розпочинати знову.

180. Представники уряду не пояснили, як ця непомірна кількість замін у складі суду – разюча порівняно з іншими криміналь-ними справами, представленими Суду, – може узгоджуватися з принципом незмінності складу суду, фундаментальне зна-чення якого вони ж самі підкреслювали. Надзвичайну стур-бованість Суду викликають не тільки надто часті заміни скла-ду в справі заявника, але й те, що причини таких замін були оприлюднені лише в двох випадках...
182. Суд до того ж відзначає, що, як і при розподілі справ серед суддів, зазвичай повноваженнями щодо передання справи ін-шому судді-голови користується голова суду. ... закон не вста-новлює бодай якихось чітких обставини, за яких може від-бутися така передання. Брак передбачуваності в застосуванні статті 241 виразилася в тому, що голова Московського місь-кого суду мав необмежений розсуд у питанні заміни судді й переданні справи при розгляді кримінальної справи заявни-ка. У цьому зв'язку Суд зауважує брак процесуальної гаран-тії проти довільного використання цього розсуду. Так, нема вимоги щодо інформування сторін про причини передання справи або надання їм можливості зробити свої зауваги ... Більше того, заміну члена суду не оформлюють ніяким про-цесуальним рішенням, яке можна було б оскаржити у вищому суді. Суд вважає, що брак яких-небудь процесуальних гаран-тій у тексті закону робить членів суду вразливими для тиску ззовні.
184. Враховуючи вищевикладені міркування, Суд вважає, що в справі заявника російське кримінальне законодавство не за-безпечило гарантій, достатніх для того, аби не мати жодного

об'єктивного сумніву в тому, що не було недоречного тиску на суддів при здійсненні ними судових обов'язків ... З огляду на такі обставини, можна сказати, що сумніви заявника щодо незалежності й безсторонності суду першої інстанції були об'єктивно виправданими у зв'язку з багаторазовою й частою заміною членів суду в його кримінальній справі, які проводили з нез'ясованих причин і не були охоплені будь-якими процесуальними гарантіями.

185. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 з огляду на брак незалежності й безсторонності суду першої інстанції.

7. Зала судових засідань

«Стенфорд проти Сполученого Королівства»

(Stanford v United Kingdom), 16757/90, 23 лютого 1994 року.

29. Заявник ще стверджував, що уряд відповідальний за погану акустику в залі суду. Хоч це, безумовно, те, що може давати підстави для розгляду питання відповідно до статті 6 ... Конвенції, висновки експертиз, проведених і до, і після скарги заявника, вказували на те, що, крім мінімального послаблення звуку через наявність скляної перегородки, акустичні рівні в залі суду були задовільними ...
30. І нарешті, слід нагадати, що заявника представляли адвокат і адвокат, які без жодних перешкод слідкували за ходом розгляду і мали б усі можливості обговорити з заявником будь-які питання, що впливали з доказування, які ще не було з'ясовано в свідченнях свідків. Окрім того, ознайомлення з стенограмою судового процесу показує, що адвокат здійснював його захист уміло і що суддя, який брав участь у розгляді, у своєму напутньому слові до присяжних зробив справедливий й всебічний підсумок представлених судові доказів.
31. До того ж від апеляційного суду, який займався розглядом справи, ... було, з урахуванням таких обставин, безпідставно

очікувати виправлення того, що стверджувало недоліки провадження в першій інстанції, до яких не була привернута увага судді першої інстанції...

32. З огляду на зазначене вище, Суд доходить висновку, що Сполучене Королівство забезпечило справедливий судовий розгляд справи заявника.

8. Перегляд адміністративних покарань

«Чанаді проти Словаччини»

(Čanády v Slovakia), 53371/99, 16 листопада 2004 року.

32. Заявника у цій справі оштрафував відповідно до закону про адміністративні правопорушення від 1990 року ректор військової академії в Ліптовському Мікулаші (Liptovský Mikuláš), де він працював. Перевірку цього рішення зробило міністерство оборони. Отже, відповідні рішення ухвалили адміністративні органи, які ... не відповідають вимогам, що висуває до незалежного і безстороннього суду пункт 1 статті 6 Конвенції. Оскільки частина 1 статті 83 Закону про адміністративні правопорушення від 1990 року і частина 2.F статті 248 Цивільного процесуального кодексу у чинній на той час редакції не припускали можливість перегляду таких рішень судами загальної юрисдикції, а також враховуючи, що Конституційний суд не виправив оскаржену ситуацію, Суд робить висновок, що права заявника на розгляд справи судом не дотримано...

II. ВІДКРИТЕ СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ

1. Зміст

«Барбера, Мессере і Хабардо проти Іспанії»

(Barberà, Messegué and Jabardo v Spain), 10590/83, 6 грудня 1988 року.

78. ... Окрім того, предмет і призначення статті 6 ... та формулювання деяких із підпунктів пункту 3 ... свідчать, що кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, «має право на участь у слуханні і на розгляд його справи» в його присутності «судом»... Суд виводить, що загалом усі докази мусять бути представлені в присутності обвинуваченого в ході слухання у відкритому засіданні задля того, щоб була можливість навести контраргументи. Він з'ясує, чи було так у цій справі...
89. Зважаючи ... передусім на той факт, що в ході судового розгляду не були належно, в присутності заявника і під пильною увагою громадськості, представлені і обговорені дуже важливі докази, Суд робить висновок, що оспорюване провадження, якщо його брати в цілому, не відповідало критеріям справедливого та публічного розгляду. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 ...

«Ріпан проти Австрії»

(Riepan v Austria), 35115/97, 14 листопада 2000 року.

29. ... На думку Суду, судовий розгляд задовольняє вимогу щодо публічності лише в тому разі, якщо громадськість може отримати інформацію про день і місце його проведення і якщо публіка може цього місця легко дістатися. У багатьох випадках цим умовам задовольнятиме той простий факт, що слухання проводяться в звичайній залі судових засідань, до того ж достатньо великій для розміщення глядачів. Водночас Суд зауважує, що проведення судового процесу за межами звичайної зали суду, а надто десь у такому місці, як тюрма, куди широкий

загал взагалі не має доступу, серйозно перешкоджатиме його публічності. У такому випадку держава зобов'язана вживати компенсаційних заходів з тією метою, щоб громадськість та засоби масової інформації були належно поінформовані про місце проведення слухань і мали ефективний доступ.

30. ... Суд відзначає, що слухання справи внесли до тижневого розкладу слухання справ Штайрського (Steyr) окружного суду, в якому, очевидно, зазначили, що слухання проходить в Гарштенській (Garsten) в'язниці... Цей розклад розіслали засобам масової інформації і зробили доступним для широкого загалу в канцелярії і довідковому бюро окружного суду. Однак, окрім об'яви у звичайному порядку, якихось особливих заходів – наприклад, таких як окреме оголошення на дошці окружного суду з зазначенням, в разі потреби, того, як дістатися до Гарштенської в'язниці, з чіткою вказівкою на умови доступу, – не вжили.

Більше того, інші обставини, в яких проводили слухання, навряд чи мали на увазі заохотити участь громадськості: його провели рано-вранці, у приміщенні, яке, хоч і не було настільки мале, щоб не вмістити присутніх, але, як видається, не було обладнане як звичайна зала судових засідань.

31. Отже, Суд доходить висновку, що Штайрський окружний суд не вжив достатніх компенсаційних заходів, щоб урівноважити негативні наслідки, які проведення судового розгляду у справі заявника в закритій зоні Гарштенської в'язниці мало для його публічного характеру. Тому, слухання від 29 січня 1996 року не відповідало вимозі публічності, викладеній у пункті 1 статті 6 Конвенції ...

«Краксі проти Італії (№ 2)»

(Craxi v Italy), 25337/94, 17 липня 2003 року.

57. ... Зачитування та розкриття для преси інформації про зміст перехоплених телефонних розмов в ході засідання 29 верес-

- ня 1995 року становило втручання у здійснення права, гарантованого заявникові у пункті 1 статті 8 Конвенції ...
60. Суд відзначає, що заявник, зокрема, критикував той факт, що після слухання 29 вересня 1995 року преса опублікувала зміст деяких розмов, перехоплених з його телефонної лінії в Гаммаметі (Hammamet).
66. Суд зауважує, що в цій справі деякі з розмов, опублікованих у пресі, мали абсолютно приватний характер. Вони стосувалися відносин заявника та його дружини із адвокатом, колишнім колегою, політичним прихильником і дружиною пана Берлусконі. Їхній зміст був слабо або взагалі ніяк не пов'язаний з висунутим проти заявника кримінальним обвинуваченням...
67. На думку Суду, їхня публікація в пресі не відповідає нагальній суспільній потребі. Отже, втручання у право заявника за пунктом 1 статті 8 Конвенції не було пропорційним законній меті, яку могли при цьому ставити, і, отже, не було «необхідним у демократичному суспільстві» за змістом другого пункту цього положення...

«Стефанеллі проти Сан-Маріно»

(Stefanelli v San Marino), 35396/97, 8 лютого 2000 року.

20. У цій справі судові слухання, на яких свідки давали свідчення, проводили в першій інстанції і, як зазначає уряд, могли б також проводити при розгляді в порядку апеляційного провадження, якщо б заявник на цьому наполягав. Суд усе ж зауважує, що усну процедуру здійснював би не суддею, що мав ухвалювати рішення в справі ..., а слідчий суддя, ... єдине завдання якого полягає в розслідуванні справи. Хоч у першій інстанції, хоч у порядку апеляції, але провадження перед суддею, що здійснював розгляд справи, відбувалося без публічного слухання.
21. Хоча уряд на цю норму не посилався, Суд вказує, що за змістом другого речення пункту 1 статті 6 преса та громадськість за певних обставин можуть бути з процесу вилучені. Суд за-

значає, що слухання не проводили не внаслідок рішення судді, а внаслідок застосування чинного закону. Однак Суд, зважаючи на обставини справи і на стверджувану бездіяльність заявника, вважає, що жодна з серії обставин, наведених у цій статті, не є застосовною в цій справі.

22. Отож Суд постановляє, що пункт 1 статті 6 порушено через те, що ні суд першої інстанції, ні апеляційної не розглядали справи заявника у відкритому засіданні.

2. Обмеження, зокрема й відмова від права

«Ернст і інші проти Бельгії»

(Ernst and Others v Belgium), 33400/96, 15 липня 2003 року.

67. ... В Бельгії насправді слідство є таємним. Таємниця слідства виправдовується забезпеченням двох основних інтересів: з одного боку, повагою до моральної цілісності та приватного життя кожної особи, яку презюмовано вважають невинуватою, та, з іншого – ефективністю у провадженні розслідування. Звідси випливає, що коли судовий орган ухвалює рішення як судова слідча інстанція, то судові засідання зазвичай відбуваються за зачиненими дверима, а рішення не виголошують публічно... Не видно, щоб заявники вимагали публічності або заперечували проти слухання справи за зачиненими дверима.
68. Європейський суд вважає, що таємний характер слідчої процедури може бути виправданий мотивами, які пов'язані із захистом приватного життя сторін – учасників процесу, а також інтересами правосуддя за змістом другого речення пункту 1 статті 6. Суд також зазначає, що якби справа заявників після повного завершення слідства стала предметом оскарження в суді апеляційної інстанції, який мав би ухвалити рішення, обвинувачені та заявники, що виступали б сторонами в цивільному процесі, мали б право на повну відкритість процедури. Він нагадує у зв'язку із цим, що якщо стаття 6 може

відігравати роль до моменту звернення до суду з метою прийняття справи до розгляду, то в цьому разі специфіка її застосування під час проведення слідства залежить від особливостей процедури та обставин справи...

В цілому Суд вважає, що розгляд за зачиненими дверима питання про прийнятність цивільного позову заявників не суперечив вимогам пункту 1 статті 6 стосовно публічності розгляду.

«Ермі проти Італії»

(Hermi v Italy) [GC], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

78. Суд, однак, зауважує, що проведення слухання не в відкритому режимі було наслідком прийняття сумарного провадження – спрощеної процедури, про яку заявник клопотав сам з власної волі. Сумарне провадження дає обвинуваченому безперечні переваги: у разі визнання його винуватим, він дістає значно коротший термін покарання, а орган обвинувачення не може оскаржити рішення про засудження, в якому не змінено правової кваліфікації злочину... З іншого боку, сумарне провадження пов'язане зі скороченням процесуальних гарантій, передбачених національним правом, зокрема щодо публічного характеру розгляду, а також можливості подавати клопотання про прийняття доказів, які не містяться у матеріалах справи, підготовлених прокуратурою.
79. Суд вважає, що заявник, якому надавали допомогу два адвокати за його вибором, був, безперечно, в змозі розуміти наслідки його клопотання про спрощене провадження. Окрім того, спір, як видається, не порушував якихось суспільно важливих питань, які б перешкождали відмові від вищезазначених процесуальних гарантій ...
80. У зв'язку з цим Суд повторює, що він погоджується з тим, що при з'ясуванні потреби в публічності розгляду на стадіях, які слідують за розглядом у суді першої інстанції, треба зважати й на інші міркування, зокрема й такі, як право на су-

довий розгляд упродовж розумного часу і пов'язана з цим потреба оперативного опрацювання справ, переданих у суди... Закріплення можливості сумарного провадження в італійському законодавстві, як видається, було безпосереднього спрямоване на спрощення та, відповідно, зменшення строків провадження в кримінальних справах ...

81. У світлі вищевикладених міркувань, той факт, що розгляд у першій і другій інстанціях проведено за зачиненими дверима і, отже, без присутньої на ньому публіки, як порушення Конвенції розглядати не можна.

«М. проти Франції»

(M v France), 10147/82, 4 жовтня 1984 року, DR 40, 166.

Заявник зокрема скаржиться на те, що суддя-голова в суді присяжних, здійснюючи свої дискреційні повноваження, дозволив показати документи зі справи в замкнутій телевізійній системі в залі суду. Він скаржиться, що це не тільки суперечило принципів усного провадження, але й порушувало його право на розгляд його справи в тому порядку, який передбачає пункт 1 статті 6 Конвенції... Рішення Касаційного суду від 21 квітня 1982 року чітко показує, що суд присяжних скористався з цієї процедури, аби продемонструвати карти і фотографії з місця злочину одночасно присяжним, професійним суддям, генеральному адвокату, сторонам, що заявили позови про відшкодування збитків, та їхнім адвокатам, а також обвинуваченим і їхнім адвокатам.

Хоча заявник заперечує проти застосування процедури, що надала гласності матеріалам справи і в такий спосіб, можливо, вплинула на публіку в залі й присяжних, Комісія не може зрозуміти, виходячи з наявної у неї інформації, як ця процедура могла завдати шкоди законослухняному і, тим самим, справедливому судового розгляду, зокрема, якщо документи були в матеріалах справи і захист повинен був про них знати.

3. Проголошення рішення

«Зюттер проти Швейцарії»

(Sutter v Switzerland), 8209/78, 22 лютого 1984 року.

31. Відповідно до статті 197 Закону від 1889 року, копію вироку, ухваленого 21 жовтня 1977 року Військовим касаційним судом, сторонам вручили, але на відкритому судовому засіданні його не проголошували ...
34. ... той, хто обґрунтує свою заінтересованість, може ознайомитися з рішеннями Військового касаційного суду чи отримати копії їхніх повних текстів; окрім того, найважливіші його рішення, наприклад, постановлене у справі «Зюттер», згодом публікують в офіційному збірнику. Тож його практика є до певної міри відкритою для громадськості.

Враховуючи питання, розглянуті Військовим касаційним судом у цій справі, і ухвалене в ній рішення, що надало остаточної сили вирокові дивізійного суду, ніяк не змінивши наслідків останнього для пана Зюттера, буквально тлумачення положень пункту 1 статті 6... щодо проголошення судового рішення, видається надто жорстким і не є необхідним для досягнення цілей статті 6...

Отже, Суд погоджується з думкою уряду і більшості членів Комісії, роблячи висновок про те, що Конвенція не вимагає, щоб рішення, винесене на кінцевій стадії судового розгляду, було зачитане вголос.

«Кемпбелл і Фелл проти Сполученого Королівства» (Campbell and Fell v United Kingdom), 7819/77 і 7878/77, 28 червня 1984 року.

89. ...заявник скаржився на те, що Рада відвідувачів не оголосила публічно рішення у його справі...
91. У низці інших справ Суд заявляв, що він не вважає себе зв'язаним необхідністю давати дослівне тлумачення фрази «оголошують публічно». У кожній конкретній справі форма публічного оголошення «судового рішення», відповідно до

норм внутрішнього права держави-відповідача, може змінюватися з урахуванням особливостей провадження й цілей пункту 1 статті 6 у відповідному контексті, тобто задля необхідності забезпечити контроль суспільства над судовою владою для збереження й гарантії права на справедливий судовий розгляд...

92. Проте в цій справі заходів для публічного оголошення рішення, ухваленого Радою відвідувачів, як видається, не вжили. Отже, ту було порушення 1 статті 6 Конвенції.

«Ламанна проти Австрії»

(Lamanna v Austria), 28923/95, 10 липня 2001 року.

33. У цій справі рішення Земельного суду Зальцбурга від 10 жовтня 1994 року – хоча й ухвалене після відкритого розгляду позову заявника про відшкодування – проголошене публічно не було, бо це залежало від набрання остаточної сили виправдувального вироку. Натомість 4 листопада 1994 року це рішення вручили заявникові в письмовій формі. Рішення Апеляційного суду Лінца від 1 лютого 1995 року, в якому містився короткий виклад рішення Земельного суду і яке підтверджувало правомірність застосування ним підпункту (b) пункту 1 статті 2 Закону 1969 року та визнавало його рішення остаточним, спочатку було також винесене в письмовій формі й ніяк інакше не оприлюднене. Однак 9 лютого 2001 року, після того, як 9 листопада 2000 року Верховний суд Австрії прийняв свою постанову, його проголосили публічно.
34. Зважаючи на провадження за позовами про відшкодування збитків в цілому, а також його особливості, Суд постановляє, що ціль пункту 1 статті 6 Конвенції, а саме оприлюднення рішень суду, що, таким чином, дозволяє громадськості з'ясувати, як суди загалом підходять до позовів про компенсацію за попереднє ув'язнення, у цій справі була досягнута завдяки публічному проголошенню постанови апеляційного суду.

Отже, жодного порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

Див. також «Доступ до матеріалів суду».

4. Обмеження щодо висвітлення

«З. проти Фінляндії»

(*Z v Finland*), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

113. І нарешті, Суд має з'ясувати, чи були достатні підстави, які виправдовували розкриття відомостей про особу заявника та ВІЛ-інфекцію в тому тексті рішення апеляційного суду, який надали пресі...

Відповідно до фінського законодавства, апеляційний суд був правоможний, по-перше, опустити в судовому рішенні згадку про якісь імена, що давало можливість встановити особу заявниці, і, по-друге, обмежити на певний період доступ до рішення, опублікувавши його в скороченому виді з наведенням резолютивної частини та посиланням на застосоване судом право ...

Незалежно від того, наскільки чітко заявниця сформулювала прохання до апеляційного суду вилучити згадку про її повне ім'я та стан здоров'я, суд через адвоката Х був ознайомлений із її бажанням збільшити строк збереження інформації в таємниці на період понад десять років... із цього явно випливає, що вона була проти розголошення цієї інформації.

За цих обставин ... Суд не може зробити висновок, що оскаржуване оприлюднення було обґрунтоване переконливими підставами. Отже, опублікування відповідної інформації спричинило порушення права заявниці на повагу до її особистого й сімейного життя, гарантоване статтею 8 ...

«Ворм проти Австрії»

(Worm v Austria), 22714/93, 29 серпня 1997 року.

52. Рішення апеляційного суду було спрямоване не на обмеження права заявника на об'єктивне інформування громадськості про перебіг судового розгляду справи пана Андроша. Його критика стосувалася переважно негативної оцінки, яку зробив заявник стосовно відповідей колишнього міністра у суді, які є елементом свідчення для цілей статті 23 Закону про засоби масової інформації...
54. З огляду на межі розсуду держави, загалом до повноважень апеляційного суду належала оцінка вірогідності того, що принаймні засідателі прочитали статтю, оскільки це було необхідно для встановлення кримінального наміру заявника в її опублікуванні... той факт, що внутрішнє законодавство, як його тлумачить Віденський апеляційний суд, не вимагає доводити фактичні наслідки впливу на конкретний розгляд справи... не применшує виправданості втручання, обґрунтованого потребою захистити авторитет суду...
57. Беручи до уваги суму штрафу та той факт, що видавництво повинно нести солідарну відповідальність за його сплату ..., застосовану санкцію не можна розглядати як непропорційну поставленій законній меті.
58. Суд, відповідно, встановлює, що національні суди мали право вважати, що засудження та покарання заявника були «необхідні у демократичному суспільстві» для підтримання як авторитету, так і неупередженості суду за змістом пункту 2 статті 10 Конвенції.

«Ньюз Ферлагз ГмбХ і Ко КГ проти Австрії» (News Verlags GmbH and Co KG v Austria), 31457/96, 11 січня 2000 року.

58. Суд визнає можливість наявності вагомих причин для заборони публікації фотографій підозрюваного, що залежить від характеру розглядуваного правопорушення та конкретних

- обставин справи... Втім Віденський апеляційний суд ніяких таких причин не представив.
59. Справді, ... судові заборони жодним чином не обмежували права компанії-заявниці публікувати коментарі щодо кримінального провадження в справі Б. Однак вони обмежували компанію-заявницю у виборі форми її репортажів, тимчасом як інші засоби масової інформації, безперечно, могли й далі вільно публікувати фото Б. упродовж всього процесу проти нього. Зважаючи на ці обставини і на висновок національних судів про те, що втручанням у права Б. були не самі зображення, які використовувала компанія-заявниця, а їхнє поєднання з текстом, Суд доходить висновку, що абсолютна заборона на публікацію зображення Б. вийшла за межі того, що було необхідно для захисту Б. проти дифамації чи проти порушення принципу презумпції невинуватості. Отже, між приписами, у тому вигляді, як їх сформулював Віденський апеляційний суд, і поставленими законним цілями не було обґрунтованої пропорційності.
60. З цих міркувань випливає, що втручання в право компанії-заявниці на свободу висловлення поглядів не було «необхідним у демократичному суспільстві».

«Домбровський проти Польщі»

(Dąbrowski v Poland), 18235/02, 19 грудня 2006 року.

33. ... Заявник у трьох статтях повідомляв про кримінальний процес над місцевим політиком та ухвалене на його завершення рішення Острудського (*Ostróda*) районного суду. Суд вважає, що і зміст, і тон статті в цілому були досить виваженими...
34. Суд також погоджується з тим, що деякі з тверджень заявника були оцінними судженнями з питання, що становило суспільний інтерес, і, можна сказати, не були позбавлені якихось фактичних підстав. Більше того, твердження заявника не були провокаційними нападками на політичного діяча. Так само не

можна сказати, що мета оспорюваних тверджень полягала в тому, щоб образити або принизити піддану критиці особу.

35. ... суди держави... знехтували той факт, що заявник був як журналіст зобов'язаний передавати інформацію та ідеї щодо політичних питань та інших, що становлять суспільний інтерес, і, роблячи це, мати змогу вдаватися до певного перебільшення. І ще Суд відзначає, що ні суди першої інстанції, ні апеляційної не звернули уваги на той факт, що пан Любачевський (*Lubaczewski*) мав би, будучи політиком, проявити більше терпимості до критики. Отже, Суд робить висновок, що причини, наведені судами держави, не можна вважати такими, що мають значення для справи, ні достатніми для виправдання оспорюваного втручання.
36. ... Хоч штраф, накладений на заявника, був відносно невеликим (штраф у розмірі PLN 1000 та судові витрати PLN 300, тобто близько EUR 330), а провадження проти нього – умовно припинене, та національні суди, втім, установили, що заявник скоїв кримінальний злочин – дифамацію. Внаслідок цього відомості про заявника були внесені до реєстру судимостей. Окрім того, будь-коли протягом випробувального терміну суд міг відновити провадження з підстав настання тієї чи тієї обставини, визначеної законом...
37. Окрім того, хоч стягнення і не заважало заявникові самовиражатися, його засудження діяло як своєрідна цензура, що навряд чи заохочувало його до подібної критики в майбутньому. Такий обвинувальний вирок здатен стримувати журналістів від участі в публічному обговоренні питань, що зачіпають життя суспільства. А ще він, імовірно, заважатиме пресі виконувати її завдання постачальника інформації і громадського контролера...

З огляду на викладені вище міркування, засудження заявника було непропорційним поставленій меті, зокрема, якщо зважати на зацікавленість демократичного суспільства у забезпеченні й збереженні свободи преси.

«Дююї і інші проти Франції»

(*Dupuis and Others v France*), 1914/02, 7 червня 2007 року.

44. ... З урахуванням того, що стоїть на кону в кримінальному процесі як з погляду здійснення правосуддя, так і права підслідних на презумпцію невинуватості, забезпечення особливих гарантій таємниці судового слідства є виправданим. Однак, зважаючи на обставини цієї справи, Суд вважає, що на час публікації книги, яка була предметом судового провадження, у січні 1996 року, окрім того, що так звану справу про «Єлисейські підслуховування» дуже широко висвітлювали засоби масової інформації, громадськості вже було відомо, що Ж. М. є підслідним у справі, пов'язаній з розпочатим ще три роки перед тим досудовим розслідуванням, унаслідок якого 9 листопада 2005 року, тобто трохи більше як за дев'ять років і дев'ять місяців після публікації книги, його зрештою засудили й позбавили волі з відстрочкою виконання. Крім того, уряд не довів, як, з огляду на обставини справи, розкриття конфіденційної інформації могло негативно вплинути на право Ж. М. на презумпцію невинуватості або на його засудження і вирок майже через десять років після цієї публікації. Власне кажучи, після публікації оспорюваної книги, ще поки тривало розслідування, Ж. М. регулярно коментував справу в численних статтях у пресі. За таких обставин, вимога захисту інформації, з огляду на її конфіденційний характер, не була найголовнішою.
45. У зв'язку з цим слід відзначити, що хоч засудження заявника за переховування майна, здобутого злочинним шляхом, опиралося на факт відтворення й використання в їхній книзі документів, що містилися в слідчій справі й, отже, як було встановлено, їм передані з порушенням таємниці слідства або професійної таємниці, проте це засудження неодмінно стосується розголошення інформації. Однак можна сумніватися в тому, чи була ще якась потреба запобігати розголошенню інформації, яка вже, принаймні частково, була доступною зага-

лові ... і була вже, можливо, відомою великій кількості людей ..., беручи до уваги висвітлення справи заявника в засобах масової інформації, з огляду на її факти і на те, що потерпілими від згаданого прослуховування телефонних розмов було багато широковідомих людей.

46. Суд, окрім цього, вважає за необхідне дуже зважено підходити до оцінки тієї наявної в демократичному суспільстві потреби карати журналістів за використання інформації, здобутої через порушення таємниці слідства або порушення професійної таємниці, якщо ці журналісти сприяють публічному обговоренню питань такого великого значення, відіграючи таким чином свою роль «сторожових псів» демократії. Стаття 10 захищає право журналістів розкривати інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес, за умови, що вони діють сумлінно, опираються на точну фактологічну основу й надають «надійну і точну» інформацію відповідно до норм журналістської етики ... Заявники в цій справі, як це впливає з їхніх неоспорених тверджень, діяли відповідно до норм, що регулюють їхню журналістську професію, бо ж оскаржена публікація стосувалася не лише предмета, але й достовірності викладених відомостей, наводячи докази їхньої точності та істинності...
48. Суд ... відзначає, що обох авторів оштрафували на 762,25 євро кожного, й до того ж вони мусили спільно виплатити Ж. М. 7622,50 євро на відшкодування моральної шкоди. До відповідальності в цивільно-правовому порядку притягнуто й компанію-заявницю. Однак наказу про знищення чи вилучення накладу книги не видано і публікації не заборонено... Разом із тим, з урахуванням обставин справи, накладення штрафу, щоправда, в досить помірному розмірі, на додаток до рішення про відшкодування збитків, як видається, не були виправдані... Крім того, як Суд не один раз заявляв, що втручання в свободу висловлення думки може справити негативний вплив на користування цією свободою ... – і, щоб

звести такий вплив нанівець, не досить, аби штраф мав відносно помірний розмір.

49. Отже, Суд вважає, що рішення проти заявників становило непропорційне втручання в їхнє право на свободу висловлення думок і тому не було необхідним у демократичному суспільстві.

ІІІ. ТЯГАР ДОКАЗУВАННЯ

1. Тлумачення сумнівів на користь підозрюваного

«Капо проти Бельгії»

(Caseau v Belgium), 42914/98, 13 січня 2005 року.

25. ... Суд у зв'язку з цим хотів би відзначити, що в кримінальних справах питання прийняття доказів належить досліджувати загалом в світлі пункту 2 статті 6, і вимагає воно, окрім іншого, щоб тягар доказування лежав на стороні обвинувачення ... Отже, доводи Комісії з розгляду скарг на необґрунтоване попереднє ув'язнення не були сумісними з принципом презумпції невинуватості.

2. Презумпції і перекладення тягаря

«Салабіаку проти Франції»

(Salabiaku v France), 10519/83, 7 жовтня 1988 року.

30. ...Зрозуміло ..., що відповідні суди намагалися уникнути автоматичного застосування презумпції, закріпленої в частині 1 статті 392 Митного кодексу. Як зауважив у своїй постанові від 21 лютого 1983 року Касаційний суд, вони користувалися своїм повноваженнями щодо оцінки «на основі доказів, представлених [їм] сторонами». З «факту володіння» вони вивели «згодом не спростоване жодним доказом припущення про таку подію, відповідальність за яку не може бути

покладена на виконавця правопорушення або настання якої він не міг би уникнути»... Крім того, за словами уряду, національні суди виявили в обставинах справи якусь «ознаку наміру», хоча робити це для засудження заявника закон їх і не зобов'язував.

Звідси випливає, що в цьому випадку французькі суди застосували пункт 1 статті 392 Митного кодексу так, що це не суперечило презумпції невинуватості.

«Фам Гванг проти Франції»

(Pham Hoang v France), 13191/87, 25 вересня 1992 року.

34. ... пан Фам Гванг ... міг би намагатися довести, що він «діяв через необхідність або внаслідок невідвортної помилки»... Презумпція його відповідальності неспростовною не була ...
35. Більше того, у мотивувальній частині свого вироку ... апеляційний суд, виносячи постанову про винуватість обвинуваченого, не посилався на якусь із оспорюваних норм Митного кодексу, хоча по суті поклав статті 399 та 409 в основу свого висновку про те, що той був «зацікавлений в ухиленні від сплати митних платежів» і винуватий у замахові на митне порушення... Суд чітко виклав обставини арешту заявника і взяв до уваги факти в їхній сукупності...
36. Отож виглядає, що Апеляційний суд належно зважив представлені йому докази, ретельно їх оцінив і при встановленні винуватості на них опирався. Він не став автоматично покладатися на презумпції, створені відповідними положеннями Митного кодексу, і не застосовував їх у спосіб, що суперечив би положенням пунктів 1 і 2 статті 6 ... Конвенції...

«Джон Мюррей проти Сполученого Королівства»

(John Murray v United Kingdom), 18731/91, 8 лютого 1996 року.

54. На думку Суду, з урахуванням вагомості наявних проти заявника доказів, ... те, що з його відмови під час арешту, допиту в

поліції та на судовому розгляді пояснити свою присутність у будинку, зроблено висновки, було питанням здорового глузду і вважати це несправедливим чи необґрунтованим за таких обставин не можна. ... у багатьох країнах, де докази оцінюють вільно, суди, роблячи це в справі, можуть зважати на всі значущі обставини, зокрема й на те, як обвинувачений поводився або як він здійснював свій захист. Комісія вважає, що порядок виведення висновків на підставі наказу вирізняється тим, що, крім наявності конкретних зазначених вище гарантій, є, як це описувала Комісія, «формалізованою системою, що дозволяє відкрито керуватися здоровим глуздом в оцінюванні доказів».

На цьому тлі неможливо сказати, що виведення розумних висновків з поведінки заявника мало наслідком перекладення тягара доведення з обвинувачення на захист, а отже, і порушення принципу презумпції невинуватості.

56. ... Одразу після арешту заявника попередили, відповідно до положень наказу, але він вирішив мовчати. Суд ... зауважує, що нема ознак, які свідчили б про те, що заявник не усвідомив важливості застереження, зробленого поліцією до того, як він зустрівся із адвокатом. За таких обставин, той факт, що упродовж перших 48 годин тримання під вартою заявникові відмовили в доступі до адвоката, не змінює думку про те, що зроблені висновки не були несправедливими або необґрунтованими...

Утім питання щодо відмови доступу до адвоката має наслідки для прав захисту, які вимагають окремого розгляду... [Див **V.V.1** вище].

«Радіо Франс проти Франції»

(Radio France v France), 53984/00, 30 березня 2004 року.

24. ... Отож, як доводив уряд, відповідальний редактор може послатися на обставину, що звільняє від відповідальності, якщо буде в змозі встановити сумлінність особи, яка висловила за-

уваги, що мають характер порушення, або довести, що їхній зміст не відредаговано до того, як матеріал був переданий в ефір; окрім того, заявники посилались на ці аргументи у національних судах.

У такому разі й з огляду на важливість того, про що йшлося, а саме про дієве запобігання поширенню в засобах масової інформації дифамаційних або образливих тверджень і звинувачень через встановлення вимоги до відповідальних редакторів здійснювати попередній контроль, Суд вважає, що презумпція відповідальності, встановлена в статті 93–3 Закону 1982 року не виходить за обов'язкові «розумні межі».

Зауважуючи на додаток, що національні суди надзвичайно уважно дослідили ті доводи заявників, які стосувалися сумлінності третього заявника, та посилання на свій захист на те, що зміст заяви, яка мала ознаки порушення, задалегідь не відредаговано, Суд робить висновок, що в цій справі вони не застосували статті 93–3 Закону 1982 року у спосіб, який був би посяганням на презумпцію невинуватості.

«Фалк проти Нідерландів»

(Falk v Netherlands) (ухв.) 66273/01, 19 жовтня 2004 року.

Оцінюючи те, чи в цьому випадку дотримано принципу пропорційності, Суд усвідомлює, що оскаржене правило встановлення відповідальності [щодо зареєстрованого власника автомобіля] було запроваджене з метою утвердження ефективної безпеки дорожнього руху через забезпечення того, що порушення правил дорожнього руху, виявлені з допомогою технічних або інших засобів і вчинені водієм, чия особу на той час встановити не було можливості, не залишаться безкарними, з одночасним належним урахуванням потреби домогтися того, щоб судове переслідування і покарання за такі правопорушення не призводило до неприйняттого обтяження органів судової влади держави.

Він також зазначає, що ... відповідна особа не залишається при цьому без засобів захисту, бо може висувати доводи на підставі статті 8 цього Закону та (або) стверджувати, що на відповідний час поліція мала реальну можливість зупинити машину і встановити особу водія.

... Суд не може визнати, що стаття 5 Закону, яка зобов'язує зареєстрованого власника автомобіля брати на себе відповідальність за своє рішення дозволити іншій особі користуватися його автомобілем, суперечить пунктові 2 статті 6 Конвенції. Тому-то Суд робить висновок, що національні органи влади, накладаючи на заявника оспорюване стягнення, презумпції невинуватості не порушили.

«Грейсон і Барнем проти Сполученого Королівства»

(Grayson and Barnham v United Kingdom),

1995/05 and 15085/06, 23 вересня 2007 року.

37. У справі *«Філіпс проти Сполученого Королівства»* (№... 41087/98) Суд постановив, що ухвалення постанови про конфіскацію, згідно з Законом 1994 року, було аналогічне процедурі ухвалення вироку. Отож був застосований і пункт 1 статті 6, застосований на всіх стадіях провадження з «установлення обґрунтованості будь-якого ... кримінального обвинувачення», у тому числі й на стадії призначення покарання...
38. Суд пригадує, що на першому етапі процедури, встановленої Законом 1994 року, обов'язок доказати з наведенням вагоміших доказів те, що протягом шести років, які передували злочинів, склад якого передбачає обов'язкове застосування певних додаткових заходів, підсудний витратив або отримав указані грошові суми, лежить на обвинуваченні. Отже, суд на стадії постановлення вироку, відповідно до статті 4 цього Закону, зобов'язаний припустити, що джерелом цих статей надходжень або витрат є доходи від незаконного обігу наркотиків. І тоді тягар доказування – знову ж таки на основі ва-

- гоміших доказів – того, що ці грошові кошти натомість походять із законного джерела, переходить на обвинуваченого...
42. У справі, пов'язаній з процедурою ухвалення постанови про конфіскацію, відповідно до Закону 1994 року, завдання Суду полягає у тому, щоб визначити, чи спосіб застосування передбачених у законі припущень в конкретному провадженні не порушував основних засад справедливої процедури, сформульованих у пункті 1 статті 6... Завданням Суду є визначити, чи було провадження у справі справедливим у повному обсязі, враховуючи і спосіб прийняття доказів...
45. Упродовж усього провадження в цій справі права захисту були захищені гарантіями, притаманними самій системі. Отже, оцінку в кожному конкретному випадку здійснював суд із застосуванням судової процедури, що передбачала публічне слухання справи, завчасне представлення аргументів обвинувачення і надання заявникові можливості представити як документальні, так і усні докази... Кожен заявник був представлений адвокатом, якого він вибрав на власний розсуд. Обвинувачення було зобов'язане довести, що протягом відповідного періоду спірні кошти належали заявнику. Хоч Суд був у силу закону зобов'язаний припустити, що ці кошти були отримані від торгівлі наркотиками, це припущення могло б бути спростованим, якби позивач довів, що він придбав своє майно за законні кошти. Крім того, суддя мав дискреційне повноваження не застосовувати таке припущення, якщо вважав, що його застосування спричинить появу серйозного ризику відмови в правосудді...
46. ... Суд вважає, що ні в тому, ні в другому разі, тобто ні теоретично, ні практично, покладання на заявника – після того, як його засудили за серйозний злочин, а саме торгівлю наркотиками, – обов'язку довести законність джерела походження грошових коштів або майна, якими, як встановлено, він володів упродовж років, що передували злочиніві, концепції справедливого судового розгляду за змістом статті 6, не су-

- перечило. З огляду на наявність згаданих вище гарантій, цей тятар не перевищував межі розумного.
47. Другий етап процедури містить обчислення ліквідних активів, наявних у заявника на той момент. Законодавство на цьому етапі не вимагало від суду на стадії ухвалення рішення робити якісь припущення про кримінальну діяльність у минулому: натомість йому належало провести оцінку коштів заявника на момент ухвалення постанови... На цій стадії обвинувачений був зобов'язаний доказати відповідно до критеріїв доведеності цивільного процесу, що сума, яка може бути отримана внаслідок реалізації, була б меншою, ніж розрахунковий розмір прибутку.
48. Що стосується їхніх ліквідних активів, кожен заявник у цій справі вирішив наводити усні докази. При цьому вони теж користувалися гарантіями, згаданими ...вище. Вони мали юридичних представників і завдяки докладним ухвалам судді отримали інформацію про те, як саме розраховано розмір доходу. Кожному заявникові забезпечили змогу дати пояснення щодо свого фінансового стану та описати, що сталося з майном, яке суддя врахував при визначенні розміру прибутку...
49. Суд погоджується ..., що покладання на кожного заявника обов'язку надати вірогідний звіт про їхній наявний фінансовий стан не було несумісним із поняттям справедливого судового розгляду в системі кримінального судочинства. Після того, як у кожній із справ встановлено багаторічну причетність заявників до широкомасштабної і прибуткової торгівлі наркотиками, цілком небезпідставно було очікувати, що вони пояснять, що сталося з усіма тими грошима, котрі, як доказало обвинувачення, перебували в їхньому розпорядженні, – не менш небезпідставно, ніж очікувати від них на першій стадії процесу доведення законності джерела таких коштів або активів. Такі питання не виходять за рамки компетенції заявників і виконати покладений на кожного з них обов'язок було б неважко, якби їхні свідчення про свої фінансові справи були правдивими.

50. Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було ні щодо одного, ні щодо другого заявника.

3. Заборона самообвинувачення

*«Сондерз проти Сполученого Королівства»
(Saunders v United Kingdom), 19187/91, 17 грудня 1996 р.*

74. ... Публічний інтерес не може слугувати виправданням використання відповідей, здобутих під тиском під час несудового розслідування з метою викриття обвинуваченого в судовому провадженні. У зв'язку з цим варте уваги те, що, за чинним законодавством, свідчення, здобуті Управлінням боротьби з шахрайством в особливо великих розмірах з застосуванням його примусових повноважень, не можна зазвичай пізніше наводити як докази під час суду над особою, яка дала ці свідчення. Більше того, той факт, що заявник дав свідчення до висунення йому обвинувачень, не заважає визнати їхнє використання під час подальшого кримінального провадження таким, що це право порушує.
75. ... різноманітні процесуальні гарантії, на які посилався уряд-відповідач ... не можуть забезпечити захисту в цій справі, оскільки вони не завадили використанню таких свідчень у подальшому розгляді кримінальної справи.
76. Отже, у цій справі допущено порушення права особи не свідчити проти себе.

*«Тірадо Ортіс і Лосано Мартін проти Іспанії»
(Tirado Ortiz and Lozano Martin v Spain)
(ухв.), 43486/98, 22 червня 1999 року.*

1. Заявники стверджували, що їхнє засудження за грубу непокору наказам у вигляді відмови пройти перевірку на вміст алкоголю з допомогою аналізатора дихання, порушило принцип, відповідно до якого кожен, кому висунуто обвинувачення в

скоєнні кримінального злочину, має право не давати свідчень, що можуть бути використані проти них ... проте право не свідчити проти самого себе передусім передбачає дотримання волі обвинуваченого зберігати мовчання ... воно не поширюється на використання в кримінальному процесі тих матеріалів, які можна здобути від обвинуваченого з застосуванням примусу, але які є незалежно від його волі – наприклад, таких як документи, вилучені на підставі ордера; зразки дихання, крові та сечі, а також тілесної тканини для експертизи ДНК... Суд у цій справі зазначає, що правова норма, проти якої висунуто заперечення, ґрунтується на аналогічному принципі.

Суд також відзначає, що співробітники поліції запропонували пройти перевірку дихання на вміст алкоголю, бо підозрювали заявників у скоєнні правопорушення. Крім того, проти довільного або неналежного використання результатів тестів передбачено низку різних гарантій. Більше того, у державах – членах Ради Європи перевірки на вміст алкоголю в зв'язку з застосуванням законодавства про дорожній рух є звичними.

З огляду на викладене вище, Суд вважає, що те, як оспорована правова норма була застосована в справі заявників, якихось ознак порушення статті 6 Конвенції не виявлено.

IV. СВІДКИ

1. Обов'язок заслуховування

«Краксі проти Італії»

(Craxi v Italy), 34896/97, 5 грудня 2002 року.

83. ... Крім того, оскільки заявник стверджував, що пан Пучіні Баталія був свідком захисту, Суд відзначив, що пан Краксі не вказав точно обставин, щодо яких цей свідок може надати свідчення. Отже, не доведено, що виклик цього свідка був

необхідним для встановлення істини і що відмова допитати цього свідка порушила права захисту...

«Попов проти Росії»

(Popov v Russia), 26853/04, 13 липня 2006 року.

184. Суд зазначає, що заявник подавав клопотання про дозвіл на виклик у суд кількох свідків, які, на його думку, могли б підтвердити його алібі... Однак суд не взяв до уваги їхні свідчення на тій підставі, що вони, будучи родичами заявника, намагалися йому допомогти...
185. Окрім того, Суд зазначає, що, відмовляючись допитати пані Р. та пана Х. [котрі родичами не були], суд першої інстанції не розглядав питання про те, чи можуть їхні свідчення мати значення для судового слідства. Проте з того, що попередні клопотання захисту про їхній допит були формально декілька разів задоволені, як у ході попереднього розслідування, так і судового розгляду, випливає, що органи влади держави погоджувалися, що їхні свідчення таки можуть мати значення.
188. ...Зважаючи на те, що в основу обвинувального вироку заявникові були покладені суперечливі докази проти нього, Суд доходить висновку, що відмова національних судів допитати свідків захисту без жодного огляду на релевантність їхніх свідчень призвела до обмеження прав на захист, несумісного з гарантіями справедливого судового розгляду, закріпленими в статті 6 ...

2. Анонімність

«Доорсон проти Нідерландів»

(Doorson v Netherlands), 20524/92, 26 березня 1996 року.

71. ... Хоча, за словами заявника, ніхто ніколи не стверджував, що він колись погрожував Y.15 і Y.16, як таке рішення зберегти їхню анонімність не можна вважати необґрунтованим.

Слід звернути увагу на факт, встановлений національним законодавством, і якого не заперечив пан Доорсон, що торговці наркотиками часто вдаються до погроз і до прямого насильства стосовно осіб, які свідчать проти них... Крім того, із заяв свідків судді-слідчому можна припустити, що один із них у минулому зазнав насильства з боку торговця наркотиками, проти якого він свідчив...

Загалом, для збереження анонімності Y.15 і Y.16 були достатні причини...

«Краснікі проти Чехії»

(Krasniki v Czech Republic), 51277/99, 28 лютого 2006 року.

81. Суд зазначає, що слідчий, мабуть, зважив на характер середовища наркоторгівців, які, за словами уряду, часто вдаються до погроз або фактичного насильства щодо наркоманів та інших осіб, які проти них свідчать. І ті, отже, могли побоюватися помсти з боку наркоторгівців і травмувань. Однак з протоколів, складених під час опитування свідків 11 липня 1997 року, або з протоколів суду не можна встановити ... як слідчий і суддя, що вів справу, оцінювали обґрунтованість страху, який свідки мали щодо заявника, чи то під час їхнього допиту в поліції, чи вже під час допиту «Яна Новотного» в суді.
82. Крайовий суд також не досліджував серйозності та обґрунтованості причин для надання свідкам статусу анонімних, коли затверджував рішення окружного суду, який ухвалив використати свідчення анонімних свідків як доказ проти заявника... У цьому стосунку, пригадуючи підстави обвинувачень у порушенні закону, висунутих міністром юстиції в інтересах заявника, Суд ... суперечливими доводами уряду не переконаний.
83. У світлі цих обставин, Суд не переконався, що зацікавленість свідків у тому, щоб і далі залишатися анонімними, могла виправдати аж таке обмеження прав заявника ...

3. Перехресний допит

«Люді проти Швейцарії»

(Lüdi v Switzerland), 12433/86, 15 червня 1992 року.

42. ... Заявник стверджував, що його засудження ґрунтувалося передусім на матеріалах доповідей таємного агента і записах його телефонних розмов із агентом, хоча на жодному етапі провадження він не мав змоги допитати його чи домогтися його допиту...
49. ... ні суддя-слідчий, ні суди першої інстанції не могли чи не бажали заслухати Тоні [таємного агента] як свідка і провести з ним очну ставку, які дали б змогу зіставити свідчення Тоні з твердженнями пана Люді; до того ж ані пан Люді, ані його захисник не мали жодної можливості протягом усього провадження допитати його і піддати сумніву достовірність його свідчень. А проте це можна було б зробити у спосіб, який враховував би у справі, пов'язаній із торгівлею наркотиками, законні інтереси органів поліції у збереженні анонімності їхнього агента і дав би їм змогу захистити його і використовувати у майбутньому...
50. Коротше кажучи, права захисту були обмежені до такої міри, що заявник був позбавлений справедливого судового розгляду. Отже, було порушення пункту 3 (d), взятого у поєднанні з пунктом 1 статті 6 ...

«Доорсон проти Нідерландів»

(Doorson v Netherlands), 20524/92, 26 березня 1996 року.

73. У цій справі під час апеляційного провадження анонімних свідків допитала, у присутності адвоката заявника, суддя-слідчий, якій їхня особа була відома, тимчасом як захистові – ні. У протоколі від 19 листопада 1990 року, що засвідчує факти, ця суддя виклала обставини, на підставі яких апеляційний суд мав можливість зробити висновки стосовно правдивості їхніх свідчень... Адвокат був не лише присутнім на допиті,

йому ще й дозволили поставити всі запитання, які він вважав важливими в інтересах захисту, крім тих запитань, що могли призвести до розкриття їхньої особи, і він дістав відповіді на всі свої запитання...

74. Безумовно, було б краще, якби заявник був присутнім під час допиту свідків, проте, зваживши на всі обставини, Суд вважає, що Апеляційний суд Амстердама мав право вирішити, що інтереси заявника у цьому випадку є менш важливими, ніж необхідність гарантувати безпеку свідків. Загалом же Конвенція не забороняє встановлювати особу – задля виконання умов пункту 3 (d) статті 6 – обвинуваченому з його адвокатором...
75. Крім того, хоча, звичайно, бажано, щоб свідки безпосередньо ідентифікували підозрюваного в тяжких правопорушеннях, якщо є бодай найменший сумнів в особі, проте слід зауважити, що в цій справі Y.15 і Y.16 упізнали заявника з фотографії, що, як він сам підтвердив, його зображала ...; до того ж вони обидва описали його зовнішність і те, як він був одягнутий...
З попередніх міркувань випливає, що у цій справі судово-ве провадження з метою отримання свідчень Y.15 і Y.16 слід вважати таким, що достатньо компенсує труднощі, з якими зіткнувся захист, адже йому дозволили оспорити заяви анонімних свідків і піддати сумніву достовірність їхніх заяв у відкритому судовому засіданні, зокрема привернувши увагу до того факту, що обоє свідків наркомани...
76. Нарешті, слід нагадати, що навіть у випадках, коли процедури, проведені з метою збалансування інтересів, визнані достатніми для того, щоб компенсувати труднощі, які виникають у захисту, обвинувачення не може ґрунтуватися тільки або значною мірою на анонімних заявах. Але в цій справі було інакше: можна з достатньою впевненістю стверджувати, що в обвинувальному висновку апеляційний суд не спирався тільки або значною мірою на заяви свідків Y.15 і Y.16...

Крім того, слід дуже обережно ставитися до заяв свідків, отриманих за умов, коли права захисту не можуть бути повністю гарантовані згідно з вимогами Конвенції. Суд переконався, що в кримінальному процесі, який закінчився засудженням заявника, було саме так, про що свідчить чітка заява апеляційного суду про те, що він поставився до заяв свідків Y.15 і Y.16 «з належною обережністю і стриманістю»...

«Ван Мехелен і інші проти Нідерландів»

(Van Mechelen and Others v Netherlands),

21363/93, 21364/93, 21427/93 і 2056/93, 23 квітня 1997 року.

59. У цій справі поліціанти, про яких йдеться, разом із суддею-слідчим перебували в окремій кімнаті, до якої не допустили обвинувачених і навіть їхніх адвокатів. Спілкування відбувалося за допомогою звукового зв'язку. Захист, отже, не тільки не мав уявлення про осіб свідків-поліціантів, але не мав змоги спостерігати за їхньою поведінкою під час допиту, а тому й перевірити їхню достовірність...
60. Суду переконливо не пояснили потреби, з якої довелося вдаватися до такого суворого обмеження права обвинувачених бути присутніми при наведенні доказів проти них або причину, з якої не розглянуто можливості застосування м'якших обмежувальних заходів. Через брак додаткової інформації Суд не може погодитись, що оперативні потреби поліції слугують достатнім цьому виправданням...
61. Не переконався Суд також і в тому, що апеляційний суд доклав достатніх зусиль для того, щоб оцінити наявність погроз помститися поліціантам та їхнім сім'ям. Із постановленого судом рішення не випливає, що він намагався з'ясувати, чи могли заявники самі здійснити такі погрози або намовити інших осіб зробити це за них. Його рішення ґрунтувалося тільки на тяжкості вчинених злочинів...

У зв'язку з цим слід зазначити, що пан Енгелен, цивільний свідок, який на початковому етапі провадження у справі

стверджував, що в одному із заявників упізнав одного із підозрюваних злочинців, статусу анонімного свідка не мав і ніяких тверджень, ніби йому хтось колись погрожував, не було.

62. Справді... анонімних поліціантів допитав суддя-слідчий, який особисто з'ясував особу кожного з них і в детальному офіційному звіті про проведення слідчих дій висловив свою думку з приводу достовірності їхніх свідчень, а також щодо причин, з яких вони наполягали на своїй анонімності.

Однак ці заходи не можна вважати належною заміною можливості захисту допитати свідків в їхній присутності і самому оцінити їхню поведінку і надійність. Отже, не можна сказати, що вищезгадані процедури були компенсацією за ті перешкоди, які ускладнили завдання захисту.

«Феррантеллі і Сантанджело проти Італії»

(Ferrantelli and Santangelo v Italy), 19874/92, 7 серпня 1996 року.

52. У цьому випадку, хоча судові органи і не провели, як було б краще, очної ставки між усіма обвинуваченими за всі двадцять місяців до трагічної смерті Дж. В., нести відповідальність за останню подію вони не можуть. Більше того, у своїй постанові від 6 квітня 1991 року Палата у справах неповнолітніх Апеляційного суду Кальтанізетти детально проаналізувала свідчення свідків обвинувачення і визнала, що їх підтверджує низка інших доказів – наприклад, той факт, що всі обвинувачені свідчили про причетність одне одного до злочинів, і той факт, що заявники допомогли Дж. В. купити й відвезти два газові балони, які були використані при нападі на казарми, а також брак і в одного, і в другого обвинуваченого переконливого алібі ...

«Лука проти Італії»

(*Luca v Italy*), 33354/96, 27 лютого 2001 року.

40. ... у деяких випадках може виявитися необхідним посилатися на свідчення, дані під присягою на стадії розслідування (зокрема, якщо свідок відмовляється повторювати свої свідчення публічно через побоювання за власну безпеку, що нерідко трапляється в судових процесах над мафіозними організаціями). Якщо обвинуваченому надали достатню і належну можливість оспорити такі свідчення ще на тому етапі, коли їх було відібрано або на пізнішій стадії, то їхнє прийняття як доказу саме по собі не суперечить пунктам 1 та 3(d) статті 6. Проте наслідком цього є те, що в разі, коли вирок спирається лише або вирішальною мірою на письмові свідчення, дані особою, яку обвинувачений не мав змоги сам допитати або піддати допитові в ході розслідування чи під час судового розгляду, то право на захист виявляється обмеженим до міри, яка не є несумісною з гарантіями, передбаченими статтею 6...
41. Стосовно цього те, що письмові свідчення дав, як і тут, один із співобвинувачених, а не свідок, не має ніякого значення... Отже, якщо письмові свідчення можуть суттєво слугувати обґрунтуванням обвинувального вироку, то незалежно від того, чи їх дав свідок, чи співобвинувачений, вони становлять докази обвинувачення, до яких застосовні гарантії, передбачені в пунктах 1 та 3(d) статті 6 Конвенції...
42. З огляду на вищенаведене, мотиви, наведені Касаційним судом у його постанові від 19 жовтня 1995 року, для відхилення апеляційної скарги, поданої на підставі пункту 3(d) статті 6 Конвенції... не виглядають доречними. Зокрема, той факт, що відповідно до внутрішнього законодавства, чинного на відповідний час... суд міг визнати прийнятними свідчення, дані до суду, якщо один із співобвинувачених відмовлявся свідчити, не міг позбавити обвинуваченого наданого йому пунктом 3(d) статті 6 права дослідити самому або провести

- дослідження на умовах змагальності процесу будь-яких істотних доказів проти нього.
43. У цій справі Суд відзначає, що національні суди засудили заявника лише на підставі свідчень, які Н. дав до суду, і що ні самому заявнику, ні його адвокату ні на одній стадії провадження не надали можливості його допитати.
  44. За цих обставин, Суд не переконався в тому, що заявникові надали достатню і належну можливість оспорити свідчення, покладені в основу його засудження.
  45. Заявника, отже, позбавили права на справедливий судовий розгляд.

«П. С. проти Німеччини»

(P S v Germany), 33900/96, 20 грудня 2001 року.

26. Суд зазначає, що на жодному етапі провадження ні суддя не допитував С. [восьмирічну дівчинку], ні заявник не мав змоги спостерігати поведінку і, отже, перевірити надійність цього свідка при прямому допиті...
27. Під час розгляду справи у суді першої інстанції, Окружний суд у своєму рішенні від 10 січня 1994 року, послався на свідчення матері С., яка свідчила щодо доччиного опису подій та її поведінки 29 квітня 1993 року, а також взагалі щодо рис її характеру, а також співробітниці поліції, яка допитувала дівчину невдовзі після злочину у квітні 1993 року.
Окружний суд постановив не заслуховувати С., аби захистити розвиток її особистості, бо ж, за словами її матері, та вже зуміла приглушити свої спогади про подію і серйозно постраждала б, якби їй про неї нагадали.
28. ... Утім мотиви, наведені окружним судом у постанові від 10 січня 1994 року на обґрунтування відмови допитати С. і відхилення клопотання заявника про призначення експертизи, досить розпливчасті та умоглядні і тому, як видається, не релевантні...

30. І нарешті, інформація подана дівчиною, була єдиним прямим доказом скоєння зазначеного злочину, і національні суди у своїх висновках про винуватість заявника вирішальною мірою спиралися на свідчення С...
31. За цих обставин, використання цього доказу було пов'язане з такими обмеженнями права на захист, що сказати, ніби заявникові забезпечили справедливий судовий розгляд, не можна.

*«Бірутис і інші проти Литви»
(Birutis and Others v Lithuania),
47698/99 і 48115/99, 28 березня 2002 року.*

31. Суд зауважує, що третього заявника засуджено тільки на підставі анонімних свідчень... Оскільки Конвенція фактично забороняє засудження, що ґрунтується лише на анонімних свідченнях..., тут були порушені права третього заявника на захист та на справедливий судовий розгляд.
32. ... Засудження першого й другого заявника не базувалися тільки або вирішальною мірою на анонімних свідченнях. Однак число анонімних свідчень, які взяв до уваги суд першої інстанції, справді показало, що розглядувані свідчення були серед підстав, покладених в основу засудження першого й другого заявника...
34. Втім, попри твердження щодо сумнівної достовірності анонімних доказів, перший і другий заявник (або їхні представники) змоги допитати анонімних свідків не дістали. Суди також не скористалися з передбаченої законом можливості... з власної ініціативи дослідити спосіб та обставини дістання анонімних свідчень. Фактично, розглядувані свідчення були зачитані на суді в тому вигляді, в якому їх запротоколювали слідчі органи. А тому суд першої інстанції послався на анонімні свідчення на обґрунтування засудження першого і другого заявника. За таких обставин, перешкоди для здійснення прав першого і другого заявника на захист не були компенсовані за рахунок процедур, яких дотримувалися судові органи держа-

ви. Те, що суди не провели допиту анонімних свідків, а також не проаналізували способу та обставин дістання анонімних свідчень, є неприйнятним з позиції права першого і другого заявника на захист та їхнього права на справедливий судовий розгляд відповідно до пунктів 1 та 3(d) статті 6 Конвенції. Отже, в цьому статтю порушено.

«С. Н. проти Швеції»

(*S N v Sweden*), 34209/96, 2 липня 2002 року.

52. Так само те, що заявник не міг дослідити свідчення [неповнолітньої особи] М. в ході судового розгляду у першій та апеляційній інстанціях, не дає підстави говорити, що йому відмовили в його правах за пунктом 3(d) статті 6. З огляду на особливості кримінального провадження у справах, що стосуються сексуальних злочинів..., це положення не можна тлумачити як вимогу, щоб запитання в усіх випадках ставив сам обвинувачений або його захисник у перехресному допиті або з допомогою інших засобів. Суд відзначає, що відеозапис першого допиту в поліції був показаний в ході розгляду у першій і апеляційній інстанціях, протокол другого допиту зачитано в окружному суді, а аудіозапис цього допиту відтворено в апеляційному суді. З врахуванням обставин справи, ці заходи належить визнати достатніми для того, щоб забезпечити заявникові змогу в ході кримінального процесу заперечити свідчення М. та його надійність як свідка. І справді, внаслідок цього заперечення апеляційний суд пом'якшив призначене заявникові покарання, вважаючи, що частина висунутих проти нього обвинувачень не була доведена.
53. ...Суд врахував той факт, що певні відомості, надані М., були нечіткими, сумнівними і недостатньо докладними. Суд також взяв до уваги навідний характер деяких запитань, які йому поставили під час допитів у поліції. За таких обставин, Суд упевнився в тому, що при оцінці свідчень М. були вжиті необхідні застереження.

54. Беручи до уваги викладене вище, Суд вважає, що кримінальне провадження у справі заявника загалом не можна вважати несправедливим.

«Гюлки Гюнеш проти Туреччини»

(Hulki Gunes v Turkey), 28490/95, 19 червня 2003 року.

90. Окрім того, Суд звертає увагу на те, що заявник не мав допомоги адвоката в ході розслідування, а саме на цьому етапі були отримані такі основні докази, як, наприклад, протокол очної ставки та його визнання. У цьому зв'язку мало вирішальне значення, щоб свідків обвинувачення допитав суд першої інстанції, оскільки тільки цей суд міг зблизька ефективно оцінити їхню поведінку і достовірність їхньої версії подій.

«Аль-Хаваджа і Тагері проти Сполученого

Королівства» (Al-Khawaja and Tahery v United Kingdom),

26766/05 and 22228/06, 20 січня 2009 року.

41. Розглядаючи факти у справі пана Аль-Хаваджі, Суд зауважує, що уряд за врівноважувальні чинники вважав те, що заявник почав свідчити не лише в результаті свідчень С. Т., що ніщо не свідчило про змову між потерпілими, що між свідченнями С. Т. і тим, що показували інші свідки, були певні розбіжності, які можна було б виявити в ході перехресного допиту цих свідків, той факт, що захист міг поставити під сумнів її надійність, а також застереження, щоб присяжні пам'ятали, що вони не бачили і не чули свідчень С. Т. і що ці свідчення не були перевірені в ході перехресного допиту.
42. Розглянувши ці фактори, Суд не вважає, щоб якийсь із них, узятий окремо або в поєднанні з іншими, міг компенсувати втрати, заподіяні захистові прийняттям показів С. Т. Справді, навіть і без свідчень С. Т., заявникові, можливо, довелося б свідчити, аргументуючи свої заперечення іншого пункту об-

винувачення, а саме другого. Але якби свідчення С. Т. прийняті не були, цілком імовірно, що справу заявника розглянули б тільки за другим пунктом обвинувачення і йому б довелося свідчити тільки щодо цього пункту. Щодо розбіжностей між свідченнями С. Т. і тим, що вона розповідала двом свідкам, то Суд вважає їх малозначущими за своїм характером. Захист вказав лише на одну таку непослідовність, а саме на те, що, як заявляла С. Т. у своїх свідченнях, в один із моментів стверджуваного нападу заявник доторкнувся до її обличчя і рота, тимчасом як описуючи цю подію одному із свідків, вона сказала, що сама доторкнулася до власного обличчя на вимогу заявника. Хоча захист, звичайно, міг спробувати поставити під сумнів надійність С. Т., проте важко зрозуміти, на якій підставі він це зробив би, а надто якщо взяти до уваги, що її опис обставин великою мірою збігався з описом другої потерпілої особи, жодних доказів змови з якою, на думку суддів, що розглядали справу, не було. Можливо, те, що не було змови в національному праві є фактором, який свідчить на користь прийнятності, але в цій справі його не можна вважати врівноважувальним за змістом пункту 1 статті 6, обраного в поєднанні з пунктом 3(d) статті 6. Те, що не було змови не впливає на висновок Суду, що зміст свідчень після того, як їх прийняли, став доказом за першим пунктом обвинувачення, спростувати який заявник фактично не міг. Що стосується суддівського застереження присяжним, то апеляційний суд визнав його недостатнім. Навіть якщо б це було не так, Суд не переконаний, що якісь інші відповідні дії могли ефективно збалансувати вплив від неперевірених заяв, які були єдиним доказом проти заявника.

43. Отже, Суд вирішує, що стосовно пана аль-Хаваджі було порушення пункту 1 в поєднанні з пунктом 3(d) статті 6 Конвенції...
44. Звертаючись до справи пана Тагері, Суд насамперед відзначає, що свідок Т., хоч і не був присутнім, але не був анонім-

ним. Хоча, за висновком судді, свідок Т. справді боявся свідчити, жодної спроби приховувати його особу не зробили: він був відомий не тільки заявникові, але й усім іншим присутнім на місці злочину. Однак Суд погоджується з обґрунтованою думкою судді, який розглядав справу, про те, що Т. справді боявся і що саме з цієї причини суддя дозволив його свідчення долучити як доказ.

45. У цьому випадку уряд посилався на такі основні врівноважувальні фактори: суддя першої інстанції розглянув альтернативні заходи; заявник був у змозі заперечити або спростувати свідчення, свідчачи сам і викликаючи інших свідків; суддя суду першої інстанції попередив присяжних, що їм треба обережно ставитися до свідчень відсутнього свідка; суддя повідомив присяжним, що заявник не несе відповідальності за переляк Т.
46. Суд не вважає, що ці чинники, узяті окремо або сукупно, забезпечили б справедливість судового розгляду або компенсували серйозну шкоду, завдану позиції захисту внаслідок прийняття свідчень Т. як доказу. Національним судам, коли вони стикаються з проблемою відсутності або анонімності свідків, належало б розглянути можливість застосування альтернативних заходів, які менше обмежували б права захисту, допускаючи прийняття свідчень свідків як доказу. Однак факт визнання альтернативних заходів недоречними не звільняє суди держави від їхньої відповідальності за те, що в разі, коли вони дозволяють заслуховувати свідчення свідків як доказ, це не порушуватиме пунктів § 1 і 3(d) статті 6. Навіть більше, відмова від застосування менш обмежувальних заходів передбачає ще більшу відповідальність за забезпечення дотримання прав на захист. Що стосується можливості заявника спростувати свідчення свідків, викликавши інших свідків, то проблема якраз і полягала в тому, що, за винятком Т., іншого свідка, який би, очевидно, міг або був готовий розповісти, що він бачив, не було. Суд, за цих обставин, не вважає, що свід-

чення Т. можна було б справді спростувати. Суд погоджується з тим, що заявник сам свідчив, заперечуючи обвинувачення, утім рішення так вчинити, певне, було пов'язане з прийняттям як доказу показів Т. Говорити, що право обвинуваченого наводити докази на свій захист врівноважує втрату можливості бачити та забезпечити допит і перехресний допит єдиного свідка проти нього з боку обвинувачення, не можна.

47. І нарешті, що стосується застереження, з яким суддя звернувся до присяжних, Суд визнає, що воно було як повним, так і ретельно сформульованим... Проте Суд не вважає, що в разі, коли свідок відсутній, як це було з Т., такі застереження, зокрема й нагадування, що заявник не несе відповідальності за цю відсутність, хоч би як чітко вони були сформульовані, слугуватимуть достатньою противагою у становищі, в якому неперевірені свідчення такого свідка є єдиним прямим доказом проти заявника.
48. В результаті Суд доходить висновку, що стосовно пана Тагері також порушено пункт 1 статті 6 у поєднанні з пунктом 3(d) статті 6 Конвенції.

4. Достовірність свідчень свідка

«Корнеліс проти Нідерландів»

(Cornelis v Netherlands) (ухв.), 994/03, 25 травня 2004 року.

У цій справі прокуратура уклала угоду з паном З. і відібрані у нього свідчення були використані як доказ проти заявника. Суд зазначає, що заявнику та національним судам про цю угоду було відомо від самого початку і вони всебічно допитували пана З., щоб перевірити надійність та достовірність. Окрім того, національні суди показали, що вони добре усвідомлюють всі ризики, труднощі та помилки, що супроводжують угоди зі свідками в кримінальних справах. У вирокках, ухвалених у справі заявника, всі сторони угоди були детально

і ретельно проаналізовані, при цьому приділено належну увагу численним запереченням, заявленим з боку захисту.

Отож Суд доходить висновку, що сказати, ніби засудження заявника було засноване на доказах, щодо яких він не мав можливості або не мав достатньої можливості скористатися своїми правами на захист відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції, не можна.

«Доорсон проти Нідерландів»

(Doorson v Netherlands), 26 березня 1996 року.

77. Свідок Н. дав свідчення поліції, що викривали заявника, проте потім на допиті під присягою на відкритому судовому засіданні, в присутності заявника, як в окружному, так і в апеляційному судах, від них відмовився. Апеляційний суд, утім, ухвалив вважати свідчення Н. поліції до певної міри достовірними.

78. ... відповідно до Конвенції, завдання Суду полягає не в тому, щоб ухвалювати, чи були свідчення свідків прийняті як докази належним чином, що мають зробити національні суди, завдання ж Європейського суду полягає в тому, щоб установити, чи було справедливим провадження загалом, зокрема і спосіб прийняття доказів. Суд не може визнати абстрактно, що свідчення свідка на відкритому засіданні і під присягою, завжди важать більше, ніж інші свідчення, які той самий свідок дає в межах судового провадження, тим більше, якщо між першими і другими є суперечність.

Тому Суд не вважає, що розглянуте окремо або в поєднанні з іншими пунктами оскарження рішення апеляційного суду стосовно свідчення Н. призвело до несправедливого розгляду справи заявника.

«Гаусхільдт проти Данії»

(Hauschildt v Denmark), 10486/83, 9 жовтня 1986 року, DR 49, 86.

3. ... d. ... У зв'язку з цією скаргою Комісія пригадує, що під час заслуховування свідка в апеляційному суді спочатку оголосили його свідчення в міському суді, а потім його запитали, чи він не відмовляється від своїх свідчень. Потім відбулося ще одне заслуховування свідка, в ході якого адвокат захисту, прокурор і судді могли ставити додаткові запитання, аби прояснити ситуацію. Комісія загалом вважає, що коли свідкові спершу нагадують про те, що він заявляв під час свідчення у суді нижчої інстанції, то доказова сила його свідчень може зменшуватися. Однак вона бере до відома, що сторонам надали змогу поставити свідкам додаткові запитання, щоб отримати додаткову інформацію або поставити під сумнів точність їхніх свідчень. За цих обставин, Комісія вважає, що застосований підхід не міг за своїм характером зробити слухання несправедливим і, отже, не становив порушення Конвенції.

5. Неправдиве свідчення

«X і Y проти Федеративної Республіки Німеччини»

(X and Y v Federal Republic of Germany), 8744/79,

2 березня 1983 року, DR 32, 141.

На свідках, що стають перед судом або перед слідчим суддею, лежить формальне і строге зобов'язання говорити правду. У цій справі зрозуміло, що свідок Д., даючи свідчення 26 квітня, правди не говорив. Внаслідок цього його пізніше засудили за неправдиві свідчення, що не оспорується. Оскільки цей свідок слідчому судді свідчив інше, то його свідчення 26 квітня відразу породили серйозні підозри. За таких обставин, органи обвинувачення були зобов'язані, відповідно до німецького законодавства, провести розслідування

цієї справи. Коли вони вирішили заарештувати свідка Д. на місці, то, мабуть, зробили це, сподіваючись показати, що неправдиве свідчення в суді не залишатиметься безкарними. Однак, оскільки тоді була дуже чітка певною мірою підозра, яка згодом виявилася правильною, Комісія не вбачає в цих діях втручання в справедливий судовий розгляд справи заявників. Ця позиція була б іншою, якби обвинувачення необґрунтовано вдалося до такого заходу з метою чинити тиск на свідків. Проте, якщо можливий тиск є просто наслідком, до якого призвели явно неправдиві свідчення, його слід визнати складником системи загальних гарантій кримінального процесу як такого. Комісія у цьому зв'язку повинна брати до уваги те, що передумовою системи кримінального правосуддя, яка захищає суспільство в цілому, є пильний контроль за виконанням обов'язку свідків говорити правду.

V. ПОКАЗАННЯ ЕКСПЕРТІВ

1. Об'єктивність

«Беніш проти Австрії»

(Bönisch v Austria), 8658/79, 6 травня 1985 року.

32. Неважко зрозуміти, що об'єктивність експерта може викликати сумніви, особливо з боку обвинуваченого, якщо саме його висновок фактично спричинив порушення кримінального переслідування. Зовнішні ознаки в цій справі схиляють до думки, що директор був скоріше свідком з боку обвинувачення. Загалом Конвенція не забороняє допитувати його в суді, проте принцип рівності можливостей сторін, невіддільний від поняття справедливого судового розгляду ... вимагає однакового ставлення при заслуховуванні як директора, так і інших осіб, що були або могли бути викликані в різній якості стороною захисту.

33. Суд вважає, ... що в двох оспорюваних провадженнях у справі такого однакового ставлення не забезпечено.

Передовсім регіональний суд призначив директора Інституту за «експерта» відповідно до австрійської правової норми; в силу цієї норми права, на нього офіційно поклали функції нейтрального і безстороннього помічника суду. З цієї причини його свідчення, напевне, мали більшу вагу, ніж свідчення «свідка-експерта», викликаного, як то було в першому провадженні у справі, обвинуваченим ..., а тим часом його нейтральність і безсторонність у конкретних обставинах могли здатися небезсумнівними...

«Брандштеттер проти Австрії»

(Brandstetter v Austria),

11170/84, 12876/87; 13468/87, 28 серпня 1991 року.

44. Справді, те, що пан Бандіон був співробітником того сільськогосподарського інституту, який і привів у дію механізм кримінального переслідування, могло породити побоювання з боку пана Брандштеттера. Такі побоювання можуть мати певне значення, але не є вирішальними. Вирішальним же є те, чи можна сумніви, породжувані зовнішніми ознаками, визнати об'єктивно обґрунтованими...

Тут такого об'єктивного обґрунтування бракує: на думку Суду, той факт, що якийсь фахівець працює в тому ж інституті чи лабораторії як експерт, звіт якого покладено в основу обвинувального висновку, саме по собі не виправдовує побоювання в тому, що він не зуміє діяти з належною об'єктивністю. Якщо стверджувати протилежне, то у багатьох випадках будуть встановлені неприйнятні обмеження на можливість для судів діставати експертні висновки. До того ж Суд зауважує, що з матеріалів справи не видно, щоб захист висловлював якісь заперечення під час першого слухання 4 жовтня 1983 року, коли районний суд призначав пана Бандіона, або під час другого слухання 22 листопада 1983 року, коли пан

Бандіон дав усні свідчення і йому запропонували підготувати письмову експертизу, і аж 14 лютого 1984 року, після того, як пан Бандіон подав письмову експертизу, висновки якої були несприятливими для пана Брандштеттера, адвокат останнього закинув експертові його тісні зв'язки із сільськогосподарським інститутом...

45. Сам той факт, що пан Бандіон належав до штату працівників сільськогосподарського інституту, не є підставою для того, щоб його розглядати... як свідка з боку обвинувачення. У матеріалах справи так само немає інших підстав для того, щоб вважати його саме таким свідком. Безперечно, пан Бандіон певною мірою вийшов за межі своїх функціональних обов'язків, зачепивши у своїй експертизі питання, пов'язані з оцінкою доказів, але це теж не дозволяє зробити висновок, що позиція, яку він обстоював у провадженні, що було предметом розгляду, була позицією свідка обвинувачення.

Отже, відмову районного суду задовольнити клопотання захисту про призначення інших експертів ... не можна вважати порушенням принципу рівності можливостей сторін.

2. Процесуальна рівність / Альтернативна експертиза

«Беніш проти Австрії»

(Bönisch v Austria), 8658/79, 6 травня 1985 року.

33. ...Є кілька різних обставин, що свідчать про домінують роль, яку відіграв директор,

Як «експерт» він міг бути присутнім на всіх слуханнях, з дозволу суду ставити запитання обвинуваченим і свідкам і в відповідний момент коментувати їхні свідчення...

Брак однакового ставлення був особливо помітним під час першого провадження через різницю між відповідним становищем судового експерта і «свідка-експерта» з боку захисту. Панові Прендлю як простому свідкові дозволили ви-

ступити в регіональному судді лише після того, як його викликали давати свідчення; під час якого запитання йому ставив як суддя, так і експерт, а після цього його посадовили серед публіки... Директор же інституту користувався повноваженнями, наданими йому відповідно до норм австрійського права. Навіть більше, він безпосередньо допитував пана Прендля та обвинуваченого.

34. Крім того, як пересвідчився заявник у своїй справі, можливість у захисту домогтися призначення альтернативного експерта, була дуже незначною...

Якщо суд належної юрисдикції потребує роз'яснення щодо висновку Інституту, він мусить спочатку заслухати співробітника Інституту ...; Суд не може звертатися до іншого експерта, за винятком непередбачених обставин, згаданих у статтях 125 і 126 Кримінально-процесуального кодексу ..., жодної з яких у цій справі не було.

35. Отже, було порушення пункту 1 статті 6.

«Ж. Б. проти Франції»

(G B v France), 44069/98, 2 жовтня 2001 року.

68. Суд хотів би відзначити, що той лише факт, що експерт, виступаючи в суді присяжних, висловив думку, відмінну від зафіксованої ним у письмовій експертизі, сам по собі не є порушенням принципу справедливого судового розгляду... Аналогічно, право на справедливий судовий розгляд не вимагає, щоб національний суд призначав на клопотання захисту ще одного експерта, навіть тоді, коли висновок експерта, призначеного захистом, підтримує версію обвинувачення... Отже, відмову від призначення ще однієї експертизи саму по собі не можна розглядати як несправедливу.
69. Однак Суд наголошує, що в цьому випадку експерт, виступаючи в суді, не тільки висловив іншу думку, ніж ту, яку він виклав у своїй письмовій експертизі, а повністю її змінив в перебігу одного й того ж самого засідання... Він також заува-

жує, що клопотання про призначення альтернативної експертизи заявник подав після того, як експерт здійснив цей «крутий поворот», швидко ознайомившись із новими доказами й ставши на дуже не вигідну стосовно заявника позицію. Тоді як установити, як саме висновок експерта міг вплинути на оцінку присяжних, важко, Суд вважає за дуже вірогідне, що такий різкий поворот неминуче додав висновкові експерта особливої ваги.

70. З огляду на такі особливі обставини, а саме на різкий поворот у позиції експерта в поєднанні з відхиленням клопотання про альтернативну експертизу, Суд вважає, що вимоги щодо справедливого судового розгляду були порушені і права на захист дотримані не були. Відповідно, було порушення пунктів 1 в поєднанні з підпунктом b) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Аккарді і інші проти Італії»

(Accardi and Others v Italy) (ухв.), 30598/02, 20 січня 2005 року.

Що ж до рішення не призначати психологічну експертизу чи заслуховувати експерта-свідка захисту в судовому засіданні, Суд відзначає, що національні суди, спираючись на логічні та доречні доводи, зробили висновок, що такі слідчі дії не мали жодного значення для провадження. Флорентійський апеляційний суд підкреслив, що Х та Y вже довгий час перебували під наглядом психолога-працівника відділу соціальних служб, і що ніяких підстав сумніватися в здатності дітей докладно викласти, що з ними сталося, не було. Крім того, дітей допитували при сприянні пані Б. – спеціаліста в галузі дитячої психології.

Відповідно, Суд не може зробити висновок, немовби права захисту були обмежені до такої міри, що це порушувало засади справедливого судового розгляду, встановлені статтею 6 Конвенції.

3. Перехресний допит

«Комтен проти Бельгії»

(Cottin v Belgium), 48386/99, 2 червня 2005 року.

32. Заявникові не дали можливості взяти участь в сеансі експертизи, який відбувся 4 квітня 1997 року, тоді як Д. Г, якого супроводжував його старший брат П. Г. і який також був стороною в цій кримінальній справі, запропонували пройти особисту медичну консультацію. Водночас не було жодних технічних складнощів, які б перешкождали заявнику бути присутнім в процесі здійснення цієї експертизи, яка складалась із співбесіди та огляду позивача в цивільній справі пана Д. Г. та аналізу окремих речей. В результаті цього заявник не мав можливості поставити зустрічні запитання особисто чи за посередництва свого адвоката або медичного консультанта тим особам, яких вислухав експерт, висловити останньому власні зауваги щодо оглянутих об'єктів (речей) та отриманої інформації, а також попросити його провести додаткові дослідження. За таких обставин, заявник не мав змоги бути почутим до часу передання звіту про результати експертизи в цій справі. Непряму можливість обговорити експертний звіт в окремих заувагах або під час засідань апеляційної інстанції не можна в цій справі вважати прирівняною до права брати участь в сеансі експертизи. Отже, заявник не мав можливості прокоментувати вагомий елемент доказу, і запит щодо проведення додаткової експертизи нічого не змінив. Справді, з огляду на чинну на той час ситуацію в бельгійському законодавстві нова експертиза могла бути лише односторонньою.

«Балсіте-Лідекієне проти Литви»

(Balsyte-Lideikiene v Lithuania), 72596/01, 4 листопада 2008 року.

63. У цій справі Суд зауважує, що підпункт (d) пункту 3 статті 6 стосується свідків, а не експертів. Водночас Суд хотів би нагадати, що гарантії, які містить пункт 3, є одними із складників

концепції справедливого судового розгляду, сформульованої в пункті 1... З огляду на обставини цієї справи й враховуючи до того належним чином гарантії пункту 3, разом з викладеними в підпункті (d), Суд вважає, що йому належить проаналізувати скарги заявника відповідно до загальної норми пункту 1...

64. ... висновки експертизи, підготовлені на досудовій стадії, мали важливе значення для провадження у справі заявника. Тому необхідно визначити, чи висловила заявниця бажання провести допит експертів на відкритому судовому засіданні, і якщо так, то чи була їй така можливість забезпечена.
65. Спираючись на документи, які є в його розпорядженні, Суд звертає увагу на письмове клопотання заявниці від 12 березня 2001 року, отримане Другим окружним судом міста Вільнюса наступного дня, у якому заявниця просила суд відкласти слухання, оскільки експерти вже втретє поспіль не з'явилися на засідання... Заявниця також просила суд встановити причини відсутності експертів та покарати їх. Крім того, в своїй апеляційній скарзі заявниця посилалася на своє клопотання про забезпечення присутності експертів на слуханнях у першій інстанції і на те, що цей суд відмовився їх викликати. Однак Вищий адміністративний суд клопотання заявниці відхилив, зазначивши, що, з огляду на обставини справи, неможливість для неї ставити запитання експертам не порушує жодної з процесуально-правових норм.
66. Проаналізувавши всі надані йому матеріали, Суд вважає, що заявниці ні на досудовій стадії, ні під час розгляду справи в суді не надали змогу допитати експертів, думки яких містили деякі розбіжності, з метою перевірки їхньої надійності або висловлення хоч якихось сумнівів у їхніх висновках. Спираючись на свою прецедентну практику з цього питання, Суд доходить висновку, що в цій справі відмова в розгляді клопотання заявниці про допит експертів на відкритому судовому засіданні не відповідала вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції.

VI. ПРИЙНЯТНІСТЬ ДОКАЗІВ

1. Обов'язковість розгляду питання про прийнятність

«Гюлкі Гюнеш проти Туреччини»

(*Hulki Gunes v Turkey*), 28490/95, 19 червня 2003 року.

91. Суд зазначає, що він постановив вважати умови, в яких заявника тримали під вартою в поліції, порушенням статті 3 Конвенції. У зв'язку з цим він зауважив би, що турецьке законодавство не пов'язує з зізнаннями, здобутими під час допитів, від яких у суді відмовилися, будь-яких наслідків, що мають вирішальне значення для перспектив захисту... Хоча в його завдання не входить досліджувати абстрактно питання про прийнятність доказів у кримінальному праві, та Суд шкодує, що суд національної безпеки в цій справі не розв'язав його, перш ніж переходити до розгляду справи по суті. Таке попереднє судове розслідування, безсумнівно, дало б національним судам можливість засудити будь-які незаконні методи, використовувані для здобуття доказів для кримінального обвинувачення.

2. Застосування катувань, нелюдського і принизливого такого, що принижує гідність поведіння

«Яллох проти Німеччини»

(*Jalloh v Germany*) [GC], 54810/00, 11 липня 2006 року.

105. ... використання в кримінальному судочинстві доказу, здобутого всупереч статті 3 Конвенції, порушує серйозні питання щодо справедливого характеру такого провадження. Суд не встановив у цій справі факту катування заявника. На його думку, на доказ вини, здобутий – як у формі визнання, так і речового доказу – внаслідок насильницьких дій або застосування жорстокості чи інших форм поведіння, які можна кваліфікувати як катування, ніколи не слід покладатися для

підтвердження провини жертви, незалежно від його можливої доказової цінності. Будь-який інший висновок лише сприяв би непрямій легітимізації вартої морального осуду поведінки, яку автори статті 3 Конвенції прагнули заборонити, або, як це вдало сформульовано в постанові Верховного суду США в справі «Рочин» ..., «приховуванню жорстокості під маскою закону». У зв'язку із цим Суд відзначає, що стаття 15 Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти катувань і інших жорстоких, нелюдських або принизливих для гідності, форм поводження й покарання передбачає, що будь-яку заяву, зроблену, як встановлено, внаслідок катування, не використовують як доказ у будь-якому судовому розгляді щодо особи, яка зазнала такого катування.

106. Хоча поводження, якому піддали заявника, не мало особливих ознак, характерних для катувань, але з огляду на обставини справи таке поводження сягало мінімального рівня жорстокості, на який поширюється дія статті 3 Конвенції. Цілком можливо й те, що в обставинах конкретної справи використання доказів, здобутих за допомогою навмисно жорстокого поводження, хоч воно і не становило катування, може перетворити судовий розгляд у справі потерпілого на несправедливий, незалежно від ваги ніби вчиненого правопорушення, вагомості доказів та можливостей, які потерпілий мав, щоб оспорити прийнятність й використання таких доказів на судовому процесі проти нього.
107. У цій справі можна залишити відкритим загальне питання про те, чи судовий розгляд стає автоматично несправедливим внаслідок використання доказів, здобутих у результаті дій, кваліфікованих як нелюдське та принизливе гідності, поводження. Суд зауважує, що навіть коли органи влади й не мали наміру заподіяти заявникові болю й страждань, докази, втім, були отримані із застосуванням заходів, що порушили одне із головних прав, гарантованих Конвенцією. До того ж обидві сторони погодилися, що наркотики, отримані за допомогою

оспорюваного заходу, були вирішальним чинником у засудженні заявника. Справді, заявник дістав – і сторони цього так само не заперечували – і скористався зі змоги оспорити використання як доказу наркотики, вилучені за допомогою оспорюваного заходу. Проте своїм правом розсуду щодо вилучення такого доказу національні суди і не користувалися, оскільки вони вважали, що застосування блювотних засобів було дозволене національним законодавством. Не можна до того ж вважати, що суспільний інтерес у цій справі важив так багато, щоб виправдовувати використання такого доказу в судовому процесі. Як вже зазначено вище, цей захід був спрямований на вуличного торгівця, який продавав наркотики у відносно невеликих масштабах і якому зрештою призначили покарання у вигляді шести місяців ув'язнення з відстрочкою виконання і випробувальний термін.

108. За цих обставин, Суд вважає, що використання як доказу наркотиків, отриманих шляхом примусового введення заявникові блювотних засобів зробило судовий процес над ним загалом несправедливим.

«Арутюнян проти Вірменії»

(Harutyunyan v Armenia), 36549/03, 28 червня 2007 року.

64. Суд у цій справі зауважує, що заявника примусили до зізнання, а свідків Т. та О. – до свідчень, що підтверджують вину заявника... Суд із задоволенням відзначає висновки Аванського і Нор-Норкського районних судів Єревана ..., що засуджують дії поліції та кваліфікують їх як такі, що мали ознаки катування... Навіть більше, уряд у своїх матеріалах так само характеризував жорстоке поводження із заявником і свідками Т. і А. як катування... Навіть якщо юрисдикція Суду *ratione temporis* не дозволяє йому дослідити обставини, пов'язані з жорстоким поводженням із заявником і свідками Т. і О. в контексті статті 3, ніщо йому не перешкоджає брати вищезгадану оцінку до уваги у розв'язанні питання про до-

тримання гарантій, передбачених статтею 6. До того ж Суд нагадує свій висновок про те, що свідчення, здобуті внаслідок такого поводження, фактично національні суди використали як докази в кримінальному процесі проти заявника... Окрім того, це зроблено попри те, що факт жорстокого поводження вже був установлений у паралельному провадженні у справі, порушеній проти відповідних співробітників поліції.

65. У цьому зв'язку Суд зазначає, що національні суди обґрунтовували використання визнань тим, що заявник зізнався слідчому, а не працівникам поліції, які з ним жорстоко поведилися, тим, що свідок Т. підтвердив своє попереднє зізнання на очній ставці 11 серпня 1999 року, і тим, що обидва свідки, Т. та О., дали аналогічні свідчення в ході слухань 26 жовтня 1999 року в Сюнікському окружному суді. Суд, однак, такі підстави не переконують. Насамперед, на думку Суду, в разі наявності переконливих доказів того, що особу піддали жорстокому поводженню, зокрема фізичному насильству і погрозам, той факт, що ця особа зізналася або підтвердила вимушене зізнання у подальших свідченнях іншому органу влади, ніж тому, що несе відповідальність за це жорстоке поводження, не має автоматично приводити до висновку, що таке визнання чи пізніші свідчення не були зроблені внаслідок жорстокого поводження та страху, який особа може відчувати і згодом. По-друге, таке виправдання явно суперечило висновкові, зробленому в обвинувальному вирокі відповідним поліціантам, згідно з яким «погрожуючи продовженням жорстокого поводження, співробітники поліції змусили заявника зізнатися»... І нарешті, у національних судів було достатньо доказів того, що впродовж 1999 і на початку 2000 року свідкам Т. та О. постійно погрожували новими катуваннями і помстою... Крім того, факт їхнього подальшого перебування на військовій службі, безсумнівно, посилював побоювання й впливав на їхні свідчення, що підтверджує те, що характер останніх суттєво змінився після демобілізації. Отож досто-

вірність свідчень, даних в той період, мала б викликати серйозні сумніви, і наводити їх на обґрунтування достовірності свідчень, даних під катуванням, безумовно, було не слід.

66. У світлі викладених вище міркувань Суд робить висновок, що використання таких доказів, хоч би який вплив ці свідчення, здобуті під тортурами, мали на результати кримінального провадження у справі заявника, перетворило розгляд його справи на несправедливий в цілому...

3. Порухення заборони на самообвинувачення

«Аллан проти Сполученого Королівства»

(Allan v United Kingdom), 48539/99, 5 листопада 2002 року.

52. У цій справі Суд відзначає, що під час допитів у поліції після арешту заявник, за порадою свого адвоката, незмінно користувався своїм правом на мовчання. Н., що був давнім інформатором поліції, посадовили в камеру заявника в поліційному управлінні Стретфорда, а потім – в ту ж саму тюрму з конкретною метою витягти у заявника відомості, що свідчили б про його причетність до скоєння злочинів, у яких його підозрювали. Докази, представлені в ході судового розгляду справи заявника, вказували на те, що поліціанти навчали Н. й казали «видавити з нього все, що зможеш». На відміну від становища в справі «Хан», визнання, які заявник нібито зробив Н., що стали головними або вирішальними доказами проти нього в ході судового розгляду, не були самочинними і спонтанними заявами, добровільно зробленими заявником, але були викликані наполегливими розпитуваннями з боку Н., який, на вимогу поліції, скеровував їхні розмови до обговорення теми вбивства, до того ж за обставин, які можна розглядати як функціональний відповідник допиту, але без жодної гарантії, які передбачає офіційний допит у поліції, зокрема присутність адвоката та звичайні попередження про

відповідальність. При тому, що, справді, між заявником і Н. не було ніяких особливих відносин і не виявлено жодного чинника прямого примусу, Суд уважає, що заявник зазнавав психологічного тиску, який справив потужний вплив на те, як «добровільно» він нібито розкрив відомості Н.: заявник був підозрюваним у справі про вбивство, перебував під вартою і відчував прямий тиск з боку поліції під час допитів, пов'язаних з убивством, та міг би піддатися вмовлянню довіритися Н., з яким він кілька тижнів ділив одну камеру. За цих обставин, інформацію, здобуту в такий спосіб за допомогою Н., можна вважати здобутою всупереч волі заявника, і її використання в ході судового розгляду зачіпало права заявника на мовчання і його право не свідчити проти себе.

«P G і J H проти Сполученого Королівства»

(P G and J H v United Kingdom), 44787/98, 25 вересня 2001 року.

80. Щодо скарг заявників на те, що зразки їхніх голосів для порівняння були взяті потайки і що це обмежило їхнє право не свідчити проти себе, то Суд вважає, що зразки голосів, що не містили жодних зізнань, можна розглядати як щось подібне до проб крові, волосся або інших фізичних чи об'єктивних проб, використовуваних у криміналістичному аналізі і до яких не застосовується право не свідчити проти себе...
81. За цих обставин, Суд вважає, що використання цього таємно записаного матеріалу в межах судового розгляду справи заявників не суперечило умовам забезпечення справедливості, гарантії якої містить пункт 1 статті 6 Конвенції.

«Яллох проти Німеччини»

(Jalloh v Germany) [GC], 54810/00, 11 липня 2006 року.

113. На думку Суду, можна вважати, що спірні докази в цій справі, а саме заховані в тілі заявника наркотичні речовини, які добули за допомогою примусового введення блювотних за-

собів, належать до категорії матеріалу, що є незалежно від волі підозрюваного, використання якого в кримінальному судочинстві зазвичай не заборонено. Однак є кілька чинників, які відрізняють цю справу від прикладів, перелічених у справі «Сондерз». По-перше, як і у випадку із заходами, що були оспорені в справах «Функе» і «J.V. проти Швейцарії», блювотний засіб застосували з метою здобуття речового доказу проти волі заявника. І навпаки, проби біологічного матеріалу, названі в справі «Сондерз», стосувалися зразків, взятих примусово для проведення судової експертизи з метою виявлення, наприклад, алкоголю або наркотичних речовин.

114. По-друге, ступінь застосованої в цій справі сили суттєво відрізняється від ступеня примусу, звичайно необхідного для отримання тих проб матеріалу, які згадано в справі «Сондерз». Щоб одержати такі матеріали, обвинувачуваного просять пасивно витримати незначне порушення його фізичної цілісності (наприклад, коли беруть зразки крові, волосся або іншої тканини). Навіть якщо потрібна активна участь обвинувачуваного, то, як видно зі справи «Сондерз», це стосується матеріалу, який виробляється в процесі природної життєдіяльності організму (як, наприклад, зразки видиханого повітря, сечі або голосу). Натомість примушування заявника в цій справі до вивергання доказів злочину вимагало насильницького введення йому катетера через ніс й впорскування речовини для того, щоб викликати патологічну реакцію в його організмі. Як уже зазначено вище, ця процедура була пов'язана з певним ризиком для здоров'я заявника.
115. По-третє, доказ у цій справі здобуто з використанням процедури, що порушувала статтю 3 Конвенції. Процедура, застосована в справі заявника, суттєво відрізняється від процедур одержання, наприклад, проб видиханого повітря або крові. Останні, крім виняткових випадків, не досягають мінімального рівня жорстокості, за якого таке втручання становило б порушення статті 3 Конвенції. Більше того, хоча

такі процедури є втручанням у право підозрюваного на повагу до його приватного життя, вони зазвичай є виправданими, відповідно до пункту 2 статті 8 Конвенції, як необхідні для запобігання злочинам (див., наприклад, «Тирадо Ортіс і Лосано Мартін ...»).

116. Отже, до цього провадження застосовний принцип заборони самообвинувачення.
117. Суд зазначає, що з метою встановлення того, чи було порушене право заявника не свідчити проти самого себе, він зважає на такі фактори, як характер і ступінь примусу, використаного для здобуття доказів; вагомість суспільного інтересу в розслідуванні й покаранні розгляданого порушення; наявність у застосованій процедурі відповідних гарантій; і використання здобутих у такий спосіб матеріалів.
118. Що стосується характеру й ступеня примусу, використаного для здобуття доказів у цій справі, то Суд повторює, що примус заявника до вивергнення наркотиків є істотним посягання на його фізичну й психічну недоторканність...
119. Що стосується вагомості суспільного інтересу в використанні цього доказу для засудження заявника, Суд зауважує, що, як зазначено вище, оспорюваний захід був спрямований на дрібного вуличного торговця наркотиками, який продавав їх у відносно невеликому масштабі і зрештою був покараний шістьма місяцями позбавлення волі з відстрочкою виконання. Враховуючи обставини цієї справи, суспільний інтерес у тому, щоб заявник був засуджений, не може виправдовувати аж такого серйозного порушення його фізичної і психічної недоторканності.
120. Щодо наявності в застосованій процедурі відповідних гарантій Суд відзначає, що стаття 81а Кримінально-процесуального кодексу Німеччини встановлює, що втручання в організм людини має здійснювати *lege artis* лікар, у лікарні і тільки без ризику для здоров'я обвинувачуваного. Хоча національне законодавство загалом надає гарантії від довільного або не-

належного використання заходу, заявник, використовуючи своє право зберігати мовчання, відмовився від попереднього медичного огляду. Він міг спілкуватися лише ламаною англійською, а це означало, що його піддали процедурі без повного обстеження його фізичної здатності її перетерпіти.

121. Що стосується використання здобутих у такий спосіб доказів, то Суд нагадує, що наркотики, отримані в результаті введення блювотного, мали вирішальне значення для визнання заявника винуватим у незаконному обігу наркотичних засобів. Справді, заявникові була надана можливість – і він з неї скористався – оспорити використання цього доказу в суді. Однак, як зазначено вище, національні суди не скористалися зі свого права розсуду щодо вилучення такого доказу, оскільки вважали, що застосування блювотного дозволяє національне законодавство.
122. З огляду на сказане вище, Суд був так само готовий визнати, що використання в справі заявника доказів, отриманих за допомогою примусового введення блювотного, порушило його право не свідчити проти самого себе й, тим самим, перетворило судовий розгляд справи в цілому на несправедливий.

«Биков проти Росії»

(Bukov v Russia) [GC], 4378/02, 10 березня 2009 року.

99. ... Заявник стверджував, що поліція перевищила межі допустимої поведінки, таємно записуючи його розмови з В., який діяв за його вказівками. Він стверджував, що його засудження було результатом обману й викрутів, несумісних з поняттям справедливого ... судового розгляду.
102. Суд зазначає, що заявник у цій справі не зазнав жодного тиску, коли приймав В. у своєму «гостьовому домі», говорив із ним або робив якісь конкретні зауваги з приводу питання, порушеного В. ... заявник не був у попередньому ув'язненні, а перебував на волі, на своїй власній території, і користувався послугами охорони та іншого персоналу. Характер його сто-

сунків із В. – підпорядкованість останнього заявникові – не нав'язував йому ту чи ту форму поведінки. Іншими словами, заявник міг вільно бачитися з В., говорити з ним або відмовитися це робити. Виглядає так, що він охоче продовжив розмову, розпочату В., бо її предмет його особисто цікавив. Отже, Суд не переконаний, що здобуття доказів мало ознаки примусу чи утисків...

103. Суд також надає ваги тому фактові, що при здійсненні своєї оцінки національні суди не спиралися прямо на запис розмови заявника з В. чи на його розшифрування, і не намагалися інтерпретувати конкретні висловлювання заявника під час розмови. Натомість, для оцінки його відносин із В. та того, як він брав участь у діалозі, вони дослідили висновки експертизи розмови. Більше того, на суді цей запис не розглядали як відверте зізнання або визнання поінформованості, що могло бути підставою для висновку про винуватість, він відіграв обмежену роль у всій сукупності доказів, що їх оцінював суд.
104. Дослідивши гарантії, які супроводжували оцінку допустимості та надійності відповідних доказів, характер і ступінь стверджуваного примусу, а також спосіб використання матеріалу, здобутого внаслідок здійснення таємної операції, Суд доходить висновку, що провадження у справі заявника, якщо розглядати його в цілому, не суперечило вимогам справедливого судового розгляду.

Див. також **«Зобов'язання надавати інформацію»** та **«Заборону давати обвинувальні свідчення проти себе»**.

4. Провокація та підбурювання

«Едвардз і Льюїс проти Сполученого Королівства»
(*Edwards and Lewis v United Kingdom*) [GC],
39647/98 and 40461/98, 27 жовтня 2004 року.

46. У частині «Щодо права» рішення Палати від 22 липня 2003 року констатовано таке (нумерацію пунктів в оригіналі опущено):

... Представники уряду, які запропонували передати цю справу на розгляд Великої палати, далі не наполягають на такому переданні і підтверджують, що вони будуть задоволені, якщо Велика палата просто підтвердить рішення Палати від 22 липня 2003 року. Заявники погоджуються з рішенням Палати і не заперечують про її процедури, запропонованої урядом.

Розглянувши спірні питання, які порушує справа, у світлі рішення Палати, Велика палата не вбачає жодної причини для відступу від висновків Палати. І тому вона вважає, що пункт 1 статті 6 з причин, з'ясованих Палатою, порушено.

Однак, у цій справі, як видається, нерозкриті докази були або могли бути пов'язані з питанням факту, яке розв'язував суддя першої інстанції. Кожен заявник, стверджуючи, що його спровокував на скоєння правопорушення той чи інший таємний агент або інформатор поліції, просив суддю першої інстанції розглянути питання про вилучення доказів обвинувачення на цій підставі. Щоб зробити висновок про те, чи справді обвинувачений став чи ні жертвою неналежного підбурювання з боку поліції, судді першої інстанції було треба дослідити цілий низку факторів, зокрема причини проведення поліційної операції, характер і ступінь втягненості співробітників поліції у злочин та характер будь-якого спонукання чи тиску з боку поліції (див. пункт 30 вище). Якби захистові вдалося переконати суддю, що поліція діяла неналежним чином, то кримінальне переслідування, по суті, треба було б припинити. Отже, розглядувані клопотання мали визначальне значення для розгляду справ заявників, а докази, захищені імунітетом суспільного інтересу, могли мати стосунок до фактів, пов'язаних із цими клопотаннями.

Попри це, заявникам у доступі до доказів відмовили. Отже, представники захисту не мали змоги повністю викласти судді свої

доводи щодо провокації на вчинення кримінально караного діяння. Навіть більше, у кожній із справ суддя, який згодом відхилив посилення захисту на провокацію з боку правозастосовних органів, вже був ознайомився з доказами обвинувачення, які могли бути релевантними для розв'язання цього питання... За нормами англійського права, в тому разі, якщо докази, захищені імунітетом суспільного інтересу, навряд чи здатні допомогти обвинуваченому, проте фактично допомогли б обвинуваченню, суддя може встановити наявність вагоміших доводів проти розголошення...

За цих обставин, Суд не вважає, що процедура, застосована для розв'язання питань про розкриття доказів і наявність провокації з боку правозастосовних органів, відповідає умовам забезпечення змагальності та рівності процесуальних можливостей сторін та передбачала достатні гарантії захисту інтересів обвинуваченого. З цього випливає, що в цій справі порушено пункт 1 статті 6.

47. Як зазначено ... вище, представники уряду, які запропонували передати цю справу на розгляд Великої палати, далі не наполягають на цій переданні і підтверджують, що вони будуть задоволені, якщо Велика палата просто підтвердить рішення Палати від 22 липня 2003 року. Заявники погоджуються з рішенням Палати і не заперечують проти процедури, запропонованої урядом.
48. Розглянувши встановлені у справі спірні питання у світлі рішення Палати, Велика палата не вбачає жодної причини для відступу від висновків Палати. І тому робить висновок про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції з причин, з'ясованих Палатою.

«Худобін проти Росії»

(Khudobin v Russia), 59696/00, 26 жовтня 2006 року.

133. ... заявник «захищався посиланням на провокацію з боку правозастосовних органів», що вимагало від суду першої інстанції здійснити належну перевірку його доводу, а надто враховуючи ту обставину, що в справі містилися певні grima

фасіе докази факту провокації на вчинення кримінально караного діяння...

137. Отже, попри те, що в цій справі у внутрішньодержавного суду були причини підозрювати, що була провокація, він не проаналізував відповідні фактичні й правові обставини, які могли б допомогти відрізнити провокацію від законної форми слідчих дій. Звідси випливає, що судовий розгляд, внаслідок якого заявника визнано винуватим, не був «справедливим». Отже, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Раманаускас проти Литви»

(Ramanauskas v Lithuania) [GC], 74420/01, 5 лютого 2008 року.

69. Статті 6 Конвенції було б дотримано лише в тому разі, якщо б заявник міг, заявивши заперечення чи якимось інакше, фактично домогтися розв'язання в ході судового розгляду спірного питання про підбурювання. Для цього ж ... не досить забезпечити дотримання таких загальних гарантій, як рівність можливостей сторін та право на захист.
70. За умови, що твердження обвинуваченого не є цілком неправдоподібними, сторона обвинувачення повинна довести, що такого підбурювання не було. Через брак таких доказів, органи судової влади мають дослідити обставини справи й ужити необхідних заходів для встановлення істини, щоб визначити, чи йшлося про підбурювання. Якщо ж буде визначено, що підбурювання таки було, вони повинні зробити висновки відповідно до Конвенції...
71. Суд зауважує, що заявник упродовж усього розгляду стверджував, що його підбурювали до вчинення цього правопорушення. Отже, національним органам й судам було б треба принаймні провести ретельне розслідування ... і з'ясувати, чи не перевищили органи прокуратури повноваження, передбачені для моделювання злочинної поведінки ..., інакше кажучи, чи не підбурювали вони кого до вчинення кримінально караного діяння. Для цього було треба, зокрема, встановити

причини проведення операції, ступінь втягненості поліції в злочин й характер будь-якого підбурювання або тиску, якого зазнав заявник. Це особливо важливо з урахуванням того, що В. С., який познайомив був А. З. із заявником, і який, виглядає, відігравав важливу роль у подіях, що підвели до дання хабара, так і не був викликаний як свідок у цій справі, оскільки його не вдалося знайти. А заявникові було б слід забезпечити можливість викласти свої аргументи з кожного з цих пунктів.

72. Проте національні органи заперечували факт підбурювання з боку поліції, і не здійснили ніяких заходів на судовому рівні для серйозного аналізу тверджень заявника з цього приводу. Конкретніше кажучи, вони не зробили жодних спроб для з'ясування ролі, яку відіграли фігуранти цієї справи, у тому числі причин, з яких А. З. виявив особисту ініціативу на попередньому етапі, попри те, що в основу засудження заявника покладено докази, здобуті в результаті оскарженого ним підбурювання з боку поліції.

Більше того, Верховний суд дійшов висновку, що потреби вилучати ці докази немає, бо вони підтверджують провину заявника, яку він сам визнав. А після того, як його провину встановили, питання про наявність будь-якого зовнішнього впливу на його намір вчинити злочин стало неактуальним. Проте зізнання у правопорушенні, вчиненому внаслідок підбурювання, не може перекреслити ні факт підбурювання, ні його наслідки.

73. І насамкінець, ... Суд вважає, ...що своїми діями А. З. і В. С. підбурили заявника до вчинення правопорушення, за яке його засудили, і що немає жодної ознаки того, що це правопорушення було б учинене без їхнього втручання. З огляду на це втручання і його використання в оспорюваному кримінальному провадженні, заявника позбавили того справедливого судового розгляду, якого вимагає стаття 6 Конвенції.

«Мілінієнє проти Литви»

(Miliniene v Lithuania), 74355/01, 24 червня 2008 року.

39. Суд бере до відома те, що заявниця мала змогу висунути в національних судах чіткі аргументи щодо провокації на вчинення кримінально караного діяння, ... дістала мотивовану відповідь на них, зокрема від Верховного суду у його постанові про відхилення її касаційної скарги... Як Суд уже зазначав, що після того як С. Ш. зв'язався з поліцією, з'явилися безумовно вагомі підстави для початку розслідування. Встановлено, що С. Ш. не мав ніяких особливих стосунків із заявницею, з чого можна вивести, що він не мав ніяких прихованих мотивів, щоб доносити на заявницю ... операція моделювання була розроблена і розпочата правомірно. Крім того, прокуратура здійснювала за нею належний нагляд, хоч у випадку такої утаємниченої системи розслідування повинен бути був би належний судовий нагляд.
41. Зважаючи на вищенаведене, суд доходить висновку, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

Див. також «Таємні агенти».

5. Порушення недоторканності приватного життя

а. Незаконні обшуки та вилучення

«М'єле проти Франції (№ 2)»

(Miaillhe v France), 26 вересня 1996 року.

38. ... По суті, заявник заявляв, що він потерпів від наслідків первинного порушення статті 8 Конвенції ... встановленого у рішенні Судом у справі «М'єле (№ 1)»; що через органи обвинувачення його засудження було несправедливим, оскільки спиралося майже лише на документи, вилучені митниками за обставин, які визнано такими, що суперечать Конвенції.
43. Підмінити своїми поглядами думку національних судів, яким належить первинна компетенція у розв'язанні питання до-

пустимості доказів, Суд не може... Однак він повинен переконатися в тому, що судовий розгляд у цілому був справедливий, і при цьому розглянути будь-які можливі порушення до передання справи на розгляд судів першої і апеляційної інстанції та перевірити, – якщо вони були, – чи ці інстанції мали змогу їх усунути...

44. Суд указує, що в цій справі суди ординарної юрисдикції в межах своєї компетенції розглянули заперечення щодо недійсності, висунуті паном М'еле, і відхилили їх.

Крім того, з їхніх рішень чітко випливає, що вони спирались в своїх ухвалах – серед іншого, і з питання встановлення місця проживання для цілей оподаткування – тільки на долучені до справи документи, з приводу яких сторони на слуханнях представили свої аргументи, забезпечивши тим самим справедливий розгляд справи заявника...

46. Отже, оспоруване провадження, було в цілому справедливим. І тому жодного порушення пункту 1 статті 6 не було ...

b. Використання підслухувального пристрою

«Хан проти Сполученого Королівства»

(Khan v United Kingdom), 35394/97, 12 травня 2000 року.

36. Суд одразу ж зауважує, що на відміну від справи Шенка, встановлення підслухувального пристрою та запис розмови заявника не були протизаконними у тому сенсі, що вони не суперечили національному кримінальному праву... Більше того, як зазначено далі, не було жодного припущення, що, встановлюючи пристрій, поліція вчинила інакше, ніж передбачено в директивах Міністерства внутрішніх справ. На додаток Палата лордів ухвалила рішення, що зізнання заявника під час розмови з В. добровільне, не було ніякої пастки і заявника не примушували до подібних зізнань. «Незаконність», на яку вказано у цій справі, стосується тільки того факту, що не було передбаченого законом дозволу на втручання у право

- заявника на повагу до приватного життя, а отже, таке втручання не здійснили «згідно із законом» у тому розумінні, як ці слова тлумачено у пункті 2 статті 8 Конвенції.
37. Далі Суд зауважує, що матеріал, оспорюваний у цій справі, по суті, був єдиним доказом проти заявника і що заявник визнав себе винним лише на підставі рішення судді про те, що доказ має бути прийнятним. Проте доречність наявності іншого доказу, крім оспорюваного, залежить від обставин справи. За цих обставин, коли магнітофонний запис визнано цілком переконливим доказом і не було ризику його ненадійності, потреба підтвердження доказу стає, відповідно, слабкішою...
38. Головним у цій справі є питання, чи провадження загалом було справедливим. У зв'язку з визнанням прийнятності оспорюваного магнітофонного запису Суд зазначає, що, як і в справі Шенка, заявник мав цілком достатню можливість оспорити як автентичність, так і використання запису. Він оспорив не автентичність, а використання запису на попередньому розгляді (*voir dire*), а потім в апеляційному суді та Палаті лордів. Суд зауважує, що на кожному рівні юрисдикції національні суди, спираючись на статтю 78 Акту свідчень у поліції у кримінальних справах 1984 року (*Police and Criminal Evidence Act 1984 – PACE*), оцінювали те, як прийняття доказу позначалося на справедливості судового розгляду, і обговорювали, серед інших питань, незаконну підставу для стеження. Той факт, що заявник на кожному етапі зазнав невдачі, не мав жодного значення...
39. Суд хотів би додати, що, безперечно, якби національні суди вважали, що визнання доказу може спричинити значну несправедливість, вони застосували б своє дискреційне повноваження і вилучили б доказ на підставі статті 78 *PACE*..
40. За цих обставин, Суд визнає, що використання таємно записаного матеріалу під час розгляду справи заявника в суді не суперечить вимогам справедливості, гарантованої пунктом 1 статті 6 Конвенції.

«Биков проти Росії»

(Bykov v Russia) [GC], 4378/02, 10 березня 2009 року.

95. ... Суд повторює, що наявність справедливих процедур з розгляду питання про прийнятність доказів набуває ще більшого значення тоді, коли предметом спору є надійність доказів... У цій справі заявник мав змогу оспорити саму таємну операцію і кожен доказ, здобутий з її допомогою, в межах змагального процесу в першій інстанції і в його підставах для апеляції. Як підстави для відводу наведено стверджувану неправомірність і обманний спосіб здобуття доказів, а також нібито неправильне тлумачення розмови, записаної на плівку. Суди розглянули кожне з цих питань і відхилили їх у мотивованих ухвалах. Суд зауважує, що заявник не оскаржував порядку, в якому суди постановляли своє рішення про допустимість доказів.
98. ... Суд погоджується з тим, що докази, здобуті внаслідок таємної операції, були не єдиною підставою для засудження заявника, оскільки вони знайшли підтвердження в інших вирішальних доказах. Ніяких доводів на підтримку висновку про неналежне дотримання прав заявника на захист в зв'язку з долученими доказами або про довільну оцінку останніх національними судами, не наведено.

с. Використання відеоспостереження

«Перрі проти Сполученого Королівства»

(Perry v United Kingdom) (ухв.), 63737/00, 26 вересня 2002 року.

2. ... Ця справа в чомусь подібна до справи «Шенк», бо докази в ній здобуто методами, що порушували вимоги, передбачені внутрішньою процедурою, в цьому випадку Збіркою РАСЕ... Заявник стверджував, що використання матеріалу в його справі через кричуще нехтування процедури було несправедливим. Зокрема, оскільки його не попередили про відеозапис, він не мав можливості погодитися з процедурою

проведення впізнання або висунути заперечення проти будь-кого з добровольців, що брали участь цій процедурі. Суд хотів би зауважити, що заявникові вже надавали цілий ряд можливостей для участі в традиційній процедурі впізнання і він ними не скористався. Він також нагадує, що суддя першої інстанції здійснив певну перевірку порядку здійснення відеозапису і виявив, що несправедливим використання відзнятого матеріалу для проведення впізнання не було, оскільки одинадцятьох осіб, використаних як добровольці, цілком підходили для порівняння, тим більше, що їх було навіть більше, аніж потрібно. Хоча адвокат заявника під час показу фільму свідкам присутнім не був, завдяки спеціальному відеозаписові процедури його демонстрації свідкам і заявник, і суд мали змогу бачити, як ці свідки впізнавали або не впізнавали заявника. Суд також відзначає, що, як і в справі «Шенк», цей матеріал не був єдиним доказом проти заявника.

Однак за цих обставин, як і в справах «Шенк» і «Хан», важливо, щоб була справедлива процедура розгляду питання про прийнятність та перевірку надійності спірних доказів. Суд у цьому зв'язку нагадує, що адвокат заявника оскаржив прийнятність використання відеокасети як доказу під час попереднього допиту свідків (*voir dire*), який фактично довелося повторити в зв'язку зі зміною судді. Він зміг навести аргументи на користь вилучення доказів як ненадійних, несправедливих або здобутих із застосуванням жорстких методів. Проте другий суддя в своїй ретельно сформульованій ухвалі визнав докази прийнятними, а заявник мав і в подальшому право оспорити їх перед судом присяжних. Суд вважає, що нічого несправедливого в тому, щоб після сумлінного напутнього слова судді залишити питання про наявність вагоміших доказів на розсуд присяжних, не було. Крім того, апеляційний суд, перевібивши обраний суддею підхід в апеляційному порядку, встановив, що той узяв до уваги всі релевантні фактори і що в його ухвалах та кінцевому напутньому слові недо-

ліків не було. Отже, на кожній стадії провадження заявникові забезпечили можливість оспорити надійність і якість такого доказу, як ідентифікація особи на основі відеозапису...

Зважаючи на ці обставини, Суд переконаний, що розгляд справи заявника в першій і апеляційній інстанції відповідав вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції. Він хотів би зазначити, що використання в ході судового розгляду матеріалів, здобутих без належної правової підстави або за допомогою незаконних засобів, загалом не порушує критерію справедливості, встановленого пунктом 1 статті 6, якщо при цьому забезпечено належні процесуальні гарантії, а характер і джерело походження матеріалу не мають дефектів, спричинених, наприклад, якимись утисками, примусом чи провокацією з боку правозастосовних органів, внаслідок чого його використання для встановлення обґрунтованості кримінального обвинувачення було б несправедливим... Отримання ж такої інформації є, скоріше, обставиною, що порушує питання про передбачену статтею 8 відповідальність Договірної Сторони за належне забезпечення права на повагу до приватного життя.

6. Визнання, зроблені за відсутності адвоката

*«Бреннан проти Сполученого Королівства»
(Brennan v United Kingdom), 39846/98, 16 жовтня 2001 року.*

53. Заявник стверджував, що через брак самостійних доказів у вигляді відео- або магнітофонних записів допитів у поліції та з огляду на відсутність соліситора обвинуваченого, останньому було доволі важко переконати суд у тому, що, всупереч свідченням поліціантів, утиски такі були. Суд погоджується, що запис допитів, так само, як і присутність адвоката підозрюваного, є захистом від неправомірних дій поліції. Однак він не переконаний у тому, що це є необхідною умовою справедливості за змістом пункту 1 статті 6. Основним пи-

танням при розгляді кожної заяви, що надходить до Суду, є те, чи заявникові забезпечили, з урахуванням обставин конкретної справи, її справедливий судовий розгляд. Суд вважає, що розгляд справи в першій інстанції на засадах змагальності сторін, в ході якого заслухали покази заявника, спеціалістів-психологів, декількох поліціантів, що брали участь у допитах, та медичних працівників поліції, які його обстежували під час тримання під вартою, міг виявити факт утисків з боку поліції. Зважаючи на такі обставини, несправедливий характер розгляду справи заявника внаслідок браку додаткових гарантій не є доведеним.

54. Що стосується посилань заявника на справу «Магі»... Суд зауважує, що та справа стосувалася екстремальнішої ситуації, коли поліція тримала заявника в одиночному ув'язненні без права листування і зносин із зовнішнім світом упродовж 48 годин, і він визнав свою вину, перш ніж йому дозволили побачитися з його адвокатом. У цій же справі доступ заявника до адвоката відклали на двадцять чотири години, а його визнання були зроблені протягом подальшого періоду, коли йому не забороняли діставати юридичні консультації...
55. Суд доходить висновку, що в тому, що стосується допитів у поліції, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції та (або) підпункту (с) пункту 3 статті 6 не було.

«Колу проти Туреччини»

(Kolu v Turkey), 35811/97, 2 серпня 2005 року.

62. ... Суд вважає, що позбавлення заявника правової допомоги під час допитів – хоч би яким було виправдання цього – погіршило право захисту, яке в подальшому не могло бути відновлене. Процедурні гарантії в цій справі не були такими, що могли перешкодити використанню зізнань, здобутих через незнання права не давати свідчень проти себе, або надати можливість протидіяти обвинувальним свідченням позивачів. Отже, заявник практично був не змозі не лише заперечити

чити проти можливості оскаржити обвинувачення тих, хто його викривав, але й також оскаржити використання зізнань, здобутих за відсутності адвоката та під час таємного арешту, спосіб здійснення якого викликає сумніви.

Оскільки касаційний суд не зміг нічого вдіяти, щоб виправити ці порушення... слід зауважити, що результат, на який спрямована стаття 6 – справедливий судовий розгляд – не був досягнутий в зазначеній судовій процедурі, якщо розглядати її в цілому.

«Салдуз проти Туреччини»

(Salduz v Turkey) [GC], 36391/02, 27 листопада 2008 року.

56. У цій справі право заявника на доступ до адвоката зазнало обмежень під час його тримання під вартою в поліції відповідно до статті 31 Закону № 3842, оскільки він був обвинувачений у скоєнні злочину, підсудного судам державної безпеки. Внаслідок цього він не мав доступу до адвоката, коли давав свідчення, відповідно, поліції, прокуророві і слідчому судді... при цьому жодного іншого обґрунтування відмови заявнику в доступі до адвоката, крім того, що це передбачено в систематичному порядку відповідними нормами закону, не запропонували. Отже, це вже суперечить відповідним вимогам статті 6...
57. Суд до того ж зауважує, що заявник дістав доступ до адвоката після того, як його ув'язнили до суду. У ході подальшого кримінального процесу він міг також вимагати виклику свідків і оспорювати доводи обвинувачення. До відома береться також і те, що заявник неодноразово спростовував зміст своїх свідчень у поліції як під час розгляду в першій інстанції, так і в порядку апеляції. Втім, як видно з матеріалів справи, розслідування було в основному завершене ще до того, як заявник постав перед слідчим суддею... Більше того, Ізмірський суд державної безпеки не тільки не ухвалив рішення з питання про прийнятність свідчень заявника, даних під час тримання

- під вартою в поліції, перш ніж переходити до розгляду справи по суті, але й використав ці свідчення як головний доказ для його засудження, попри те, що заявник їхню правильність заперечував ... Однак у зв'язку з цим суд не може не звернути уваги на те, що висновки експертизи, згадані в рішенні суду першої інстанції, свідчили на користь заявника, констатуючи неможливість установити, чи виконано напис на прапорі рукою заявника... Так само важливим є те, що всі співобвинувачені, які свідчили проти заявника у своїх свідченнях в поліції і прокуратурі, в суді від своїх свідчень відмовились і заперечували свою участь у демонстрації.
58. Отже, на заявника у цій справі безперечно негативно вплинуло те, що був обмежений його доступ до адвоката, бо свідчення, які він дав у поліції, були використані для його засудження. виправити ті дефекти, що виникли під час тримання під вартою в поліції, не могла ні допомога, надана згодом адвокатом, ні змагальний характер подальшого провадження...
59. ... у цій справі аж ніяк не можна покладатися на те, що в примітці до розписки про ознайомлення заявника з його правами, зазначено, що тому нагадали про його право зберігати мовчання...
60. Насамкінець Суд зазначає, що однією з особливостей цієї справи є вік заявника. Зважаючи на значне число міжнародно-правових документів, що стосуються надання правової допомоги неповнолітнім, які перебувають під вартою в поліції..., Суд підкреслює, що забезпечення доступу до адвоката, якщо особа під вартою є неповнолітньою, має фундаментальне значення.
61. Попри це, у справі, як зазначено вище, обмеження права на доступ до адвоката мали системний характер і їх застосовували до будь-кого, незалежно від віку, хто перебував під вартою в поліції в зв'язку зі злочином, що належав до підсудності судів державної безпеки.

62. Отже, хоч заявник і мав можливість оспорити наявні проти нього свідчення в суді першої інстанції, а відтак і в порядку апеляції, але те, що в нього не було адвоката в період тримання під вартою в поліції, завдало непоправної шкоди його праву на захист...

7. Показання з чужих слів

«X. проти Федеративної Республіки Німеччини»
(*X v Federal Republic of Germany*),
8414/78, 4 липня 1979 року, DR 17, 231.

Пункт 1 статті Конвенції. ... допускає, що з метою повного встановлення істини суд першої інстанції може спиратися на непрямі докази («свідчення з чужих слів»), за умови, що їхнє використання у конкретних обставинах не є несправедливим. У цій справі якихось ознак несправедливості у використанні непрямих доказів, на які спиралися німецькі суди, немає. Комісія відзначає, що обвинувальний вирок заявникові тут винесено, спираючись не тільки на ті докази, пов'язані з свідченнями панів А. і В. в поліції, але й на свідчення пані Г., яка на суді заявила, що дістала героїн від заявника, та на свідчення двох поліціантів, панів Г. і П., які заявили на судовому засіданні, що вони знайшли у заявника сліди зберігання і споживання наркотичних засобів. Насамкінець Комісія відзначає, що, зважаючи на розбіжності між свідченнями п. А., і В. в поліції та їхніми подальшими свідченнями в ході судового розгляду, як районному, так і земельному суду довелося розглянути питання про достовірність їхніх свідчень. Комісія вважає, що суди ретельно його дослідили і їхнє рішення щодо достовірності свідчень спірних питань у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції також не ставить.

«Гаас проти Німеччини»

(Haas v Germany) (ухв.), 73047/01, 17 листопада 2005 року.

Розглядаючи провадження в цілому й враховуючи стверджені недоліки вкупі, як і передбачають п. 1 та 3 (d) статті 6 ..., Суд зауважує, що в процесі проти заявниці було об'єднання непрямих доказів. Різні свідки під час головного слухання посилалися на свідчення свідків, яким заявниця, з різних причин, не могла поставити запитання сама або через посередників. Утім національні суди доклали значних зусиль для того, щоб здобути усні свідчення зокрема від Саїда С., і дуже ретельно оцінили письмові свідчення, які він дав під присягою, а також ті, що було відібрано в анонімних інформаторів і Б. Враховуючи, що заявницю засуджено і на підставі низки інших окремих доказів, Суд вважає, що ступінь обмеження прав захисту не суперечив гарантіям пунктів 1 та 3 (d) статті 6.

8. Показання, дані раніше, та очні ставки

«3. проти Федеративної Республіки Німеччини»

(S v Federal Republic of Germany),

8945/80, 13 грудня 1983 року, DR 39, 43.

9. ... Комісія ...відзначає, що в основу обвинувального вироку заявникові покладено не тільки протоколи його свідчень, даних у Нідерландах, а головню його власні свідчення у німецьких судах: виносячи заявникові обвинувальний вирок Франкфуртський земельний суд насамперед посилався на свідчення, які він давав у суді в зв'язку з визнаною ним раніше (під час слухань в районному суді Франкфурта) спробою придбання героїну в Амстердамі. Справді, на судовому засіданні заявник відмовився давати докладні свідчення. Він не повторив у відкритому вигляді визнання, зроблені раніше у районному суді, проте й не заперечував, що таки зробив їх, і

не спростовував. Навпаки, він доводив, що за скоєний злочин його вже достатньо покарано в Нідерландах, а в своєму кінцевому слові попросив ухвалити йому м'який вирок, зауваживши, що так він спростовує прохання адвоката про його виправдання. Комісія, з огляду на ці обставини, не вважає, що Франкфуртський земельний суд діяв несправедливо, коли ухвалив заявникові обвинувальний вирок на підставі зізнання, яке той зробив раніше на слуханні в районному суді в зв'язку з його ж заявами в ході судового розгляду, а також – стосовно інших деталей, тобто точного місцеперебування в Амстердамі, часу та кількості героїну – на підставі непрямих доказів, отриманих із Нідерландів.

«Нінн-Гансен проти Данії»

(Ninn-Hansen v Denmark) (ухв.), 28972/95, 18 травня 1999 року.

Суд нагадує, що суд імпичменту засудив заявника не на основі свідчень, колись зроблених свідками, котрих суд імпичменту також не заслуховував.

Суд вважає, що визнання судом імпичменту допустимості протоколів засідань комісії з розслідування з єдиною метою пред'явити свідкам їхні попередні свідчення не можна вважати порушенням статті 6 Конвенції. Тому-то ніяких ознак порушення статті 6 в рішенні суду імпичменту визнати допустимими протоколи засідань суду з розслідування немає.

9. Імунітети свідків

«X. проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 7306/75, 6 жовтня 1976 року, DR 7, 115.

У зв'язку з цим Комісія зазначає, що використання в суді доказів, здобутих від співника шляхом надання йому імунітету від кримінального переслідування може поставити під сумнів справедливість судового розгляду, гарантовану об-

винуваченому, і через це порушити спірне питання у світлі пункту 1 статті 6 Конвенції. Проте в цій справі спосіб здобуття свідчень від С. відкрито обговорювали із захисником та присяжними. Крім того, апеляційний суд ретельно дослідив те, чи ці обставини були належно враховані при оцінці доказів і чи були при цьому інші підтвердження. Отож Комісія доходить висновку, що аналіз судового розгляду в цілому будь-яких ознак порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не виявив.

10.Порушення національного законодавства

«Парріс проти Кіпру»

(Parris v Cyprus) (ухв.), 56354/00, 4 липня 2002 року.

Суд у цій справі бере до відома той факт, що перший огляд трупа провели двоє патологоанатомів на вказівку коронера. Оскільки висновки експертизи, на думку членів сім'ї потерпілої, не були переконливими, вони звернулися до коронера з клопотанням про дозвіл на повторну експертизу. Коронер, який на той же час уже розпорядився поховати тіло, у наданні дозволу відмовив. Проте генеральний прокурор дозвіл дав і труп дослідив повторно інший патологоанатом [доктор Мацакіс], який зробив висновок, що смерть потерпілої настала внаслідок іншої причини.

... Верховний суд підкреслив, що, крім висновків доктора Мацакіса, були й свідчення батька потерпілої, чия розповідь підтверджувала висновки доктора Мацакіса і серйозно суперечила версії, висунутій захистом заявника, згідно з якою потерпіла сама вистрибнула з вікна. До того ж Суд зауважує, що заявник мав змогу оспорити правильність другої експертизи і що захист, як видається, піддав її автора вичерпному перехресному допитові...

Більше того, Суд не може не зважати на характер і сферу застосування порушеної норми внутрішнього законодавства.

Він зазначає, що частина 2 статті 15 Закону про коронерське розслідування становить частину положень щодо огляду тіл і як така насамперед покликана, як підкреслював і уряд, забезпечити повагу до тіла померлого, а не дотримання процесуальних права обвинуваченого.

І нарешті, Суд зазначає, що заявник не забув привернути увагу судів до можливого порушення статті 6 Конвенції і що Верховний суд оцінив наслідки визнання доказів допустимими для забезпечення справедливості судового розгляду.

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що судовий розгляд у цілому був справедливим.

VII. ПРАВО НА ПОСЛУГИ ПЕРЕКЛАДАЧА

1. Застосовність

«X. проти Австрії»

(X v Austria), 6185/73, 29 травня 1975 року, DR 2, 68.

1. Заявник скаржиться, що йому не надали безкоштовної допомоги перекладача для підтримання контактів зі своїм захисником, який не володів рідною мовою заявника... Підпункт (е) пункту 3 статті 6 насправді поширюється лише на відносини між обвинувачуваним і суддею... Зважаючи на обставини цієї справи, Комісія не може не враховувати, що внаслідок непорозумінь між заявником і його адвокатом, підготування захисту ускладнилося. Проте відповідальність за такий стан слід покласти на заявника. Справді, саме від нього залежало, чи призначити іншого адвоката, що добре знав французьку, чи найняти перекладача, послуги якого йому б довелося оплачувати. Якби він не мав достатніх коштів для оплати послуг адвоката та (або) перекладача, то міг би клопотатися про надання безоплатної правової допомоги. Комісія в цьому зв'язку зазначає, що, згідно з австрійською судовою практикою, суд, призначаючи адвоката, враховує конкретні мовні

вимоги. Більше того, умови безоплатної правової допомоги можуть бути поширені й на послуги перекладача...

2. ... вивести [з пункту 3 статті 6] ... наявність загального права обвинуваченого на переклад матеріалів судової справи не можна. Комісія нагадує, що права, які гарантує пункт 3 статті 6, є правами захисту в цілому, а не правами окремо взятого обвинуваченого... Слід, отже, вказати, що частина матеріалів була викладена німецькою мовою, яку розумів адвокат заявника, тимчасом як багато інших документів – французькою, і їх заявник міг прочитати сам. Знову ж таки, з тих самих причин, які викладено вище, особисту відповідальність за решту мовних труднощів заявник має взяти на себе...

«Камасінські проти Австрії»

(Kamasinski v Austria), 9783/82, 19 грудня 1989 року.

74. Зазначене в підпункті (е) пункту 3 статті 6 право... на безоплатну допомогу перекладача поширюється не тільки на усні свідчення, які здобувають в ході судового розгляду, але й на документальні матеріали та досудове провадження. Підпункт (е) пункту 3 ... означає, що особа, «обвинувачена в учиненні кримінального правопорушення», яка не розуміє або не розмовляє мовою, використовуваною в суді, має право на безоплатну допомогу перекладача для письмового або усного перекладу всіх цих документів або свідчень у відкритому проти нього провадженні, які йому треба розуміти або передати мовою суду для забезпечення справедливого судового розгляду...

Втім підпункт (е) пункту 3 ... не вимагає письмового перекладу повністю всіх письмових доказів або офіційних документів, пов'язаних із процесом. Забезпечувана допомога перекладача має надати можливість обвинуваченому ознайомитись з наявними проти нього доводами і здійснювати захист, зокрема, даючи йому змогу викласти судові свою версію подій.

2. Обов'язковість забезпечення

«К. проти Франції»

(*K v France*), 10210/82, 7 грудня 1983 року, DR 35, 203.

7. Заявник ще стверджує, що трибунал не дав йому дозволу на користування послугами перекладача, щоб він міг вести свій захист бретонською мовою.
8. ... Як видно з рішення трибуналу, заявник народився і здобув освіту у Франції і йому не було важко розуміти й спілкуватися французькою мовою, якою вели провадження в суді. Конвенційне право на допомогу перекладача, що міститься в підпункті (е) пункту 3 статті 6, очевидно, застосовне тільки в тому випадку, коли обвинувачений не розуміє мови, використуваної в суді, чи не розмовляє нею.

«Кускани проти Сполученого Королівства»

(*Cuscani v United Kingdom*), 32771/96, 24 вересня 2002 року.

38. Суд зауважує, що питання про нібито недостатнє знання заявником англійської мови та його нездатність розуміти перебіг процесу вперше стало актуальним 4 січня 1996 року, коли його юристи повідомили суд першої інстанції про бажання заявника визнати себе винним у висунутих проти нього обвинуваченнях. На клопотання адвоката заявника суддя розпорядився забезпечити присутність перекладача на розгляді питання про покарання, що мало відбутися 26 січня 1996 року... Отже, судді дали чітко знати, що заявник мав певні труднощі з розумінням. Однак, як здається, суддя, попри свою ж власну турботу про забезпечення заявникові можливості стежити за подальшим перебігом процесу, надався впливові адвоката заявника, котрий його переконав у тому, що й сам «дасть ради»... На загальне визнання, суддя залишив відкритим питання про можливість заявника, в разі потреби, попросити допомогти свого брата з перекладом. Суд, однак, думає, що перевірка потреби заявника в перекла-

ді було тим питанням, розв'язувати яке суддя мав би за погодженням із заявником, особливо зважаючи на те, що його вже попередили про труднощі, які має сам адвокат при спілкуванні з заявником. Варто зазначити, що заявник визнав себе винним у серйозних обвинуваченнях і йому загрозувало суворе покарання позбавленням волі. Отож суддя був зобов'язаний пересвідчитися в тому, що відсутність перекладача на слуханні 26 січня 1996 року не зашкодить заявникові брати повну участь у розв'язанні питання, яке для нього мало вирішальне значення. Зважаючи на обставини цієї справи, не можна сказати, що цю вимогу задоволено застереженням за заявником можливості, без проведення суддею консультацій з останнім, покластися на неперевірені мовні навички його брата...

39. З урахуванням вищевикладеного, Суд доходить висновку про порушення пункту 1 в поєднанні з підпунктом (е) пункту 3 статті 6 Конвенції.

3. Якість

«Камасінські проти Австрії»

(Kamasinski v Austria), 9783/82, 19 грудня 1989 року.

74. ... Оскільки треба, щоб право, гарантоване підпунктом (е) пункту 3 ..., було здійсненним і ефективним, то обов'язок компетентних органів не обмежується призначенням перекладача, але може, за умови, що їх про це повідомлено в конкретних обставинах, поширюватися також і на здійснення певного подальшого контролю за адекватністю забезпечуваного перекладу...
83. ... Суд, узявши до уваги всю сукупність доказів, не вважає доведеним, ніби пан Камасінські через недоліки перекладу не міг зрозуміти, які докази проти нього наводять, або домогтися проведення допиту чи перехресного допиту свідків від його імені.

«Гусейн проти Італії»

(*Husain v Italy*) (ухв.), 18913/03, 24 лютого 2005 року.

Заявникові у цій справі забезпечили безоплатні послуги перекладача з арабської при врученні йому постанови про взяття під варту. У матеріалах справах немає нічого, що вказувало б на неточність чи іншу недостатність перекладу, який здійснював цей перекладач. Більше того, заявник не оскаржував якість перекладу, і, можливо, це навело органи влади на думку, що він розуміє зміст зазначеного документа...

4. Подальше стягнення витрат в разі безоплатного надання послуг

«Людіке ...проти Федеративної Республіки

Німеччини» (*Luedicke v Federal Republic of Germany*),

6210/73, 6877/75 і 7132/75, 28 листопада 1978 року.

46. ... звичайне значення термінів «*gratuitement*» і «*free*» у підпункті (е) пункту 3 статті 6 ... не заперечується контекстом цього підпункту і підтверджується як предметом, так і метою статті 6... Суд доходить висновку, що право, захищене підпунктом (е) пункту 3 статті 6 ... закріплює за кожним, хто не говорить чи не розуміє мови, використовуваної в суді, право на безоплатну допомогу перекладача без подальшого стягнення з нього оплати таким чином здійснених витрат.

«Іш'яр проти Болгарії»

(*Isyar v Bulgaria*), 391/03, 20 листопада 2008 року.

45. Суд нагадує про свою постійну прецедентну практику, відповідно до якої право, що його захищає підпункт е) пункту 3 статті 6, передбачає для тих, хто не розуміє мови, використовуваної в суді, або не розмовляє нею, право діста-

- вати безоплатну допомогу перекладача, при цьому не бути зобов'язаним пізніше оплатити всі видатки, пов'язані з нею...
46. Суд зазначає, що районний суд Свіленграда присудив заявникові сплатити всі витрати, здійснені на етапі попереднього слідства, а також під час розгляду справи в суді першої інстанції... Вищий касаційний суд також поклав витрати перекладача, який був залучений впродовж процедури останньої судової інстанції, на заявника... Європейський суд вважає встановленим той факт, що на заявника поклали сплатити витрати перекладача, який працював на етапі попереднього слідства та під час розгляду його справи в суді першої інстанції та верховному касаційному суді.
47. Суд зауважує, що в цій справі спостерігається певна непослідовність в судовій практиці болгарського вищого касаційного суду в питанні того, чи засуджений в кримінальному порядку може бути зобов'язаний сплатити послуги перекладача: насправді в рамках справи, подібної до цієї, той же судовий орган увільнив засудженого від обов'язку оплатити витрати на перекладача...
48. ... В цій справі Суд визнає, що застосування судами національного законодавства спричинило покладення на заявника обов'язку сплатити витрати перекладача, який був залучений для роботи в ході судового розгляду порушеної проти заявника кримінальної справи і що, відповідно, заявник був позбавлений свого права на безоплатну допомогу перекладача.

VIII. ЗАХИСТ

1. Повідомлення про висунуті обвинувачення

«Брозічек проти Італії»

(Brozicek v Italy), 10964/84, 19 грудня 1989 року.

41. На думку Суду, виходити необхідно з таких фактів. Заявник не був італійцем за походженням і не проживав в Італії. Він недвозначно поінформував відповідні італійські органи судової влади про те, що йому важко через незнання італійської розуміти зміст їхніх повідомлень. І попросив надсилати їх йому або його рідною мовою або однією з офіційних мов Організації Об'єднаних Націй.

Отримавши це прохання, італійським судовим органам було б слід ужити заходів для його задоволення, щоб забезпечити дотримання вимог підпункту (а) пункту 3 статті 6 ..., якщо лише вони не могли встановити, що заявник, насправді, достатньо знає італійську, щоб зрозуміти з повідомлення зміст листа, в якому його інформували про висунуті проти нього обвинувачення.

Такі докази з документів у справі чи з свідчень свідків, заслуханих 23 квітня 1989 року, не постають... Отож щодо цього питання було порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6...

42. З іншого боку, Суд вважає необґрунтованим твердження, згідно з яким в судовому повідомленні від 23 лютого 1976 року не зазначено «детально ... характер і підстави обвинувачення». У цьому повідомленні, яке мало дати знати панові Брозічку про відкриття справи проти нього, містився достатній перелік правопорушень, у скоєнні яких його обвинувачували, були зазначені місця і дати їхнього учинення, дано посилання на відповідні статті Кримінального кодексу, та згадано ім'я потерпілої особи.

«Жеа Каталан проти Іспанії»

(Gea Catalán v Spain), 19160/91, 10 лютого 1995 року.

25. Пан Жеа Каталан заявив про порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6... Це порушення сталося внаслідок того, що його засудили на підставі пункту 7 статті 529 Кримінального кодексу, а не на підставі пункту 1 цієї статті, на яку посилалися орган обвинувачення та сторона, що заявила цивільний позов.
28. ... Суд вважає, що оскаржувана розбіжність, безсумнівно, стала результатом простої технічної помилки, яка виникла під час друкування матеріалів, представлених у суд прокуратурою, і відтак багато разів відтворена органом переслідування й стороною, що заявила цивільний позов...
29. Зважаючи на чіткість правової кваліфікації встановлених у справі фактів, яку слідчий суддя навів у своїй постанові про взяття під варту від 1 липня 1986 року ..., Суд не бачить причин, з яких пан Жеа Каталан міг скаржитися на те, немовби йому не повідомили про всі складові частини обвинувачення, оскільки матеріали, представлені прокуратурою, опиралися на ті ж факти... Крім того, в цій справі, як справедливо зазначив і Верховний суд, ...було б абсурдно застосовувати пункт 1 статті 529 Кримінального кодексу, якщо, вдавшись до елементарної логіки, можна було б зразу зробити умовивід – нехай і не автоматичний висновок – про застосування пункту 7.
30. Отже, Суд вважає, що заявникова скарга є необґрунтованою, а тому порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6 не було...

«Де Сальвадор Торрес проти Іспанії»

(De Salvador Torres v Spain), 21525/93, 24 жовтня 1996 року.

27. Пан де Сальвадор Торрес стверджує, що його засудження за скоєння правопорушення за обтяжувальної обставини, в якій його прямо не обвинувачено, становило порушення підпункту (а) пункту 3 статті 6...

33. ... публічний характер посади заявника був невіддільним елементом обвинувачення в розтраті державних коштів, яке йому спочатку висунули, і, отже, відомим заявникові з самого початку провадження. Отож слід вважати, він усвідомлював можливість того, що суди ... при визначенні покарання дійдуть висновку, що цей основний фактичний елемент у зв'язку з таким менш серйозним складом, як розкрадання, є обтяжливою обставиною.

Отже, Суд не вбачає порушення права заявника, передбаченого підпунктом (а) пункту 3 статті 6, ... на отримання інформації про характер і підстави висунутого йому обвинувачення.

«Маточча проти Італії»

(Mattocchia v Italy), 23969/94, 25 липня 2000 року.

71. ... Суд усвідомлює, що суди, які розглядають справи про з'валтування, порушують дуже делікатні та важливі питання, які викликають велике занепокоєння в суспільстві, і що справи, пов'язані з молоддю або психічнохворими, часто дуже ускладнюють завдання обвинувачення та суддів в здобутті доказів під час проваджень. Проте Суд вважає, що у цій справі перед захистом постали надзвичайні труднощі. Оскільки інформацію, яка містилася в обвинуваченні, була нечіткою стосовно важливих деталей з приводу часу та місця, її постійно заперечували і виправляли під час суду, та з огляду на тривалий період між переданням до суду і самим судовим розглядом (понад три з половиною роки) порівняно з оперативністю, з якою проведено суд (менше місяця), справедливості вимагала, щоб заявникові надали більше можливостей і засобів для практичного та ефективного захисту, наприклад, виклику свідків для встановлення алібі.
72. Виходячи з цього, Суд визнає, що право заявника на отримання докладної інформації щодо суті та причини обвинувачення, висунутого проти нього, та його право мати достатньо

часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені.

«Садак і інші проти Туреччини»

(Sadak and Others v Turkey),

29900/96, 29901/96, 29902/96 і 29903/96, 17 липня 2001 року.

56. ... Суд вважає, що належність до нелегальної воєнізованої організації не була органічним елементом складу злочину, в якому заявників обвинувачували із самого початку процесу.
57. Отже, Суд дійшов висновку, що суд державної безпеки Анкари, застосувавши безперечно належне йому право змінювати кваліфікацію підсудних йому фактів, повинен був надати заявникам можливість практично та ефективно здійснити їхнє право на захист проти цього обвинувачення, зокрема виділивши їм для цього потрібний час. Однак із матеріалів справи випливає, що суд державної безпеки, який міг би, наприклад, після зміни кваліфікації фактів ухвалити рішення про відстрочку слухань, не дав заявникам змоги організувати свій захист проти нового обвинувачення, про яке їм сповістили лише в останній день процесу, напередодні оголошення вироку суду, коли вже, очевидно, це було пізно. До того ж у день останнього судового засідання адвокати заявників були відсутні. Незалежно від причини цієї відсутності залишається фактом те, що заявники не могли проконсультуватися зі своїми адвокатами з питання про зміну кваліфікації фактів стороною обвинувачення і судом державної безпеки.
58. Зваживши вищевикладені міркування, Суд доходить висновку, що право заявників бути детально поінформованими про характер і підстави висунутого їм обвинувачення та їхнє право мати досить часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені...

«Водель проти Франції»

(Vaudelle v France), 35683/97, 30 січня 2001 року.

58. ...Заявника обвинуватили в правопорушенні сексуального характеру, вчиненому щодо неповнолітніх віком до п'ятнадцяти років. Отож правопорушення було особливо тяжким, як підкреслив і сам суд у кримінальних справах... Характер правопорушення вимагав також оцінити розумовий стан заявника, оскільки після того, як його допитали в жандармерії, прокурор ухвалив постанову про проведення психіатричної експертизи заявника. Проте заявник не з'явився ні в один із двох призначених днів і не представив жодного пояснення своєї неявки, тому Суд у кримінальних справах не міг знати причини його відсутності.
65. ... Суд вважає, що в такій, як ця, справі, що стосується обвинувачення в здійсненні тяжкого злочину, національні органи влади в інтересах належного відправлення правосуддя мають вживати додаткових заходів. Вони могли б наказати заявникові йти на огляд до психіатра ... і з'явитися на засідання суду, а в разі невиконання, вжити заходів, щоб він був представлений своїм піклувальником або адвокатом. Це дозволило б заявникові розуміти хід провадження й бути детально проінформованим про характер і підстави висунутого проти нього обвинувачення, за змістом підпункту (а) пункту 3 Статті 6 Конвенції; це також дало б змогу судові в кримінальних справах постановити цілком справедливе рішення. Однак цього не відбулося.
66. Отже, з огляду на особливі обставини цієї справи, Суд вважає, що було порушення статті 6 Конвенції.

«Міро проти Франції»

(Miraux v France), 73529/01, 26 вересня 2006 року.

33. В цій справі Європейський суд зауважує, що оскільки зазначене питання було порушене наприкінці обговорення в суді

присяжних перед тим, як журі присяжних вийшло до дорадчої кімнати для ухвалення постанови, саме перекваліфікування уточнено лише у відповіді на це поставлене питання під час виголошення постанови. Отже, оскільки застосування статті 352 Кримінально-процесуального кодексу могло відіграти лише превентивну роль, в розпорядженні заявника не було жодного способу оскарження з тим, щоб представити свої аргументи захисту у відповідь на перекваліфікування, яке відбулось...

35. Окрім того, подання справи на розгляд суду присяжних Сен-Марітіма мало на меті лише означення термінів «спроба зґвалтування» та «сексуальні домагання із застосуванням насильства», і лише наприкінці слухань постало додаткове запитання, в результаті розгляду якого відбулось зазначене перекваліфікування. Оскільки питання про кваліфікацію злочину як «зґвалтування» розглянуте в попередньому поданні, датованому 18 лютого 1997 року, і визнане недійсним касаційним судом 21 травня 1997 року, потім воно було умисно відхилене рішенням, ухваленим в результаті звернення до суду присяжних 23 жовтня 1997 року, то заявник міг підставно вважати, що він надалі не захищатиметься від обвинувачень у «зґвалтуванні», а зосередить свій захист на врешті-решт закріпленому означенні «спроба зґвалтування». Європейський суд вважає, що з огляду на ці елементи – «необхідність вжити окремих спеціальних заходів для повідомлення обвинувачуваному про висунуте проти нього обвинувачення» та визначальну роль, яку відіграє акт обвинувачення в ході розгляду кримінальної справи... не встановлено, що заявник усвідомлював можливість засудження його за вчинення акту насильства...
36. Суд вважає на те, що, безсумнівно, правова база «зґвалтування» та «спроби зґвалтування» є однією і тією ж, тобто, йдеться про статтю 222–23 кримінального кодексу, і що в загальнішому сенсі, відповідно до кримінального права Франції,

особу, яка намагається вчинити злочин, вважають автором злочину, тобто такою ж самою, як і особа, що вчинила злочин... Однак можна зауважити, що ці два правопорушення, які фігурують в цій справі – зґвалтування та спроба зґвалтування – суттєво різняться рівнем їхньої реалізації. Справді, на відміну від скоєного правопорушення, яке передбачає матеріальну реалізацію злочинного наміру через певний досягнутий результат, спроба характеризується початком виконання, тобто частковою реалізацією правопорушення, яке полягає в діях, що спрямовані безпосередньо на здійснення цього правопорушення і вчиняються з таким наміром, при цьому нема добровільної відмови припинити такі дії з боку того, хто їх вчиняє. Отже, «зґвалтування» вимагає досягнення специфічного результату, тобто статевого проникнення, тоді як цей елемент не був необхідним для того, щоб висунути заявникові обвинувачення у правопорушенні, яке полягало в «спробі зґвалтування». Тому, можна стверджувати, що є різниця в рівні серйозності цих двох правопорушень, яка, поза всяким сумнівом, впливає на оцінку фактів та визначення вини засідателями, тим більше, що судді-засідателі зазвичай особливо переймаються долею жертв, зокрема, коли останні потерпають в результаті правопорушень сексуального характеру, – суб'єктивно та всупереч психологічній травмі, яку дістає жертва в кожному випадку, спроба є менш «осудною», аніж вчинений злочин. Отже, якщо зловмисник, який вчинив спробу зґвалтування, може бути засуджений і до максимальної міри покарання, яка тотожна тій, до якої може бути засуджений злочинець, що вчинив злочин, можна припускати, що суд присяжних візьме до уваги при визначенні рівня вини різницю між спробою вчинити злочин і вчиненням самого злочину, коли порівнювати їх з огляду на «реальну» шкоду та рівень завданої шкоди. Тому можна вірогідно вважати, що зміна кваліфікації, якою оперували в процесі розгляду справи в суді присяжних, була здатна потягнути за собою тяжчу міру

покарання, до якої міг бути засуджений заявник, при цьому він не мав можливості підготувати та представити свої матеріали захисту стосовно нової кваліфікації та її наслідків, в цьому разі йдеться про міру покарання, яка могла бути виголошена в конкретних термінах. Європейський суд також наголошує на тому, що коли максимальним застосовним терміном покарання було 14 років позбавлення волі, заявника засуджено до 12 років перебування у в'язниці, тобто на термін, який був дуже близьким до максимального.

37. З огляду на всі ці елементи, Європейський суд вважає, що було порушене право заявника бути детально поінформованим про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього, так само як і його право мати час та можливості, необхідні для його захисту.

2. Виклик у судове засідання

«X проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 8231/78, 6 березня 1982 року, DR 28, 5.

2. ... З іншого боку, виглядає, що заявник був повідомлений про точну дату судового розгляду аж напередодні його початку. Комісія вважає бажаним інформувати обвинувачених про дату і місце проведення судового засідання за якийсь розумний строк заздалегідь. Однак цей окремий аспект судового розгляду справи заявника самий по собі не можна вважати в цій справі визначальним для розв'язання питання про те, чи забезпечили заявникові справедливий судовий розгляд. З огляду на те, що він мав достатньо часу для підготування свого захисту, та беручи до уваги судовий процес сукупно, Комісія переконана, що умови, в яких суд розглянув справу заявника, були сумісні з поняттям справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Водель проти Франції»

(*Vaudelle v France*), 35683/97, 30 січня 2001 року.

Див. вище.

3. Достатній час і можливості

«Феррарі-Браво проти Італії»

(*Ferrari-Bravo v Italy*), 9627/81, 14 березня 1984 року, DR 37, 15.

23. У цьому зв'язку заявник також стверджує, що його адвокатам не дали часу й можливостей, які їм були необхідні для підготування його захисту (підпункт (b) пункту 3 статті 6).

Комісія наголошує, що заявник не довів, як той факт, що його адвокати мали лише два місяці для вивчення матеріалів справи [яка нараховувала понад 56000 сторінок], перш ніж слідчий суддя віддав його до суду, порушив те право, на яке він претендує. Вона зазначає, що судовий розгляд ще триває. Отже, у матеріалах справи немає нічого, що б вказувало на порушення цього положення.

«Падін Жестозо проти Іспанії»

(*Padin Gestoso v Spain*), 39519/98 (ухв.), 8 грудня 1998 року.

2. Заявник скаржився, що після його арешту в червні 1990 року його адвокатам довелося чекати до серпня 1990 року, перш ніж вони змогли ознайомитися з матеріалами справи ... Суд зазначає, що тоді, коли слідчий суддя 11 червня 1990 року висунув заявникові обвинувачення й наказав взяти його під варту, йому призначили адвоката у межах системи правової допомоги для захисту його інтересів на період одиночного ув'язнення, який тривав до 6 серпня 1990 року. Заявник у зв'язку з цим не заперечує того, що для підготування свого захисту він мав змогу говорити з адвокатом, призначеним у межах системи правової допомоги. Крім того, заявник ви-

знав, що з того моменту, коли одиночне ув'язнення скасували, тобто з 6 серпня 1990 року, він мав доступ до матеріалів справи. Суд зазначає, зокрема, що після того, як 19 лютого 1992 року матеріали на сорок сім обвинувачених, зокрема й заявника, були передані на розгляд палати у кримінальних справах Верховного суду, цей суд своїм рішенням від 29 жовтня 1992 року ухвалив, щоб кожному їхньому адвокату надали копії всіх матеріалів слідчої справи, яка перевищувала вісімдесят томів, щоб вони могли провести попередню кваліфікацію правопорушень. Суд тому відзначає, що розслідування цієї справи тривало протягом декількох років, отож заявник після того, як 11 червня 1990 року йому вручили повідомлення про висунення обвинувачень, мав достатньо часу для підготування свого захисту, що і є основною метою підпункту (b) пункту 3 статті 6 Конвенції. До того ж у матеріалах немає нічого, що підтверджує висновок, ніби після скасування постанови про таємний характер розслідування 6 серпня 1990 року заявник мав якісь перешкоди, що заважали б йому давати вказівки або консультуватися з його адвокатом для підготування версії захисту. Виходячи з цього, Суд вважає, що цю частину скарги належить відхилити як явно необґрунтовану...

«Оджалан проти Туреччини»

(Öcalan v Turkey), 46221/99 [GC], 12 травня 2005 року.

134. Після перших двох відвідувань його адвокатів, між якими був проміжок приблизно у два тижні, контакти між заявником і його адвокатами були обмежені до двох зустрічей тривалістю 1 година на тиждень...
137. ...Суд вважає, що одним із факторів, який ускладнив підготування захисту заявника було обмеження кількості і тривалості його зустрічей з адвокатами...
144. ... Той факт, що заявник не дістав належного доступу до будь-яких документів у матеріалах справи, окрім обвинувального

висновку, теж збільшило труднощі, що виникали в ході підготування його захисту...

147. ... Велика палата погоджується з висновками Палати щодо труднощів, з якими стикалися адвокати заявника при здобутті доступу до матеріалів судової справи і які посилювалися через ті ж проблеми, що виникали і в заявника:

«...Юристи заявника отримали справу обсягом в 17000 сторінок десь за два тижні до початку розгляду в суді національної безпеки. Оскільки обмеження, запроваджені щодо кількості й тривалості їхніх відвідувань, не давали адвокатам заявника змоги передавати зміст документів у справі їхньому клієнтові аж до 2 червня 1999 року чи залучати його до її вивчення та аналізу, то вони опинилися в ситуації, в якій готувати версію захисту стало особливо складно. Подальші події в ході процесу не дозволили їм здолати ці труднощі: розгляд справи відбувався швидкими темпами; слухання тривали без перерви до 8 червня 1999 року, а 23 червня 1999 року адвокатам заявника запропоновано викласти їхні аргументи щодо всіх долучених до справи доказів, у тому числі й прийнятих у засіданні.»

«Махфі проти Франції»

(Makhfi v France), 59335/00, 19 жовтня 2004 року.

34. Європейський суд зазначає, що в цій справі заявник був обвинувачений у згвалтуваннях, крадіжці, вчиненій групою осіб, та за рецидив злочинів, і постав перед судом присяжних.
35. Слухання в суді присяжних розпочалися 4 грудня о 9 годині 15 хвилин. Цього ж дня судові засідання відбувалися з 9.15 до 13.00, пізніше з 14.30 до 16.40, з 17.00 до 20.00 та з 21.00 до 00.30. Під час цієї останньої перерви в засіданні адвокат заявника висловив клопотання про перенесення слухань, посилаючись на право на захист.
36. Це клопотання суд відхилив, слухання відновилися о 1.00 ночі 5 грудня і тривали до 4.00.
37. Європейський суд також зазначає, що після того, як о 4.25 ранку знову розпочалось засідання, адвокат заявника виступив із

- захисною промовою після виступу іншого адвоката, який захищав спіовбвинувачуваного, приблизно о 5 ранку, після обговорень, які тривали 15 годин 45 хвилин. Обвинувачувані, серед яких був і заявник, мали слово наприкінці.
38. Судові слухання продовжилися і цього дня до загальної тривалості 17 годин 15 хвилин, по завершенні слухань суд вийшов для наради. Європейський суд також наголошує на тому, що суд присяжних у складі суддів та присяжних засідателів радився з 6.15 до 8.15 ранку 5 грудня. В результаті заявника засуджено до 8 років позбавлення свободи.
39. Суд нагадує, що він уже зазначав те, що втома спричинює такий стан обвинувачених, коли ослаблюється моральний та фізичний опір в момент, коли «вони перебувають на дуже важливих для них слуханнях, якщо брати до уваги серйозність правопорушень, в яких їх обвинувачують, та міри покарання, яка їм загрожує. Попри підтримку їхніх адвокатів, які мали можливість викласти свої доводи, цей факт, на жаль, сам по собі, безсумнівно, послабив їхню позицію у критичний момент, коли вони потребували мобілізації всіх своїх ресурсів для власного захисту, зокрема для того, щоб від самого початку слухань сміливо виступати під час відповідей на запитання та для того, щоб ефективно радитись зі своїми адвокатами»...
40. На думку Суду, першочерговим є те, щоб не лише обвинувачувані, але також і їхні захисники могли долучатись до обговорення, відповідати на запитання та виступати з адвокатськими промовами, при цьому не перебуваючи в надто втомленому стані. Подібним чином надзвичайно важливим є те, щоб судді та присяжні мали можливість концентрувати увагу на тому, як відбувається обговорення і бути в змозі ухвалити аргументоване рішення.
41. Суд вважає, що в цій справі була подібна ситуація. На його думку, описані вище умови ... не можуть відповідати вимогам безстороннього судового розгляду, та, зокрема, дотриманню прав захисту та змагальності.

42. Отже, порушено пункт 3 статті 6 Конвенції у поєднанні з пунктом 1.

«Галстян проти Вірменії»

(Galstyan v Armenia), 26986/03, 15 листопада 2007 року.

85. Суд у цій справі відзначає, що справу заявника розглянуто в рамках прискореної процедури, передбаченої Кодексом адміністративних правопорушень (КАП): відповідно до статті 277 КАП, справи про дрібне хуліганство мали бути розглянуті протягом одного дня. Суд нагадує, що наявність і використання прискореної процедури розгляду кримінальних справ саме по собі не суперечить статті 6 Конвенції, за умови, що вона забезпечує необхідні механізми захисту та гарантії, які в ній містяться... Урядові не вдалося навести переконливі докази того, що заявник міг однозначно користуватися, як за законом, так і на практиці, правом на відтермінування розгляду його справи для підготування свого захисту, і що така відстрочка, можливо, була б надана, якщо б заявник звернувся з відповідним клопотанням...
86. Суд бере до відома, що, на переконання уряду, досудове провадження тривало загалом дві години – з 17:30 до 19:30. Уряд стверджував, що, оскільки справа заявника була нескладною, то двох годин було досить, враховуючи, що він відмовився від адвоката, не скористався своїм правом заявити клопотання і відводи та добровільно підписав протокол про адміністративне правопорушення. Суд, однак, вважає, що саме лише те, що заявник підписав документ, у якому заявив, що не бажає мати адвоката і вирішує захищати себе особисто, не означає, що йому не треба було надати достатній час і можливості для ефективного підготування до судового розгляду. Так само і те, що заявник не подавав будь-яких конкретних клопотань упродовж короткої досудової стадії не обов'язково означає, ніби йому не потрібен був додатковий час, щоб в належних умовах правильно оцінити висунуті йому обвинувачення і розглянути

різні дієві варіанти свого захисту. І нарешті, Суд погоджується з тим, що заявник мав змогу відмовитися підписувати протокол про адміністративне правопорушення. Однак всупереч тому, що заявляє уряд, ні в законі, ні в матеріалах справи про адміністративне правопорушення ніщо не змушує думати, ніби заявник, підписуючи протокол, мав на меті щось інше, ніж підтвердити те, що він з ним ознайомлений і знає про свої права та висунуті проти нього обвинувачення.

87. Суд відзначає, що протокол про адміністративне правопорушення, який містив обвинувачення та був головним доказом щодо заявника, не зазначав точного часу, коли йому був пред'явлений цей документ, і скільки часу йому дали на ознайомлення з ним. Неможливо цього встановити й стосовно до поліційного протоколу та інших матеріалів, підготовлених співробітниками поліції. Сторони не дійшли згоди щодо точної тривалості досудового провадження, але, очевидно, що цей період у будь-якому випадку не тривав більше кількох годин. Суд також відзначає, що протягом цього часу заявник перебував або по дорозі до суду або в відділенні міліції без будь-яких контактів із зовнішнім світом. Більше того, протягом свого короткого перебування у відділенні міліції, заявник мав взяти участь у ряді слідчих заходів, серед яких допит і обшук. Навіть якщо погодитися з тим, що справа заявника була нескладною, Суд сумнівається в тому, що обставини, в яких відбувалося провадження в справі заявника, від моменту його арешту до самого засудження, були такими, щоб забезпечити йому змогу належно ознайомитися та як слід оцінити обвинувачення і наявні проти нього докази, а також розробити потенційно виграшну лінію захисту.
88. Суд доходить висновку, що заявникові не надано досить часу і можливостей для підготування свого захисту. Отож було порушення пункту 3 статті 6, взятого в поєднанні з пунктом 1 статті 6.

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

222. У цій справі Суд бере до уваги свої ... висновки у світлі статті 3 Конвенції про те, що заявника тримали під вартою, транспортували й утримували в камерах суду в надзвичайно жорстких умовах, без належного доступу до природного освітлення й повітря та належного харчування. Заявник не міг читати або писати, оскільки перебував у суді на дуже малій площі разом із багатьма іншими ув'язненими. Страждання й безвихідність, які повинен був почувати заявник у зв'язку з нелюдськими умовами транспортування й тримання, безсумнівно, погіршували його здатність до зосередження й інтенсивної розумової діяльності в години, що безпосередньо передували судовим засіданням. Справді, йому надавала допомогу група адвокатів, які могли робити заяви від його імені. Проте, беручи до уваги характер питань, поставлених під час судового розгляду, і їхній тісний зв'язок зі сферою компетенції заявника, Суд вважає, що його можливість ефективно інструктувати адвокатів і консультуватися з ними мала першорядну важливість. Сукупний вплив вищевказаних умов і недостатність наявних у нього можливостей не давали жодної змоги заявникові завчасно підготуватися до захисту, а надто зважаючи на те, що він не міг переглядати матеріали своєї справи чи свої нотатки в камері.
223. Суд, отже, постановляє, що заявникові не були надані достатні умови для підготування свого захисту, що йшло всупереч вимогам справедливого суду й рівності можливостей сторін.

4. Пред'явлення доказів обвинувачення

а. Доступ до матеріалів справи

«М'еле проти Франції (№ 2)»

(*Miailhe v France*), 18978/91, 26 вересня 1996 року.

44. ... Крім того, з їхніх рішень є очевидним, що вони обґрунтували свої ухвали, зокрема і з таких питань, як встановлення місця проживання для цілей оподаткування, тільки з посиланням на документи в матеріалах справи, щодо яких сторони давали пояснення в судовому засіданні, забезпечуючи тим самим справедливість розгляду справи заявника. Тому-то ненадання певних документів під час проведення консультацій за СІФ чи здійснення процесуальних дій у суді не порушувало прав пана М'еле на захист або принцип рівності процесуальних сторін...

«Фуше проти Франції»

(*Foucher v France*), 22209/93, 18 березня 1997 року.

35. У цій справі вирішальне значення мають три міркування.

По-перше, пан Фуше вирішив сам вести свій захист, на що він мав право як відповідно до прямо встановлених положень Конвенції, так і відповідно до національного законодавства ...

По-друге, оскільки справу заявника передали безпосередньо на розгляд поліцейного суду без проведення попереднього розслідування, то питання про забезпечення конфіденційності розслідування не виникало.

І нарешті, засудження заявника Канським апеляційним судом опиралося тільки на складений егерями офіційний протокол, який, відповідно до статті 537 Кримінально-процесуального кодексу ..., був надійним доказом при недоведеності протилежного.

36. Суд ... тому вважає, що заявникові для того, щоб він міг оспирити офіційний протокол щодо нього, було важливо дістати доступ до матеріалів його справи та отримати копії документів, які в ній містилися ...

Оскільки такого доступу він не мав, то його позбавили змоги достатнім чином підготуватися до захисту і не забезпечили рівних процесуальних можливостей, що суперечило вимогам пункту 1 статті 6 Конвенції, узятого в поєднанні з пунктом 3 статті 6...

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

215. Уряд підтвердив, що заявникові в наданні копії обвинувального висновку відмовлено на підставі того, що він містив секретні відомості. Протягом усього часу судового розгляду він зберігався або в спецвідділі слідчого ізолятора, або в спеціальній канцелярії міського суду, звідки його не можна було виносити. Уряд не заперечував твердження заявника про те, що всі інші матеріали справи й записи, зроблені як заявником, так і його представниками під час судових слухань, після засідань підлягали здачі до спеціальної канцелярії.
216. Суд допускає, що міркування національної безпеки можуть за певних обставин спричинити процесуальні обмеження в справах, які зачіпають державну таємницю. Проте, навіть якщо стоїть питання про національну безпеку, поняття законності й верховенства права в демократичному суспільстві вимагають, щоб заходи, які зачіпають фундаментальні права, такі як право на справедливий судовий розгляд, мали законну підставу й відповідали досягненню їхніх захисних функцій. У цій справі уряд не послався ні на один закон, підзаконний акт або іншу норму внутрішнього права, яка регулює діяльність спецвідділів слідчих ізоляторів або спеціальних канцелярій судів. Не висунув він і жодних обґрунтувань широких обмежень на доступ заявника до матеріалів справи. Він не пояс-

нив, чому національні органи влади не могли скласти обвинувальний висновок таким чином, щоб секретні відомості в ньому містилися в окремому додатку, який би і був єдиною його частиною з обмеженим доступом. Так само не виглядає, щоб російські органи влади розглядали доцільність відокремлення тих матеріалів справи, які становлять державну таємницю, від усіх інших – таких, наприклад, як процесуальні рішення суду, доступ до яких загалом має бути необмеженим. І нарешті, Суд вважає, що той факт, що заявник і його захисники не могли взяти свої нотатки, щоб показати їх експертові або використати їх якимось інакше, практично не давав їм змоги користуватися інформацією, яку ті містили, бо в цій справі їм доводилося покладатися тільки на свою пам'ять ...

217. Суд уже встановлював, що необмежений доступ до матеріалів справи й необмежене використання всіх записів, зокрема й можливість отримати за потреби копії відповідних документів, є важливими гарантіями справедливого судового розгляду в межах люстраційного провадження. Нездатність забезпечити такий доступ спонукало Суд зробити в своїй оцінці висновок про порушення принципу процесуальної рівності сторін ... Цей висновок застосовний тим більше до обставин цієї справи, у якій заявник постав перед судом і ризикував утратити не тільки свою репутацію чи право обіймати державну посаду (як у люстраційному провадженні), але й свою свободу. Крім того, як Суд вже встановив вище, обмеження заявника на доступ до матеріалів справи й нотаток не мали обґрунтування в національному праві та були надміру широкими за обсягом.
218. Отож Суд доходить висновку, що факт ненадання заявникові і його захисникам належного доступу до документів та обмеження їх у користуванні власними нотатками, ще більше ускладнив підготування його захисту.

«Натунен проти Фінляндії»

(*Natunen v Finland*), 21022/04, 31 березня 2009 року.

44. Звертаючись до цієї справи, Суд зазначає, що представлені матеріали не дозволяють перевірити число знищених матеріалів або їхній зміст. Уряд, однак, не спростовував твердження заявника про те, що кількість таких записів була доволі значною. Не надав він і якоїсь конкретної інформації щодо їхнього змісту ...
46. Суд повторює, що вимоги статті 6 передбачають, що, наводячи конкретні мотиви клопотання про розкриття певних доказів, які могли дати обвинуваченому можливість виправдати себе, він повинен мати право на те, щоб обґрунтованість цих мотивів дослідив суд. Хоч заявникові в цій справі мав би бути відомий зміст знищених записів у тій мірі, в якій вони його стосувалися, і навіть якщо він мав змогу ставити в ході судового розгляду запитання щодо всіх розмов з іншими підсудними, Суд підкреслює, що національні суди не визнали твердження підсудних про купівлю незаконної зброї достовірними через брак інших доказів на підтвердження цього ... Крім того, апеляційний суд не відмовлявся видати наказ про розкриття змісту записів, щодо яких був зроблений запит, з причини ненаведення заявником конкретних прийнятих причин такого запиту. Натомість він відмовився ухвалювати рішення з цього питання, бо записи були вже знищені і, отже, їхній зміст не міг бути розкритий захистові або пред'явлений суду ...
47. І хоч поліція та прокуратура за законом були зобов'язані брати до уваги і ті факти, що свідчать на користь підозрюваного, і ті, що проти нього, та порядок, за якого слідчий орган сам, навіть співпрацюючи з прокуратурою, намагається оцінити, що може мати стосунок до справи, а що ні, не може відповідати вимогам пункту 1 статті 6. Більше того, незрозуміло, якою мірою прокуратура була фактично причетна до рішення про знищення тих записів, які не були долучені до матеріалів справи. У цій справі знищення певних відомостей, здобутих шляхом прослухову-

вання телефонних розмов, не дало змоги захистові перевірити свої припущення щодо їхньої релевантності і довести правильність останніх у судах першої інстанції.

- 48 ...у цій справі рішення щодо нерозкритих доказів, імовірно, було ухвалене ще в ході попереднього слідства без надання захистові можливості взяти участь у процесі його ухвалення.
49. ... Суд також відзначає, що оспорюваний захід був обумовлений дефектом законодавства, яке не забезпечувало належних гарантій захистові, а не якимись неправомірними діями органів влади, що були зобов'язані за чинним на той час законом знищити оспорювані записи... Суд зазначає, що в урядовому законопроекті про внесення змін до Закону про примусові заходи те, що відомості, які підтверджують невинуватість підозрюваного, можуть бути знищені до постановлення рішення у справі, було віднесене до проблематичних питань... З метою ефективнішого забезпечення прав на захист до відповідного положення були внесені зміни, що набирають чинності 1 січня 2004 року. Ця поправка, однак, прийшло надто пізно для заявника.
50. З урахуванням вищевикладеного, Суд доходить висновку, що було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції в поєднанні з пунктом 3(b) статті 6.

b. Відмова у наданні доказів з посиланням на суспільні інтереси

*«Роу і Девіс проти Сполученого Королівства»
(Rowe and Davis v United Kingdom) [GC],
28901/95, 16 лютого 2000 року.*

63. Під час суду над заявниками в першій інстанції обвинувачення вирішило, не повідомляючи про це суддю, з міркувань захисту суспільних інтересів. Такий порядок, згідно з яким обвинувачення саме намагається оцінити значення прихову-

ваних відомостей для захисту і зіставляє його з суспільними інтересами у збереженні цих відомостей в таємниці, не може задовольняти згадані вище вимоги пункту 1 статті 6...

64. Справді, на початку розгляду справи заявників в порядку апеляції, адвокати обвинувачення повідомили захист, що певні відомості не будуть розголошені, не розкриваючи, однак, характеру цих відомостей, і в двох окремих випадках апеляційний суд розглянув нерозкриті докази у засіданні *ex parte* під час якого приймали доводи державного обвинувачення, але не були присутні представники захисту, і ухвалив рішення на користь нерозголошення.
65. Суд, проте, не вважає, що така процедура в апеляційному суді була достатньою для того, щоб відновити несправедливість, спричинену тим, що, розглядаючи справу в першій інстанції, суддя не здійснив перевірки нерозголошеної інформації. На відміну від цього судді, який спостерігав за даним свідчень і повністю ознайомився з усіма доказами та питаннями в справі, судді апеляційного суду поклалися в своєму розумінні можливої значущості нерозкритих відомостей на протоколи слухань Суду корони та на характеристику цих питань, запропоновану їм адвокатом обвинувачення. Крім того, суддя першої інстанції був би в змозі зважувати необхідність розкриття відомостей упродовж усього процесу, оцінюючи значення нерозголошуваних доказів на тій стадії виникнення нових питань, коли шляхом перехресного допиту було б можна поставити під серйозний сумнів достовірність ключових свідків і коли версія захисту ще могла мати низку різних напрямів розвитку або акцентів. На відміну від цього, апеляційний суд був зобов'язаний здійснювати свою оцінку *post factum* і міг навіть, потрапивши несвідомо під вплив вердикту присяжних про винуватість, недооцінювати значення нерозкритих доказів.
66. Отож, зрештою, те, що обвинувачення не розкрило судді відповідних доказів й не дало йому змоги ухвалити рішення щодо їхнього розкриття, позбавило заявників справедливого судового розгляду...

«P G і J H проти Сполученого Королівства»
(*P G and J H v United Kingdom*), 44787/98, 25 вересня 2001 року.

71. Суд переконався в тому, ... що захист отримував інформацію і мав дозвіл робити подання та брати участь у вищезгаданому процесі ухвалення рішень, але при цьому йому, наскільки це було можливо, не розкривали відомостей, які обвинувачення прагнуло зберегти в таємниці з міркувань захисту суспільних інтересів... Суд також відзначає, що відомості, які в цій справі не були розкриті, жодним чином не підкріплювали версію обвинувачення і ніколи не були пред'явлені присяжним. Те, що суддя весь час мав змогу оцінювати необхідність розкриття, було ще одним важливим запобіжним механізмом, бо на судді лежав обов'язок упродовж всього процесу в першій інстанції перевіряти, чи є нерозкриття доказів справедливим, чи ні. Жодної підстави думати, що судді бракувало незалежності чи безсторонності за змістом пункту 1 статті 6, не було. Він повністю ознайомився з усіма доказами й питаннями у цій справі і був у змозі контролювати те, яке значення для захисту мала приховувана інформація як до, так і в ході судового розгляду...

«Мірілашвілі проти Росії»
(*Mirilashvili v Russia*), 6293/04, 11 грудня 2008 року.

200. Насамперед Суд відзначає, що матеріали, приховані від захисту, не містять інформації про події 7–8 серпня 2000 року. Вони скоріше стосуються того, як здобуто «прямі» докази проти заявника (аудіозаписи). Проте це не применшує їхнього значення для справи. У змагальному процесі належить розглядати не тільки докази, що безпосередньо стосуються фактів цієї справи, а й інші докази, які можуть стосуватися прийнятності, достовірності й повноти перших...

202. Суд вважає, що обмеження, проти якого подано скаргу, мало законну мету. Організація кримінального судочинства з праг-

ненням захистити інформацію про подробиці таємних операцій органів міліції, є таким підходом, що відповідає цілям статті 6. Суд готовий визнати, враховуючи обставини цієї справи, що документи, запитовані заявником, могли містити певні таємні відомості, які мали значення для захисту національної безпеки. За таких обставин національний суддя користувався широкими межами розсуду при ухваленні рішень із клопотань захисту про розкриття інформації.

203. Виникає питання, чи було рішення про відмову в розкритті врівноважене адекватними процесуальними гарантіями. Суд відзначає в цьому зв'язку, що матеріали, пов'язані із санкціонуванням прослуховування телефонних розмов, були розглянуті без участі сторін суддею-головою в ході слухання 12 вересня 2002 року. Отже, рішення про приховування деяких документів було ухвалене обвинуваченням не в односторонньому порядку ..., але одним із представників судової влади.
205. ... Суд розгляне, чи оцінив суддя співвідношення суспільних інтересів і інтересів обвинувачуваного, і чи дав захисту якомога більшу можливість взяти участь в ухваленні цього рішення.
206. Суд відзначає, що важливим моментом у висновках національного суду було те, що розглянуті матеріали минулого пов'язані з оперативно-розшуковою діяльністю (ОРД), і як такі не могли бути розкриті захистові. Видається, що суд не проаналізував, чи можуть ці матеріали бути якось корисні для цілей захисту, і чи зможе їхнє розкриття, хоча б потенційно, завдати шкоди якомусь конкретному суспільному інтересу. Рішення суду спиралося на врахування типу відповідних матеріалів (матеріали, що стосується ОРД), а не на аналіз їхнього змісту.
207. Військовий суд, імовірно, не мав іншого вибору в цій ситуації, враховуючи, що Закон про оперативно-розшукову діяльність накладає абсолютну заборону на розголошення в таких ситуаціях документів, що стосуються ОРД, і не припускає з боку

судді жодного варіанту «знайти рівновагу». Проте фактом залишається те, що роль суду в ухваленні рішення щодо клопотання захисту про розкриття цієї інформації була досить обмеженою.

208. З урахуванням вищевикладеного, Суд доходить висновку, що процес ухвалення рішення містив у собі серйозні недоліки. Що стосується матеріально-правових підстав для ухвалення рішення, то Суд відзначає, що оспорюване рішення було розпливчастим та не уточнювало, якого роду секретна інформація може міститися в постанові суду від 11 липня 2000 року та в інших матеріалах, пов'язаних із цією операцією. Суд погодився вилучити зі змагального розгляду абсолютно всі матеріали. Крім того, Суд зауважує, що операція з прослуховування не була спрямована на заявника або інших співобвинувачених.
209. Загалом Суд доходить висновку, що рішення про відмову в розкритті відомостей, пов'язаних із операцією з прослуховування, не супроводжувалося адекватними процесуальними гарантіями і, крім того, не було досить обґрунтованим. Суд врахує цей аспект справи при аналізі загальної справедливості судового розгляду.

Див. також «Порушення заборони на самообвинувачення».

5. Право обвинуваченого представляти себе самостійно

«Х. проти Норвегії»

(*X v Norway*), 5923/72, 20 травня 1975 року, DR 3, 43.

Справді, згідно з формулюванням підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, кожен обвинувачений в учиненні кримінального правопорушення має право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або через брак власних коштів

для оплати юридичної допомоги захисника дістати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

У своїй прецедентній практиці ... Комісія обстоює думку, що підпункт (с) пункту 3 статті 6 гарантує, що процес у справі обвинуваченого не відбуватиметься без достатнього представлення фактів і доводів з боку захисту, а не дає обвинуваченому права самостійно вирішувати, як саме буде забезпечено його захист. Рішення про те, яким із двох варіантів, згаданих у цьому положенні, слід скористатися, а саме з права заявника захищати себе особисто чи бути представленим адвокатом, вибраним на його власний розсуд або, за певних обставин, призначеним судом, залежить від застосовного законодавства або регламенту суду.

«Х. проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 8231/78, 6 березня 1982 року, DR 28, 5.

2. ... Підпункти (b) і (с) пункту 3 статті 6 гарантують особі, обвинуваченій в учиненні кримінального правопорушення, відповідно, право дістати «час і можливості, необхідні для підготування свого захисту» та «право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд...» Однак Комісія не бачить ніяких підстав, щоб припускати, що вимоги, викладені в цих положеннях, у справі не були виконані. Вона, зокрема, відзначає, що протягом майже шести місяців після вчинення злочину, за який його врешті засуджено, заявник перебував на свободі, відпущений під заставу. Він не міг не передбачати судовий процес і, перебуваючи на волі, мав достатньо часу для підготування свого захисту і консультацій із адвокатом, якщо того забажав би. Крім того, після провадження з питання передання справи до суду ... грудня 1976 року, коли вирішено віддати його до суду, заявник мав ще місяць, хоч і в ув'язненні, щоб підготуватися до суду і провести з цього приводу консультації з адвокатом. Заявник не представив жодного доказу того, що ор-

гани влади Сполученого Королівства хоч коли-небудь йому завадили готуватися до захисту чи не дозволяли викликати адвоката. Комісія в цьому зв'язку посилається також і на те, що, призначаючи покарання, суддя прямо заявив, що заявник за власним бажанням не захотів мати адвоката.

«Коррея де Матуш проти Португалії»
(*Correia de Matos v Portugal*) (ухв.),
48188/99, 15 листопада 2001 року.

... рішення дозволяти обвинуваченому захищати себе особисто або призначити йому адвоката перебуває все ж у межах розсуду Договірних Сторін, які перебувають у кращому, ніж Суд, становищі, щоб вибирати належні засоби, з допомогою яких їхні судові системи забезпечуватимуть права захисту.

Слід підкреслити, що причини, з яких поставлено вимогу обов'язкового користування допомогою захисника на певних стадіях судочинства, на думку Суду, були достатніми та відповідали вимогам цієї справи. Цей захід, зокрема, слугує інтересам обвинуваченого, будучи спрямованим на забезпечення належного захисту його інтересів. Отож національні суди мають право вважати, що інтереси правосуддя вимагають обов'язкового призначення адвоката.

Те, що обвинувачений, як і в цій справі, сам був адвокатом – нехай навіть ім'я заявника було тимчасово вилучене з реєстру Ради баристерів – жодним чином не заперечує попередніх зауважень. Хоч загалом правильно, що юристи можуть виступати в суді особисто, відповідні суди все ж мають право вважати, що інтереси правосуддя вимагають призначення захисника, що представлятиме інтереси адвоката, якого обвинувачено в учиненні кримінального правопорушення і який саме з такої причини, можливо, не в змозі правильно оцінювати, які інтереси поставлено на кін, або, відповідно, дієво вести свій захист. На думку Суду, це питання знову ж таки

належить до меж розсуду, відведених національним органом влади.

Суд вважає, що захист заявника у цій справі проведено належним чином. У цьому зв'язку він вказує на те, що заявник і не стверджував, що він не міг представити свою власну версію фактів відповідним судам, і що його інтереси на слуханнях 15 грудня 1998 року представляв офіційно призначений захисник.

Отже, немає жодного доказу на підтримку твердження про те, що відповідний судовий розгляд був несправедливий або що права заявника на захист були порушені.

«Барбера, Мессеґе і Хабардо проти Іспанії»

(Barberà, Messegué and Jabardo v Spain), 10590/83, 6 грудня 1988 року.

69. 11 січня 1982 року, тобто за день до початку слухання справи в Верховному суді, заявники ще перебували в Барселонській в'язниці. У Мадрид вони вирушили аж увечері 11 січня і прибули туди рано-вранці наступного дня, подолавши понад 600 кілометрів у тюремному фургоні, хоча слухання мало розпочинатися о 10:30 ранку...

70. Отже, пани Барбера, Мессеґе і Хабардо мали стати перед судом, який для них, враховуючи серйозність висунутих обвинувачень та можливого покарання, був у край важливим, у стані, напевно, зниженої фізичної і психічної стійкості.

Попри допомогу з боку їхніх захисників, у яких була змога робити заяви й наводити аргументи, ця обставина, прикра сама по собі, безперечно, послабила їхнє становище в той життєво важливий момент, коли їм були потрібні всі їхні ресурси, щоб захищати себе і, зокрема, проходити допит на самому початку судового розгляду та проводити ефективні консультації зі своїми адвокатами.

«Галстян проти Вірменії»

(*Galstyan v Armenia*), 26986/03, 15 листопада 2007 року.

91. Суд зазначає, що всі матеріали, які є в його розпорядженні, вказують на те, що заявник прямо відмовився від свого права користуватися юридичною допомогою захисника як до, так і під час слухання справи в суді... Із тексту статті підпункту (с) пункту 3 статті чітко видно, що обвинувачений має вибір захищати себе «особисто або використовувати юридичну допомогу». Тому зазвичай, якщо обвинувачений бажає себе захищати сам, то, за умови, що інтереси правосуддя не вимагають іншого, це не суперечить вимогам цієї статті. У цій справі немає жодного доказу того, що заявник вирішив захищати себе сам внаслідок якихось погроз або фізичного насильства. Навіть більше, немає і доказів на підтримку заявникового твердження про те, що його «обманним шляхом» змусили відмовитись від адвоката. Попри те, що згадані доповіді ПАРЄ і організації Human Rights Watch ... містять відповідну інформацію, проте цих матеріалів недостатньо для того, щоб Суд дійшов висновку, що дії, аналогічні описаним у цих доповідях, відбулися й у конкретній справі заявника. І нарешті, зазначаючи, що заявника обвинуватили в дрібному правопорушенні і максимально можливе покарання не перевищувало 15 днів тримання під вартою, Суд не вбачає у цій справі якихось інтересів правосуддя, які б вимагали обов'язкового юридичного представництва.
92. Дійшовши висновку, що заявник із власної волі вирішив відмовитись від адвоката, Суд вважає, що органи влади не можуть нести відповідальність за те, що він не користувався юридичною допомогою під час розгляду адміністративної справи щодо нього. Отже, порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, взятих у поєднанні, не було.

6. Юридичне представництво

а. Визначення часу

«Берлінський проти Польщі»

(*Berliński v Poland*), 27715/95 і 30209/96, 20 червня 2002 року.

75. Суд нагадує, що хоч основна мета статті 6, коли йдеться про кримінальні справи, полягає у забезпеченні справедливого розгляду «судом», що уповноважений встановити «обґрунтованість будь-якого кримінального обвинувачення», звідси не випливає, що це положення Конвенції не застосовне до судового провадження...
76. ... хоча стаття 6, як правило, вимагає, щоб обвинуваченому була забезпечена змога користуватися допомогою адвоката на початкових стадіях допитів у поліції, це право, яке в Конвенції явно не сформульоване, за наявності вагомих підстав може бути обмежене. У кожному випадку питання полягає в тому, чи таке обмеження, беручи до уваги провадження в цілому, позбавило обвинуваченого справедливого судового розгляду чи ні...
77. Суд зауважує, що брак коштів у заявників для того, щоб найняти приватного представника в зв'язку з відкритим проти них кримінальним переслідуванням, не є предметом спору. Так само безперечно, що клопотання заявників про призначення адвоката державою органи влади проігнорували, в результаті чого у перших понад рік не було свого захисника. Враховуючи, що протягом цього періоду виконано цілий ряд процесуальних дій, зокрема допит заявників та їхнє медичне обстеження..., Суд не бачить жодного виправдання для цього обмеження, яке позбавило заявників права на достатній захист в ході розслідування і судового розгляду.
78. Отже, було порушення пункту 1 і підпункту 3 (с) статті 6 Конвенції.

Див. також «Право на правову допомогу».

***в. Інтереси правосуддя потребують
забезпечення з боку держави***

і. Обставини, що мають значення для справи

«Каранта проти Швейцарії»

(Quaranta v Switzerland), 12744/87, 24 травня 1991 року.

32. Щоб визначити, чи «інтереси правосуддя» потребували забезпечення заявникові безоплатної правової допомоги, Суд враховує різні критерії...
33. По-перше, слід взяти до уваги серйозність правопорушення, в якому обвинувачено пана Каранта і суворість покарання за вироком суду, яке йому загрожувало... Відповідно до пункту 1 статті 19 федерального Закону про зловживання наркотиками, застосовуваного в поєднанні зі статтею 36 Кримінального кодексу Швейцарії, максимальне покарання становило три роки позбавлення волі... У цій справі безоплатна правова допомога мала б бути забезпечена вже з огляду на те, яке покарання йому загрожувало.
34. Додатковим фактором є складність справи ... яка, щоправда, не викликала особливих труднощів з боку встановлення фактів... Але результат судового процесу мав велике значення для заявника, оскільки інкриміновані злочини вчинені протягом призначеного йому 1982 року випробувального періоду... Через це кримінальний суд мав як ухвалити постанову про можливість приведення в виконання відстроченого вироку, так і постановити рішення про призначення нового покарання. Участь адвоката в судовому розгляді створила б кращі умови для захисту обвинуваченого, зокрема в зв'язку з тим, що в розпорядженні суду був вибір із широкого спектру каральних заходів.
35. Такі питання, які самі по собі є складними, виявилися тим паче складними для пана Каранта, з огляду на його особисті обставини: він, молода повнолітня особа іноземного походження із соціально незахищених верств, без справжнього

професійного підготування, мав чималий список судимостей. Він почав вживати наркотики з 1975 року і, починаючи з 1983 року, робив це майже щодня, а у відповідний період жив разом із своєю родиною на виплати соціального забезпечення.

36. Отже, за обставин, що склалися в справі, він не міг, будучи допровадженим особисто до слідчого судді, а згодом до кримінального суду і не користуючись допомогою захисника, викласти свої доводи як слід...

«Бенгем проти Сполученого Королівства»

(*Benham v United Kingdom*), 19380/92, 10 червня 1996 року.

61. ... коли йдеться про позбавлення волі, інтереси правосуддя загалом потребують забезпечення юридичного представництва... У цій справі максимальний термін позбавлення волі, який загрожував панові Бенгему, становив 3 місяці.
62. Крім того, закон, який мусив застосувати магістрат не був цілком чітким. Зокрема, складно було з'ясувати та застосувати критерій злочинної недбалості (*culpable negligence*)...
64. З огляду на суворість покарання, що загрожувало панові Бенгему, та складність застосовного законодавства, Суд вважає, що інтереси правосуддя потребували, щоб для забезпечення справедливого судового розгляду панові Бенгему під час провадження в магістратському суді надали безоплатну правову допомогу.

«Талат Тунч проти Туреччини»

(*Talat Tunç v Turkey*), 32432/96, 27 березня 2007 року.

57. В цій справі заявника засуджено до смертної кари за вбивство матері. На додаток до цього заявник, який в процесі судового розгляду виступив із заявою про свою невинуватість, зіткнувся з труднощами в узгодженні власних зізнань, зроблених ним на стадії провадження слідства у справі.

58. З цього випливає, що друга умова, передбачена пунктом 3 статті 6, була виконана...
60. В цій справі Суд установив, що заявник 26 грудня 1994 року в прокуратурі Алашегіра заявив про те, що через висловлену жандармами загрозу піддати його жорстокому поводженню він був позбавлений можливості діяти за власною волею, коли його допитували у прокуратурі та суддя-слідчий. Не можна вважати, що заявник, який не мав професійного вишколу та походив із бідного середовища, міг би достовірно оцінити наслідки своїх дій, що полягали у відмові користуватись допомогою адвоката в ході судового розгляду кримінальної справи, де йому загрожувала смертна кара.
61. Певно ж, що перешкоди, які стояли на шляху ефективного дотримання прав на захист можна було подолати, якби національні органи, усвідомлюючи труднощі, з якими мав справу заявник, діяли активніше в напрямку забезпечення того, щоб заявник дізнався про можливість вимагати для себе безкоштовного адвоката за призначенням. Однак органи влади виявили пасивність, тим самим нехтуючи своїм обов'язком забезпечити рівність сторін в судовому процесі...
62. З огляду на це, Європейський суд вважає, що не доведено те, що заявник відмовився від свого права користуватися консультаціями адвоката за призначенням. Отже, з огляду на сувору міру покарання, до якої засуджено заявника, Суд вважає, що інтереси здійснення правосуддя потребували, щоб для досягнення рівної участі у процесі заявник повинен був мати можливість користуватись безоплатною правовою допомогою впродовж процедури судового розгляду порушеної проти нього кримінальної справи.

ii. Обов'язок відшкодування

«Круассан проти Німеччини»

(*Croissant v Germany*), 13611/88, 25 вересня 1992 року.

33. На відміну від прав, закріплених в інших положеннях пункту 3 статті 6, ... право на безоплатну правову допомогу, яке надає підпункт (с), ... не є абсолютним; таку допомогу надають тільки в тому разі, якщо обвинуваченому «бракує достатніх коштів для оплати».
35. ... згідно з нормами німецького права, якщо обвинуваченого виправдано, то він, незалежно від своїх коштів, не зобов'язаний оплачувати ні судові витрати, ні гонорари призначених судом адвокатів, а всі ці статті витрат оплачує держава. З іншого боку, засуджений загалом завжди зобов'язаний сплатити гонорар і витрати своїх адвокатів, призначених судом, оскільки це вважається нормальним наслідком обвинувального вироку.

Фінансове становище засудженого береться до уваги лише коли йдеться про процедуру примусового виконання, що розпочинається після ухвалення остаточного рішення; при цьому не є важливим те, чи мав він досить коштів під час судового розгляду: значення має тільки його становище після засудження.

36. Така система була б несумісною зі статтею 6 ... Конвенції в тому разі, якщо вона б негативно позначалася на справедливості судового розгляду. Однак не може сказати, що ця система дає такий результат в цілому або дала в цьому випадку. Як уже зазначено вище, призначення трьох захисників не суперечило вимогам статті 6... Отже, не суперечить цьому положенню і те, що заявник зобов'язаний оплатити їхні гонорари. Національні суди мали право вважати за потрібне їх призначити, а суми, що підлягають стягненню на їхню користь, не є надмірними.

... немає ніяких підстав сумніватися в тому, що якби захисник довів, що не може сплатити всю суму, були б застосовані норми відповідного законодавства й практики... У зв'язку з цим Суд вважає припустимим, відповідно до Конвенції, щоб тягар доказування браку достатніх коштів був покладений на особу, яка про це заявляє.

38. Суд робить висновок, що наказ про відшкодування не є несумісним із положеннями підпункту (с) пункту 3 статті 6...

с. Вибір

«Енслін, Баадер і Распе проти
Федеративної Республіки Німеччини»
(*Ensslin, Baader and Raspe v Federal Republic of Germany*),
7572/76, 7586/76 і 7587/76, 8 липня 1978 року, DR 14, 64.

19. ... Встановлюючи, що обвинувачений має право на допомогу захисника, вибраного на свій розсуд, підпункт (с) пункту 3 статті 6 не гарантує права на необмежену їхню кількість... Мета цього положення полягає в забезпеченні реальної можливості обом сторонам у справі представити свої доводи через надання обвинуваченим, у разі потреби, допомоги незалежного професійного юриста. Отож, обмежуючи трьома кількостями захисників, яких обвинувачений може вибрати на власний розсуд, до того ж це – що є своєю рисою, притаманною німецькій процесуальній системі – не перешкоджає суду призначити *ex officio* свого адвоката захисту, органи влади Федеративної Республіки Німеччини не порушили права, гарантованого цим положенням...
20. Відмова погодитись із призначеним захисником або його відвід є складнішим питанням як загалом, так і з огляду на наслідки. Такий захід може залякати інших потенційних захисників або породити недовіру до захисту в цілому; а ще зміна адвокатів може негативно позначитися на викладення версії захисту і зробити менш визначеною ролі баристера як

того, хто «пильнує дотримання процесуальних норм» («*the watchdog of procedural regularity*»). Утім ... право доводити свою версію за допомогою вибраного на власний розсуд захисника ... не є абсолютним: воно обмежене через право держави встановлювати певні правила участі баристерів у судочинстві ... і обов'язок захисника не порушувати певні принципи професійної етики. У цій справі деякі адвокати були відсторонені від захисту через наявність сильних підозр у тому, що вони підтримують злочинну спільноту обвинувачених. Цей захід суд ужив не просто в інтересах забезпечення процедури, адже відповідних юристів нині переслідує суд у кримінальному порядку. Їхній відвід не припинив ефективного захисту заявників, оскільки їх представляло в середньому десять захисників, і деяких з них ... вони вибрали на власний розсуд.

«Х. проти Сполученого Королівства»

(X v United Kingdom), 8295/78, 9 жовтня 1978 року, DR 15, 242.

1. ... Розглядаючи захист заявника у цілому, Комісія відзначає, що йому надали достатню можливість представити свою версію. Обмеження щодо заявникового вибору юридичних представників стосувалося лише відводу його сина на обґрунтованих підставах, пов'язаних з професійною етикою. Заявник міг вибрати будь-якого іншого баристера для свого захисту, проте, очевидно, не зробив для цього жодної спроби. Аналіз протоколів судового розгляду не свідчить про те, що в цьому захист був поставлений у не вигідне становище або про іншу несправедливість. Тому Комісія вважає, що відсторонення сина заявника від надання заявникові юридичної допомоги в суді не містить жодної ознаки порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Круассан проти Німеччини»

(Croissant v Germany), 13611/88, 25 вересня 1992 року.

27. ... Вимогу, щоб підсудному була забезпечена допомога захисника на всіх стадіях процесу в земельному суді ... – яка має паралелі в законодавстві інших Договірних Сторін – не можна, на думку Суду, вважати несумісною з положеннями Конвенції.

Знову ж таки, призначення більш ніж одного захисника саме по собі не суперечить положенням Конвенції і в певних випадках навіть може бути необхідним для забезпечення інтересів правосуддя. Однак перш ніж призначити більш як одного адвоката, суд має прислухатися до думки обвинувачуваного щодо того, скільки їх треба, особливо тоді, коли той, як у Німеччині, загалом матиме відповідні витрати в разі його засудження. Призначення, що йде врозріз з такими побажаннями, буде несумісним із поняттям справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 ... не маючи відповідного і достатнього обґрунтування.

28. ... По-перше, уникнення пауз або перерв відповідає інтересові правосуддя, що має значення в цьому контексті і цілком може виправдати призначення всупереч побажанням обвинуваченого. Крім того, призначення пана Гаузера мало й додаткову мету. Воно обґрунтоване, відповідно до рішення районного суду від 1 березня 1978 року, ... необхідністю забезпечити панові Круассану достатнє юридичне представництво впродовж всього судового розгляду, з урахуванням його ймовірної тривалості, обсягу та складності справи; земельний суд підкреслив, що вибираючи пана Гаузера, він спирався на те, що той, на його думку, мав якраз той рівень кваліфікації, якого вимагали ці обставини...

29. ... При призначенні адвокатів захисту національні суди, безумовно, мають враховувати побажання підсудного... Однак вони можуть не брати до уваги ці побажання при наявності

доречних і достатніх підстав для висновку, що це є необхідним в інтересах правосуддя.

30. У своєму рішенні від 1 березня 1978 року земельний суд підкреслив, що він вибрав пана Гаузера, оскільки вважав, що, з огляду на предмет судового розгляду, складність питань факту і права, які виникатимуть, та риси особи підсудного, той пропонував найкращі гарантії належного захисту. Крім того, він встановив, що причина, якою заявник пояснював свою нездатність довіряти панові Гаузеру, не була вагомою, і в зв'язку з цим також послався на той факт, що заявник сам вибрав інших двох призначених судом адвокатів ... Штутгартський апеляційний суд, який залишив у силі рішення районного суду, додав, що пан Гаузер був призначений тому, що, на відміну від двох згаданих адвокатів, його бюро перебувало в межах юрисдикції районного суду ..., а це, зважаючи на можливу тривалість судового розгляду, мало б свої переваги на той випадок, якби вони не змогли бути присутні...

І нарешті, на думку земельного суду, були інші вагомі причини – а саме можливий конфлікт інтересів між паном Круассаном і одним із його колишніх співробітників – для того, щоб відмовити в призначенні пана Кюнцеля...

Підстави, якими національні суди обґрунтували призначення пана Гаузера і відхилення причин, які заявник наводив на користь його відкликання, на думку Суду, є доречними і достатніми.

31. До того ж ... пан Гаузер узяв активну участь в захисті і в плануванні разом із двома іншими адвокатами стратегії захисту, що мала бути прийнятною. Отже, не можна сказати, що його призначення негативно позначилося на захисті заявника.
32. У підсумку, призначення відповідних трьох юристів не можна визнати несумісним із вимогами пунктів 3 (с) і 1 статті 6 ... узятих у поєднанні.

«Майзіт проти Росії»

(Mayzit v Russia), 63378/00, 20 січня 2005 року.

68. Суд відзначив, що стаття 47 Кримінально-процесуального кодексу установлює як загальне правило вимогу, згідно з якою захист мають здійснювати професійні адвокати-члени колегій адвокатів. Відповідно до положень цієї ж статті, Московський районний суд міг, якби визнав за доречне, дозволити матері й сестрі заявника бути його захисниками. Однак суд ухвалив, що вони, не будучи професіоналами, не зможуть забезпечити ефективний захист заявника відповідно до процесуальних вимог. Більше того, суд дійшов висновку, що через стан здоров'я або професійну зайнятість вони не змогли б достатньою мірою брати участь у судових засіданнях. На думку Суду, такі міркування були законними й переважували волю заявника...
69. Розглядаючи захист заявника в цілому, Суд відзначив, що у того були всі можливості для здійснення свого захисту. Обмеження, установлене на вибір заявником свого представника, зводилося до відмови в участі у процесі його матері й сестри на зазначених вище підставах. Заявник міг вибрати будь-якого адвоката для представлення своїх інтересів, але, мабуть, нічого для цього не зробив. Обставини справи не свідчать про те, що захист заявника тут поставлено в невідне становище, або про якісь інші ознаки несправедливості судового розгляду.

d. Кваліфікація

«В. проти Швейцарії»

(W v Switzerland), 9022/80, 13 липня 1983 року, DR 33, 21.

4. ... Саме призначення не забезпечує ефективної юридичної допомоги, оскільки адвокат, призначений з метою надання безоплатної правової допомоги може померти, серйозно захворіти, бути позбавленим змоги діяти протягом тривалого

періоду або ухилитися від виконання своїх обов'язків. Якщо органи влади отримують повідомлення про це, то повинні замінити його або змусити його виконувати своє завдання. Лише в такий спосіб можна досягти тієї мети Конвенції, яка полягає в гарантуванні не теоретичних чи ілюзорних прав, а практично здійснених та ефективних.

6. ... І справді, здається, що впродовж всього провадження органам влади не було відомо про розбіжності між заявником і його адвокатами щодо способу, у який слід вести захист, і про те, що заявник, можливо, був введений в оману щодо бажаності активніших дій з боку його адвокатів. І тільки під час проголошення вироку цей стан справ був доведений до відома судової влади разом із пропозицією надати додаткові докази. З цього моменту заявник дістав можливість користуватися ефективним захистом і підстав для втручання з боку влади не виникало. З огляду на це, Комісія вважає, що компетентні органи жодного разу не ухилились від виконання своїх зобов'язань за підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Дауд проти Португалії»

(Daud v Portugal), 22600/93, 21 квітня 1998 року.

39. ... Суд відзначає, що перший з призначених державою адвокатів, перш ніж занедужати, не вчинив жодної дії як адвокат пана Дауда, котрий безуспішно намагався самостійно себе захищати. Що стосується другого адвоката, про призначення якого заявник дізнався тільки за три дні до початку судового розгляду в кримінальному суді, то Суд вважає, що в неї не було часу, необхідного для ознайомлення зі справою, відвідання, за потреби, свого клієнта у в'язниці та підготування його захисту. Час між повідомленням про заміну адвоката ... і слуханням ... [3 дні] був замалим для серйозної, складної справи, у якій не провели судового слідства і яка завершилася ухваленням суворого вироку. Верховний суд ситуацію не виправив, оскільки у своєму рішенні від 30 червня 1993 року

оголосив скаргу неприйнятною, з огляду на недостатню обґрунтованість...

Отже, пан Дауд не користувався справжнім і ефективним захистом, як того вимагає підпункт (с) пункту 3 статті 6 ...

40. Тому Судові належить переконатися, чи повинні були відповідні органи, дотримуючись основоположного принципу незалежності адвокатури, діяти так, щоб забезпечити заявникові змогу реально скористатися з його права, яке й вони визнали.
41. Насамперед Суд зазначає, що клопотання про проведення судового розслідування, зроблене заявником 15 жовтня 1992 року, було відхилене слідчим суддею головно на тій підставі, що воно було написане по-іспанськи ...
42. У своєму листі від 15 грудня 1992 року, після того, як минуло понад вісім місяців, заявник також звернувся до суду про консультацію з адвокатом, який до того часу з ним ще не зв'язувався... Оскільки лист був написаний іноземною мовою, суддя клопотання залишив без реагування. Втім це клопотання мало б привернути увагу відповідних органів влади до явних недоліків у роботі першого з призначених офіційно адвокатів, особливо зважаючи на те, що останній після свого призначення в березні 1992 року сам ніяких заходів не зробив. З цієї причини і з урахуванням відхилення двох заяв, які під час того ж періоду зробив сам обвинувачений, судові було б треба поцікавитися, як саме адвокат виконує свій обов'язок і, можливо, замінити раніше, не чекаючи його заяви про неспроможність діяти в інтересах пана Дауда. Крім того, після призначення заміни, Лісабонський кримінальний суд, якому, певне, було відомо, що заявник доти не мав належної правової допомоги, міг би відкласти судовий розгляд з власної ініціативи. Той факт, що другий офіційно призначений адвокат не зробив такої заяви, жодного значення не має. Обставини справи вимагали, щоб суд не залишався байдужим.

«Санніно проти Італії»

(*Sannino v Italy*), 30961/03, 27 квітня 2006 року.

50. В цій справі, 18 січня 1999 року пан Г., адвокат, обраний заявником, вийшов із справи... Пан Б., адвокат, призначений судом для забезпечення юридичного представництва заявника, отримав повідомлення про дату проведення наступного слухання, але не про його призначення... Це упущення з боку органів влади частково пояснює відсутність пана Б., внаслідок якої й постала ситуація, яку оскаржує заявник, а саме те, що на кожному слуханні його представляв інший підмінний адвокат... Ніяких підстав вважати, що підмінні адвокати були ознайомлені зі справою, немає. Однак вони не зверталися з клопотанням про відкладення засідання для ознайомлення зі справою свого клієнта. Вони так само не просили допитати свідків захисту, дозвіл на виклик яких районний суд дав першим двом заявниковим адвокатам...
51. За загальним визнанням, заявник, який до 2 листопада 1999 року був присутнім на багатьох слуханнях, ніколи не звертав увагу органів влади на труднощі, з якими він зіткнувся при підготуванні свого захисту... Заявник також не зв'язувався з призначеними судом адвокатами, щоб дістати роз'яснення щодо ходу судового процесу та стратегії захисту. Він також не звертався до канцелярії суду, щоб дізнатися про результати судового розгляду його справи. Однак Суд вважає, що поведінка заявника сама по собі не звільняє органи влади від їхнього зобов'язання вживати заходів для забезпечення ефективності захисту обвинуваченого. Вищезазначені недоліки в роботі призначених судом адвокатів були такими очевидними, що органи влади були зобов'язані втрутитися. Однак ніщо не свідчить про те, що вони вжили якихось заходів для забезпечення обвинуваченому ефективного захисту та юридичного представництва.
52. Відповідно, було порушення статті 6 Конвенції.

«Богуміл проти Португалії»

(*Bogumil v Portugal*), 35228/03, 7 жовтня 2008 року.

47. Суд визнає, що під час початкової стадії судової процедури заявникові надавав допомогу адвокат-практикант, який долучався декілька разів до процесу. 15 січня 2003 року, після того, як прокурор визнав, що цей адвокат-практикант не міг представляти інтереси заявника, з огляду на тяжкість покарання, яке загрожувало заявникові в цій справі, призначено нового адвоката, якого вважали досвідченішим. Однак цей адвокат зголосився в процесі лише одного разу з проханням увільнити його від виконання адвокатських обов'язків 15 вересня 2003 року, за три дні до завершення судового процесу. Нового адвоката призначили в день засідання – вона могла ознайомитись з матеріалами справи між 10 годиною та 15.15.
48. Відповідно, слід констатувати, що з огляду на підготування та ведення справи адвокатами за призначенням результату, який стоїть перед пунктом 3 статті 6, не досягнуто. Говорячи, зокрема, про адвоката за призначенням, якого призначили в день судового засідання, то проміжок часу в приблизно п'ять годин, який був в її розпорядженні для підготування захисту, з усією очевидністю видається надто коротким для серйозної справи, яка потенційно могла завершитись ухваленням вироку із серйозним покаранням...
49. Зіткнувшись з таким «відверто недієздатним» захистом, заявник звернув на це увагу судових органів. Однак 9-та палата кримінального суду в Лісабоні не відреагувала належним чином на ці запити і не забезпечила, щоб заявникові справді надав «допомогу» адвокат за призначенням. Так, призначивши адвоката на заміну, кримінальний суд Лісабону, який мав би знати, що заявник до цього моменту не мав змоги користуватись справжньою адвокатською допомогою, міг би з власної ініціативи перенести розгляд справи в суді. Те, що адвокат за призначенням, про якого йдеться, не висловив такого клопотання, не має великого значення. Обставини цієї справи

вимагали від судових органів не залишатись пасивними та забезпечувати конкретне і ефективне дотримання прав на захист заявника...

50. Сукупність всіх цих оцінок спонукає Суд визнати недотримання пункту 1 в поєднанні з підпунктом с) пункту 3 статті 6. Отже, порушено ці положення.

d. Незалежність

«Морріс проти Сполученого Королівства»

(Morris v United Kingdom), 38784/97, 26 лютого 2002 року.

90. ... якби заявник пристав на пропозицію про надання безоплатної правової допомоги, яку Адміністрація у справах правової допомоги виклала у своєму листі від 21 квітня 1997 року, то під час розгляду його справи військовим судом міг би користуватися послугами незалежного законного представника. Натомість заявник відхилив цю пропозицію ще до того, як Адміністрація у справах правової допомоги встигла відповісти на прохання його адвоката про перегляд умов цієї пропозиції. Крім того, 2 травня 1997 року заявник офіційно підтвердив, що хоче, щоб юридичну допомогу йому надавав лише його захисник, і що він цей вибір зробив з власної волі...
91. Внаслідок цього, Суд не бачить підстав для того, щоб заявник мав якісь скарги щодо незалежності його захисника чи того, як той провадив його захист. У будь-якому разі, на підставі наданих доказів він робить висновок, що захисник не нехтував своїм обов'язком забезпечувати достатні консультації або юридичне представництво заявника, за винятком ризиків, пов'язаних із його рішенням оскаржити вердикт військового суду. Але навіть і тут заявник домагався відкриття апеляційного провадження за допомогою юридичного представника, тож ця помилка, як виявилось, не мала наслідків для заявника.

f. Обмін інформацією

i. Зустрічі

«Бонці проти Швейцарії»

(Bonzi v Switzerland), 7854/77, 12 липня 1978 року, DR 12, 185.

2. ... Через брак якихось прямо сформульованих норм, стверджувати, що право неявно гарантоване пунктом 3 статті 6 на проведення консультацій зі своїм адвокатом та обмін із ним конфіденційними вказівками чи інформацією не підлягає жодному обмеженню, не можна. У цій справі слід зазначити, що хоч візити адвоката були заборонені після ухвалення рішення про тримання обвинуваченого в одиночному ув'язненні, заявник міг вільно, під наглядом суду, письмово інформувати свого адвоката про хід слідства. Крім того, він міг би звернутися з клопотанням про послаблення його режиму ізоляції в тому, що стосується відвідин його адвокатом. У такому разі не можна говорити про те, ніби відносно і тимчасове обмеження контактів між заявником та його адвокатом, якщо його розглядати в контексті кримінального судочинства в цілому, становило відмову з боку судової влади в наданні заявникові необхідних можливостей для підготування його захисту...

«Бреннан проти Сполученого Королівства»

(Brennan v United Kingdom), 39846/98, 16 жовтня 2001 року.

61. Розглядувана консультація ... була першим випадком з моменту арешту, коли заявник міг дістати пораду адвоката. Заявника попередили, відповідно до статті 3 наказу від 1988 року ..., і, як зазначено у згаданій справі «Джон Мюррей...» ..., рішення заявника щодо того, відповідати чи ні на певні питання або піддати ризику зроблені пізніше на його адресу висновки, мало потенційно дуже велике значення для його захисту в суді...

62. ... Суд не може не дійти висновку, що присутність співробітника поліції неминуче завадила б заявникові говорити зі своїм адвокатом відверто і дала б йому привід вагатися, чи варто зачіпати питання, що мають особливе значення для порушеної проти нього справи. Як заявник, так і адвокат були попереджені, що вони не можуть згадувати якісь імена і що їхня бесіда може бути зупинена, якщо що-небудь сказане було б сприйняте, як перешкоджання розслідуванню. Недоведеність того, що в такий спосіб заявникові і його адвокату перешкодили обговорити певні питання, мало при цьому важить. Можливість обвинувачуваного вільно спілкуватися з адвокатом захисту, передбачена, крім іншого, у пункті 93 Мінімальних стандартних правил поводження з ув'язненими, була надміру обмеженою. Заявник уже зробив зізнання до зазначеної зустрічі, робив він зізнання і після неї. Безперечно, що заявникові в той час була потрібна юридична допомога і що його відповіді на наступних допитах, які мали бути проведені за відсутності його адвоката, залишалися потенційно значущими для судового розгляду й могли завдати непоправної шкоди позиції захисту заявника.
63. Тому Суд ухвалює, що присутність співробітника поліції в межах зони чутності під час першої бесіди заявника з його адвокатом порушила право заявника на ефективне здійснення своїх прав на захист і що в зв'язку з цим було порушення підпункту (с) пункту 3 Статті 6 Конвенції, взятого в поєднанні з пунктом 1 статті 6 Конвенції.

«Оджалан проти Туреччини»

(Öcalan v Turkey) [GC], 46221/99, 12 травня 2005 року.

132. Через брак якихось конкретних зауваг, заявлених сторонами з цього питання в ході провадження Великої палати, Велика палата підтримує висновки Палати:

«...Перша зустріч заявника з його адвокатами відбувалася під контролем і в полі зору й слуху співробітників спеціальних служб

і судді, які перебували в тій самій кімнаті, що й заявник та його адвокати. Спеціальні служби обмежили відвідування двадцятьма хвилинами. Стенограму зустрічі надіслано до Суду національної безпеки.

... Що ж до подальших відвідувань, ... то Суд погоджується, що після першого візиту наступні зустрічі заявника з його адвокатами відбувалися в межах чутності співробітників спеціальних служб, хоча відповідні співробітники не перебували в кімнаті, у якій ці зустрічі проходили.»

133. Велика палата згідна з оцінкою Палати щодо наслідків неспроможності заявника проводити консультації зі своїми адвокатами поза межами чутності третіх осіб:

«...право обвинуваченого на спілкування зі своїм законним представником поза межами чутності третіх осіб є частиною основних вимог справедливого судового розгляду в демократичному суспільстві і випливає з підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції. Якщо адвокат не в змозі радитися зі своїм клієнтом і мати від нього конфіденційні вказівки без такого спостереження, то його адвокатська підтримка багато в чому втрачає свою ефективність, тимчасом як Конвенція покликана гарантувати права, які є практично здійсненними і ефективними (див. «С. проти Швейцарії»...). Значення, яке для прав на захист має забезпечення конфіденційності нарад між обвинуваченим і його адвокатами, було підтверджене в різних міжнародних документах, зокрема європейських правових документах (див. «Бреннан проти Сполученого Королівства»...). Проте, як зазначено вище ..., доступ обвинуваченого до його адвоката може підлягати обмеженням за наявності вагомих підстав. Релевантним в цьому зв'язку є те, чи таке обмеження, якщо розглядати його в світлі провадження в цілому, позбавляло обвинуваченого справедливого судового розгляду.

... У цій справі Суд погоджується ..., що заявник та його адвокати на жодній стадії не мали змоги проводити консультації поза межами чутності влади. Він вважає, що неминучим наслідком такого обмеження, як під час попереднього слідства, так і розгляду справи в суді, стало те, що заявник був позбавлений змоги відкрито розмовляти зі своїми адвокатами і ставити їм запитання, що могли б виявитися важливими для підготування його захисту. Отже, права на захист зазнали значного негативного впливу.

... Суд у цьому зв'язку зауважує, що заявник на той час, коли він мав зустрічі зі своїми адвокатами, вже дав свідчення, і що після консультацій з ними він дав додаткові свідчення на засіданні Суду національної безпеки. Заявникові для ефективного здійснення захисту від висунутих проти нього серйозних обвинувачень, було важливо, щоб ці свідчення не були суперечливими. Тому Суд вважає, що заявникові було необхідно мати можливість вести розмову зі своїми адвокатами так, аби їх не чули треті особи.

... З приводу тверджень уряду, що нагляд за зустрічами заявника з його адвокатами був необхідний для забезпечення його ж безпеки, Суд зауважує, що тих адвокатів наймав сам заявник і ніяких підстав підозрювати, що вони могли загрожувати життю їхнього клієнта, не було. Дозвіл на побачення з заявником їм давали аж після того, як вони пройдуть цілу низку обшуків. Для забезпечення заявника досить було б простого візуального спостереження з боку персоналу в'язниці у поєднанні з іншими заходами.»

Отже, Суд вважає, що той факт, що заявник не мав змоги радитися з адвокатами поза межами чутності співробітників спеціальних служб, порушив права на захист.

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

204. ... адвокати заявника повинні були просити спеціальні дозволи для того, щоб відвідати його для консультацій. Дозволи були дійсні тільки на одне відвідування, і спроби адвокатів збільшити строк їхньої дії виявилися марними. Дозволи видавав орган, за яким значилася справа. Після рішення Конституційного суду про неконституційність положень Закону «Про утримання під вартою», які надавали органу, за яким значиться справа, розсуд у питаннях зустрічей з адвокатом ..., адвокат заявника дістав дозвіл на необмежену кількість зустрічей, однак до цього часу рішенням останньої інстанції вирок набув чинності. Звідси випливає, що протягом усього часу розгляду кримінальної справи заявника його відвідування адвокатами були обумовлені дозволами влади.

205. Кримінальне переслідування заявника ініціювала Федеральна служба безпеки, і вона ж виступала стороною обвинувачення. Слідчий ізолятор «Лефортово», де тримали заявника, також був підвідомчий Федеральній службі безпеки. У цих умовах орган обвинувачення мав необмежений доступ до заявника для своїх власних цілей, і здійснював повний та ефективний контроль над його контактами з адвокатами, які повинні були звертатися за дозволом до слідчого, що був офіцером Федеральної служби безпеки, щораз, коли вони хотіли відвідати його в слідчому ізоляторі. Суд відзначає заяву уряду про те, що безпричинних відмов у дозволі на відвідування адвокатом ні на одному етапі розгляду не зафіксовано. Проте у нього немає сумніву, що необхідність звертатися за окремим дозволом на кожне відвідування створювала значні практичні труднощі в здійсненні права на захист, оскільки забирало час і сили від реалізації основної мети захисту. Але ще більше занепокоєння у Суду викликає те, що ця система ставила захист у залежність від розсуду обвинувачення й у підпорядкування йому, і в такий спосіб ліквідувала зовнішні ознаки процесуальної рівності сторін. Кілька разів Федеральна служба безпеки зловживала своїм панівним становищем у цьому питанні, відмовившись прийняти клопотання пані Москаленко про дозвіл на необмежену кількість візитів або пригрозивши їй порушенням кримінальної справи, хоч не було яких-небудь доказів того, щодо того, що дозвіл підроблено...
206. Суд до того ж відзначає, що уряд насамперед не надав жодного коментаря щодо правових підстав, які б дозволяли національним органам влади вимагати спеціальних дозволів на відвідування адвокатом. У тексті статті 18 Закону «Про тримання під вартою» ніщо не свідчить про те, що ордера юридичної консультації й посвідчення особи було недостатньо для дозволу на відвідування заявника професійними адвокатами, якими й були юридичні представники заявника. Хоча стаття 18 чітко вимагає наявності дозволу компетентного ор-

гана на побачення з членами сім'ї, у ній не згадано про те, що від таких дозволів можуть залежати відвідування адвокатів. Звідси випливає, що вимога до адвокатів заявника діставати дозвіл на зустріч із ним була не тільки обтяжливою для захисту, але й позбавленою правових підстав і, отже, свавільною.

207. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що контроль, який здійснювала сторона обвинувачення над доступом адвокатів до заявника, послаблював зовнішні ознаки справедливого судового розгляду й принцип процесуальної рівності сторін.

«Рибацький проти Польщі»

(Rybacki v Poland), 52479/99, 13 січня 2009 року.

57. ... Захист заявника здійснював його адвокат, призначений 9 травня 1996 року, тобто на наступний день після арешту заявника. Коли того дня заявника допитував прокурор, адвокат був присутнім. Він брав участь в допиті, ставив запитання й заявляв клопотання про отримання доказів... Отже, протягом короткого періоду на початку провадження заявник користувався необмеженими можливостями для контактів з юридичним представником.
58. Однак 17 травня 1996 року прокурор застеріг за собою право бути присутнім на зустрічах заявника з захисником... У цій справі якогось посилення на підстави, на яких ухвалено таке рішення, нехай навіть загального за своєю природою, як, наприклад, необхідність забезпечити належний хід розслідування, немає. Так само не запропоновано якоїсь конкретної причини, яка доводила б, що такий нагляд був необхідним і виправданим, з огляду на обставини справи.
59. Зокрема, Суд зауважує брак доказів чи доводів ... на користь того, що, запроваджуючи такі заходи, правоохоронні органи вважали, що є якісь ознаки того, що контакти адвоката із заявником могли спричинити виникнення небезпеки змови. Ані професійна етика адвоката, ані правомірність його поведінки жодного разу не викликали сумнівів... Суд може лише

зробити висновок, що наявність достатніх підстав для запровадження оскаржуваних заходів не доведено.

60. Крім того, Суд зазначає, що через постанову від 17 травня 1996 року контакти заявника з його адвокатом від того дня й до 7 листопада 1996 року відбувалися під наглядом працівників поліції, які були присутні на всі їхні зустрічі. Вони не тільки перебували в тому ж приміщенні, але й слухали розмови між заявником і адвокатом. Суд бере до відома твердження заявника, що під час цих зустрічей під наглядом, щойно у них заходила мова про справу, поліціант переривав їхню розмову і попереджав їх, що, якщо вони продовжуватимуть, то зустріч буде припинена... Уряд цього твердження не спростував. Тому сказати, що контакти заявника з його адвокатом за таких умов сприяли йому в ефективному здійсненні прав на захист, не можна.
61. І нарешті, Суд бере до відома, що не було тверджень про компрометацію принципу справедливого провадження внаслідок того, що обвинувачення посилалося б, наприклад, на інкримінаційні свідчення заявників, дані в період з травня по листопад, тобто тоді, коли заявник не мав змоги користуватися консультаціями юриста без стороннього нагляду. Однак Суд не може не зауважити, що відповідні обмеження на стадії розслідування, яке загалом тривало сім місяців і два тижні, зберігалися понад шість місяців... Суд відзначає до того ж, що протягом цього періоду органи обвинувачення зібрали великий обсяг доказів... Зважаючи на те, що органи влади активно готували обвинувальний висновок щодо заявника і разом із тим на те, що цей період мав значну тривалість, не можна не утвердитися в висновку, що брак безперешкодних контактів заявника з адвокатом протягом усього цього періоду негативно позначився на ефективності здійснення його прав на захист.

62. Отож, зважаючи на обставини справи в цілому, Суд доходить висновку, що було порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 в поєднанні з пунктом 1 тієї ж статті 6 Конвенції.

ii. Кореспонденція і телефонні розмови

«Доменчіні проти Італії»

(Domenichini v Italy), 15943/90, 15 листопада 1996 року.

37. Пан Доменчіні ... заявив, що після отримання повідомлення про відхилення його апеляційної скарги на рішення судді, відповідального за виконання вироків, від 16 вересня 1988 року він подав скаргу з питань права (9 листопада 1988 року), а потім написав своєму адвокату, який мав подати підстави для цієї скарги впродовж установлених законом десяти днів. Цей лист у в'язниці перехоплено, прочитано і переслано панові Піскопо після того, як минуло десять днів...

39. ... Що стосується затримки з пересиланням відповідного листа панові Піскопо... Суд вважає, що, попри прогнозований результат провадження..., контроль змісту листа порушив права пана Доменчіні на захист. Його адвокат подав виклад підстав для апеляції вже по закінченні встановленого десятиденного періоду.

Отже порушено підпункт (b) пункту 3 статті 6...

«Дзагарія проти Італії»

(Zagaria v Italy), 58295/00, 27 листопада 2007 року.

32. Суд передовсім зауважує, що в цій справі оскаржуване втручання не мало жодних правових підстав, навіть навпаки, стаття 146 *bis* положень про виконання КПК передбачає, що «захисник або особа, яка його заміщає, що є присутніми в залі засідань, та обвинувачений можуть конфіденційно проводити консультації з використанням пристосованих для цього технічних засобів»... Підслухавши телефонну розмову заявника зі своїм адвокатом наглядач тим самим порушив

правило конфіденційності, якого вимагає це положення. Жодного прийняттого виправдання такої поведінки уряд не представив, а обмежився посиланням на «ненавмисне підслуховування»...

33. В тому, що стосується впливу, спричиненого зазначеним фактом, то Суд зауважує, що розмова, про яку йдеться, була під час слухання справи в судді присяжних Санта Марія Капуя Ветере. Адвокат заявника перебував в залі засідань, тоді як заявник спостерігав за слуханнями в режимі відеоконференції з місця, де він перебував в ув'язненні. На думку Суду, можливість для обвинуваченого давати конфіденційні вказівки своєму адвокату в момент, коли відбувалось обговорення його справи і в суддів з'являлись докази, є основним елементом змагального процесу.
34. Правдою є те, що перехоплена розмова стосовно надсилання факсу та протесту з приводу особистих обшуків ... не видається такою, що має прямий стосунок до обґрунтування обвинувачень або стратегії захисту. Також необхідно врахувати той факт, що заявник та його адвокат, як видається, дізналися про оскаржуване підслуховування, яке сталося 15 квітня 1999 року, лише через 10 місяців після цього – 7 березня 2000 року... Уряд справедливо на цьому наголошує...
35. ... Слід зауважити, що в березні 2000 року процедура № 8/98 R.G. ще не була завершена в суді першої інстанції і що інші слухання відбувались в суді присяжних Санта Марія Капуя Ветере та в апеляційній інстанції, в якій розгляд справи завершився лише в січні 2002 року. Процедура ж № 9/98 R.G. не була завершена в суді першої інстанції навіть 29 квітня 2005 року... Враховуючи слабе реагування держави стосовно наглядача, що порушив обов'язок дотримуватись конфіденційності, і яка скористалася класифікацією кримінальних обвинувачень та не провела дисциплінарного переслідування... ніщо не гарантувало заявникові, що подібний інцидент не зможе повторитись. Відтак, він міг підставно побоюватись, що інші розмови мо-

жуть бути підслухані, що могло дати йому підстави вагаться перед тим, як порушити питання, що могли мати значення для його обвинувачення...

36. Як наслідок цього, Суд ухвалює рішення, що підслуховування телефонних розмов заявника з його адвокатом 15 квітня 1999 року порушило його право ефективно користуватись правом на захист. Відповідно, був порушений підпункт с) пункту 3 статті 6 Конвенції в поєднанні з пунктом 1 статті 6.

«Моїсеев проти Росії»

(Moiseyev v Russia), 62936/00, 9 жовтня 2008 року.

208. Крім необхідності домагатися дозволу на відвідування, адвокати заявника й сам заявник повинні були діставати спеціальний дозвіл від адміністрації слідчого ізолятора на передання будь-яких документів, які хотіли передати один одному. До передання з документами знайомилася адміністрація...
210. Суд відзначає, що стаття 20 Закону «Про тримання під вартою», що служила, як видно, правовою підставою для вивчення документів, якими обмінювалися заявник і його адвокати, передбачає цензуру всієї кореспонденції осіб, що перебувають під вартою в цілому, не роблячи винятку для привілейованої кореспонденції, як-от з адвокатом. Суд повторює в цьому зв'язку, що кореспонденція з адвокатами, незалежно від її мети, завжди є привілейованою й що читання листів ув'язненого, які він направляє адвокатам або надходять від останнього, дозволена у виняткових випадках, коли в органів влади є розумні підстави вважати, що цим привілеєм зловживають у тому розумінні, що отримання листа загрожує режимові пенітенціарної установи, безпеці інших або має який-небудь інший кримінальний характер.
211. Як відзначено вище, слідчий ізолятор «Лефортово» перебував у віданні того ж органа, який вів справу заявника. Отже, практика ознайомлення з усіма документами, якими обмінювалися заявник і його захист, мала як наслідок те, що обви-

нувачення знало заздалегідь стратегію захисту, і ставила заявника в невідгідне становище порівняно з його опонентом. Це кричуще порушення конфіденційності відносин між клієнтом і адвокатом не могло не завдати шкоди праву заявника на захист і великою мірою позбавляло правову допомогу її користі. Ніхто не стверджував, що огульне застосування такого заходу протягом усього розгляду кримінальної справи було обґрунтоване винятковими обставинами або попередніми зловживаннями привілеєм. Суд вважає, що вивчення документів, якими обмінювалися заявник і його адвокати, є непомірним і довільним зазіханням на права захисту.

212. Отже, Суд вважає, що практика ознайомлення обвинувачення з матеріалами захисту порушувала принцип рівності сторін і значною мірою послаблювала права захисту.

g. Відповідальність юридичного представника за заяви

«Нікула проти Фінляндії»

(Nikula v Finland), 31611/96, 21 березня 2002 року.

51. Справді, заявниця обвинуватила прокурора Т. у протиправній поведінці, однак критика її була спрямована на стратегію обвинувачення, яку, на її думку, обрав Т., оскільки два конкретні рішення, ухвалені ним ще до судового розгляду, становили, на її думку, «маніпулювання ролями... і порушення ним своїх посадових обов'язків». Хоча деякі з висловлювань заявниці були недоречними, її критика суворо обмежувалася діями Т. як обвинувача в справі проти її клієнта, що слід відрізняти від критики загальних професіональних та інших якостей Т. У цьому процесуальному контексті Т. повинен був терпимо поставитися до суворої критики з боку заявниці в її ролі адвоката захисту.
52. Більше того, Суд відзначає, що виступи заявниці обмежувалися залом суду, що слід відрізняти від критики на адресу судді або прокурора, озвученої, наприклад, у засобах масової

інформації ... Не згідний Суд і з тим, щоб прирівнювати критику дій прокурора з боку заявниці, яка мала процесуальний характер, до особистої образи...

53. Суд ще раз підкреслює, що хоча заявниця й не була членом колегії адвокатів і, отже, не могла бути піддана дисциплінарному стягненню, вона, проте, була зобов'язана підкорятися суду і його розпорядженням. Немає ніяких свідчень того, що прокурор Т. просив суддю-голову відреагувати на критичні зауваження заявниці якимось інакше, ніж через ухвалення рішення з процесуального заперечення захисту щодо допиту відповідного свідка обвинувачення. ... У цьому зв'язку Суд хотів би підкреслити роль судів і судді-голови в такій організації судочинства, за якої забезпечується належна поведінка сторін і, найголовніше, справедливість судового розгляду – що вкупі дозволяє уникнути надалі розгляду питань про правомірність заяв однієї зі сторін у залі судових засідань.
54. Справді, після висунення прокурором Т. приватного обвинувачення заявниці була визнана винною лише в дифамації внаслідок недбалості. Так само важливо й те, що Верховний суд звільнив її від цього покарання, з огляду на малозначущість правопорушення. Нехай навіть накладене на неї стягнення було таким чином зняте, але залишалось в силі накладене на неї зобов'язання сплатити грошове відшкодування й судові витрати. Попри все це, загроза судового розгляду критичних зауваг адвоката на адресу іншої сторони в кримінальній справі – якою, поза всяким сумнівом, слід визнати прокурора – після події важко узгодити з обов'язком адвоката наполегливо відстоювати інтереси свого клієнта. Звідси випливає, що оцінювати доречність і корисність аргументів захисту при належному нагляді з боку суддів мають головно самі адвокати, не зазнаючи потенційного «ефекту холодного душу» навіть у вигляді порівняно незначного кримінального покарання або зобов'язання компенсувати заподіяний збиток або завдані витрати...

56. З огляду на такі обставини, Суд доходить висновку, що було порушення статті 10, оскільки рішення Верховного суду про затвердження вироку стосовно заявниці й залишення в силі судового наказу про сплату грошового відшкодування й судових витрат не було пропорційним поставленій правомірній меті.

«Кипріану проти Кіпру»

(Kyprianou v Cyprus) [GC], 73797/01, 15 грудня 2005 року.

178. Лімасольський суд присяжних (*Assizes Court*) засудив заявника до позбавлення волі строком на п'ять днів. Цей вирок не можна не вважати суворим, особливо, якщо врахувати, що його виконано негайно. Згодом його підтвердив Верховний суд.
179. Поведінку заявника можна вважати такою, що виявляла ознаки певної неповаги до суддів Суду присяжних. Усе ж його зауваги, хоч і неввічливі, стосувалися тільки способу, в який судді вели розгляд справи, зокрема в зв'язку з тим перехресним допитом свідка, який він проводив у межах захисту свого клієнта, обвинувачуваного в убивстві.
180. З урахуванням вищевикладеного, Суд з доводами уряду про те, що тюремне ув'язнення, призначене заявникові, було пропорційним тяжкості вчиненого правопорушення, не погоджується, зокрема і з огляду як на те, що заявник був адвокатом, так і на наявні альтернативи ...
181. Отже, за оцінкою Суду, призначене заявникові покарання було непропорційно суворим та могло справити «ефект охолодження» на виконання адвокатами своїх обов'язків як захисників ... Висновок Суду щодо наявності процесуальних порушень в сумарному провадженні у справі про образу суду ... ще більше увиразнює цю непропорційність ... Тому Суд вважає, що судові присяжних не вдалося знайти правильного балансу між потребою захищати авторитет судової влади та необхідністю захищати право заявника на свободу вислов-

лення поглядів. І те, що заявник відбув тільки частину покарання позбавленням волі ... цього висновку не міняє.

183. Отже, Суд вважає, що статтю 10 Конвенції порушено через непропорційність призначеного заявникові покарання.

«Садай проти Туреччини»

(Saday v Turkey), 32458/96, 30 березня 2006 року.

35. У цій справі заявник, безсумнівно, у своєму письмовому зверненні вдався до особливо різких висловів, таких як: «Держава хоче, щоб нас вбивали кати, одягнуті в мантиї» або «Фашистська диктатура (...) хоче мене тепер засудити в державному суді безпеки», які надавали розповіді особливо ворожу коннотацію. Суд не може мінімізувати вислів, який закидають заявникові, зводячи його до простої критики складу державних судів безпеки. Справді, заявник цілком міг оскаржити склад або роботу суду, не роблячи при цьому особистих нападок на суддів, які в ньому засідали. Таке твердження посилюється серйозністю та узагальнювальним характером сформульованих заявником закидів, так само як і обраною для цього випадку тональністю, які могли в результаті підірвати судовий авторитет, створюючи атмосферу непевності, що зашкодило б належному відправленню судочинства.
36. В результаті цього та з огляду на висловлені заявником твердження, які за своїм характером спрямовані безпосередньо принизити гідність суддів, Європейський суд може погодитись з тим, що суд міг вважати за необхідне застосувати санкції. У зв'язку з цим Європейський суд відзначає, що коли йдеться про визначення пропорційності втручання, то мають також бути враховані характер і тяжкість накладеного покарання... В цій справі суд безпеки засудив заявника до шести місяців позбавлення свободи, тобто до максимального терміну покарання, передбаченого пунктом 3 статті 23 закону № 2845, два місяці відбування покарання із цього терміну мали бути проведені в ізольованій камері. І хоч суд безпеки

ухвалив рішення про відстрочку чотирьох місяців відбування покарання, тяжкість та серйозність покарання, яке заявник мав відбутися – власне, йдеться про перебування в ізольованій камері впродовж перших двох місяців – видається непропорційним до мети, яку переслідували, а отже, не є «необхідним в демократичному суспільстві»...

37. Тому було порушення статті 10 Конвенції.

h. Присутність на слуханнях

«Балліу проти Албанії»

(*Balliu v Albania*), 74727/01, 16 червня 2005 року.

35. Суд зазначає, що якщо заявник не бажав захищати себе особисто, а вибраний ним адвокат не виконував свого обов'язку, албанські органи влади могли діяти по-різному. Вони могли або спонукати пана Лелі – адвоката, якого вибрав заявник, – виконати свій обов'язок, або ж могли замінити його офіційно призначеним адвокатом. Однак, зважаючи на незалежність адвокатури, примусити адвоката заявника діяти виявилось неможливим. Крім того заявник відмовився від того, щоб його захищав офіційно призначений адвокат. Отож внутрішній суд обрав третій варіант, а саме оголосив про перерву в слуханнях і відтак провів його за відсутності адвоката заявника, хоча і в присутності самого заявника.
36. Суд далі зазначає, що заявник жодного разу не повідомляв районний суд Дурреса про якісь недоліки в роботі свого юридичного представника або офіційно призначеного адвоката, і не висував клопотань про призначення іншого.
37. У цій ситуації Суд вважає, що органи влади достатнім чином виконали свої зобов'язання забезпечити правову допомогу і тоді, коли зупинили слухання для того, щоб дати можливість адвокату заявника виконати свій обов'язок, і тоді, коли призначили адвоката в рамках системи надання безоплатної правової допомоги.

38. Беручи також до уваги обов'язок влади за пунктом 1 статті 6 Конвенції провести розгляд «впродовж розумного строку», обставини надання заявникові юридичної допомоги в ході судового розгляду не свідчать про незабезпечення юридичної допомоги відповідно до вимог підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції, або про відмову в справедливому судовому розгляді за змістом пункту 1 цього положення ...
44. На слуханнях у районному суді Дурреса, коли в зал викликали свідків обвинувачення, заявник та його адвокат мали змогу ставити їм запитання, але вони вирішили цього не робити: адвокат заявника через те, що був відсутній, а заявник через те, що зберігав мовчання.

і. Сплата гонорару

«Морріс проти Сполученого Королівства»

(Morris v United Kingdom), 38784/97, 26 лютого 2002 року.

88. Суд нагадує, що в справі «Круассан проти Німеччини» ..., він не встановив порушення підпункту (с) пункту 3 статті 6 у випадку, коли від особи вимагалось сплатити її частку для покриття витрат за надання юридичної допомоги і вона мала достатньо коштів для оплати.
89. Суд зазначає, що заявникові запропонували юридичну допомогу за умови оплати внеску в сумі 240 фунтів стерлінгів. Він не вважає умови цієї пропозиції безпідставними чи необґрунтованими, зважаючи на розмір заробітної плати заявника на той час, незалежно від того, чи була заявникові надана можливість сплати частками, чи ні.

ж. Фінансові санкції за неналежну поведінку

«X і Y проти Австрії»

(*X and Y v Austria*), 7909/74, 12 жовтня 1978 року, DR 15, 160.

4. ... покладення витрат, пов'язаних із зупиненням провадження в суді першої інстанції ... здійснено відповідно до статті 274 Кримінально-процесуального кодексу, яка передбачає, що в деяких випадках такі витрати має покривати адвокат, який є відповідальним, оскільки це зроблено за його клопотанням. Це положення ... що відповідає аналогічним нормам права інших Високих Договірних Сторін, небезпідставно можна вважати «необхідним» за змістом пункту (2) статті 1 Протоколу, тож єдине питання, що залишається розв'язати, полягає в тому, чи можна обґрунтувати його застосування так само і в цій справі...

к. Вихід із процесу

«Пановітц проти Кіпру»

(*Panovits v Cyprus*), 4268/04, 11 грудня 2008 року.

96. Суд зазначає, що між адвокатом заявника і суддями суду присяжних виникало багато різних розбіжностей з приводу ходу судового розгляду у справі заявника і що адвокат заявника визнав за необхідне просити дозволу про вихід з процесу в зв'язку з втручанням суду в те, як він здійснює захист заявника. Його прохання було відхилене, і він представляв заявника і в подальшому.
97. Суд, окрім того, зазначає, що при відновленні основного процесу після провадження з питання про неповагу пан Кіпріану висловив думку про те, що вкрай необхідно, щоб заявника представляв інший захисник і щоб той запропонував судові усунути його від подальшого розгляду справи. Клопотання було відхилене, оскільки суд присяжних вважав, що ніяка розумна людина не може дійти висновку, ніби провадження

з питання про неповагу могло спричинити якусь упередженість щодо заявника.

98. ... Хоча неповага до суду була предметом окремого провадження, не пов'язаного з основним процесом у справі заявника, той факт, що судді були ображені адвокатом заявника, коли той поскаржився на те, як склад суду поставився до ведення ним перехресного допиту, негативно позначився на здійсненні захисту заявника.
99. ... Хоча поведінку адвоката заявника можна розглядати як неповагу до суддів суду присяжних, його зауваження стосувалися лише до порядку, в якому судді вели розгляд справи, та, зокрема, до їхньої нібито недостатньої уваги до перехресного допиту свідка, здійснюваного в межах захисту заявника. У зв'язку з цим таке втручання у свободу висловлення поглядів адвоката заявника при здійсненні захисту заявника порушило статтю 10 Конвенції... Крім того, Суд ухвалив, що вирок, винесений адвокатові заявника міг справити «ефект стримування» у виконанні обов'язків, покладених на адвокатів, що виступають як захисники.
100. Суд вважає, що відмова в задоволенні клопотання пана Кіпріану про надання йому дозволу на вихід з процесу, з огляду на те, що він не може далі здійснювати ефективний захист заявника, вийшла, зважаючи на ці обставини, за межі пропорційної реакції, якщо взяти до уваги відповідний вплив на права заявника на захист. Окрім того, на думку Суду, реакція суду присяжних на нечемну критику з боку пана Кіпріану щодо того, як вони провадили розгляд справи, яка полягала в негайному засудженні його за неповагу до суду і призначенні йому покарання у вигляді позбавлення волі, була так само непропорційною. Він також вважає, що «ефект стримування» на виконання паном Кіпріану його обов'язків як захисника засвідчувало те, що після поновлення судового розгляду він наполягав на тому, щоб інший адвокат звернувся до суду з пропозицією продовжити розгляд в іншому складі суду.

101. За цих обставин Суд робить висновок про те, що спосіб, у який суд присяжних розв'язав суперечку з адвокатом заявника, перетворив судовий розгляд на несправедливий. З цього випливає, що тут було порушення пункту 1 статті 6.

7. Наявність доказів

«Софрі і інші проти Італії»

(*Sofri and Others v Italy*) (ухв.), 37235/97, 27 травня 2003 року.

1. ... Дуже прикро, що окремі докази у судовій справі про вбивство були знищені невдовзі після того, як підозрюваним були висунуті обвинувачення. Відповідальність за знищення доказів, яка, ймовірно, пояснюється адміністративною плутаниною в суді Мілана, лежить на італійських органах влади.

Однак Судові недостатньо встановити факт порушення статті 6 Конвенції. Доводиться також зауважити, що внаслідок цих неправильних дій заявники були поставлені у невідне становище порівняно з обвинуваченням ...

У зв'язку з цим Суд зазначає, що заявники не вказали, яким чином одяг старшого інспектора Калабрезі міг підтвердити версію захисту. З іншого боку, результати судової експертизи автомобіля і куль могли б пролити світло на динаміку дорожньо-транспортної пригоди, що сталася після вбивства, і на послідовність, в якій здійснено постріли. Якщо результати цих досліджень суперечили б усім або частині свідчень пана Марино, це поставило б під сумнів його надійність.

Однак Суд зазначає, що прокуратура опинилася в становищі, аналогічному становищу заявників, оскільки неможливість виконання судової експертизи також не дозволила їй спиратись на ті докази, які були втрачені чи знищені. Отже, зважаючи на такі обставини, сторони процесу перебували в рівних умовах.

Більше того, як автомобіль, так і кулі до їхнього знищення були описані, оглянуті й сфотографовані, тож заявники могли здійснювати щодо цих доказів свої права на захист. Зокрема, їм вдалося отримати висновки експерта і комп'ютерну презентацію фотографій, і ці докази допомогли їм домогтися ухвали про прийнятність їхнього клопотання про перегляд. І нарешті, на різних етапах змагального судового процесу вони мали нагоду спростувати багато інших аспектів версії подій, запропонованої обвинувачем.

За цих обставин, Суд не може зробити висновок, що знищення або втрата згаданих вище окремих доказів негативно позначилася на справедливості судового розгляду ...

З цього випливає, що скарга є явно необґрунтованою і повинна бути відхилена.

Див. також «Доступ до матеріалів справи» вище.

8. Можливість свідчити і подавати докази

а. Присутність

«Енсслін, Баадер і Распе проти

Федеративної Республіки Німеччини»

(Ensslin, Baader and Raspe v Federal Republic of Germany),

7572/76, 7586/76 і 7587/76, 8 липня 1978 року, DR 14, 64.

22. ... Спірне рішення було постановлене на 40-й день процесу, що тривав 191 день. Відтак, заявники знову, принаймні аж до 8 травня 1976 року, тобто дня смерті У. Майнхофа, не завжди з'являлися на засідання суду; хоча б якою була їхня причина відмовитися від такої традиційної форми діалогу з судом, вони все ж мали змогу довести свої мотиви і погляди та піддати критиці легітимність системи, створеної для суду над ними, що й було основною лінією їхнього захисту. Саме ж рішення було обґрунтоване їхньою, засвідченою медиками, неспроможністю брати участь у слуханнях понад три годи-

ни на день протягом не менше як шести місяців. В ньому є й посилання на заяви обвинувачених, що свідчать про їхнє бажання унеможливити відкриття судового розгляду, зокрема, і через голодування. За цих обставин, суддя зумів на законних підставах скористатися з єдиного засобу, який був в його розпорядженні для того, щоб запобігти цілковитій зупинці процесу, який при цьому не ставив захист у невідгдане становище, оскільки його адвокати були присутні і мали практично необмежені можливості для контактів зі своїми клієнтами. З урахуванням усіх факторів, ще раз перерахованих вище, продовження процесу за відсутності обвинувачених не можна вважати таким, що порушувало права і свободи, гарантовані Конвенцією, і зокрема згадані вище її положення.

«Зана проти Туреччини»

(Zana v Turkey), 18954/91, 25 листопада 1997 року.

69. У цій справі Суд відзначає, що від пана Зана не вимагали присутності на слуханнях у Діярбакирському суді національної безпеки, який засудив його до дванадцяти місяців позбавлення волі ... Відповідно до частини 4 статті 226 Кримінально-процесуального кодексу, прийняти у нього докази на свій захист запропонували Айдинському судові присяжних у рамках повноважень, делегованих йому судом національної безпеки ...
71. З урахуванням того, чим ризикував пан Зана, якого вже засудили до тюремного ув'язнення на термін дванадцять місяців, суд національної безпеки не міг, дотримуючись умови про справедливий судовий розгляд, ухвалювати рішення, не оцінивши прямо доказів, наданих заявником особисто ... Якщо б заявник був присутнім на слуханні, то мав би нагоду, зокрема, пояснити, які в нього були наміри, коли він зробив свою заяву, і за яких обставин відбувалося інтерв'ю, міг викликати журналістів як свідків або вимагати пред'явлення запису.

72. Ні «непряме» слухання в Айдинському суді присяжних, ні присутність адвокатів заявника на слуханнях в Діярбакирському суді національної безпеки компенсувати відсутності обвинуваченого не може.
73. Отже, Суд вважає, ... що таке втручання в здійснення права на захист не може мати обґрунтування з урахуванням того чільного місця, яке в демократичному суспільстві посідає право на справедливий судовий розгляд за змістом Конвенції.

в. Потреба заслуховувати

«Константінеску проти Румунії»

(Constantinescu v Romania), 28871/95, 27 червня 2000 року.

58. У цьому випадку Суд відзначає, що Бухарестський окружний суд, попередньо скасувавши виправдний вирок, постановлений у першій інстанції, встановив обґрунтованість кримінального обвинувачення, висунутого проти заявника, засудивши його за злочинний пасквіль, не заслуховуючи його свідчення щодо цього. Суд не задовольнили аргументи уряду, згідно з якими те, що обвинувачений виступав у суді останнім, було достатнім в цій справі. По-перше, він зазначає, що уряд і заявник не дійшли згоди щодо того, чи справді заявник останнім звертався до суду. По-друге, він підкреслює, що, хоча право обвинуваченого звертатися до суду останнім, безумовно, має важливе значення, проте не може бути прирівняним до його права бути вислуханим в ході судового процесу.
59. Отже, Суд вважає, що Бухарестський окружний суд встановив обґрунтованість висунутого проти заявника кримінального обвинувачення і визнав його винним у наклепі без того, щоб той мав змогу свідчити і захищатися. Він вважає, що Бухарестський окружний суд мав би вислухати докази, надані заявником, зокрема з огляду на те, що цей суд був першим судом, що ухвалив йому обвинувальний вирок у справі, порушеній для встановлення висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

с. Можливість подання доказів

«*Georgios Papaioannidis v Greece*»

(*Georgios Papaioannidis v Greece*), 59506/00, 9 травня 2003 року.

37. ... у цій справі йдеться не про приховування доказів, а про відмову видати постанову про подання оригіналів документів, використуваних як докази обвинувачення. Суди, що розглядали справу, на жодній стадії провадження не були в змозі дослідити витяги з файлу реєстрації банківського комп'ютера чи оригінали чеків або перевірити, чи подані їм копії відповідали оригіналам. Крім того, суд першої інстанції наказав знищити чеки, що, як вважали, були підроблені, – найважливіший доказ у справі заявника. Більше того, основою для засудження заявника за шахрайство були головно фотокопії відповідних чеків. З рішення апеляційного суду також можна побачити, що засобами, які використовували для вчинення шахрайства, були чеки і комп'ютер, який був потрібний для зміни даних у центральному комп'ютері банку. За цих обставин, Суд вважає, що подання оригіналів чеків мало вкрай важливе значення для захисту заявника, оскільки дозволило б йому, як він сам вказував, довести, що розпорядження про спірну оплату видавали інші працівники банку, а не він, і це спонукало б суддів дійти висновку, що звинувачення в шахрайстві були необґрунтованими...
39. Беручи до уваги той факт, що попри неодноразові клопотання заявника, основні докази не були належно подані і обговорені на судовому засіданні в присутності заявника, Суд робить висновок, що оспорюване провадження, взяте в цілому, не відповідає критеріям справедливого судового розгляду.
40. Отже, було порушення пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції.

«Перна проти Італії»

(Perna v Italy) [GC], 48898/99, 6 травня 2003 року

31. ... Суд погоджується з італійськими судами в тому, що коли навіть припустити, що долучення до справи двох газетних статей і протоколу допиту пана Казеллі могло б пролити світло на політичне вчення останнього і його взаємини з третіми особами, то ці заходи не могли б установити, що він порушив принципи неупередженості, незалежності й об'єктивності, притаманні його обов'язкам. Через цю вагому причину заявник ніколи і не намагався довести реальність поведінки, яка нібито суперечила цим принципам. Навпаки, його захист ґрунтувався на тому, що ці важливі судження і не потребували доведення.
32. З огляду на вищевказані міркування, Суд вважає, що рішення національних органів про відхилення клопотань заявника не викликають сумнівів у світлі статті 6 Конвенції, оскільки він не довів, що його клопотання про надання документальних доказів та про взяття свідчень у позивача й свідків допоможуть довести наявність поведінки, яку ставили за провину панові Казеллі. Із цієї позиції не можна вважати, ніби провадження у справі про дифамацію, ініційоване паном Казеллі щодо заявника, було несправедливим через спосіб прийняття доказів ... Отже, порушення пункту 1 і підпункту (d) пункту 3 статті 6 Конвенції не було.

9. Потреба в установленій процедурі

«Коем проти Бельгії»

(Coëtte v Belgium), 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 і 33210/96, 22 червня 2000 року.

99. ... Немає жодного сумніву в тому, що касаційний суд, який за бельгійським законодавством є єдиним судом, якому була підсудна справа пана Коема, був «судом, встановленим законом»...

100. Суд зазначає, що на той час, коли заявники постали перед касаційним судом, ще не був чинним жоден акт законодавства, що визначав би порядок застосування статті 103 Конституції... Проте частина 2 статті 103 вимагала від парламенту встановити порядок провадження в Касаційному суді, а стаття 139 Конституції від 7 лютого 1831 року містила вимогу зробити це якомога швидше... Коли 5 лютого 1996 року розпочався судовий розгляд ... сам голова Касаційного суду підтвердив, що буде дотримано порядок судочинства ординарних кримінальних судів, коли проголосив, що справа буде розглянута відповідно до положень статті 190 Кримінально-процесуального кодексу.
101. Уряд, однак, визнав, що порядок судочинства ординарних кримінальних судів не міг бути прийнятий як такий на пленарному засіданні Касаційного суду. У своїй ухвалі від 12 лютого 1996 року... Касаційний суд оголосив, що процедурні правила, які регламентують порядок судочинства в ординарних кримінальних судах застосовні тією мірою, якою вони є сумісними «з положеннями, що регламентують порядок провадження на пленарному засіданні Касаційного суду». Внаслідок цього сторони не могли заздалегідь з'ясувати всі деталі процедури, якої буде дотримано. Вони не могли передбачити, яким чином Касаційний суд вноситиме поправки або зміни до положень, що регулюють звичайний порядок кримінального судочинства, установлений бельгійським парламентом.

Діючи в такий спосіб, Касаційний суд вніс елемент невизначеності, бо не конкретизував, які норми малися на увазі при встановленні згаданого обмеження. Навіть якщо Касаційний суд і не скористався б із застереженої для себе можливості внести певні зміни до правил, що регламентують порядок судочинства в ординарних кримінальних судах, завдання захисту дуже ускладнилося через те, що заздалегідь не було відомо, чи буде якесь правило застосоване в ході судового розгляду, чи ні.

102. Суд повторює, що принцип, відповідно до якого норми кримінального судочинства належить встановлювати в законі, є загальним принципом права. Він діє паралельно з вимогою, щоб і норми матеріального кримінального права були встановлені законом, що закріплено у принципі: «*nullum iudicium sine lege*». Він накладає певні конкретні вимоги, які стосуються ведення судового процесу з метою забезпечення справедливого судового розгляду, що пов'язане з дотриманням рівноправності сторін ... Суд також зауважує, що основне призначення процесуальних норм – захистити обвинуваченого від будь-яких проявів зловживання владою, і саме тому від прогалин і недостатньої чіткості таких норм, найімовірніше, потерпатиме сторона захисту.
103. Отже, Суд вважає, що невизначеність, спричинена браком заздалегідь установлених процесуальних норм, зробила позицію заявника істотно менш вигідною порівняно з позицією обвинувачення, що позбавило пана Коєма справедливого судового розгляду за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Клас і інші проти Бельгії»

(Claes and Others v Belgium), 46825/99 і 6 інших, 2 червня 2005 року.

35. Як зазначив уряд, в цій справі, безсумнівно, є один новий елемент: більшість порушених в ній питань вже піднімали в рамках судового розгляду «справи Інусоп», яка була темою заяви Коєм та інші (*Coëme et autres*)..., і вони були розв'язані уповноваженими органами, зокрема, касаційним судом у його попередньому рішенні від 12 лютого 1996 року. Процедурні рішення, що ухвалив в цій справі касаційний суд, становлять, поза всяким сумнівом, судовий прецедент і – з огляду на попереднє розгортання процесу «Інусоп», який став об'єктом широкого висвітлення у ЗМІ та багатьох доктринальних аналізів – адвокати в судовому процесі «Агюста – Дассо» («*Agusta-Dassault*») були знайомі з більшістю процедурних вимог, яким вони мали слідувати. Два перші заявники, па-

нове Клас та Коем, не можуть і надалі стверджувати, як це Європейський суд відзначив у згаданій вище справі *Коем та інші*, що «невизначеність, яка була, з огляду на брак попередньо встановлених процедурних правил, ставила [заявника] в однозначно невігідну ситуацію відносно прокуратури». Констатація цього є тим більше виправданою, оскільки п. Коем був стороною в обох судових процесах, а один із адвокатів пана Класа був представником пана Коєма впродовж розгляду справи Інусоп, і він же на станом на сьогодні представником цих двох заявників у Європейському суді. Поняття передбачуваності значною мірою залежить від змісту тексту, про який йде мова, від сфери його застосування, так само, як і від кількості та кваліфікації осіб, яким він призначений... Тому два перших заявники могли, принаймні, за допомогою своїх адвокатів або ж своїх досвідчених радників скористатися «*in media res*» (по суті справи) судовими поясненнями, які були вироблені впродовж судового процесу «Інусоп».

36. В цьому контексті не вбачається, що в цій справі два перші заявники перебували в невігідному становищі відносно прокуратури. Скарги заявників залишаються теоретичними та абстрактними, і вони не надають якихось навіть мінімальних конкретних матеріалів щодо труднощів в побудові захисту, з огляду на презюмоване незнання процедури, якій вони мають слідувати або ж щодо своєї непевності чи сумнівів з цього приводу. Отже, ніщо не вказує в справі на те, що порушено принцип рівності сторін перед судом.
37. ... Європейський суд ухвалює, що вивчення скарги не дозволяє встановити жодного прояву порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

10. Використання засобів стримування або гамівних засобів

«Городнічев проти Росії»

(Gorodnichev v Russia), 52058/99, 24 травня 2007 року.

103. В цій справі Суд передовсім зазначає, що заявника, який постійно перебував в ув'язненні, 5 та 22 лютого доставляли до Кіровського суду (міста Новосибірська) в наручниках. Не викликає заперечень у сторін те, що його не вважали особою, яка могла вдатись до застосування сили. Заявник, до того ж, не стверджував, що вдягання наручників справляло на нього фізичний вплив.
104. Далі Суд нагадує, що з позицій безстороннього процесу уряд, так само, як і національні судові органи, в своїх рішеннях вважали, що зазначене начеплення наручників не узгоджувалося з правом заявника на захист, яке гарантувала 46 стаття КПК...З цього Суд робить висновок, що використання наручників в цій справі не було нормальним поведінням, пов'язаним з перебуванням заявника в місцях позбавлення волі...
- 105 ... Зі свого боку, Суд не вбачає нічого в матеріалах справи, що дозволяло б припустити те, що поява заявника без наручників в Кіровському суді могла б загрожувати ризиком насильства, завданням шкоди, втечею чи посяганням на належне відправлення судочинства. Тому він не вважає, що начеплення наручників мало на меті гамувати заявника в розумний спосіб ... та вважає, що такий захід був непропорційним з огляду на потреби безпеки, на що посилався уряд...
106. Щодо публічного характеру застосованого заходу, то сторони надали щодо цього діаметрально протилежні твердження. Згідно з твердженнями уряду, оскільки слухання 5 та 22 лютого 1999 року перенесли, заявник недовго був виставлений на огляд публіки. Заявник заперечує проти такого трактування фактів і стверджує, що зазначені слухання були.

107. На думку Суду, документи, які містяться в матеріалах справи заявника, в тому числі й ті, які надав уряд, підтверджують тезу заявника. Зокрема, заступник голови Верховного суду Російської Федерації в своєму опротестуванні в порядку нагляду та президія Новосибірського обласного суду в своєму рішенні від 8 лютого 2001 року підтвердили, що «під час судових засідань 5 та 22 лютого 1999 року заявник був в наручниках» і що він просив, щоб ці наручники «з нього зняли, для того щоб він міг робити записи з метою свого захисту»... Як зазначає заступник голови Верховного суду, «в протоколах судових засідань не вказано причини застосування такого заходу». Ці документи національних судових інстанцій, на думку Суду, заперечують тезу уряду і підтверджують той факт, що зазначені відкриті слухання були. Крім того, якщо вони б справді були перенесені, то тоді важко зрозуміти намагання органів влади захистити публіку від заявника, на чому наголошував уряд.
108. Отже, навіть якщо і не доведено, що зазначений захід мав на меті принизити заявника... Суд вважає, що перебування заявника в наручниках на відкритих судових засіданнях 5 та 22 лютого 1999 року ..., при тому, що застосування цього заходу не обґрунтоване необхідністю з посиланням на громадську безпеку або належне відправлення судочинства, було таким, що принижує гідність поведінням за змістом статті 3 Конвенції.
109. Тому є порушення цього положення.

ІХ. ПРАВА ПОТЕРПІЛИХ

1. Нема права на переслідування в судовому порядку

«Перес проти Франції»

(*Perez v France*) [GC], 47287/99, 12 лютого 2004 року.

70. Суд вважає, що в таких справах застосовність статті 6 Конвенції сягає крайньої межі. Він відзначив, що Конвенція не надає такого права, якого вимагає заявник, а саме на «особисту помсту» або на *actio popularis*. Отже, право на переслідування в кримінальному порядку третіх осіб або їхнє засудження за вчинення злочину не можна обстоювати самостійно: воно має бути невіддільним від здійснення потерпілим його права заявити цивільний позов на підставах, передбачених національним законодавством, нехай лише для того, щоб домогтися символічної компенсації або захистити таке громадянське право, як, наприклад, право на «добре ім'я»...

«Сандра Янкович проти Хорватії»

(*Janković v Croatia*), 38478/05, 5 березня 2009 року.

48. ... насильницькі дії, вчинені приватними особами, заборонені низкою окремих норм Кримінального кодексу. Суд також зауважує, що хорватське кримінальне право розрізняє кримінальні правопорушення, переслідування за які здійснює прокуратура – з власної ініціативи або за приватною заявою, і кримінальні правопорушення, переслідувані в порядку приватного обвинувачення. Остання категорія стосується менш серйозних кримінальних правопорушень. Суд також звертає увагу на те, що заявниця стверджувала, що вчинені щодо неї акти насильства, мали склад, зокрема, таких кримінальних правопорушень, як агресивна поведінка і погрози. Переслідування за обидва ці злочини порушує прокуратура:

- за власною ініціативою щодо першого правопорушення і за заявою приватної особи – щодо останнього.
49. ... Щодо кримінальних правопорушень, переслідування яких здійснює прокуратура за власною ініціативою або за заявою приватної особи, то в разі, якщо прокуратура з якихось причин відмовляється від переслідування в судовому порядку, потерпіла сторона може перебрати на себе функції обвинувачення, виступаючи як допоміжний прокурор. На відміну від цього, переслідування в порядку приватного обвинувачення від самого початку здійснює приватний обвинувач. Окрім того, подана в межах встановленого строку заява про вчинення кримінального злочину, що підлягає переслідуванню в порядку приватного обвинувачення, треба розглядати як приватне обвинувачення...
50. ... Суд не може погодитися з доводами заявниці про те, що її права за Конвенцією могли бути забезпечені тільки в тому разі, якщо б переслідування нападників здійснювала держава і що Конвенція вимагає від держав сприяти переслідуванню. ... Суд переконаний, що в цій справі національне право забезпечувало заявниці можливість порушувати кримінальну справу проти своїх нападників або як приватний обвинувач, або як потерпіла сторона в ролі допоміжного прокурора, і що Конвенція не вимагає, щоб держава сприяла переслідуванню у всіх категоріях справ ...
52. ... рішення заявниці домагатися не переслідування в приватному порядку за обвинуваченням у заподіянні незначних тілесних ушкоджень, а, натомість, розслідування щодо її нападників за обвинуваченням в агресивній поведінці й висловлюванні серйозних погроз відповідає нормам Кримінально-процесуального кодексу щодо ролі потерпілої сторони як допоміжного прокурора.
53. ... у своєму первинному запиті про проведення розслідування заявниця вже дала чітко зрозуміти, що вона вимагає провести розслідування, зокрема, щодо її твердження про

те, що 6 червня 2003 року троє осіб вчинили на неї напад. Вона вказала імена відповідних осіб і навела їхні адреси. Вона стверджувала, що акти насильства проти неї становили, зокрема, такі кримінальні правопорушення, як висловлення погроз і агресивна поведінка. На підтримку своїх тверджень вона подала відповідні медичні документи. Проте національні органи визнали її запит неприйнятним на підставі його неповноти, не вказуючи точно, яких формальних вимог не дотримано.

54. Можливо, що подані заявницею документи не цілком відповідали формальним вимогам до запитів, поданих до прокуратури в порядку кримінального судочинства. У зв'язку з цим Суд відзначає, що в оспорюваному провадженні заявниця не користувалася послугами юридичного представника. Вона безробітна і, очевидно, не має достатніх коштів для оплати юридичного представника. Крім того, згідно з відповідними положеннями Кримінально-процесуального кодексу ..., заявниця не мала права на безоплатну правову допомогу, оскільки покарання за стверджені кримінальні правопорушення не передбачало позбавлення волі на термін понад три роки.
55. Суд також відзначає, що поліція вже склала протокол про той інцидент, у якому також зафіксовано насильницькі дії щодо заявниці, і що міська прокуратура Спліта теж підготувала звіт про відповідну подію. Отож важко погодитися з висновком Сплітського окружного слідчого судді, ніби запит заявниці про проведення розслідування відхилено на тій підставі, що він був незрозумілим і неповним. Навпаки, Суд вважає, що заявниця дала чітко зрозуміти, що вона вимагає провести розслідування вчиненого проти неї акту насильства. Вона виявляла велику зацікавленість у цій справі і робила серйозні спроби домогтися переслідування її нападників. Поданих нею матеріалів вистачало для того, щоб компетентний слідчий суддя міг здійснити переслідування за її запитом. Вони містили всі відомості відповідно до части-

ни 3 Статті 188 Кримінально-процесуального кодексу, а саме: всі дані персонального характеру, що ідентифікували особу, щодо якої подано заяву, характеристику і правову кваліфікацію відповідного правопорушення, обставини, що підтверджують обґрунтовану підозру в тому, що вказана особа вчинила розглядуване правопорушення, та наявні докази.

56. Що стосується твердження уряду про те, що заявниця не відкрила переслідування в порядку приватного обвинувачення, Суд відзначає, що заявниця своєчасно подала заяву про вчинення кримінального правопорушення в Сплітську міську прокуратуру... 11 листопада 2003 року ця установа ухвалила не відкривати офіційного розслідування на тій підставі, що це діяння кваліфікується як кримінальне правопорушення, переслідування за яке здійснює потерпілий в приватному порядку ... Відповідно до частини 3 статті 48 Кримінально-процесуального кодексу, за таких обставин, заяву про вчинення кримінального правопорушення, подана заявницею, треба розглядати як приватне обвинувачення ... Однак уповноважені органи повністю знехтували цю норму і переслідування за заявою у вчиненні кримінального правопорушення за скаргою заявниці не порушили.
57. Наведений вище аналіз свідчить, по-перше, про те, що відповідні державні органи вирішили не переслідувати в судовому порядку осіб, які нібито скоїли акти насильства щодо заявниці. Крім того, відповідні органи влади не санкціонували спроб заявниці відкрити провадження в порядку приватного обвинувачення. Насамкінець, щодо твердження уряду про те, ніби заявниці забезпечили достатні гарантії в межах провадження про дрібні правопорушення, Суд відзначає, що це провадження припинили з огляду на закінчення терміну давності і тому воно завершилося без ухвалення якогось остаточного рішення щодо винуватості нападників. У світлі цих висновків Суд дотримується думки, що рішення національних органів влади

в цій справі засвідчили неефективність і бездіяльність з боку органів судової влади Хорватії.

58. На думку Суду, оспорювані процедури за обставин цієї справи не забезпечували заявниці достатніх гарантій від посягання на її фізичну недоторканність і свідчили про те, що порядок реалізації кримінально-правових механізмів у цій справі виявився настільки недосконалим, що становив порушення позитивних зобов'язань держави-відповідача відповідно до статті 8 Конвенції.

2. Нема права виступати на стороні обвинувачення як цивільний позивач

«Ernst і інші проти Бельгії»

(Ernst and Others v Belgium), 33400/96, 15 липня 2003 року.

49. Європейський суд зазначає, що були звертання як до палати радників суду першої інстанції в Брюсселі, так і до касаційного суду з тим, щоб вони ухвалили рішення щодо регламенту процедури, і що заявників запросили до касаційного суду лише для того, щоб поінформувати їх про визнання неприйнятним їхнього цивільного позову на підставі того, що він був спрямований проти судді, який був наділений привілеями свого суддівського статусу...
54. У зв'язку з цим Європейський суд виділяє як важливий той факт, що в бельгійському законодавстві подання скарги-позову в цивільній справі через суддю-слідчого є одним із способів звертання з цивільним позовом, і що в розпорядженні жертв загалом є інші шляхи відновлення їхніх цивільних прав. В цій справі, оскільки їхня скарга була спрямована не лише проти судді, але також і проти інших осіб, заявники могли подати цивільний позов проти таких осіб до цивільного суду.

В тому ж, що стосується подання цивільного позову проти судді, то таке подання, як видається, регулюється обмежувальними умовами, що містяться в судовому кодексі, який передбачає «залучення до участі» судді (статті 1140 та 1147). Мова йде про екстраординарний засіб, який може бути застосований лише у виняткових випадках. Суд має сумнів щодо того, чи можна ним було скористатися в цій справі; він зауважує, що уряд в своїх поданнях не приділив цьому особливої уваги.

55. Якщо заявники не робили спроб подати цивільний позов проти фізичних осіб, то на протипагу цьому вони паралельно з поданням цивільного позову звернулися до цивільного суду з позовом проти держави Бельгія щодо відшкодування збитків, посилаючись на ті ж факти, які були зазначені в їхній позовній заяві...; ця процедура все ще не є завершеною. Грунтовніше, факти свідчать, що неприйнятність позовної заяви заявників та залишення без розгляду їхньої скарги в апеляційному суді до генерального прокурора не спричинило того, що вони були позбавлені можливості вдаватися до дій з метою отримати відшкодування.
56. За цих умов, Суд вважає, що будучи обмеженими визнанням специфіки, яка стосується суддівських привілеїв, обмеження, які зачепили право на доступ, не загрожували загальному змісту права заявників на суд і не були непропорційними з огляду на пункт 1 статті 6 Конвенції.

3. Можливість брати участь у розслідуванні

«Соттани проти Італії»

(Sottani v Italy) (ухв.), 26775/02, 24 лютого 2005 року.

2. Заявник з посиланням на пункт 1 статті 6 та на статтю 13 Конвенції також скаржився на те, що прокурор на етапі попереднього розслідування не розпорядився про проведен-

ня судово-медичного розтину... Хоча, за загальним визнанням, справді, відповідно до норм італійського права потерпіла сторона не може вступати в провадження як цивільний позивач до попереднього слухання ..., та на стадії попереднього розслідування вона може користуватися тими правами і повноваженнями, які прямо визнано в законі... Ці права передбачають, для прикладу, можливість звертатися до прокурора з проханням спрямувати запит до слідчого судді про негайне пред'явлення доказів ... та право призначати представника за законом для здійснення прав і повноважень, які закон надає потерпілій стороні... Крім того, здійснення цих прав може виявитися необхідним для дієвої участі в процесі як цивільного позивача, особливо в тому разі, коли, як і в цій справі, йдеться про докази, що з плином часу мають тенденцію руйнуватися, а їхнє здобуття на пізніших стадіях процесу є неможливим. Окрім того, потерпіла сторона має право робити заяви на всіх етапах провадження та, за винятком касаційного провадження, звертатися з клопотаннями про допущення доказів ...

Отож-то, з огляду на сказане вище, Суд вважає, що пункт 1 статті 6 Конвенції в цій справі є застосовним.

Однак ... заявникові слід було б подати клопотання прокуророві, щоб той звернувся до слідчого судді з вимогою негайно пред'явити докази, а саме результати судово-медичного розтину. Оскільки заявник не скористався засобом правового захисту, наявного у межах національного права, Суд вважає, що цю частину заяви належить відхилити через невичерпання внутрішніх засобів правового захисту...

«Мене проти Франції»

(Menet v France), 39553/02, 14 червня 2005 року.

48. В цій справі Європейський суд відзначає, що заявник, якого ніколи не представляв адвокат, ... не мав жодної можливості ознайомитися з матеріалами справи. Суд, відповідно, визнає,

що представленню його справи в національних судових інстанціях могло зашкодити обмеження у доступі до матеріалів справи через те, що не було консультування у адвокатів.

49. Водночас Суд зазначає, що в французькому праві на обвинувачених та учасників в цивільному процесі, так само як і на звичайних фізичних осіб, на відміну від адвокатів, не поширюється професійна таємниця. Отже, той факт, що дістати доступ до матеріалів про розслідування справи можна було лише або разом з адвокатом, або через адвоката – тому в результаті цього заявник не мав змоги з ними ознайомитися – був викликаний необхідністю зберігати таємницю слідства.
50. Суд нагадує, що таємний характер процедури слідства може бути виправданий мотивами захисту приватного життя осіб, які є сторонами в процесі, та інтересами правосуддя за змістом другого речення пункту 1 статті 6 Конвенції і в разі, якщо ця стаття може бути застосовною до того, як справу візьме до розгляду суддя, що ухвалюватиме рішення, специфіка її застосування на етапі проведення слідства залежить від особливостей процедури та обставин справи...
52. З огляду на всі обставини та враховуючи інтереси всіх сторін, Європейський суд вважає, що накладені на право заявника обмеження не становили надмірної загрози його праву на змагальний процес.

4. Закриття справи провадженням та виправдання як вирішення спору щодо права цивільного характеру

«Кордова проти Італії»

(Cordova v Italy), 40877/98, 30 січня 2003 року.

49. У цьому випадку Суд зазначає, що заявник, вважаючи себе знеславленим внаслідок поведінки пана Коссіґи, подав на того скаргу і як цивільний позивач вступив у відкрите в результаті цього кримінальне провадження. З того моменту це про-

вадження поширювалося на право цивільного характеру – а саме право на захист своєї репутації, на що заявник може на аргументованих підставах претендувати ...

50. Суд також зазначає, що у своїй резолюції від 2 липня 1997 року Сенат заявив, що вчиненні дії, у яких звинувачено п. Коссігу, підпадали під дію імунітету, передбаченого частиною 1 статті 68 Конституції Італії ..., що унеможливило здійснювати надалі будь-яке кримінальне чи цивільне провадження для встановлення його відповідальності або забезпечення відшкодування заподіяної шкоди...
63. Суд дотримується думки, що брак чіткого зв'язку з парламентською діяльністю вимагає, щоб він застосовував вузьке тлумачення концепції пропорційності між поставленою метою і використаними засобами її досягнення ...
64. Отже, Суд вважає, що в цьому випадку рішення про брак підстав для подання позову проти пана Коссігі та неможливості подальшого відкриття провадження для забезпечення захисту репутації заявника не встановлювали справедливої рівноваги між вимогами захисту загальних інтересів суспільства і необхідністю захисту основоположних прав особи.
65. Суд також надає певного значення тому факту, що резолюція Сенату від 2 липня 1997 року позбавляла заявника інших обґрунтованих альтернатив для дієвого захисту своїх прав за Конвенцією...
66. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що право заявника на доступ до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, було порушене.

«Гору проти Греції»

(Gorou v Greece) [GC], 12686/03, 20 березня 2009 року.

38. ... Суд зазначає, що в разі винесення виправдувального вироку цивільний позивач, відповідно до норм національного права, загалом не має права ні безпосередньо подавати касацію, ні домагатися відшкодування, звертаючись до прокурора

при Касаційному суді. Однак Суд визнає, що в цьому випадку не можна не зважати на наявність усталеної судової практики і що з урахуванням особливостей вимоги заявника до прокурора при Касаційному суді застосовний пункт 1 статті 6 Конвенції. Цю ж таки практику належить взяти до уваги при оцінці глибини мотивування, яке прокурор мав навести у своїй відповіді.

39. Суд уже зауважив, що прокурор зазвичай відповідає, хоча й стисло, на клопотання цивільних позивачів про оскарження в порядку касації. На практиці цивільний позивач вказує прокуророві на певні конкретні обставин справи, але той має повне право ухвалити власне рішення після того, як зважить усі надані доводи.
40. Слід, окрім того, зазначити, що, відповідно до статті 506 Кримінально-процесуального кодексу, «позитивне» рішення прокурора адресоване не цивільному позивачеві, а дає підстави самому прокуророві подати скаргу в касаційному порядку. Аналогічно, «негативне» рішення означає, що прокурор сам відмовляється подавати апеляцію з питань права...
41. І нарешті, стосовно процедури попереднього розгляду та визнання прийнятності касаційних скарг органом при Касаційному суді, Суд зауважує, що він вже раніше визнав, що апеляційний суд не зобов'язаний наводити докладніші мотиви, коли він просто застосовує конкретну правову норму при відхиленні касаційної скарги, що не має судової перспективи, без додаткових подробиць ... Суд вважає, що такий самий принцип може бути застосований і у випадку прокурора при Касаційному суді, якому цивільний позивач запропонував звернутися з касаційною скаргою від власного імені.
42. Отже, рукописний напис, учинений на клопотанні заявника, просто повідомляє про рішення, ухвалене прокурором у межах його дискреційних повноважень. Якщо це розглядати під таким кутом зору та враховувати чинну судову практику, то прокурор зобов'язаний лише дати свою відповідь цивільному

позивачеві, а не обґрунтовувати її при цьому. Вимога давати докладніше обґрунтування покладала б на прокурора при Касаційному суді додаткове зобов'язання, що не впливає з природи клопотання цивільного позивача про оскарження виправдувального вироку в порядку касації. Отож Суд вважає, що, зазначивши «брак передбачених законом або інших обґрунтованих підстав для подання апеляції до Касаційного суду», прокурор навів достатні мотиви свого рішення це клопотання відхилити.

Зважаючи на викладене вище, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

5. Обмеження на участь в судовому розгляді

«Берже проти Франції»

(Berger v France), 48221/99, 3 грудня 2002 року

35. ... Відповідно до норм кримінального права звернутися до Касаційний суду може будь-як сторона кримінального процесу, яка має інтерес в оскарженні з питань права. Хоча прийнятність скарги, внесеної цивільним позивачем – за винятком семи вичерпно перелічених випадків – справді залежить від наявності апеляції з боку обвинувачення, це обмеження впливає з характеру рішень, що ухвалюють слідчі підрозділи, та ролі, відведеної цивільним позовам у кримінальному процесі. Суд погоджується з урядом в тому, що цивільні позивачі не можуть мати необмеженого права подавати апеляції в Касаційний суд на рішення про закриття справи провадженням...
38. ... Права заявника на звернення до суду, гарантоване пунктом 1 статті 6 Конвенції, в результаті встановлення для неї умов, на яких її апеляція до Касаційного суду може бути визнана припустимою, порушене не було. Беручи до уваги ту роль, яку цивільним позовам призначено відігравати в межах

кримінального судочинства, а також комплементарні інтереси цивільного позивача в кримінальному процесі й обвинувачення, Суд не може визнати, що в цій справі було порушення принципу процесуальної рівності сторін. У зв'язку з цим Суд погоджується з урядом у тому, що цивільного позивача не можна вважати супротивником обвинувачення, але при цьому він не обов'язково є і його союзником, бо ж їхні ролі та цілі очевидно відрізняються.

6. Нерозголошення доводів

«Шесне проти Франції»

(Chesnay v France), 56588/00, 12 жовтня 2004 року.

20. Заявник скаржився на те, що ані він сам, ані його адвокат в державній раді не дістали доповіді судді-доповідача до початку засідання, тоді як документ надали в розпорядження прокурора.
21. Суд нагадує, що питання про надання в розпорядження підсудного доповіді судді-доповідача порушує проблему, з огляду статті 6, лише в разі, коли цю доповідь надають прокуроріві до початку слухань... Що якраз і було в цій справі.
22. Суд також нагадує, що доповідь складається з двох частин: в першій вміщено виклад фактів, опис судової процедури та засобів касаційного оскарження, в другій вміщено правовий аналіз справи та висновок щодо обґрунтованості касаційної скарги... На думку Суду, якщо друга частина доповіді, яка призначена для судової постанови, може (на кшталт проекту судового рішення) залишатись конфіденційною як для сторін у справі, так і для прокурора, то перший том, на який не поширюється таємниця судового рішення, що має бути ухвалене, в разі, коли є така нагода, має бути наданий за однакових умов в розпорядження і сторонам, і прокурору.
23. Відповідно, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

7. Надмірна затримка

«Томазі проти Франції»

(*Tomasi v France*), 12850/87, 27 серпня 1992 року.

125. ... Ознайомлення з текстом рішень, ухвалених у цій справі ... свідчить, що вона не була особливо складною. Крім того, сам заявник лише трохи затримав провадження в ній, оскарживши постанову про закриття справи через брак підстав для притягнення до відповідальності в обвинувальній палаті Бордо та наполягаючи, щоб ця палата постановила рішення щодо проведення подальшого розслідування... Відповідальність за встановлену затримку лежить в основному на органах суду. Зокрема, перш ніж прокурор Бастії звернувся до Касаційного суду з поданням про призначення компетентного слідчого органу, пройшло аж півтора року ... Слідчий суддя з Бордо заслухав пана Томазі тільки один раз і, як видається, не проводив ніяких слідчих дій в період між березнем і вереснем 1985 року, а потім в період з січня 1986 по січень 1987 року... Отже, було порушення пункту 1 статті 6.

«Кальвеллі і Чільо проти Італії»

(*Calvelli and Ciglio v Italy*) [GC], 32967/96, 17 січня 2002 року.

65. Суд у даній справі зазначає, що відповідне провадження, безперечно, було дуже складним. Крім того, хоча після того, як 7 липня 1989 року заявників визнано цивільними сторонами провадження, у розгляді в першій інстанції були прикрі затримки (зокрема, між рішенням про передання справи Е.С. до суду 12 червня 1991 року і першим слуханням, що відбулося через рік – 2 липня 1992 року ...), надалі ніяких значних періодів бездіяльності, пов'язаних з органами влади (за винятком перерви в першому слуханні справи, викликаній страйком юристів – ...) не було.

66. За таких обставин Суд вважає, що термін шість років, три місяці й десять днів, коли йдеться про розгляд справи в усіх чотирьох інстанціях, не можна вважати нераціональним.
67. Отже, порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було

Х. ЗАОЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

1. Відмова від права на участь

«Колоцца проти Італії»

(*Colozza v Italy*), 9024/80, 12 лютого 1985 року.

28. ..., Суд тут не мав справу з обвинувачуванним, якого повідомили особисто і який, будучи таким чином ознайомлений з підставами обвинувачення, прямо відмовився від здійснення свого права постати перед судом і захищати себе. Італійські органи влади, спираючись не більш ніж на презумпцію ..., вивели зі статусу особи, «що переховується від правосуддя» (*latitante*), якого вони надали панові Колоцці, що така відмова була.

З погляду Суду, така презумпція недостатня. Аналіз фактів показує: у заявника не було підстав припускати, що проти нього розпочато судовий розгляд у кримінальній справі; просто вважалось, що він знає про це в силу повідомлень на його ім'я, які спочатку реєстрували в секретаріаті слідчого судді, а відтак – у канцелярії суду. Крім того, спроби, вжиті для його розшуку, були недостатні: вони обмежилися квартирою, де його марно шукали в 1972 році (на віа Лонганезі), та за іншою адресою, зазначеною в архівах (на віа Фонтеяна), хоч було відомо, що він там більш не мешкає... Суд надає особливого значення тій обставині, що деякі служби прокуратури Рима й римської поліції в зв'язку з іншим кримінальним процесом зуміли встановити нову адресу пана Колоцци ... Це свідчить про те, що місцеперебування пана Колоцци можна було встановити, попри те, що, як пояснював уряд на своє виправ-

дання, не було відповідного банку даних. Таку ситуацію, яку встановив Суд, важко зіставляти з зусиллями, яких мають докласти Договірні Сторони, щоб забезпечити ефективне здійснення прав, гарантованих статтею 6 ...

І нарешті, надані Судові матеріали не свідчать про відмову пана Колоцци від здійснення свого права постати перед судом і захищати себе, так само як і про його спроби ухилитися від правосуддя. Тому немає нагальної необхідності встановлювати в загальному вигляді, чи справді особа, яка була обвинувачена в учиненні кримінального правопорушення й потім стала переховуватися, тим самим відмовилася і від здійснення відповідних прав.

«Шомоді проти Італії»

(*Sotogyi v Italy*), 67972/01, 18 травня 2004 року.

70. ... Заявник неодноразово оспорував істинність приписуваного йому підпису, який був єдиним доказом, здатним довести, що обвинувачений знав про відкриття проти нього справи. Вважати твердження заявника на перший погляд безпідставними не можна, особливо з врахуванням різниці між підписами, зразки яких він надав, і тим, що стояв на розписці про отримання повідомлення, та різниці між іменем заявника (*Tamas*) і особи, яка розписалася в отриманні (*Thamas*). Окрім того, в адресі були допущені такі помилки, які викликають серйозні сумніви щодо того місця, куди доставили цього листа.
71. У відповідь на твердження заявника італійські органи влади відхилили всі його спроби скористатися з національних засобів правового захисту і відмовилися відновити провадження або перебіг строку, передбаченого для подання апеляції, не дослідивши питання, яке, на думку Суду, лежало в самій основі справи, а саме в тотожності особи, яка розписалася в отриманні. Зокрема, не наказано провести розслідування спірних фактів, і, попри неодноразові прохання заявника, не здійснено порівняння підписів шляхом почеркознавчої експертизи.

72. Суд вважає, що з огляду на основне місце, яке право на справедливий судовий розгляд посідає в демократичному суспільстві ... стаття 6 Конвенції накладає на кожен національний судовий орган зобов'язання перевіряти, чи мав обвинувачений змогу дізнатися про наявність провадження щодо нього в тому разі, коли, як у цій справі, це оспорується на підставах, що не відразу здаються вочевидь безпідставними ...
73. У цій справі, втім, ні Болонський апеляційний суд, ні Касаційний суд жодної такої перевірки не здійснили, тим самим позбавивши заявника можливості домагатися, якщо це виявиться потрібним, виправлення становища, що суперечить вимогам Конвенції. Так, не здійснено ретельної перевірки з метою встановити поза розумним сумнівом те, чи справді засуджений беззастережно відмовився від свого права виступати на суді.
74. Звідси випливає, що засоби, до яких національні органи вдалися в цій справі, не досягли того результату, якого вимагає стаття 6 Конвенції.
75. І нарешті, щодо твердження уряду про те, що заявник все одно дізнався б про відкрите провадження від журналіста, який у нього брав інтерв'ю, або з місцевої преси, Суд указує, що повідомлення будь-кого про висунуті проти нього обвинувачення є правовим актом такого значення, що здійснювати його слід з дотриманням тих формальних і змістовних умов, які здатні забезпечити ефективне здійснення прав обвинуваченого, що до того ж чітко впливає з підпункту (а) пункту 3 статті 6 Конвенції; інформації нечіткої і неофіційної для цього не досить...

«Маріані проти Франції»

(Mariani v France), 43640/98, 31 березня 2005 року.

41. В цій справі ... п. Маріані не відмовлявся бути присутнім. Однак він не мав фізичної можливості бути присутнім, оскільки відбував тюремне покарання в Італії. З огляду на

це, суд підкреслює, що французькі органи, попри рекомендацію ухвали суду присяжних Парижу, згідно з якою заявник був проголошений таким, що перебував в бігах, були обізнані з кримінальним становищем заявника, оскільки рішення про виклик до суду присяжних йому перед цим надіслали до в'язниці, де він відбував покарання...

42. ... Як висновок, був порушений пункт 1 в поєднанні з підпунктами с), d) та е) пункту 3 статті 6 Конвенції.

2. Юридичне представництво

«Ван Гейзегем проти Бельгії»

Van Geysseghem v Belgium [GC], 26103/95, 21 січня 1999 року.

34. ... Право кожного, кого обвинувачено в учиненні кримінального правопорушення, на ефективний захист за допомогою адвоката є однією з засадничих характеристик справедливого судового розгляду. Обвинувачений не втрачає цього права тільки через те, що він не присутній на засіданнях суду. Попри те, що законодавець повинен бути в змозі перешкоджати випадкам невинуваченої відсутності осіб, він, однак, не може їх карати, передбачаючи винятки з права на отримання юридичної допомоги. Законна вимога, щоб обвинувачений був присутнім на судових слуханнях, може бути виконана за допомогою інших засобів, ніж позбавлення права на захист. Суд зазначає, що частина 3 статті 185 Кримінально-процесуального кодексу ... передбачає, що кримінальний суд може в будь-якому випадку видати постанову про обов'язкову присутність обвинуваченого і що таке рішення оскарженню не підлягає.
35. ... Якщо навіть пані Ван Гейзегем справді мала кілька можливостей для свого захисту, обов'язком Брюссельського апеляційного суду було дозволити її адвокату, – який був присутнім на слуханнях – здійснювати її захист навіть за її відсутності.

Тим паче це правильно в цій справі, бо аргументи захисту, які мав намір висунути пан Верстратен, стосувалися питання права... Пан Верстратен мав намір послатися на строк давності – питання, яке Суд кваліфікував як істотно важливе... Навіть якщо, як стверджував уряд, апеляційний суд дослідив питання про давність з власної ініціативи, то це не міняє того факту, що допомога адвоката є неодмінною умовою при розв'язанні конфліктів і що він відіграє дуже важливу роль у здійсненні права на захист. Більше того, з рішення від 4 жовтня 1993 року не видно ... щоб із цього питання постановили яку-небудь ухвалу.

36. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Кромбах проти Франції»

(*Krombach v France*), 29731/96, 13 лютого 2001 року.

90. Суд у цій справі зауважує, що формулювання статті 630 Кримінально-процесуального кодексу Франції накладає абсолютну заборону на представлення адвокатами інтересів обвинувачених, чії справи розглядаються в заочному порядку, і що суд присяжних, який розглядає справу такого обвинуваченого, не має можливості відступити від цього правила.

Суд однак уважає, що Суд присяжних, який засідав без залучення самих присяжних, повинен був дати адвокатам заявника, що були присутні на слуханні, можливість представити позицію захисту обвинуваченого навіть за його відсутності, бо ж у цьому випадку довід, який вони мали намір висунути, стосувався питання права ..., а саме заперечення з посиланням на публічний порядок, заснований на неможливості заперечення *per rem judicatam* та на принципі *non bis in idem* ... Уряд не припустив, що Суд присяжних не був би наділений юрисдикцією розглянути зазначене питання, якби дозволив адвокатам заявника його поставити. І нарешті, Суд

відзначає, що адвокати заявника не мали повноважень представляти своїх довірителів при розгляді в суді присяжних цивільних позовів. Карати заявника за його відсутність у суді такою абсолютною заборонаю висувати будь-які заперечення видається очевидно непропорційним.

91. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

3. Необхідність повторного розгляду

«Меденіца проти Швейцарії»

(Medenica v Switzerland), 20491/92, 14 червня 2001 року.

57. Справді, стаття 331 Кримінально-процесуального кодексу кантону Женева в принципі дає можливість заочно засудженому домогтися відміни результатів провадження й проведення нового розгляду як з питань факту, так і права. Однак у цьому випадку суд кантону Женева відхилив протест заявника на тій підставі, що він не навів, відповідно до цього положення, вагомих причини на виправдання своєї відсутності, а нічого в матеріалах судової справи не давало змогу зробити висновок, що його відсутність сталася з причин непереборної сили... І Касаційний суд Женеви, і Федеральний суд залишили це рішення в силі. На думку Суду, немає підстав припускати, ніби швейцарські суди діяли довільно або на основі явно помилкових припущень ...
58. ... Суд так само вважає, що заявник сам значною мірою сприяв виникненню ситуації, яка перешкождала його явці в Женевський суд присяжних. Він, зокрема, посилається на думку Федерального суду Швейцарії, викладену в його постанові від 23 грудня 1991 року, відповідно до якої заявник своїми двозначними і навіть свідомо неточними свідченнями, зокрема щодо порядку судочинства у Швейцарії, ввів амери-

канського суддю в оману з метою домогтися рішення, яке б унеможливило його явку до суду.

59. Зважаючи на наведене вище й на те, що в розглянутій справі не йдеться про обвинуваченого, який одержав повістки в суд ..., або про обвинуваченого, позбавленого допомоги адвоката ..., Суд вважає, що з врахуванням меж розсуду, наданих швейцарським органам влади, заочний осуд заявника й відмова в проведенні повторного судового розгляду в його присутності не розглядати як непропорційну міру покарання.

«Зейдович проти Італії»

(Sejdovic v Italy) [GC], 56581/00, 1 березня 2006 року.

100. .. Метою кримінального провадження, яке на той час, коли заявника оголосили в розшук, перебувало на стадії попереднього розслідування, було встановлення вини заявника відповідно до закону.
101. За таких обставин, Суд вважає недоведеним, що заявникові було достатньою мірою відомо про його переслідування судовим порядком та про висунуті проти нього обвинувачення. І саме тому він не може зробити висновок, що той намагався ухилитися від судового розгляду або ж однозначно відмовився від свого права виступати в суді ...
103. Стосовно посилання уряду на те, що заявник мав можливість клопотатися про дозвіл на подання апеляції поза межами строку давності ... заявникові б довелося зіткнутися з серйозними труднощами, щоб задовольнити одну з передбачених законом передумов для надання дозволу на подання апеляції, а саме довести, що він не навмисно відмовився взяти до відома процесуальні дії або прагнув ухилитися від суду. Суд також встановив, що стосовно розподілу тягаря доказування щодо виконання цієї попередньої умови могла бути певна невизначеність ... Тож виникають сумніви, чи було б гарантоване право заявника не доводити, що він не мав наміру ухилитися від суду... Крім того, заявник, який, як можна було

б вважати, «фактично довідався про судові рішення» невдовзі після свого арешту в Німеччині, мав лише десять днів для того, щоб подати клопотання про дозвіл на подання апеляції з пропуском строку. Немає жодних підстав вважати, що він був проінформований про можливість відновлення строку, який надається для оскарження ухваленого йому вироку, а також про те, що спробу скористатися з такого засобу правового захисту він має зробити протягом короткого часу. Ці обставини, у поєднанні з тими труднощами, з якими особа, затримана в іноземній державі, стикається при спробі швидко зв'язатися з адвокатом, знайомим із італійським правом, і надати йому точний виклад фактів та докладні вказівки, створили заявнику об'єктивні перешкоди для використання засобів правового захисту, передбачених у частині 2 статті 175 КПК ...

104. Звідси випливає, що засоби, передбачені у статті 175 КПК, не були достатньо вагомою гарантією того, що заявник матиме змогу взяти участь у судовому розгляді, щоб представити аргументи на свій захист...
105. З огляду на вищенаведене, Суд вважає, що заявник, якого судили заочно і щодо якого не доведено, ніби він прагнув ухилитися від суду або однозначно відмовився від свого права виступати в суді, не дістав нагоди домагатися ухвалення нового рішення по суті висунутих йому обвинувачень судом, що заслухав би його з дотриманням його прав на захист.
106. Отже, в цій справі порушено статтю 6 Конвенції.

«Стоїчков проти Болгарії»

(Stoichkov v Bulgaria), 9808/02, 24 березня 2005 року.

57. У цій справі заявника засуджено заочно ... Ніщо не вказує на те, – і держава-відповідач цього не заперечувала, – немовби він прямо або непрямо відмовився від свого права виступати і захищати себе в суді. Тож, щоб провадження, в результаті якого його засудили, не було виявом «відмови в правосудді», заявникові слід було дати шанс домагатися їх відновлення та вста-

новлення обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень у зґвалтуванні в його присутності. З 1 січня 2000 року така можливість прямо передбачена в болгарському праві ... Однак, коли в лютому 2001 року – приблизно через рік після його арешту – заявник звернувся з клопотанням про відновлення на підставі нової статті 362а КПК, Верховний касаційний суд йому відмовив, в основному на тій підставі, що матеріали первинного провадження у справі були знищені в 1997 році, через що, на його думку, повторний розгляд став практично неможливий... У зв'язку з цим слід зауважити, що згодом заявник подав клопотання про відновлення матеріалів справи Перніцьким (*Pernik*) окружним судом, проте, видно, відповіді на своє клопотання не отримав ... Заявник був, отже, позбавлений можливості домагатися від суду, що заслухав його доводи, нового рішення по суті обвинувачень, на підставі яких його засудили.

58. Суд, тому, вважає, що кримінальне провадження щодо заявника, разом з неможливістю домагатися нового встановлення обґрунтованості висунутих проти нього обвинувачень судом, що розглянув його аргументи, явно суперечило принципам, закріпленим у статті 6. Отож, тимчасом як первісне позбавлення заявника волі в лютому 2000 року можна вважати обґрунтованим у силу положень підпункту (а) пункту 1 Статті 5 Конвенції, оскільки воно було здійснене з метою виконання законно ухваленого вироку, то після того, як 19 липня 2001 року Верховний касаційний суд відмовився відновити провадження в справі, воно таким бути перестало. З огляду на цей висновок, немає потреби встановлювати, чи був заявник позбавлений волі, попри закінчення строку давності для виконання вироку.
59. Отже, було порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.
Див. також **D.I.1** нижче.

4. Відсутність при ухваленні вироку

«Б. проти Франції»

(*B v France*), 10291/83, 12 травня 1986 року, DR 47, 59.

... Якщо обвинуваченого засуджують заочно без його на це прямо вираженої згоди, і він згодом, дізнавшись про вирок, може домогтися відновлення розгляду справи по суті, то права на слухання в суді й, отже, конкретні права захисту, не можуть бути ослабленими в такий спосіб, щоб це позбавило здійснення цих прав будь-якого практичного значення. Комісія вважає, що питання такого роду виникло б у тому разі, якщо б, беручи до уваги обставини відповідної справи, було доведено, що заочно засуджений обвинувачений на знав про те, що проти нього йде провадження і був через це позбавлений змоги взяти участь у ньому на стадії слідства. У цьому випадку це було не так, тож і питання це не виникає, оскільки, як визнає сам заявник, він брав участь у всіх слідчих діях у його справі. Зі статті 627 Кримінально-процесуального кодексу, якщо розглядати її разом зі статтею 639 того ж Кодексу, видно, що, хоч повторний розгляд справи після ухвалення обвинувального вироку в заочному порядку автоматично скасовує цей вирок, результати провадження, здобуті на етапі до ухвалення рішення про передання справи на розгляд суду, залишаються в силі. Отже, з огляду на обставини справи і, зокрема, той факт, що заявник брав участь у слідчих діях і відмовився отримати повідомлення про ухвалене рішення передати його справу до суду, Комісія вважає, що його заяву належить відхилити як очевидно необґрунтовану...

ХІ. ВИРОК

1. Обвинувальний вирок

а. Необхідність наведення мотивів

«Папон проти Франції»

(Papou v France) (ухв.), 54210/00, 15 листопада 2001 року.

6. ... Вимога наводити мотиви має також урахувати будь-які незвичні риси процесу, зокрема в судах присяжних (*Assizes Court*), у яких присяжні засідателі не зобов'язані наводити мотивів для свого внутрішнього переконання.

Суд зазначає, що в цій справі суд присяжних послався у своєму рішенні на відповіді, які члени колегії присяжних дали на кожне з 768 запитань, поставлених головою суду присяжних, а також на опис фактів, які визнано встановленими, а також на застосовані статті Кримінального кодексу. Хоча на кожне з цих запитань, поставлених головою, присяжні могли відповідати тільки «так» або «ні», ці запитання творили основу, на яку опирався вердикт присяжних. Суд вважає, що точність цих запитань достатньою мірою компенсує те, що присяжні не наводять мотивів своїх відповідей. Суд вважає, що вирок суду присяжних був умотивований достатньо за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Салов проти України»

(Salov v Ukraine), 65518/01, 6 вересня 2005 року.

92. ... Суд вважає, що заявник не міг скористатися перевагами справедливого судового розгляду, оскільки національні суди не надали обґрунтованої відповіді, чому Куйбишевський районний суд м. Донецька спочатку не знайшов доказів засудження заявника за обвинуваченнями, йому інкримінованих, та 7 березня 2000 року повернув справу на додаткове розслідування, а 6 липня 2000 року визнав заявника винним у перешкоджанні здійсненню громадянами України своїх виборчих

прав. Брак обґрунтованого рішення суду завадила заявнику порушити ці питання на апеляційній стадії...

«Болдя проти Румунії»

(Boldea v Romania), 19997/02, 15 лютого 2007 року.

31. Європейський суд підкреслив, що суд першої інстанції міста Тімішоара присудив заявникові сплатити адміністративний штраф після того, як він встановив факти і вважав, що в цій справі були наявні елемент умислу та публічний характер фактів. Однак суд не навів жодного прикладу конкретних посилок на факти, які могли б підтвердити висновок стосовно вини заявника та публічного характеру зазначених фактів. Він обмежився твердженнями про те, що в цій справі цих умов дотримано.
32. ... В цій справі Європейський суд підкреслює, що суд першої інстанції не здійснив розгляд всіх складових елементів правопорушення і зовсім не аналізував докази, представлені заявником, що йому б надало можливість, в разі необхідності, ухвалити вмотивоване рішення, чого йому в справі не вдалося зробити.
33. Окрім цього, суд, який ухвалював рішення у відповідь на апеляцію заявника, не дав жодної відповіді щодо мотивів цієї апеляції, які полягали, зокрема, у нестачі мотивації рішення, ухваленого судом першої інстанції. Якщо є істинним те, що обов'язок мотивувати власні рішення, який пункт 1 статті 6 накладає на суди, не можна вважати таким, що потребує детальної відповіді на кожний аргумент, ... слід визнати, що в цій справі суд округу Тіміш лише знову послався на мотивувальну частину рішення суду першої інстанції. Навіть якщо б це була мотивація, підготована з долученням мотивів суду нижчої інстанції, ... потрібно було б, щоб рішення суду першої інстанції було вмотивоване, будучи детальним і повним, з тим щоб мати змогу визначити порушений проти заявника

судовий процес як справедливий. Однак в цій справі, як вже зазначено вище, цього не було.

34. Цих елементів було досить Судові для того, щоб ухвалити рішення, що заявник мав підстави стверджувати, що рішення суду першої інстанції міста Тімішоара та суду округу Тіміш не були достатньо вмотивованими, та що його доводи стосовно його засудження до сплати адміністративного штрафу не були належним чином вислухані.

«Градінар проти Молдови»

(Gradinar v Moldova), 7170/02, 8 квітня 2008 року.

109. В цьому випадку, хоча Г. помер до повторного розгляду порушеної проти нього справи, його визнали винуватим у злочині, в якому його обвинувачували. Суд має серйозні застереження щодо правової системи, яка передбачає змогу судити і засуджувати померлих, якщо зважати на очевидну нездатність таких осіб себе захищати. Проте до особливих обставин цієї справи належить і клопотання заявника – як родича і душеприказника небіжчика – продовжити розгляд, щоб довести його невинуватість ...
111. Суд зазначає, що низка висновків Кишинівського обласного суду не суперечить висновкам судів вищих інстанцій, і що, відповідно, їх треба розглядати як встановлені факти... До їхнього числа належить і той факт, що Г. та інші обвинувачені були заарештовані і взяті під варту на підставі сфабрикованих обвинувачень в адміністративному правопорушенні, і впродовж цього періоду тримання під вартою вони були допитані та дали свідчення проти себе без будь-яких процесуальних гарантій... Жодної реакції на встановлений судом факт протизаконної демонстрації Г. відеозапису свідчень, даних Д.С. на місці злочину, ... з метою здобуття несуперечливих свідчень усіх обвинувачених, не надійшло.
112. Крім того, Суд зазначає, що суди вищих інстанцій не розглядали встановленого судом першої інстанції факту, що Г. та

інші співобвинувачені мали алібі на час, коли, як припускали, вчинено злочин ..., і того, що через низку серйозних процесуальних порушень більшість висновків експертів стали ненадійними ...

113. Вищі суди також посилалися на численні свідчення, дані в справі Г. Однак Суд зазначає, що при цьому не зроблено жодного зауваження щодо встановленого судом нижчої інстанції факту, що деякі з цих свідчень сфабрикувала поліція ...
114. Суд робить висновок, що, приймаючи як «вирішальні докази» ... самообмовні свідчення обвинувачених, національні суди вирішили просто промовчати, коли йшлося про низку серйозних порушень закону, помічених судом нижчої інстанції, та про деякі фундаментальні питання – такі, наприклад, як те, що обвинувачений мав алібі на той час, коли, як припускали, було вчинене вбивство. Суд не зміг знайти жодного пояснення для такого упущення в рішеннях судів, а уряд теж не надав жодного роз'яснення у цьому зв'язку.
115. У світлі викладених вище зауважень і з врахуванням провадження в цілому, Суд вважає, що національні суди не навели достатніх підстав для засудження Г. і, отже, не задовольнили критеріїв справедливості, як того вимагає стаття 6 Конвенції.
116. Суд нагадує свій висновок про те, що процес у справі Г. безпосередньо зачіпав власні права заявника ... Він робить висновок, що засудження Г., зважаючи на брак достатніх мотивів, обов'язково порушило право заявника на справедливий судовий розгляд.

в. Додаткове провадження на тих самих фактичних підставах

«Сергей Золотухін проти Росії»

(Sergey Zolotukhin v Russia) [GC], 14939/03, 10 лютого 2009 року.

70. Корпус прецедентної практики, накопиченої Судом при застосуванні статті 4 Протоколу № 7, свідчить про наявність

кількох підходів до розв'язання питання про те, чи були правопорушення, за які заявника піддано судовому переслідуванню, тими ж самими.

71. В основі першого підходу лежить «та ж сама поведінка» заявника, зокрема, незалежно від кваліфікації, право виділяє таку поведінку (*idem factum*), наприклад, у рішенні в справі «Градінгер» ... попри різницю в означенні цих двох правопорушень, їхньому характері і меті, встановлено порушення статті 4 Протоколу № 7, бо в основу обох судових рішень покладено ту ж саму поведінку заявника...
72. Другий підхід виходить із того припущення, що поведінка підсудного, яка спричинила його переслідування в судовому порядку, хоч і є тією ж самою, але постулює можливість того, що та ж сама поведінка становить відразу кілька правопорушень (*concoures idéal d'infractions*), які можуть бути предметом розгляду в окремих провадженнях. ... факти ... у справі «Олівейра» ... були типовим прикладом того, як одне й те ж діяння становить елементи складу різних правопорушень, тимчасом як стаття 4 Протоколу № 7 забороняє судити людей двічі за одне й те ж правопорушення. На думку Суду, хоча принципові належного здійснення правосуддя більшою мірою відповідало б ухвалення вироку щодо обох правопорушень одним і тим самим судом, у межах одного провадження, та обставина, що в відповідному випадку йшлося про два окремих провадження, не була вирішальною. Та обставина, що окремі правопорушення, навіть якщо сукупно вони були частиною одного протиправного діяння, були предметом провадження в різних судах, сама по собі не приводить до порушення статті 4 Протоколу № 7, а надто в тому разі, якщо призначені покарання не були поєднані в одному ...
73. Третій підхід наголошує на «основних елементах» кожного з двох правопорушень. У справі «Франц Фішер проти Австрії» (№ 37950/97...) Суд підтвердив, що стаття 4 Протоколу № 7 припускає можливість здійснення переслідування за низ-

ку правопорушень, які впливають із одного протиправного діяння (*concoures idéal d'infractions*). Однак, оскільки цьому положенню суперечило б повторне віддання під суд або покарання заявника за правопорушення, що лише «номінально є різними», то Суд постановив, що в таких випадках він має додатково дослідити питання, чи не містять такі правопорушення однакові «ознаки складу» ...

78. Суд вважає, що наявність різних методів для з'ясування того, чи є правопорушення, за здійснення якого заявника піддали переслідуванню, тим самим правопорушенням, за яке він уже був раніше остаточно засуджений або виправданий, породжує правову невизначеність, що є несумісним з одним із основоположних прав – правом не бути підданим судовому переслідуванню двічі за одне й те ж саме правопорушення ...
79. Аналіз міжнародно-правових документів, що містять принцип *non bis in idem*, так чи так розкриває різноманітність використовуваних для нього формулювань. ... Відмінність між такими поняттями, як «ті самі діяння» або «та ж сама фактологічна база» («*mêmes faits*»), з одного боку, і поняттям «[те ж саме] правопорушення» («*[même] infraction*») – з іншого, і Суд правосуддя Європейських Спільнот, і Міжамериканський суд з прав людини визнали важливим чинником на користь розроблення єдиного підходу, заснованого на тотожності змісту діянь, відкидаючи як нерелевантну правову кваліфікацію таких діянь. Доходячи такого висновку, обидва ці суди відзначали, що такий підхід був би на користь правопорушнику, який знатиме, що після того, як він був засуджений і відбув своє покарання або був виправданий, йому вже не слід побоюватися якогось переслідування за те саме діяння ...
80. Суд вважає, що використання слова «правопорушення» в тексті статті 4 Протоколу № 7, не може виправдовувати застосування обмежувальнішого підходу...
81. Суд також відзначає, що підхід, при якому наголос роблять тільки на правовій кваліфікації кожного з двох правопору-

шень, занадто утискає права людини, бо якщо Суд обмежиться встановленням того факту, що особу піддали судовому переслідуванню за злочини, які мають самостійну правову кваліфікацію, то неминуче ризикуватиме послабити гарантії, закріплені в статті 4 Протоколу № 7, а не сприятиме їхньому практичному змісту та ефективності, як того вимагає Конвенція..

82. Відповідно, Суд дотримується думки, що статтю 4 Протоколу № 7 слід розуміти як заборону на переслідування або віддання до суду за друге «правопорушення» остільки, оскільки воно виникає з тотожних фактів або фактів, які по суті є однаковими.
83. Гарантія, закріплена в статті 4 Протоколу № 7, стає релевантною з початку нового судового переслідування в тому разі, якщо ухвалений раніше виправдувальний чи обвинувальний вирок уже став *res judicata*. Наявні на цьому етапі матеріали обов'язково міститимуть в собі й те рішення, в силу якого завершено попередню «кримінальну процедуру», а також перелік обвинувачень, висунутих проти заявника в новому провадженні. Зазвичай ці документи мають містити виклад фактів, що стосуються як того правопорушення, за яке заявника вже засуджено, так і правопорушення, у скоєнні якого заявника ще тільки обвинувачують. На думку Суду, такий виклад фактів є належним відправним пунктом для розв'язання питання про те, чи були факти, що фігурують у двох провадженнях, ідентичними або по суті однаковими. Суд підкреслює, що не має значення, які частини нового обвинувачення будуть зрештою підтримані або відхилені в ході подальшого судового розгляду, оскільки в статті 4 Протоколу № 7 міститься гарантія від притягнення до суду або можливого притягнення до судової відповідальності в межах нового провадження, яка, проте, не є заборonoю на повторне засудження або виправдання...
84. Тому, дослідження Суду має бути зосереджене на тих фактах, які є сукупністю конкретних фактичних обставин, пов'язаних

з тим же самим підсудним, і нерозривно зв'язаних між собою в часі й просторі, оскільки їхня наявність має бути доказана для забезпечення обвинувального вироку або порушення кримінальної справи. ...

97. Факти, що послужили приводом для висунення заявникові адміністративних обвинувачень, були пов'язані з порушенням громадського порядку у вигляді вживання лайки на адресу співробітників міліції пані Ю. і капітана С. й у відштовхуванні останнього. Ті ж факти склали основний елемент обвинувачення за статтею 213 Кримінального кодексу, відповідно до якого заявник порушив громадський порядок через вживання нецензурної лайки, погрози застосування насильства до капітана С. і вчинення йому опору. Отже, факти в обох провадженнях відрізнялися лише в одному елементі – погрозі застосування насильства, яку не згадували під час першого судового розгляду. Тому, Суд доходить висновку, що кримінальне обвинувачення за частиною 2 «б» статті 213 повністю охоплювало ознаки скоєння правопорушення, передбаченого статтею 158 Кодексу про адміністративні правопорушення, або ж, інакше кажучи, що правопорушення, кваліфіковане як «дрібне хуліганство», не містило якихось ознак, що не містяться в такому складі, як «хуліганство». Стосовно цілей статті 4 Протоколу № 7, фактичну сторону кожного з двох правопорушень слід розглядати як однакову по суті. Як Суд наголошував вище, фактична сторона кожного з двох правопорушень слугує єдиним відправним пунктом для їхнього порівняння, а тому аргументи уряду про те, що вони відрізняються за суворістю передбаченого покарання, для цього дослідження не є релевантними...
109. У цій справі адміністративне рішення від 4 січня 2002 року надруковане на стандартному бланку, в якому була позначка про те, що воно не підлягає оскарженню й набирає чинності негайно ... Однак, навіть якщо припускати, що його можна було оскаржити протягом десяти днів з моменту ухвалення, як

заявляв уряд, то по закінченні цього строку воно набуло сили *res judicata*. Яких-небудь інших, звичайних, засобів правового захисту в розпорядженні сторін не було. Отже, адміністративне рішення стало «остаточним», відповідно до автономного змісту Конвенції, вже 15 січня 2002 року, тимчасом як кримінальне переслідування розпочалося 23 січня 2002 року...

110. ... Суд повторює, що стаття 4 Протоколу № 7 не обмежується правом не бути двічі покараним, але й надає право не бути підданим двічі судовому переслідуванню чи суду ... Стаття 4 Протоколу № 7 застосовна навіть у тому випадку, коли стосовно особи порушено переслідування, яке зрештою не привело до його засудження. Суд повторює, що стаття 4 Протоколу № 7 містить три самостійні гарантії й передбачає, що ніхто не може (i) підлягати суду (ii) бути притягнений до суду чи (iii) покараний за одне й те саме правопорушення...
111. Заявник у цьому випадку був остаточно засуджений за дрібне хуліганство й відбув призначене за нього покарання. Пізніше його обвинувачено в порушенні громадського порядку й узято під варту. Розгляд тривав понад десять місяців, протягом яких заявник брав участь у проведенні розслідування й судовому процесі. Отже, той факт, що він був зрештою виправданий за висунутим обвинуваченням, не применшує значення його твердження про те, що це обвинувачення й притягнення до суду було повторним...
116. Повертаючись до фактичної сторони цієї справи, Суд не бачить у ній якихось ознак того, що російські органи влади будь-коли в ході розгляду справи визнавали допущене порушення принципу *non bis in idem*. Виправдувальний вирок щодо заявника за обвинуваченням за частиною 2 статті 213 Кримінального кодексу не був заснований на тому факті, що його вже віддали до суду за ті ж дії відповідно до Кодексу про адміністративні правопорушення. Посилання на завершене 4 січня 2002 року адміністративне провадження, наведене в тексті вироку від 2 грудня 2002 року, є простим

значенням того факту, що це провадження було. З іншого боку, як стає зрозуміло з тексту вироку, районний суд, дослідивши докази щодо заявника, виявив, що вони не відповідають кримінально-процесуальним стандартам доведення. Отже, його виправдали на підставах матеріально-правового, а не процесуального характеру ...

121. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що кримінальна справа, відкрита щодо заявника відповідно до пункту «б» частини 2 статті 213 Кримінального кодексу, було по суті пов'язана з тим самим правопорушенням, за яке його вже засудили на підставі остаточного рішення, ухваленого відповідно до статті 158 Кодексу про адміністративні правопорушення.
122. Отже, статтю 4 Протоколу № 7 порушено.

2. Закриття провадженням

«Пантелеєнко проти України»

(Panteleyenko v Ukraine), 11901/02, 29 червня 2006 року.

70. ... В цій справі судові рішення про закриття кримінального провадження проти заявника сформульовано таким чином, що немає сумнівів щодо їхньої суті, що заявник скоїв інкримінований йому злочин. Зокрема, Деснянський суд зазначив, що матеріали справи містять достатньо доказів щодо встановлення факту підробки заявником нотаріального документа та вчинення недійсної нотаріальної дії, єдиною причиною для припинення провадження є недоцільність переслідування у випадку малозначущості злочину... На думку Суду, формулювання Деснянського суду самі по собі були достатніми для встановлення факту порушення презумпції невинуватості. Той факт, що позов заявника про компенсацію відхилено на підставі висновків, зроблених в ході кримінального провадження, тільки загострив ситуацію. Хоча Деснянський суд дійшов висновку після слухання, проведеного в присутності

заявника, що попередні провадження були не кримінальними за природою та їм бракувало багатьох елементів, зазвичай властивих кримінальному розгляду. У зв'язку з цим не можна дійти висновку, що судовий процес закінчився чи мав закінчитися «доведенням вини заявника відповідно до закону». За таких обставин, Суд вважає, що аргументи, представлені Деснянським судом, підтверджені під час апеляційного розгляду, а також відхилення клопотання заявника про компенсацію на тих же підставах становлять порушення принципу презумпції невинуватості.

«Марціано проти Італії»

(Marziano v Italy), 45313/99, 28 листопада 2002 року.

29. ... В цьому контексті Суд зазначає, що суддя, який провадив попереднє розслідування, дійшовши такого ж висновку щодо кваліфікації, не поділяв правовий аналіз, який надала прокуратура. Зокрема, він не поділяв оцінку, яку прокуратура зробила за результатами допиту Х. та різних висловлювань, які Х. робила в ході розслідування цієї кримінальної справи та паралельної процедури цивільного судового позову. Відповідно, було б цілком логічно, щоб суддя, який провадив попереднє розслідування – який розумів, що він повинен був ухвалити вмотивоване рішення – пояснив, чому, будучи цілком згідним з вимогами прокуратури, він прийняв рішення припинити судові переслідування. З огляду на те, що розбіжність у поглядах з прокуратурою стосувалась радше фактів та їхньої оцінки, аніж їхнього правового оцінювання, було нормальним, що суддя, який провадив попереднє розслідування, вказав на ці факти у своєму рішенні.

Вчиняючи так, суддя, який провадив попереднє розслідування, висловив припущення – наразі передбачуване, як на це вказав уряд, статтею 125 положень застосування Кримінально-процесуального кодексу – про можливий результат, яким міг би завершитись судовий розгляд в разі, коли

- справу б передали судді-засідателю. Суддя обмежився заувагою про те, що хоч були вірогідні мотиви підозрювати, що заявник вчинив правопорушення, яке було предметом спору, інші доводи переконували в тому, що у суді обвинувачення не мало б багато шансів досягти успіху. Крім того, він не обмежився лише заувагою про той вплив, який судовий процес міг справити на Х., а й надав характеру недостовірності окремим деталям, які повідомила Х. Насамкінець він підкреслив, що достовірність характеру заяв Х. може бути піддана сумніву.
30. На підставі цього Суд визнає, що суддя, який здійснював попереднє розслідування і, до речі, знав про наявність спору між заявником та його колишньою дружиною, мав право вирішувати, керуючись власним сумлінням, в який спосіб він повинен був висловлювати свою думку щодо розвитку та завершення спору. Певно, він мав поставити перед собою питання про те, чи вжиті остаточні твердження були за своїм характером та рівнем такими, що могли б бути сприйняті як формулювання вини. Водночас, попри на вжиті в розпорядженні від 17 квітня 1998 року визначення, Суд вважає, що в цьому рішенні відбито «стан недовіри» і нема констатації вини.
31. Тому, слід розрізняти рішення, в яких відбито те, що відповідна особа є винною, від тих, які обмежуються констатацією підозри. Перші порушують презумпцію невинуватості, тоді як другі під час численних розглядів визнавали такими, що відповідають духові статті 6 Конвенції...
32. За цих обставин Суд не може дійти висновку про порушення презумпції невинуватості в цій справі.

3. Призначення покарання

«Е.К. проти Туреччини»

(*E K v Turkey*), 28496/95, 7 лютого 2002 року

54. На думку Суду, інтерпретація відповідних правових норм, до якої вдався державний суд безпеки з метою ухвалити вирок заявниці під час другого етапу судової процедури і яка була підтверджена касаційним судом, перебувала в межах, які можна було б підставно передбачити за умов цієї справи. Суд визнав, що засудження заявниці відповідно до статті 8 закону від 1991 року узгоджувалось із принципом «*nulla poena sine lege*» (ніякого покарання без закону), закріплено в статті 7.
55. На протигагу цьому заявниця скаржилась, що її засуджено до позбавлення свободи відповідно до вимог другого абзацу статті 8, застосовного спеціально до головних редакторів, тоді як для видавців передбачено покарання лише у вигляді штрафу. У зв'язку з цим уряд підкреслив, що застосування другого абзацу статті 8 стосовно видавців передбачає легше покарання, аніж те, що застосовне відповідно до першого абзацу статті 8. Якщо таке видається можливим, то скоріш за все другий абзац статті 8 є *lex specialis*, який має правову силу для головних редакторів та видавців періодичних видань, і засудження заявниці як видавця неперіодичного видання базувалось в цьому випадку – за аналогією – на розширеному тлумаченні правила, яке було викладене в цьому ж абзаці і стосувалось мір покарання головних редакторів...
56. За цих умов, Європейський суд вважає, що засудження заявниці до позбавлення свободи було несумісним із принципом «*nulla poena sine lege*» (ніякого покарання без закону), закріпленого в статті 7.
57. Відповідно, порушено статтю 7 Конвенції.

«Бемер проти Німеччини»

(Böhmer v Germany), 37568/97, 3 жовтня 2002 року

61. Суд насамперед відзначає, що відповідно до статті 56 Кримінального кодексу, виконання вироку, який передбачає позбавлення свободи, призупиняють, якщо можна розраховувати, що вирок служитиме засудженому як попередження і що він не здійснюватиме нові злочини в майбутньому, навіть без впливу, спричиненого відбуванням покарання. Роблячи такий прогноз, кримінальний суд має враховувати особу засудженого, його стаж злочинної діяльності, обставини скоєного ним злочину, його поведінку після злочину, умови його життя та наслідки, яких можна очікувати в зв'язку з відстрочкою.
62. Суд готовий вважати ... що рішення про скасування відстрочки, оскільки воно спирається на думку, сформовану з урахуванням досвіду минулого, що засуджений не справдив очікувань, якими обґрунтовано таку відстрочку, може бути не більш як корекцією первісного прогнозу.
63. Частина 1 статті 56f Кримінального кодексу, однак, вимагає, щоб суд обґрунтовував цю оцінку на встановлений ним факт скоєння цієї особою кримінального правопорушення в період пробації.
64. У цій правовій ситуації, мотиви, наведені в рішенні апеляційного суду, не обмежувалися оцінкою особи заявника або характеристикою «підозри» в тому, що заявник під час випробувального терміну скоїв кримінальне правопорушення.
65. На думку Суду, апеляційний суд, засідаючи як інстанція, що здійснює нагляд за виконанням покарань, узяв на себе роль Гамбурзького окружного суду – суду належної юрисдикції для ухвалення рішень у першій інстанції – і недвозначно заявив про те, що заявник є винуватим у скоєнні кримінального правопорушення. Це засвідчують чіткі формулювання його «упевненості» в тому, що заявник вчинив шахрайство... Цей висновок підкріплюється тією обставиною, що апеля-

ційний суд постановив вислухати свідчення відповідно до статті 308 Кримінально-процесуального кодексу, а в своєму рішенні дав суттєву і детальну оцінку доказової сили цих свідчень ...

69. Суд, за таких обставин, вважає, що мотивувальна частина рішення Гамбурзького апеляційного суду від 14 жовтня 1996 року порушила презумпцію невинуватості, яка є характерною рисою умов справедливого судового розгляду.

«Геерінґс проти Нідерландів»

(Geerings v Netherlands), 30810/03, 1 березня 2007 року.

43. ... Після того, як вина обвинувачуваного в скоєнні такого правопорушення належним чином доведена, пункт 2 статті 6 застосовувати в зв'язку з твердженнями щодо особи обвинуваченого і його поведінки, які є частиною процедури призначення покарання, не можна, якщо лише характер і ступінь таких звинувачень не дорівнює висуненню нового «обвинувачення» за автономним змістом цього поняття в Конвенції...
44. Суд у низці справ готовий розцінювати конфіскаційне провадження, що здійснюватиме внаслідок засудження, як таке, що становить частину процедури призначення покарання і, отже, виходить за межі застосування пункту 2 статті 6 (див., зокрема, «Філліпс» (*Phillips*) ... і «ван Офферен проти Нідерландів» (*Van Offeren v. the Netherlands*) (ухв.), № 19581/04...). Спільними для цих справ рисами є те, що заявника засуджено за правопорушення в сфері обігу наркотиків; що його і далі підозрювали у скоєнні додаткових правопорушень, пов'язаних із наркотиками; що йому очевидно належало майно, джерело походження якого не могло бути встановлене, і що це майно, як можна було обґрунтовано припускати, було набуто в результаті протиправної діяльності, а також те, що заявник не надав задовільного альтернативного пояснення.
45. Ця справа має додаткові характеристики, що відрізняють її від справ «Філліпс» і «Ван Офферен».

46. По-перше, апеляційний суд встановив, що заявник дістав неправомірну вигоду внаслідок відповідних злочинів, хоча в цій справі не доказано, що він мав якесь майно, джерело походження якого він не міг достатньо пояснити. Апеляційний суд дійшов такого висновку, гіпотетично екстраполюючи на основі суміші фактів і суджень, що містилися в поліційних звітах.
47. Суд вважає, що «конфіскація», яка є результатом засудження, або, якщо вживати той самий вислів, що й у Кримінальному кодексі Нідерландів, «позбавленням переваг, здобутих протиправним шляхом», є заходом (*maatregel*), який не годиться застосовувати до майна, щодо перебування якого в розпорядженні відповідної особи немає відомостей, а тим більше, якщо цей захід пов'язаний зі злочинним діянням, в учиненні якого особа фактично не була визнана винуватою. У разі, якщо не встановлено поза розумним сумнівом, що відповідна особа справді скоїла такий злочин, і якщо факт здобуття якоїсь переваги протиправним або іншим шляхом не може бути встановлений, то такий захід може бути обґрунтований лише наявністю презумпції винуватості. А це навряд чи можна вважати сумісним з пунктом 2 статті 6...
48. По-друге, на відміну від справи «Філіпс» і «Ван Офферен», оспорювана постанова стосувалася саме злочинів, щодо яких заявника насправді виправдано.
49. ... Пункт 2 статті 6 закріплює загальну норму, відповідно до якої після остаточного виправдання не припустимо вже навіть висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого.
50. У висновку апеляційного суду, втім, не просто висловлено підозри. Він дорівнює до визначення винуватості заявника, хоч заявникову вину й «не доведено в законному порядку»...
51. Отже, було порушення пункту 2 статті 6.

4. Виправдання

а. Наслідки

«Гіссе проти Франції»

(Guisset v France), 33933/96, 26 вересня 2000 року.

68. Суд зазначає, що в цій справі, попри виправдання заявника, у мотивувальній частині рішення суду в справах дисциплінарних проступків (у сфері бюджету і фінансів) від 12 квітня 1995 року прямо зазначено, що заявник «порушив Положення про доходи і витрати державного бюджету і підлягає покаранню, передбаченому статтею 5 Закону від 25 вересня 1948 року (зі змінами)». Суд у цьому зв'язку зазначає, що мотивувальна частина рішення становить єдине ціле з його резолютивною частиною і невіддільна від неї...
69. Отже, заявника визнано винним і таким, на кого належить накласти штраф. Окрім того, суд у справах дисциплінарних проступків (у сфері бюджету і фінансів) у прямій формі відхилив всі його скарги посиланням на Конвенцію. Відповідно, те, що його зрештою звільнили від покарання, якому він підлягав, не можна, зважаючи на обставини, в яких скоєно правопорушення, розглядати як засіб виправлення стверджувального порушення.
70. Отже, з урахуванням як мотивувальної, так і резолютивної частини рішення Суду у справах дисциплінарних проступків (у бюджетно-фінансовій сфері) від 12 квітня 1995 року, Суд робить висновок, що заявник не втрачає статусу «потерпілого» за змістом статті 34 Конвенції...

«Василіос Ставропулос проти Греції»

(Vassilios Stavropoulos v Greece), 35522/04, 27 вересня 2007 року.

38. ... Відповідно до прецедентної практики Європейського суду, якщо рішення про виправдання набуло остаточного характеру – навіть коли йдеться про виправдання на користь сумніву

відповідно до пункту 2 статті 6 – висловлення сумніву щодо вини, в тому числі й того сумніву, який містяться в мотивах виправдовувального вироку, не є сумісним з презумпцією невинуватості...

39. Суд вважає, що згідно з принципом «*in dubio pro reo*» (в разі сумніву – на користь обвинувачуваного), який є окремим формулюванням принципу презумпції невинуватості, не повинно бути жодної якісної розбіжності між припиненням слідства чи судового розгляду через брак доказів та припиненням слідства чи судового розгляду в результаті визнання безсумнівної невинуватості особи. Справді, виправдовувальні вирoki не розрізняються на підставі мотивів, які ухвалює суддя в кримінальній справі. Навпаки, в контексті пункту 2 статті 6 Конвенції резолютивну частину виправдовувального вироку ухвали має поважати будь-який інший орган, який прямо чи опосередковано висловлюється щодо кримінальної відповідальності заявника.
40. В цій справі Суд зауважує, що судові інстанції адміністративної юрисдикції відверто та без жодного застереження з метою виправдати власний висновок про те, що помилка заявника була умисною, наголошували на тому факті, що заявника виправдано на користь сумніву. Як і державна рада, так і адміністративний апеляційний суд вжили терміни, які виходили за межі адміністративного спору та не залишали жодного сумніву щодо передбачуваних намірів заявника не вносити до своєї декларації всі об'єкти нерухомості, якими він володів... З огляду на викладене вище, доводи державної ради та адміністративного апеляційного суду не узгоджувались із дотриманням принципу невинуватості.
41. Отже, порушено пункт 2 статті 6 Конвенції.

в. Обов'язковість дотримання

«Асанідзе проти Грузії»

(*Assanidze v Georgia*) [GC], 71503/01, 8 квітня 2004 року.

172. У цій справі державні органи Аджарії тримали заявника під вартою для цілей, зазначених у пункті 1(с) статті 5, з 11 грудня 1999 року – дня, коли його обвинувачено у вчиненні злочину в новому кримінальному провадженні ... Однак це провадження закінчилося тим, що 29 січня 2001 року його виправдав і розпорядився негайно звільнити Верховний суд Грузії ... Відтоді заявник залишався під вартою, попри те, що розгляду його справи не поновили і не видано жодного наказу щодо подовження строку ув'язнення. Отже, з 29 січня 2001 року не було передбаченої законом чи судом підстави для тримання заявника під вартою, і, тому, воно не може бути виправдане жодним із підпунктів пункту 1 статті 5 Конвенції...
174. Як видно з матеріалів справи, центральні державні органи неодноразово вказували на брак підстав для тримання заявника під вартою. Центральні судові та адміністративні органи прямо заявляли аджарській владі, що позбавлення заявника свободи є свавільним актом за національним законодавством та статтею 5 Конвенції. Однак їхні численні нагадування та телефонування з вимогою звільнити заявника залишалися без відповіді...
175. Суд вважає, що тримання особи під вартою упродовж невизначеного і непередбачуваного періоду – тим паче, якщо таке тримання не ґрунтується на конкретному положенні закону або судовому рішенні, – є несумісним із принципом правової визначеності ... та свавільним і суперечить основоположним принципам верховенства права.
176. Отже, оскільки з 29 січня 2001 року заявника утримували під вартою свавільно, Суд визнає порушення пункту 1 статті 5 Конвенції.

с. Подальше провадження в порядку цивільного судочинства

«Рінгвольд проти Норвегії»

(Ringvold v Norway), 34964/97, 11 лютого 2003 року.

38. ... Той факт, що акт, який може бути підставою для внесення позову про відшкодування збитків до законодавства про делікти, так само охоплюється суттєвими елементами складу кримінального правопорушення, не може, попри його тяжкість, давати достатні підстави для того, щоб вважати особу, що ніби відповідальна за діяння, розглядуване в зв'язку з справою про делікт, такою, якій «висунуте кримінальне обвинувачення». Так само не дає підстав для такої кваліфікації і той факт, що для встановлення цивільно-правових наслідків такого діяння використовують докази, прийняті в межах розгляду кримінальної справи...

... в той час як звільнення від кримінальної відповідальності треба враховувати в розгляді позову про відшкодування, це не має унеможливити встановлення цивільно-правового зобов'язання за виплату відшкодування збитків, що випливає з тих самих фактів, на основі менш суворих критеріїв доведеності...

У цій справі спірна ухвала національного органу про відшкодування збитків, яка була постановлена в окремому від виправдувального вироку рішенні, не стверджує ні прямо, ні по суті, що для притягнення заявника до кримінальної відповідальності за обвинуваченнями, які з нього зняли в виправдувальному вироку, були виконані всі умови... Подальший розгляд цивільного позову не був несумісним з цим виправдувальним вироком і не «скасовував» його.

39. Крім того, мета визначення цивільної відповідальності за виплату відшкодування, на відміну від притягнення до кримінальної відповідальності, насамперед полягала в компенсації шкоди і страждань, завданих потерпілій особі. Суму відшкодування – 75000 норвезьких крон – можна було вважати об-

- грунтованою, з огляду на заподіяну шкоду. Здається очевидним, що ні ціль присудженого відшкодування, ні його розмір не надавав цьому заходові характеру кримінального покарання за змістом пункту 2 статті 6.
40. Виходячи з цього, Суд не вважає, що позов про відшкодування збитків становив висунення заявникові нового «кримінального обвинувачення» після його виправдання.
41. ... Суд повторює, що результат провадження в кримінальній справі не був вирішальним для розв'язання питання про відшкодування. У цій справі ситуація була протилежною: попри виправдання заявника, була юридично реальна можливість для присудження компенсації. Попри висновок, досягнутий у рамках кримінальної справи проти заявника, справа про відшкодування, отже, не була прямим безпосереднім продовженням першої. У зв'язку з цим її можна чітко відрізнити від тих, ... у яких Суд встановив, що відповідне провадження було наслідком і супутньою обставиною кримінального процесу, і що до першого буде застосовним пункт 2 статті 6.
42. Як підсумок, Суд робить висновок, що до провадження, пов'язаного з позовом про відшкодування, до заявника пункт 2 статті 6 не був застосовним і що тому це положення в справі порушено не було.

d. Точність офіційних документів

«Джемалеттін Джанли проти Туреччини»

(Cemalettin Canlı v Turkey), 22427/04, 18 листопада 2008 року.

40. Суд узяв до уваги ці Положення і відзначає, що в них детально викладено обставини, за яких поліція може зберігати і передавати в інші державні відомства персональні відомості, а також відбитки пальців осіб, обвинувачених і засуджених за вчинення кримінальних злочинів. Для цієї справи особливе значення має те, що ці Положення дозволяють поліції зберігати в своїх архівах інформацію щодо осіб, обвинувачених

у серйозних правопорушеннях, зокрема про членство в незаконних організаціях, тобто таке правопорушення, щодо якого заявникові колись висували обвинувачення, але згодом, 1990 року, зняли їх.

41. Ці Положення також містять вказівки щодо коригування і контролю правильності інформації, що зберігається в поліційних досьє. Згідно з ними, поліція зобов'язана внести до своїх досьє всю інформацію щодо результатів будь-якого кримінального провадження, пов'язаного з такими обвинуваченнями...
42. Проте, як зазначено вище, викладені в звіті відомості були не тільки помилковими, але й не мали жодної згадки про виправдання заявника і закриття кримінальної справи. Крім того, коли 2003 року цей звіт надіслано в суд Анкари, то рішення, винесені в 1990 році до нього не внесли. Ці недоліки, на думку Суду, суперечили однозначним вимогам Положень про поліцію й призвели до ліквідації ряду істотних процесуальних гарантій, передбачених національним законодавством для захисту прав заявника відповідно до статті 8 Конвенції.
43. Отже, Суд вважає, що підготування і подання поліцією відповідного звіту до суду Анкари не були здійснені «згідно з законом», за змістом пункту 2 статті 8 Конвенції.

5. Доступність протоколів судових засідань

«3. проти Фінляндії»

(*Z v Finland*), 22009/93, 25 лютого 1997 року.

111. Щодо оскаржуваного відкриття широкого доступу до розглядуваних відомостей медичного характеру, починаючи з 2002 року, Суд відзначає, що наказ про встановлення десятилітнього терміну нерозголошення не відповідає побажанням або інтересам сторін у судовому процесі, які всі без винятку клопотали про триваліший термін...

112. Суд не переконаний, що, призначаючи термін на десять років, національний суд надав достатнього значення інтересам заявниці. Слід пам'ятати, що внаслідок оприлюднення відповідної інформації на судовому процесі без її згоди, її право на повагу до особистого й сімейного життя вже зазнало серйозного втручання. Подальше втручання, якого б вона зазнала, якщо медичні відомості про неї стали б надбанням гласності за десять років, не мало б підстав, які б можна було визнати за достатні, з огляду на те, щоб переважати її інтерес у збереженні медичних відомостей конфіденційними протягом тривалішого часу. Якщо рішення дозволити такий доступ до цих матеріалів, починаючи з 2002 року, буде виконане, то це дорівнюватиме непропорційному втручанням в її право на повагу до її особистого й сімейного життя на порушення статті 8...

«Краксі проти Італії (№ 2)»

(Craxi v Italy), 25337/94, 17 липня 2003 року.

75. Суд нагадує, що в цій справі було розголошення інформації приватного характеру, несумісне зі статтею 8 Конвенції... Звідси випливає, що після того, як розшифрування здали на зберігання до канцелярії під її відповідальність, органи влади не виконали свого зобов'язання дбати про безпечне зберігання з метою гарантувати право заявника на повагу до його особистого життя. Суд, окрім цього, зауважує, що в цьому випадку, здається, не було проведено ефективного розслідування з метою встановлення обставин, за яких журналісти дістали доступ до розшифрувань записів розмов заявника і, якщо було б треба, покарання осіб, відповідальних на такі недоліки.
76. ... Отже, було порушення статті 8 Конвенції ...

Д. ОСКАРЖЕННЯ

І. АПЕЛЯЦІЯ

1. Право на апеляцію

«Росс проти Сполученого Королівства»
(*Ross v United Kingdom*),
11396/85, 11 грудня 1986 року, DR 50, 179.

3. ... Хоч стаття 6 ... не гарантує оскарження в порядку кримінального провадження, в тому разі, якщо національне право передбачає можливість подати апеляцію в зв'язку з встановленням обґрунтованості кримінального обвинувачення, то гарантії статті 6 ... застосовні й до апеляційного провадження, оскільки воно становить частину цілого процесу розв'язання питання про обґрунтованість оспорюваного кримінального обвинувачення...

«Кромбах проти Франції»
(*Krombach v France*), 27931/96, 13 лютого 2001 року.

96. Суд нагадує, що Договірні Сторони користуються загалом широкими межами розсуду при оцінці того, як саме здійснюється право, закріплене в статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції. Зокрема, перегляд вищим судом обвинувачення або вироку може стосуватися як питань права та фактів рішення, так і тільки питань права. Крім того, в окремих країнах обвинувачений, що бажає оскаржити вирок, іноді повинен дістати на це відповідний дозвіл. Однак будь-які зазначені в цьому положенні обмеження права на перегляд судового рішення, що містяться в національному законодавстві, за аналогією з правом на звернення до суду, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції, мають законні цілі й не порушують суті цього права ... Це правило саме по собі відповідає винятку, передба-

ченому пунктом 2 статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції, і підкріплене текстом французької Декларації щодо тлумачення статті, де зазначено: «... відповідно до змісту пункту 1 статті 2 Конвенції перегляд вищим судом може зводитися до перевірки правильності застосованого права, як наприклад Верховним судом у порядку касації».

97. ... у розглядуваний час ... єдиним доступним засобом захисту було оскарження з питань права. Тому, на перший погляд, норми кримінального законодавства Франції здаються відповідними до положень статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції...
98. Однак Суд відзначає, що Декларація Франції щодо тлумачення Протоколу не стосується статті 636 Кримінально-процесуального кодексу, у якій закріплено, що особа, засуджена заочно, не має права подавати скаргу в Касаційний суд. Відповідно, у заявника не було змоги скористатися «засобом захисту» в суді у звичайному змісті цього слова, для оскарження заочного вироку, ухваленого на рівні однієї судової інстанції...
99. У цій справі заявник оскаржує те, що його позбавлено права оскаржити в Касаційному суді дефекти самої процедури заочного судочинства. Як вважає Суд, та обставина, що з обвинувачуваного зняли обвинувачення в неповазі до суду, не є в цьому зв'язку вирішальним ..., оскільки, хоча зняття цього обвинувачення дало заявникові право на повний повторний судовий розгляд в його присутності, покладений на державу відповідний обов'язок у випадку арешту, в основному призначений для забезпечення змагальності процесу й дотримання права на захист особи, обвинуваченої в правопорушенні.
100. У цій справі заявник прагнув як висунути свої доводи за пунктами обвинувачення, так і заявити попередній процесуальний протест. Суд звертає увагу на ту обставину, що заявник не мав можливості зажадати перегляду, хоча б у Касаційному суді, правомірності відмови суду присяжних в дозволі адвокатам заявника заявити клопотання...

На підставі статей 630 і 639 Кримінально-процесуального кодексу, взятих сукупно ..., заявник, з одного боку, не міг представляти свої інтереси за допомогою адвоката в суді присяжних ..., а з іншого – подати скаргу в Касаційний суд, бо ж був обвинувачуваним заочно. Отже, у заявника не було дійсної можливості захистити себе в суді першої інстанції або можливості домогтися його перегляду вищим судом.

Відповідно, було порушення і статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції.

«Гуренка проти України»

(Gurenka v Ukraine), 61406/00, 6 вересня 2005 року.

60. Суд дослідив процедуру перегляду рішень, передбачену Кодексом України про адміністративні правопорушення. Вона може бути ініційована лише прокурором або за рішенням голови вищого суду ... Враховуючи, що ця процедура не була доступна стороні провадження та не залежала від його або її волі та аргументів, Суд вважає, що така процедура не була достатньо ефективним засобом захисту для цілей Конвенції.
61. Стосовно аргументу уряду, що рішення суду про накладення на заявника адміністративного арешту та утримання насправді переглянув вищий суд, Суд не знаходить доказів того, що протест, внесений прокуратурою, був ініційований за клопотанням заявника. Більше того, цей протест відбиває позицію прокуратури, а не заявника. Протягом цього провадження заявник не мав можливості представити будь-які аргументи, а предметом розгляду був спір між прокуратурою та судом щодо компетенції накладати санкцію на заявника. Суд вважає, що хоча перегляд, ініційований прокуратурою, мав певний позитивний, хоча і тимчасовий, вплив на становище заявника – зупинення виконання покарання – цього недостатньо, щоб зробити висновок, що скарга про перегляд постанови про накладення адміністративного арешту є ефек-

тивним засобом захисту, який міг би задовольнити вимоги статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції.

«Греку проти Румунії»

(Greco v Romania), 75101/01, 30 листопада 2006 року.

82. ... Отже, в цьому випадку правопорушення, в якому органи влади обвинувачували заявника, тягло за собою покарання позбавленням волі на термін від шести місяців до п'яти років... Тому тут не йшлося – як на це вказує уряд – про незначне правопорушення, що могло б слугувати виправданням того, що цю кримінальну справу розглядала лише одна судова інстанція. Тому, виняток із права на перегляд справи у випадках незначних правопорушень, що передбачений у другому пункті зазначеної статті 2, не є застосовним, з огляду на обставини цієї справи.
83. ... Єдиним незалежним та неупередженим судовим органом, який в цій справі звернувся до розгляду питання про гадану вину заявника був районний суд Бухареста в своєму рішенні від 25 квітня 2000 року.
84. Тому, можливі оскарження заявником згаданого судового рішення були неминуче приречені на програш: як це припустив уряд, на той час не було законодавчих положень, що передбачали б можливі засоби оскарження, завдяки яким ті, хто звернувся зі скаргою на розпорядження прокурора і хотів оскаржити, як у цій справі, рішення суду першої інстанції в судах вищої юрисдикції; хоч уряд і посилається на правила загального порядку, з усією очевидністю із тогочасної національної практики постає очевидним, що національні інстанції судового нагляду, зокрема, Верховний суд, визнавали в той час неприйнятною будь-яку скаргу проти рішення, в якому суд першої інстанції розглядав законність або обґрунтованість дій прокурора...
85. Європейський суд відзначає, що питання про брак в національному законодавстві можливостей оскаржити рішення

компетентного суду першої інстанції щодо розгляду скарги проти розпорядження прокурора від цього часу було врегульоване новою статтею 278 закону № 281 від 26 червня 2003 року...

86. Враховуючи чинні на той час законодавство та національну практику, а також наслідки, що були спричинені порушеною проти заявника кримінальною справою, Європейський суд вважає, що заявник був позбавлений права на оскарження в кримінальній справі, і це порушило статтю 2 Протоколу № 7.

«Зайцевс проти Латвії»

(Zaicevs v Latvia), 65022/01, 31 липня 2007 року.

55. На думку уряду, правопорушення, за яке засуджено заявника, було «незначним правопорушенням» за змістом пункту 2 статті 2. У зв'язку з цим Суд звертається до означення, наведеного в пояснювальній доповіді до протоколу № 7, з якого чітко видно, що для того, щоб визначити, чи правопорушення за своєю природою було незначним, важливим критерієм є питання про те, чи за таке правопорушення особу може бути покарано позбавленням волі, чи ні... В цьому випадку стаття 201–39 Кодексу про адміністративні правопорушення передбачала за це правопорушення позбавлення волі на термін до 15 діб. Отже, з огляду на мету статті 2 та характер гарантій, які в ній передбачені, Суд висловлює переконання в тому, що правопорушення, за яке законом як основний вид покарання передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, не можна визначати як «незначне» за змістом пункту 2 цієї статті. Що ж до означення правопорушення в національному праві, то Суд вже нагадував про те, що воно має лише відносне значення. Тому виняток, на який посилається уряд, не є застосовним у цій справі.
56. Суд насамкінець підкреслює, що в своєму рішенні від 20 червня 2002 року Конституційний суд відніс другий абзац статті 279 Кодексу про адміністративні правопорушення до таких

положень, що суперечать статті 2 протоколу № 7 і скасував його. Однак така зміна жодним чином не вплинула на ситуацію, в якій перебував заявник, що повною мірою відчув на собі результат дії зазначеного положення і продовжував, відповідно, залишатись «жертвою» стверджуваного порушення.

57. Тому, було порушення статті 2 протоколу № 7.

«Галстян проти Вірменії»

(Galstyan v Armenia), 26986/03, 15 листопада 2007 року.

124. Суд насамперед відзначає, що заявника засуджено на підставі КпАП, який передбачає покарання за правопорушення, що в національному праві не належать до категорії кримінальних. Це може ставити питання про те, чи є правопорушення, за яке засуджено заявника, незначним за змістом пункту 2 статті 2 Протоколу № 7, і чи слід застосувати винятки, що містяться в цій статті. Суд нагадує, що Комісія колись дійшла висновку, що таке правопорушення, як «порушення порядку в засіданні», максимальним покаранням за яке був штраф у розмірі 10000 австрійських шилінгів, або, якщо це було доконечно для підтримання порядку, позбавлення волі на строк не більше восьми днів, склад якого містив австрійський Кримінально-процесуальний кодекс, було «незначним»; ... У цьому випадку заявника засудили до трьох днів тримання під вартою. Однак стаття 172 КпАП, згідно з якою призначено це покарання, передбачала як максимальну міру покарання до 15 днів під вартою. Суд вважає, що покарання у вигляді 15 днів адміністративного арешту є досить суворим з огляду на те, щоб його не вважати «незначним» за змістом пункту 2 статті 2 Протоколу № 7.

125. Суд нагадує, що Договірні Сторони загалом користуються широкими межами розсуду при визначенні того, як здійснюватиметься право, що його гарантує стаття 2 Протоколу № 7 до Конвенції. У деяких країнах обвинуваченому, який хоче подати апеляцію, може інколи бути потрібно дістати на

це дозвіл. Однак будь-які обмеження, що містяться в національному праві стосовно цього права на перегляд, повинні за аналогією з правом на доступ до суду, закріпленим у пункті 1 статті 6 Конвенції, ставити перед собою законну мету і не порушувати саму сутність цього права...

126. Суд враховує свій вищезгаданий висновок про те, що процедура перегляду, встановлена статтею 294 КпАП, не надає особі чіткого і доступного права на оскарження... Ця стаття передбачає, що право здійснювати перегляд – як за клопотанням особи, так і без нього – належить голові вищого суду, але при цьому не встановлює чітко визначеної процедури чи строків і не дає вказівок щодо послідовного її застосування на практиці. На думку Суду, така можливість перегляду не може бути сумісною зі статтею 2 Протоколу № 7. Звідси випливає, що заявник не мав у своєму розпорядженні такої процедури оскарження, яка б відповідала вимогам цієї статті.

«Гаджієв проти Азербайджана»

(Hajiyeu v Azerbaijan), 5548/03, 16 листопада 2006 року.

39. Суд вважає, що те, наскільки заявникові була зрозуміла система, належить оцінювати на той момент, коли він спробував був скористатися зі спірного засобу правового захисту... Перехідний закон передбачав можливість перегляду його справи «апеляційним або Верховним судом». Це формулювання ... навряд могло дати заявникові чітке розуміння, що його апеляція підсудна Верховному судові як касаційній інстанції, оминаючи апеляційну інстанцію, до якої зазвичай могли звертатися інші засуджені, відповідно до нових правил кримінального судочинства, запроваджених новим КПК.
40. Заявник подав свою повну апеляційної скаргу 7 березня 2002 року. Попри те, що кілька разів після цього він знову подавав цю апеляцію, вона не була ані розглянута по суті, ані відхилена на підставі формального рішення суду, з огляду на брак в апеляційного суду юрисдикції для її розгляду. Крім того,

після неодноразових запитів заявника, працівник канцелярії апеляційного суду своїми листами від 24 жовтня і 27 листопада 2002 року його двічі запевнив, що його справа буде розглянута найближчим часом. Аж до 31 березня 2004 року, тобто впродовж понад двох років після подання і апеляції, апеляційний суд не проінформував заявника чітко про те, що його апеляція належить до сфери компетенції Верховного суду, а не апеляційного. Навпаки, йому давали зрозуміти, що його справу справді розглядає апеляційний суд, хоча й зі значним запізненням.

41. Суд також відзначає, що за той самий період справи трьох інших осіб, які опинилися в аналогічному з процесуального погляду становищі, справді розглянув апеляційний суд в порядку апеляції, відповідно до тієї норми перехідного закону...
42. Аргументи уряду про те, немовби ці три справи суттєво відрізнялися від справи заявника, Суд не переконали...
43. За таких обставин, Суд робить висновок, що з огляду на нечіткість положень перехідного закону і брак чіткого тлумачення його відповідних положень у національних судів, а також на наявність принаймні трьох внутрішніх прецедентів повторного розгляду справи в апеляційному суді на підставі перехідного закону, заявник міг обґрунтовано вважати, що розгляд його апеляційної скарги належить саме до компетенції апеляційного суду.
44. Крім того, Суд зазначає, що відповідно до статей 391.1 і 391.2 КПК, навіть якщо апеляція не належить до компетенції апеляційного суду або є неприйнятною з інших причин (наприклад, у зв'язку з закінчення строку подання апеляції), апеляційний суд протягом 15 днів після отримання апеляційної скарги повинен провести підготовче засідання і визначити, чи має він належну юрисдикцію, згідно з нормами внутрішнього законодавства, для розгляду апеляції. Крім того, відповідно до статті 391.3 КПК, якщо апеляційний суд вважає, що він не має належної юрисдикції, то повинен ухвалити рішен-

ня про відмову в узятті апеляції до свого провадження і (або) передати її до суду належної юрисдикції. Отже, навіть якщо б апеляційний суд визнав, що він не компетентний розглядати скаргу заявника по суті, то був би все одно зобов'язаний, відповідно до внутрішнього законодавства, провести підготовче слухання й ухвалити рішення про неприйнятність апеляції протягом 15 днів після отримання апеляційної скарги заявника.

45. Проте впродовж понад двох років апеляційний суд не почав розглядати заявникову апеляційну скаргу, відкривши апеляційне провадження, і офіційно її не відхилив через брак належної юрисдикції. Як зазначено вище, лист від 31 березня 2004 року за підписом працівника канцелярії апеляційного суду не становить, відповідно до внутрішнього законодавства, офіційного судового рішення цього суду.
46. ... На момент подання апеляції і впродовж наступних двох років, заявникові не надано достатніх механізмів захисту, що дозволили б запобігти непорозумінню з процедурою, якою він міг скористатися відповідно до перехідного закону, що його навело на думку про можливість розгляду його справи апеляційним судом. З урахуванням особливостей цієї справи, Суд вважає, що апеляційний суд мав ужити заходів для того, щоб заявник міг дієво скористатись з права, яке йому надавав перехідний закон. Проте апеляційний суд цього не зробив. Суд також вважає, що, за таких обставин, заявник не був зобов'язаний звертатися до Верховного суду.
47. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що заявник потерпів від обмеження його права на доступ до суду і, отже, його права на справедливий судовий розгляд.

Отож, Суд відхиляє попереднє заперечення уряду і ухвалює по суті, що було порушення пункту 1 статті 6.

«Пацуріс проти Греції»

(Patsouris v Greece), 44062/05, 8 січня 2009 року.

36. Суд відразу підкреслює, що, відповідно до матеріалів справи, закон № 3346/2005 застосовували в основному до осіб, яких засудив суд першої або апеляційної інстанції на термін до 6 місяців позбавлення волі, зокрема, якщо таке покарання відповідно не було застосоване і не було занесене до досьє кримінального обліку. Щодо останнього пункту, то Суд приділяє особливу увагу висновку, який узгоджено зробили прокурори країни щодо питання про заборону записувати до досьє кримінального обліку покарання типу такого, яке було накладене на заявника (див. вище пункт 26). Окрім цього, Суд припускає, що новий закон переслідував законну мету, прагнучи пришвидшити процедуру кримінального судочинства завдяки зменшенню ролі судів при розгляді не надто важливих справ.
37. Коли йдеться про особисту справу заявника, то Суд має визначити, чи закриття його кримінальної справи мало інші негативні наслідки, що могло б спричинити виникнення у нього законного інтересу здійснити перегляд його справи вищою судовою інстанцією.
38. Справді, збереження в силі, навіть умовно, можливості знову поновити кримінальне переслідування у випадку вчинення нового правопорушення ..., надає підстави сумніватися щодо прав обвинувачуваного. Однак Суд нагадує, що у справах, в основі яких лежать індивідуальні заяви, він зовсім не має завдання абстрактно контролювати зазначене законодавство – він має обмежитись, наскільки це видається можливим, розглядом проблем, порушених у справі, що її він розглядає... Тому в цій ситуації Суд зазначає, що заявник з усією очевидністю не вчинював правопорушення впродовж вісімнадцяти місяців після опублікування нового закону, а тому, його кримінальна справа не може ніколи бути витребувана із архіву та знову відкрита проти нього.

39. З урахуванням цього, незаперечним є те, що засудження заявника судом першої інстанції було також враховане під час дисциплінарного провадження, в цей час саме здійснюваного проти нього. Суд, однак, підкреслює, що воно не відіграло виняткової ролі у ході ухвалення рішення. Справді, Суд зауважує, що для мотивації своїх рішень дисциплінарні інстанції посилались на різні елементи доказу, зокрема на свідчення багатьох свідків та документи, які стали результатом суперечливої дискусії, що відбувалась в присутності заявника та його адвоката. З іншого боку, оскільки заявник намагався довести, що в дисциплінарних органах він зазнав «побіжної шкоди» від застосування в його справі закону № 3346/2005, Суд вважає, що цей аргумент базується на припущенні того, що заявник мав би бути безсумнівно виправданим вищими судовими інстанціями кримінального судочинства, якщо б тільки його справу не закрили після рішення, ухваленого судом першої інстанції; але навіть в цьому останньому випадку Суд зазначає, що, з огляду на чинні на той час національне законодавство та практику, дисциплінарні органи були наділені законним правом накладати в будь-який час на заявника покарання в разі, коли вони вважали, що його поведінка завдавала шкоди його? честі та репутації грецької поліції...
40. Більше того, Європейський суд вважає, що коли слідувати пропозиції заявника, згідно з якою дисциплінарні органи повинні були б цілком ігнорувати процедуру кримінального переслідування проти нього з тим, щоб мати можливість стверджувати, що закриття його справи було сумісним зі статтею 2 протоколу № 7, це означало б піддати сумніву компетенцію дисциплінарних органів, яка все ж таки була підкріплена національними правом і практикою враховувати рішення кримінального суду та оцінювати факти, щодо яких здійснювалось кримінальне переслідування... Тому Суд нагадує, що розглядуваний спір не стосувався питання справедливості дисциплінарної процедури в цій конкретній спра-

ві – процедури, яка ще в усякому разі не була завершеною – а йшлося про обмеження права заявника передати на розгляд вищої судової інстанції рішення про його засудження.

41. З огляду на викладене вище, Європейський суд вважає, що, за подібних обставин справи, застосування положень закону № 3346/2005 спричинило результат, який можна вважати таким, що не мав жодного впливу на цю справу. Тому Суд робить висновок про те, що закриття кримінальної справи заявника в силу нового закону не спричинило жодної проблеми з погляду на право звернення до вищої судової інстанції, навіть якщо на початковій стадії заявника засуджено за правопорушення, покаранням за яке було позбавлення волі...
42. Відповідно, статтю 2 протоколу № 7 не порушено.

2. Відхилення

«Хальфауї проти Франції»

(Khalifaoui v France), 34791/97, 14 грудня 1999 року.

43. ... зобов'язання з'явитися для взяття під варту означає, що апелянт мусить заздалегідь погодитися на позбавлення волі, призначене за оскаржуваним судовим рішенням, хоча відповідно до норм французького права апеляція з питань права має відкладальну дію, а вирок, оспорені за допомогою таких апеляцій, не є остаточними. Отже, вирок набирає законної сили тільки тоді і в тому разі, коли апеляцію з питань права відхилено.
44. Хоча прагнення забезпечити виконання судових рішень саме по собі є законним, Суд зауважує, що органи влади мають в своєму розпорядженні й інші засоби, з допомогою яких вони можуть заарештувати відповідного засудженого чи до ... чи після розгляду апеляції з питань права. На практиці, зобов'язання з'явитися для взяття під варту покликане замінити процедури поліцейного правозастосування

зобов'язанням, що покладається на самого обвинуваченого і підкріплюється при цьому такою санкцією, як позбавлення їх права на апеляцію з питань права.

45. І нарешті, Суд зауважує, що зобов'язання з'явитися для взяття під варту не виправдане і ніякими особливостями касаційного процесу, провадження в Касаційному суді, на розгляд якого можуть бути передані тільки аргументи з питань права, ... в основному письмове, тимчасом як ніхто не стверджував, що присутність обвинуваченого на розгляді є необхідною...
46. У цьому випадку, відповідно до положень статті 583 Кримінально-процесуального кодексу, відмову заявника виконати своє зобов'язання з'явитися для взяття під варту, покарано шляхом позбавлення його права на подання оскарження з питань права. У цьому зв'язку Суд, всупереч твердженням уряду, не бачить великої різниці між автоматичним визнанням скарги неприйнятною, що передбачає лише норми практики Кримінальної колегії Касаційного суду, ... та позбавлення права на апеляцію, яка прямо передбачена у статті 583...
47. З огляду на важливість перегляду в останній інстанції, здійснюваного Касаційним судом у кримінальних справах, та на те, що в цьому перегляді стоїть на кону тим, хто, можливо, був засуджений до тривалих строків позбавлення волі, Суд вважає, що така особливо серйозна санкція зачіпає право на доступ до суду, гарантоване статтею 6 Конвенції.
53. ... можливість подати клопотання про звільнення від зобов'язання явки для взяття під варту не може, на думку Суду, усунути диспропорційність санкції, що позбавляє права на апеляцію з питань права.
54. На завершення Суд, зважаючи на всі обставини справи, робить висновок, що заявник потерпів від надмірного обмеження його права на доступ до суду і, отже, його права на справедливий судовий розгляд.

«Еліазер проти Нідерландів»

(Eliazer v Netherlands), 38055/97, 16 жовтня 2001 року.

33. У цій справі ... заявник не був зобов'язаний з'явитися для взяття під варту для того, щоб Об'єднаний суд міг розглянути його заперечення. І заявник сам вирішив не з'явитися на процес через небезпеку бути заарештованим. Окрім того ... коли б заявник вирішив бути присутнім на розгляді, то в нього відразу б з'явилася можливість звернутися до касаційної інстанції...
34. Виходячи з цього, Суд вважає, що в цій справі інтерес держави в тому, щоб якомога більше справ були розглянуті в присутності обвинувачених, перш ніж надавати доступ до касації, переважає заінтересованість обвинуваченого в уникненні небезпеки бути заарештованим, з якою пов'язана його присутність у засіданні суду...
35. Роблячи такий висновок, Суд врахував всі стадії провадження в сукупності, зокрема, те, що адвокат заявника виступив у ході апеляційного провадження в Об'єднаному суді, хоча заявник на ці засідання не з'явився ... і що заявник мав змогу дістати доступ до Верховного суду, ініціювавши провадження, внаслідок якого був б здійснений повторний судовий розгляд висунутих проти нього обвинувачень, за умови, що він буде присутнім на розгляді. На думку Суду, не можна сказати, що така система, покликана урівноважити окремі інтереси, є несправедливою.
36. Рішення про оголошення касаційної скарги заявника неприйнятною, отже, не можна розглядати як непропорційне обмеження права заявника на доступ до суду або як таке, що позбавило його справедливого суду. Тому, порушення пунктів 1 і 3 статті 6 Конвенції не було.

«Озу проти Італії»

(*Osui v Italy*), 36534/97, 11 липня 2002 року.

29. Суд насамперед зауважує, що заявник, який виїхав з Італії незабаром після його виправдання в першій інстанції, не повідомив органи влади про зміну своєї адреси, чого вимагали відповідні положення національного законодавства. Італійські органи потім намагались надсилати всі акти, що стосувались апеляційного провадження, на ту адресу в Італії, яку заявник колись обрав. Оскільки ці спроби не мали наслідку, то заявник не знав про апеляційне провадження, відкрите прокурором при районному суді Ареццо.
30. Суд також відзначає, що заявник був поінформований про обвинувальний вирок, постановлений Флорентійським апеляційним судом, згодом пізніше 19 серпня 1995 року, тобто у день його арешту. 22 вересня 1995 року він звернувся до Касаційного суду по дозвіл подати апеляцію після закінчення строку...
34. ... Клопотання заявника ... визнано неприйнятним на тій підставі, що воно не було подане протягом десятиденного строку, передбаченого статтею 175 Кримінально-процесуального кодексу...
36. ... Суд зауважує, що стаття 1 закону № 742 від 7 жовтня 1969 року передбачає, що перебіг процесуальних строків автоматично зупиняється кожного року з 1 серпня до 15 вересня і що в тому разі, якщо такий строк починає відлік під час цього періоду, то його початок автоматично переноситься на кінець цього періоду. Заявник же фактично подав клопотання 22 вересня, тобто протягом десятиденного строку, що почався 16 вересня 1995 року.
37. Однак Касаційний суд не застосував положення Закону № 742 і відхилив клопотання заявника як подане з пропуском строку. Якогось пояснення, чому чіткі формулювання статті 1 Закону № 742 не були застосовані в справі заявника, ні в цьому рішенні касаційного суду, ні в зауваженнях уряду немає...

38. Зважаючи на вищенаведене, Суд вважає, що заявник міг обґрунтовано сподіватися, що призупинення процесуальних строків застосовуватиметься і в його справі і що, згідно з відповідним національним законодавством, рішення касаційного суду від 30 січня 1996 року не було передбачуваним.
39. Вважати, що заявник діяв недбало, звертаючись із клопотанням про дозвіл на подання апеляції через сім днів після закінчення періоду зупинки, не можна. Суд за цих обставин вважає, що незастосування статті 1 Закону 747/69 без усяких підстав позбавило заявника права на звернення до суду для оскарження його засудження заочно.
40. Отже, було порушення пункту 1 статті 6.

«АЕПІ С.А. проти Греції»

(АЕПІ SA v Greece), 48679/99, 11 квітня 2002 року.

24. Суд наголосив на тому, що в пункті 2 статті 505 та в пункті 2 статті 479 визначено термін для подання касаційного оскарження прокурором – 30 днів, і відлік цього терміну розпочинається від дня виголошення оскаржуваної ухвали. Пункт 3 статті 473 містить окреме положення щодо початку відліку цього терміну: у цьому випадку суд розпочинає відлік після дати появи судового рішення в письмовому вигляді.
25. У цій справі заявник подав касаційну скаргу через двадцять днів після того, як він ознайомився з самим текстом рішення корекційного суду, наданого генеральним прокурором касаційного суду, який зробив висновок про те, що цей суд неналежно витлумачив та застосував статтю 70 Закону про інтелектуальну власність. Водночас касаційний суд відхилив скаргу як подану запізно: він зазначив, що це рішення також ще може бути оскаржене і початок терміну подання оскарження бере відлік від дати виголошення рішення, а не від дати надання рішення суду в письмовому вигляді.
26. Європейський суд відзначив, що незалежно від наявної в цій справі можливості оскаржити в апеляційному порядку рі-

шення корекційного суду, заявник хотів звернутись до касаційної інстанції з оскарженням цього рішення не по суті, а стосовно окремих правових моментів, які містились в мотивувальній частині рішення. Отже, повний текст рішення був необхідний для того, щоб організація-заявник могла чітко та точно сформулювати свої зауваги в касаційному оскарженні.

27. Однак Суд нагадує, що заявник звернувся з касаційним оскарженням через звернення до прокуратури. Тому, якщо чинне на той час національне законодавство з цієї проблематики було таким, як його описує уряд, то прокуратура, яка є досвідченою в питаннях, що належать до її компетенції, мала б, поза всяким сумнівом, відмовитись це робити.
28. Оскільки апеляційне подання було відхилене на підставі того, що його подали із запізненням через те, що оскарження подано в термін, який починався від дати проголошення рішення, а не від дати появи судового рішення в письмовому вигляді, Європейський суд вважає, що касаційний суд позбавив заявника права на доступ до суду. Тому, він ухвалює рішення про те, що порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

3. Орган

«Дідьє проти Франції»

(Didier v France) (ухв.), 58188/00, 27 серпня 2002 року.

3. ... «Суд» за змістом статті 6 – це й суд за змістом статті 2 Протоколу № 7... І нарешті, Суд відзначає, що при перегляді рішень РФЗ [Ради з фінансових ринків], Державна рада (*Conseil d'Etat*) має повноваження розглядати всі сторони справи, тож у цьому стосунку вона також є «судовим органом, який має повну юрисдикцію» і, отже, «судом»... Виходячи з цього, Суд вважає, що заявникові надали право апеляції у рамках кримінальної справи, відповідно до першого пункту статті 2 Протоколу № 7...

4. Безсторонність

«Бонацці проти Італії»

(Bonazzi v Italy), 7975/77, 13 грудня 1978 року, DR 15, 169.

9. ... Що стосується поведінки суддів, Комісія відзначає, що заявник не надав суду касаційної інстанції жодного доказу, який би загалом доводив, що судді були упередженими. Той факт, що апеляційний суд присяжних змінив обвинувачення і збільшив покарання (з 11 років до 14 років) в цьому випадку не можна вважати доказом упередженості.

«Обершлік проти Австрії»

(Oberschlick v Austria), 11662/85, 23 травня 1991 року.

50. ... Частина 3 статті 489 Кримінально-процесуального кодексу, яка встановлює, що в подібних випадках у складі суду не може бути члена, який раніше брав участь у розгляді цієї ж справи ... демонструє прагнення національної законодавчої влади усунути всі обґрунтовані сумніви з приводу неупередженості суду. Отже, недотримання цієї норми означає, що апеляцію заявника розглядав суд, у неупередженості якого можна було сумніватися навіть із позиції внутрішнього права.
51. ... не тільки голова засідання, але й два інших члени апеляційного суду повинні були в силу обійманої посади заявити самовідвід, відповідно до частини 3 статті 489 Кримінально-процесуального кодексу. Крім того, на відміну від ситуації з головою, заявник і його адвокат вже набагато пізніше після слухання 17 грудня 1984 року довідалися, що й двоє інших суддів також брали участь в ухваленні рішення від 31 травня 1983 року.
Отже, не можна вважати встановленим той факт, що заявник відмовився від свого права на розгляд його справи «безстороннім» судом.

«Боргерс проти Бельгії»

(Borgers v Belgium), 12005/86, 30 жовтня 1991 року.

28. Крім того, ця нерівність поглибилася ще більше, з огляду на те, що в роботі суду брав участь як дорадник генеральний адвокат. Допомога такого роду, надавана з цілковитою об'єктивністю, може мати певну користь при підготованні проектів рішень, хоча цим завданням має передусім опікуватися сам Касаційний суд. Однак важко зрозуміти, яким чином така допомога може й далі обмежуватися міркуваннями стилю, які в будь-якому випадку часто нерозривно пов'язані з питаннями суті справи, якщо вона ще й покликана, як це також підтвердив уряд, сприяти забезпеченню узгодженості прецедентної практики. Навіть якщо така допомога тільки цим і обмежувалася у справі, все ж можна небезпідставно вважати, що участь в нарадах надавала генеральному адвокату додаткову можливість, не побоюючись заперечень з боку заявника, просувати свої доводи на користь відхилення апеляції.
29. Як висновок, зважаючи на вимоги, що їх ставить право на захист і принцип рівності можливостей сторін, та на роль зовнішніх ознак в оцінці їхнього дотримання, Суд доходить висновку про порушення пункту 1 статті 6...

«Дактарас проти Литви»

(Daktaras v Lithuania), 42095/98, 10 жовтня 2000 року.

33. ... Суд відзначає, що голова палати Верховного суду з кримінальних справ подав касаційне клопотання до суддів цієї самої палати, отримавши клопотання від судді суду першої інстанції, який був незадоволений рішенням апеляційного суду. Голова палати запропонував скасувати рішення апеляційного суду і залишити в силі рішення суду першої інстанції. Після цього той самий голова палати призначив суддю-доповідача і сформував склад суддівської колегії, яка мала розглянути

справу. Касаційне клопотання було підтримане на касаційному слуханні обвинуваченням і згодом прийняте Верховним судом...

35. ... Суд зазначає, що таку думку не можна вважати нейтральною з погляду сторін у справі. Виступаючи з рекомендацією, що те чи інше рішення має бути затверджене або скасоване, голова палати неминуче стає або союзником підсудного, або його опонентом...

У цьому клопотанні голова палати, по суті, прийняв сторону обвинувачення, оскільки на касаційному слуханні клопотання голови палати наразилося на заперечення з боку заявника, але було схвалене обвинуваченням, яке зі свого боку касаційної апеляції не подавало...

36. До того ж фактом є те, що хоча голова палати і не брав участі в судовому засіданні, на якому розглядали касаційне клопотання, але саме він призначив суддю-доповідача, а також сформував склад колегії із суддів, очолюваної ним палати з кримінальних справ...

... коли голова палати з кримінальних справ не лише приймає позицію сторони обвинувачення у справі, а й, на додаток до своїх організаційних та управлінських функцій, формує склад суду, не можна вважати, з об'єктивного погляду, що це забезпечує достатні гарантії, які б не давали підстав для будь-якого законного сумніву, що нема неприйняттого тиску. Той факт, що до втручання у справу голову палати спонукав суддя суду першої інстанції, лише ускладнює ситуацію...

«Хмелірж проти Чехії»

(Chmelíř v Czech Republic), 64935/01, 7 червня 2005 року.

60. ... Отже, Суд зазначає, що голова палати М. В., на розгляд якої передали апеляцію пана Хмеліржа, став відповідачем за позовом, внесеним заявником 7 лютого 2000 року про захист прав на особистість. Пізніше, 15 лютого 2000 року, М. В. наклав на заявника дисциплінарний штраф за неповагу до суду на тій

підставі, що у своєму клопотанні про відвід судді від 3 грудня 1999 року той вдався до неправдивих тверджень, які були нахабними й безпрецедентними закидами на його адресу та мали на меті затримати хід провадження. І нарешті, 1 березня 2000 року Верховний суд відхилив друге клопотання заявника про відвід судді, після того, як до М. В. подали позов про захист прав на особистість.

67. ... клопотання про відвід є офіційним передбаченим законом засобом захисту, яким сторони судового процесу можуть скористатися відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу. Крім того, мотивувальна частина цього рішення свідчить, що голова палати не зміг достатньою мірою дистанціюватися від зауважень на його адресу, зроблених в зв'язку з першим клопотанням заявника про відвід. На думку Суду, з теоретичного погляду було б можна стверджувати, що суддя діяв без будь-яких особистих інтересів, а лише для захисту авторитету і статусу суду. Та насправді суди не є безпристрасними інститутами, а функціонують за посередництва суддів у їхньому складі. Оскільки неповагу до суду в цій справі становили нахабні і безпрецедентні закиди на адресу голови палати, то це означає, що відповідний суддя поведінку заявника оцінив у зв'язку зі своїм особистим розумінням, відчуттями, почуттям гідності і нормами поведінки, оскільки відчував, що вони були спрямовані на нього особисто і почувався ображеним. Отже, його власне сприйняття і оцінка фактів та його власні судження були причетні до процесу оцінки того, чи йшлося в цьому конкретному випадку про образу суду.

У цьому зв'язку слід особливо зауважити тяжкість призначеного покарання (максимально можливий штраф із передбачених Кримінально-процесуальним кодексом) та оголошене заявникові попередження про те, що будь-які подібні закиди в майбутньому, ймовірно, будуть кваліфіковані як кримінальний злочин. Всі ці моменти, на думку Суду, свідчать, що суддя надто гостро відреагував на поведінку заявника...

69. На думку Суду, цих елементів досить для того, щоб переконалися в об'єктивності наявних у заявника певних побоювань, а саме, що М. В. як голові палати Високого суду може бракувати необхідної неупередженості.

5. Повідомлення про слухання

«Ваше проти Франції»

(*Vacher v France*), 20368/92, 17 грудня 1996 року.

25. Відповідно до статей 585 і 588 Кримінально-процесуального кодексу ... засуджений апелянт має можливість вибору між тим, щоб доручити членові *Державної ради* та адвокату Касаційного суду викласти його доводи у справі або зробити це самому. Утім суддя-доповідач встановлює останній строк подання заяви по суті тільки в першому з цих випадків. У цій справі пан Ваше, якому надавав допомогу пан Рікар (який не є членом *Державної ради* і адвокатом Касаційного суду), мав подати свої доводи до дати проведення слухань.
27. На основі інформації, наданої урядом, середній час, який Касаційний суд витрачає на розгляд справи становить приблизно три місяці з моменту звернення: два місяці поки справи надійде до Касаційного суду і ще один місяць, поки суд ухвалить рішення. У цій справі апеляцію відхилили в стисліші строки, до того ж заявника не повідомили про дату слухання. Для пана Ваше могло стати несподіванкою те, що провадження зайняло менше часу, ніж у середньому і, отже, вважаючи, що в нього ще є час для подання доводів, можливо, він не бачив ніяких причин непокоїтись з приводу дати слухань.
28. Суд наголошує, що держави повинні забезпечити, щоб кожний, кого обвинувачено в скоєнні кримінального правопорушення, користувався гарантіями, передбаченими пунктом 3 статті 6... Покладання на засудженого апелянта обов'язку дізнаватися, коли починається або закінчується

встановлений строк, не сумісне з тією «сумлінністю», яку мають виявляти Договірні Сторони з тим, щоб забезпечити ефективне здійснення ... гарантованих статтею 6 прав...

30. На завершення, оскільки фіксованої дати подання доводів не було, а Касаційному суду знадобилося менше часу, ніж звичайно, для розгляду апеляції, при тому, що пан Ваше про це не дістав попередження з канцелярії і не міг сам передбачити, то його позбавлено можливості викласти свої аргументи в Касаційному суді у чіткий та ефективний спосіб.

Отже, порушено статтю 4 Протоколу № 7...

«Вайнен проти Бельгії»

(Wynen v Belgium), 32576/96, 5 листопада 2002 року.

35. ... У цій справі дата слухання справи в Касаційному суді була вивішена в канцелярії та в залі його засідань 8 січня 1996, тобто за шістнадцять днів до початку слухання. Заявники були представлені чотирма адвокатами, до того ж всі були членами Брюссельської палати ... застосовні правила, хоч, може, дивні або застарілі, чітко впливали з КПК і були тому доступні і досить послідовні та чіткі, тож адвокати, які професійно займаються судочинством, не могли обґрунтовано заявляти, немовби їм про них не було відомо...

Окрім того і головне, чинна практика передбачала, що сторони і їхні адвокати можуть звернутися до канцелярії Касаційного суду з проханням повідомити їх письмово або телефоном про дату слухання... Суд не вважає безпідставним вимагати, щоб апелянти, які хочуть особисто бути повідомленими про дату, на яку їхню справу призначено до слухання в Касаційному суді, користувалися такими додатковими способами повідомлення...

Виходячи з цього, заявники не можуть твердити, що органи влади унеможливили їхню присутність на слуханні в суді касаційної інстанції. Отже, в цьому стосунку порушення пункту 1 статті 6 Конвенції не було.

«Ермі проти Італії»

(Hermi v Italy) [GC], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

90. ... Велика палата вважає, що, як видно з матеріалів справи, заявник достатньо добре розумів італійську мову і повинен був зрозуміти текст повідомлення про дату зазначеного слухання в апеляційному суді... Крім того, ... на момент відкриття апеляційного провадження тривалість його проживання в Італії становила вже щонайменше десять років, і коли він був арештований 1999 року, то був у змозі повідомити карабінерам докладну інформацію про фактичну сторону звинувачень щодо нього...
91. На думку Суду, ці моменти давали національним судовим органам достатню підставу вважати, що заявник міг зрозуміти значення повідомлення про дату зазначеного слухання, а отже, не було потреби в забезпеченні письмового та усного перекладу. Суд також відзначає, що заявник, як видно, не повідомляв в'язничну адміністрацію про труднощі в розумінні відповідного документа.

«Зайцев проти Росії»

(Zaytsev v Russia), 22644/02, 16 листопада 2006 року.

22. Щодо скарги заявника на неповідомлення його про розгляд апеляції 26 жовтня 2001 року, Суд зазначає, що саме на цій підставі рішення апеляційного суду було скасоване і справу передали на повторний розгляд в апеляційному порядку. Суд повторює, що коли кримінальну справу відновлюють після того, як обвинувальний вирок набирає остаточно чинності, то скасування обвинувального вироку самого по собі не досить, щоб позбавити особу її статусу «потерпілого», якщо тільки національні органи влади при цьому не визнали прямо або по суті порушення Конвенції і не забезпечили відшкодування...

23. В цій справі, 27 червня 2005 року президія Тульського обласного суду скасувала остаточний вирок, яким засудили заявника, на тій підставі, що розгляд його апеляції заочно, без належного повідомлення заявника про слухання, був порушенням його права на захист. Отже, президія прямо визнала, що право заявника на справедливий судовий розгляд було порушене.

6. Зміна кваліфікації обвинувачення

«Пелісьє і Сассі проти Франції»

(Pelissier and Sassi v France) [GC], 25444/94, 25 березня 1999 року.

61. ... Суд також вважає, що співучасть не була елементом, який фігурував в первинному обвинуваченні, про що заявникам було відомо від початку судового розгляду...
62. Отож, Суд вважає, що, здійснюючи право, яке йому, безсумнівно, належало, для зміни кваліфікації фактів, щодо яких він мав належну юрисдикцію, Апеляційний суд Екс-ан-Прованса мав би надати заявникам можливість здійснити свої права на захист і щодо цього питання практично, ефективно і, особливо, своєчасно. У цій справі він не вбачає нічого, що б пояснювало, чому, наприклад, слухання не було перерване для проведення подальших дебатів або, з іншого боку, заявникам не запропоновано подати письмові зауваження, поки суд вестиме обговорення. Навпаки, представлені Суду матеріали вказують на те, що заявникам не дали змоги підготувати свої заперечення на нове обвинувачення, адже про зміну кваліфікації фактів вони дізналися тільки з рішення Апеляційного суду. А це було, очевидно, надто пізно.
63. Зважаючи на вищенаведене, Суд доходить висновку, що право заявників бути докладно повідомленими про характер і підстави висунутих про них обвинувачень, а також їхнє пра-

во мати досить часу і можливостей для підготування свого захисту були порушені.

«Даллош проти Угорщини»

(Dallos v Hungary), 29082/95, 1 березня 2001 року.

48. Суд у цій справі зазначає, що заявник дійсно не знав, що регіональний суд може змінити кваліфікацію скоєного ним правопорушення на шахрайство. Ця обставина, безумовно, негативно позначилася на його шансах себе захистити від висунутого обвинувачення, на підставі якого його зрештою засудили.
49. Однак ... Суд тут надає вирішального значення подальшому провадженню в Верховному суді.
52. ... заявник мав змогу викласти Верховному суду свої аргументи щодо перекваліфікованого обвинувачення. Оцінивши справедливість судового розгляду в цілому і взявши до уваги характер розгляду справи в Верховному суді, Суд переконався, що будь-які дефекти провадження в регіональному суді було усунуто у Верховному.

Отже, Суд переконаний у тому, що право позивача бути докладно повідомленим про характер і підстави висунутого йому обвинувачення та мати достатній час і можливості для підготування свого захисту порушені не були.

«Бекстрем і Андерссон проти Швеції»

(Bäckström and Andersson v Sweden) (ухв.),

67930/01, 5 вересня 2006 року.

Суд у цій справі відзначає, що, відповідно до обвинувального висновку прокуратури від 11 лютого 2000 року, заявників... обвинуватили в замаху на пограбування за обтяжливих обставин... Рішенням районного суду від 17 квітня 2000 року заявників засуджено за відповідне правопорушення, оскільки

суд установив, що докази підтримують версію подій у викладі прокурора.

19 червня 2000 року, наприкінці слухання справи в Апеляційному суді та після втручання його голови, прокурор змінив кваліфікацію обвинувачення на довершене пограбування за обтяжувальних обставин. У своїй постанові від 4 липня 2000 року суд визнав, що прокурор спершу не висував додаткового обвинувачення в крадіжці автомобіля, але після зміни кваліфікації почав стверджувати, що пограбування було доведене до кінця шляхом заволодіння транспортним засобом. Погодившись із цим твердженням, суд установив, що самий той факт, що заявники заволоділи автомобілем з тими грошима, які в ньому були, означає, що злочин був довершений.

На думку Суду, із цих обставин випливає, що заявники вже були повідомлені про всі суттєві факти інкримінованого їм правопорушення при врученні обвинувального висновку прокурора. Новий елемент, висунутий 19 червня 2000 року, стосувався встановлення того факту, чи їхні дії дійшли до тієї стадії, коли правопорушення можна вважати довершеним ... тож належить встановити, чи були вони невідкладно повідомлені про можливість їхнього засудження за довершене правопорушення і чи дістали вони достатню можливість підготувати свій захист.

Суд у зв'язку з цим зазначає, що заявники були повідомлені про таку можливість аж 19 червня 2000 року, тобто в передостанній день слухання в апеляційній інстанції. Хоча такий короткий термін викликає певну стурбованість, Суд зауважує, що всі факти, які лежали в основі зміненого обвинувачення, були відомі заявникам задовго до того. Крім того, адвокат другого заявника дотримувався думки, що обвинувачення в пограбуванні за обтяжувальних обставин можна вважати таким, що охоплене первісним обвинувальним висновком. Окрім того, адвокати обох заявників виклали свою

позицію щодо зміненого обвинувачення у той день, коли воно було висунуте. На наступний день, а він був останнім днем слухань, жодного додаткового аргумента з цього питання вони не представили, хоча й могли це зробити без усяких перешкод. Вони так само не подавали клопотання про відстрочення судового розгляду, аби мати більше часу для розгляду цього питання ... Суд вважає, що в справі немає нічого такого, що підкріплювало б твердження заявників про те, що клопотання про відстрочку Апеляційним судом було б, очевидно, відхилене.

Суд вважає, що голова Апеляційного суду виступив для того, щоб звернути увагу сторін на те, що діяння, в яких заявників обвинуватили, можуть містити склад завершеного пограбування. Заявникам тим самим надали змогу подати свої аргументи з цього питання. Крім того, оскільки суд не був зв'язаним кваліфікацією злочину, наданою прокурором, і, відповідно, зміна ним кваліфікації обвинувачення не була передумовою для встановлення вини заявників у скоєнні доведеного правопорушення, втручання з боку голови не можна вважати порушенням принципу «рівноправності сторін».

З огляду на такі обставини, Суд вважає, що адвокати захисту дійсно мали достатні можливості для всебічного викладення Апеляційному суду позиції заявників щодо зміненого обвинувачення. Крім того, Апеляційний суд міг зробити розумний і обґрунтований висновок, що саме так все і було.

І нарешті, Суд вважає, що цю справу можна відрізнити від справи «Міро проти Франції» (*Miroux*), яку Суд одночасно розглядав [див. **С.VIII.1**] вище...) і встановив факт порушення пунктів 1 і 3 статті 6. В ході провадження в цій справі новий фактичний елемент – проникнення – був запропонований тоді, коли голова суду, після кінцевих зауваг сторін, поставив присяжним додаткове запитання про те, чи не винен обвинувачений у зґвалтуванні, а не замахові на зґвалтування. На відміну від цього, факти, з якими заявникам у цій спра-

ві доводилося оперувати, залишалися незмінними впродовж усього розгляду; уточнення прокурором обвинувачення в пограбуванні не змінило опису подій, а тільки вплинуло на правову кваліфікацію правопорушення. Крім того, тимчасом як обвинувачений у французькій справі не дістав можливості викласти свої аргументи щодо нового фактичного елемента, адвокати заявників у цій справі мали – і використали – змогу викласти свою позицію щодо скоригованого обвинувачення. Слід також відзначити, що французька справа стосувалася розгляду судом присяжних справи про сексуальні злочини, діяти в ній належало з особливою розсудливістю, з огляду на дразливий характер таких правопорушень та на ймовірність того, що думка присяжних могла помітно змінитися під впливом припущення, що інкриміноване діяння може становити правопорушення, вчинене за більш обтяжувальних обставин. Ця справа особливих застережень такого роду не викликає.

Беручи до уваги провадження в цій справі в цілому, Суд доходить висновку, що інформація з приводу висунутого проти заявників обвинувачення була їм повідомлена досить оперативно, і що вони мали достатній час і можливості для підготування свого захисту за змістом підпунктів (а) і (b) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Mattei проти Франції»

Mattei v France, 34043/02, 19 грудня 2006 року.

39. ... Європейський суд вважає невстановленим той факт, що заявниці повідомили про можливе перекваліфікування обвинувачення на співучасть у спробі вимагання грошей. В будь-якому випадку, враховуючи «необхідність приділяти особливо ретельну увагу тому, щоб заінтересованій особі повідомляли про обвинувачення» та визначальну роль, яку обвинувальний висновок відіграє в ході притягнення до кримінальної відповідальності... Європейський суд вважає, що жодний із наведених урядом доводів, взятий як окремо, так і

- сукупно, не є достатнім для того, щоб забезпечити дотримання положень підпункту а) пункту 3 статті 6 Конвенції...
40. Крім того, Європейський суд, який був позитивно вражений аргументом уряду, що касаційний суд посилається від 2001 року на пункт 1 статті 6 у своїх рішеннях та знову повторює у мотивувальній частині судової постанови уточнення про те, «що в разі, коли судді судів кримінальної юрисдикції мають надати наявним в їхньому розпорядженні фактам справжню оцінку, обов'язковою умовою має бути надання обвинуваченій особі можливості захищатися проти висунутих нових обвинувачень», зазначає, що в цій справі касаційний суд вважав, що «перекваліфікація обвинувачення в цьому злочині на співучасть у спробі вимагання грошей жодним чином не вплинула на природу та зміст судового розслідування, про яке обвинувачені були повною мірою поінформовані, відколи вони постали перед корекційним судом».
41. Стосовно змісту перекваліфікації, то Європейський суд нагадує, що не можна стверджувати, що співучасть є лише простим залученням до вчинення злочину... Наголошуючи на своїй відданості принципів чіткого тлумачення кримінального права, Європейський суд не може погодитись із тим, що були вивчені специфічні елементи співучасті. З огляду на це, зазначає, ... що він не повинен давати оцінку обґрунтованості засобів захисту, до яких могла б вдатись заявниця, якби вона мала можливість оспорювати співучасть у спробі вимагання грошей, а лише зауважує, що можна зробити вірогідне припущення про те, що ці засоби могли б різнитися від тих, які були обрані для того, щоб захищатись від основного обвинувачення.
42. Щодо ухвалених стосовно заявниці мір покарання, то Суд не може погодитись із наведеними урядом аргументами. Справді, він вважає, що не можна стверджувати того, що перекваліфікація жодним чином не вплинула на засудження через те, що в кожному разі заявницю б засудили за участь у спробі підго-

тування терактів, тому що не можна гадати про міру покарання, яка могла б бути призначена в разі, якщо заявниця мала б можливість ефективно захищатись проти висунутого нового обвинувачення, яке полягало в співучасті у спробі вимагання грошей. Нарешті, він зазначає, що в дійсності вирок, проголошений апеляційним судом в результаті перекваліфікації обвинувачення, був м'якшим, аніж виголошений корекційним судом, будучи зменшеним з чотирьох років позбавлення волі до трьох років, з яких один був умовним. Однак Суд підкреслює, що виголошений апеляційною інстанцією вирок був мотивованим «станом здоров'я заінтересованої особи» а також її кримінальним минулим, оскільки заявниця «не була засуджена до позбавлення волі або до ув'язнення впродовж останніх п'яти років, що передували фактам справи, за злочини або за кримінальні правопорушення».

43. З огляду на всі ці елементи, Суд вважає, що було порушене право заявниці бути детально поінформованим про характер та суть висунутих проти неї обвинувачень, так само як і право мати необхідний час та можливості для підготування свого захисту.

7. Неповідомлення змісту доказів

«Брандштеттер проти Австрії»

(Brandstetter v Austria),

11170/84, 12876/87; 13468/87, 28 серпня 1991 року.

67. ... Сторони в цій справі погодилися, що заявнику не були направлені копії представлених старшим прокурором матеріалів і що йому так само не повідомили, чи їх взагалі подавали. Аргументи уряду зводяться до того, ... що доводи – так звані «нариси» ... подано відповідно до усталеного порядку, який дозволяє старшому прокуророві в таких випадках подавати нариси так, як він вважатиме за доцільне. Такий порядок, на

думку уряду, мав бути відомий адвокату заявника, який, відповідно, і міг зробити запит про те, чи ці нариси вже надано й у заявниковій справі. І якщо так, то він міг би звернутися з проханням ознайомитися з матеріалами, відповідно до статті 82 Кримінально-процесуального кодексу, і тим самим заявити свої зауваження. Проте, як видається, стаття 82 в її нинішньому формулюванні не надає безумовного права ознайомлюватися з усіма матеріалами справи, а тільки можливість звернутися по дозвіл на це...

Суд відзначає, що нарис, певне, має велике значення і що оскаржувана практика вимагає пильності та зусиль з боку захисту. Виходячи з цього, Суд не переконаний, що подібна практика достатньою мірою забезпечує, щоб апелянти, в чиїх справах старший прокурор вже подав нариси, з приводу яких вони мали робити зауваження, були поінформовані про таке подання.

68. ... Непряма й суто гіпотетична можливість обвинуваченого прокоментувати доводи сторони обвинувачення, внесені в текст судового рішення, навряд чи можна розглядати як належну заміну правові ознайомитися й прямо реагувати на матеріали, подані обвинуваченням...
69. Суд доходить висновку, що в апеляційному провадженні у справі про дифамацію було порушення пункту 1 статті 6 ... Конвенції.

«Райнхардт і Сліман-Каїд проти Франції» (Reinhardt and Slimane-Kaid v France), 23043/93;22921/93, 31 березня 1998 року.

105. Сторони погодилися, що генеральний адвокат отримав доповідь і проект рішення, підготований суддею-доповідачем задовго до початку слухань. Як повідомив уряд, ця доповідь складалася з двох частин: перша містила опис фактів, порядок і підстави для апеляції, а друга – правовий аналіз справи та висновок по суті апеляції.

Ці документи не були передані ні заявникам, ні їхнім адвокатам... Юристи пані Рейнхардт і пана Слімана-Каїда могли б зробити усні заяви, якби про це попросили; під час слухання вони б мали право звернутися до суду після виступу судді-доповідача, що означало, що вони б могли вислухати першу частину його доповіді і прокоментувати її. Друга частина доповіді та проект рішення – які на законних підставах не підлягали оприлюдненню як складова частина судової наради – доведені до їхнього відома в жодному випадку бути не могли; отже, вони б дізналися про рекомендації, що містилися в доповіді судді-доповідача, у кращому разі, за кілька днів до початку слухань.

З іншого боку, зміст усієї доповіді і проекту рішення були доведені до відома генерального адвоката. Генеральний адвокат не є членом суду, що здійснює розгляд в порядку апеляції. Його роль полягає в забезпеченні правильного застосування норм закону, коли вони сформульовані чітко, і правильного тлумачення, коли вони неоднозначні. Він «консультує» суддів щодо розв'язання питання в кожному окремому випадку, і в силу своєї посади, може вплинути на їхні рішення або в сприятливий для версії апелянтів спосіб, або в несприятливий...

З огляду на важливість доповіді судді-доповідача (і, зокрема, другої його частини), на роль генерального адвоката і наслідки результатів розгляду для пані Рейнхардт і пана Слімана-Каїда, дисбаланс, спричинений неповідомленням змісту доповіді в такому ж обсязі радникам заявників, не сумісний з вимогами справедливого судового розгляду.

106. Той факт, що доводи генерального адвоката не були повідомлені заявникам, так само викликає сумніви...
107. Отже, з урахуванням згаданих вище обставин, було порушення пункту 1 статті 6.

«Геч проти Туреччини»

(Göç v Turkey) [GC], 36590/97, 11 липня 2002 року.

57. ... Уряд стверджував, що адвокатові заявника мало б бути відомо, що ознайомлення з матеріалами справи на практиці можливе. Суд однак вважає, що вимагати від адвоката заявника брати на себе ініціативу і час від часу довідуватися про те, чи не були до справи долучені які-небудь нові матеріали, означало б покласти на нього непропорційний тягар і не обов'язково б гарантувало реальні можливості подати зауваги щодо висновку, оскільки йому так і не повідомили про графік розгляду апеляції... Він у цьому зв'язку зазначає, що висновок складено 17 жовтня 1996 року, а 21 жовтня 1996 року подано до палати належної юрисдикції разом із матеріалами кримінальної справи. Палата постановила своє рішення 7 листопада 1996 року.
58. З урахуванням вищевикладеного, Суд, як і Палата, вважає, що пункт 1 статті 6 внаслідок неповідомлення заявникові висновку Головної прокуратури порушено.

«Верду Верду проти Іспанії»

(Verdu Verdu v Spain), 43432/02, 5 лютого 2007 року.

25. Європейський суд вважає, що питання, яке постає в цій справі, полягає в тому, щоб встановити, чи неповідомлення заявникові інформації про апеляційну скаргу прокуратури могло бути порушенням права на справедливий судовий відповідно до того, що принцип змагальності передбачає для залучених в процесі сторін «право бути поінформованим та мати можливість висловитися щодо будь-якого представленого судді документа або зауваження»..., та чи передовсім слід розглянути, як це зробив Конституційний суд, питання про те, що в цій справі мало значення, був чи ні заявник позбавлений можливості ефективно захищатися, з огляду на зазначений факт неповідомлення, тобто, могло чи ні повідомлення про

- апеляційну скаргу прокуратури вплинути на результат судового спору.
26. В цій справі Суд зазначає, що суд, який ухвалив обвинувальний вирок заявникові в апеляційній інстанції, обмежився тим, що дав інше правове визначення фактам, аніж це визнав доведеним суд першої інстанції, не вийшовши при цьому за рамки остаточних висновків та апеляційного подання прокуратури та не посилаючись на жоден інший елемент, який не містився в основному обвинуваченні.
  27. За таких обставин, Європейський суд визнає, що повідомлення про апеляційну скаргу прокуратури та можливість для заявника надати на неї відповідь не могла жодним чином вплинути на результат судового спору при розгляді справи в окружному суді (*Audiencia provincial*). Як результат, він не вбачає, чому нестача цього документа могла спричинити порушення прав та зменшити шанси заявника навести в окружному суді доводи, які він вважав за необхідні для свого захисту, тоді як сам же заявник визнав у своїй заяві, що вміщені в апеляційній скарзі позивача вимоги збіглися з тими, що були в апеляційній заяві прокуратури.
  28. Тому, засудження в цій справі заявника окружним судом, яке в подальшому було залишене в силі Конституційним судом, не може викликати сумніви з цього погляду. Відповідно, заявник за особливих обставин справи не зміг довести, що неможливість оскаржити апеляцію через неповідомлення про неї позбавила його можливості захищатися, спричиняючи порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, і за ним не визнали право без реального змісту та значення... Заявник знов-таки не вказав, чим саме неповідомлення про зазначену апеляцію завдало шкоди...
  29. Європейський суд визнав, що про право на захист та на оскарження аргументів сторін постійно наголошується в судовій практиці Конституційного суду, коли йдеться про право на захист. В цій же справі, в світлі досить специфічних її обста-

вин, Європейський суд, відповідно до своєї субсидіарної ролі, доходить висновку про те, що викладене Конституційним судом мотивування з метою виправдати факт неповідомлення про апеляцію не є ні нерозумним, ні упередженим...

8. Достатній час і можливості

«Мелен проти Франції»

(Melin v France), 12914/87, 22 червня 1993 року.

19. ... Він стверджував, що, коли 27 травня 1986 року Колегія в кримінальних справах Касаційного суду ухвалила рішення, він ще чекав, поки йому надішлють текст рішення апеляційного суду, копію якого він зажадав. Не знаючи мотивування апеляційного суду, він не міг скласти свого меморандуму з викладенням підстав для оскарження. Хоч він і був присутній під час його виголошення, однак він потребував копії судового рішення, оскільки голова тоді зачитав лише його резолютивну частину...
24. ... пан Мелен був юристом-практиком і працював у конторі адвоката Державної ради і адвокатури Касаційного суду. Тому він знав, що, відповідно до чинного законодавства, органи влади не були зобов'язані надсилати йому копію рішення, ухваленого 15 січня 1986 року, на проголошенні якого він був присутній. ... тож було б небезпідставно очікувати, що він скористається одним із таких трьох варіантів дій. По-перше, хоч він і не мав такого зобов'язання за законом, він міг би ознайомитися з оригіналом вироку в канцелярії Версальського апеляційного суду. По-друге, якщо припустити, що він і справді, як стверджує, зробив безрезультатну спробу отримати копію, то міг і повинен би був повторити свій запит протягом чотирьох з половиною місяців, що минули після ухвалення судового рішення. У нього також залишався останній варіант: він міг зробити запит в канцелярії Касаційного суду щодо дати,

коли суд ухвалить рішення, і подати клопотання про її перенесення, аби дістати змогу вчасно подати меморандум і викласти свою позицію. Добре знаючись на правилах судочинства, він мав би знати, що строк для подання такого клопотання є відносно короткий, тим паче, що відповідні правила були досить послідовними й чіткими...

25. Отже, заявник не може стверджувати, що органи влади унеможливили йому подання меморандуму. Оскільки він свідомо відмовився від свого права на допомогу адвоката, то був зобов'язаний сам виявити старанність. Тому, він не зазнав будь-якого втручання в можливість ефективного здійснення прав, гарантованих статтею 6...

«Зоон проти Нідерландів»

(Zoon v Netherlands), 29202/95, 7 грудня 2000 року.

37. ... Незалежно від того, чи було відомо адвокату заявника про згадане правило, чи ні, залишається фактом те, що рішення у скороченому вигляді, чого ніхто не заперечував, було доступним для ознайомлення вже за вісім годин після його виголошення.
38. Отже, Судові належить зробити висновок про те, що заявник, крім того, що йому був відомий зміст резолютивної частини вироку, також би міг, як і його адвокат, ознайомитися з текстом судової постанови в скороченому вигляді задовго до закінчення чотирнадцятиденного терміну для подання апеляції, щоб мати досить часу для цього подання. Те, що вони цього не зробили, не можна ставити за провину державі-відповідачу...
47. Справді, в вирокі суду не перераховані всі окремі докази, на які спиралося рішення про засудження. Проте заявник ніколи й не заперечував, що вчинив діяння, в яких його обвинувачували, і ніколи не заперечував докази проти нього як такі. Крім того, заявник не стверджував такого і цього зовсім не було видно, що в основу його засудження покладено докази, які не містилися в матеріалах справи чи не були подані на слуханні в регіональному окружному суді.

48. ... У кримінальному процесі Нідерландів апеляцію подають не на рішення суду першої інстанції, а на обвинувачення, висунуті обвинуваченому. Отже, апеляційна процедура передбачає абсолютно нове встановлення фактів і нову оцінку застосованих правових норм. На думку Суду, з цього випливає, що заявник та його адвокати, у світлі рішення в скороченому вигляді і доказів, що містилися в матеріалах справи, могли б скласти поінформовану оцінку щодо можливих результатів апеляційного провадження ...
50. Тому, зважаючи на обставини справи, не можна сказати, що заявникові права на захист зазнали неналежного впливу через брак повного тексту рішення або нестачу у рішенні в скороченому вигляді докладного переліку окремих доказів, що слугували основою для його засудження.

«Гусейн проти Італії»

(Husain v Italy) (ухв.), 18913/03, 24 лютого 2005 року.

В ордері на арешт була зазначена дата постановлення обвинувального вироку, призначене покарання, правова кваліфікація правопорушень, у скоєнні яких заявника визнали винним, і посилання на відповідні норми Кримінального кодексу та застосованого спеціального законодавства.

З огляду на ці обставини, Суд вважає, що заявник отримав достатню інформацію щодо висунутих обвинувачень та його засудження зрозумілою йому мовою. На момент вручення ордеру заявник перебував в Італії і міг би порадитися з адвокатом, якого призначили в його справі і чиє ім'я було вказане в ордері про арешт, або з іншим юридичним консультантом для того, щоб дізнатися про порядок оскарження вироку, винесеного Генуезьким кримінальним апеляційним судом, а також для підготування свого захисту від обвинувачень...

Отже, Суд не вбачає порушення права на справедливий судовий розгляд.

«Кремцов проти Австрії»

(Kremzow v Austria), 12350/86, 21 вересня 1993 року.

48. Суд зазначає, що ... нариси на сорока дев'ятох сторінках були надані адвокатуві 9 червня 1986 року, тобто майже за три тижні до дати, на яку призначили усні слухання. Він вважає, що цей час давав заявникові та його адвокатуві достатню можливість, щоб встигнути сформулювати свою відповідь до усного слухання 2 липня 1986 року.
49. Уряд не заперечував, що Верховний суд не відповів на клопотання від 18 вересня і 2 жовтня 1985 року про повідомлення заявникові змісту нарисів, які Верховний суд отримав вже 2 серпня 1985 року... Втім адвокат заявника міг звернутися до суду по дозвіл ознайомитися з матеріалами справи, щоб вивчити ці нариси до їхнього передання. Документального підтвердження того, що він коли-небудь намагався це зробити, немає... Якщо б таке клопотання було подане, немає жодної підстави вважати, що на це б не надали дозвіл.
50. З огляду на це, Суд вважає, що хоч заявник, можливо, й опинився в дещо менш зручному становищі для підготування свого захисту, він усе ж мав «достатній час і можливості» для підготування своєї відповідь на нарис.

9. Допустимість нових доказів

«Ватурі проти Франції»

(Vaturi v France), 75699/01, 13 квітня 2006 року.

58. В дійсності заявник на жодній стадії судового процесу не міг допитувати або вимагати допиту котрогось із свідків. Попри складність справи, викликаній економічними розмірами запобіжних заходів та кількістю юридичних і фізичних осіб, які повинні б були знайомитись із матеріалами справи, прокурор Республіки в прискореному порядку представив судові вищої інстанції Парижа просте поліційне розслідування, за

матеріалами якого він прийняв рішення викликати заявника безпосередньо до суду. В результаті цього, жодної інформації судового характеру не відкрито і не призначено жодного судді-слідчого. Отже, на етапі попереднього розслідування справи заявник не міг ані клопотати про вчинення певних слідчих дій, ані заперечити особам, які висували обвинувачення проти нього та наводити їм власні контраргументи. В подальшому впродовж етапу судового розгляду його єдину вимогу бути заслуханим та мати очну ставку безапеляційно відхилив апеляційний суд Парижа. Результатом цього стало те, що вся система обраного заявником захисту, в основу якої було покладене слухання на відкритому засіданні у вигляді змагального процесу і заслуховування витребуваних свідків як обвинувачення, так і захисту – ця система виявилась скомпрометованою. За таких обставин, Європейський суд не вважає необхідним вдаватись до абстрактних розмірковувань щодо обґрунтованого чи необґрунтованого характеру слухань, що їх вимагав заявник, оскільки він вважає, що при такому стані справ ці слухання могли б сприяти, за обставин цієї справи, виваженості та рівності, які мають панувати впродовж усього судового розгляду між обвинуваченням та захистом. Загальна організація судового процесу, отже, вимагала надати заявникові можливість допитати або вимагати допиту обраних ним свідків. В результаті, заявникові не надали адекватної та достатньої можливості для користування своїм правом на захист.

59. Як висновок, з огляду на особливе значення, що приділяється дотриманню прав на захист в кримінальному процесі, Європейський суд вважає, що заявник був позбавлений можливості скористатись справедливим судом. Тому, порушено пункт 1 та підпункт d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Ойстон проти Сполученого Королівства»
(*Oyston v United Kingdom*) (ухв.), 42011/98, 22 січня 2002 року.

Суд зазначає, що апеляційний суд дав заявникові дозвіл на подання апеляції на тій підставі, що ці докази – хоч і не допустимі в точному сенсі – могли б бути використані для доведення неможливості довіряти потерпілій, і що слід зважити, чи не засуджено заявника, з огляду на це, на підставі ненадійних доказів. Заслухавши доводи заявника в апеляційному порядку, апеляційний суд підтвердив думку, що, відповідно до статті 2 Закону 1976 року, відомості, які стосуються цих відносин, не були б визнані допустимими. При цьому він, проте, зауважив, що якби такі докази змусили його поставити під сумнів надійність свідка, то він дуже неохоче віддав би перевагу формальній нормі. Відтак він перейшов до розгляду цих доказів і з причин, які цьому Суду видаються переконливими, дійшов висновку, що вони не стосуються питання про те, чи її згвалтував заявник.

Заявник стверджує, що питання про надійність Дж. мало істотне значення, оскільки присяжні мусили, по суті, вирішити, хто говорив неправду – Дж. або Л. За таких обставин, як він стверджував, апеляційний суд не повинен був намагатися передбачати, який вплив ці додаткові докази справили б на думку присяжних щодо надійності Дж. і Л. як свідків. Окрім того, він стверджував, що апеляційний суд не звернув уваги на вимоги справедливості, коли оцінював питання про те, чи нові докази не ставлять під сумнів підставність засудження.

... Суд вважає, що фактична сторона цієї справи виявляє більшу аналогію до справи «Едвардз проти Сполученого Королівства», у якій, як і в цій справі, апеляційний суд розглядав докази, що з'явилися вже після суду над заявником. Тоді Суд установив, що права захисту були забезпечені процедурою розгляду в апеляційному суді, де адвокат заявника мав усі можливості для того, щоб спробувати переконати суд у необхідності скасувати обвинувальний вирок, з огляду на

нові дані, і що апеляційний суд був у змозі сам оцінити значення нових доказів та визначити, чи дала б наявність такої інформації на стадії розгляду в першій інстанції поставити питання про перегляд вердикту присяжних.

Суд не бачить причин, щоб при розгляді цієї заяви зробити інший висновок.

10. Допит свідків

«Відаля проти Бельгії»

(Vidal v Belgium), 12351/86, 22 квітня 1992 року.

34. Спочатку заявника після прийняття доказів ряду свідків виправдали. Коли судді апеляційної інстанції постановили замінити виправдувальний вирок обвинувальним, нових доказів вони не мали; окрім усних заяв двох обвинувачуваних, зроблених у Льежі, та єдиного, хто ще залишався, обвинуваченого в Брюсселі, в основу свого рішення вони поклали лише документи, що містились в матеріалах справи. Більше того, Брюссельський апеляційний суд не навів мотивів своєї, не більш як імпліцитної, відмови в клопотаннях про виклик як свідків панів Скої, Бодара, Дофена і Досена.

Безперечно, в обов'язки Суду не входить висловлення думки щодо релевантності в такий спосіб наданих і відхилених доказів чи, в загальнішому сенсі, винуватості чи невинуватості пана Відаля, але цілковите незгадування у рішенні від 11 грудня 1985 року про це питання не узгоджується з концепцією справедливого судового розгляду, яка лежить в основі статті 6... А надто, якщо зважити на те, що Брюссельський апеляційний суд ухвалив суворіший вирок, аніж той, який був постановлений 26 жовтня 1984 року, замінивши три роки чотирма та не зупиняючи виконання, як свого часу це зробив Льезький апеляційний суд.

35. Коротше кажучи, права захисту в цій справі були обмежені до такої міри, що заявникові не забезпечили справедливого судового розгляду. Отже, було порушення статті 6...

«Дестреам проти Франції»

(*Destreham v France*), 56651/00, 18 травня 2004 року.

44. Окрім того, Суд зауважує, що корекційний суд вважав, що більша частина інших матеріалів справи – окрім представлених у цій справі свідчень свідків – здобутих у результаті розслідування цієї справи поліцією, були недостатніми для того, щоб з певністю встановити особу, яка вчинила зазначені дії.
45. Тому, з судової ухвали від 31 березня 1999 року постає очевидним, що засудження заявника апеляційним судом мотивоване в основному новим витлумаченням свідчень очевидців, безпосередньо яких не заслухали, попри пов'язані з цим клопотання заявника. Все відбулось так, немовби апеляційний суд, не довіряючи свідкам захисту, *a priori* «не визнав» їх, не вдаючись до їхнього заслуховування та задовольнившись свідченнями, зафіксованими в матеріалах справи з тим, щоб заперечити рішення суду першої інстанції, який звільнив заявника на підставі, зокрема, свідчень цих свідків. Поза всяким сумнівом, хоч апеляційній інстанції належить давати оцінку різним зібраним свідченням, так само як і визначати доцільність використання тих, що їх хотів навести заявник, проте глибшого аналізу не зроблено, і заявника визнано винним на підставі тих свідчень, які викликали достатні сумніви у суддів першої інстанції щодо обґрунтованості висунутого проти заявника обвинувачення, і які на підставі цих свідчень мотивували його виправдання в першій інстанції. За таких умов, відмова апеляційного суду заслухати цих свідків – всупереч клопотанням заявника щодо цього – перед тим, як визнати його винним, суттєво обмежило право на захист...

46. Це має тим більше значення, оскільки Апеляційний суд Реймса наклав на заявника покарання, яке він сам визначив як «суворе».
47. Отже, враховуючи дуже специфічні обставини цієї справи, Європейський суд вважає, що право на захист зазнало такого обмеження, що заявник був позбавлений можливості скористатись справедливим судом. Тому, порушено пункт 1 та підпункт d) пункту 3 статті 6 Конвенції.

11. Рівність можливостей сторін

«Борґерс проти Бельгії»

(Borgers v Belgium), 12005/86, 30 жовтня 1991 року.

27. У цій справі слухання 18 червня 1985 року в касаційному суді завершилося доводами генерального адвоката на користь того, що апеляцію пана Борґерса задовольняти не слід... Дати відповідь на ці доводи останній так і не дістав змоги: до розгляду він не знав про їхній зміст, оскільки вони не були йому повідомлені заздалегідь, а після цього він вже був позбавлений за законом можливості це зробити. Стаття 1107 Судового кодексу забороняє навіть подання матеріалів в письмовому вигляді після виступу представника департаменту генерального прокурора...

Суд не бачить обґрунтування для такого обмеження прав на захист. Після того, як генеральний адвокат висловив свої доводи не на користь заявника, останній, безумовно, був зацікавлений в тому, щоб подати щодо них свої зауваження до завершення дебатів. Той факт, що юрисдикція касаційного суду обмежується питаннями права, у зв'язку з цим не має значення...

«Вайнен проти Бельгії»

(Wunen v Belgium), 32576/96, 5 листопада 2002 року.

32. ... Суд у цій справі зауважує те, що стаття 420-біс КПК вимагає від охочих звертатись з оскарженням до касаційного суду надати будь-які заяви в письмовому вигляді і пояснення впродовж двох місяців від дня, коли справу внесено до загального реєстру, хоча сторона-відповідач аналогічному обмеженню строку не підлягає: у цій справі їй знадобилося на подання своїх заяв майже п'ять місяців.

Внаслідок цього, крім іншого, заявники втратили нагоду подати письмову репліку на заперечення відповідача, оскільки їхні додаткові змагальні документи були визнані неприйнятними як такі, що подані після закінчення строку. А проте така нагода може бути суттєвою, оскільки право на змагальний процес означає, що кожна зі сторін повинна дістати нагоду ознайомитися і прокоментувати надані противною стороною зауваги чи подані нею докази...

Суд із розумінням ставиться до підкреслюваної урядом необхідності запобігати зайвому затягуванню судочинства через внесення низки письмових відповідей на будь-які надані змагальні документи, але принцип «рівності можливостей» не заважає досягненню такої мети, за умови, що при цьому одна зі сторін не опиниться в явно невігідному становищі. У справі ця умова виконана не була. Отже, тут було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції...

38. Суд відзначає, що доводи державного обвинувача спочатку були подані усно під час відкритого засідання Касаційного суду... Про їхній зміст і про наведену в них принагідно рекомендацію довідалися всі – сторони процесу, судді та присутня публіка. Відповідно, у цьому не можна вбачати жодного порушення принципу рівності сторін, оскільки заявники з права на «рівність можливостей» не можуть виводити права на те, щоб їм до початку слухання були розкриті матеріали, які

не були доведені до відома іншої сторони процесу, або судді-доповідача, або суддів судової колегії першої інстанції...

«*М.С. проти Фінляндії*»

(*M S v Finland*), 46601/99, 22 березня 2005 року.

31. Суд у цій справі зауважує, що зміст листа від 26 листопада 1996 року не був повідомлений жодній із сторін в кримінальному процесі, тобто ні заявникові, ні прокуророві. Встановити порушення рівності сторін тут не можна, бо жодна сторона не була поставлена в невідгідне становище відносно протилежної...
32. Проте концепція справедливого судового розгляду також загалом передбачає право учасників процесу знати зміст і висловлювати свої коментарі щодо доказів чи зауваг, надаваних з метою вплинути на рішення суду...
33. ... Зміст листа від 26 листопада 1996 року був безпосередньо пов'язаний з питанням про достовірність свідка, що становило важливий елемент позиції заявникового захисту в апеляційному суді. Справді, свідчення колишньої дружини заявника було не єдиним засобом доказування можливості вчинення заявником діянь, у яких його обвинувачено. Проте лист від 26 листопада 1996 року, будучи пов'язаний з попередніми свідченнями колишньої дружини заявника, мав окреме значення, оскільки він, зрозуміло, був здатний вплинути на рішення апеляційного суду...
34. ... Правильно вирішити, чи заслуговує лист від 26 листопада 1996 року на їхні зауваження, могли тільки безпосередньо самі сторони. На кін тут була поставлена довіра сторін кримінального процесу до функціонування правосуддя, яка спирається, зокрема, на усвідомлення того, що вони мали змогу висловити свою думку щодо кожного документа у матеріалах справи...
36. Суд вважає, що повага до права на справедливий судовий розгляд, гарантованого пунктом 1 статті 6 Конвенції, вима-

гала, щоб заявника повідомили про те, що апеляційний суд одержав листа колишньої дружини заявника від 26 листопада 1996 року, і щоб він дістав можливість висловити щодо нього свої зауваження.

«Коркюфф проти Франції»

(Corcuff v France), 16290/04, 4 жовтня 2007 року.

30. Заявник вважає, що присутність на інформаційному засіданні присяжних представника прокуратури, який був уповноваженим представником обвинувачення у справі проти заявника, створила для заявника не вигідну ситуацію, з огляду на принцип справедливості...
32. Європейський суд вважає, що в цій справі представники прокуратури, які були присутніми під час зазначеного інформаційного засідання, не давали присяжним ніяких інструкцій... Нейтральний характер засідання, зокрема, забезпечив голова суду присяжних, який і головував на цьому засіданні. Йому, зокрема, належить за повноваженнями здійснювати контроль за надаваною інформацією та слідкувати, щоб не було жодного коментаря щодо конкретної справи, обвинувачуваної особи або її ймовірної вини. Сенс такого засідання, яке суттю є технічним за своєю природою, полягає в тому, щоб надати інформацію присяжним засідателям про те, як відбувається судовий розгляд справи в судді присяжних. Європейський суд наголошує у зв'язку із цим на користі, що приносить таке інформування присяжних, які є не фаховими юристами, а звичайними громадянами і часто не знайомі з таємницями світу судочинства. Певно, що варто було б планувати проведення такого засідання без присутності представника прокуратури. Однак Європейський суд вважає, що присутність під час такого засідання як представника прокуратури, так і представника адвокатського корпусу має певний інтерес, оскільки вони є учасниками в судовому процесі, і можуть найкраще відповісти на запитання присяжних про свої власні функції

та обов'язки. Крім того, участь у таких інформаційних засіданнях всіх зібраних разом присяжних засідателів, які мають брати участь в засіданнях впродовж всієї сесії присяжних, робить складним призначення співробітника прокуратури, який не виступатиме як сторона обвинувачення в жодній із справ, що розглядатиме суд впродовж цієї сесії. Подібно, присутність усіх адвокатів, які мають виступати в ролі захисників в кожній із справ, може лише ускладнити таку практику, метою якої є лише представлення процедури судового розгляду та обговорення загальних питань, але в жодному разі не окремих обставин різних справ та особистостей обвинувачуваних. Отже, компроміс, до якого вдався суд присяжних, запросивши одного представника від адвокатів захисту, видається вдалим. Тому суд зауважує, що присутність під час таких інформаційних засідань одночасно одного представника прокуратури і одного представника адвокатського корпусу забезпечувала чіткий баланс, з огляду на інформацію, надавану присяжним. Щодо претензії, пов'язаної з привілеями, якими користувався представник прокуратури, коли розповідав про здійснення свого права на відвід, ніщо не вказує на те, що під час засідання, метою якого було представлення інформації щодо судової процедури, йому вдалось сформувати про себе певну думку серед корпусу присяжних засідателів, тим паче, що на той час, коли відбувалось це засідання, представник прокуратури не знав, кого із присутніх на той час присяжних буде врешті-решт призначено за жеребкуванням та в розгляді яких справ присяжні братимуть участь. Тому зовсім не видається очевидним, що прокуратура в цій справі мала якісь реальні переваги порівняно з заявником у питанні здійснення права на відвід.

33. Всі ці елементи взяті сукупно є достатніми для того, щоб Суд ухвалив висновок, що у цій справі нема порушення принципу справедливості...

«Ботме і Аламі проти Сполученого Королівства»
(*Botmeh and Alami v United Kingdom*), 15187/03, 7 червня 2007 року.

42. В цій справі Служба безпеки Сполученого Королівства, як до початку, так і в ході судового розгляду справи заявника мала в своєму розпорядженні отримані від «агентурного джерела» докази того, що одна терористична організація, не пов'язана з заявниками, збирала інформацію щодо можливості здійснення обстрілу посольства Ізраїлю. Пов'язані з цим оперативні дані, отримані після обстрілу вказували, що насправді його здійснила інша терористична організація. Документ, який містив ці дані («перший документ»), не був свідчений прокурорам, що виступали з обвинуваченням в суді проти заявників, і тому сторона обвинувачення його не надала судді, що вів справу, щоб він міг ухвалити рішення щодо необхідності його розкриття. Один з двох інших документів із того ж таки джерела, який, утім, не стосувався відомостей, що містилися в першому документі, був наданий судді до початку процесу в ході попереднього розгляду документів (*disclosure hearing*).
43. Нерозкриті відомості вперше розглянув апеляційний суд у ході слухання на клопотання однієї сторони (*ex parte*), яке було проведене до задоволення заяви про подання апеляції. На початку розгляду апеляційної скарги по суті апеляційний суд, що засідав у іншому складі, перш ніж перейти до дослідження матеріалів в режимі *ex parte*, заслухав у двосторонньому порядку заяви сторін щодо процедури прийняття ухвали за клопотанням державного обвинувачення про надання імунітету в суспільних інтересах. На цьому слуханні заявники не користувались правовою допомогою ні своїх адвокатів, ні спеціально призначеного адвоката, що мав допуск від служби безпеки... Втім після засідання, на якому розглядали питання про розкриття інформації, і задовго до відновлення розгляду в порядку апеляції, апеляційний суд стисло повідомив заявникам про відомості, що містилися в першому документі, а також про події, які призвели до того, що нерозкриті мате-

ріали так і не були надані судді першої інстанції. У своїй постанові від 1 листопада 2001 року апеляційний суд зазначив, що, крім матеріалів, наданих заявникам у короткій формі, в розпорядженні суду не було інших значущих матеріалів, які не б не були надані судді першої інстанції... Заявники дістали всі можливості для того, щоб подати зауваги щодо матеріалу, який їм був представлений у стислій формі, і щодо його значення для спірних питань у справі. На основі отриманих у відповідь заяв апеляційний суд ухвалив, що заявникам не завдано ніякої несправедливості внаслідок того, що вони не мали доступу до нерозкритих матеріалів в ході судового розгляду, оскільки вони не додавали нічого суттєвого до того, що було вже розкрито в ході розгляду в першій інстанції і оскільки захист при розгляді в першій інстанції не зробив жодної спроби скористатися з подібного матеріалу, розкритого в ході розгляду, представивши його в будь-якій формі колегії присяжних.

44. З огляду на межі, в яких апеляційний суд розкрив заявникам таємних відомостей, на те, що питання про вплив нових відомостей на обґрунтованість засудження заявників суд міг розглянути з урахуванням докладних аргументів їхніх захисників, і на те, що нерозкриті відомості, згідно з ухвалою суду, не додавали нічого суттєвого до вже оприлюдненого в ході судового процесу, Суд вважає, що ... наслідки нерозкриття матеріалів судді першої інстанції були в цій справі усунуті при подальшому провадженні в апеляційному суді.

12. Юридичне представництво (правова допомога)

«Пуатрімоль проти Франції»

(*Poitrimol v France*), 14032/88, 23 листопада 1993 року.

35. Явка підсудного має надзвичайно важливе значення як з погляду на його право подавати докази, так і на потребу перевірити точність його свідчень і порівняти їх зі свідченнями потерпілої особи – чиї інтереси слід захищати – і свідків.

Отже, законодавець повинен бути в змозі запобігати необґрунтованій відсутності юридичного представника. У цій справі, однак, вирішувати, чи припустимо загалом нести покарання за ігнорування правом на юридичного представника, і загалом правову допомогу, немає потреби, бо, зважаючи на всі обставини, позбавлення цього права в будь-якому разі було невідповідним. Воно відібрало у пана Пуатрімолья, який був не вправі звернутися до апеляційного суду з клопотанням про скасування його рішення і повторний розгляд справи, його єдиний шанс навести в другій інстанції свої матеріально-правові і процесуальні аргументи щодо висунутого проти нього обвинувачення ...

37. Згідно з прецедентною практикою Палати в кримінальних справах Касаційного суду, якої дотримувалися в цій справі, засуджений, котрий не підкорився судовому наказу на його арешт, не може користуватися допомогою юридичного представника при розгляді апеляції з питань права. А заявник не міг належним чином подати таку апеляцію, не з'явившись до в'язниці...

38. Суд вважає, що рішення про неприйнятність апеляції з питань права на підставах, пов'язаних з ухилянням заявника від явки, так само становило непропорційну санкцію, якщо взяти до уваги знаменну важливість права на захист і принципу верховенства права в демократичному суспільстві. Як визнано, відповідний засіб правового захисту належав до категорії тих питань, що стосувалися застосування закону, а не суті

справи. Втім у французькому кримінальному процесі питання про те, чи може обвинувачений, не з'являючись у суді, навести свої матеріально-правові і процесуальні аргументи щодо висунутого проти нього обвинувачення у другій інстанції, багато в чому залежить від того, чи навів він вагомі причини своєї відсутності. Отже, суттєво важливо передбачити можливість для перевірки правових підстав, на яких апеляційний суд такі причини відхиляє.

39. З огляду на всі ці міркування, Суд ухвалює, що порушення статті 6 було ... як в апеляційному, так і в касаційному суді.

*«Боунер і Максвелл проти Сполученого Королівства»
(Boner and Maxwell v United Kingdom),
18711/91 and 18949/91, 28 жовтня 1994 року.*

41. ... Питання права в цій справі, можливо, й не було особливо складним. Утім, щоб в апеляційному порядку оскаржити дискреційні повноваження судді під час розгляду справи в першій інстанції ... потрібні певні юридичні навички і досвід. Те, що пан Боунер міг зрозуміти підстави для подання апеляції і що його адвокат не був готовий представляти його ... не міняє того, що без послуг юриста-практика він не був у змозі компетентно звернутися до суду з цього правового питання й, отже, ефективно вести свій захист...

Крім того, як уже констатовано, апеляційний суд, користувався широкими повноваженнями для розгляду цієї апеляції, а його рішення було остаточним. А ще більше значення, однак, має те, що заявник був засуджений до восьми років тюремного ув'язнення. Тож для пана Боунера поставлене на кін питання важило дуже багато.

43. ... Ситуація у такій справі, як ця, що пов'язана з суворим покарання, в якій апелянтові доводиться подавати найвищій апеляційній інстанції аргументи на свій захист без сторонньої допомоги, не задовольняє умов статті 6...

44. З огляду на характер провадження, широкі повноваження Високого суду, обмежену здатність непередставленого адвокатом апелянта подавати юридичні доводи і передовсім важливість розгляданого питання через тяжкість можливого покарання, Суд доходить висновку, що інтереси правосуддя вимагали, щоб заявникові надали безоплатну юридичну допомогу для забезпечення його представництва в ході розгляду його апеляції.

«Тваліб проти Греції»

(Twalib v Greece), 24294/94, 9 червня 1998 року.

53. Додатковим фактором виступає складність касаційного судочинства. Воно було пов'язане з оскарженням процедури в першій інстанції, що вимагало навести аргументи, які переконали б касаційний суд у тому, що його права на захист були позбавлені юридичної сили. Слід зазначити, що складність касаційного провадження підтверджується і наявністю вимоги про те, що сторони на слуханнях у Касаційному суді повинні бути представлені адвокатами... Крім того, підготування повідомлення про апеляцію треба також розглядати, як таке, що вимагає юридичних навичок, досвіду і, особливо, знання тих підстав, на яких апеляційну скаргу можна подавати. Слід зазначити, що заявник – іноземець, не знайомий з грецькою мовою і правовою системою, в своєму письмовому повідомленні про апеляцію не зміг указати хоча б якихось підстав для апеляції, і це призвело до того, що апеляцію визнали неприйнятною...
54. Суд вважає, що, за таких обставин, інтереси правосуддя вимагали, щоб заявникові в зв'язку з його наміром подати апеляцію до Касаційного суду надали безоплатну правову допомогу...
55. Суд відразу ж зазначає, що відповідно до частини 3 статті 513 Кримінально-процесуального кодексу, сторона, яка подає апеляцію з питання права, на слуханнях у Касаційний

суді повинна бути представлена адвокатом... Проте ... Кримінально-процесуальний кодекс не передбачає надання безоплатної правової допомоги в зв'язку з такими апеляційними заявами... Хоча уряд доводив, що безоплатну правову допомогу апелянтам в касаційному провадженні може надати Рада адвокатів, відповідно до частини 6 статті 201 Кодексу адвокатської практики (*Code of Lawyers*)..., та його представники не надали жодного конкретного прикладу того, як ця схема діє на практиці. У будь-якому випадку, немає підстав вважати, що наявність такої можливості була якось доведена до відома пана Тваліба або що його прохання від 8 червня 1993 року було б повідомлене Раді адвокатів та мало б позитивне розв'язання.

56. З огляду на ці обставини, Суд змушений зробити висновок, що грецьке законодавство не передбачає надання правової допомоги таким особам, як заявник, у зв'язку з поданням апеляцій з питань права. Отже, у цій справі не має значення те, що клопотання заявника про надання юридичної допомоги було прийняте після закінчення строку для оскарження: задовольнити його й так не вдалося б...
57. ... порушено пункт 1 у поєднанні з підпунктом (с) пункту 3 статті 6 Конвенції.

«Чекалла проти Португалії»

(Czekalla v Portugal), 38830/97, 10 жовтня 2002 року.

68. ... вирішальним питанням є недотримання офіційно призначеним захисником простого й суто формального правила при оскарженні вироку з питань права у Верховному суді. На думку Суду, це було «очевидним недоглядом», який вимагав від відповідних органів вжиття позитивних заходів. Верховний суд міг, наприклад, замість того, щоб визнати скаргу неприйнятною, звернутися до офіційно призначеного захисника із пропозицією доповнити її або виправити.

70. Суд ... не вбачає, як незалежність адвокатської професії могла зазнати впливу через просте проханням суду виправити формальну помилку. Крім того, Суд вважає, що заявляти априорі, що така ситуація неминуче порушила принцип рівності сторін, не можна: скоріше це було б виявом повноважень судді з ведення судочинства, реалізованих з метою належного відправлення правосуддя. ... Видається, що в умовах, які нині склалися в Португалії, рішення, подібне до ухваленого Верховним судом 10 липня 1996 року, з огляду на недавнє рішення Конституційного суду, було б неможливим.
71. Отже, обставини справи накладали на відповідний суд позитивне зобов'язання забезпечити практичне й ефективне здійснення права заявника на належну судову процедуру. А оскільки цього не зроблено, Суд може лише констатувати недотримання вимог пунктів 1 і 3(с) статті 6 Конвенції в поєднанні. Отже, ці положення порушено.

«Ермі проти Італії»

(Hermi v Italy) [GC], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

97. Заявник у цій справі жодного разу не попереджав владу про якісь труднощі, що виникали при підготуванні його захисту. Крім того, на думку Суду, недоліки в роботі заявникового адвоката не були очевидними. Національні органи влади, отже, не зобов'язані були втручатися й вживати заходів, щоб гарантувати, що обвинуваченого належним чином представляють і захищають...
98. Суд до того ж зазначає, що Римський апеляційний суд, по суті, витлумачив заявникову бездіяльність у поданні клопотання про його транспортування в зал засідань як недвозначну, хоч і неявну, відмову з його боку від права на участь у апеляційному розгляді ... З огляду на конкретні обставини цієї справи, Суд вважає, що цей висновок був обґрунтованим і неупередженим.

13. Присутність обвинуваченого

«Булут проти Австрії»

(*Bulut v Austria*), 17358/90, 22 лютого 1996 року.

42. Суд у цій справі зазначає, що засідання в першій інстанції відбувалися відкрито. Він також зазначає, що Верховний суд відхилив апеляцію пана Булута на підставі частини 1 статті 285d Кримінально-процесуального кодексу ... Згідно з цим положенням, Верховний суд може в порядку спрощеного провадження відмовитися від подальшого розгляду апеляції, якщо одногосно визнає її явно безпідставною. Тож характер перегляду можна вважати аналогічним провадженню про надання дозволу на апеляцію. Крім того, Суд не переконаний, що підстави для визнання безпідставності, викладені в частинах 1(4) і 1(5) статті 281 Кримінально-процесуального кодексу, як їх сформулював заявник ..., порушували питання факту, розв'язання якого впливало на оцінку винуватості або невинуватості заявника і тому вимагало проведення слухання. По суті, вони оспорювали оцінку наявних доказів, здійснену судом першої інстанції, що, на думку Верховного суду, було неприйнятним.

Отже, у відмові Верховного суду провести слухання Суд порушення не вбачає.

«Боттен проти Норвегії»

(*Botten v Norway*), 16206/90, 19 лютого 1996 року.

49. ... Суд не переконався, ... що апеляція, подана обвинуваченим, стосувалася лише питань права. Хоча установлені міським судом факти, які стосувалися питання про винуватість, не оспорювалися, і Верховний суд мав їх враховувати, але він певною мірою мав дати їм і власну оцінку, щоб визначити, чи вони слугували достатньою основою для засудження заявника, і якщо ні, то йому б довелося скасувати рішення міського суду і ухвалити постанову про новий розгляд спра-

ви... До цього ще треба додати й те, що ... доводи щодо покладення на заявника, згідно з відповідними інструкціями, обов'язку користуватися при рятувальних операціях човном-платформною і того, що його невиконання становить правопорушення, передбачене частиною 1 статті 78, ставили серйозні питання ... [які] стосуються не лише тлумачення положень чинних інструкцій, але й того, чи була недбалість або необережність, якщо враховувати конкретні обставини на місці рятувальної операції у відповідний момент часу...

50. ... З урахуванням характеру правопорушення, ухвалення вироку, хоч би з яких міркувань при цьому виходив Верховний суд, могло ставити питання, що зачіпають таку матерію, як особа заявника і риси його характеру... Однак при ухваленні рішення про вирок Верховний суд не міг навіть скористатися з попередньої оцінки цього питання судом нижчої інстанції, що безпосередньо заслуховував заявника.
51. Крім того, Суд, ураховуючи характер правопорушення, не бачить жодної підстави сумніватися в тому, що результати судочинства могли негативно позначитися на професійній кар'єрі заявника... І справді, засудження в порядку кримінального судочинства і покарання за недбалість при виконанні службових обов'язків може бути серйозною проблемою для будь-якого державного службовця.
52. Беручи до уваги те, що стояло на кону для заявника, Суд не вважає, що питання, які належало розв'язувати Верховному суду при ухваленні вироку та призначенні покарання заявникові, при цьому скасовуючи виправдувальний вирок міського суду, могли бути належно – з погляду вимог справедливого процесу – досліджені без прямої оцінки доказів, наданих заявником особисто.
53. Беручи до уваги всю сукупність проваджень у норвезьких судах, роль Верховного суду і характер питань, які підлягали розв'язанню в судовому порядку, Суд доходить висновку, що нема якихось особливостей, які пояснювали б, чому

Верховний суд не викликав заявника і не дістав від нього свідчень безпосередньо, перш ніж винести вирок на підставі пункту 2 статті 362 ... Кримінально-процесуального кодексу...

Коротше кажучи, Суд доходить висновку, що було порушення пункту 1 статті 6 ... Конвенції.

«Тірс і інші проти Сан-Маріно»

(Tierce and Others v San Marino),

24954/94, 24971/94 and 24972/94, 25 липня 2000 року.

99. В ході судового розгляду справи пана Тірса, апеляційному судді належало розглянути питання як фактів, так і права.

Перший заявник стверджував, що він не підлягає притягненню до кримінальної відповідальності. Тому суддя апеляційного суду мав повністю оцінити питання про його винуватість або невинуватість. Як визнано, суддя не міг збільшити покарання, призначене в першій інстанції, але головним питанням, яке він мав розглянути, було питання винуватості чи невинуватості першого заявника. Він розглянув правову кваліфікацію поведінки першого заявника і без безпосередньої оцінки доказів, які той надав особисто, підтвердив, що поведінка заявника мала в собі такий склад, як шахрайство, а не просто привласнення, хоча різниця між цими двома складами правопорушення головно полягає в суб'єктивній стороні (наявність наміру ввести в оману). Більше того, на клопотання скаржника, суддя навіть розглянув питання про ще одне правопорушення, нібито вчинене першим заявником, а потім передав його на розсуд *Commissario della Legge*. Помітним елементом провадження в апеляційному порядку було також питання про запобіжний арешт майна першого заявника.

100. Отже, судді апеляційного суду слід було заслухати заявника особисто.

«Ермі проти Італії»

(*Hermi v Italy*) [GC], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

92. Прикро, що в повідомленні не вказали, що заявник мав подати заяву про транспортування його до зали засідань принаймні за п'ять днів до дати проведення слухань... Проте держава не може нести відповідальність за те, щоб на кожному етапі процесу детально пояснювати обвинуваченому всі його права та пільги. Про хід судового розгляду проти обвинуваченого і про заходи, які треба здійснити для відстоювання прав клієнта, повідомляти його має його адвокат.
93. У цій справі заявник був повідомлений про дату слухання апеляції 1 вересня 2000 року, тобто за понад два місяці до початку слухань. Те ж саме і призначений адвокат заявника... За цей час адвокати заявника не вважали за потрібне увійти в контакт зі своїм клієнтом... У матеріалах справи немає нічого, що свідчило б і про спроби заявника встановити контакт з ними...
101. Справді, на слуханні справи в апеляційному порядку, пан Марині заперечив проти подальшого розгляду за відсутності свого клієнта... Однак, на думку Суду, це заперечення, заявлене на пізній стадії і не підкріплене ніякими заявами самого підсудного, не може справити більший вплив, ніж загальна позиція заявника.
102. З огляду на вищенаведене та беручи до уваги, зокрема, поведінку адвокатів заявника, Суд вважає, що італійські органи судової влади мали право зробити висновок, що заявник відмовився – не явно, але однозначно – від свого права виступати на слуханні 3 листопада 2000 року в Римському апеляційному суді. Крім того, заявник міг заявити про це право, не обов'язково вдаючись до надмірних формальностей.

«Марчелло Віола проти Італії»

(*Marcello Viola v Italy*), 45106/04, 5 жовтня 2006 року.

72. ... Європейський суд вважає, що участь заявника в засіданні апеляційного суду шляхом відеоконференції переслідувала законну мету за змістом Конвенції, а саме захист громадського порядку, запобігання вчиненню злочину, захист права на життя, свободу та безпеку свідків та жертв злочину, а також дотримання вимоги «розумного строку» тривалості судових слухань. Залишається перевірити, чи окремі особливості здійснення процедури розгляду не порушували права на захист.
73. Європейський суд зауважує, що ...заявник мав можливість користуватись відеозв'язком із залом, де відбувалось засідання, що дозволяло йому бачити осіб, які були присутні в залі, та чути те, що вони говорили. Його так само могли бачити та чути інші учасники процесу, суддя та свідки, він також мав можливість робити заяви до суду з місця, де він перебував в ув'язненні.
74. Звичайно, була ймовірність того, що через технічні проблеми зв'язок між залом засідань та місцем ув'язнення не був ідеальним, що могло спричинити труднощі при переданні голосу та зображень. Водночас, як видно з матеріалів справи, в жоден з моментів судових слухань апеляційного суду заявник не намагався особисто або через посередництво своїх адвокатів поінформувати суддю про труднощі, які у нього виникли зі звуком чи зображенням...
75. Суд, нарешті, підкреслює, що адвокат заявника мав право бути присутнім в місці, де перебував його клієнт та спілкуватись з ним конфіденційно. Така можливість була також підтверджена захисником, який був присутнім у залі засідань... Ніщо не вказує на те, що в цій справі порушували право заявника спілкуватись зі своїм адвокатом за умов, коли їх не могли підслуховувати треті особи.

76. За таких обставин, Європейський суд вважає, що участь заявника в слуханнях апеляційної інстанції під час другої судової процедури розгляду кримінальної справи з використанням відеоконференції не поставила захист в суттєво вразливішу позицію у порівнянні з іншими сторонами процесу, і що заявник мав можливість скористатись своїм правом та можливостями, які пов'язані з поняттям справедливого суду за змістом статті 6 Конвенції.

77. Відповідно, це положення не було порушене.

14. Слухання у відкритому засіданні

«Ермі проти Італії»

(Hermi v Italy) [GC], 18114/02, 18 жовтня 2006 року.

78. Суд все ж зауважує, що закритий режим слухання був наслідком рішення здійснювати провадження у спрощеному порядку, про що заявник сам і просив з власної волі. Спрощене провадження тягне за собою безперечні переваги для обвинуваченого: у разі визнання його винуватим він матиме значно коротший термін покарання, а обвинувачення не може оскаржити рішення про засудження, що не змінює правової кваліфікації правопорушення... З іншого боку, спрощена процедура тягне за собою звуження процесуальних гарантій, передбачених у національному праві, особливо слід зазначити публічний характер слухань, а також можливість звертатися з клопотанням про прийняття доказів, що не містяться у матеріалах справи, яка перебуває в розпорядженні прокуратури.

79. Суд вважає, що заявник, якому надавали допомогу два адвокати, вибрані на його розсуд, безсумнівно, мав розуміти наслідки свого клопотання про прийняття спрощеного порядку провадження. Крім того, не виглядає, що цей спір порушив такі питання, які представляють суспільний інтерес, що перешкоджали відмові від вищезазначених процесуальних гарантій...

80. ... Запровадження італійським законодавством сумарного провадження, як видається, було безпосередньо спрямоване на спрощення і, отже, прискорення процедури кримінального судочинства...
81. У світлі вищевикладених міркувань, той факт, що слухання і в першій, і в другій інстанції відбувалися в закритому режимі, і, отже, на них не було публіки, не можна розглядати як порушення Конвенції...

«Гумматов проти Азербайджану»

(Hummatov v Azerbaijan),

9852/03 and 13413/04, 29 листопада 2007 року.

142. Суд відзначає, що в цій справі наявна низка особливих обставин, які відрізняють її від звичайного кримінального судочинства. Зокрема, заявника засудив суд першої інстанції ... і на той момент часу він не мав права на оскарження. Тільки після прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу та перехідного закону ..., заявник дістав таке право на апеляцію... Суд також не може прийняти як факт те, ніби на момент розгляду справи заявника за апеляцією, вимогу про публічний характер розгляду вже задовольнили в першій інстанції. Основна причина для повторного відкриття справи заявника полягала в тому, щоб виправити стверджуваний несправедливий судовий розгляд в першій інстанції, бо після вступу Азербайджану до Ради Європи заявника визнано «політичним в'язнем» і Азербайджан зобов'язався організувати «повторний розгляд» справ усіх політичних в'язнів, зокрема і заявника. Крім того, апеляційний суд є судовим органом із повною юрисдикцією, оскільки він уповноважений розглядати справи як з питань факту, так і права, а також оцінювати відповідність покарання протиправній поведінці. Тому, Суд вважає, що для задоволення вимог пункту 1 статті 6 розгляд цієї справи в апеляційному суді слід було б провести публічно.

143. У справі формальна незаборона на присутність широко загалу на засіданнях апеляційного суду не є предметом спору. Сам той факт, що розгляд справи відбувався в стінах Гобустанської в'язниці, не обов'язково приводить до висновку, що тут бракувало публічності. Не є фактом і те, що необхідність будь-яким потенційним глядачам проходити процедуру встановлення особи, а може, й режимний контроль, сама по собі позбавляє слухання його публічного характеру...
145. Справді, на різних слуханнях апеляційного суду була присутня певна кількість глядачів, хоч і не зрозуміло, чи це було так на кожному слуханні. Однак самий цей факт не означає, що влада вжила всіх необхідних компенсаційних заходів для забезпечення публічності слухання і вільного доступу всіх потенційних глядачів впродовж усього судового процесу.
146. Суд зауважує, що апеляційне провадження тривало з січня 2002 року по липень 2003 року, для чого проведено понад двадцять засідань. Як видно з розшифрувань стенограм судових засідань, низку запланованих слухань перенесено на інший день. Хоч уряд і стверджує, що публіка і ЗМІ були належно повідомлені про час і місце проведення слухань, але не представив щодо цього жодного доказу. Уряд не пояснив, у який спосіб, з допомогою якого роду оголошень і як часто цю інформацію офіційно доводили до відома загалу. Крім цього, немає ніяких ознак того, що громадськість коли-небудь отримала офіційні вказівки щодо того, як дістатися до Гобустанської в'язниці, і якісь роз'яснення щодо режиму доступу до неї.
147. ... Незалежно від фактичної відстані, безперечно, що в'язниця була розташована доволі далеко від населених районів, до неї було нелегко дістатися своїм ходом, а громадський транспорт регулярних рейсів поблизу неї не виконував... Суд вважає, що необхідність організувати дорогий транспорт та їздити в віддалений пункт призначення, замість сидіти у звичайній залі засідань апеляційного суду в Баку, звісно, послаблюва-

- ла охоту потенційних глядачів бути присутніми на розгляді справи заявника.
148. Суд також взяв до уваги пояснення заявника і достовірні повідомлення спостерігачів про те, що на низці засідань глядачів та журналістів попередньо відбирали або їм не надавали доступу до слухань...
149. Отже, Суд вважає, що апеляційний суд не ужив достатніх компенсаційних заходів, щоб врівноважити негативний вплив, який проведення судового розгляду у справі заявника на закритій території Гобустанської в'язниці мало на його публічний характер. Отже, розгляд на відповідав умові публічності, викладеній у пункті 1 статті 6 Конвенції.
150. ... Самий по собі той факт, що на час розгляду його апеляції заявник уже був ув'язненим, що відбуває довічне покарання, не означає необхідності перенесення апеляційного провадження зі звичайної зали засідань у місце відбування покарання заявника... У цій справі не було наведено доказів наявності якихось ... міркувань безпеки. Більше того, навіть якщо вони й були, то апеляційний суд, очевидно, не вважав їх настільки серйозними, щоб про них згадувати в своїх проміжних рішеннях ... або ухвалювати формальне рішення ... для вилучення публіки. З огляду на такі обставини, Суд не бачить підстав, що виправдовували б брак публічності слухань в апеляційному суді.
151. Суд також відзначає, що подальший розгляд касаційної скарги заявника у Верховному суді, навіть якби його проводили публічно, не компенсував достатньою мірою браку публічності апеляційного процесу, бо юрисдикція Верховного суду обмежувалася лише питаннями права, і він не був уповноважений проводити повний повторний розгляд справи...
152. Отже, Суд дійшов висновку, що через брак публічного розгляду, який є однією з суттєвих особливостей права на справедливий судовий розгляд, порушено пункт 1 статті 6 Конвенції.

«Басо Гонсалес проти Іспанії»

(*Bazo Gonzalez v Spain*), 30643/04, 16 грудня 2008 року

35. В цій справі окружний суд (*Audiencia Provincial*) Біскає мав можливість, будучи апеляційною інстанцією, ухвалити нове рішення по суті справи, що він і зробив 18 грудня 2002 року. Відповідно, він міг або ж підтвердити виправдовувальний вирок заявника або ж визнати його винним після розгляду питання про вину або невинуватість заявника.
36. Тривалість розгляду цієї справи окружним судом дозволяє Європейському судові вважати, що необхідності в проведенні відкритих слухань не було. Справді, Європейський суд визнав, що аспекти, які окружний суд повинен був проаналізувати для того, щоб ухвалити вирок про вину заявника, були головно правовими за своєю суттю: в ухвалі окружного суду чітко зазначено, що цей суд не повинен робити нову оцінку представленим доказам, оскільки це є завданням суду, на рішення якого подано апеляцію. Відтак, він обмежився тим, що дав відмінне від того, яке зробив суддя першої інстанції, тлумачення діям, що були депеналізовані через застосування закону 13/1998 і стосувались торгівлі тютюновими виробами. Крім цього, окружний суд виклав також певні зауваження щодо умов, які були необхідні в правовому контексті для того, щоб визнавати дійсність поліційних протоколів, при цьому жодного разу не висловлюючись з питань фактів. В результаті цього, на відміну від інших справ ... апеляційна судова інстанція не розглядала справу по суті та з правового погляду. Навпаки, проаналізовані окружним судом аспекти були лише судовими за своєю природою, при цьому не зазнали змін факти, які були визнані доведеними в суді першої інстанції.
37. Говорячи про скаргу заявника, згідно з якою він не міг оскаржити факти, що були визнані доведеними в суді першої інстанції через те, що його виправдали, Європейський суд підтвердив, що національна система не передбачала можливості для виправданих осіб оскаржувати вже доведені фак-

ти. Водночас він зауважив, що процес в суді першої інстанції міста Баракальдо (Біскає) відбувався з проведенням відкритих слухань, в ході яких заявник мав можливість звернутися з аргументами, які він вважав необхідними, для того щоб оскаржити спірні факти. Говорячи про апеляційну процедуру, Європейський суд відзначає, що заявникові були повідомлені зауваження прокуратури та державного обвинувача щодо апеляційного оскарження, і за підтримки адвоката він мав певний час для того, щоб представити свою відповідь, що він і зробив. Вчинивши так, заявник скористався змагальною процедурою, відповідно до пункту 1 статті 6.

38. Цих елементів Суду досить для того, щоб дійти висновку про брак необхідності у відкритих слуханнях. Справді, з огляду на характер питань, розглядуваних в апеляційній інстанції окружним судом та на той факт, що заявник міг представляти свої аргументи в письмовому вигляді на будь-якій стадії провадження, брак відкритих слухань не порушила право заявника на справедливий судовий розгляд.

«Ігваль Колль проти Іспанії»

(Igual Coll v Spain), 37496/04, 10 березня 2009 року.

33. Європейський суд визнав, що заявника виправдав суд першої інстанції, після проведення відкритих слухань, в ході яких наведено численні докази і де заявник виступав. За результатами слухань суддя визнав, що хоч не зафіксовано виплат, не доведено, що заявник умисно уникав сплати аліментів. Щоб дійти такого висновку, суддя звернувся до розгляду економічної ситуації заявника, яка завадила йому заплатити, та поспівав на його декларацію про доходи як на основне джерело.
34. В свою чергу, окружний суд дійшов протилежного висновку та вважав, що обвинувачений не лише умисно порушив свій обов'язок сплатити аліменти, який він міг виконати, але й зовсім не навів доказів проактивної поведінки з метою знайти

- необхідний дохід та кошти, і це попри його високий професійний вишкіл.
35. Суд констатує, що окружний суд не лише взяв до уваги об'єктивний компонент правопорушення, в цьому випадку – несплату аліментів, але також розглянув наміри та поведінку заявника, так само як і можливість отримання вищих доходів, з огляду на його професійний вишкіл. На думку Європейського суду, подібний розгляд складно вважати таким, що пов'язаний лише з питаннями права. Справді, відповідно до його характеристик, в ньому міститься виклад позиції, обраної судом стосовно найзначущіших для визначення вини заявника фактів.
36. Тривалість розгляду цієї справи окружним судом дозволяє Європейському суду вважати, що була необхідність у проведенні відкритих слухань. Справді, окружний суд не обмежився іншим – відмінним – витлумаченням, яке б відрізнялось в правовому плані від зробленого суддею першої інстанції стосовно всього комплексу об'єктивних елементів, а дав нову оцінку фактам, які вважав доведеними суд першої інстанції, та переглянув їх, а це вже виходить за межі лише правового аналізу. Відповідно, апеляційна судова інстанція здійснила розгляд справи і стосовно фактів, і стосовно права...
37. За особливих обставин справи, а саме виправдання заявника судом першої інстанції після проведення відкритого засідання, під час якого наводили численні докази, як документальні, наприклад, представлення суду виписки з банківського рахунку, так і представлені особисто, зокрема, усна заява заявника, Європейський суд вважає, що засудження в апеляційній інстанції окружним судом без надання можливості особі бути вислуханою не узгоджується з вимогами справедливого судочинства, гарантовані пунктом 1 статті 6 Конвенції.
38. Цих елементів достатньо Європейському суду для того, щоб зробити висновок, що відкрите судове слухання в апеляційній інстанції було в цій справі необхідним.

15. Проголошення рішення

«Претто і інші проти Італії»

(Pretto and Others v Italy), 7984/77, 8 грудня 1983 року.

27. ... На думку Суду, досягти мети, яку ставить пункт 1 статті 6 ... у зв'язку з цим, а саме: забезпечити контроль за судовою владою з боку громадськості для створення механізмів захисту права на справедливий судовий розгляд, можна досягти – принаймні в тому, що стосується касаційного судочинства, – за рахунок передання до канцелярії суду повного тексту судового рішення, що дозволить кожному мати доступ до всіх матеріалів справи, аніж через виголошення на відкритому засіданні рішення про відхилення апеляції або скасування раніше ухваленого вироку, тим більше, що таке проголошення іноді обмежується читанням резолютивної частини.
28. Брак публічного проголошення вироку касаційного суду в цій справі не суперечить Конвенції.

«Ернст і інші проти Бельгії»

(Ernst and Others v Belgium), 33400/96, 15 липня 2003 року.

69. Коли йдеться про брак публічного виголошення судового рішення Касаційним судом, на що скаржились заявники без подальших уточнень, то Європейський суд нагадує, що хоч нема обмежень, вимога, згідно з якою рішення має бути оприлюдненим, набуває достатньо гнучкої інтерпретації. Суд вважає, що в кожному випадку форму оприлюднення «рішення», передбачену національним правом відповідної держави, слід оцінювати в світлі особливостей судової процедури, про яку йдеться, та відповідно до мети і завдання пункту 1 статті 6... У справі *Зюттер проти Швейцарії* ... він визнав, що вимога оприлюднення судового рішення не обов'язково має набувати вигляду зачитування вголос судової ухвали та постановив, що вимогу статті 6 задоволено, оскільки кожна особа, інтерес

якої був виправданим, могла ознайомитись з повними текстами рішень військового касаційного суду.

70. В цій справі через кілька днів після виголошення ухвали в до-радчій кімнаті заявники отримали текст після звернення до секретаря суду. Крім того, в цій справі ухвала Касаційного суду від 1 квітня 1996 року була опублікована в офіційній збірці (*Pasicrisie*), будучи доповнена обвинувальною промовою та висновками генерального прокурора. Ця публікація уможливує певний громадський контроль за здійсненням судочинства Касаційним судом (див. *Зюттер проти Швейцарії*,...). Через брак уточнень з боку заявників та з огляду на зазначену вище практику суду Європейський суд не знаходить жодного порушення вимоги публічності ухваленого касаційним судом рішення.
71. Підсумовуючи, Європейський суд вважає, що вимоги публічності, які містяться в пункті 1 статті 6 Конвенції, достатньою мірою були дотримані.

Див. також «Доступ до судових записів».

16. Несправедливість

«Вайнен проти Бельгії»

(*Wunen v Belgium*), 32576/96, 5 листопада 2002 року.

41. Суд передовсім повторює, що Конвенція не гарантує як такого права на передання справи національним судом в інший національний або міжнародний орган для попереднього врегулювання... Відповідно до порядку функціонування такого механізму, суд перевіряє, чи має він право або чи зобов'язаний кудись передати питання, що вимагає й розгляду і розв'язання на попередньому етапі, насамперед упевнившись у тому, що відповідь на це питання треба мати, перш ніж він зможе ухвалити рішення у справі. Однак цілком можливо, що за певних обставин відмова національного суду, який розглядає спра-

ву в останній інстанції, передати питання може порушувати принцип справедливого судового розгляду, сформульований у пункті 1 статті 6 Конвенції, зокрема в разі, якщо така відмова видається довільною...

42. Суд вважає, що цього в справі не було. Касаційний суд належним чином врахував скарги заявників щодо незаконності або неконституційності статті 44 Закону про лікарні, та їхні клопотання про передання попереднього питання, дотичного до цього предмета, на розгляд і розв'язання Суду в справах адміністративного судочинства та процедури. Відтак він ухвалив за цим клопотанням рішення, що спиралося на достатні підстави, і, як видається, не було довільним. Суд також відзначає, що розв'язувати проблеми з тлумаченням національного законодавства передовсім належить національним органам влади, зокрема, судам...
43. Отже, відмова передати це попереднє питання до Суду в справах адміністративного судочинства та процедури не порушила пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Фера проти Італії»

(Fera v Italy), 45057/98, 21 квітня 2005 року.

45. Дійшовши такого висновку, Європейський суд повинен перевірити, чи помилкова оцінка процедури розгляду справи апеляційним судом присяжних та Касаційним судом, які відмовились погодитись скоротити на третину термін покарання, могла заплямувати справедливий характер судової процедури. Європейський суд підкреслює, що заявник у своєму оскарженні до Касаційного суду не згадував про помилкове мотивування апеляційного суду присяжних... у всякому випадку йдеться про помилку, яка жодним чином не вплинула на процедурні вимоги. Як це вже зазначив Суд вище, надана заявником під час розгляду в суді першої інстанції медична документація свідчила про необхідність проведення психіатричної експертизи. Пізніше, під час розгляду справи судом

присяжних, заявник вимагав експертизи, і йому її зроблено з тим, щоб перевірити, чи підлягає він кримінальній відповідальності. Крім того, в апеляційній інстанції він вимагав проведення іншої експертизи з приводу іншого питання, а саме щодо встановлення причинного зв'язку між тим, яку медичну допомогу надано в лікарні потерпілому, та його смертю. Отже, як це вже зазначив у своєму рішенні суд присяжних, відповідно до правових положень, застосованих до цієї справи, скорочена процедура судового розгляду не припускалась, з огляду на наявність подібних клопотань.

Певно ж, заявник міг припускати, що факт того, що у зв'язку з помилковою відмовою запропонувати розгляд справи за скороченою процедурою, обвинуваченому перешкождали домагатись нової експертизи з тим, щоб не втратити можливість досягти скорочення покарання, – такий факт міг негативно вплинути на справедливий характер судової процедури подібної до тієї, що відбувалась у суді присяжних. Водночас, враховуючи те, що заявник вимагав проведення експертизи, таке питання про справедливу процедуру не порушувалось в цій справі.

З цього висновок, що справедливий характер процедури, взятої в цілому, не був заплямований помилкою мотивування в ході судового процесу в апеляційній та касаційній інстанціях.

46. Підсумовуючи, Європейський суд вважає, що загалом зазначена судова процедура має справедливий характер за змістом пункту 1 статті 6 Конвенції. Тому порушення цього положення не було.

«Перлала проти Греції»

(Perlala v Greece), 17721/04, 22 лютого 2007 року.

27. ... Європейський суд нагадує, що на підставі конституції Греції Конвенція є невіддільним складником грецької правової системи і в разі, коли виникає колізія між положеннями

Конвенції та національним правом, перевага віддається положенням Конвенції... Хоч заявник посилався у своєму касаційному поданні на порушення статті 6 Конвенції, Касаційний суд визнав цей засіб неприйнятним на підставі того, що це положення не мало безпосереднього застосування в цій справі і щоб воно було розглянуте заявник повинен був послатись на нього у поєднанні з одним із засобів касації, обмежена кількість яких визначена Кримінально-процесуальним кодексом. Однак Європейський суд вважає, що це тлумачення віддаляє від реального стану справ та значно послаблює захист підсудних у вищих національних судових інстанціях. Навіть якщо він визнає, що умови прийнятності касаційного оскарження можуть бути жорсткішими, аніж для апеляційної скарги... Європейський суд вважає, що проголошення неприйнятності засобу, які стосувались статті 6 Конвенції, на підставі викладених вище доводів видається дуже формальним підходом, який перешкодив заявникові досягнути того, щоб Касаційний суд розглянув здійснення судової процедури під кутом зору цього положення.

28. Справді, в контексті відмови касаційного суду розглянути скарги заявника, які стосувались представлення доказів в світлі статті 6 Конвенції, Європейський суд може зробити обґрунтований висновок про те, що передбачені цим положенням гарантії не були ані враховані, ані застосовані в цій справі. Зауваження уряду, які обмежуються вичерпним аналізом процедури, здійсненої апеляційною інстанцією, не містять жодного елемента, який дозволив би дійти іншого висновку...
30. Цих елементів Європейському судові досить, щоб зробити висновок про те, що Касаційний суд не забезпечив право заявника на справедливий розгляд...

17. Необхідність наведення мотивів рішення

«Гаджіанастасіу проти Греції»

(*Hadjianastassiou v Greece*), 12945/87, 16 грудня 1992 року.

34. У цій справі рішення, проголошене головою військового апеляційного суду, не містило згадки про ті питання, які фігурують у протоколах судового засідання ... Щоправда, в ньому було посилання на статтю 366 і подальші статті Військового кримінального кодексу ... і кваліфіковано повідомлену інформацію як другорядну, але воно не опиралося на ті ж підстави, що рішення Постійного суду Військово-повітряних сил. Питання 1 (а), що стосувалося передання секретних «Загальних відомостей про керовану ракету», вперше порушено в ході провадження в справі в апеляційному суді. Коли на наступний день після ухвалення рішення заявник намагався отримати повний текст цих питань, секретар канцелярії нібито повідомив, що йому доведеться зачекати на «остаточний варіант» рішення... У своїй апеляції з питань права, поданій в межах п'ятиденного строку, встановленого в частині 1 статті 425 Військового кримінального кодексу ..., пан Гаджіанастасіу міг покладатися тільки на те, що він зміг почути або зрозуміти в ході слухання і тільки послався загалом на статтю 426.
35. Згідно з твердженням Уряду, заявник міг надати інші матеріали за допомогою додаткового меморандуму,...
36. Суд цей аргумент не переконав. Коли 10 січня 1986 року пан Гаджіанастасіу отримав протокол засідання, йому заборонили доповнювати обсяг його апеляції з питань права. Відповідно до усталеного ряду справ, додаткові матеріали можуть братися до уваги тільки в тому разі, якщо первісна апеляційна заява формулює принаймні одну підставу, яку визнано прийнятною і достатньо обґрунтованою...
37. Отож, права на захист підлягали таким обмеженнями, що заявник не міг скористатися з гарантій справедливого судового

розгляду. Відтак, мало місце порушення підпункту (b) пункту 3 статті 6 в поєднанні з пунктом 1...

18. Предмет ухвали

«Кремцов проти Австрії»

(Kremzow v Austria), 12350/86, 21 вересня 1993 року

76. Заявник стверджував, що, поставивши йому в провину «фінансові махінації», Верховний суд фактично визнав його винним у шахрайстві, порушивши цим принцип презумпції невинуватості. Він зазначив, що присяжні, які вислухали всі докази у справі, не змогли дійти висновку щодо мотиву на тій підставі, що існувало «дуже багато варіантів»...
77. Суд нагадує, що заявника вже було визнано винуватим у вбивстві і що зауваження Верховного суду стосувалися виключно до питання про його мотиви для скоєння злочину. Крім того, посилання на «фінансові махінації» не може тлумачитись як встановлення вини заявника в учиненні конкретного правопорушення. За таких обставин спірного питання про порушення принципу презумпції невинуватості не виникає.

II. ВІДНОВЛЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ

1. Клопотання з боку обвинувачення

«Нікітін проти Росії»

(Nikitin v Russia), 50178/99, 20 липня 2004 року

46. Суд відзначає, що чинне на той час російське законодавство дозволяло поновлювати провадження в уже розглянутій кримінальній справі за наявності нововиявлених обставин або істотних недоліків ... Ця процедура підпадає під сферу дії пункту 2 статті 4 Протоколу 7. Суд відзначає, що існувала також система перегляду на підставах судової помилки при

застосуванні матеріальних або процесуальних норм (провадження в наглядовій інстанції...). Предметом такого судочинства залишаються ті ж кримінальні обвинувачення й установлені раніше факти. Якщо протест задовольняли і внаслідок розгляду питання справу спрямовували на новий розгляд, значення наглядового провадження полягало в тому, щоб скасувати попередні судові акти, ухвалені в справі, і прийняти нову постанову про обґрунтованість обвинувачень. У цьому сенсі результат перегляду в порядку нагляду такий же, як і при поновленні справи, оскільки і той, і інший порядок являють собою форму продовження попереднього процесу. Тому Суд вважає, що для цілей *non bis in idem* наглядове провадження може вважатися особливим типом перегляду справ, яке підпадає під дію пункту 2 статті 4 Протоколу № 7.

54. ... Сам той факт, що наглядова інституція відповідала у цій справі, вимогам статті 4 Протоколу 7, не є достатнім для встановлення відповідності до статті 6 Конвенції.
58. ... У справі заявника Президія насправді розв'язувала тільки одне питання – чи слід цю справу переглянути, чи ні. Якби вона скасувала виправдувальний вирок, то це обов'язково спричинило б окремий розгляд справи по суті в компетентних судах у порядку змагального судочинства ... Протест прокурора можна було критикувати як незаконний і такий, що є процедурним зловживанням. Проте він не справив вирішального впливу на справедливість процедури перегляду в цілому, яка з самого початку й була предметом розгляду Президією ... Отже, довільні підстави для внесення протесту генерального прокурора з вимогою про перегляд справи не могли й не мали преюдиціального значення для встановлення обґрунтованості кримінальних обвинувачень.
59. Суд робить висновок, що органи влади, які здійснили наглядове провадження в цій справі, не порушили справедливого балансу між інтересами заявника й необхідністю гарантувати належне відправлення правосуддя.

«Буйніца проти Молдови»

(Bujnita v Moldova), 36492/02, 16 січня 2007 року.

23. Суд зазначає, що підставою для відновлення провадження не були ні нововиявлені обставини, ні серйозні процесуальні порушення, а радше незгода заступника генерального прокурора з оцінкою фактів та кваліфікація діянь заявника у судах нижчих інстанцій. Суд зауважує, що останні всебічно розглянули свідчення і докази всіх сторін, а їхні первісні висновки не видаються явно необґрунтованими. На думку Суду, підстави для вимоги про скасування, наведені заступником генерального прокурора у цій справі, були недостатніми для обґрунтування протесту на остаточні судові рішення та використання для цього такого надзвичайного засобу правового захисту. Тому Суд вважає, як і в аналогічних обставинах ..., що органи держави не встановили справедливого балансу між інтересами заявника та необхідністю забезпечити ефективність системи кримінального судочинства.

2. Найпридатніші форми відшкодування

«Зейдович проти Італії»

(Sejdovic v Italy) [GC], 56581/00, 1 березня 2006 року.

126. Суд, відповідно, вважає, що в тому разі, коли, як і в цій справі, особа була засуджена в результаті судової процедури, пов'язаної з порушенням вимог статті 6 Конвенції, повторний судовий розгляд або відновлення провадження у справі, якщо надійде таке клопотання, загалом буде найналежнішим способом усунення порушення (див. принципи, викладені в Рекомендації R (2000) 2 Комітету міністрів, ...). Однак будь-які конкретні заходи для виправлення становища, якщо їхнього ужиття вимагатимуть від держави-відповідача задля того, щоб вона могла виконати свої зобов'язання за Конвенцією, мають залежати від конкретних обставин окремої справи і

визначатися в світлі постанови Суду в такій справі та з належним урахуванням прецедентної практики Суду, яка наведена вище...

127. Суду, зокрема, не належить підказувати, в якому порядку здійснювати будь-який новий процес і в якій формі. Держава-відповідач може вільно, під контролем з боку Комітету міністрів, вибирати засоби, за допомогою яких вона виконуватиме свої зобов'язання повернути заявника, наскільки це можливо, в те становище, в якому б він перебував, якби вимоги Конвенції не були порушені ... за умови, що такі засоби не суперечать висновкам, викладеним у постанові Суду, і правами на захист...

Е. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД УПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ

І. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД УПРОДОВЖ РОЗУМНОГО СТРОКУ

1. Визначення періоду

«Шумахер проти Люксембургу»

(*Schumacher v Luxembourg*), 63286/00, 25 листопада 2000 року.

27. Погоджуючись із тезою уряду, Європейський суд вважає, що період, який треба враховувати для оцінки тривалості процедури, з огляду на «розумний строк», розпочався 24 жовтня 1991 року, коли суддя-дознавач висунув заявникові обвинувачення.
28. Щодо *dies ad quiet* (дати закінчення строку), Європейський суд посилається на свою постійну судову практику, відповідно до якої період, що треба враховувати при застосуванні статті 6, поширюється щонайменше до дати, коли ухвалюють рішення про виправдання або засудження, навіть якщо таке рішення ухвалює апеляційна інстанція... Як видно в цій справі, жодна із судових інстанцій не приймала рішення по суті справи, таким чином заявник врешті не був ані виправданий, ані засуджений. Тож слід відзначити, що заявник перебував у стані очікування щодо кінцевого результату своєї справи до дати, коли видано наказ про закриття порушеної проти нього кримінальної справи на підставі терміну давності. Виходячи з цього, Європейський суд вважає що період, який слід розглядати, закінчився з рішенням, ухваленим 17 листопада 2000 року.

«Стоянова і Недельку проти Румунії»

Stoianova and Nedelcu v Romania,

77517/01 and 77722/01, 4 серпня 2005 року.

20. Суд зазначає, що кримінальне провадження у справі заявників здійснювали в два окремі етапи. Перший етап розпочався 14 квітня 1993 року, коли вони було заарештовані і їх взяли під варту до суду, і закінчився 11 листопада 1997 року, коли прокурор Н. О. видав постанову про закриття справи провадженням. Другий етап розпочався 12 травня 1999 року, коли прокуратура розпорядилася відновити провадження, і закінчився 21 квітня 2005 року, коли обвинувачення постановило закрити справу провадженням.
21. Суд не може погодитися з твердженням уряду щодо того, ніби для цілей пункту 1 статті 6 перший етап не слід брати до уваги. Він вважає, що постанову про закриття справи провадженням, видана прокурором Н. О. 11 листопада 1997 року, не можна розглядати як таку, що припинила провадження в справі заявників, оскільки вона не була остаточним рішенням...

... прокуратура могла відновити кримінальне розслідування без того, щоб просити на це санкції будь-якого національного суду, який був би зобов'язаний розглянути подання відповідно до певних критеріїв, зокрема й справедливих підстав для відновлення справи провадженням, і врахувати, чи не надто багато часу пройшло відтоді, як вирішено припинити провадження... Суд у цьому зв'язку не може оминути увагою той факт, що прокурори в Румунії, входячи до Генеральної прокуратури, не відповідають критерієві незалежності від виконавчої влади... Крім того, постанову про відновлення кримінального провадження видано на тій підставі, що попереднє слідство було неповним ... Заявники не несли відповідальності за цей недолік з боку влади, і тому їх не слід ставити через нього в невігідне становище.

Нарешті, уряд жодним способом не довів, що поновлення обвинувачень, від яких відмовились за постановою прокурора, було якимсь винятковим заходом...

«Ваїч проти Туреччини»

(Vayıç v Turkey), 18078/02, 20 червня 2006 року.

44. Що стосується періоду, який належить взяти до уваги, Суд встановив, що провадження було відкрите 9 вересня 1996 року, тобто в день арешту заявника, і ще не завершено. Отже, воно триває вже більше дев'яти років і восьми місяців у трьох інстанціях. Водночас Суд вважає, що заявник не може посылатися на той період, коли він був у розшуку, намагаючись уникнути правосуддя в своїй країні. Суд вважає, що втеча обвинувачуваної особи сама по собі зменшує обсяг гарантій, передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції, з огляду на тривалість судового розгляду. Коли обвинувачений втікає з держави, яка поважає принцип верховенства права, можна припустити, що він або вона не має права скаржитися на необґрунтовану тривалість провадження після такої втечі, якщо тільки при цьому не буде наведена достатня підстава для спростування такого припущення ... а в цій справі нічого, що його спростувало б немає...

2. Питання, що мають значення для встановлення факту порушення

«Яаджи і Саргин проти Туреччини»

(Yağci and Sargin v Turkey),

16419/90 and 16426/90, 8 червня 1995 року.

59. Розумність тривалості провадження буде оцінене в світлі конкретних обставин справи, з врахуванням критеріїв, викладених в прецедентній практиці Суду, зокрема складності справи, поведінки заявника та компетентних органів...

63. Суд відзначає тільки те, що з 22 січня 1990 року Суд національної безпеки провів двадцять засідань, шістнадцять з яких були присвячені майже лише оголошенню доказів. Цей процес, навіть з урахуванням кількості документів, не можна вважати складним...
66. Суд повторює, що стаття 6 ... не вимагає від особи, обвинуваченої в скоєнні кримінального правопорушення, активно співпрацювати з судовими органами... Він зазначає, що поведінка панів Яаджи і Саргіна та їхніх адвокатів на процесі, як видається, не виявляла якогось прагнення перешкоджати його ходові. У всякому випадку, заявників не можна звинуватити в тому, що вони повною мірою користувалися всіма засобами, що їм надавало національне законодавство, на свій захист. Навіть якщо велика кількість адвокатів, присутніх на слуханнях, і їхнє ставлення до заходів безпеки дещо сповільнювало провадження, то це не ті чинники, які, окремо взяті, можуть пояснити тривалість оспорюваного строку.
69. .. в період з 22 січня 1990 року по 9 липня 1992 року ... суд провів лише двадцять засідань у справі на регулярній основі (не менше ніж раз на тридцять днів), і тільки одне з них тривало довше, ніж половину дня.

Крім того, після набрання чинності Антитерористичним законом від 12 квітня 1991 року, який скасовував статті 141–143 Кримінального кодексу... Суд національної безпеки ... чекав майже шість місяців, перш ніж виправдати заявників за обвинуваченнями, висунутими на підставі цих норм.

70. Отже, тривалість відповідного процесу в кримінальній справі в цьому випадку порушила умови пункту 1 статті 6...

«Джеллі проти Італії»

(Gelli v Italy), 37752/97, 19 жовтня 1999 року.

43. Суд одразу зазначає, що... відповідне провадження було вкрай складним, тимчасом як цілком можливо, що слідство не було пов'язане в основному з обвинуваченням у наклепі,

тобто тим, в зв'язку з чим заявник подав цю заяву. Суд наголошує, що провадження в зв'язку з цим обвинуваченням не виділили в окрему справу, і не Суду вирішувати, чи мало б так бути...

44. Суд не виявив жодної затримки у провадженні, обумовленої поведінкою заявника, за винятком періоду тривалістю чотири роки і один місяць, протягом якого заявник переховувався, здійснивши втечу з в'язниці і який однаково не зараховано в строк, взятий до уваги...
45. Що ж стосується поведінки органів держави, то Суд зауважує, як видається, дуже тривалу затримку між ухваленням рішення 26 березня 1985 року про визнання підсудності справи Римському окружному судові, і постановою слідчого судді про передання справи на розгляд суду 18 листопада 1991 року. Уряд не надав жодного пояснення щодо цієї затримки.
46. Суд вважає, що ця затримка, яка охоплює більше половини загальної тривалості розглядуваного періоду, є сама по собі достатньою підставою для висновку про те, що справа не була розглянута «впродовж розумного строку».

«Вачев проти Болгарії»

(Vachev v Bulgaria), 42987/98, 8 липня 2004 року.

88. Суд вважає, що кримінальна справа щодо заявника було складною і фактичною, і правовою сторонами. У ній фігурувало кілька осіб, обвинувачених у скоєнні численних правопорушень, пов'язаних з фінансовою сферою, протягом тривалого періоду...
91. Суд не переконаний, що невчасне, як стверджується, подання заявником клопотання про відвід двох експертів було джерелом якоїсь затримки. Зрештою, саме органам влади належало з самого початку дотримуватися кримінально-процесуальних норм і призначати експертів, неупередженість котрих не могла б бути піддана сумніву. Крім того, коли заявник заявив клопотання про відвід експерта, слідчі органи двічі його від-

хіяли... І тільки коли він порушив це питання в Тетевенській районній прокуратурі, цих експертів замінили...

92. Що стосується потреби замінити адвоката заявника, то, видається, не це було основною причиною, через яку в липні 1998 року Тетевенська районна прокуратура постановила передати справу на дослідження. Необхідність у цьому посталала в основному тому, що деякі факти не були повністю з'ясовані, слідчий припустився помилки в юридичній кваліфікації правопорушень, вчинення яких приписували заявникові, і мав бути замінений один із експертів, що готував фінансову експертизу ...
93. І нарешті, щодо інших затримок з вини заявника, які загалом становили близько двох тижнів... Суд вважає, що вони істотно не вплинули на сукупну тривалість судового розгляду...
96. Суд зазначає, що упродовж усього періоду, який належить взяти до уваги – понад п'яти років і дев'яти місяців, провадження залишалося на стадії попереднього розслідування. Навіть зважаючи на той факт, що справа була юридично і фактично складною, такий проміжок часу видається надмірним. Суд до того ж зазначає тривалі періоди, коли жодної дії, здається, взагалі не вчиняли. Такі прогалини були в період з 4 листопада 1998 року по 1 червня 1999 року..., в період з 13 червня 1999 року по 7 січня 2000 року..., в період з 14 лютого 2000 року по 12 травня 2000 року ... і від 4 серпня 2000 року по 8 червня 2001 року...

І нарешті, Суд відзначає, що між різними органами, що брали участь у справі, мабуть, була погана координація, про що свідчать численні зміни формулювань в обвинуваченні, які висували заявникові... Оце, разом із численними випадками повернення справи прокуратурою до слідчих органів на додаткове розслідування або виправлення процесуальних порушень ..., і було одним із основних факторів, що сприяли затримці...

97. З урахуванням критеріїв оцінки розумності строків розгляду, установлених у його прецедентній практиці, Суд вважає, що

тривалість розгляду кримінальної справи щодо заявника не відповідає вимозі пункту 3 статті 6 Конвенції щодо розумного строку.

«Де Клерк проти Бельгії»

(*De Clerck v Belgium*), 34316/02, 25 вересня 2007 року.

50. Європейський суд зазначає, що період, який слід враховувати при оцінюванні тривалості судової процедури, з огляду на вимоги «розумного строку», як цього вимагає пункт 1 статті 6, почався 30 листопада 1990 року разом із обшуками в координаційному центрі групи, центрі «Больйо» та «Н. В. Больйо Вільсбеке». За отриманою від адвокатів заявника інформацією, проти якої уряд не висловив заперечень, судова процедура перебуває сьогодні, 7 червня 2007 року, на етапі розгляду справи дорадчою палатою суду першої інстанції на застосування статті 127 Кримінально-процесуального кодексу, і розгляд справи був відкладений *sine die* (на невизначений термін) в очікуванні виконання окремих слідчих дій...

Відповідно до цих свідчень, судова процедура ще не завершена, і на час ухвалення цього рішення її тривалість сягає приблизно 16 років та 10 місяців.

56. Тут Європейський суд може лише визнати складність справи заявників. Разом із урядом він визнає, що завдання судді-дознавача Б. в основній справі 427/90 було важким. Розслідування в цій справі розпочалось 8 листопада 1990 року і завершилось 18 травня 2001 року другою постановою про передання порушеної проти першого заявника справи до прокуратури. Із наданої урядом інформації видно, що слідчі дії, які відбувалися послідовно, не припинялись: двадцять шість додаткових висновків прокуратури, двадцять три доповіді експертів, 49 комісій, наділених повноваженнями провадити слідчі дії в 10 різних країнах, двісті п'ятдесят тисяч чотириста дев'ять сторінок справи, п'ять тисяч дев'ятсот п'ятдесят протоколів, шістсот сорок сім допитів, сто сорок три обшу-

- ки та шістсот одинадцять заяв, поданих до канцелярії суду... До цього додаються матеріали завершеного розслідування двох доданих основних справ 129/97 і 197/97, а також рішення королівського прокурора від 14 квітня 2005 року про приєднання до цих трьох справ матеріалів семи інших судових справ, розслідування яких провадив інший суддя...
57. Однак Європейський суд вважає, що очевидна складність справи сама по собі недостатня для виправдання тривалості судової процедури...
63. На думку Європейського суду, поведінка заявників не вплинула на збільшення тривалості проведення слідства...
66. Суд відзначає, що 8 березня 2000 року суддя-дознавач Б., на виконання статті 127 Кримінально-процесуального кодексу, передав матеріали справи 427/90 до прокуратури... Відповідно, він повинен був вважати, що вже завершив свою роботу з розслідування цієї справи. Однак з причини, що, як здається, мають стосунок до таємниці матеріалів справи та конфіденційності слідства, зазначені матеріали були йому повернуті з тим, щоб передання їх до прокуратури відбулося знову 18 травня 2001 року... 24 квітня 2005 року королівський прокурор надав у письмовому вигляді свої остаточні клопотання. Залежно від того, якої дати дотримуватись, розглядають проміжок часу в п'ять років і один місяць або в три роки та одинадцять місяців, впродовж якого активні дії в цій справі були надзвичайно обмеженими... Справді, останнім документом, який згадує уряд, є друга постанова про передання порушеної проти першого заявника справи до прокуратури.
67. Окрім того, Європейський суд зазначає, що відповідно до наданої урядом інформації, кількість матеріалів справи, які безпосередньо або опосередковано надавали у розпорядження судді-дознавача Б. ... становила 360 012 сторінок.
68. Нарешті, Європейський суд може лише нагадати те, що обвинувальна палата підкреслила у своїй ухвалі від 6 грудня 2005 року, ... а саме, що продовження часу ознайомлення з

матеріалами об'єднаних справ від 14 квітня 2005 року загрозувало перейти термін давності при розслідуванні справи, реальна загроза чого вже була очевидною...

70. Суд вважає, що особлива ретельність вимагалась від залучених до цієї справи органів влади, з огляду на надзвичайно високу фінансову ставку для заявників і той факт, що ця ставка була пов'язана з їхньою професійною діяльністю та з підприємствами, якими вони керували...
71. Європейський суд підкреслює, що впродовж усього розглянутого періоду, справа заявників залишалась і продовжує залишатись на стадії попереднього слідства. 7 червня 2007 року адвокат заявників повідомив Європейський суд про те, що справа була знову відкладена в очікуванні вчинення окремих слідчих дій у відповідь на клопотання, поданого одним із співобвинувачуваних...
72. З огляду на всю сукупність обставин, Європейський суд не може визнати «розумним» проміжок часу, стосовний цієї справи.

3. Забезпечення ефективних засобів правового захисту

«Кудла проти Польщі»

(Kudla v Poland) [GC], 30210/96, 26 жовтня 2000 року.

156. ... коректна інтерпретація статті 13 означає, що її положення гарантують ефективний засіб правового захисту в національному органі в разі стверджуваного порушення вимоги пункту 1 статті 6, а саме – коли йдеться про розгляд справи впродовж розумного строку...
159. Суд одразу зауважує, що уряд не стверджував, ніби для оскарження заявником тривалості провадження є якийсь конкретний правовий спосіб. Проте він заявляв, що вимоги статті 13 могли бути задоволені кількома засобами правового захисту сукупно, однак не зазначив, чи міг би заявник взагалі

домогтися захисту – превентивного або компенсаторного, – вдавшись до цих засобів... Не було висловлено думки й про те, що будь-який зі згаданих засобів правового захисту – чи кілька їх у поєднанні – міг прискорити встановлення обвинувачень проти заявника або забезпечити йому належне відшкодування за затримки, які вже були. Уряд також не навів жодного прикладу з національної практики, який би показав, що заявник справді мав можливість, користуючись відповідними засобами, домогтися такого захисту.

Це вже саме по собі доводить, що згадані засоби не відповідали критерію «ефективності» для цілей статті 13, бо, як уже заявив Суд ..., такий засіб захисту має бути ефективним і з правового погляду, і з практичного.

«Кальдас Рамірес де Ареллано проти Іспанії»

(Caldas Ramirez de Arrellano v Spain) (ухв.),

68874/01, 28 січня 2003 року.

2. ... Беручи до уваги особливу природу Конституційного суду як останньої інстанції в межах національної системи судочинства, який вже й сам є механізмом захисту від можливих порушень основоположних прав, закріплених у Конституції, єдиним можливим засобом захисту, що забезпечує заявникові адекватну компенсацію за затримки, які вже були, тут виступає заява про відшкодування... За твердженням уряду, такий засіб правового захисту передбачений у статтях 292 і подальших Закону про судоустрій.

... Заявник міг би, якщо його заяву визнає Суд неприйнятною, подати заяву міністрові юстиції, відповідно до статей 292 і подальших Закону про судоустрій про відшкодування, яка, цілком імовірно, буде задоволена...

За цих обставин, Суд вважає, що ця частина скарги має бути відхилена, оскільки не вичерпано внутрішніх засоби правового захисту...

«Олен проти Данії»

(*Ohlen v Denmark*), 63214/00, 24 лютого 2005 року.

29. У своїй постанові від 22 травня 2003 року Високий Суд заявив, що права заявника на судовий розгляд протягом розумного строку, відповідно до статті 6 Конвенції, якщо оцінити загалом тривалість судового розгляду з моменту висунення обвинувачення до ухвалення рішення Високого Суду, були порушені. До того ж, беручи до уваги те, що міський суд повністю звільнив заявника від сплати витрат, Високий Суд дійшов висновку, що ДКК 40000, у вигляді зменшення суми штрафу, є адекватної компенсацією за тривалість судового розгляду, який на той час тривав уже майже сім років і дев'ять місяців...
30. Оскільки ж Високий Суд визнав недотримання вимоги про розумний строк, то статус заявника як потерпілої особи залежить від того, чи передбачене на національному рівні відшкодування, рішення щодо якого ухвалюють на основі фактів, які він оскаржує в Суді, є адекватним і достатнім з урахуванням справедливої сатисфакції, передбаченої статтею 41 Конвенції...
31. Порівнюючи розмір відшкодування нематеріальних збитків, присудженого в цій справі, із сумами компенсації за порівнянні затримки у прецедентній практиці Суду, він вважає, що суму, надану заявникові, аж ніяк не можна розглядати як необґрунтовану...
33. За цих обставин ... Суд вважає, що це питання розв'язане відповідно до підпункту (b) пункту 1 статті 37...

Ф. ВІДШКОДУВАННЯ І ВИТРАТИ

І. ВІДШКОДУВАННЯ

1. Арешт і тримання під вартою

а. Порушення ЄКПЛ як умова

«N.C. проти Італії»

(N C v Italy) [GC], 24952/94, 18 грудня 2002 року.

49. Суд повторює що положення частини 5 статті 5 буде дотримане в тому разі, якщо є можливість подати заяву на відшкодування в зв'язку з позбавленням волі всупереч умовам пунктів 1, 2, 3 чи 4...
61. ... Тож право на відшкодування, зазначене в пункті 5, передбачає, що попередньо національні інстанції або інститути Конвенції встановили порушення одного з цих інших пунктів.

б. Відсутність передбачення

«Сакік і інші проти Туреччини»

(Sakik and Others v Turkey), 23878/94–23883/94,

26 листопада 1997 року.

60. ... Суд зазначає, що в матеріалах справи не наведено жодного прикладу того, щоб якийсь позивач, посилаючись на зазначені урядом положення, отримав відшкодування, про яке йдеться в пункті 5 статті 5.

Посилаючись, зокрема, на статтю 1 Закону № 466, Суд зазначає, ... що за винятком ситуації, – чого не було в цій справі, – коли особу не віддають під суд, або ухвалюють виправдувальний вирок чи звільняють від відповідальності після суду (п. 6), передумовою всіх випадків, у яких можна домагатися виплати відшкодування, відповідно до цього положення, є протиправне позбавлення волі. Однак оскаржуване триман-

ня під вартою відповідало, як визнав уряд, турецькому законодавству.

Отже, забезпечення ефективного здійснення права, гарантованого пунктом 5 статті 5 Конвенції, не має достатньої міри визначеності...

61. Тож Суд відхиляє другу частину попередніх заперечень ряду і робить висновок, що пункт 5 статті 5 порушено.

«Кабальєро проти Сполученого Королівства»

(Caballero v United Kingdom) [GC], 32819/96, 8 лютого 2000 року.

18. Заявник скаржився, що ... в зв'язку з цим він не мав забезпеченого санкцією права на відшкодування за змістом пункту 5 статті 5 Конвенції...
21. Суд приймає визнання з боку уряду факту порушення пунктів 3 і 5 статті 5 Конвенції в цій справі, в результаті чого він може право винести рішення про присудження заявникові справедливої сатисфакції відповідно до статті 41..

«Чімаєв і Чімаєва проти Росії»

(Chitayev and Chitayeva v Russia), 59334/00, 18 січня 2007 року.

192. Суд нагадує, що частина 5 статті 5 Конвенції гарантує право на відшкодування тим, кого, як встановили національні органи або інститути Конвенції, тримали під вартою, порушуючи положення одного з пунктів статті 5 Конвенції ... і що загалом це право буде дотримане в тому разі, якщо є змога звернення за таким відшкодуванням...
193. У цій справі Суд передовсім нагадує про встановлені ним вище факти порушення пунктів 1 (с), 3 і 4 статті 5 і зазначає, що пункт 5 статті 5 є застосовним.
194. Він також зауважує, що, відповідно до національного законодавства, особа, яка була під вартою, може звернутися за відшкодуванням в разі закриття кримінальної справи через брак доказів причетності такої особи до інкримінованих правопо-

- рушень... У випадку заявників кримінальні справи проти них припиняли і знову двічі відкривали, а саме 9 жовтня і 23 листопада 2000 року, а також 20 січня 2001 і 29 жовтня 2003 року, відповідно. Навіть більше, після того, як провадження в справі відкрили востаннє, воно, як видно, не закрито і до цього часу.
195. У цьому зв'язку Суд вважає, що визнаний і урядом факт, що в Чечні не діяла судова система, принаймні до листопада 2000 року, а також те, що в кожному випадку жодна з постанов про закриття провадження в кримінальній справі щодо заявників не мала остаточної сили і кримінальну справу й дотепер не закрито, фактично не дали можливості заявникам звернутися з позовом про відшкодування за їхнє позбавлення волі за обставинами цієї справи.
196. Тому Суд відхиляє попереднє заперечення уряду у відповідній частині й постановляє, що було порушення частини 5 статті 5 Конвенції щодо розглянутого строку тримання заявників під вартою.

с. Відмова на підставі підозр

«Секаніна проти Австрії»

(Sekanina v Austria), 13126/87, 25 серпня 1993 року

28. ... 30 липня 1986 року суд присяжних, засідаючи в Регіональному суді в Лінці, виправдав пан Секаніна своїм рішенням, що набуло характеру остаточного...
29. Попри це рішення, 10 грудня 1986 року Регіональний суд Лінца відхилив вимогу заявника про виплату відшкодування відповідно до пункту (1) (b) статті 2 Закону 1969 року... На його думку, і далі є ознаки винуватості пана Секаніни, що підкріплюють підозри щодо нього; він перерахував їх, спираючись на матеріали справи суду присяжних. Спірні докази, на його думку, ще можна вважати доводом на користь провини заявника. З протоколу наради присяжних Суд вивів, що вони його виправдали, витлумачивши сумніви на його користь...

Апеляційний суд Лінца докладно з'ясував підстави свого рішення від 25 лютого 1987 року. Він вважав, що частина (1) (b) статті 2 Закону 1969 року, згідно з якою право на відшкодування обмежується особами, які були не тільки виправдані, але з яких до того ж знято всі підозри, відповідає австрійській Конституції і пунктові 2 статті 6 ... Конвенції. У зв'язку з цим він не вважає себе зобов'язаним зважати на виправдувальний вирок суду присяжних. З іншого боку, він послався на своє власне рішення від 30 квітня 1986 року, яким давав санкцію на тримання під вартою протягом року ...; і побачив у ньому підтвердження серйозності підозр щодо заявника. Перелічивши всі докази проти пана Секаніни, які, на його думку, не були спростовані в ході судового розгляду, а також ретельно дослідивши свідчення різних свідків, він зробив такий висновок: «Колегія присяжних пристала на думку, що наявних підозр не досить для того, щоб винести вердикт про винуватість, проте не було жодного сумніву в тому, що розвіяти підозри при цьому не вдалося»...

30. Такі твердження – не підкріплені рішенням про виправдання заявника або протоколами наради присяжних – залишали й надалі сумніви як щодо невинуватості заявника, так і правильності вердикту суду присяжних. Попри наявність остаточного рішення, яким пана Секаніна виправдано, суди, які мали ухвалити рішення за позовом про відшкодування, здійснювали власну оцінку винуватості заявника на підставі матеріалів справи суду присяжних. Висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого допустимо доти, доки провадження у кримінальній справі не завершилося ухваленням рішення по суті висунутих обвинувачень. Однак посилатися на такі підозри після того, як виправдувальний вирок набере остаточної сили, не є допустимим. Отже, міркування регіонального суду Лінца і апеляційного суду Лінца є несумісним з принципом презумпції невинуватості.
31. Отже, було порушення пункту 2 статті 6...

«Гібберт проти Нідерландів»

(Hibbert v Netherlands) (ухв.), 38087/97, 26 січня 1999 року.

Щодо наведених апеляційним судом мотивів відмови в задоволенні клопотання заявника відповідно до статті 89 Кримінально-процесуального кодексу, Суд відзначає, що апеляційний суд вирішив, ніби досудове ув'язнення заявника, з огляду на компрометаційні свідчення щодо його причетності до караних діянь за всіма пунктами звинувачення, було цілком обґрунтованим.

Суд вважає, що формулювання апеляційного суду цілком можна тлумачити як вказівку – що той і зобов'язаний був зробити, ухвалюючи рішення з клопотання заявника відповідно до статті 89 Кримінально-процесуального кодексу про відшкодування за період перебування в попередньому ув'язненні, вказати на існування обґрунтованих підозр щодо заявника. Навіть якщо і можна розглядати посилання на висновки апеляційного суду у рамках кримінального судочинства проти заявника як двозначні або незадовільні, Суд вважає, що апеляційний суд, по суті, обмежився зазначенням того, що була «обґрунтована підозра», що заявник «учинив правопорушення» (підпункт (с) пункту 1 статті 5 Конвенції).

Тому, Суд не може зробити висновок, що рішення апеляційного суду, ухвалені з клопотань заявника відповідно до статей 89 і 591а Кримінально-процесуального кодексу, відповідно, суперечили презумпції невинуватості, гарантованій заявникові пунктом 2 статті 6 Конвенції.

«Капо проти Бельгії»

(Carrau v Belgium), 42914/98, 13 січня 2005 року.

25. Суд відзначає, що відмова апеляційної ради спиралася лише на те, що заявник не підкріпив своєї претензії на відшкодування поданням доказів своєї невинуватості. Хоча ця вимога виводилася з частини (1) (b) статті 28 Закону від 13 берез-

ня 1973 року, який прямо передбачає, що особа, справу щодо якої закрито провадженням, мусить встановити свою невинуватість, навівши з цією метою фактичні докази або подавши правові аргументи, проте вона, не будучи обмежена умовами чи застереженнями, ставить під сумнів невинуватість заявника. Він також дозволяє з сумнівом ставитися до правильності рішень судів, що здійснювали судове слідство, навіть попри зауваги в рішенні апеляційного ради про те, що докази проти заявника на момент, коли він постав перед цими судами, були визнані недостатніми для того, щоб його віддати під суд. Справді, висловлювати підозри щодо невинуватості обвинуваченого можна доти, доки провадження у кримінальній справі не завершилося ухваленням рішення по суті висунутих обвинувачень... і за нормами бельгійського права постановою про закриття справи провадженням припускає відновлення справи у разі появи нових доказів або нових обставин. Проте у межах провадження про відшкодування, відкритого після ухвалення остаточного рішення про закриття справи, не можна так просто перекладати тягар доказування. Вимога, щоб особа довела свою невинуватість, будучи свідченням того, що суд її вважає винуватою, не обґрунтована і виявляє ознаки порушення принципу презумпції невинуватості.

d. Відмова без слухання або наведення мотивів

«Геч проти Туреччини»

(*Göç v Turkey*) [GC], 36590/97, 11 липня 2002 року.

50. Він зазначає, що суд присяжних в Каршияці (*Karşıyaka*) міг на власний розсуд визначити суму відшкодування, присуджуваного заявнику, як тільки встановили, що його справа відповідає одній із підстав, перерахованих у статті 1 Закону № 466 ... Каршияцький суд присяжних узяв до відома всі скарги, викладені в петиції, поданій адвокатом заявника, і врахував низку особистих факторів, а саме: фінансовий та соціальний

статус заявника і, зокрема, глибину душевних страждань, яких він зазнав під час тримання під вартою...

51. Хоч і правда, що факт та тривалість тримання заявника під вартою, а також його фінансове і соціальне становище можна було встановити на основі звіту, підготованого суддею-доповідачем, без необхідності заслуховувати заявника ..., але, оцінюючи душевні страждання, які заявник, за його твердженнями, зазнав, слід взяти до уваги різні на це погляди. На думку Суду, заявникові слід було дати можливість усно пояснити Каршияцькому судові присяжних, якої моральної шкоди йому заподіяло ув'язнення, пов'язане з горем і страхом. Особистий своєю суттю характер пережитого заявником і визначення належного рівня відшкодування вимагали того, щоб його заслухали. Не можна говорити про те, що ці питання мають технічний характер і могли б бути розглянуті відповідно лише на основі матеріалів справи. Навпаки, Суд вважає, що для здійснення правосуддя і відповідальності держави у справі заявника було б більше користі, якби йому надали право пояснити своє особисте становище на засіданні національного суду, відкритого для громадськості. Він також дотримується думки, що цей фактор важить більше, ніж міркування швидкості та ефективності, які, на думку уряду, закладені в основу Закону № 466.
52. З наведених вище причин Суд доходить висновку, що жодної виняткової обставини, яка могла б обґрунтувати відмову від проведення усних слухань, немає, а отже, пункт 1 статті 6 Конвенції порушено.

«Федотов проти Росії»

(Fedotov v Russia), 5140/02, 25 жовтня 2005 року.

86. Як Суд установив у своїй ухвалі від 23 листопада 2004 року з питання прийнятності заяви, заявник подав правильно складену позовну вимогу про відшкодування збитків, заподіяних незаконним триманням під вартою. Але національні суди не

стали її розглядати, попри усні й письмові заяви заявника та його представників. Більше того, Басманний районний суд, довільно встановивши обставини в справі, констатував у своєму рішенні, що заявника «фактично під варту не брали», всупереч численним доказам протилежного.

87. За цих обставин, Суд вважає, що заявникові відмовили в забезпеченому правовою санкцією праві на відшкодування за незаконне позбавлення волі і що було порушення пункту 5 статті 5 Конвенції.

е. Оцінка

«Енгель і інші проти Нідерландів (стаття 50)»
(Engel and others v Netherlands), 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 and 5370/72, 23 листопада 1976 року.

10. Пан Енгель був позбавлений волі за умов, що суперечили пункту 1 статті 5 ... Конвенції і були, крім того, несумісними, зважаючи на тривалість від двадцяти двох до тридцяти годин ..., зі статтею 45 згаданого Закону від 27 квітня 1903 року. Протягом цього періоду він зіткнувся з неприємними наслідками режиму суворого арешту. Отже, йому заподіяно моральної шкоди.

При оцінці цієї шкоди Суд не може не зважати на короткочасність затримання пана Енгеля. Крім того, цю шкоду йому значною мірою компенсували. І справді, після того, як його визнано винним у дисциплінарному правопорушенні, яке й стало підставою його арешту 20 березня 1971, йому не довелося вже відбувати два дні суворого арешту, призначеного йому незабаром після того правопорушення ... 5 квітня 1971, за рішенням офіцера з розгляду скарг, підтвердженим Вищим військовий судом 23 червня 1971 року, тривалість його попереднього арешту зараховано в строк накладеного покарання... Хоча це і не становить *restitutio in integrum*, та має значення в зв'язку зі статтею 50... З огляду на всі ці різ-

ні чинники, Суд вважає, що панові Енгелю, окрім задоволення на підставі пунктів 4 і 5 резолютивної частини рішення від 8 червня 1976 року, належить виплатити символічну компенсацію в сумі ста голландських гульденів (Hfl 100).

2. Виправдання / закриття справи

а. Відмова на підставі визнання вини

*«Аанемерсбедрейф Гебрудерс ван Леувен Б В проти Нідерландів»
(Aanemersbedrijf Gebroeders van Leeuwen B V v Netherlands)
(ухв.), 32602/96, 25 січня 2000 року.*

1. ... Суд насамперед зазначає, що сама по собі відмова виплачувати компенсацію за шкоду, спричинену органами державної влади в ході кримінального судочинства, яке згодом було припинене, не є покаранням чи заходом, прирівняним до покарання ... Крім того, ні пункт 2 статті 6, ні будь-які інші положення Конвенції та її протоколів не зобов'язують Договірні Сторони, в разі припинення кримінального переслідування, виплачувати особі, якій висунуто «обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення», відшкодування за будь-які збитки, можливо, їй заподіяні ...

... Суд зазначає, що компанія-заявниця подала до суду на нідерландську державу позов із делікту з вимогою відшкодування збитків, заподіяних заходами, ужитими під час провадження в кримінальній справі проти неї. Відмовляючись задовольнити вимогу про таке відшкодування, апеляційний суд взяв до уваги недвозначне визнання факту використання підоблених рахунків керівниками компанії-заявниці, зроблене в ході кримінального розслідування. Це очевидне визнання вини саме по собі спростовує презумпцію невинуватості й дає достатні підстави апеляційному суду посилатися на це визнання. Тому Суд, з огляду на ці обставини, не вбачає предмета спору за пунктом 2 статті 6 Конвенції.

b. Відмова на основі підозр

«О. проти Норвегії»

(*O v Norway*), 29327/95, 11 лютого 2003 року.

39. ... Він зауважує, що у своєму рішенні від 25 січня 1995 року Високий Суд узагальнив обвинувачення в сексуальних домаганнях, висунуті проти заявника у межах кримінальному судочинства, а також повторив вердикт присяжних і виправдувальний вирок суддів. Відтак він перейшов до розгляду питання про задоволення умов для присудження відшкодування відповідно до статті 444. Посилаючись на докази в кримінальній справі, Високий Суд визнав імовірним той факт, що дочка заявника зазнавала сексуальних домагань, і «[з] огляду на справу в цілому, ... [не] встановлює доведеності на основі критерію вагоміших доказів того, що [він] не вступав у статеві зносини з [нею]» ... на думку Суду, у мотивах свого рішення Високий Суд, безсумнівно, констатував наявність підозри щодо заявника в зв'язку з обвинуваченнями в сексуальному домаганні, щодо якої його виправдано.
40. Суд не забуває про те, що, підтримуючи рішення Високого суду, комітет Верховного Суду з питань апеляцій (*Appeals Leave Committee*) взяв до уваги й процитував своє попереднє тлумачення статті 444, дане у рішенні від 1994 року, в якому він ухвалив, що відмова в задоволенні вимоги про відшкодування збитків не послаблює певності і не ставить під сумнів раніше постановленого виправдувального вироку ... Суд визнає, що при тлумаченні відповідного припису закону докладено зусиль, щоб уникнути колізії з пунктом 2 статті 6. Однак він не переконаний в тому, що оспорені твердження, навіть якщо вони наведені разом із таким застереженням, не могли поставити під сумнів належність виправдувального вироку щодо заявника в несумісний з принципом презумпції невинуватості спосіб.
41. Отже, було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції.

«Пуч Панелла проти Іспанії»

(*Puig Panella v Spain*), 1483/02, 25 квітня 2006 року.

55. Європейський суд визнає, що відмова міністерства юстиції обґрунтовувалась тільки браком доказів про неучасть заявника у діях, в яких його обвинувачено. Із мотивування рішення міністерства юстиції чітко видно, що клопотання заявника було відхилене саме через підозри у його вині (або «непереконаності щодо його невинуватості»). Хоч це клопотання було подане відповідно до пункту 1 статті 294 LOPJ (*loi organique relative au pouvoir judiciaire – основного закону з питань судочинства*), яким передбачено, що право на відшкодування мають лише ті особи, яких виправдано або щодо яких остаточно закрито кримінальне провадження через брак (об'єктивний чи суб'єктивний) фактів, через які їм було висунуте обвинувачення, подібна вимога, за обставин цієї справи, безперечно, не розвіює сумнівів щодо невинуватості заявника. Справді, заявникові не запропонували довести свою невинуватість в рамках його клопотання до міністерства юстиції чи зазначеної судово-адміністративної процедури (див. Капо проти Бельгії (*Sarreau c. Belgique*)). Водночас рішення міністерства та адміністративних інстанцій базувались на тому, що Конституційний суд у своєму рішенні за процедурою *ампаро* (ісп. *amparo* – захист, допомога – особлива процедура в праві Іспанії, що є засобом захисту основних конституційних прав особи, багато в чому схожа з конституційною скаргою), скасував обвинувальні вироки за недотримання принципу презумпції невинуватості, втім не підтверджуючи неучасть заявника у діях, на підставі яких проти нього порушено кримінальну справу.
56. ... Європейський суд підкреслив, що заявник, який не робив посилань на жодне з положень зазначеного закону у своєму оскарженні до міністерства, в рамках процедури оскарження *ампаро* зазначив неможливість застосувати статтю 294, враховуючи те, що він оскаржував остаточний термін покарання позбавленням

волі, а не перебування в ув'язненні на етапі попереднього слідства. Суд також зауважує, що Конституційний суд помилково стверджував, що скарга заявника базувалась на передбаченій в статті 294 ЛОРJ можливості відшкодування за перебування в попередньому ув'язненні. Тому, видається, що національні органи визнали надмірну суворість, намагаючись застосувати цю статтю, якщо брати до уваги, що заявник не оскаржував своє попереднє ув'язнення, і також що не було ані виправдання, ані закриття кримінальної справи. Справді, застосування за аналогією цієї статті замість статті 292, яка передбачає розгляд загальніших ситуацій (судова помилка або неналежне відправлення судочинства), стали причиною того, що міністерство та національні судові інстанції розглядали питання про те, чи була достатньою мірою встановлена неучасть заявника та, на підставі цього факту, відхилили його клопотання.

57. Такий висновок породжує сумнів щодо невинуватості заявника, попри рішення Конституційного суду, який в результаті застосування процедури *ампаро* до заявника відновив його право на презумпцію невинуватості. Висловлення підозри щодо невинуватості обвинуваченої особи є прийнятним доти, поки в результаті закриття кримінального провадження не ухвалено рішення про обґрунтованість обвинувачення, але не можна спиратись на правову підставу таких підозр після того, як виправдання набуло остаточного характеру... Це тим більше виявилось у цій справі, де брак цілковитої впевненості у невинуватості заявника стала підставою для міністерства юстиції, щоб відхилити його клопотання про відшкодування збитків, попри наявність рішення Конституційного суду, який відновив його право на презумпцію невинуватості. За цих обставин, доводи міністерства юстиції, які в подальшому були підтверджені національними судовими інстанціями, виявляються несумісними з дотриманням презумпції невинуватості.
58. Окрім того, Європейський суд привертає увагу до факту, що – як це визнав уряд – вирок заявника понад тринадцять років

фігурує в судових реєстрах, хоч його остаточно скасував Конституційний суд.

59. Відповідно, було порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

«Талиадору і Стиліану проти Кіпру»
(*Taliadorou and Stylianou v Cyprus*),
39627/05 and 39631/05, 16 жовтня 2008 року.

26. Суд зауважує, що заявники домоглися відкриття нового провадження в національних судах за їхнім позовом про відшкодування в зв'язку зі скасованим адміністративним рішенням, в якому їх названо відповідальними за катування і наказано звільнити з посад. Адміністративне рішення скасував Верховний суд, окрім іншого, на тій підставі, що воно порушило принцип презумпції невинуватості, закріплений у Конституції і пункті 2 статті 6 Конвенції. Оскільки в другому провадженні йшлося про вимогу щодо відшкодування як засобу правого захисту від акту, що суперечив гарантіям пункту 2 статті 6, то Суд погоджується з відповідними сторонами в тому, що ця норма є застосовною ... Він повторює в цьому зв'язку, що однією з функцій пункту 2 статті 6 є захист репутації виправданої особи від тих заяв або дій, які, відбуваючись після виправдання, можуть змусити сумніватися в його підставах.

27. Суд, однак, зазначає, що Верховний суд не зробив жодного прямого чи непрямого натяку, який би ставив під сумнів невинуватість заявників і їхнє виправдання. Хоча Верховний суд і скасував постанову районного суду про виплату відшкодування моральних збитків, але не пов'язав цієї відміни з якимись підозрами щодо того, ніби заявники були справді винуваті в правопорушеннях, в яких їх виправдано, а натомість рішуче його обґрунтував наявністю причинно-наслідкового зв'язку ...

28. Отже, Суд постановляє, що порушення пункту 2 статті 6 Конвенції не було.

3. Неправомірне засудження

«Барбера, Мессере і Хабардо проти Іспанії (стаття 50)» (*Barberà, Messegué and Jabardo v Spain*), 13 червня 1994 року.

16. ... ув'язнення заявників було прямим наслідком судового процесу, який Суд визнав порушенням Конвенції. Крім того, у світлі остаточного рішення Високого суду від 30 жовтня 1993 року ..., не можна припустити, що якби перший судовий розгляд провели відповідно до Конвенції, то його наслідки були б сприятливішими для заявників. У будь-якому разі, вони втратили реальну нагоду захищати себе відповідно до вимог статті 6 ... і тим самим забезпечити сприятливіший результат. Отже, на думку Суду, був чіткий причиново-наслідковий зв'язок між відшкодуванням, на яке претендували заявники, і порушенням Конвенції. Природно, що подальше звільнення і виправдання заявників самі по собі не могли дорівнювати *restitutio in integrum* або повному відшкодуванню збитків, виниклих внаслідок їхнього ув'язнення ...
18. Що стосується суми, яку вони вимагали в зв'язку з втратою заробітку і можливостей кар'єрного росту, Суд не може погодитися з методом розрахунку, запропонованим заявниками 1993 року, в основі якого лежать іспанські виплати з тимчасової втрати працездатності ..., бо такий метод не має жодного зв'язку з обставинами справи. Попри брак підтверджувальних документів і суперечності в свідченнях заявників щодо їхньої праці до позбавлення волі ... Суд вважає, що він має присудити їм відшкодування відповідно до цих даних на основі цифр, наданих ними 1987 року.
19. Як і встановлений Європейським судом факт порушення Конвенції, рішення іспанських судів, ухвалені після основного рішення, визнавали за заявниками право на якусь міру відшкодування нематеріальних збитків. Проте повністю компенсувати шкоду, тут зазану, вони не здатні.
20. Оцінюючи суму компенсації за принципом справедливості, відповідно до статті 50 ... й з врахуванням обставин, зазна-

чених вище, Суд присуджує панові Барбера 8000000 песет, панові Мессере – 8000000 песет і панові Хабардо – 4000000 песет на покриття шкоди за всіма пунктами вимоги.

«Шіляєв проти Росії»

(Shilyayev v Russia), 9647/02, 6 жовтня 2005 року.

19. Заявник скаржився на те, що присуджена 20 липня 2001 року компенсація була недостатньою. Він посилався на статтю 5 Конвенції й статтю 3 Протоколу № 7 до Конвенції ...
20. Суд нагадує, що вказані вище положення передбачають право на відшкодування особам, позбавленим волі через порушення одного з пунктів статті 5 Конвенції ..., а також право на компенсацію за судову помилку, коли заявник був визнаний винним у здійсненні правопорушення остаточним рішенням суду й був підданий відповідному покаранню ... Положення Конвенції, однак, не перешкоджають Договірним Сторонам присуджувати відшкодування залежно від можливості потерпілої особи довести наявність шкоди, заподіяної їй відповідним порушенням; Конвенція також не встановлює яких-небудь певних розмірів компенсації ...
21. Із наданих фактів Суд установив, що національні органи влади визнали судову помилку в кримінальній справі заявника, вирок заявникові від 24 жовтня 1997 року, залишений в силі при касаційному розгляді справи 19 лютого 1998 року, був скасований як незаконний, і заявникові у зв'язку з цим присуджено суму в розмірі 70 тисяч рублів (приблизно 2740 євро) як відшкодування збитків. Це присудження не виглядає довірливим або необґрунтованим, оскільки суди двох інстанцій ретельно вивчили всі істотні аспекти становища, в якому опинився заявник, зокрема характер висунутих проти нього обвинувачень, загальну тривалість його тримання під вартою й наслідки цього, і зробили вмотивовані висновки щодо розміру компенсації. Заявник мав повну можливість брати участь

у цьому процесі, а розмір відшкодування не видається невідповідним і в перерахунку на національну одиницю.

22. З урахуванням викладеного вище, Суд вважає, що ця частина скарги є явно необґрунтованою за змістом пункту 3 статті 35 Конвенції.

«Матвєєв проти Росії»

(Matveyev v Russia), 26601/02, 3 липня 2008 року.

40. ... заявник був засуджений остаточним вироком від 25 вересня 1981 року до двох років позбавлення волі, які він згодом відбув. Ухвалений щодо нього вирок був скасований у порядку нагляду 6 жовтня 1999 року президією Архангельського обласного суду. Керуючись пояснювальною доповіддю до статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, Суд відзначає, що не є важливим, яка саме процедура була використана національними судами для скасування вироку.
41. Суд також відзначає, що сторони не дійшли згоди щодо того, чи був вирок, винесений заявникові, скасований на підставі «нових чи нововиявлених обставин». Заявник стверджував, що преїскурант № 125 «Тарифи й послуги зв'язку», що послужив підставою для скасування вироку президією Архангельського обласного суду 6 жовтня 1999 року, на момент його засудження не був доступний ні сторонам, ні судам. Уряд це спростовував, заявляючи, що преїскурант не просто був доступний, але й був прямо згаданий Ломоносовським районним судом у вирокі від 11 серпня 1981 року.
42. Суд зауважує, що сам заявник посилався на преїскурант № 125 «Тарифи й послуги зв'язку» при розгляді справи Ломоносовським районним судом. Заявник стверджував, що він не міг використовувати поштовий штамп, оскільки, відповідно до преїскуранта, той був недійсним. Районний суд відхилив довід заявника, установивши, що до моменту розкрадання заявник не знав про преїскурант і мав намір незаконно використати поштовий штамп. Звідси випливає, що до

моменту розгляду справи зміст преїскуранта був відомий як районному суду, так і заявнику.

43. Суд також відзначає, що 6 жовтня 1999 року президія Архангельського обласного суду скасувала вирок, винесений заявникові, на тій підставі, що згідно із преїскурантом поштовий штамп був на той період уже недійсний і не міг бути використаний для незаконного збагачення. Відповідно, вирок був скасований не на підставі «нових або нововиявлених обставин», але внаслідок переоцінки президією доказу, використаного при розгляді кримінальної справи проти заявника.
44. Враховуючи вищевикладене й пояснювальну доповідь до статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції, Суд ухвалює, що умови застосовності статті 3 Протоколу № 7 до Конвенції дотримані не були.

II. ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ

1. Відсутність загального права

«Массон і Ван Зон проти Нідерландів»

(Masson and Van Zon v Netherlands),

15346/89 and 15379/89, 28 вересня 1995 року.

49. Беручи до уваги статус Конвенції в правопорядку Нідерландів, Суд передовсім зауважує, що Конвенція не надає особі, «обвинуваченій у вчиненні кримінального правопорушення» але згодом виправданій, права або на відшкодування витрат, зазнаних у межах кримінального провадження проти неї, хоча б якими доконечними могли бути ці витрати, або на відшкодування за законне обмеження його свободи. Вивести наявність такого права не можна ні з пункту 2 статті 6 ..., ні з будь-яких інших положень Конвенції або протоколів до неї. З цього випливає, що відповідь на питання про те, чи можна говорити про наявність такого права в кожному конкретному випадку, належить давати тільки з посиланням на внутрішньодержавне право.

2. Відмова та презумпція невинуватості

«*Леутсер проти Нідерландів*»

(*Leutscher v Netherlands*), 17314/90, 26 березня 1996 року.

29. Суд відзначає, що сторони не вважали спірним те, що пункт 2 статті 6 ... не надає «обвинуваченій в учиненні кримінального правопорушення» особі право на відшкодування своїх витрат в разі закриття порушеної проти неї справи провадженням ...

Суд ... хотів би також нагадати свою усталену прецедентну практику, згідно з якою сама по собі відмова видати постанову про відшкодування колишньому обвинуваченому його необхідних витрат і видатків після припинення кримінальної справи проти нього не є покаранням або заходом, який можна прирівняти до покарання ...

Втім таке рішення може бути предметом спору у світлі пункту 2 статті 6 ... якщо мотивувальна його частина, котру не можна відділяти від резолютивних положень, суттю дорівнює встановленню винуватості колишнього обвинуваченого без того, щоб його вину попередньо довели на підставі закону і, особливо, без того, щоб він мав нагоду скористатися своїми правами на захист ...

31. Відповідно до частини 2 статті 591а КПК, узяті в поєднанні зі статтею 90 КПК, апеляційний суд був уповноважений постановити, що витрати заявника підлягатимуть відшкодуванню коштом держави, тільки якщо він установить наявність «причини за правом справедливості» для такого відшкодування. Користуючись широкими дискреційними повноваженнями, наданими йому цими положеннями, апеляційний суд – як за нормами Конвенції, так і нідерландського права – міг взяти до уваги підозри, що й далі були щодо заявника внаслідок того, що його обвинувальний вирок був скасований в апеляційному порядку тільки через встановлення строку давності для передання органом обвинувачення справи до суду. І він

дав зрозуміти, що саме так і зробив, заявивши, що «ні слідче провадження в кримінальній справі, ні здійснене в зв'язку з цією вимогою [не дає] ніяких підстав сумніватися в тому, що засудження [було] правильне» ...

Апеляційний суд при застосуванні частини 2 статті 591а КПК не був зобов'язаний ні повторно оцінювати провину заявника, ні висловлювати свою думку щодо того, чи був би його обвинувальний вирок підтриманий в разі апеляції. І його рішення від 16 березня 1990 року, якщо його розглядати – як це і слід робити – в контексті цього положення, не можна тлумачити як відповідну ухвалу з цього питання.

32. Отже, обставини цієї справи не дають підстав для висновку про порушення пункту 2 статті 6.

«Баарс проти Нідерландів»

(Baars v Netherlands), 44320/98, 28 жовтня 2003 року.

28. Подібність цієї справи до справи «Лутц» у тому, що в обох випадках кримінальну справу закрито провадженням без постановлення рішення по суті через закінчення строку давності для кримінального переслідування. У ході подальшого провадження у справі «Лутц» про відшкодування судових витрат, німецький суд першої інстанції зазначив так: ...

Суд дійшов висновку, що німецькі суди в такий спосіб хотіли зазначити, – як, власне, і мусили, коли приймали таке рішення, – що стосовно заявника ще є сильні підозри. І додав, що, хоч вжиті вирази можуть видатися двозначними і незадовільними, проте національні суди по суті обмежилися констатацією наявності «обґрунтованої підозри» в тому, що обвинувачений «учинив правопорушення». На основі доказів, зокрема, свідчень, які пан Лутц давав раніше, у цих рішеннях зазначено «стан підозри», але немає висновків про винуватість. Суд встановив, що тут вони відрізнялися від ґрунтовніших, докладніших рішень, які Суд аналізував у вищезазначеній справі «Мінеллі».

29. Утім у цій справі апеляційний суд обґрунтував своє рішення не присуджувати ніякого відшкодування заявникові, якого обвинувачували в підробці, тим, що «квитанцію заявник підробив», і при цьому докладно перерахував усі ознаки, з яких це випливало.
30. За таких обставин, не можна говорити, що апеляційний суд лише вказав на подальшу наявність серйозних підозр щодо заявника.
31. Мотиви, наведені апеляційним судом, суттю є встановленням вини заявника при тому, що заявник не був «визнаний винним згідно з законом». В їхній основі лежали висновки у справі проти іншої особи, пана Б. Заявник брав участь у цьому провадженні тільки як свідок, не користуючись гарантіями для захисту, які закріплює стаття 6.
32. Тож Суд вважає, що було порушення пункту 2 статті 6 Конвенції.

3. Відмова, якщо склад злочину суперечить ЄКПЛ

«Вольфмаєр проти Австрії»

(Wolfmeyer v Austria), 5263/03, 26 травня 2005 року.

24. Заявник скаржився на статтю 209 Кримінального кодексу і на провадження в кримінальній справі проти нього відповідно до цього положення. Спираючись на статтю 8 Конвенції, взяту окремо і в поєднанні зі статтею 14, він стверджував, «що його право на повагу до його приватного життя було порушене, і що оспорювана норма є дискримінаційною, оскільки гетеро- або лесбійські зв'язки між дорослими або між молодими людьми однієї і тієї ж вікової групи не є караними.
31. Суд ... відзначає, що ні виправдувальний вирок, ухвалений заявникові, ні видана потім постанова про стягнення витрат не містять жодного формулювання про визнання, принаймні в основних рисах, факту порушення права заявника не

заснавати дискримінації в сфері приватного життя на підставі сексуальної орієнтації. А якби навіть і містили, то, на думку Суду, ні той акт, ні другий не передбачали достатнього відшкодування відповідно до вимог його прецедентної практики.

32. У цьому зв'язку критично важливим елементом аналізу Суду в цій справі є те, що порушенням Конвенції є вже чинність статті 209 Кримінального кодексу сама по собі... і, отже, кримінальне судочинство на її підставі.
33. Заявник мав постати перед судом і був засуджений судом першої інстанції. Зважаючи на ці обставини, неможливо собі уявити, як виправдання без будь-якої компенсації за завдану шкоду і з відшкодуванням лише малої частини необхідних витрат на захист могло бути достатньою сатисфакцією... А тим більше, що сам Суд у порівнянних справах присуджував істотні суми відшкодування нематеріальних збитків, звертаючи особливу увагу на той факт, що судовий розгляд, у ході якого оприлюднено найпотаємніші подробиці приватного життя заявників, слід розглядати як глибоко дестабілізуючу подію в їхньому житті...
34. На завершення, Суд вважає, що виправдання заявника без супутнього визнання стверджуваного порушення Конвенції і достатнього задоволення не позбавило заявника статусу потерпілого за змістом статті 34 Конвенції.

Г. ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

ПИТАННЯ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

1. Попереднє ув'язнення

«Асенов проти Болгарії»

(Asenov v Bulgaria), 24760/94, 28 жовтня 1998 року.

155. Суд нагадує, що у двох випадках при розгляді судом питання про законність ув'язнення пана Асенова у звільненні йому відмовлено на тій підставі, що він був обвинувачений у вчиненні низки тяжких правопорушень і його злочинна діяльність мала характер постійної, внаслідок чого була небезпека, що він у разі звільнення вчинятиме нові правопорушення...
156. ... За таких обставин, Суд вважає, що стурбованість національних органів влади з приводу того, що заявник повторно вчинятиме правопорушення в разі його звільнення, не були необґрунтованими.
157. Суд усе ж нагадує, що заявник був неповнолітнім і, отже, згідно з болгарським законодавством, його могли утримувати під вартою тільки за надзвичайних обставин ... Тож було напрочуд важливо, щоб влада виявила «особливу сумлінність» для забезпечення йому судового розгляду упродовж розумного строку.

Уряд заявив, що для передання справи в суд знадобилося два роки, з огляду на її надзвичайну складність, що вимагало тривалого розслідування. Однак з наявної у Суду інформації постає, що протягом одного із цих двох років, з вересня 1995 року по вересень 1996 року, не вжито практично жодного заходу в зв'язку з розслідуванням; нових доказів не збирали, а пана Асенова допитували тільки одного разу, а саме 21 березня 1996 року ... Більше того, враховуючи

важливість права на особисту свободу і можливість, наприклад, виготовити копії відповідних документів, замість того щоб кожного разу посилати до відповідних органів оригінали, численні клопотання заявника про звільнення не повинні були впливати на призупинення слідства й, тому, спричиняти затримку судового розгляду...

158. У зв'язку з цим Суд приймає рішення про те, що панові Асенову відмовили в «судовому розгляді впродовж розумного строку», що порушило пункт 3 статті 5.

«Буамар проти Бельгії»

(*Boatman v Belgium*), 9106/80, 29 лютого 1988 року.

50. ... Суд зазначає, що тримання неповнолітніх в слідчому ізоляторі не обов'язково суперечать підпунктові (d) ... навіть якщо воно саме по собі не забезпечує «нагляду виховного характеру». Як видно зі слів «з метою» («pour»), «затримання», згадані в тексті, є засобом забезпечення того, що до відповідної особи застосовуватимуть «наглядові заходи виховного характеру», проте застосування не обов'язково має бути негайним. Подібно до того, як пункт 1 статті 5 у підпунктах (c) і (a) визнає, ... – різницю між попереднім ув'язненням та ув'язненням після засудження, так і підпункт (d) ... цілком припускає можливість використання тимчасового тримання під вартою як заходу, що передує режимові виховання під наглядом, але сам не забезпечує виховання в умовах нагляду. Втім, зважаючи на такі обставини, після позбавлення волі належить якомога швидше перейти до фактичного застосування такого режиму в спеціально створеному для цього середовищі (відкритому або закритому) і при достатньому забезпеченні ресурсами.
51. У цій же справі заявника весь час перевозили із слідчого ізолятора в Лантені (*Lantien*) додому і назад. Лише 1980 року суди у справах неповнолітніх дев'ять разів ухвалювали постанови про його затримання, а потім звільняли в останній день за-

кінчення встановленого законом п'ятнадцятиденного строку або й раніше, і назагал він 119 днів був позбавлений волі впродовж 291 дня з 18 січня по 4 листопада 1980 року ...

52. ...Бельгійська держава зупинила свій вибір на системі наглядових заходів виховного характеру в рамках реалізації своєї політики протидії протиправній поведінці неповнолітніх. Отже, щоб задовольняти умови підпункту (d) пункту 1 статті 5 ... Конвенції, вона була зобов'язана створити відповідні установи, які б відповідали вимогам режиму та освітнім цілям, викладеним в Законі 1965 року,...

Однак жоден із наданих доказів не свідчить, що саме так це і було. На час відповідних подій в Бельгії – принаймні в тому франкофонному регіоні, в якому жив заявник – не було жодної закритої установи, придатної для розміщення неповнолітніх з серйозними відхиленнями в поведінці (*highly disturbed juveniles*)... Тримання молодшої особи в слідчому ізоляторі в умовах фактичної ізоляції і без допомоги з боку персоналу, який би був педагогічно підготований, не можна розглядати як таке, що мало хоч якусь освітньо-виховну мету...

53. Суд доходить висновку, що дев'ять постанов про взяття під варту вкупі не були сумісні з підпунктом (d) ... Наслідком їх безрезультатного періодичного ухвалення, було те, що вони ставали дедалі менш «законними» за змістом підпункту (d) ..., тим більше, що державний обвинувач так і не відкрив проти заявника кримінальної справи за вчинення ним стверджуваних правопорушень.

«Мубіланзіла Маєка і Канікі Мітунґа проти Бельгії»
(*Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v Belgium*),
13178/03, 12 жовтня 2006 року.

99. Другу заявницю взято під варту відповідно до статті 74–5 Закону «Про іноземців (Правила в'їзду, перебування, поселення та висилки)» від 15 грудня 1980 року спочатку до розв'язання питання за її заявою про надання притулку, а піз-

ніше до депортації. На той час у законі не було жодного спеціального положення щодо неповнолітніх. Отже, той факт, що відповідний іноземець є неповнолітнім не мав ніякого значення для застосування положень, які регламентували його або її тримання під вартою.

100. Суд не згоден з доводами другої заявниці про те, що підпункт (d) пункту 1 статті 5 Конвенції є єдиним положенням, яке допускає затримання неповнолітнього. Насправді, воно містить конкретний, але не вичерпний приклад обставин, за яких неповнолітнього може бути затримано, а саме з метою застосування до нього наглядових заходів виховного характеру або з метою допровадження до компетентного судового органу для розв'язання питання.
101. У цій справі підставою для затримання другої заявниці було те, що вона в'їхала в країну нелегально, не маючи необхідних документів. Тому її затримання підпадає під умови підпункту (e) пункту 1 статті 5 Конвенції, який дозволяє «законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну, чи особи щодо якої провадять процедуру депортації або екстрадиції».
102. Однак той факт, що ув'язнення другої заявниці підпадає під дію підпункту (e) пункту 1 статті 5, не обов'язково означає, що воно таки було законним за змістом цієї норми, бо прецедентна практика Суду вимагає наявності певного взаємозв'язку між наведеною допустимою підставою для позбавлення волі та місцем і умовами тримання...
103. Суд зазначає, що другу заявницю тримали в закритій установі для нелегальних іммігрантів у тих самих умовах, що й дорослих; отже, ці умови не були придатними в тому надзвичайно вразливому становищі, в якому вона там опинилася, будучи неповнолітньою іноземкою без супроводу дорослих.
104. З огляду на це, Суд вважає, що бельгійська правова система на той час і спосіб її функціонування в цьому випадку не забезпечували достатніх механізмів захисту права другої заявниці на свободу.

«Нарт проти Туреччини»

(Nart v Turkey), 20817/04, 6 травня 2008 року.

30. Суд у цій справі зазначає, що період, який слід взяти до уваги, розпочався 28 листопада 2003 року з моменту арешту заявника і закінчився 16 січня 2004 року при його звільненні в ході першого засідання Ізмірського суду в справах неповнолітніх. Отже, він тривав сорок вісім днів.
31. Вивчаючи цю справу, Суд врахував велику кількість згаданих вище важливих міжнародних документів ... і нагадує, що досудове ув'язнення неповнолітніх має застосовуватися лише як крайній захід, тривати якомога менше і якщо тримання під вартою є абсолютно необхідним, то неповнолітніх треба утримувати окремо від дорослих.
32. Суд зазначає, що коли заявник заперечував проти свого взяття під варту, Ізмірський суд присяжних відхилив його клопотання, посилаючись на матеріали в справі, характер вчиненого правопорушення і стан доказової бази... Хоча загалом вислів «стан доказової бази» і може мати значення для наявності й збереження серйозних ознак провини, в цій справі сам він не може обґрунтувати оскаржуваний заявником строк тримання під вартою...
33. Слід також відзначити, хоч адвокат заявника довів до відома органів влади той факт, що заявник був неповнолітній, та, виглядає, що органи влади так і не звернули уваги на вік заявника, видаючи постанову про його затримання. Крім того, матеріали справи свідчать про те, що під час ув'язнення, заявника тримали в установі разом із дорослими...
34. Зважаючи на вищенаведене, і особливо з огляду на те, що заявник на той час був неповнолітнім, Суд вважає, що термін попереднього ув'язнення заявника суперечив пункту 3 статті 5 Конвенції.

«Гювеч проти Туреччини»

(Güveç v Turkey), 70337/01, 20 січня 2009 року.

106. Уряд стверджував, що подальше тримання під вартою заявника, якого обвинувачено в тяжкому правопорушенні, обґрунтоване реальним суспільним інтересом. Крім того був і значний ризик його втечі або знищення доказів...
108. Суд зазначає, що уряд, обмеживши свої доводи посиланням на обґрунтованість тримання заявника на підставі злочинів, обвинувачення в яких йому висунули, не стверджував, що спочатку, згідно з їхніми зобов'язаннями в рамках національного законодавства та низки міжнародних документів, були розглянуті альтернативні методи і що його затримання стало справді крайнім заходом... У матеріалах справи так само немає документів, які б давали підстави припустити, що суд першої інстанції, який кілька разів постановляв продовжити строк тримання заявника під вартою, хоч коли-небудь висловив стурбованість з приводу тривалості ув'язнення заявника. Більше того, цілковита така нестурбованість з боку національних органів влади Туреччини з приводу тримання неповнолітніх під вартою з очевидністю засвідчують згадані вище доповіді міжнародних організацій ...
109. Щонайменше у трьох рішеннях стосовно Туреччини Суд висловлював своє занепокоєння в зв'язку з практикою тримання неповнолітніх у місцях попереднього ув'язнення ... і встановлював порушення пункту 3 статті 5 Конвенції навіть у випадку значно коротших строків, аніж той, який перебував під вартою заявник у справі... У цій справі заявника затримали, коли йому виповнилось п'ятнадцять років, і його тримали в попередньому ув'язненні понад чотири з половиною роки.
110. З огляду на наведене вище, Суд вважає, що тривалість попереднього ув'язнення заявника була надмірною і порушила пункт 3 статті 5 Конвенції.

2. Допит

*«Х проти Федеративної Республіки Німеччини»
(X v Federal Republic of Germany),
19 березня 1981 року, 8819/79, DR 24, 158.*

... Хоч якими прикрими і невідповідними були дії поліції, самі по собі вони не становили нелюдського або принизливого для гідності поводження. Хоча неповнолітні не несуть кримінальної відповідальності до досягнення певного віку (зазвичай – чотирнадцяти років), піддавати їх таким слідчим заходам, як допит у поліції, в разі наявності обґрунтованих підозр у їхній причетності до діянь, які були б покарані, якщо б вони могли за них нести кримінальну відповідальність, є виправданим в інтересах належного здійснення правосуддя та захисту прав інших осіб.

Звичайно ж, необхідно, щоб допити неповнолітніх здійснювали у спосіб, що гарантує повагу до їхнього віку і вразливості. Заявниця у цій справі не стверджувала, ніби під час допиту в поліції були будь-які порушення. Вона скаржиться тільки на те, що її протягом короткого часу тримали в незамкненій камері. Втім немає доказів, щоб це якось особливо позначилося на заявниці. Комісія також бере до уваги те, що заявниця перебувала в компанії двох товаришів по школі...

... Ця частина заяви є явно необґрунтованою...

*«Пановітс проти Кіпру»
(Panovits v Cyprus), 4268/04, 11 грудня 2008 року.*

84. Повертаючись до фактів цієї справи, Суд повторює свої висновки про порушення прав заявника на захист на стадії досудового розгляду в зв'язку з тим, що його, неповнолітнього, допитували без його опікуна і не надавши йому достатньо інформації про його право на допомогу юридичного представника або про його право зберігати мовчання. Суд відзначає, що зізнання заявника, здобуте за вказаних вище обставин,

стало вирішальним елементом аргументів обвинувачення, що істотно послабило перспективи його захисту в суді, і цей дефект не був усунутий в ході подальшого провадження.

85. Суд зазначає, що на додаток до зізнання заявника, рішення про його засудження також спиралося на його свідчення, в яких він визнав, що бив ногами потерпілого, що розповідав про свою участь у запеклій бійці з потерпілим, і низку свідчень, які підтверджували, що заявник того вечора, коли потерпілий помер, з ним разом пиячив, і що рано-вранці наступного дня його одяг був у грязюці. Результати судово-медичної експертизи теж підтверджували, що смерть потерпілого була спричинена численними сильними ударами. Хоча не Судові розглядати питання правильності оцінки доказів у цій справі національними судами, він вважає, що вирок був значною мірою заснований на зізнанні заявника, підтверженому переважно його другою заявою. Він вважає, що суд першої інстанції не розглянув питання про те, якою мірою ця друга заява заявника має дефект, спричинений порушенням його права на захист у зв'язку з обставинами здобуття його зізнання, і це питання досі залишається нез'ясованим. Окрім того, Суд зауважує, що, з огляду на визнання судом присяжних допустимості першого зізнання заявника, видається, що заявник не мав би шансів оспорити прийнятність своєї другої заяви.
86. Зважаючи на всі наведені вище міркування, Суд доходить висновку, що статтю 6 Конвенції порушено через використання в суді зізнання заявника, здобутого за обставин, що порушували його права на належну правову процедуру і, отже, неправомерно звузили його право на захист.

Див. також **V.V.1** і **C.VI.6** вище.

3. Збереження доказів

Див. **V.IV.10**.

4. Забезпечення справедливого судового розгляду

«Т. проти Сполученого Королівства»

(*T v United Kingdom*) [GC], 24724/94, 16 грудня 1999 року.

86. Суд зазначає, що процес над заявником відбувався протягом трьох тижнів у відкритому режимі в Суді корони. З урахуванням юного віку заявника і з метою сприяти його розумінню ходу провадження вжили спеціальних заходів: наприклад, йому заздалегідь пояснили процедуру розгляду справи по суті й дали змогу оглянути залу судових засідань, тривалість слухань була скорочена, щоб підсудні не надто втомлювалися. Однак формальний характер і ритуал Суду корони, певне, часом здавався одинадцятирічній дитині незрозумілим і лячним, і є докази того, що деякі зі змін у залі суду, зокрема, лава підсудних, яку підвищили, щоб обвинувачені краще бачили, що відбувається, насправді посилювали заявникове почуття дискомфорту в ході розгляду, оскільки він відчував пильну увагу з боку преси і публіки. Судовий процес викликав такий надзвичайний інтерес преси та загалу як усередині, так і за межами зали суду, що суддя в своєму напутньому слові присяжним послався на проблеми, з якими зіткнулися свідки внаслідок публічності, і запропонував присяжним взяти це до уваги при оцінці їхніх свідчень ...
87. ... слід зазначити, що доктор Візард у своїй експертизі від 5 листопада 1993 року встановила, що посттравматичний стресовий розлад, на який страждав заявник, в поєднанні з тим, що після вчинення правопорушення, жодного заходу лікувального характеру до нього не застосовували, обмежив його здатність давати вказівки своїм адвокатам та адекватно свідчити на свій захист... Окрім того, заявник у своєму меморандумі вказав, що через умови, в яких йому доводиться брати участь у суді, він не в змозі стежити за ходом судового розгляду або ухвалювати рішення, які відповідають його інтересам...

88. Суд, зважаючи на це, дотримується думки, що з метою забезпечення відповідності пунктові 1 статті 6 недостатньо було, щоб заявник міг користуватися допомогою кваліфікованих і досвідчених юристів. Ця справа відрізняється від справи «Стенфорд» ..., у якій Суд не встановив порушення в зв'язку з тим, що обвинувачений не міг чути деякі з наданих у ході судового розгляду доказів, у зв'язку з тим, що його адвокат, який чув усе говорене і завжди міг вислуховувати вказівки свого клієнта, з тактичних міркувань вирішив не звертатися з клопотанням про те, щоб обвинуваченого розмістили ближче до свідків. У цій же справі, хоча законні представники заявника сиділи, за висловом уряду, «у межах досяжності шепоту», малоімовірно, щоб заявник відчував себе досить розкуто для того, щоб радитися з ними під час засідання, у збудженій залі, на очах у публіки, навіть більше, щоб він був у змозі, з огляду на його незрілість і нестабільний емоційний стан, навіть і поза залом суду співпрацювати зі своїми адвокатами і надавати їм інформацію, потрібну для його захисту.
89. Отже, Суд вважає, що заявник був не в змозі брати дієву участь у кримінальному процесі щодо нього і, як наслідок, був позбавлений права на справедливий судовий розгляд на порушення пункту 1 статті 6.

«S C проти Сполученого Королівства»

(S C v United Kingdom), 60958/00, 15 червня 2004 року.

30. ... Хоча судовий розгляд справи заявника відбувався публічно ... вжито заходів для забезпечення якомога менш формального порядку: наприклад, юристи не надягали перук і мантій, а заявникові дозволили сидіти поруч з його соціальним працівником. На відміну від ситуації в справі «Т. ... проти Сполученого Королівства», згаданій вище, арешт заявника та судовий розгляд його справи не породили великого інтересу та ворожості з боку загалу і засобів масової інформації,

якихось доказів того, що атмосфера в залі була особливо напруженою або лячною, теж немає...

32. Суд, утім, вважає за доречне зазначити, що двоє експертів, які освідчували заявника до початку слухань, дійшли висновку про його дуже низький, як для такого віку, інтелектуальний рівень ... Д-р Бреннан ... рекомендував, щоб йому роз'яснили правила судочинства дуже обережно і зважаючи на властиві заявникові труднощі в навчанні.

33. Хоча це, як видно, зробили, якщо зважати принаймні на соціального працівника, який супроводжував заявника в Суді корони, але саме той засвідчив, що «попри мої спроби пояснити йому ситуацію, [заявник] не усвідомлював становища, в якому він опинився»... Отже, заявник, здається, мало розумів роль, яку в суді відведено присяжним, або те, наскільки важливо справити на них сприятливе враження. Ще більше вражає те, що він, здається, не усвідомив, що йому загрожує позбавлення волі, й навіть після ухвалення вироку, коли його замкнули в камері тимчасового тримання, він мав розгублений вигляд, сподіваючись, що зможе піти додому разом із названим батьком.

34. З огляду на ці докази, Суд не може зробити висновок про здатність заявника брати дієву участь у судовому процесі в сенсі, з'ясованому в пункті 29 вище.
35. Суд вважає, що коли ухвалюють рішення розглянути справу неповнолітнього, – такого, наприклад, як заявник, – котрий, ймовірно, буде не в змозі брати дієву участь через молодий вік та обмежені розумові здібності у порядку кримінального судочинства, а не в іншій формі, покликаний насамперед визначити найкращі інтереси неповнолітнього і громади, є абсолютно важливим, щоб його судив спеціалізований суд, здатний повною мірою врахувати і зробити відповідну поправку на обмеження, які тому доводиться долати, і внести відповідні змін до процедури.

36. Справді, в ході розгляду в національних судах не було клопотань від імені заявника щодо його неможливості брати участь у процесі... Втім Суд, беручи до уваги обставини цієї справи, не переконаний, що з цього випливає, ніби заявник був здатен брати дієву участь у суді тією мірою, як цього вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції.
Див. також **С.VI.6** вище.

5. Наслідки судового процесу

«Т. проти Сполученого Королівства»

(T v United Kingdom) [GC], 24724/94, 16 грудня 1999 року.

73. Друга частина скарги, подана заявником за статтею 3, стосувалась судового процесу і була пов'язана з тим, що провадження в його кримінальній справі тривало в відкритому режимі протягом трьох тижнів, відбувалось у «дорослому» Суді корони з відповідними формальностями, і що після його засудження його ім'я дозволили оприлюднити...
76. Суд визнає, що кримінальне переслідування заявника не було вмотивоване якимось наміром з боку державних органів принизити його або заподіяти йому страждань. І справді, вжито спеціальних заходів для зміни правил судочинства Суду корони, аби пом'якшити суворі умови дорослого суду з врахуванням юного віку підсудних...
77. Навіть якщо й було очевидно, що подібна судова процедура, яку застосовано до заявника, негативно вплине на одинадцятирічну дитину... Суд вважає, що будь-які інші процесуальні дії або слідство з метою з'ясування обставин діянь, учинених В. та заявником, незалежно від того, велося б таке слідство публічно або за зачиненими дверима, з дотриманням формальностей, притаманних Суду корони, або менш формально в суді у справах неповнолітніх, викликало б у заявника почуття провини, душевних переживань, страждання і страху.

Свідчення доктора Візарда вказує на те, що до початку судового розгляду у Т. виявлено ознаки посттравматичного стресового розладу, пов'язаного з постійною стурбованістю подіями злочину, загалом високим рівнем тривоги, неправильним режимом харчуванням і сну... Хоча публічний характер судового розгляду, можливо, якось і посилив ці відчуття у заявника, Суд не переконаний в тому, що особливості судового процесу в його випадку спричинили йому, до того ж значною мірою, страждання, більші від тих, що неминуче викликала б у нього всяка спроба державних органів взятися за заявника після вчинення ним такого злочину...

78. Тож Суд не вважає, що судовий розгляд справи заявника призвів до порушення статті 3 Конвенції.

Джеремі Макбрайд

**ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ
З ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

Підписано до друку 14.12.2010. Формат 60x84 1/16.
Папір крейдований. Друк офсетний. Гарнітура Minion Pro.
Тираж 10000 прим. Ум.-друк. арк. 33,48.

Видавництво «К.І.С.»
04080 Київ-80, тел. (044) 462 5269, <http://books.dovidka.com.ua>
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК №677 від 19.11.2001 р.

Віддруковано ТОВ ВПК «Експрес-поліграф»
вул. Фрунзе 476, м. Київ 04080